DUPKA GYÖRGY

„Jön még egy új világ …”

A MAGYAR ’56
KÁRPÁTALJAI KÉZIKÖNYVE

A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956–1959

DUPKA GYÖRGY

A MAGYAR '56

KÁRPÁTALJAI KÉZIKÖNYVE

DUPKA GYÖRGY

„Jön még egy új világ…”

A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve
(A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956–1959)

Kárpátaljai Magyar Könyvek
288.

Sorozatszerkesztő, felelős kiadó:
Dupka György

Megírását és megjelentetését támogatta a
Nemzeti Kulturális Alap

A borítón Balázsi László 1956-ban készült felvétele a Beregszászon áthaladó tankoszlopról, fölötte a KGB ungvári börtönében 1957–1958 között a politikai elítéltekről készült archív arcképek láthatók.
A hátsó borítón a nagyszőlősi fiatalok 1957 márciusi röplapja

Lektorálta:
dr. Zubánics László

© Dupka György, 2020
©Fotók, archívfotók: **Fuchs Andrea,** 2020
© Intermix Kiadó, 2020

Rezümé:
orosz fordítás: **dr. Lengyel Sándor**
angol fordítás: **dr. Molnár Erzsébet**

Lektorálta és szerkesztette: **dr. Zékány Krisztina**
Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**

Készült a RIK-U Kft.- ben

ISBN 978-615-5757-21-1
ISSN 1022-0283

DUPKA GYÖRGY

„Jön még egy új világ …”

A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve

(A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”, 1956–1959)

Tudományos, ismeretterjesztő monográfia

INTERMIX KIADÓ
Ungvár–Budapest

Könyvem
az ’56-os forradalom mártírjainak, az elítélteknek,
és a meghurcoltoknak állít emléket

„Talán még kell újabb ötven év...
akkorra már mindenki lelép
ezen és azon az oldalon ...
s nem marad már más egyéb,
csak vegytisztán a forradalom!”

Nagy Gáspár: *Októberi stációk – keserű töredékek*. Részlet
(http://nagygaspar.hu/honlap/versek/oktoberi-staciok-keseru-toredekek/)

TARTALOM

BEVEZETŐ 9

I. FEJEZET

A magyar ’56: Kárpátaljai hatások vizsgálata, történetírásának áttekintése a közéleti érintettség szemszögéből 15

II. FEJEZET

Kezdeményezések és szervezkedések Kárpátalján, 1953–1956 69

1.) Előzmények: magyar, ukrán csoportos megmozdulások 69
2.) Az 56-os forradalmat megelőző rendszerellenes szervezkedők 73
3.) Az ungvári fiatalok ellenálló csoportja 77

III. FEJEZET

Helyzet- és emlékképek ’56 őszén az Ung-, Bereg-, Ugocsa- és a Felső-Tisza-vidéken 87

1.) A forradalom híreit a zavaróállomások sem tudták elnémítani 87
2.) Mítosz vagy valóság? 88
3.) „Ungváron gyakorlatilag bevezették a statáriumot” ... 92
4.) „Beregszászon át éjjel-nappal tovább vonultak a tankok…” 103
5.) Akik a rádió mellett izgulták végig a forradalmat ... 110
6.) „Dübörögtek Nagyszőlős utcáin a harckocsik…” 111
7.) A hatalom állásfoglalása a lakosság és egyes személyek viselkedéséről 113

IV. FEJEZET

A magyar forradalom hatására szerveződött kárpátaljai diák-csoportosulások, egyéni akciók hősei 121

1.) „Államellenes összeesküvők" vidékünkön 121
2.) A nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport..... 125
3.) A mezőkaszonyi szovjetellenes ifjúsági csoport..... 156
4.) A gálocsi szovjetellenes ifjúsági csoport 169
5.) A benei szovjetellenes ifjúsági csoport..... 190
6.) Zihur Elek, a szovjetellenes agitátor Sárosorosziban....195
7.) Pinyőzi Sándor, aki '56-ban fel merte vállalni a véleményét..... 198
8.) Korosztily Sztepan, a szovjetrendszer ilosvai „ellensége"..... 200
9.) Györke Ilona, a szovjetellenes plakátragasztó Eszenyben..... 205
10.) Lukács Mátyás bevetés előtt elhagyta alakulatát 212
11.) Bucsella József sorkatona túlélte saját kivégzését..... 217
12.) A magyar '56 visszhangja a szovjet tagköztársaságokban 226
13.) Az amnesztiában részesült és hazatért papok megfigyelése 232

V. FEJEZET

A magyar forradalommal szemben bevetett eszközök: sajtó, rádió, kiadványok, katonai intervenció, megtorlás 239

1.) Hivatalos szemléletet tükröző publikációk az egy magyar lapban és a könyvkiadónál 239
2.) Szovjet kalózrádió Nyíregyháza hullámhosszán..... 248
3.) Adalékok Kádár János nevezetes szolnoki/ungvári beszédéhez..... 250
4.) Az ungvári nyomda titkos megbízatása 254
5.) Ungváron politikai, Munkácson katonai főhadiszállásról irányították a magyar ötvenhat leverését..... 257

6.) Menekült pártemberek, ávósok Szovjetföldön 267
7.) Kárpátaljai fordítók, tolmácsok ideiglenes katonai szolgálatban 270
8.) Magyar forradalmárok Kárpátalja és Nyugat-Ukrajna börtöneiben 278
9.) Legenda vagy valóság: regisztrálás nélkül is vittek Szibériába? 295
10.) A Szovjetunióba deportált magyar állampolgárok emlékezete 297

VI. FEJEZET
1956: „elhajló" magyar írók a KGB látókörében 307
1.) „A Csodát most is ők vigyázzák, Leheletükkel állnak strázsát..." 307
2.) A hatalomhoz simuló kárpátaljai alkotók 315
3.) Szovjetellenes írástudók, szókimondó versek 320

VII. FEJEZET
Szovjetellenes politikai elítéltek, meghurcoltak nem teljes betűrendes névsora és adattára 1956–1959 331

VIII. FEJEZET
Tettesek. A megtorlások felelőseinek névmutatója 343
Magyarország. A szovjet fegyverek árnyékában létrejött Kádár-kormány 365
Fontosabb események kronológiája, 1953–2020 371

Felhasznált irodalom 397
Fogalomtár, orosz és ukrán kifejezések, intézmények, rövidítések jegyzéke 431
Rezümé 436
Резюме 441
Resume 447
Névmutató 453
Dupka György legfontosabb munkái 477

BEVEZETŐ

1945-től a rendszerváltásig gyakorlatilag hermetikusan lezárták Magyarország és a Szovjetunió határait, de a technikai fejlődésnek köszönhetően az éterben szálló információknak a zavaró állomások sem tudták útjukat állni. A Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Szabad Kossuth Rádió által sugárzott rádióadások révén a kárpátaljai magyar lakosság gyakorlatilag az eseményekkel egy időben értesült a Magyarországon kitört forradalomról. Bár a korabeli kárpátaljai média mélyen hallgatott a forradalmi eseményekről, a „suttogó propaganda" révén széles körben terjedtek az információk, s az emberek nagy többsége örömmel fogadta a forradalom hírét. A kárpátaljai magyarság tudatában a hamu alatt ott izzott még a „malenkij robot" által okozott fájdalom, ezért csak kevesen mertek gyakorlati lépéseket tenni szimpátiájuk kifejezésére.

Kutatásaim alapján közel 30 elítéltje volt az 1956-os forradalomnak Kárpátalja területén. Közülük nem mindenki szerepel az úgynevezett kitüntetettek „hivatalos névsorában", pedig a meghurcoltak nevének és történetének feltárása fontos, hogy sírjaik előtt leróhassuk tiszteletünket a kegyelet mécseseivel, A letartóztatottak közül egy személy, nevezetesen ***Gecse Endre*** református tiszteletes az ungvári KGB-börtönben belehalt a vallatásokba. Az ő sorsával a későbbiekben foglalkozunk.

Mi eredményezhette Ungváron a bíróság által elítélt kárpátaljaiak ezen meglepően magas számát? Az áttekintésből kitűnik, hogy főleg huszonéves fiatalok csoportba szerveződve, radikális követeléseket tartalmazó röplapokat terjesztve, illetve egyéni akciókat vállalva lelkesen, tettre készen reagáltak a budapesti forradalmi eseményekre, a nagy magyar népharagra, amely elsöpörte a Rákosi-rendszert, a sztálinista diktatúrát.

Egyértelmű, hogy a kárpátaljai politizáló fiatalok faliújságok, röplapok révén fejezték ki szolidaritásukat a magyar szabadságharc mellett.

Olyan remény is éltette őket, hátha ez a forradalom lángja átterjed a szovjet birodalomra, szétesik, Kárpátalja visszakerülhet az anyaországhoz. A Kreml vezetői a KGB és más katonai erő bevetésével ezeket a megmozdulásokat csirájában elfojtották.

Az eseményeket elemezve egyesek lekicsinylően úgy vélik, hogy egyszerű „diákcsínynek", „huligánságnak", míg mások szerint „érzelmi indíttatású megnyilvánulásnak" kell tekinteni ezeket az Ungváron, Gálocsban, Mezőkaszonyban, Benében, Nagyszőlősön, illetve Nagypaládon bekövetkezett „ellenállási" mozgalmakat.

Ma már tudjuk, hogy a fegyveres felkelés és a forradalom kirobbanásának okai főleg a személyi kultuszra, a pártdiktatúrára stb. vezethetők vissza. A forradalom után, 34 évig semmit sem tudtunk a politizáló fiatalokról, az elhallgatás homálya burkolta be rendszerellenes tevékenységüket, akik a felesőségre vonás után a Gulág-lágerekbe kerültek, ahol a súlyos megaláztatások sorozatát is túlélték. Szerencsésen hazatértek.

Itt említjük meg, hogy ***Bucsella Józsefet*** a szabadságvesztés tekintetében is rekordot döntött, 50 évet raboltak el életéből, aki csak az ezredforduló után került haza szibériai száműzetéséből.

1956. november 8 és december 5 között az ungvári, munkácsi, a nyugat-ukrajnai börtönökben számos magyar állampolgár raboskodott, akiket ***Ivan Szerov*** KGB-tábornok parancsára a magyar-szovjet határon teherautókon, marhavagonokban szállítottak át. Számukat csak becsülni tudjuk, eddig mintegy ezer magyarországi fiatal forradalmár névlistája, tucatnyi jegyzőkönyv került elő az ungvári titkosszolgálat levéltárából, akiket a kihallgatások után a magyar titkosszolgálat közreműködésével majd hazaszállították a magyarországi börtönökbe, többen a rabság hónapjaiban legyengültek, életüket megrövidítő betegségeket szereztek, amelybe a későbbiekben belehaltak. Azóta felkutatott sírjaik az 1956-os megemlékezések és hagyományápolások központi helye.

Kárpátalja megyén kívül, belső Ukrajnában, illetve a Szovjetunió különböző régióinak településein is voltak a magyar forradalmat élte-

tő szimpatizáns megmozdulások, ezt követően letartóztatások, bebörtönzések, meghurcolások.

Ugyancsak Kárpátalján kívül az ázsiai, illetve a szibériai Guláglágerekben vérbefojtott lázadások is nyilvánosságra kerültek.

Az akkori szovjet katonai és geopolitikai szempontból nézve Kárpátalja a maga részéről kulcsszerepet játszott a magyarországi szabadságharc leverésében: itt került sor a magyar és szovjet vezetők találkozójára, mi több, egyes későbbi visszaemlékezések szerint a nevezetes „szolnoki beszédet" is Ungvárról sugározták Magyarországra.

Az '56 utáni korszakot összefoglalva elmondhatjuk, hogy a bekövetkezett rendszerváltásig a helyi magyarság körében is valóban a harc, a küzdelem dominál: a létért, a kisebbségi jogokért, a megmaradásért, a magyarságért.

Jómagam pedig büszke vagyok az1956-os emlékérem kitüntetésre, amelyet 2006 őszén a Magyarország Ungvári Főkonzulátusán vettem át (többedmagammal, 20 egykor elítélt ellenálló társaságában) a főkonzultól. A rendszerváltás óta – mint megyei képviselő, a rehabilitációs bizottság tagja, az '56-os megmozdulásért elítélt egykori politikai túlélők kitüntetésre történő felterjesztője, krónikása stb. – foglalkozom az 1956-os forradalom kárpátaljai eseményeivel, illetve azok következményeivel.

Hol tart a kutatás az ,56-os forradalom kárpátaljai visszhangjáról? Meg kell jegyeznem, hogy eddig több résztanulmány foglakozott '56 és Kárpátalja kapcsolatának témaköreivel. Sikerként könyvelhető el, hogy a témakör feldolgozásából a beregszászi főiskola kutató tanára, ***Váradi Natália*** PhD fokozatott szerzett a Debreceni Egyetemen.

A volt szovjet levéltárakban kallódó iratok alapján az '56-os múltfeltárás csak a rendszerváltás után bontakozott ki. Ennek első nagy mérföldköve az 1993-ban ismertté vált *„Jelcin-dosszié". Szovjet dokumentumok 1956-ról* című anyag könyvalakban történő megjelentetése.

Majd tizenhat évvel a rendszerváltás után ***Viktor Juscsenko*** ukrán elnökként 2007-ben átadott egy háromezer nevet tartalmazó listát, akik magyar állampolgárokként Szovjet-Ukrajna börtöneibe kerültek a magyar forradalom leverése után.

Azóta több levéltári gyűjtemény került kiadásra, de ez csak célirányos válogatás volt, mert a perdöntő dokumentumokat hosszú időre zárolták.

Ötvenhat a határon túli magyarok esetében, így az erdélyiek, felvidékiek, délvidékiek és kárpátaljaiak történeteinek egységes monográfiába kívánkozó összefoglalása is megírásra vár. Azonban a téma iránt érdeklődő olvasók, illetve a közép- és felsőfokú tanintézetek könyvtárainak polcáról hiányzik az az összefoglaló monográfia, amelynek megírására vállalkoztam.

Fontosnak tartom a történelmi örökség ápolását, a nem mindennapi cselekedetek emlékének megőrzését. Célfeladatom az is, hogy a kiadott munkám ösztönzőleg hasson újabb, árnyaltabb tudományos tanulmányok, helytörténeti munkák, esemény- és szervezettörténeti feldolgozások, ismeretterjesztő kiadványok, különböző kategóriákhoz tartozó irodalmi és művészeti alkotások, emlékiratok, interjúk, interjúkötetek stb. megszületéséhez, terjesztéséhez.

Ebben a műben saját eddigi kutatásaim és más történészek eredményeire építve bemutatom az ’56-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai visszhangját, előzményeit, az ahhoz vezető utat, valamint az utána következő időszakot is. Külön fejezetekben jelenítem meg a magyar forradalom kárpátaljai bátor és elszánt magyar, ukrán, ruszin és más nemzetiségű követőit, a csoportos és az egyéni akciókat.

Felhasználom a korabeli dokumentumokat, levéltári iratokat, amelyekből kirajzolódik a Kárpátalja egyes településein lezajló eseménysorozat, különösen a röplapterjesztés, plakátozás, fegyvergyűjtés ténye, amely büntetendő szovjetellenes agitációnak számított. Ezeknek a politikai önszerveződéseknek az egyes magyarlakta települések esetében külön-külön története van. Részletes feldolgozásával mindmáig adósok vagyunk. A fiatal és bátor fiúk mellett hasonló korú lányok is részt vettek az 1956-os forradalom hatására elindított megmozdulásokban.

Felidézem a Kárpátaljáról irányított szovjet megszállás előkészítését és az azt követő kommunista megtorlást. Megnevezem a koncepciós perek vádlottjait és a vádlókat (politikai döntéshozók, politikai nyomozók, ügyészek, bírók, feljelentők, ügynökök stb.). Kitérek a

Hruscsov-, majd a Brezsnyev-rendszer üldözöttjeire, megfigyelt célszemélyeire, akiknek életét megnyomorították az 56-os ügyek kapcsán, akikkel szemben szabálysértési és fegyelmi eljárásokat folytattak le. Ezek a KGB által kezdeményezett eljárások, egzisztenciális hátrányok károsan befolyásolták az elszenvedők élettörténetét is.

A munkám mellékletében bemutatom az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai eseményeinek és áldozatainak már felállított közterületi emlékműveit, emléktábláit, és azokat az emlékhelyeket, ahol újabb emlékjeleket helyeztek el. Adatokat közlök a dokumentumfilmes feldolgozásokról. Külön eseménykrónikában évi, havi bontásban beszámolok a rendszerváltástól kezdve lebonyolított kulturális és tudományos programokról, emlékkonferenciákról, megemlékezésekről, továbbá a témába vágó kommunista múlt bűneit feltáró kiállítások és tárlatok megrendezéséről, a kutatási eredményeket bemutató konferenciák és ismeretterjesztő rendezvényekről. Szemelvényeket adok közre a koncepciós perekben elítélt és a kényszermunkatáborokban raboskodott hőseink visszaemlékezéseiből, verseiből, leveleiből és naplóiból.

Jelen munkámban ezúttal igyekszem összefoglalni mindazokat a Kárpátalját érintő információkat, dokumentumokat, kiadványokat, tanulmányokat, amelyeket az elmúlt közel három évtizedben sikerült összegyűjteni, azzal a nem titkolt céllal, hogy emléket állítsak a kárpátaljai ifjú hősöknek és az áldozatoknak.

Ezen rövid bevezető áttekintés is jól érzékelteti, hogy Kárpátalja megye 1956 kapcsán mennyi kitűnő fiatal példaképet adott a helyi magyar közösségnek. 1956 üzenete a mának az, hogy csakis ilyen bátor fiatalokkal van jövő!

„A szabadság ott kezdődik, ahol megszűnik a félelem."
Bibó István

I. FEJEZET

A MAGYAR '56: KÁRPÁTALJAI HATÁSOK VIZSGÁLATA, TÖRTÉNETÍRÁSÁNAK ÁTTEKINTÉSE A KÖZÉLETI ÉRINTETTSÉG SZEMSZÖGÉBŐL

A rendszerváltástól napjainkig eltelt időszakban a magyarországi, a külhoni, a külföldi, köztük a kárpátaljai kutatók, helytörténészek, kortanúk, tényfeltáró újságírók, emlékiratszerzők tollából számos tanulmány, ismeretterjesztő kiadvány, levéltári forrásválogatás, tudományos értekezés látott napvilágot az ,56-os forradalom és szabadságharcról, vérbefojtásának történetéről.

Az erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai vonatkozásairól is folyamatosan bővül a szakirodalom. Az utóbbihoz az ukrajnai és az oroszországi történészek is tevékenyen hozzájárultak.

Üdvözlendő jelenség az is, hogy a tiltott, zárolt anyagok dacára a történészek egyre mélyebbre ásnak a levéltárakban, és újabb eredményeket hoznak nyilvánosságra papíralapú nyomtatásban, illetve az interneten, elektronikus változatban.

Visszatekintve az elmúlt harminc év történelmi jelentőségű eseményeire, jómagam is az aktív rendszerváltók nemzedékéhez tartozom. Többek között ekkor rehabilitálták a pártállamban „ellenforradalomnak" titulált magyar '56-ot és az „ellenforradalmároknak", „lázadóknak", „terroristáknak" címkézett hőseit.

A KMKSZ megalakulásával[1], felelős titkári beosztásom gyakorlásával kezdődött közéleti szerepvállalásom. Ekkor vettem részt először a szabad választásokon és lettem megyei képviselő. Ekkor indult tényke-désem a megyei rehabilitációs bizottságban, ahol az '56-os forradalom hatására szovjetellenes tevékenységet kifejtő kárpátaljai elítélt személyek sorsának, aktáinak vizsgálódásával foglalkoztam. Tulajdonképpen a bírósági ügyek feldolgozása, a korábban tabunak számított 1956-os forradalom és kora fontosabb anyagainak elemzése is természetszerűen a helytörténeti kutatásra ösztönzött és az ezredfordulót követően is egyre szélesebb kitekintésű vizsgálódás tárgyát képezte.

Az időközben megjelent írások, forrás értékű dokumentumok, visszaemlékezések, ismeretterjesztő cikkek az ezredforduló után jelentkező fiatal kutatók figyelmét is felkeltette, és startolási kiindulópontként – levéltári feltárásaikkal, tudományos eredményeikkel – tovább értelmezték vidékünk történetének eme szeletét is, hogy a tragikus korszakot még átláthatóbbá tegyék.

Az alábbiakban a három évtized alatt megjelent fontosabb publikációkat, a feltárt eredményeket tekintem át vidékünk vonatkozásában. Célom, hogy az '56-os események kárpátaljai vonatkozásait összefoglaló munka az utókornak is megbízható iránytűje, hivatkozási kézikönyve, illetve olvasókönyve legyen, amely a kárpátaljai és az anyaországi meghurcolt magyaroknak örök emléket állít.

* * *

Nem voltam az 56-os forradalom kárpátaljai résztvevője, azonban emlékezetemben főleg két élő, sohasem fakuló képet őrzök. Az egyik ötéves koromból való, amikor Tiszabökényen keresztül haladó lánctalpas tankok napokig elfoglalták a főutat, teljesen lebénult a közúti forgalom, felforgatták a falu megszokott csendjét. Mindenki döbbenetes félelemben, rettegésben élt. Mi gyerekek sírtunk, mert szüleink

[1] 1989.február 26-án Ungváron a Területi Ismeretterjesztő Társaság székházának nagytermében megalakul a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ). Alapítóelnöke: ***Fodó Sándor,*** felelős titkár: ***Dupka György.***

nem engedtek ki minket a faluvégi térre játszani. Aztán egy késő őszi korahajnalban dübörögve indult el kígyózó tanksor. A falu határában leágazó uszkai úton jutottak át Magyarországra. Ez a feledhetetlen esemény még sokáig beszédtéma volt a családomban is, máig visszatérő emléképként él bennem.

A másik élénk képsor harminchét éves koromhoz kötődik, amikor egykori egyetemi tanáromnak, ***Fodó Sándornak,*** a KMKSZ elnökének társaságában, mint a szövetség felelős titkára 1989. június 16-án részt vettem ***Nagy Imre*** és mártírtársainak újratemetésén Budapesten. Küldöttségünk a Hősök terén koszorút helyezett el a KMKSZ nevében. Fejet hajtottunk a ravatalnál és díszőrségben álltunk, majd több százezer magyar emberrel együtt hallgattuk meg ***Vásárhelyi Miklós, Rácz Sándor, Mécs Imre, Zimányi Tibor, Király Béla*** *és* ***Orbán Viktor*** szónokokat. Az utóbbi az ifjúság, a rabságot leküzdő, a függetlenségért kiálló eszme jegyében mondta el nagyhatású búcsúbeszédét és nyíltan hangoztatta a szovjet csapatok teljes kivonását Magyarország területéről, ami a későbbiekben be is következett.

Másfél év múlva, mint megyei képviselő, szemtanúja voltam egy újabb történelmi eseménynek is, amikor 1991. június 19-én az utolsó szovjet katonaként ***Viktor Silov*** altábornagy, a szovjet Déli Hadseregcsoport parancsnoka elhagyta Magyarország területét. A záhonyi határátkelőnél ***Annus Antal*** altábornagy és a magyar honvédség képviselői búcsúztatták.[2] Magyarország szuverenitása – a 47 évig tartó szovjet megszállás után – csak ezt követően állt helyre.

Arra is jól emlékszem, hogy a rendszerváltás alatt Kárpátalján is hivatalosan használatossá vált „az 1956-os forradalom", „szabadságharc", „népfölkelés" kifejezés, ezzel beindult a múlt átértékelésének folyamata, a tabunak számító falak ledöntése. Azt is el kell mondanom, hogy a megtapasztalt budapesti élményekből kaptam lelkem mélyéig ható ösztönzést az 1956-os magyar forradalom történetének tanulmányozásra, hőseinek megismerésére.

A gorbacsovi peresztrojkának, glasznosztynak köszönhetően a kommunista diktatúra által, főleg Kárpátalján a több mint négy évti-

[2] *Kárpátalja,* 1991. július, 12. lapszám.

zed alatt elkövetett törvénytelenségekkel kapcsolatos és ezidéig titkosított levéltári iratok, meghurcolt és elítélt személyek magyar vonatkozású ügyének kivizsgálása 1989. október 20-án kezdődött, amikor a Népképviselők Kárpátaljai Megyei Tanácsa mellett megalakult a 30–40-es években és az 50-es években történt megtorlások áldozatainak rehabilitálását elősegítő megyei bizottság, ennek keretében magyar munkacsoport alakult[3]. A testület tisztázni kívánta a magyarságot ért sorstragédiákat. Többek között a testület napirendjére került a „malenkij robotra" hurcolt magyar és német emberek ügyének tisztázása, az erőszakos szovjetizálás és kollektivizálás, az egyházüldözés, az '56-os szimpatizánsok ügye. Javaslattevő joggal így indult el a szovjetellenességgel megvádolt, elítélt áldozatok rehabilitálási folyamata. A magyar csoport élére e sorok íróját választották.[4]

Miután történelmi lehetőség nyílt az első szabad választások lebonyolítására, 1990. augusztus 26-án a megválasztott képviselőkből újjászervezték a Népképviselők Kárpátaljai Megyei Tanácsának a Rehabilitáltak Jogainak Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottságát. A 17 tagú testület vezetője a benei születésű ***Molnár Bertalan,*** a megyei végrehajtó bizottság első elnökhelyettese lett. A testület megbízta az ungvári ***Olekszij Korszun*** KGB ezredest és a jelen sorok íróját, aki a KMKSZ színeiben a lezajlott helyhatósági választásokon a megyei és az ungvári városi tanácsba is mandátumot szerzett, hogy a kárpátaljai, kijevi és moszkvai levéltárakban magyar vonatkozású dokumentumokat tárjon fel. A politikai rehabilitációra jogosult személyekről készítsen listákat a bizottság számára. Elsősorban azokról, akiket a koncepciós perben GULÁG-rabságra, illetve golyó általi halálra ítéltek.

---

[3] *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 12. A munkacsoport összetétele: ***Antonik Tibor***, a beregszászi járási Lenin Kolhoz elnökhelyettese, ***Gerzánics Mária,*** a Szovjetunió népképviselője, a nagyszőlősi központi járási kórház osztályvezető orvosa, ***Dupka György,*** a Kárpáti Kiadó szerkesztője, ***Gajdos Béla,*** a Beregszászi Gazdaságközi Építővállalat mestere, ***Daday Árpád,*** a Beregszászi Járási Belügyi Osztály vezető nyomozója, ***Daskevics Jurij,*** az USZSZK TA és Felsőfokú Oktatási Minisztériuma tudományos-kutató laboratóriumának (Ungvár) tudományos munkatársa, ***Szabó Béla,*** a *Kárpáti Igaz Szó* helyettes szerkesztője, ***Orosz József,*** az Ungvári Járási Ügyészség vezető nyomozója, ***Váradi-Sternberg János*** professzor, a Hungarológiai Központ tudományos főmunkatársa.

[4] Dupka György (szerk): *A KMKSZ történetéből.* Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 121.o.

1990–1994 között közreműködtem a bizottság tagjaival, hogy az elítéltek erkölcsi, politikai rehabilitációja hatósági feladattá váljon. Ebben az időszakban a megyei tanács 11 fős magyar képviselőcsoportja[5] is támogatta a bizottság munkáját az ortodox, keményvonalas kommunista képviselők által okozott akadályok leküzdésében. Például a szélsőbaloldali történészek, politikusok, lapszerkesztők közül többen – a Szovjetunió összeomlása, a moszkvai puccs idején, különösen Ukrajna Függetlenségéről szóló kijevi parlamenti határozat elfogadása után is – igyekeztek elhallgatni a kommunista megtorlás bűneit, védelmezni tetteseit. Támadásaikat következetesen visszavertük, tényekkel, adatokkal lepleztük le védenceiket, akik sok száz szabadságvesztésre ítélt kárpátaljai férfit és nőt lelkileg és testileg nyomorítottak meg, törték derékba sorsukat, alázták meg emberi méltóságukat.

A Szovjetunió összeomlásáig Kárpátalján is tilos volt október 23-ról megemlékezni. A hallgatás falát 1991 egyik október végi napján döntöttük le, amikor felelős titkárként történt előterjesztésemre a KMKSZ elnöksége memorandumot fogadott el és adott ki az 1956-os magyarországi forradalom évfordulójára. *„A magyarság e napokban szerte a világon az 56-os magyar ifjakra emlékezik* – szögezi le a nyilatkozat, többek között kiemeli azt is –, *hogy büszkén emlékezünk a kárpátaljai 56-os magyar fiatalokra és mindazokra, akiknek a testét-lelkét meggyötörte az idegen hatalom, az idegen eszme... A forradalmi eszméket terjesztő fiatalok egy csoportját is börtönbe vetették. Ungváron tartották fogva a magyarországi felkelők egy csoportját... Emlékezünk rájuk és mindazokra, akik a győzelemre vitt kelet-európai demokrácia és szabadság előharcosai voltak."*[6]

Kárpátalja történetében Ungváron 1991. november 3-án először gyűltek össze a KMKSZ városi szervezetének kezdeményezésére a he-

[5] 1990. április 29-én a helyhatósági választásokon a KMKSZ 11 képviselője jutott be a megyei tanácsba: ***Dupka György, Kovács Elemér, Kovács Imre Zoltán*** (1990. november 24-én elhunyt, a megüresedett muzsalyi körzetben 1991 márciusában ***Fodó Sándort*** választották képviselőnek), ***Lőrincz Lajos, Majorossy István, Milován Sándor, Nagy Balázs, Orosz Ildikó, Székovszky Natália, Tóth Mihály*** (fakcióelnök), ***Tuba Magdolna***, akik később magyar frakcióba tömörültek. A továbbiakban a képviselők közül csatlakoztak hozzájuk: ***Huber Antal, Gerevics János, Bihari András, Revák István, Hitman Tibor, Bíró Andor, Czurkó János*** és mások.

[6] A KMKSZ Elnöksége memoranduma az 1956-os magyarországi forradalom évfordulójára. *Kárpáti Igaz Szó,* 1991.október 21.

lyi egészségügyi felvilágosító központ termében az értelmiségiek, hogy megemlékezzenek a magyarság életének egyik legfontosabb eseményéről, az 1956-os forradalomról, és méltassák a kárpátaljai magyar politikai foglyok bátor tetteit. Előadást tartott mások mellett a „malenkij robot" legendás túlélője, ***Nagy Jenő*** nyugdíjas pedagógus, ***Árpa István*** zenetanár elevenítette fel azt, hogy ők hogyan élték meg a forró hangulatú októberi napokat. E sorok írója – mint a megyei rehabilitációs bizottság tagja – szintén előadást tartott. A nyilvánosság előtt először neveztem meg azokat a helybeli kommunistákat, akik a párt ajánlásával, a KGB „behívójával" – többnyire fordítókként, tolmácsként voltak jelen a magyarországiak forradalmi harcának vérbefojtásánál.

***

Az első szabad és cenzúrázatlan írásos híradásnak is tekinthető ***Botlik József –Dupka György*** *Ez hát a hon*[7] *című* könnye, amely sokéves, nehéz, nemegyszer kalandos kutatómunka nyomán, 1991 nyarán, a Szovjetunió összeomlásának évében jelent meg Budapesten. A szerzőpáros a teljesség igényével igyekezett tényekkel, adatokkal, dokumentumokkal számot adni a gyászos emlékezetű és a mai napig fájó trianoni békediktátum óta immár hét évtizede kisebbségi sorban élő kárpátaljai magyarság életéről. ***Balla Gyula*** a kötethez írt bevezető sorokban hangsúlyt ad ama véleményének, hogy a szerzők *„hozzásegítik az olvasót, hogy a kárpátaljai magyarság változatos, tragédiáktól terhes történetét megismerje, ugyanakkor jövőjét biztatónak lássa."*[8]

A megkerülhetetlen alapforrásnak tekintett könyv, a sokszor idézet, ezres nagyságrendű kutatói hivatkozást elért mű szerzői a rendelkezésre álló dokumentumok alapján először rajzolnak képet többek között a magyar '56-os események kárpátaljai vonatkozásairól. Ők is abból indulnak ki, hogy a sztálini személyi kultusszal leszámoló XX. kongresszussal kezdődött el a közéleti tisztulási folyamat a Szovjetunióban,

[7] Botlik József-Dupka György*: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéről 1918-1991.* Mandátum Kiadó, Budapest, – Universum Kiadó, Szeged, 1991. A továbbiakban: Botlik-Dupka: Ez hát a hon...,

[8] Botlik-Dupka: Ez hát a hon..., 7.o.

amely Kárpátalját is érintette. Majd az 1956-os népfelkelés Magyarország népének a sztálinista terror, a szovjet megszállás ellen kirobbant forradalma és az azt követő tragikus események egyébként is a kárpátaljai magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet. Fontosnak tartották megjegyezni, hogy: *„napjainkban úgy tudtuk – hivatalosan –, hogy 1956. november 3-án az új forradalmi központ Szolnokon jött létre, s november 4-én innen intéztek kiáltványt a magyar néphez."*[9]

Sándor László, aki ezidőben az ungvári rádió magyar adásánál dolgozott, november 3-án, szombaton azt a feladatot kapta, hogy olvassa be ***Kádár János*** és ***Münnich Ferenc*** nyilatkozatát arról, hogy megalakult az új forradalmi és munkás-paraszt kormány, munkába szólítja a lakosságot. Állítólag Munkácson találkoztak a magyar pártemberek a szovjet pártemberekkel, ott készültek a nyilatkozatok, onnan hozták át Ungvárra, mert Szolnokra messzebb volt az út. Ezek szerint a „Szolnokon megalakított" kormány híre egy nappal korábban jutott el a Szovjetunióba, Ungvárra, mint Szolnokra. Ezt támasztja alá Kádár egy későbbi, 1959. december 7-én tett kijelentése: *„Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől"* – mondta, amikor visszakísérte szovjet területre a Magyarországra látogató ***Nyikita Hruscsovot***. Ezt Hruscsov, halála után Nyugaton megjelent emlékiratai is alátámasztják. ***Méray Tibor*** szerint a hivatalos kommunista párttörténet azért nem szól Kádár és Münnich szovjetunióbeli (kárpátaljai) látogatásáról 1956.november 1. és 3. között, hiszen *„... ha új kormányt a Szovjetunióban alakítottak, akkor az nem magyar, nem forradalmi, nem munkás-paraszt és nem kormány."*[10]

Megerősíti Kádár János kárpátaljai tartózkodásának tényét ***Balla László,*** aki 1956 november első napjaiban az ungvári tankönyvkiadó magyar szerkesztőségének vezető-szerkesztőjeként dolgozott. Ekkor az ungvári rádióhoz rendelték éppúgy, mint a beregszászi laptól ***Lusztig Károly*** szerkesztőt. A stúdióba természetesen katonatisztek jártak be. Az elejtett szavakból tudták, hogy ***Kádár János*** Kárpátalján tartóz-

[9] Botlik-Dupka: Ez hát a hon..., 64-65.o.
[10] Botlik-Dupka: Ez hát a hon..., 64-65.o.

kodik, Ókemencén, a területi pártbizottság nyaralójában. *„Én tehát nem láttam, nem találkoztam vele – emlékezett Balla László -, viszont kaptam egy anyagot kontrollszerkesztésre, hogy nézzem meg nyelvi szempontból. Magyar szöveg volt, de megoldásaiból, nyelvi fordulataiból lehetett tudni, hogy fordítás... Kádár szolnoki beszéde volt."*[11]

Ma már tudjuk azt is, hogy a szovjet hatóságok magyar egyetemisták százait tartották fogva az ungvári börtönben 1956 végétől hosszú hónapokig, s csak a nemzetközi tiltakozásra engedték őket szabadon, s a fiatalok így menekültek meg a szibériai lágerektől. A korábbi évek gyakorlatához képest enyhe büntetést kaptak a helyi magyar „ellenforradalmi" csoportok tagjai is. Ezt a minősítést azonban könnyen megkapta a legártatlanabb baráti közösség is."[12]

***

1992. február 1-2 között Budapesten először rendeztek konferenciát *Hódoltságban: I. magyar történelmi konferencia az elnyomatás évtizedeiről* címmel az ‚56-os Forradalmi Nemzeti Szövetség és a Lakitelek Alapítvány szervezésében, amelyen ***Szabó László*** *A kárpátaljai magyarság az 1944-1956-os időkben*[13] címmel tartott előadást, ami a rendszerváltás után az első híradásnak is tekinthető a magyar '56 és Kárpátalja kapcsolatának témaköréből.

Bizottságunkban 1991-1993 között került sor többek között az 56-os magyar forradalommal és felkeléssel szimpatizáló, röplap- és plakáterjesztésért felelősségre vont és elítélt magyar és más nemzetiségű személyek ügyének bírósági, ügyészségi felülvizsgálatára. Képviselői közbenjárásunkra 45 kárpátaljai elítélt, az 1956-os magyarországi forradalom utáni megmozdulások résztvevőinek büntetését sikerült az igazságszolgáltatással érvényteleníttetni. A sajtóban ekkor közölték le a *„szovjetellenes propaganda nemzeti érzések felhasználásával"* címen

[11] Botlik-Dupka: Ez hát a hon..., 64-65.o.
[12] Botlik-Dupka: Ez hát a hon..., 64-65.o.
[13] Szabó László: *A kárpátaljai magyarság az 1944-1956-os időkben*: Hódoltságban: I. magyar történelmi konferencia az elnyomatás évtizedeiről, 1992. február 1-2. / [a konferenciát rend.] az ‚56-os Forradalmi Nemzeti Szövetség és a Lakitelek Alapítvány / szerk.: Kiss Dénes. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1992. – 179.o.

egykor elítélt és a rendszerváltozás után rehabilitált magyarok nevét is. Így a nyilvánosság előtt ismert személyiség lett a nagyszőlősi szovjetellenes csoport képviseletében ***Dudás István, Illés József, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János,*** a mezőkaszonyi szovjetellenes csoport képviseletében ***Ormos István, Ormos Mária, Szécsi Sándor***, a gálocsi szovjetellenes csoport képviseletében ***Pasztellák István, Perduk Tibor.***

Az egyéni akciókat végrehajtó ***Zihur Elek*** (Sárosoroszi), ***Korosztily István*** (Ilosva-Bene), továbbá a magyarországi hadműveletekben részt vevő szovjet egységből a forradalmárok oldalára átállt ***Bucsella József*** (Fancsika), ***Lukács Mátyás*** (Munkács) ítéletét is hatályon kívül helyezték.

A rehabilitált személyek közül 1992. március 12-én ***Milován Sándor,*** a KMKSZ alelnöke első ízben részesült *1956-os Emlékérem* kitüntetésben. A kitüntetés kapcsán a magyar '56-os események kárpátaljai vonatkozásairól eddigi életében először nyilatkozott a *Kárpáti Igaz Szóban*. Többek között mesélt a nagyszőlősi csoport röplapkészítő- és terjesztő tevékenységéről. A városban kiaggatott röplapokon ez állt: „*Az oroszok azonnal vonuljanak ki Magyarországról*!" Megemlítette társait, mások mellett ***Kovács Zoltánt*** Nagyszőlősről, ***Illés Józsefet*** Fertősalmásról, ***Varga Jánost*** Feketeardóból. „*Itt szeretném elmondani azt is, remélem, hamarosan ők is hasonló kitüntetésben részesülnek, hiszen mindent együtt vittünk véghez. Ha mégse így történne, megfogadtam: egy vésővel négy felé osztom az emlékérmet, hogy valamennyiünknek jusson belőle.*"[14]

1992 május elején elfogadtam a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőbizottságának felkérését, hogy vállaljam el az *Akikért a harang nem szólt...* címmel induló rovat gondozását. Egy teljes újságoldalon először nyílt lehetőségem, hogy az olvasókat tájékoztassam azokról a bátor férfiakról, akiket a szovjet hatóság az 1956-os „izgatásért" vont felelőségre és akiknek az ügyével a területi rehabilitációs bizottság behatóan foglalkozott. Bemutatásra került a gálocsi mártír tiszteletes: *Ki volt Gecse Endre?* című írásomban.

[14] Kőszeghy Elemér: *„Vigyázz a gyereknevelésre!" Kárpátalján is volt '56.* In: *Kárpáti Igaz Szó,* 1992.március 12.

Illés József és ***Varga János*** 56-os elítéltek *Egy megjelent interjú margójára* címmel először írták le részletesen a nagyszőlősi szovjetellenes csoport tevékenységének hiteles történetét és tagtársaik bátor helytállását.[15]

A nagyszőlősi szovjetellenes csoport fentebb említett két tagjának kezdeményezésére, a területi tanács képviselőjeként, a rehabilitációs bizottság magyar csoportjának vezetőjeként 1992. április 15-én nyílt levélben[16] fordultam ***Göncz Árpádhoz,*** a Magyar Köztársaság elnökéhez, hogy egyformán értékelje mindazok tevékenységét, akik ~~az~~ 1956 eszméit követve példamutatóan helytálltak Kárpátalján, ezért több évi szabadságvesztésre elítélték őket és politikai foglyokként a Gulág kényszermunka-táborokba kerültek. Az Elnök Úr pozitívan reagált Beadványomra. Így az *1956-os Emlékérem* adományozását kértem mindazoknak, akik a politikai lágerekben raboskodtak. Kérésem meghallgatásra talált, 1993. március 13-án, a KMKSZ negyedik közgyűlésén az előző évben kitüntetett ***Milován Sándor*** után – írásbeli kérésemre, ***Povázsai Sándor*** ungvári konzul közreműködésével – ***Göncz Árpád*** köztársasági elnök *56-os Emlékéremmel* tüntette ki a nagyszőlősi csoportból ***Varga Jánost, Illés Józsefet, Kovács Zoltánt, Dudás Istvánt*** (posztumusz), a mezőkaszonyi csoportból ***Ormos Istvánt, Ormos Máriát, Szécsi Sándort;*** a gálocsi csoportból ***Gecse Endre*** református tiszteletest (posztumusz), ***Pasztellák Istvánt, Perduk Tibort és Molnár Lászlót.***

***

Az 1956-os magyar forradalom emlékezetpolitikája 1992-től honosodott meg a magyarság körében Kárpátalján.

A KMKSZ gálocsi alapszervezete a református templom belső falán emléktáblát avatott **Gecse Endre** lelkész tiszteletére, akit az ungvári börtönben halálra kínoztak. Meghalt a hitéért, igazi mártír volt!

[15] *Kárpáti Igaz Szó,* 1992. május 14.

[16] Lásd bővebben: Dupka György*: Nyílt levél Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének.* In: Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003. 61-65.o.

Tetemét 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték Gálocsba és ott örök nyugalomra helyezték.

Azóta számos alkalommal rendeztünk a gálocsi templomban és a temetőben koszorúzással egybekötött megemlékezést.

1990–1994 között a *Kárpátalja*[17] című második független hetilap, amelynek szerkesztőbizottsági tagja voltam, az 1956-os emlékezetpolitika szellemében és témájában közölt több helytörténeti anyagot, cikket[18] is.

Helytörténészektől, levéltárosoktól, könyv- és újságszerkesztőktől, túlélőktől, hozzátartozóktól (***Baráth József, Barzsó Tibor, Botlik József, Csanádi György, Csatári György, Gecse Endréné, Olekszij Korszun, Lusztig Károly, Nagy Jenő, Ormos István, Pasztellák István, Varga János*** és mások) szintén kaptam értékes dokumentumokat, visszaemlékezéseket, amelyek felhasználásával ***Horváth Sándor*** szerzőtársammal összeállítottam a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól '56 kárpátaljai vonatkozásairól szóló első emlékkönyv és dokumentumgyűjtemény anyagát, amely 1993-ban Ungváron jelent meg.[19]

A könyv első fejezetének anyagát, illetve bevezetőjét *„1956 mai szemmel" a moszkvai puccsistákat is keményen elítélő* ***Olekszij Korszun,*** a KGB nyugdíjazott ezredese, a Kárpátaljai Megyei Rehabilitációs Bizottság tagja írta, aki a rendszerváltás után először bélyegezte meg az *„1956-os magyarországi események tudatos elferdítőit", akiknek az „imperialista és ellenforradalmi összeesküvésről szóló műveit előszeretettel publikálták a szovjet sajtóban még a közelmúltban is."* Először közöl adatokat *„a szovjet hadsereg vezérkara által kitervelt „Forgószél" fedőnevű hadműveletlel"* kapcsolatosan, amelyben kb. 60 ezer katona

[17] *Kárpátalja* – 1990-1992 között a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja, 1992-től függetlenné vált, közéleti és kulturális lapként határozta meg magát. Főszerk.: Mankovits Tamás (Miskolc). Kárpátaljai szerkesztői: Bornemissza Eszter, Dupka György, Horváth Sándor, Móricz Kálmán, Nagy Zoltán Mihály, Szöllősy Tibor, Tárczy Andor. Eső száma 1990. április 30-án, utolsó száma 1994.december 31-én jelent meg. Lásd bővebben: http://www.magyaramagyarert.hu/images/pdf/karpatalja-lap-cimlappal.pdf

[18] Lásd: 1993. február 28. Horváth Sándor a Kárpátaja 2. számában Varga Jánossal beszélget, akit az 1956-os forradalomban vállalt szerepe miatt, röplapok terjesztéséért 1957-ben börtönbüntetésre ítéltek. 1993. október 31-én a *Kárpátalja* 9. számában 1956. október 23-ra emlékezve Antall József miniszterelnök úr ünnepi köszöntőjét és Für Lajos honvédelmi miniszter *„Vigyázzunk a szabadságra!"* című írását leközölték. Ebben a számban olvasható Jőrös Béla nyílt levele: *„1956 ügyéért kiállva"*.

[19] Dupka György-Horváth Sándor: *'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest 1993. A továbbiakban: *Dupka György-Horváth Sándor 1993...*

és tiszt vett részt, hogy *„megtartsák Magyarországot a varsói paktum és a szocialista tábor tagállamai közt."* Az értelmetlen vesztességekről szólva megjegyzi, hogy a pártvezetés által elvárt kötelességteljesítés során 700 szovjet katona elesett, 1450-en megsebesültek, 51 nyomtalanul eltűnt. Míg a magyar felkelők oldalán mintegy négyezren estek el, ezrek megsebesültek, 13 ezer fő részesült megtorlásban, több mint 300-at kivégeztek, több mint 700-at deportáltak a Szovjetunióba, mintegy 200 ezer ember disszidált. *„Életük árán teljesítették kötelességüket a magyar magyarforradalom ihletői – **Nagy Imre** miniszterelnök, **Maléter Pál** honvédelmi miniszter és a többi hős."* Míg az akkori szovjet párt és katonai vezetés, köztük ***Jurij Andropov*** és tettestársai a *„szabadság elfojtásának jelképévé"* váltak. *„Kétes értékűnek"* nevezte *„a magyarországi szovjet győzelmet",* és a kommunista eszmék védelmében a *„világ közvéleményének szemében" „igazolta nemzetközi csendőri szerepét is."* Véleménye szerint a *„magyar áldozatok, a szovjet katonai vesztességek nem enyhítették a rendszer diktatórikus jellegét, pedig kegyetlenül megbotlott. A magyarországi eseményeket követően 1962-ben Novocserkaszkban vérontásra került sor (ugyanaz a haderő, ugyanazok a módszerek, azt követően a csehszlovákiai és az afganisztáni intervenció és legutóbb a tbiliszi, vilniusi, bakui véres események, a sikertelen katonai puccs Moszkvában ugyanazokkal a tankokkal, ugyanazzal a katonai rendszabályozás politikájával."* Végül a történelmi tanulság levonása érdekében felteszi mindenki számára a gondolkodásra ösztönző kérdéseit is: *„Nos, kinek a történelme íródott 1956-ban Magyarországon? Csupán magyar eseményekről volt szó? Vagy talán egyben a mi nemzeti jövőnk előhírnökei is voltak ezek az események? Figyelmesen elemezve a helyzet alakulását azon az őszön a velünk szomszédos országban, ma már ezt is állíthatjuk."*[20]

A második fejezet[21] szerzője, a jelen sorok írója, tényekkel, adatokkal igazolta, hogy a szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról irányították. A Munkácson és Ungváron megfordult ***Kádár János*** szolnoki beszédét – mint ezt fentebb már leírtam – a „szovjet elv-

[20] Dupka György-Horváth Sándor 1993...5-15.o.
[21] Dupka György-Horváth Sándor 1993...18-71.o.

társak" írták és lefordítása, szöveggondozása után Ungvárról sugározták. Az SZKP KB elnöksége által elrendelt magyarországi hadműveletek idején ***Ivan Szerovnak***, a KGB elnökének parancsára a letartóztatott több mint 700 főt Csap állomásra irányították. A mozgósított KGB-tisztek, ügyészségi nyomozók, helyi tolmácsok közreműködésével a fogvatartott magyar állampolgárok kihallgatása, a nyomozati anyagok összeállítása az ungvári, sztriji és más börtönökben valósult meg, miközben nemzetközi tiltakozásra leállították a további deportálásokat. 1956 decemberében és 1957 januárjában megszervezték hazaszállításukat, a csoportokat az illetékes magyar büntetőszerveknek adták át.

A megyei rehabilitációs bizottság anyagai alapján először adtam hírt a Kárpátalján szervezkedő nagyszőlősi, mezőkaszonyi és a gálocsi csoportokról és bátor tagjaikról. A magyar forradalom mellett markánsan kiálló, szovjetellenes röplap- és plakátterjesztéssel, valamint fegyvergyűjtéssel megvádolt, több évi börtönre elítélt „bűnszervezetek" tagjait néven nevezve elemeztem tevékenységüket. Kiemelten foglalkoztam a gálocsi ***Gecse Endre*** mártír református tiszteletes tragikus történetével, aki vallatás közben hunyt el a KGB ungvári börtönében.

A kortanúk közül az ungvári ***Árpa István*** zenetanárt szólaltattam meg, aki szemtanúként[22] mesélte el a Magyarországról teherautókkal a Szovjetunióba „átlopott" árvaházi gyermekek, kamaszok történetét, akiket véleménye szerint az onokóci szanatóriumba, majd onnét az Uzsoki-hágó felé, Nyugat-Ukrajnába szállítottak, akiknek a további sorsa ismeretlen.

Elsőként adtam közre ***Lusztig Károlynak,*** a beregszászi járási lap főszerkesztőjének visszaemlékezését, akit a beregszászi járási pártbizottság 1956. november 4-e hajnalán „vészterhes tolmácsolásra" Ungvárra vezényelt, ahol ***Ivan Vas,*** a megyei pártbizottság titkára dolgozószobájában várta ***Nyikolaj Podgornij,*** UKP KB másodtitkára, akitől kapott „néhány gépelt ívet", amit magyar nyelvre fordított le: a *„szovjet hadsereg felhívása volt a magyar néphez."* Ezenkívül a K-vonalon le-

[22] Dupka György-Horváth Sándor 1993...60-64.o.

diktált másik dokumentum szöveggondozását is elvégezte: a *„Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívását a magyar néphez."* Mint írja: *„hajnalodott már, amikor elhagytam a nyomdát. Rövidesen a rádió beszámolt a november 4-i drámai eseményekről. Akkor döbbentem rá, hogy egy történelmi eseményről hamarabb értesültem, mint ahogyan az megtörtént."*[23]

Horváth Sándor ungvári újságíró nevéhez fűződik a harmadik fejezet[24] megírása, akik *„Megszenvedtek azért, mert magyarok voltak"* címmel három beszélgetés szövegét adta közre, melynek alanyai ***Illés József, Varga János*** és ***Milován Sándor,*** a nagyszőlősi szovjetellenes csoport tagjai voltak.

A függelékben[25] eddig nem közölt tényanyagokból, dokumentumokból archívfelvételekből készítettem válogatást. Például első közlésben olvasható a gálocsi csoport bírósági ítélete, ***Varga János*** volt politikai fogoly hozzátartozóihoz írt levelei a mordvinföldi 11. sz. politikai láger telephelyéről, Csernuhinból, többek között rendelkezésemre bocsátotta a fogság éveiben készített archív felvételeket. Tényanyagok, igazolások a rehabilitációról, újságkivágások, további eredeti felvételek igazolják a nagyszőlősi, a gálocsi és a mezőkaszonyi csoportok szovjetellenes tevékenységét.

Az *'56 Kárpátalján* című dokumentumgyűjtemény a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat 25. könyveként jelent meg, jutott el vidékünk és az anyaországi olvasókhoz. A köteles példányai megtalálhatók a közkönyvtárakban, intézményekben és az OSZK állományában. Az említésre méltó kárpátaljai helytörténeti munkák mellett ***Soós Kálmán*** szerint ez a *„kötet immár 1956 kárpátaljai hatását is dokumentálja, illetve a résztvevőket és az emiatt elítélteket kikérdezve interjúk formájában rekonstruálja a múltat."*[26] Nyilvántartja az általa összeállított *Kárpátaljai magyar nyelvű tudományos könyvkiadás válogatott*

[23] Dupka György-Horváth Sándor 1993. 65-67.o.
[24] Dupka György-Horváth Sándor 1993. 71-114.o.
[25] Dupka György-Horváth Sándor 1993. 116-148.o.
[26] Soós Kálmán: *Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig (1985-2005).* In: A határon túli magyar tudományos könyvkiadás. Összeállította és szerkesztette. Simon Attila. Fórum Kisebbségkutató Intézet-Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja-Dunaszerdahely, 2005.–18.o.

bibliográfiája (1990-2005).[27] Igen fontos megjegyezni, az ezredforduló után a témával foglalkozó fiatal kutatók (***Boros László, Kosztyó Gyula, Váradi Natália*** és mások) eddig számos alkalommal hivatkoztak rá, gyakran feltüntetik a felhasznált irodalom jegyzékében.

***

A megyei és ungvári városi képviselői mandátum négyéves ciklusa 1994-ben ugyan befejeződött, ennek dacára a megyei rehabilitációs bizottság felkért a magyar vonatkozású ügyek tanácsosának. Ezzel párhuzamosan ***Olekszij Korszun*** történésszel beindítottuk a *Szolyvai Emlékpark-kutatóműhelyt*. A GULÁG-GUPVI kutatási programba felvettük 1956 és Kárpátalja, a forradalom leverése érdekében kibontakozott szovjet-magyar kapcsolatok kárpátaljai háttérmegvilágítása és más problémakörök tanulmányozását, levéltári dokumentumok feldolgozását is.

Ezidőtájt ***Hegedűs B. Andrással,*** az 1956-os Intézet vezetőjével is kapcsolatban álltam. Ekkor vette kezdetét az 1956-os Intézet és a ***V. A. Szmolij*** által vezetett Ukrán Tudományos Akadémia Ukrajna Története Intézet közti együttműködés. A két fél által aláírt szándéknyilatkozat előirányozta az ukrán levéltárakban fellelhető 1956-os eseményekkel, illetve a felsorolt témakörökkel kapcsolatos dokumentumok összegyűjtését. Ukrán részről témafelelősnek kérték fel többek között a benei származású ***Vidnyánszki István*** történészt, az intézet osztályvezetőjét, továbbá az Ungvári Nemzeti Egyetem és más intézmények munkatársait.

Az 1956-os kárpátaljai elítéltek rehabilitálása elősegítésének ügye, tevékenységük elsődleges leírása, a témakörben ismertté vált publikációk híre (később tudtam meg, hogy az irodalomtörténész barátom, a magyar '56 résztvevője, ***Pomogáts Béla***, az Ötvenhatos Emlékbizottság szóvivője (1994-től) révén) eljutott Budapestre, a köztársasági elnök dolgozószobájába is. Így 1995 októbere folyamán ***Göncz Árpád*** köztársasági elnök a Parlamentben a jelen sorok írójának *Nagy*

[27] U.o. 112.o.

Imre-emlékplakettet adott át ***Borbándi Gyula, Halász Péter, Horváth Miklós, Javorniczky István, Karátson Gábor, Lugossy István, Márton László, Jerzy Michalewszki, Sujánszky Jenő, Tóth István, Varga László*** *és* ***özv. Háy Gyuláné*** társaságában. Posztumusz emlékplakettet kapott ***Háy Gyula*** és ***Páskándi Géza.***

A kitüntetés további kutatásokra sarkalt.

A szakmai elismerés nyomán meghívást kaptam a Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság egész Kárpát-medencét és a nyugati diaszpórát lefedő tényfeltáró programjának megvalósításába, amelynek koordinátora a testület alelnöke, ***Székelyhidi Ágoston*** irodalomtörténész, 56-os elítélt lett. Mint ismeretes, 1956-ban a Hajdú-Bihar megyei forradalmi bizottság elnökségi tagja volt, ezért később társaival a Szovjetunióba deportálták, az ungvári vizsgálati fogság után átadták a magyar hatóságoknak, börtönbe került. Az említett tapasztalatok birtokában vállalta el *a Magyar'56. 1-2.* című gyűjtemény szerkesztését, amely a magyar honfoglalás ezerszázadik és a magyar '56 negyvenedik emlékéve alkalmából jelent meg Lakitelken 1996-ban.[28] Felelős kiadó: ***Fónay Jenő,*** a Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság elnöke. A gyűjteményt írta: ***Borbándi Gyula, Dupka György, Filep Tibor, Gagyi Balla István, Horváth Sándor, Lipcsey Ildikó, Tófalvi Zoltán.***

A két vaskos kötet kárpát-medencei szintű ismeretterjesztés szándékával készült. Magyarországon, valamint a határon túli és a nyugati magyarság körében is nagy érdeklődéssel fogadták, jelentőségét széles körben méltatták. Kárpátalján 1996. október 23-án, a KMKSZ munkácsi középszintű szervezetének rendezésében, a helyi székházban megtartott 56-os megemlékezés keretében díszvendégként fogadott **Székelyhidi Ágoston,** a Magyarok Világszövetsége 56-os Bizottságának alelnöke mutatta be a gyűjteményt, egyúttal két kárpátaljai szerzőjét (***Dupka Györgyöt*** és ***Horváth Sándort***), és az 56-os kárpátaljai események részvevőit.

---

[28] *Magyar '56, I. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében.* Írta: ***Borbándi Gyula, Dupka György, Filep Tibor, Gagyi Balla István, Horváth Sándor, Lipcsey Ildikó, Tófalvi Zoltán.*** Előkészítette és szerkesztette: ***Székelyhidi Ágoston.*** Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága, Budapest, 1996. *Magyar '56. 2. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton.* Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága, Budapest, 1996. A továbbiakban: Magyar '56, 1-2.1996...

Az alapműnek számító monográfia az 1956-os forradalom és szabadságharc magyarországi és kárpát-medencei folyamatairól, nyugati elágazásairól körvonalakat vázolt fel, számos további kutatási pontot jelölt ki a harmadik nemzedékhez tartozó fiatal kortárs kutatók számára is. ***Székelyhidi Ágoston,*** a kötet szerkesztője szerint a szerzők először mutatják meg *„a kölcsönhatásokat a budapesti és a vidéki, a magyarországi és a romániai-erdélyi, az ukrajnai-kárpátaljai események között. Mind a kezdeményezésben és a cselekvésben, mind az elveszejtésben és a megtorlásban. (...) Magyarországon, Romániában, Ukrajnában és szerte Keleten az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevőit és híveit ellenségnek, rendbontóknak, jó esetben tévelygőknek bélyegezte ez a kifordított értékrend. Azokat, akik a megtorlás és a szovjet gyarmatosítás elől Nyugatra menekültek, ez a torz tükör a szocializmus árulóinak mutatta. Indokoltnak látszott tehát, hogy mindannyiuknak előbb büntetés, kiközösítés, megszégyenítés, később elnéző másodrendűség legyen osztályrészük. Eddig három nemzedék nevelkedett ebben a közegben. Értékismeretüket és értékválasztásukat szűk, féloldalas kínálat alakította és befolyásolta. Téves és hiányos világképük elsősorban nem saját akaratukon és képességükön múlott. (...) Azt sem szabad engedni, hogy a jövőt jelentő nemzedékek világképe és értékrendje a torz és torzító múlthoz kötődjön."*[29] Mindezek tudatában az anyaországi (***Lipcsey Ildikó, Filep Tibor***), erdélyi (***Tófalvi Zoltán, Gagyi Balla István***), kárpátaljai (***Dupka György, Horváth Sándor***) és nyugati (***Borbándi Gyula***) kutatókból álló munkaközösség az eddig feldolgozatlan primer forrásokra hivatkozva és értelmezésével a magyar '56 világtörténeti jelentőségét, résztvevőinek történelmi érdemeit az elsők között domborították ki.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc magyarországi, ezen belül az ellenállás, a megtorlás, a pártállam újjá szerveződésének történetét az 1972-ben az ELTE BTK történelem-román szakon doktorált ***Lipcsey Ildikó*** történész hiteles források alapján írta meg.[30] A vidéki

[29] Magyar '56, 1.1996.7.o.

[30] Lásd: *Magyar'56,* 1. kötet, 1996: Lipcsey Ildikó: *Forradalom és szabadságharc (budapesti és központi események, intézmények, döntések*. 11-74 o. *Dokumentumok.1. Budapesti, központi dokumentumok* 117-140. o. *Magyar '56,* 2. kötetben: Lipcsey Ildikó: *Ellenállás, megtorlás, a pártállam újra szervezése.* 5-28 o. *Dokumentumok:* 57-75. o. Ugyanitt olvasható a Nobel-díjas francia író, filozófus, Albert Camus: *A magyarok vére* című c. megrendítő hitvallása, 77-79.o. Feltehetően 1957 októberében Párisban fogalmazta meg, és a nyugati írók

eseményekről szóló fejezetek, *Az elárult forradalom* című tanulmány és a dokumentumok válogatása az '56-os forradalom résztvevője, a debreceni ***Filep Tibor***[31] történész munkája.

Az erdélyi ***Tófalvi Zoltán*** történész, 1990-es évek elejétől megszállott 56-os kutató a *Kezdeményezések és szervezkedések Erdélyben (Romániában)*[32] című tanulmányában a román és magyar közös megmozdulásokkal, a Maros-Magyar Autonóm Tartományban végbement eseményekkel, szervezkedő csoportokkal és az erdélyi elítéltjeinek történetével foglalkozott. Nyíltan kimondja, hogy az erdélyi szervezkedések, „röpcézők" és *„más kezdeményezések bemutatása nélkül az egész magyarságot átfogó forradalom és szabadságharc történetét nem lehet megírni. Azok az erdélyi, romániai fiatalok (kisiskolások, gimnazisták, tanoncok, egyetemi hallgatók), értelmiségiek (köztük nagyon sok lelkipásztor, pedagógus), szakmunkások és földművesek, akiket a forradalommal való együttműködés ürügyén futószalag szerűen és kirakatperekben ítélt el a román kommunista diktatúra, a változásban való reménykedéssel és meggyőződéssel vállalták a magyar forradalommal való eszmei azonosulást."*[33] Írásából leszűrhető az egész Kárpát-medence térségeire is vonatkozó hatalomféltő felismerés :*„a román hatalmi szervek attól rettegtek, hogy a magyarországi forradalmi hullám átcsap Romániába is."* Ezért is ***Gheorgehe Gheorghiu-Dej*** román kommunista vezér az elsők között szorgalmazta a szovjet beavatkozást, amit a *Hruscsov-emlékirat* is megerősít. Aztán a *„magyar ,56 leverése után a hírhedt szekuritáté nyomozati anyaga alapján a bírósági szervek a szimpatizánsokat 1957-1959 között kegyetlen megtorlásban részesítette."* Például a Szoboszlay-per 57 vádlottjából 10-et halálraítéltek és ki is végeztek. Az „érmihályfalvi-csoport" 31 elítélje közül két főt kivégeztek. Az „ENSZ-memorandum" 9 bebörtönözöttje közül szintén két főnek

közül ő az, aki a legkövetkezetesebben és a leghatározottabban, minden fórumon kiállt „a magyar ügy" mellett, mert *a* legázolt bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben.

[31] Lásd: Magyar '56, 1.1996. Filep Tibor: A vidék forradalma,141-178. old. *Dokumentumok. 2. Vidéki dokumentumok* 117-140. old. *Magyar '56,* 2. kötetben, Filep Tibor: hadüzenetnélküli háború, utóvédharcok, restauráció vidéken, 41-56 o.

[32] Lásd: Magyar '56, 1.1996. 181-279. o.

[33] Magyar '56, 1.1996.183.o.

kioltották az életét. Ezenkívül 12-14 éves gyerekeket is elítéltek a *„társadalmi rend elleni összeesküvés, szervezkedés vádjával."* Csak a Maros-Magyar Autonóm Tartományban 200 embert hurcoltak meg, közülük 57-et letartóztattak, 56-ot pedig elítéltek. Az „56-os eszmékkel való szolidaritásért a magyarokon kívül románokat, szászokat és zsidókat is fellelőségre vontak, ami igazolja, hogy a megmozdulási hullám nemcsak az erdélyi magyarok ügye volt. A tanulmányban közölt dokumentumok igen jelentős része első közlés. Erdély viszonylatában azóta is figyelemre méltó forrásfeltáró munkájának kiemelkedő teljesítménye.

A kolozsvári ***Gagyi Balla László*** történész *Emléktöredékek (megíratlan erdélyi emlékiratok)*[34] című munkájában az addig visszafojtott 1956-os emlékezésekben feleleveníti a magyar forradalommal való szimpatizálásért letartóztatott és a katonai törvényszék által 1 évtől 22 évig terjedő szabadságvesztésre elítélt 11 bolyaista diák, a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégium tanulóinak 9 fős csoportja, a szervezetet alakító szilágysomlyói férfiak 5 fős csoportja, a magyar forradalom megsegítésére szervezkedő szászrégeni magyar líceum 24 diákjának és az Erdélyi Magyar Ifjúsági Szövetség 77 tagjának (EMISZ, 1956-1958) perét. A második kötetben megjelent *Forradalom után Erdélyben (Romániában)* c.[35] munkájában az emlékezők visszaemlékezéseiből is idézve felvázolja a forradalom utáni helyzetet, az etnikai tisztogatást a román

[34] Magyar '56, 1.1996.231-251. o.
[35] Magyar '56, 2.1996.111-125. o.

hadseregben. Az 1956 utáni új magyar kisebbség magatartásról szólva ***Gál Ernőt*** idézi: *„1956 nyarán és őszén az orweli kettős gondolkodás, „a dupla gondol" keríti hatalmába a romániai magyar értelmiség többségét. A kétlakiság, a bizalmatlanság, a pártállam terrorjához való alkalmazkodás jellemeket ront, gerinceket puhít meg, baráti-eszmei kötelékeket zilál szét, szinte mindenkit a félelem igáz le. A XX. Kongresszus utáni rövid ideig tartó szabadabb légkört... az állandósult szorongás ideje váltja fel. Szeptember végén, októberben és november folyamán a számonkérés országos méreteket öltött."*[36] Például a forradalom után a másként gondolkodó egyetemeken tanuló, arra „érdemes" hallgatóknak elküldték a kizárásról szóló egyetemi határozatokat. Az ötvenhatos bűnök miatti leszámolások egyik súlyos következménye lett a Bolyai Egyetem megszüntetése. Az erdélyieknek túl sokba került a magyar forradalom iránti testvéri szolidaritásban való részvétel, amely az „együttérzés tényeiben nyilvánult meg." A leírtakat dokumentumok közlésével támasztja alá. Végezetül a szerzőpáros ***Gagyi Balla István*** és ***Tófalvi Zoltán*** azt leírja, hogy a rendszerváltás után milyen a *„kutatási lehetőség Romániában."* Határozottan állítják, hogy ebben a tárgykörben intézményes kutatás Romániában nincs. A téma „felszínen tartására" jobbára a publicisztika vállalkozott és vállalkozik. Az elmúlt években különböző intézményeket kerestek meg támogatást kérve. Kéréseik elől a címzettek vagy kitértek, vagy egyszerűen nem is válaszoltak. Közlésük szerint „*Egyetlen magyarországi intézet, az 56-os forradalom dokumentumait gyűjtő Oral History Archívum volt az, amely négy éven keresztül felkarolta a kutatást Romániában, de a támogatást 1996-ban beszüntette (...) Mindez, ha nem is mentségül, de magyarázatul szolgálhat romániai-erdélyi eseménytörténet fogyatékosságára."*[37] A szerzők abban reménykednek, hogy a jövőben szerencsésebb kutatók kiegészíthetik a jelen úttörő munka hiányosságait.

Kárpátalját képviselő szerzőpáros, (***Dupka György*** *és* ***Horváth Sándor***) több írással is jelen van a kétkötetes gyűjteményben. Az erdélyi kollégákhoz hasonlóan, az első ilyen összmagyar fórumon ők is első

[36] Magyar '56, 2.1996.123. o.
[37] Magyar '56, 2.1996.163-184.o.

kézből adtak lényegretörő tájékoztatót a magyar forradalom és szabadságharc hatásáról Kárpátalján (Ukrajnában).[38] A vidéken szerveződött szovjetellenes, a plakátokon és röplapokon a magyar '56 eszméit hirdető nagyszőlősi, mezőkaszonyi és gálocsi ellenálló csoport-megtorlásban részesített tagjait tények, adatok, idézett dokumentumok alapján mutatták be.

Az 1956. október-november folyamán végbemenő szovjet előkészületekre és intézkedésekre[39] is kitértek. Adatokkal igazolták, hogy a Kádár-proklamáció, a Münnich-beszéd és más dokumentumok szövegét Ungváron fordították, magyarosították a már említett ***Balla László, Lusztig Károly, Sándor László*** szerkesztők közreműködésével. Majd ezeket Ungvárról sugározták a szovjet adók. Ennek előzménye valójában az volt, hogy 1956. november estéjén ***Kádár Jánost,*** a korábbi Magyar Dolgozók Pártja helyébe frissen lépett Magyar Szocialista Munkáspárt első titkárát, a hivatalban lévő Nagy Imre-kormány államminiszterét és ***Münnich Ferenc*** belügyminisztert magához kérette ***Jurij Andropov*** budapesti szovjet nagykövet. A tököli szovjet katonai repülőtérről ***Ivan Szerov*** KGB elnök közreműködésével röpítették őket Moszkvába. Részt vettek a Hruscsov elnökletével a Kremlben lezajlott SZKP KB elnökségének rendkívüli ülésén, ahol megszületett a végleges döntés a szovjet csapatok behívásáról, a Kádár-kormány személyi összetételéről és az ezzel kapcsolatos pártdokumentumokról. Moszkvából hazafelé ***Anasztasz Mikojan,*** az SZKP KB elnökségi tagjának kíséretében Munkácson, a helyi katonai repülőtéren száll le.[40] Az itt kialakított főhadiszálláson a katonai és pártadminisztráció vezetőivel, a Magyarországról idemenekült ÁVH-s tisztek, pártfunkcionáriusok, KGB tisztekkel a szolnoki beszéd előkészítéséről, a megbízható káderek, tanácsadók, tolmácsok Magyarországra küldéséről, a *Vihar* fedőnevű hadművelet parancsba adása előtt taktikai megbeszéléseket folytattak. Ungvárról szervezték meg ***Kádár János, Münnich Ferenc***

[38] Magyar '56, 2.1996. Dupka György, Horváth Sándor*: A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában)*. 253-266. o.
[39] Magyar '56, 2.1996.164-266. o.
[40] '56 Kárpátalján, 1993. 130. o.

gyors Magyarországra hozatalát, ahol őket a szolnoki katonai repülőtéren fogadták. A további történetet a krónikások már megírták.

A második kötetben közreadott a *Kárpátalja (Ukrajna) – a szovjet megszállás központja* című munkájukban a magyarországi hadműveletekben „jeleskedő" KGB akciók kapcsán felvázolják azt a problémakört is, amikor a letartóztatott magyar állampolgárokból a Szerov-különítmény *„több mint 700 főt Csap állomásra irányított..."* Majd az ungvári és a nyugat-ukrajnai börtönökben hogyan szervezték meg kihallgatásukat és a nyomozati anyagok összeállítását. Mint ismeretes, a nemzetközi tiltakozás folytán 1996.december – 1957 január között megszervezték hazaküldésüket, további nyomozás lefolytatása érdekében átadták őket a magyar hatóság képviselőinek.

A mellékelt Kárpátaljai Megyei Levéltárból[41] származó dokumentumokkal, a magyarországi szituációról készült hangulatjelentésekkel illusztrálják a Kárpátalján, főleg Bereg-vidéken végbemenő eseményeket, amelynek a szerzői helyi pártideológusok, belügyi és a biztonsági hivatal munkatársai. A fejezetet kárpátaljai magyarok 1944-1991 közti meghurcoltatására emlékeztető eseménykrónikával zárják.[42]

A nyugati magyarságot képviselő ***Borbándi Gyula*** író, történész *A magyar forradalmi emigrációról* készült esszéje a második kötetben jelent meg. Már az első részfejezetben leszögezi: *„Az ötvenhatos forradalom bukása után mintegy kétszázezer magyar hagyta el hazáját. A Magyarországról való menekülés e harmadik hulláma, ha nem is érte el 1945-ös szétszóródás méreteit, messze túlhaladta az 1946 és 1956 közötti évtized emigrálási adatait."*[43] A jelentősebb befogadó országok közt sorolja fel Ausztriát, Franciaországot, Németországot, Nagy-Britanniát, Svájcot, Belgiumot, Hollandiát, Svédországot, az Egyesült Amerikai Államokat, Kanadát, Ausztráliát és Dél-Afrikát. Összefoglalót ad a forradalom tanulságairól lezajlott vitákról az emigrációs közösségekben, a tagok körében, akik majd 1957 január elején létrehozták a „forradalom eszméi" alapján Bécsben a Magyar Forradalmi Tanácsot, az

[41] Magyar '56, 2.1996.86-103. o.
[42] Magyar '56, 2.1996.105-110. o.
[43] Magyar '56, 2.1996.167. o.

új emigránsok érdekvédelmi, politizáló szervezetét, amely rivalizált a New York-i Magyar Forradalmi Bizottmánnyal, később kezdeményezték egy új egységes képviselet felállítását, amely nagyobb politikai és pénzügyi támogatáshoz juthat többek között az USÁ-ban. Végül 1958 márciusában a Magyar Bizottságot is megszervezték, amely fokozatosan kiszorította a politikai közéletből a Nemzeti Bizottmány tagjait. A magyar Bizottság felfogása, credoja szerint törvénytelen módon jött létre a Kádár-rezsim, nyugalom a magyar nép körében csak akkor lesz, ha a szovjet csapatok Magyarország területéről kivonulnak és a magyar nép visszanyeri cselekvési szabadságát. Az emigránsok hangadói napirenden tartották a „magyar kérdést", ha a *„Magyarországot érintő és az ország helyzetével foglalkozó ügyet tárgyalnak."*[44] Bemutatja a menekülteket országonként tömörítő társadalompolitikai érdekvédelmi és kulturális, hagyományápoló ötvenhatos szervezeteket, tevékenységét is.

A magyar '56 hatásait dokumentáló kétkötetes gyűjtemény egyetlen fogyatékossága, hogy a Kárpát-medencei körképből hiányzik Délvidék és Felvidék. Tudomásom szerint a szerkesztő mentségként említette, hogy a gyűjtemény összeállítása előtt felkért írástudók a saját közösségükben lezajlott események bemutatására nem vállalkoztak. Ezt a hiányt a későbbiekben jelentkező kutatók, helytörténészek pótolták.

Eddig közel 30 könyvfejezetnyi anyag, folyóiratban publikált cikk, ismeretterjesztő írás, adalék-közlemény jelent meg. A jelentősebbeket a bibliográfiában is felsorolom.

A *Magyar '56* című kétkötetes gyűjtemény munkácsi bemutatója után a negyvenedik évforduló alkalmából lebonyolított másik kiemelt esemény Huszthoz kötődik. A Gecse-emléktábla avató rendezvényen az 56-os túlélők társaságában vettem részt. Mint ismeretes, ***Gecse Endre*** (1907-1959) mártír református lelkész Huszton alig néhány hónapot töltött (1958 májusa és december 2 között). Az ottani gyülekezet nem feledte el lelkipásztorát, hogy 1958 decemberében a KGB itt tartóztatta le és vitte el Ungvárra vizsgálati fogságba, ahol vallatás közben előidézték hirtelen halálát. A templom falán az emlékét megörökítő márványtábla felavatására ünnepélyes keretek között került sor.

[44] Magyar '56, 2.1996.185. o.

A jubileumi rendezvénysorozat méltó befejezése számomra meglepetést okozott, a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége az eddigi kutatások elismerése jeléül a POFOSZ 1956-os Vaskeresztjével tüntettek ki.

***

Az évközi, hagyományos rendezvényeken, esteken, koszorúzásokon kívül emlékezetes kárpátaljai eseményeket az ötvenedik évforduló jegyében szerveztük.

Emlékezetpolitikánk egyre többet foglalkozik az 1956-os forradalom kárpátaljai történéseinek, helyszíneinek feltérképezésével, résztvevőivel kapcsolatos levéltári iratok feltárásával, emlékjelek állításával, az utóbbi évtizedekben felkutatott eredmények publikálásával.

A jubileum alkalmából négy '56-os emléktábla került felavatásra két emlékkonferencia kíséretében az UMDSZ és a MÉKK szervezésében. Amennyire követni tudtam, a 2006-os esztendő egyik nyitánya volt a Nagyszőlősi 3. Számú Perényi Zsigmond Középiskolában október 19-én megtartott emlékkonferencia az UMDSZ és a MÉKK szervezésében, melyen anyaországi és kárpátaljai történészek és politikusok vettek részt. Az emlékkonferencia végén ***Bucsella József*** és ***Varga János*** volt politikai fogoly leleplezte a középiskola falán elhelyezett fekete márványtáblát. A szervezők nagyszőlősi röplapterjesztő ellenállóknak (***Dudás Istvánnak*** (1938), ***Illés Józsefnek*** (1940***), Kovács Zoltánnak*** (1940), ***Milován Sándornak*** (1941) ***Varga Jánosnak*** (1940) állítottak méltó emléket.

Ungváron a Nemzetiségek Kulturális Központjában október 20-án ugyancsak emlékkonferenciával egybekötött emléktábla avatásra került sor. Előadást tartott ***Filep Lajos*** történész, ***Horváth Sándor*** és a jelen sorok írója. ***Varga János és Pasztellák István*** kárpátaljai 56-os szabadságharcos, egykori politikai elítélt, ők a nagyszőlősi és a gálocsi történeteket elevenítették fel.

Az emlékkonferencia napján több emléktáblát is felavattunk. Az Ungvári Dayka Gábor Középiskola belső falára került emléktáblára felvéstük az ungvári politizáló csoport elítélt tagjainak neveit: (***Benyák***

Nándor (1939), ***Kulcsár Tibor János*** (1938), ***Orlovszky Vince*** (1937), akiket szintén „röplapozásért" ítéltek el.

'56 emlékét idéztük meg az ungvári járási Gálocson, ***Gecse Endre*** mártírhalált halt református lelkész sírjánál, akit az állambiztonság emberei vertek agyon az ungvári börtönben. A gálocsiakkal és a jeles vendégekkel felavattuk a gálocsi polgármesteri hivatal falán (egykor gálocsi iskola volt) azt az emléktáblát, amely őrzi az akkori fiatalok nevét: ***Molnár Lászlóét*** (1945), ***Pasztellák Istvánét*** (1943), ***Perduk Tiborét*** (1942) és ***Gecse Endre*** (1907-1959) gálocsi református lelkészét[45].

A jubileumi emlékjelek állításának programja keretében Magyarország Ungvári Főkonzulátusa szervezésében és a Határon Túli Magyarok Hivatala, valamint a Nagy Imre Társaság közreműködésében újabb emléktáblát avattunk az ungvári börtön falán, a Magyarországról a Szovjetunióba deportált több mint 760 hazafi tiszteletére. A foglyok egy részét a KGB tisztek itt hallgatták ki, illetve nyomozati anyagot állítottak össze tevékenységükről. A dombormű alkotója ***Matl Péter*** munkácsi szobrász.

A mezőkaszonyi iskola épületének falán az '56-os események hatására röplapterjesztő fiatalok emlékére (***Ormos István*** (1936)**,** ***Ormos Mária*** (1939)**,** ***Szécsi Sándor*** (1937)) október 23-án szintén emléktáblát avattam ***Zubánics László,*** az UMDSZ OT elnöke, ***Nagy Zoltán Mihály*** író és a túlélők társaságában**.**

Nevetlenfaluban 2006. október 23-án a KMKSZ a helyi középiskola falán a tanintézettel emléktáblát állított az '56-os elítélt, ***Illés József*** (1940) volt orosz nyelv és irodalomszakos tanár tiszteletére, aki Fertősalmáson született, de később Nevetlenfaluba települt, s itt élte le az életét, 1956-ban pedig, a magyar tannyelvű Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákjaként, részt vett a nagyszőlősi ellenálló csoport tevékenységében, s börtönt is szenvedett a magyar forradalom melletti kiállásáért.

Budapesten október 30-án az Ukrajnai Nagykövetség és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum közös szervezésében 1956-os emlékkonferenciát szerveztek, ahol Kárpátalját is érintő eseményekről előadást tartottam. A szervezők egyben bemutatták a helytörténész *56 és Kárpátalja* című könyvemet és az *Együtt* c. folyóirat 56-os tematikus számát.

[45] Gecse Endre életútját a *Jó pásztor volt* c. könyvben ismerhetik meg az érdeklődők.

'56 és Kárpátalja[46] című könyvem egyben folytatása az 1993-ban ('56 Kárpátalján) napvilágot látott gyűjteménynek, amely az 1993 óta feltárt hivatalos iratok, vallomások, adatok alapján elvégzett hatásvizsgálat újabb eredményeinek, tapasztalatainak vázlatos összefoglalója. Ezúttal a birtokomba jutó újabb tényekkel, adalékokkal bővítettem ki korábbi publikációimat. Többek között ráirányítottam az olvasók figyelmét arra is, hogy az 1956-os eseményeket megelőzően már Kárpátalján is működtek szovjetellenes csoportok, egyéni akciókat végrehajtó bátor személyek (munkácsi v. királyházi ***Dóri János***, az eszenyi ***Györke Ilona***, a felsőremetei ***Margitics Volodímir,*** az ungvári ***Melnik Jenő),*** akiket a KGB meghurcolt. Így került kutatói látáskörünkbe a röplapterjesztő ungvári csoport, amelynek tagjai (***Benyák Nándor, Kulcsár János Tibor, Orlovszky Vince***) '56 -os forradalom küszöbén kerültek a KGB börtönébe. Onnét az elítélt diákok a mordvinföldi 7. sz. és 11. sz. politikai lágerekben végeztek kényszermunkát. A későbbiekben az ungvári fiatalokkal együtt raboskodtak a nagyszőlősi (***Varga János, Illés József***), a mezőkaszonyi (***Ormos István***) csoportok tagjai. Fény derült azokra a GULÁG-rabságra ítélt kárpátaljai magyar származású katonaszökevényekre is, akik (a fancsikai ***Bucsella József, a*** munkácsi ***Lukács Mátyás***) a magyarországi hadműveletekben résztvevő szovjet egységek tagjaként nem voltak hajlandók fegyveresen harcolni magyar testvéreik ellen. A levéltári anyagokból ismertté vált számos szovjetellenes izgatásért megbélyegzett személy neve is (a csonkapapi ***Gerő Gyula,*** a mezőkaszonyi ***Dudás Pál***, a benei ***Balázsi József, Sulkó László, Váradi Sándor*** és mások), akik a börtönlágert elkerülték ugyan, de a KGB állandó megfigyelése alá kerültek. Újabb bírósági ügyek, elítélt személyek feltárt ügyei igazolták azt a korábbi feltevést, hogy a forradalom nemcsak a kárpátaljai, hanem a Szovjetunió különböző régióiban is visszhangra talált.

Amikor ***Kádár Jánosék*** Moszkvában, Ungváron „testvéri segítségért kilincseltek", kiderült, hogy Kádár szolnoki beszédének és más elsődlegesen orosz nyelven megfogalmazott felhívás lefordításába, a szövegszerkesztésbe a helyi párt és KGB vezetők – a korábban említett

[46] Dupka György: *'56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Intermix Kiadó, Ungvár- Budapest, 2006. A továbbiakban: *Dupka, '56 és Kárpátalja (2006)*

Lusztig Károlyon, Balla László*n, *Sándor László*n** kívül ***Barzsó Tibort, a Kárpáti Kiadó munkatársát, az ungvári rádió magyar bemondó-szerkesztőjét és másokat is mozgósítottak.

A legutóbb előkerült levéltári iratok alapján tudtuk meg, hogy Magyarországról Kárpátaljára menekült, magas beosztású ávósoknak, pártvezetőknek és családjaiknak Ungváron menedéket biztosítottak. A menekültek közül, akik az orosz nyelvet jól beszélték, azokat bevonták a letartóztatott, Ungváron fogva tartott magyar állampolgárok kihallgatásába, nyomozati anyagok összeállításába.

A fiatalon elhunyt ***Baráth József*** beregszászi levéltáros barátomnak köszönhetően először készült és jelent meg válogatás a kárpátaljai megyei levéltár gyűjteményéből. Az iratok 1956.október 12 és 1958 között keletkeztek. Az egykor titkosított jelentések készítői többek között beszámolnak az 1956-os magyar események Bereg-vidéki visszhangjáról, a lakosság egy részének „Budapest-barát" hangulatáról, a lázadókkal szimpatizáló személyek ellenséges megnyilvánulásairól, a pártszervek propaganda-akcióiról és válaszcsapásairól.

A jubileumi rendezvény sorozatot beárnyékolta a gálocsi ***Pasztellák István***, volt politikai elítélt november 2-án bekövetkezett halála. 63 évet élt, a rendszerváltás után kivette a részét a szovjethatalom által eltitkolt események, folyamatok feltárásában, amelynek egyik meghurcolt Ung-vidéki közszereplője volt.

Az év folyamán egy újabb megtiszteltetés ért. Az *50 év. 1956-2006* című gyűjteménybe bekerült *A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján*[47] című munkám. A reprezentatív kiadványt a bázeli Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem képviseletében ***Balla Bálint, Szöllősy Pál*** állította össze, amely az 1956-os magyarországi események mellett a forradalom más országokba (Románia, Ukrajna, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Észtország) eljutó hullámaival is fog-

[47] Dupka György: *A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján*. -158-174.o. In: 50 év. 1956-2006. /Tanulmányok és esszék 1956-ról és utóéletéről/ A szerzők: Balla Bálint, Bárczay Gyula, Bereczki Urmas, Dávid Gyula, Dupka György, Frenkl Róbert, Gaál Enikő, Gémes István, Kálmán Szabolcs, Kanyó Tamás, Keil Béni, Kiss József, Kovács Andor, Kovács András, Lőcsei Pál, Mács József, Mádl Ferenc, Fritz P. Molden, Oplatka András, Pompéry Judit, Radics György, Rainer M. János, Simon Attila, Szöllősy Pál, Tréfás Dávid, Vályi-Nagy Ágnes. Szerk. Balla Bálint, Szöllősy Pál. Basel, Budapest; Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2006.

lalkozik. A 26 anyaországi, határon túli és a nyugati szerző kevesek által ismert tényeket és adatokat közöl a szomszédos országok '56-os megmozdulásairól, szervezkedéseiről, valamint a különböző lakossági segélyakciókról, a magyarokkal való szimpátia megnyilvánulásairól, valamint a hatósági megtorlásokról. Több nyugati ország példáján keresztül bemutatták, hogy milyen mértékben kavarta fel a forradalom a közvéleményt, milyen kül- és belpolitikai változásokat hozott. A szemtanúk felidézik, miként látták, élték meg ezeket a heteket, hónapokat. A kötetben különböző egyházak szerepéről, helytállásáról vagy éppen kollaborálásáról szóló elemzések, valamint az 1956-os történelemírás módszertanáról és nehézségeiről értekező dolgozat is helyt kapott.

***

A Szovjetunió felbomlása előtti korszakból nem találtam olyan szaktekintélyt, aki hitelt érdemlően megírta volna a magyar '56 valós történetét, ez a téma 1989-ig a szovjet történetírásban is tabunak számított. A magyar történelem tanulmányozásával az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai, Balkanisztikai Intézet foglalkozott (1998-tól az intézmény új neve: Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete). A II. világháború után kinevelt, kelet-európai országokkal, köztük Magyarországgal is foglalkozó történész szakértők végeztek itt műhelymunkát. Közéjük sorolható a szaktekintélynek számító ***Vlagyimir Susarin, Tofik Iszlamov, Andrej Puskas, Zselicky Béla.*** Az utóbbi két kutató kárpátaljai születésű, akikkel ***Váradi Sternberg János*** történészprofesszorom közvetítésével alakult ki köztünk még a rendszerváltás előtt együttműködési, baráti kapcsolat, ismertem meg ekkor született munkáikat. A rendszerváltás után egyesek korábbi tudományos tevékenységüket teljesen átértékelték.

Az „öregek" közül a pártvezetők megrendelésére például ***V. Sziszraeljan***[48] és kollégái a magyar forradalmat és népfölkelést szovjetellenes ellenfordalomként mutatták be, ***Nagy Imrét*** és társait negatív személyként jellemezték. Előfordult az is, hogy a Kreml főide-

[48] Сисраєлян В.: *„Новейшая история Венгрии (1918-1962)"*, Москва, 1962.

ológusainak kérésére a Kádár-rezsim központi tájékoztatási hivatal[49] által elkészített anyagokat, vagy a megbízott történészek, például ***D. Nemet***[50], illetve ***E. Hollos*** és ***V. Lajtai*** szerzőpáros[51] propaganda céllal megírt, illetve lefordított fércmunkáit orosz nyelven terjesztették a lakosság körében.

A rendszerváltást követően és utána számos memoár, visszaemlékezés látott napvilágot. A szerzők között találjuk ***Nyikita Hruscsovot***[52], a KGB egykori elnökeit: ***Ivan Szerovot***[53], ***Vlagyimír Krjucskovot***[54] más ismert szovjet politikusokat, főtiszteket, akik a magyar forradalom sorsáról döntöttek, illetve vezették az ellene szervezett hadműveleteket. Ezekről az eseményekről a nyugdíjba vonult politikusok forrásértékű naplófeljegyzéseket készítettek.

A feldolgozott orosz szakirodalomból egyértelműen kiolvasható, hogy a magyarországi forradalommal kapcsolatban különféle álláspontok fogalmazódnak meg. A korszakkal, az orosz magyar levéltári kapcsolatokkal, a közös történelmi múlt feltárásával foglalkozó kutatók, politikusok nemzetközi jelentőséget tulajdonítottak többek között ***Borisz Jelcin*** elnök 1992. november 11-i budapesti látogatásának, aki a Magyarországra vonatkozó szovjet dokumentumok első

---

[49] Информ. Бюро Венгерської Народної Республики: *„Венгерський Контрреволюционий заговор Имре Надя и его сообщников",* Москва, 1960.

[50] Немет Д.: *„Революционное движение и строительство социализмав Венгрии",* 1963., Немет Д.: *„Освобождение Венгрии 1956",* Москва 1957.

[51] Холлош Е.- Лайтаі В.: *„Холодная война протів Венгрии",* Москва, 1959.

[52] Из мемуаров Никиты Сергеевича Хрущова. In: Вопросы истории, Москва, 1991. Lásd még: Nyikita Szergejevics Hruscsov: Rendet csináltunk Magyarországon, https://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/04-idegen-szemmel/nyikita-szergejevics-hruscsov-rendet-csinaltunk-magyarorszagon (2020.07.30.). Lásd még: Roy Medvegyev: Hruscsov. Laude Kiadó, Budapest, 1989. Ötvenhat, magyar forradalom. Medvegyev szerint Hruscsov azért avatkozott be keményen, mert a huszadik kongresszus után belső pártellenzéke megerősödött, nekik kellett bizonyítani azt, hogy a Szovjetunió továbbra is saját érdekszeférájának tekinti Kelet-Európát, s minden eszközt kész bevetni azért, hogy fennhatóságát megszilárdítsa. Hruscsov valóban félt Magyarország elszakadásától, az események okozói elleni gyűlölete teljesen őszinte volt.

[53] Lásd. *Feljegyzések egy bőröndből:* a KGB első főnökének – halála után 25 évvel megtalált – titkos naplójából közöltek részleteket az orosz sajtókiadványok. Egy orosz könyvkiadó hatszázharminckét oldalas könyvben jelentette meg a volt KGB-főnök emlékiratait, amely egészében megjelent lengyelül is. Részlet a *Tajemnice walizki generała Sierowa* c. kötetből (Rea SJ 2019 – ford. Éles Márta), A Szerov-napló a magyar '56-tal, október 23-tól november 7-ig végbement eseményekkel kapcsolatos legfontosabb részletei itt olvashatók: https://kurier.plus/hu/node/929 (2020.07.30.)

[54] Крючков В.А.: *XX. век глазами очевидцев.* [A X X. század a szemtanúk szemé-vel.] Москва: ТКО АСТ, 1996. 432 c. A KGB egykori elnöke, 1956-os szovjet követségi munkatárs, jól érezhető rosszindulattal, a tényeket sokszor szelektíven kezelve ír Nagy Imre szerepéről.

nagyobb együttesét elhozta ajándékba. Ennek köszönhetően látott napvilágot a kutatásban nélkülözhetetlen szovjet források ismeretét elősegítő *Jelcin-dosszié*[55], amely 1956 áprilisa és 1958 júliusa között a legfelsőbb szovjet vezetés (SZKP KB elnöksége, a KGB elnöksége, a hadvezetés, a diplomaták stb.) által hozott, illetve elkészített fontosabb határozatokat, utasításokat, helyzetjelentéseket tartalmazza. Az iratok nagyobb része az ún. Elnöki Levéltárból, kisebb hányada az Orosz Külügyminisztérium, az Orosz Hadügyminisztérium stb. archívumából származik. Összeségében a 62 dokumentum Moszkva szerepéről újfajta rálátást nyújt a magyar ‚56-ra – tudjuk meg ***Litván Györgytől,*** a gyűjteményhez írt előszóból.

Az egykori dokumentumok egy részének feltárásában, nyilvánosságra hozatalában úttörő szerepet játszott ***Valerij Muszatov,*** a szovjet pártközpont volt munkatársa, aki az 1956. november 4-én kezdődött (Операция «Вихрь») „Forgószél" hadműveletről írt cikkével[56] a *Novoje Vremja* olvasóit az elsők között tájékoztatta. Nagy Imre tragédiájáról írt munkája 1994-ben jelent meg.[57]

Az első átfogó orosz monográfiát[58] *Magyarország 1956-ban: fejezetek a válság történetéből* témakörben az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete műhelyében az ugyancsak kárpátaljai Kisgejőcről származó történész barátom, ***Zselicky Béla*** és kollégái (***Sz. J. Balah, J. Sz. Novapasin*** és mások) készítették el, 1993-ban adták ki. ***Zselicky Béla*** szerint a kötet *„komoly belső ellentmondásokkal"* terhelt maradt, mivel földije és egyben szerzőtársa, ***Andrij Puskás*** a Brezsnyev-korszakra jellemző hivatalos történetírási szemléletet, melyet korábbi műveiben markánsan képviselt, nem tudta levetkőzni. ***Nagy Imrét*** és társait negatív színben ábrázolja, a forradalom alatti úgymond „reakciós veszély" idejét túlhangsúlyozza. A 90-es évek elején született

[55] *A „Jelcin-dosszié". Szovjet dokumentumok 1956-ról.* Századvég – 1956-os Intézet. Budapest, 1993. Részletek a dokumentumokból itt olvasható: https://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/04-idegen-szemmel/a-jelcin-dosszie

[56] A cikk rövidebb formában a *Magyar Hírlap* 1992. január 31-i és a *Múltunk* 1991.4. számában jelent meg. Lásd még: Мусатов, В. Л. Россия и Восточная Европа: связь времен / В. Л. Мусатов. – М.: АКИ, 2008. – 224 с.18.

[57] Мусатов, В. Л. *Трагедия Имре Надя* / В. Л. Мусатов // Новая и новейшая история. – 1994. – No 1. – С. 164–173.

[58] Bulah, Sz. J.-Zselicki B. J.-Novapasin, J. Sz. i druguje. *Vengrija 1956 goda: ocserki isztoriji krizisza*. [Magyarország 1956-ban: fejezetek a válság történetéből.] Moszkva, Nauka, 1993.

publikációkra még egy ideig jellemző az a megállapítás, hogy a régi vágású és az új felfogást képviselő magyar és orosz történészek között éles törésvonal alakult ki. Például a fentebb említett tanulmánygyűjteménnyel egyidőben jelent meg egy másik monográfia, a társzerzők között van újra ***Zselicky Béla*** és két kollégája, ***V. F. Korbina*** és ***A. M. Kirova,*** akiknek az írásai már az új felfogást tükrözik, Nagy Imrét a magyar '56 ikonjaként felelős, áldozatot vállaló politikusként mutatták be. ***Zselicky Béla*** nevére Magyarországon ekkor figyeltek fel. A tárgyban számos önálló és társszerzőkkel megírt munkája magyarul[59] és oroszul[60] jelent meg. Érdemei elismeréséért 2013-ban *Magyar Arany Érdemkereszttel* tüntették ki.

A felsorolt szakértők mellett ***Vjacseszlav Szereda*** és ***Alekszandr Sztikalin*** a fiatalabb orosz történész-generációhoz tartozik. Az utóbbinak a „félbeszakított" forradalomról, az 1956-os magyar válságáról és Moszkva politikájáról 2003-ban monográfia[61] jelent meg. ***Alexandr Sztikalin*** a szerzőtársakkal (***E. D. Orehova, V. T. Szereda)*** az új *Orosz politikai enciklopédiában* közölt a *Szovjetunió és a magyar krízis 1956-ban*[62] c. szócikkben alapos és szakmailag hiteles képet rajzoltak. Ez a megállapítás – a konzervatív baloldali körökben vitát kiváltó – más publikációira is vonatkozik.[63]

---

[59] Zselicky Béla: *Moszkvai diákmegmozdulás – 1956-ban* (SZKP KB-dokumentumok alapján írta: (az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztika és Balkanisztika Intézetének vezető főmunkatársa), *Historia* c. folyóirat, Zselicky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekében.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1998
Vida István–Zselicky Béla: *Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról.* Külügyi Szemle, 2004. 1–2. sz., Zselicky Béla: *Nagy Imre szerepének értékelése a rendszerváltás utáni orosz történetírásban.* In: Á. Varga László (szerk.): Nagy Imre és kora. IV. k. Budapest, Nagy Imre Alapítvány, 2006. 274–332. o.

[60] Афиани В.Ю., Желицки Б.Й: *„Советский Союз и венгерский кризис 1956 года"* Документи, [A Szovjetunió és a magyarországi krízis 1956-ban. Dokumentumok.] Москва, Росспэн,1998.

[61] Стыкалин А.С.: *„Прерванная революция."* [Félbeszakított forradalom. Az 1956-os magyar válsága és Moszkva politikája.], Москва, Новий Хронограф, 2003.

[62] Орехова Е.D., Середа V. Т., Стыкалин А. S.: *„Советский Союз и венгерский кризис 1956 года",* Российская политическая енциклопедия, Москва, 1998

[63] Стыкалин, А. С. Восточная Европа в системе отношений Восток–Запад (1953 – начало 1960-х гг.) / А. С. Стыкалин // Холодная война. 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива: сб. ст. / Рос. акад. наук; Ин-т всеобщ. истории; отв. ред. Н. И. Егорова, А. О. Чубарьян. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – С. 487-542.
Стыкалин, А. С. Несколько штрихов к портрету Имре Надя / А. С. Стыкалин // Вопросы истории. – 2008. – No 2. – С. 90–98. .
Стыкалин А.С.: Почему Хрущев ввел войска в Венгрию? [Miért vetette be Hruscsov a hadsereget Magyarországon?] (Alekszandr Sztikalin) http://www.izvestia.ru/hystory/article3097787/ (2006. november 17.);

A két orosz tudós önálló[64], közös, a magyar történészek társaságában magyarul megjelent elemző munkáikkal, két feldolgozott dokumentum kötetükkel[65] a magyarországi szakmai körökben is elismertséget szereztek.

A vizsgált korszak legismertebb oroszországi szakértőinek – ***Zselicky Béla, Vjacseszlav Szereda*** és ***Alekszandr Sztikalin*** – kezdeményezésére, a rendszerváltás utáni orosz és magyar történészek, levéltárosok legnagyobb vállalkozása 1998-ban valósult meg. Csapatmunkával készült el a 800 oldalas dokumentum gyűjtemény kiadása,[66] amelynek elektronikus változata az internetre is felkerült.[67] Szerkesztette, összeállította az említett ***Szereda-Sztikalin*** szerzőpáros, és ők írták az előszót és a tudományos jegyzeteket is. A szöveg gondozásban és a magyar jellegű adatok pontosításában magyar történészek, ***E. D. Orehován*** kívül ***Vida István*** és ***Pot Piroska*** szintén közreműködtek. Az 1956-os népfölkelésről, a szovjet vezetés politikájáról egyedi, korábban titkosított több orosz és magyar levéltárak mélyéről előkerült iratokból készült a válogatás, amelynek történelemformáló főszereplői: ***Hruscsov, Andropov, Zsukov, Szerov*** és mások. Az íratok, feljegyzések jelentések színterei az SZKP KB elnöksége, a Szovjetunió KGB elnöksége, hadügyminisztériuma, budapesti nagykövetsége stb. A gyűjteményt magyar dokumentumok egészítik ki, minden egyes ügyirathoz tudományos jegyzet készült.

---

[64] Sztikalin, Alekszandr: *Az 1956-os magyar forradalom hatása a szovjet közvéleményre. Forrás: https://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/04-idegen-*
Sztikalin, Alekszandr [Szergejevics]: Ilja Ehrenburg és az 1956-os magyarországi események. Az író viszonya a hruscsovi pártelithez és a nyugati baloldali értelmiséghez az 1950-es években. Múltunk,52. évf.2007. 1. sz. 4–25. o.
Vjacseszlav Szereda–Rrainerm János: *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*. 1956-os Intézet. Budapest, 1996.
Sztikalin, Alekszandr [Szergejevics]: *„A magyarok hősiessége elismerésre méltó".* Két orosz tudós az 1956. évi magyar forradalomról. Limes,18. évf. 2006. 4. sz. 51–64. o.

[65] Vjacseszlav Szereda –Alekszandr Sztikalin –Vida István: *Szovjet dokumentumok 1956-ból*. Rubicon, 1994. 8. sz. 3.
Hiányzó lapok 1956 történetéből (Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.) A dokumentumokat válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1993.

[66] Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. Редакторы-составители: Е. Д. Орехова, В. Т. Середа, А. С. Стыкалин. Вступительные статьи и научные комментарии В. Т. Середы и А. С. Стыкалина. Редакционная коллегия: В. Ю. Афиани, Б. Й. Желицки, Т. М. Исламов (отв. редактор), С. М. Мельчин, И. М. Морозова, В. Т. Середа, А. С. Стыкалин, И. Г. Вашш, И. Вида (отв. редактор), Е. Деркеи, Т. Хайду. Москва: РОССПЭН, 1998. 863 с.

[67] Lásd: https://inslav.ru/images/stories/pdf/1998_Sovetskij_Sojuz_i_vengerskij_krizis.pdf

Tizenegy év elteltével egy újabb dokumentum válogatásnak[68] örülhettek a magyar és az orosz kutatók, ezúttal az iratok főleg a KGB irattárából származnak. Az 1956-os forradalom számos orosz dokumentuma érhető el a moszkvai *Alekszandr Jakovlev Nemzetközi Alapítvány a Demokráciáért Honlapján*[69] is.

A vázlatosan bemutatott fontosabb orosz publikációk kapcsán egyetértek ***Takács Róbert***[70] tanulmányában felvetett és egyben összegző gondolatsorával, hogy a rendszerváltozás után az 1956-os forradalom megítélése az orosz közgondolkodás és történetírás tekintetében, noha értékelhető eredmények születtek, mégis a társadalmi közegben egyszerre több, ellentétes felfogás van jelen. Mindez az orosz történész szakma fiatal, és a bolsevik eszmétől elhatárolódó, szókimondó képviselőinek, és a tudományos könyvkiadásnak, konferenciáknak az objektivitásra törekvő médiának, számos internet fórumnak tudható be, amelyek termékeny vitákat generáltak az orosz közéletben.

Ugyanakkor napjainkban is meghatározó súllyal bír a szovjetvilágból átmenekített szűklátókörű szemlélet és gondolkodásmód is, amely a II. világháborút követő, egykori szovjet szuperhatalmi létből kiindulva, sokszor elveti, mellőzi, meghamisítja a forrásokon alapuló történeti kutatások eredményeit. Ezt igazolja egy 1995-ben végzett felmérés[71], miszerint kiértékelt adatok szerint a magyarországi szovjet katonai beavatkozást a megkérdezettek 41 százaléka helyeselte, akiknek szívében, emlékezetében a nagy honvédő háború Sztálinnal együtt is jogos nemzeti büszkeséget ébreszt, és csupán 23 százaléka ellenezte a szovjet katonai intervenciót. Azóta az összkép nem sokat változott.

A volt FAK országokban az 1956-os forradalom megítélése publikációk többségének tükrében pozitívabbnak tűnik. A rendszerváltozás utáni fiatal történészek kritikus hozzáállással dolgozzák fel a levéltári anyagokat. Többek között a fehéroroszországi ***Szvetlana Svilas*** egyik tanulmányá-

[68] *Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР.* Сборник документов. Составители: руководитель – д.и.н. .А.А. Зданович, В.К. Былинин, В.К. Гасанов, В.И. Коротаев, В.Ф. Лашкул. Москва 2009, Обьединенная редакция МВД России.

[69] https://web.archive.org/web/20061107170827/http://www.idf.ru/8/doc.shtml

[70] Takács Róbert: *Az 1956-os forradalom az orosz közgondolkodásban és történetírásban.* http://epa.oszk.hu/00000/00036/00067/pdf/022-036.pdf

[71] https://mult-kor.hu/cikk.php?id=15476

ban[72] a „magyar nép nemzeti felszabadítási demokratikus forradalmaként" mutatja be a magyar '56-ot, kritikusan állapítja meg, hogy a belorusz diplomaták az ENSZ-ben tárgyalt „magyar ügy" kapcsán a Szovjetunió delegátusaival együtt éltették a Kádár-kormányt, amely szovjet segítséggel a szocializmus útjára térítette vissza a krízisbe került országot.

***

A magyar forradalom tekintetében a rendszerváltás[73] utáni ukrán közgondolkodásban és történetírásban az alább említett jeles történészek részéről teljes kiállás jellemző: ***O. Bazsan, Sz. Vaszilenko, M. Derzsaljuk, I. Lihtej, P. Piljavec, E. Pugacs, Sz. Sztrasnyuk, J. Sapoval J.*** a kárpátaljai származású tudósok, az ungvári ***Ivan Koroly*** és a viski ***Mandrik Iván*** ungvári egyetem kutató tanárai, valamint a Kijevben letelepedett munkácsi származású ***Olekszandr Pahirya*** és a benei ***Vidnyánszki István***. Az utóbbi az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetének főosztályvezetője, az ukrán-magyar történészek vegyes bizottságának ukrajnai koordinátora. Ennek a szolidaritásnak egyik indítéka, hogy saját sorsukból, a függetlenné vált Ukrajnából kiindulva, a magyarbarát politikusok és történészek határozottan elítélik a szovjet beavatkozást, amely hosszú időkre Magyarországot is leigázta, az ország függetlenségét felszámolta. ***Ivan Koroly*** volt az első közöttük, aki egy teljes monográfiát[74] szentelt a magyar forradalom valósághű bemutatásának. Értékelése szerint a magyar forradalom nagyban hozzájárult a szovjet típusú totalitárius rezsimek későbbi összeomlásához. Majd ***V. I. Luscsaj*** is foglalkozott a könyvében[75] a magyar forradalom társadalompolitikai és szociá-

[72] Свилас, Светлана: *„Венгерский октябр" 1956 г. и дипломатия Белорусской ССР.* https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/16021/1/2011_1_JILIR_svilas.pdf

[73] Lásd a rendszerváltozás előtt a szovjet történetírás elvárásai alapján Ukrajnában is keletkeztek olyan munkák, amelyek a magyar forradalomról torzképet rajzoltak, például: Нежинський Л.: *„Очерк истории Народной Венгрии (1948-1962)"*, Lviv, 1964.

[74] Король, Іван: *Угорська революція 1956 року: початок краху пропадянських тоталітарних режимів.* Міністерство освіти і науки України, Ужгородський Державний Інститут інформатик, економіки і права. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2002.

[75] Лущай В.І. *Угорська революція 1956 р. як наслідок загострення суспільно-політичних та соціально-економічних протиріч в Угорщині у 1949–1956 рр.* Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. 221 с.

lis-gazdasági ellentéteket kiváltó következményeivel, aspektusaival, különös tekintettel az 1949-1956-os évekre. ***E. P. Pugacs***, a harkovi egyetem tanára a hallgatóknak írt jegyzet-kiadványában[76] a közép- és kelet-európai országokban létrehozott totalitárius rezsimek kérdését boncolgatta.

A rendszerváltás után, 1993-ban első országos szintű tudományos konferenciát a harkovi egyetemen tartották meg, amely a közép- és a kelet-európai szovjet típusú elnyomó rendszerével, ezen belül a magyar 56-tal is foglalkozott. A tárgy többféle megközelítésére törekvő szakértők (***R.M. Posztolovszkij, E.P., Pugacs, Sz. J. Sztrasnyuk*** és mások) alapos elemző előadásukban az objektivitásra törekedtek, majd a konferencia anyaga két kötetben[77] került kiadásra. A másik, szintén nagy visszahangot kiváltó nemzetközi fórum[78] 2006-ban a magyar forradalom és felkelés 50. évfordulója alkalmából az ungvári egyetemen ***Mandrik Iván*** tanszékvezető professzor irányításával zajlott le, amelynek a munkájában a jelen sorok írója is részt vett. Az előadók egybehangzó véleménye, hogy a magyar '56 hatására a 60-as, 70-es években bontakozott ki *„az ukrán hazafiak szovjetellenes disszidens" mozgalma* is.

Kijevben a magyar forradalom 60-ik évfordulója jegyében szintén fórumot szerveztek, ahol az ukrán–magyar történészek kapcsolatépítését elősegítő ***Vidnyánszki István*** *A magyar '56 az ukrán historiográfiában és az emlékezetpolitikában*[79] címmel tartott vitaindító előadást.

---

[76] Пугач Є.П. *Встановлення тоталітарних режимів україні Центральної та Південно-Східної Європи:* Навчально-методичний посібник. Харків, 2008. 92 с.

[77] Lásd a konferencia kötet 1994-ben jelent meg: *Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20–80-е годы XX века)*: Материалы международной научной конференции. Харьков: МНАБ, 1994. Т. 1. 334 с.; Харьков: МНАБ, 1995. Т. 2. 491 с.; Lásd még: Постоловський Р.М., Пугач Є.П., Страшнюк С.Ю. *Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944–1953)*: Хрестоматія. Харків: Бізнес Інформ, 2000. 470 .с.;

[78] Lásd a konferencia kötet 2007-ben jelent meg: *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: Історія. Вип. 18. Цінасвободи й незалежності: трансформація політичних систем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи до та після 1989–1991 рр. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Ужгород, 2007.

[79] Віднянський Степан: *Угорська революція 1956 року в українській історіографії та мемуаристиці.* Доповіді українських учасників Міжнародного круглого столу до 60-річчя Угорської революції 1956 року на тему: «УГОРСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1956 РОКУ ЯК ПРОЯВ СИСТЕМНОЇ КРИЗИ І ПОЧАТОК КРАХУ ПРОРАДЯНСЬКИХ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ» (Київ, 21 жовтня 2016 р.) http://mzu.history.org.ua/index.php/MZU/article/view/56/41,

Egyes történészek, köztük a „Forgószél" fedőnevű szovjet hadműveletről hírt adó ***P. Piljavec,***[80] a magyar sztálinisták ellen fellépő magyar forradalmárokat méltató ***L. Tanyuk***[81], mind a magyar'56 részkérdéseinek a megvilágítására törekedtek. Az ungvári ***M. Panis***[82] helytörténész az 1959-ben Kárpátaljára, többek között Nagylucskára látogató Hruscsov itt tartózkodását vázolja fel. Mint ismeretes, a forradalom leverése után Ungváron találkozott Kádár Jánossal is.

Az ifjabb generációhoz tartozó ***Olekszandr Pahirya*** az ukrán-magyar történészekkel közös kutatási programban vett részt, az ukrajnai levéltárakban felkutatta a KGB-iratokat, amelyek a magyarországi forradalmárok Szovjetunióba történő deportálásával kapcsolatosak.

Megjegyzem, az ukrán-magyar kapcsolattörténet egyik kiemelkedő eseményeként értékelhető ***Viktor Juscsenkonak,*** Ukrajna elnökének magyarországi látogatása, amikor többek között 2007. július 10-én ***Sólyom Lászlónak*** átadta az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése során letartóztatottak és a Szovjet-Ukrajna börtöneibe elhurcolt magyar állampolgárok listáját, amely közel háromezer nevet tartalmaz. Az ismertté vált tények az ukrán és a magyar történészeket arra sarkallta, hogy újabb dokumentumok után kutassanak, amelyek az ukrán levéltárakban lappanganak.

Ilyen előzmények ismeretében 2009 és 2012 között valósulhatott meg ***Olekszandr Pahirya és Horváth Miklós*** közös projektje, amelyet a szakmai körökben, a médiában is a rendszerváltás óta a legnagyobb sikerként értékeltek. Erről a kérdéskörről 2012-ben nyilatkozott egy könyvbemutatón (***Horváth Miklós–Olekszandr Pahirya*** által jegyzett, az 1956-os deportálásokról szóló munkáról a későbbiekben írok bővebben). Többek között elmondta, amikor 2009-ben feloldották az ukrajnai KGB iratainak titkosítását, a Belügyi Levéltárban dolgozott.

Lásd még: Віднянський С. У *«дружніх» обіймах Кремля. До 50-річчяУгорської революції 1956 року*. Дзеркало тижня.21–27 жовтня 2006. No 40. С. 1, 21.

[80] Пилявець Р. *Повітрянодесантні війська в операціях «Вихор» (Угорщина, 1956) і «Дунай» (Чехословаччина, 1968).* Київ: РВА«Тріумф», 2005; *Советский Союз и венгерский кризис 1956 года.* Документы. Москва: РОССПЭН, 1998. 863 с.

[81] Танюк Л. *Щоденники без купюр (шістдесят років потому).* Зовнішні справи. 2016. No4. С. 52–57.

[82] Паніш М.: *„Хрущова сліду Великих Лучках* (Про перебування М. Хрущова на Закарпатті", Ужгород, 1999. Lásd még: *Перебування Микити Сергійовича Хрущована Закарпатті в грудні 1959 року,* Ужгород, 1960.

Egy különleges dokumentum-csomagra bukkant Ungváron. 22 kötetre való dokumentumot talált azokról a magyarokról, akiket az 1956-os magyar forradalom leverését követően deportáltak a Szovjetunióba. Szerette volna valamilyen formában feldolgozni és nyilvánosságra hozni a hatalmas anyagot: egy-egy kötetben közel 300 lapnyi dokumentumot őriztek. 2009-ben meghívták Budapestre, hogy tartson előadást az UPA (Ukrán Népfelkelő Sereg) és a magyar hadsereg közötti kapcsolatokról, és akkor ismerkedett meg ***Horváth Miklós*** professzorral, akivel beszélt a magyar deportáltakra vonatkozó iratanyag megjelentetésének lehetőségéről. A magyar történészprofesszor ismerte a témát, de nem volt módja betekinteni a belügyi iratokba. Szubjektív okok és az időközben Ukrajnában bekövetkezett politikai változások okán csak két év múltán sikerült kiterjeszteni és lezárni a kutatást, és megírni a kapcsolódó tanulmányt. Azt is közölte, hogy a *„listákon 860 személy szerepel, ebből 25 nő és 9 kiskorú. A rabok kontingense egész kaotikusan állt össze. Az embereket egyszerűen összefogdosták az utcán. Voltak közöttük felkelők, de ártatlan járókelők is. A szovjet részről elvégzett vizsgálat a letartóztatottak 39 százalékáról állapította meg, hogy ártatlanok. A deportálás az erőszakszervezetek elővigyázatossági akciója volt, hogy a stabilitás érdekében ellenőrzésük alatt tarthassák a lakosságot. Másrészt a kádári hatalom az idegen hadsereg segítségével akarta elszigetelni a magyar társadalom legaktívabb részét, ami lényegében sikerült is neki."*[83]

A téma iránt csak a rendszerváltás után alakulhatott ki az egyre fokozódó érdeklődés, hiszen az '56-os deportáltak, a hozzátartozók százait érinti, továbbá a doktorandusz-kutatók is a dokumentumok alapos elemzésével foglalkoznak.

***

A rendszerváltás utáni időszakban csupán néhány kárpátaljai történész (***Ivan Koroly, Olekszij Korszun, Olekszander Pahirya)*** tartotta fontosnak az 1956-os magyar forradalom és kárpátaljai visszhangjával kapcsolatos forrásanyagok feltárását, tanulmányozását.

[83] Ploszkina Vaszil: *Ukrán és magyar történészek sikerei.* http://hromada.hu/2012/nom_117/kilato/konf.html

Vidékünkön az intézményes kutatás szerepét II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete vállalta fel. ***Soós Kálmán*** (1962-2011) történész nevéhez fűződik a „*malenkij robot*", a magyar '56 kárpátaljai vonatkozásaival és egyéb témákkal kapcsolatos kutatási program elindítása. Egykori tanítványa, ***Váradi Natália***[84], ***Soós Kálmán***[85] rektornak köszönhetően korán belekóstolt a kutatói életbe, ekkor döntötte el, hogy a kárpátaljai magyarság tragikus sorsát, a vidék történetét akarja kutatni, szerinte „*tele van feltáratlan, megoldatlan fehér foltokkal*."[86] Főiskolai évei alatt felvételt nyert a felsőoktatási Zrínyi Ilona szakkollégiumba, ahol 2001-től az 1956-os forradalmat kezdte el kutatni. Később, a főiskola elvégzése után a 2008-as esztendő határkő további kutatási irányvonalának alakulásában. Nyolc év alatt írt tudományos publikációit, feltárásait *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai*[87] című doktori PhD értekezésében összegezte, amelyet sikeresen védett meg. II. RFKMF végzősei közül ő szerzett elsőként PhD-fokozatot.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ***Váradi Natália*** a jelen sorok írójának 1989-2008 közti kutatásait folytatva, a magyar '56 és Kárpátalja kapcsolatának témájában a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár és Ukrán Állambiztonsági Hivatal Levéltár idevonatkozó anyagainak áttekintése során „mélyfúrásokat" végzett. A doktori értekezletében és más résztanulmányaiban megerősítette és mintegy tíz esetben hivatkozott a jelen sorok írójának könyvalakban megjelent munkáira, főleg

[84] Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980.05.26.) – 1997-ben a bátyúi középiskolában szerzett érettségit. Majd a II. Rákóczi Ferenc KMF angol-történelem szakán végzett, jelenleg ezen intézmény Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense, magyar történelmet oktat. Kutatási területe: az 1956-os magyar forradalom kárpátaljai visszhangja. A Debreceni Egyetemen 2008-ban megszerezte a PhD-fokozatot. A Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagjává fogadták. 2012 decemberében az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében sikeres vizsgát téve kandidátusi fokozatot szerzett. A főiskola Felnőttképzési Központjának a vezetése mellett a Genius Jótékonysági Alapítvány irodaigazgatója. Működteti a felsőoktatási Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégiumot, konferenciákat szervez a diákok és fiatal kutatók számára. Hozzá tartozik az Agora Információs Iroda, koordinálja a Soós Kálmán-ösztöndíj bizottság tevékenységét is.

[85] Lásd: 2012. június 14. (Dr. Soós Kálmán, a tanszék első vezetője emlékére összeállított tanulmánykötet-bemutató) „*Így maradok meg hírvivőnek*". *In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére.* Szerk.: Szamborovszkyné Nagylbolya. Beregszász –Ungvár, II. Rákóczi Ferenc KMF –PoliPrint, 2012. 258 o.

[86] Pallagi Marianna: *Akikre büszkék lehetünk...* Interjú Váradi Natáliával Kárpátalja.ma, 2013.02.14.https://www.karpatalja.ma/sorozatok/akikre-buszkek-lehetunk/akikre-buszkek-lehetunk-interju-varadi-nataliaval/

[87] Váradi Natália: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai. Témavezető: Dr. Szőke Domokos, az MTA doktora. Debreceni Egyetem BTK, 2008.*
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/33423/varadi_natalia_phd_dolgozat.pdf?sequence=9&isAllowed=y

a két forrásértékű gyűjteményben (***Dupka György-Horváth Sándor** ’56 Kárpátalján*, 1993 és ***Dupka György**: ’56 és Kárpátalja*, 2006) közölt tényállállításokat egészítette ki. Egybehangzó és azonos véleményen vannak az alábbi kérdéskörökben. Ungvár-Munkács tengelyen rendezkedett be az a szovjet politikai hadiszállás, amely szinte kézi vezérléssel irányította a forradalom vérbe fojtását. Munkácson és Ungváron voltak azok a katonai központok, ahol a magas rangú szovjet tiszteket, vezetőket szállásolták el. Munkájukat természetesen nagyban segítették a kárpátaljai káderek, a hű kommunisták. Ők irányították a deportálásokat is.

A kárpátaljai vonatkozásokat illetően a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban megvizsgálta a nem nagy horderejű, jelentéktelen dokumentumokat is, amelyek a helyi lakosság hangulatát leíró jelentésekre vonatkoztak. Például, hogy a helyi lakosság a magyar himnuszt énekli, hallgatja a rádiót, nem hajlandó bemenni dolgozni, fekete szalaggal jár az utcán, vagy fenyegeti a munkaadóit, hogy ti is úgy fogtok járni, mint a szovjetek Magyarországon, akik mentek a magyar testvérek megbüntetésére.

Egy másik dokumentumcsomag esetében az Ukrán Állambiztonsági Hivatal Levéltárában a KGB közel harminc kötetből álló és több ezer oldalt kitevő iratanyaga fölött tartott kutatói szemlét. A legjelentősebb közülük a magyarországi deportáltakkal foglalkozó iratanyag. Ezek főleg névsorok, kihallgatási jegyzőkönyvek, illetve olyan listák, hogy kik kísérték magyarországi szervek részéről – ÁVH-sok, sofőrök – Magyarországról a szovjet területre a foglyokat. Van néhány tárgy és röplap is, továbbá a német Vöröskereszt munkatársainak az iratanyaga, hiszen őket azzal vádolták, hogy segélyszállítmány helyett fegyvereket szállítanak a magyar forradalmárok részére. Közülük hármat vittek át, és napi hosszú órák során át hallgatták ki őket, mielőtt visszaszállították volna. Az ő iratanyaguk német nyelvű, az összes többi magyar, orosz vagy ukrán. A kihallgatások egyébként egy megadott forgatókönyv alapján zajlottak a levéltári és más közfunkciót ellátó tolmácsok közreműködésével., ez látszik a feltett kérdésekből.

Ezen kívül, a deportáltak dokumentumai között található a tököli tárgyaló delegáció kíséretének az iratanyaga is, akik közül huszonkét

embert deportáltak Murvára. November 3-án tartóztatták le, utána 9-éig vélhetően Tökölön tartották fogva őket. Nem lehet biztosan tudni, hogy hol, de mindenképpen Magyarországon, hiszen az ungvári jegyzőkönyvekben 9-ei dátummal kezdődik a kihallgatásuk. December elejéig zajlott a deportálás, majd pedig elkezdődtek a visszaszállítások. Nagyon eltérő információk vannak arról, hogy körülbelül hányan lehettek. Szerinte több mint ezer fő neve szerepel a listákon, de a kutatások még folyamatban vannak, így lehet, hogy a végére háromezer lesz.

A másik blokk a kárpátaljai politizáló csoportok dokumentumcsomagja, ami körülbelül nyolc kötet. Ők röplapkészítéssel foglalkoztak, illetve megpróbáltak átszökni a magyar határon és segíteni a magyar forradalmároknak. A bemutatott röplapokon főként magyar költők versidézetei szerepelnek, például *„Talpra magyar, hí a haza!"* Vagy, hogy *„Kárpátalja magyar terület és az oroszok menjenek haza"* vagy *„Az orosz hadsereget vonják ki Magyarországról"* vagy a *„Véres kezű szovjet diktátorok vérbe fojtották a magyar forradalmat"* vagy *„Szemétládák, tetűk."* Ennél vannak kacifántosabbak is, de a lényeg az, hogy egyetértenek a forradalom kitörésével, annak céljaival. Van egy olyan röpirat is, hogy *„Kárpátalját csatolják vissza Magyarországhoz."* Ezeket a feliratokat kézzel készítették. Az ungvári levéltárban nincsen orosz nyelvű röplap, csak magyar. Főleg olyanok vannak, amelyek 1957 márciusában készültek, elmondva, hogy március 15 a szabadság napja és hogy mennyire igazságtalan volt a forradalom leverése. Akit elfogtak, azt börtönbe zárták. Természetesen ezeket a csoportokat hamar leleplezték, hiszen a besúgóhálózat jobban működött, mint addig bármikor. A röplap- és plakátkészítőket hosszú évekre börtönbe csukták. ***Váradi Natália*** szerint *„tizennyolc ember ellen indult bírósági eljárás, összesen hetvennyolc évet és három hónapot szabtak ki rájuk, amiből huszonhárom évet és tizenegy hónapot töltöttek le."*[88]

A börtönlágerekből hazajöttek sem ért véget a meghurcoltatásuk. Továbbra is megfigyelés alatt tartották őket, csakúgy, mint azokat a kárpátaljaiakat, akik a forradalom ideje alatt Magyarországon katonai,

[88] Az *1956-os forradalom és Kárpátalja*. Forisek Péter műsorszerkesztő beszélgetése Váradi Natáliával. (2014.11.29). http://ujkor.hu/content/az-1956-os-forradalom-es-karpatalja-interju-varadi-nataliaval

tolmács vagy orvosi kötelezettségeket teljesítettek, hiszen ez erőszakkal rájuk volt kényszerítve.

Eddig tucatnyi összefoglaló tanulmányt tett közzé, illetve több lap- és rádióinterjút adott. Rangos magyarországi fórumokon, konferenciákon tartott előadást.

Az elkövetkező években egy forráskiadványon dolgozott. Az Ukrán Állambiztonsági Hivatal Levéltárában a KGB közel harminc kötetből álló és több ezer oldalt kitevő iratanyagából készített „forrásválogatást", amely *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai* címmel 2012-ben Nyíregyházán[89] jelent meg. Megjegyzem, hogy a magyar forradalmárok szovjetunióbeli „kirándulásával", illetve az 1956-os deportálásokról az ukrán ***Olekszandr Pahirya*** **és** a magyar ***Horváth Miklós,*** a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora által jegyzett, hasonló KGB-forrásból készült dokumentumválogatás 8 hónappal hamarabb jelent meg. Március 6-án a budapesti XX. Század Intézetben mutatták be.

Képletesen szólva, „után lövésnek" is értékelhető a forrásokat összegyűjtő, válogató ***Váradi Natália*** 192 oldalas könyve, melynek a bevezető tanulmányát ő írta meg, és az orosz nyelvű dokumentumok fordítását is szakszerűen elvégezte. A két forrás gyűjteményben sok az átfedés, de javára írható, hogy sok az eltérés is. A források 4 alfejezetben követik egymást. A Szovjetunióba deportáltak névsorai többnyire táblázatba foglalva adják a legterjedelmesebb részt. Emellett a tököli kormánydelegáció kihallgatási jegyzőkönyveiből néhány, eddig még nem publikált darab, továbbá a Német Vöröskereszt egyik letartóztatott munkatársának iratai kaptak helyet a kötetben. A záró alfejezetben 14 dokumentum a kárpátaljai lakosság szolidaritásáról és a megtorlásról tanúskodik. Megjegyzem, a felsorolt anyagokat a gyűjtemény megjelenése előtt és a megjelenést követően önálló publikációkban[90] is közreadta.

[89] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* Forrásválogatás. A forrásokat válogatta, közreadja és a bevezető tanulmányt írta Váradi Natália. Szerk.: Galambos Sándor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 2012.

[90] Váradi Natália: *Az 1956-os kárpátaljai politizáló csoportok bemutatása a KGB dokumentumok tükrében. A forradalom dokumentumai a kárpátaljai levéltárban*
https://www.abtl.hu/videok/kavehaz/varadi_natalia_2019_04

A kötet szerkesztője, ***Galambos Sándor*** szerint a kutatók számára nehezen elérhető és értelmezhető forrásokból válogató munka az 1956-os magyar forradalomnak és szabadságharcnak a határon túlnyúló hatását egy eddig igen kevéssé feltárt területen, Kárpátalján mutatja be, ezzel gazdagítva ismereteinket a XX. századi magyar történelem kiemelkedő időszakáról.

2012. október 23-án a beregszászi főiskolában megrendezett könyvbemutatón ***Császár István,*** a könyv recenzense szintén kiemeli: *„nagyon fontos támpont az ilyen és ehhez hasonló forráskiadvány, mely pontos és szemléletes képet ad a korabeli szovjet hatalom álláspontjáról az '56-os forradalommal szemben és a kárpátaljai vonatkozású eseményekhez való viszonyukról. (...) Hiányérzetünk csak a fennmaradt dokumentumok közlésével kapcsolatban lehet, ehhez viszont csak sok szerencsét és kitartó munkát kívánhatunk a szerzőnek."*[91]

Váradi Natália a 18 év alatt elért eredményei magáért beszélnek. Több főiskolai[92], anyaországi[93] konferencián ismertette kutatási ered-

-A tököli kormánydelegáció kíséretére vonatkozó KGB-dokumentumok Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Ungvári Levéltárából. In: Mercurius Veridicus Novus, I. : A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola Történelem-és Társadalomtudományi Tanszékének tanulmánygyűjteménye 2015

-Dokumentumok a Nemzetközi Vöröskereszt munkatársairól Ukrajna állambiztonsági hivatalának ungvári archívumában. http://www.kmf.uz.ua/hun114/letoltes/acta/Acta_Ac_Bereg_2014_1.pdf

-'56-os magyar forradalmárok az ungvári börtönben. Acta Academiae Beregsasiensis 2013/2. kötet : Tudományos folyóirat http://www.kmf.uz.ua/hun114/letoltes/acta/ActaAcBereg2013_2.pdf

-1956-os deportálások a Szovjetunióba az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívumában őrzött dokumentumok alapján. http://kmf.uz.ua/kutatasok/deportaltak56/deportaltak_56.html (2013)

-Az 1956-os forradalom Kárpátalján őrzött dokumentumai, http://www.fokusz.info/File/1956.pdf

-1956-os deportálások a Szovjetunióba (a KGB dokumentumai alapján). Acta Beregsasiensis 2010/2. kötet : A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve http://www.kmf.uz.ua/hun114/letoltes/acta/Acta_Beregsasiensis_2010_2.pdf

91 http://xantusz.hu/az-1956-os-forradalom-es-szabadsagharc-karpataljai-dokumentumai.html

92 Váradi Natália: *Az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.* – 136-154. o. In: *A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép Európában: nemzetközi tudományos konferencia Beregszász, 2015. november 20-21.* Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet –Molnár D. István. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 1916. http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2017/01/A-kommunizmus-%C3%A1ldozatai-2015.pdf

93 Váradi Natália fontosabb előadásai:

-Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai, Debrecen, 2008. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/33423/varadi_natalia_phd_dolgozat.pdf?sequence=9&isAllowed=y

-Az 1956-os dokumentumok az ukrajnai Állambiztonsági Hivatal levéltárában, különös tekintettel a veszprémi egyetemisták sorsára. (Diák az archív iratokról).Veszprém, 2012.10.26. http://www.veml.hu/leveltar/data/files/000260_03.pdf

-„Az 1956-os forradalom kárpátaljai eseményei." Konferencia kiadvány, Budapest, 56-os Intézet, 2007. 23 o. Váradi Natália: http://epa.oszk.hu/02200/02288/00014/pdf/Evkonyv56_14_2006-2007_266-291.pdf

-„A Magyar egyházak helyzete Kárpátalján az 1956-os forradalom idején", Konferencia kiadvány, Esztergom, HEH, 2007. 7 o.

ményeit. A Történelem és Társadalomtudományi Tanszék által szervezett legfontosabb rendezvények sorába tartozik az 50. évforduló tiszteletére 2006. november 30-tól december 1-jéig megrendezésre kerülő tudományos konferencia, továbbá a 2008. október 23-ai megemlékezés. Például alapos szakmai hozzáértéssel szervezte meg a hatvanadik évforduló alkalmából *Megkötések nélkül* címmel 2016. november 4-én Kárpát-medencei tudományos konferenciát. Az '56-os események kárpátaljai meghurcoltjai (***Holozsai József, Holozsai László, Milován Sándor, Molnár László, Perduk Tibor***) is jelen voltak a rendezvényen, melynek keretében bannerkiállítás nyílt az 1956-os forradalomra vonatkozó digitalizált KGB-dokumentumokból. Az elhangzott előadások anyagának egy részét (***Bocskor Andrea***[94], ***Polasik Mária***[95], ***Völgyesi Zoltán***[96], ***Eörsi László***[97], ***Krahulcsán Zsolt***[98], ***Somlai Katalin***[99], ***Tófalvi Zoltán***[100], ***Milován Sándor***[101], ***Váradi Natália***[102]) tartalmazza a *Megkötések nélkül című kiadvány*, amely elektronikus változatban is elérhető az intézmény honlapján.[103] A konferenciával és

-Az 1956-os forradalom kárpátaljai eseményei. https://epa.oszk.hu/02200/02288/00014/pdf/Evkonyv56_14_2006-2007_266-291.pdf

- *„1956 és Kárpátalja"*, Állam és Nemzet a XIX-XX. Században c. konferencia előadásai, Debrecen, 2006, 9 o.

- *Az 1956-os forradalom és szabadságharc visszhangja Kárpátalján* 35.old. Együtt: Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok / szerk. Szesztay Ádám; [szerzők Bura László et al.] Kisebbségkutatás Könyvek, Lucidus Kiadó, 2006.

- *„Az 1956-os forradalom kárpátaljai visszhangja."*, Múzeum 1956 emlékére Közhasznú Alapítvány, 2006, 29 o.

94 Dr. Bocskor Andrea európai parlamenti képviselőnek, a Kulturális és Oktatási Bizottság alelnökének ünnepi beszéde.

95 Dr. Palasik Mária: *„Fontosabb dolgotok van ma nektek, mint a mechanika". A budapesti műegyetemisták az 1956-os forradalomban.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, kutatási osztály, osztályvezető, habilitált doktor, a történettudomány kandidátusa.

96 Dr. Völgyesi Zoltán: *A magyar vidék 1956-os társadalmi programja a követelések tükrében.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár országos Levéltára, főosztályvezető, történész.

97 Eörsi László: *A csepeli szabadságharc.* Budapest, OSZK–1956-os Intézet, történész.

98 Dr. Krahulcsán Zsolt: *A megtorlás arcai. A BM politikai nyomozó főosztálya vizsgálati osztályának személyi állománya a megtorlások éveiben (1956–1962).* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, kutatási osztály, tudományos kutató.

99 Somlai Katalin: *Kettős hatalom a megszállás után: Munkástanácsok és forradalmi bizottságok utóvédharcai*. Magyarországon 1956-ban, különös tekintettel Békés megyére. Budapest, OSZk–1956-os Intézet–oral history Archívum, történész.

100 Tófalvi Zoltán: *„A magyar forradalom hatására alakult erdélyi szervezkedések a magyar forradalom leverését követő romániai retorzió.* Történész, író (Románia).

101 Milován Sándor: *Kárpátalja a forradalom árterületében.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, politikus, jegyzetíró.

102 Váradi Natália: *Kárpátalja az egyetértés, szolidaritás és rettegés árnyékában 1956-ban.*

103 *Megkötések nélkül 1956-ról.* (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: Váradi Natália. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár, 2017. http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

a konferenciakötettel a szervezők és előadók tisztelettel adóztak azoknak, akik 1956-ban a magyar szabadságért harcoltak.

A beregszászi főiskolán a diákok (***Danku Ágnes***[104]), doktoranduszok (***Kész Barna***[105], ***Boros László*** és ***Kosztyó Gyula*** szerzőpáros[106] és a főiskolán kívüli helytörténészek (***Baráth József***[107]***, Csanádi György***[108]***, S. Benedek András***[109]***),*** tollából a magyar '56 kárpátaljai vonatkozásairól több dolgozat, tanulmány, esszé született, a további kutatások elmélyítéséhez jó alapot teremtettek.

Vidékünkön még említésre méltó intézményes kutatás és emlékezetpolitika kötődik az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási és Tudományos Intézethez is. Az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára *„Emlékezések Kárpátalján"* címmel a három napos (2016. október 17-október 19) konferencia-sorozat nyitórendezvényét és a magyar '56-os emléktábla-avatást az ungvári egyetem magyar karán ***Spenik Sándor*** dékán nyitotta meg. Előadást tartott: ***dr. Szakolczai Attila*** történész (Fővárosi Levéltár, Budapest), ***Gerő András*** történész, az MTA doktora, ***Váradi Natália*** történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, ***Dupka György*** a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatója, valamint ***Simon Rita*** és ***Megyesi Csaba*** az Ungvári Egyetem hallgatói. A tudományos értekezéseket követően kerekasztal-beszélgetéssel folytatódott a rendezvény, a diákok emberközelből megismerhették a XX. század egyik legtragikusabb népfölkelését, melynek visszhangja

---

[104] Danku Ágnes: *Az 1956-os magyar forradalom hatása egy ifjú életére*. – 122-131 o. In: Hit és tudomány: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán megrendezett I. és II. Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia tanulmányainak gyűjteménye. Szerk: Marosi István, Beregszász-Ungvár, 2018.

[105] Kész Barna: 1956 Kárpátalján 474.o. In: 1956 a néphagyományban / [szerk. Bartha Elek, Keményfi Róbert, Marinka Melinda], Debrecen : Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2009.

[106] Boros László, Kosztyó Gyula: *Adalékok 1956 Kárpátalja történetéhez*. -33-38 o. In: A diktatúra évtizedei. Tanulmányok, esszék, előadások. Szerk. Horváth Miklós. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Doktori Iskola, Piliscsaba, 2013. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/6066/diktatura_06.pdf?sequence=1

[107] Baráth József: *'56 Kárpátalján a Kárpátaljai Területi Levéltár dokumentumai tükrében.* = Kapu. 1999. 8. sz. 33–37. o.

[108] Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában*, PoliPrint, Ungvár, 2004.

[109] S. Benedek András : *Vallomás Dupka György ,56 és Kárpátalja című könyve kapcsán (recenzió)*. Együtt, 2006.8.évf.3.sz.85.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

- S. Benedek András: *56 és Kárpátalja. = Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Szimpózium, 1997. október 11–12.* Előszó Balás Piri László. Bp. Konrad Adenauer Alapítvány Budapesti Képviselete, 1997. 17–21. o.

megrengette a Kreml falait és megrémisztette a kommunista hatalom vezetőit is.

A jubileumi rendezvény-sorozatot november 4-én a magyar és ukrán történészek kerekasztal-beszélgetése zárta az ILKO Galéria művészeti központban Magyarország Ungvári Főkonzulátusa szervezésében. ***Zubánics László*** történész moderálásával megtartott kétórás beszélgetés részvevői – a Magyarországról meghívott ***Palasik Mária*** és ***Rainer M. János,*** illetve a kárpátaljai ***Dupka György, Mandrik Iván*** és ***Roman Oficinszkij*** történészek – áttekintették az 1956-os forradalom magyar és ukrán történelmi vonatkozásait és a világpolitikára való kihatásait, majd az 1956-os eseményeket bemutató ukrán-magyar nyelvű tablókiállítást tekintették meg a látogatók. (A további jelentősebb eseményeket lásd a Függelék krónikájában).

***

Magyarországon, illetve a Kárpát-medencében a rendszerváltás után nyílt lehetőség az elmélyült levéltári feltárásokra és számos tanulmány, esszé, tudományos monográfia, forrásgyűjtemény, konferenciaelőadás, esszé, visszaemlékezés megjelentetésére.[110] Egyetértek ***Stark Tamás*** történész megítélésével, hogy az 1989-ben bekövetkezett magyarországi rendszerváltás óta az 1956-os forradalom témája talán a legalaposabban kutatott terület. Az általam ismert legkiválóbb kutatók közzé tartozik ***Baráth Magdolna, Botlik József, Dobos Sándor, Eörsi László, Fazekas Árpád, Filep Tibor, Galambos Sándor, Gál Éva, Gerő András, Gyarmathy Zsigmond, Györkei Jenő, Hajdú Tibor, Hegedüs B. András, Horváth Miklós, Kahler Frigyes, Krahulcsán Zsolt, Lipcsey Ildikó, Lipták Béla, Litván György, Lupkovics György, M. Kiss Sándor, Ormos Mária, Palasik Mária, Pomogáts Béla, Rajner M. János, Sarusi Kiss Béla Mihály, Seres Attila, Somlai Katalin, Szakolczay Attila, Ungvári Rudolf, Vida István.***

[110] Varga László: *1956 a forradalom kronológiája és bibliográfiája.* Századvégi Kiadó-Atlanti Kiadó, Budapest, 1990Az 1956-os magyar forradalom történetének válogatott bibliográfiája, 2004. július 1–2005. június 30. Összeáll. Győri László. = *Évkönyv. 12. 2005. 1945 – A demokrácia reménye.* Bp. 1956-os Intézet, 2005. 254–262. o.

Völgyesi Zoltán, akiknek fontosabb munkáit a felhasználtam, és feltüntettem az irodalomjegyzékben.

Az egykori Szovjetunió 1956-os magyarországi forradalommal kapcsolatos levéltári örökségének közreadásában ***Békés Csaba, Bíró Zoltán Sz., Hajdú Tibor, Lupkovics György, Rainer M. János, Somlay Katalin, Vida István*** mellett ***Horváth Miklós*** jeleskedett, valamennyien az 1956-ra vonatkozó szovjet katonai-, párt- és polgári dokumentumok eddigi legszélesebb körét hozták nyilvánosságra, és az orosz, ukrán történészkollégákkal együttműködve feltárták, feldolgozták a Magyarországon, Moszkvában, Kijevben, Ungváron és Beregszászban hozzáférhető levéltári és könyvészeti forrásokat, amelyek a témával foglalkozó kutatókat további gondolkodásra ösztönzik.

Az ezredforduló előtti és utáni években[111], majd 2009-ben Moszkvában nyilvánosságra hozott dokumentumgyűjtemény[112] alapján a Kárpátaljáról is irányított Moszkva-Kijev-Munkács-Ungvár „tengelyvonalon" a szabadságharc eltiprásával, az ellenálló magyar fiatalok letartóztatásával és deportálásával foglalkozó dokumentumok feltárásának terén a jelen sorok írója, majd ***Lupkovics György[113], Váradi Natália*** ért el tudományos kutatási eredményeket. Az évek folyamán az orosz történészeknek, levéltárosoknak köszönhetően megjelent forráskiadványok választ adtak azokra a kérdésekre is, SZKP KB elnökségének irányításával hogyan és milyen intézmények (KGB, Belügy-

[111] Lásd: *Jelcin-dosszié.* Szovjet dokumentumok 1956-ról (1993). Továbbá: Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Szerk, Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztukalin. Móra Kiadó, Budapest, 1993.

[112] Lásd az 1956-os magyar események a KGB és a Szovjetunió belügyminisztériuma szemszögéből. – Dokumentumgyűjtemény: *Vengerszkije szobityije 1956 goda glazami KGB i MVD SZSZSZR – Szbornyik dokumentov.* (Szerk. A. A. Zdanovics, V. K. Belinyin, V. K. Gaszanov, V. I. Korotajev, V. E. Laskul), Moszkva, Oroszország belügyminisztériumának egyesített kiadója, 2009. 520 o.

[113] Lupkovics György: *Az 56-os deportáltak iratai a KGB irattárában*. Betekintő, 2003/3.https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2008_3_lupkovics.pdf

- Lupkovics György: *A tököli tárgyalóküldöttség kísérete. KGB-s dokumentumok az 1956. november 3-án Maléter Pál vezette küldöttség kíséretének kihallgatásáról.* Betekintő, 2009/4. www.betekinto.hu/2009_4_lupkovics

- Lupkovics György: *Az 56-os deportáltak iratai a KGB irattárban.* Betekintő, 2008/3. http://www.betekinto.hu/2008_3_lupkovics; utánközlés: In: Titkos történetek. Válogatás a Betekintő folyóirat első őt évfolyamából. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz, Krahulcsán Zsolt, Müller Rolf, Takács Tibor. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013. 199–213.o.

minisztérium, Honvédelmi Minisztérium stb.) vettek részt a magyar fegyveres felkelés elfojtásában.

Az 1956 novemberi deportálásokkal, valamint a hadifogsággal kapcsolatos szovjet és magyar állambiztonsági iratok feltárása, értékelése, publikálása terén a korábban említett szerzőpáros, ***Olekszandr Pahirya*** és ***Horváth Miklós*** *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba: magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956*[114] címmel 2012 tavaszán kiadott vaskos dokumentumgyűjtemény hozott kiemelt jelentőségű áttörést. A KGB-dokumentumgyűjtemény elé írt tanulmányból megtudjuk, hogy *„A deportálásokra vonatkozó 18 kötetnyi levéltári együttesből kettőben névsorok vannak, a többi kötetben pedig 1246 ügyirat található. Ebből a hatalmas mennyiségből – a terjedelmi korlátok miatt – 141 dokumentumot választottunk ki közlésre. (...) Megfelelő forráskritikával ezek a dokumentumok értékes forrásai az 1956-os magyarországi forradalom történetének. Segítségükkel a személyes sorsok prizmáján keresztül megismerjük a háború egyes emberekre gyakorolt hatását. Ezek a dokumentumok kiegészítik a szovjet forrásból származó eddig nyilvánosságra hozott dokumentumok körét, tovább pontosíthatóak a forradalomról és a szabadságharcról megszerzett ismeretek. Tartalmuk lehetővé teszik 1956 teljesebb és sokrétűbb megítélést és néhány korábbi történészi következtetés felülvizsgálatát."*[115]

***

A forradalom utáni megtorlás – mint az eddig leírtakból ismeretes – nemcsak Kárpátalja, hanem Erdély, Felvidék és Délvidék magyarságának huszadik századi történetében is kitörölhetetlen nyomot hagyott, és a bekövetkezett tragédia élénken él a Nyugatra menekültek egyéni és kollektív emlékezetében is. Alábbi körképben nem törekszem a forradalom kárpát-medencei visszhangjának részletes bemutatására, csupán vázlatosan ismertetem a térségek kutatóinak eddig feltárt eredményeit.

[114] *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba: magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956*. Szerkesztette. Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya. Argumentum Kiadó, Budapest, 2012.
[115] Ugyanott, 7. o.

Erdélyben a hadifogoly és internált történelemírás a rendszerváltás után indult be. Az eddigi publikációkat elemezve elmondhatom, hogy figyelemre méltó részeredmények születtek az 1956-os magyar forradalom erdélyi visszhangjára vonatkozóan. Az úttörő kutatók élvonalában a korábban ismertetett, Kárpátalján is előadást tartott ***Tófalvi Zoltán***[116] történészt, írót és ***Gagyi Balla István*** történészt, valamint ***Dávid Gyula***[117]***, Kántor Lajos***[118]***, Bartis Ferenc***[119] az eseményeket szerencsésen túlélő kortanúkat találjuk, akik a rendszerváltás után az elsők között adtak hírt a Romániában is lezajló megtorlásokról, kiemelkedő forrásfeltáró tevékenységet végeztek. A magyarellenes román kegyetlenkedések erdélyi összefoglalóját ***Kosztin Árpád***[120] készítette el. A megtorlás egy évtizeden keresztül zajlott. A nem teljes vesztesség lista szerint a hét féle csoportba tömörült és az egyéni akciók résztvevői közül 12 főt kivégeztek, több mint száz főt elítéltek, közel félezer fiatalt meghurcoltak.[121] A román börtönökben a kínzások következtében mintegy hatvanan vesztették életüket. Máig ismeretlen a jilavai, a Duna-delta gulágokon elpusztultak száma. Valamennyien a forradalom hősei, akik „azonosultak 1956 eszméivel", nevüket megörökítette a politikai elítéltek életrajzi adattára 1956-1965.[122]

---

[116] Tófalvi Zoltán: *Az 1956-os forradalom visszhangja Erdélyben.* http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/tofalvi_56.html

[117] Dávid Gyula: *1956 Romániában – és ami utána következett*. In: 50 év.1956–2006.Szerk. Balla Bálint, Szöllősy Pál. Basel–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2006. 121–136o..
- 1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956-1965. Szerkesztette: Dávid Gyula. Polis Könyvkiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006.

[118] Kántor Lajos: *Tanár és diák '56-ban, a Bolyain.* Hitel,19. évf. 2006. 10. sz.37–42. o.

[119] Bartis Ferenc: *Az 1956-os erdélyi-romániai valóság megközelítése.* Hitel. IV. évfolyam, 1991/26. szám. 59–60. o.

[120] Kosztin Árpád: *Az 1956. évi magyarországi forradalom és szabadságharc alatt és után elkövetett magyarellenes román kegyetlenkedések Erdélyben.* – Magyarellenes román kegyetlenkedések Erdélyben az 1956. évi magyarországi forradalom és szabadságharc hatása terjedésének ellensúlyozására és megakadályozására. = : Magyarellenes román kegyetlenkedések Erdélyben. 2. kiad. Bp. Biró Family Kft., 2000. 132–162. p.

[121] Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. Unitárius portál, 2006. április 24. https://web.archive.org/web/20091201202528/http://www.unitarius.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=200

[122] Lásd: *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956-1965.* Szerkesztette: Dávid Gyula. Polis Könyvkiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006. Az adattár a könnyebb hozzáférés és a gyorsabb áttekinthetőség kedvéért az Erdélyi Múzeum Egyesület honlapján is elérhető, igaz, jóval tömörebb formában, excel táblázatban. https://hu.wikipedia.org/wiki/1956_Erdélyben_Politikai_elítéltek_életrajzi_adattára_1956-1965

Az őket követő fiatalabb generáció képviselői, köztük ***Beke Mihály András***[123]***, Bottini, Stefano***[124] és szerzőtársa, ***Pál Antal Sándor, Benkő Levente*** és mások a munkáikban a román kommunista diktatúra erdélyi magyarokon gyakorolt megtorlásának több aspektusát dolgozták fel, 2006-ban forráskiadványt is publikáltak. A 2006-ban ugyancsak forráskiadványt publikáló ***Pál-Antal Sándor*** és ***Stefano, Bottoni*** szerint egy átfogó politikatörténeti elemzés még megírásra vár.

Benkő Levente például a félig székely, félig szász költőről, a román kommunista diktatúra mártírjáról, ***Moyses Mártonról*** írt hiteles portré-könyvet[125], aki 1956 novemberének derekán három diák társaságában nekivágott a román-magyar határnak, hogy azon átszökve a magyar forradalmárokhoz csatlakozhassanak, ezért a tettéért két évi letöltendő börtönbüntetést kapott. Majd a 29 éves fiatalember a kommunista-rezsim elleni tiltakozása jeléül 1970 februárjában Brassóban a Román Kommunista Pártszékház előtt benzinnel leöntötte és felgyújtotta magát.

Benkő Levente, Papp Annamária, Víg Emese *Az erdélyi srácok*[126] című közös könyvükben az 1956-os magyar forradalommal nyíltan együtt érző és emiatt bebörtönzött erdélyi egykori fiatalok, középiskolás diákok, munkások és egyetemi hallgatók emlékeznek az akkor történtekre. A Bolyai Egyetemről több diákja, az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetségének, a Székely Ifjak Társaságának tagjai, a baróti diákoki egy csoportja, a csíkszeredai diákok, vagyis a Puskás-csoport, a Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezet (SZVISZ) tagjai, a temesvári egyetemi hallgatók fegyvert nem fogtak, mégis bátor kiállásukért súlyos politikai börtönéveket kaptak. Őket csak nyugati nyomásra 1963-64-ben kegyelmi rendeletekkel, csoportonként engedték szabadon. A szerzők szerint hősies kiállásukkal

[123] Beke Mihály András: *„Hitványabb anyag mi sem vagyunk..." Az erdélyi magyarok 56-ja. = Magyar Napló.* 12. évf. 2000. 10–12. sz. 70–78. o.

[124] Bottoni, Stefano: *Kényszerből stratégia: a román államhatalom válaszlépései a magyar forradalomra, 1956–1958.* In: 1956 okai, jelentősége és következményei. Szerk. Pál Lajos és Romsics Ignác. Előszó Gecsényi Lajos. Összeállította Boros Andrea és Győri László. Évkönyv XIV. 2006–2007 024 bibliojo: terv. qxd 2007.11.12. 20:37- 398 o.

- Bottoni, Stefano–Novák Csaba Zoltán: *Az 1956. évi magyar forradalom sajátos romániai következménye: tervszerű politikai megtorlások előkészítése Romániában*. Forrásközlés. Levéltári Szemle, 56. évf. 2006.3. sz. 61–73. p.

[125] Benkő Levente: *Bűn volt a szó. Moyses Márton és 1956.* Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2001; második, javított kiadás, Pongrátz Gergely '56-os Közhasznú Alapítvány, Kiskunmajsa, 2017.

[126] Benkő Levente, Papp Annamária, Vig Emese: *Erdélyi srácok.* Exit Kiadó, Kolozsvár, 2018.

példát mutatnak a mai fiataloknak, hogy miként lehet és kell megmaradni egyenes gerincű embernek minden körülmények között.

A Felvidéken ***Balassa Zoltán, Bajcsi Ildikó, Bukovszky László, Gaucsik István, Kmeczkó Mihály, Vajda Barnabás*** és mások dolgozták fel az 1956-os forradalom visszhangjának egy-egy résztörténetét. A magyar kisebbség reakciójának és magatartásának sokáig feltáratlan témájával 2006-tól ***Szesztay Ádám, Simon Attila, Molnár Imre, Popély Árpád*** foglalkozott érdemben. A felsorolt kutatók nevében ***Simon Attila*** összegzése szerint az utóbbi tíz esztendőben *„sokat lépett előre a téma feltárása, s mára jóval többet tudunk arról, mint tíz évvel ezelőtt, az erdélyi vagy kárpátaljai visszhanghoz képpest azonban még mindig keveset."*[127] ***Bencsik Péter*** szakdolgozatában tényként közli, hogy a szlovákiai magyarok „*Csak elszórt, jelképes gesztusokkal fejezték ki a forradalom támogatását: a magyar himnusz eléneklésével, eleinte nemzeti színek, november 4-e után pedig fekete szalag kitűzésével, gyászszünetekkel. Kis számban, de voltak olyanok is, akik próbáltak átkelni a határon, hogy bekapcsolódjanak a forradalmárok küzdelmeibe is. A csehszlovák határőrség keményen fellépett az illegális határátlépőkkel szemben; ennek során halálos áldozatokat is eredményező fegyverhasználatra is sor került.*[128] Az erdélyiekkel, kárpátaljaiakkal ellentétben a felvidéki magyarságot jelentős megtorlás nem is sújtotta, azonban a közvetlen veszély elhárulása után a CSKP központi vezetősége a szovjet KGB-tanácsadók javaslatára szigorították a büntetőjogi intézkedéseket, magyar forradalommal szimpatizálókat felelősségre vonták. ***Popély Gyula*** egyik tanulmányában olvasom, hogy az egész Csehszlovákiában a bűnvádi eljárásban érintettek (cseh, szlovák, magyar és más nemzetiségű lakosok, sorkatonák, tisztek, gimnazisták, diákok) száma az ezret is meghaladja. Felvidéken a letartóztatott 159 főből 43 magyar nemzetiségű személyt vettek őrizetbe. Például a kassai Műszaki Főiskola Bányamérnöki Karán a diákok *„egy perces néma csenddel emlékeztek a*

[127] Simon Attila: *Forradalom a szomszédban*. In: Az 1956-os forradalom visszhangja Csehszlovákiában. Nemzeti Emlékezet Bizottsága-Fórum Kisebbségkutató Intézet, Budapest-Somorja, 2018. 87.o.

[128] Bencsik Péter a *Csehszlovákia és Magyarország 1956-ban, illetve a CSKP reakciói a magyar forradalomra.* – 87. o. Belvedere meridionale, 2017/1. *http://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2017/01/07_Bencsik_2017_01.pdf*

felkelésben elesett diákokra", a pozsonyi szlovák Műszaki Főiskola Villamosmérnöki Karán a hallgatók a vitaesten *„pártellenesnek minősített véleményeket mertek megfogalmazni",* a komáromi 11 osztályos magyar gimnázium és a pozsonyi magyar pedagógiai főiskolai szervek is foglalkoztak hasonló bejelentésekkel. A szovjet intervenciót követően *„fekete szalagot viselve"* jelentek meg az iskolában. Minden intézetben a történtek kezdeményezőit kizárták a tanintézetekből, ügyükkel az állambiztonsági szervek is foglalkoztak. A kerületi ügyészségek jelentése szerint *„többségük esetében magánbeszélgetéseken elhangzott megnyilatkozásokról a forradalom iránti szimpátia kinyilvánításáról és pártellenes kijelentésekről, tehát nem valamiféle rendszerellenes szervezkedésről volt szó."*[129] ***Gaucsik István*** lévai levéltár bírósági és ügyészségi fondjaiban 22 peranyagot talált (köztük egy női elítéltét van), amely 12 magyar, 9 szlovák és egy ismeretlen nemzetiségű személy ügyeit tartalmazza, akik összesen 6,16 évnyi letöltendő börtönbüntetést kaptak. Az 1-2 éves felfüggesztett fogsággal záródó feltételes büntetés időtartama nagyon alacsony, csak 17 hónap volt. Három magyar és három szlovák kapott súlyos, munkatáborokban letöltendő büntetést, összesen 3,41 évet.[130] A népbírósági perek által sújtott szlovákiai emberek személyes történeteinek feldolgozása a jövőbeli kutatók által történik majd meg.

Délvidéken az 1956-os forradalom helyi vonatkozású történetének, visszhangjának szintén elégséges szakirodalma van.[131] Mint ismeretes, ***Josip Broz Tito*** eleinte kiállt a ***Nagy Imre*** által vezetett forradalmi magyar kormány megalakulása mellett, majd Brioni szigetén ***Nyikita Hruscsovval*** és más szovjet vezetőkkel folytatott kiegyező tárgyalások következményeként, valamint a javuló szovjet-jugoszláv viszony érdekében homlokegyenesen megváltoztatta korábbi álláspontját, és a

[129] Popély Árpád: *Prága, Pozsony és az 1956-os magyar forradalom.* In: Az 1956-os forradalom visszhangja Csehszlovákiában. Nemzeti Emlékezet Bizottsága-Fórum Kisebbségkutató Intézet, Budapest-Somorja, 2018. 39-40.o.

[130] Gaucsik István: *Elfelejtett dél-szlovákiai élettörténetek 1956-1957-ből.* In: Az 1956-os forradalom visszhangja Csehszlovákiában. Nemzeti Emlékezet Bizottsága-Fórum Kisebbségkutató Intézet, Budapest-Somorja, 2018. 145.o.

[131] Lásd: Markovics-Majtényi András: *Az ötvenhatos forradalom és az Újvidéki Rádió.* Létünk,36. évf. 2006. 3. sz. 165–174.o.
Kiss Igor: *Jugoszlávia és a magyarok 1944–1956 között.* Pécsi tudományegyetem, doktorandusz.
Molnár Tibor: *Az 1956-os forradalom hírei az újvidéki Magyar Szó hasábjain.* történelmi Levéltár, Zenta (Szerbia), főlevéltáros.

továbbiakban a szovjet katonai beavatkozás koncepcióját támogatta.[132] Másrészről „ *a jugoszláv kormány nem akadályozta meg a forradalom leverése után menekülők befogadását az országba. Az 1957. december 4-i belügyi adatok szerint 19 851 fő menekült Jugoszláviába, akiket 36 táborban helyeztek el. (...) A menekültek végül (csupán 620 fő kivételével) tovább is mentek Nyugatra*."[133] A menekültek kérdéskörével a helyi kutatók közül ***A. Sajti Enikő***[134]***, Kovács Attila***[135]***, Mojzes Antal***[136]***, Palatinus Aranka***[137]***, Szőke Anna***[138] és mások foglalkoztak.

A délvidéki magyarok az 1944-es őszi és az 1945-ös tavaszi kegyetlen és igazságtalan megtorlásokból okulva, a nyilvánosság előtt csak burkoltan fejezték ki szimpátiájukat a magyar '56-os forradalom vonatkozásában, „lélekben mindenki ott volt az anyaországgal." Azóta már azt is tudjuk, hogy a forradalom idején számos Magyarországon, illetve Budapesten tartózkodó délvidéki magyar fegyveresen is részt vett az utcai akciókban, mert a szabadságharcban a *„kárpát-medencei magyarság újraegyesítésének a kezdetét látták*."[139] Például ***Matuska Márton*** újvidéki publicista dolgozta fel a temerini születésű, mártír ***Sörös Imre*** élettörténetét és 56-os szerepét, akinek a tevékenysége a ***Pongrácz Gergely*** által vezetett Corvin-közi szabadságharcos csapatához fűződik. A bíróság 1957 október végén halálra ítélte. 1958. február 5-én, Budapesten akasztották fel. Az egyetlen délvidéki 56-os mártír emlékét a Corvin-közben tábla, a mártírok temetőjében pedig kopjafa őrzi.

Intézményes kutatás, az emlékezet ápolása, ezen belül publikációk, konferenciák, történelmi vetélkedők stb. szervezése a szabadkai

---

[132] Marelyin Kiss József-Ritt Zoltán-Vida István: *A magyar–jugoszláv–szovjet kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa, 1953–1958.* Századok, 140. évf. 2006. 5. sz. 1079–1121. p.

[133] Papp Richárd: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc a délvidéki magyarok nemzeti identitásában.* – 34. old. Létünk, 2007.03.26.http://epa.niif.hu/00900/00997/00009/pdf/EPA00997_Letunk_2007_03_026-046.pdf

[134] A. Sajti Enikő: *'56-os menekültek Jugoszláviában.* Bácsország, 2006. 15–20o..

[135] Dr. Kovács Attila: *'56-os magyar menekültek Jugoszláviában, különös tekintettel a Szlovéniában menedéket talált menekültekre*. Nemzetiségi kutatóintézet, Ljubljana (Szlovénia), tudományos munkatárs.

[136] Mojzes Antal: *1956-os magyarországi menekültek Bajmokon.* Bácsország, 2006. 3: 20–24.o.

[137] Palatinus Aranka: *A forradalom hozta össze őket. '56-os bánáti szerelmekről, házasságokról, keresztelésekről az écskai befogadótábor kapcsán.* Létünk, 2006. 3: 101–128.o.

[138] Szőke Anna: *Magyar emigránsok Kishegyesen.* Új Kép, 2006.10: 80–93.o.

[139] Hegedűs Attila: *Délvidékiek az 1956-os forradalomban.* Hét Nap online, 43. szám, 2005.10.25. https://hetnap.rs/cikk/Delvidekiek-az-56-os-forradalomban--1429.html

Délvidéki 56-os Műhely Civilszervezet keretében folyik. Aktivistái igyekeznek '56 emlékezetét megőrizni és átadni a fiatal generációknak. 2001-től elindított szakmai tanácskozásra szinte minden évben sor kerül, melynek munkájában mások mellett részt vett ***Vicsek Károly, Siflis Zoltán, Mirnics Károly, Deák Ferenc*** író. Célul tűzték ki a Vajdaság és 1956 kapcsolatára vonatkozó információk összegyűjtését, a kutatás eredményeit *'56 és a Délvidék* címen meg is jelentették. 2003-ban sikerült Bajmokon, a helyi közösség falán felavatni az első emléktáblát, mely egyben az első vajdasági 56-os emlékhely kialakítását is jelentette, azóta számos településen további emléktáblák kihelyezésére is sor került. Később a Délvidéki 56-os Műhely mellet létrejött a Nagy Imre Társaság szabadkai szervezete, melynek ***Kudlik Zoltán*** lett az elnöke, ***Nagy Imre*** kultuszát és a forradalom üzenetét viszik tovább.

A nyugati írók, újságírók, történészek közül is többen foglalkoztak (***Borbándi Gyula***[140]***, Méray Tibor***[141] és mások) a magyar '56-tal, a Szabad Európa Rádió mozgósító szerepével, a 200 ezer kivándorolt '56-os menekült sorsával és más témakörökkel. Alapműnek számít az '56-os forradalom résztvevője, ***Gosztonyi Péter***[142] *1956. A magyar forradalom története* (1981) című munkája, ebben az 1956-os forradalom előzményeit és összefüggéseit vizsgálta.

***

Az eddigi kutatások eredményeinek tükrében szándékozom megvilágítani a kárpátaljai emberek viszonyát az '56-os forradalomhoz és megnevezni hőseinket, amely a magyarok és a más nemzetiségű patrióták lelkében a szabadságharc jelképévé vált és méltó helyet foglal el az emlékezetpolitikánkban, illetve a közgondolkodásunkban.

[140] Borbándi Gyula: *Az ötvenhatos magyar forradalom és a Szabad Európa Rádió.* Hitel,19. évf. 2006. 10. sz. 59-63.o.
[141] Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála.* Bibliotéka Kiadó, 1989. 332 o.
[142] Gosztonyi Péter: *1956. A magyar forradalom története.* Ujvari „GRIFF" Verlag, München, 1984.

II. FEJEZET

KEZDEMÉNYEZÉSEK ÉS SZERVEZKEDÉSEK KÁRPÁTALJÁN, 1953-1956

1.) Előzmények: magyar, ukrán csoportos megmozdulások

A szovjet titkosszolgálat még Sztálin idejében a lakosság körében is visszhangot keltő rendszerellenes magyar diákszervezkedést göngyölített fel Ungváron, tudjuk meg ***Fodor István*** visszaemlékezéséből: *„Még jól emlékszünk arra az esetre, amikor a mi környékünkön a szovjetek letartóztattak egy 15-16 éves fiúkból álló csoportot (**Csurgovics Sándor, Kijovics Elek** és társai) állítólagos rendszerellenes szervezkedés ürügyén. Ők csak több éves börtön után térhettek haza..."*[143]

A *Реабілітовані історією*[144]. I. 2003. (*Akiket rehabilitált a történelem)* című rehabilitáltak adattárában megtaláltam a tizenöt, tizenhat éves ungvári fiúkra vonatkozó bejegyzéseket. Társaik kilétét homály fedi. A két zeneiskolás diák ***Csurgovics Sándor***[145] (*Olekszandr Georgijovics*, Ungvár, 1932), ***Kijovics Elek***[146] (*Olekszij Joszipovics*, Ungvár, 1935.) szovjetellenes röplapokat terjesztettek a belvárosban, csakhamar lebuktak, a katonai elhárítás kezei közzé kerültek. Ügyükkel a katonai törvényszék foglalkozott. Fiatal korukra való tekintettel a halálos ítéletet ugyan megúszták, az ügyész így is a legnagyobb, a halálbüntetéssel egyenértékű büntetés kiszabását kérte a katonai törvényszéktől. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti

[143] Fodor István: *Forradalmi visszapillantás fél évszázadból.* Kárpáti Igaz Szó, 2006.október 11.

[144] *Реабілітовані історією, Закарпатська область.* I. (Akiket rehabilitált a történelem). РІЗАК І. М., ДОВГАНИЧ О.Д., ХЛАНТА О.В. –Ужгород: ВАТ Видавництво „Закарпаття", 2003. – С.152-786.

[145] .*Реабілітовані історією.* I. 2003. 424., 744. o.

[146] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 369. o.

Hadbírósága őket 1950. május 22-én 25 év szabadságvesztésre ítélte. Majd Sztálin halála után az Ukrán Legfelsőbb Bíróság 1954.június 30-án enyhített a korábbi ítéleten, Csurgovicsnak 10, míg Kijovicsnak 6 évre csökkentették a büntetés letöltésének idejét. 1991-ben rehabilitálták őket.

Megjegyzem, ***Csurgovics Sándor*** édesapját, ***Csurgovics Györgyöt***[147] (*Georgij Georgijovics,* Szalók, Szlovákia, 1905-1972), az Ungváron élő sislóci görögkatolikus papot, az aposztázia elutasítása miatt 1950.október 25-én a megyei bíróság 25 évi szabadságvesztésre ítélte. Büntetését Angarszk (Irkutszki terület) GULÁG-lágerében töltötte, 1956-ban amnesztiával szabadult. 1992-ben rehabilitálták.

A tárgyalt korszakban a magyar, szlovák és ruszin-ukrán fiatalok közül is többet azért börtönöztek be, mert a sztálinisták által meghurcolt szüleikért, hozzátartozóikért bosszút hirdettek, agitációt folytattak a rendszer ellen. Például szovjetellenes magatartása miatt hurcolták meg és ítélték Gulág-rabságra a kövesligeti *Riskó-család* egyes tagjait. A megrázó sorstörténetekről jómagam is értesültem, amikor fiatal koromban anyai tanító nagybátyám családjánál töltöttem a nyári vakációmat. A Huszt környéki Kövesliget (Drahovo) akkor vált ismertté, amikor a magyarbarát Riskó-családokra „rászálltak" az NKVD és a SZMERS nyomozó tisztjei. Először ***Riskó Mihály***[148] (*Mihajlo Mihajlovics*, Kövesliget, 1885) földművest rendszerellenes agitációért a Kárpátaljai Területi Népbíróság 1946.március 13-án 3 évre az ungvári börtönbe zárta. Majd a szovjet titkosszolgálat pribékjei a település meghatározó személyiségét, az ifjabb ***Riskó Béla*** (Kassa, 1887.05.12.-?1947), a csehszlovák nemzetgyűlés szenátorát, nyugalmazott alispánt, 1942. februárjától a magyar „nemzetet szolgáló" Magyar Országgyűlés képviselőjét letartóztatták. A magyar-ruszin kötődésű politikust bevonták a ***Bródy András*** és képviselőtársai ellen indított perbe és 1946.május 26-án a Kárpátaljai Területi Népbíróság tízévi kényszermunkatáborra ítélte, valamelyik szibériai lágerben, feltehetően 1947-

[147] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 744. o.
[148] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 603. o.

ben halt meg.[149] Hihetetlenül hangzik, de *Akiket rehabilitált a történelem* című rehabilitáltak adattára szerint apját, idősebb ***Riskó Béla***[150] (Kövesliget, 1865) nyugalmazott magyar közjegyzőt is 81 éves korában meghurcolták, 1946. május 4 és 25 között a Kárpátaljai Területi Bíróság 5 évnyi szabadságvesztésre ítélte, 1991-ben rehabilitálták. A Riskócsaládokkal való politikai leszámolást az 50-es évek elején folytatták. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósága ***Riskó László***[151] (*Vaszily Mihajlovics,* Kövesliget, 1910.) lázadozó kolhoztagot és nejét, ***Riskó Ilona***[152] (*Olena Vaszilivna,* Kövesliget, 1915.) háztartásbelit, egyenként 25 év szabadságvesztésre ítélte el 1950. május 22-én. A Gulágra hurcolt családanya sorsán enyhített a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága, 1956. május 6-án felülvizsgálta a négy évvel azelőtt hozott ítéletet, a 25 évből hat évet kellett leülnie az egyik női börtönlágerben. A kövesligeti politikai elítéltek sorát ***Riskó László***[153] (*Vaszil Ivanovics,* Kövesliget, 1930.) favágó és ***Riskó Ferenc***[154] (*Fedor Ivanovics*, Kövesliget, 1934) távírász zárta. A letartóztatás után ügyükkel a katonai elhárítás foglalkozott. Az MVSZ Határőr Hadseregének Kárpátaljai Körzeti Hadbírósága a testvérpárt 1952. december 25-én huszonöt év javító-nevelő kényszermunka-táborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte. Az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanács Elnöksége 1954. január 23-án újra tárgyalta a Riskó-testvérek peranyagát és 10 év szabadságvesztésre módosította a korábbi ítéletet. A felsorolt Riskócsaládok koncepciós perben elítélt tagjait bűncselekmény hiányában 1991-92-ben rehabilitálták.

Joszif Sztálin, a korlátlan hatalommal rendelkező és milliók haláláért felelős diktátor halála, illetve ***Lavrentyij Berija,*** a Szovjetunió belbiztonságért felelős miniszterelnök-helyettese, egyben a gyűlölt NKVD rettegett főnöke kivégzése után véget ért a kommunista

[149] A Szolyvai Emlékparkban 2016.december 7-én felavatott, a Magyar Országgyűlés Felsőháza és Képviselőháza kárpátaljai tagjainak, illetve képviselőinek vértanúságát megörökítő emlékkereszten lett Riskó Béla neve felvésve.
[150] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 602. o.
[151] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 602. o.
[152] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 603. o.
[153] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 602. o.
[154] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 603. o.

önkényuralom és a tömegterror több évtizedes korszaka. Helyette a magyar '56-os forradalmat és más rezsimellenes megmozdulásokat is leverő ***Nyikita Hruscsov*** SZKP első titkár, majd a keményvonalas ***Leonyid Brezsnyev*** főtitkár, illetve a Szovjetunió vezetői nevével fémjelzett, „a totális pártoligarchia időszaka következett." Az „elszemélytelenedett legfelső hatalom" szürke eminenciásai az „egyéni terror" intézményét vezették be, ezúttal a szovjet titkosszolgálatok a „gondolatrendőrség" szerepében tűntek fel, célpontjaik a „disszidenseknek nevezett másként gondolkodók voltak."[155]

Kárpátalja esetében a polgárjogi mozgalom elindítói, köztük ***Kovács Vilmos*** és ***S. Benedek András*** egyik sokat idézett szovjet korszakot elemző tanulmányukban jól látták, hogy *„A XX. kongresszussal elkezdődött tisztulási folyamat Kárpátalját is érintette, ahol az '56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet."*[156] A bekövetkezett politikai „enyhülés" és a hruscsovi reformokkal fémjelzett „desztalinizáció" és „liberalizáció" évtizedének küszöbén először részesítik amnesztiában mindazokat, akiket öt évnél rövidebb időre ítéltek el. A második amnesztia meghirdetése 1955. szeptember 17-én következik be. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége rendeletet hozott az 1941–1945. évi nagy honvédő háború idején „az ellenséggel való kollaborálásért", a megszállókkal közreműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről.

Az amnesztiarendelet nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai jogfosztott magyar is hazatérhetett a szibériai lágerekből, akik sokáig érezhették saját bőrükön a helyhatóság bizalmatlanságát. Megbélyegezetten, megrokkantan, de a lelki szabadság tudatával élték életüket.

[155] Oficinszkij, Román: *A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történelmében.2.1. A korszak általános jellemzése.* –In: *Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra*. Főszerkesztő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 216.p.

[156] Kovács, Vilmos- Benedek András: *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. II.* Tiszatáj, 1970, (24) 12. pp. 1146 o.

2.) Az 56-os forradalmat megelőző rendszerellenes szervezkedők

Sztálin halála után Kárpátalján is spontánul indult el a rendszerellenes szervezkedés. Az első nagyobb ellenállási hullám 1954-1956 közötti években tetőzött. Az erőszakos szovjetizálást nyíltan vagy burkoltan elítélő csoportok tagjai, az egyéni akciók szereplői a fiatalok és a felnőttek korosztályából sorra bukkantak fel, akiknek családtagjait meghurcolták, Gulág-rabságra ítélték. A rendszerellenes lázadozók csakhamar a KGB látókörébe kerültek, és büntetőjogi felelősségre vonták őket is.

A vádlottak padjára kényszerített szovjetellenes agitációért a magyar, ukrán, ruszin és más nemzetiségű emberek súlyos börtönéveket kaptak. Könyörtelen volt velük szemben a Kárpátaljai Területi Népbíróság is, a csoportosulások tagjait 3-tól 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélte, a szibériai Gulág-lágerekben töltötték le büntetésüket. Ha ki is szabadultak, lelkileg, testileg megroppanva tértek haza, megbélyegezettek sorsában osztoztak csak a rendszerváltás után rehabilitálták őket.

Kimutatás az 1953–1956-ban letartóztatott, elítélt kárpátaljai lakosokról[157]

Politikai elítélt adatai	Nemzetiség	Végzettség	Foglalkozás	Ítélethozatal időpontja	Kiszabott büntetés	Rehabilitáció
Ungvár						
Bognár István I. (Kosztrino, 1905)	magyar	Alap-iskola	Vasutas	1953.06. 5. Másodfokon: 1954. 08. 07.	10 (5)	1991
Rákóczi Bertalan G. (Ungvár, 1922)	szlovák	Alap-iskola	Munkás	1953.05.12. Másodfokon: 1955. 07. 08.	10 (6)	1988

[157] *Реабілітовані історією.* I. 2003.A felsorolt elítéltek adatait az idézett mű tartalmazza.

Szverenyak Ljubov V. (Munkács, 1931)	ukrán/ ruszin	Nem telj. felsőfok.	Az UÁE hallgatója	1953.04.17.	10	1988
Ungvári járás						
Benedek Ferenc F. (Nagydobrony, 1923), Csap lakosa	magyar	Alapiskola	Gépkocsivezető	1953.05.14.	8	1955
Mindzsák József I. (Csap, 1933) Csap lakosa	magyar	Alapiskola	Munkás	1953.05. 14.	25	1955
Szabó Béla A. (Szürte, 1932), Csap lakosa.	magyar	Alapiskola	Munkás	1953.05. 14.	25	1955
Jakab Rudolf A. (Csap, 1934) Csap lakosa.	magyar	Alapiskola	Munkás	1953.05. 14	25	1955
Munkács						
Sztrumlják Sztefanija A. (Sztrij, Lvovi t. 1904.)	ukrán/ ruszin	Középfokú	Tanító	1954. 11. 28. Másodfokon: 1956. 01. 27.	10 (6)	1967
Sajovics Albert (Albert Joszifovics, Munkács, 1902)	zsidó	Középfokú	Tisztviselő	1953.06.30.	10	1954
Munkácsi járás						
Mészár Adalbert G. (Beregrákos, 1928) Beregrákos lakosa	magyar	Alapiskola	Kolhoztag	1956.06. 18-20.	8	1991
Nagyszőlősi járás						
Fábián Rozália A. (Tiszaújlak.1901.) Tiszaújlak lakosa	magyar	Alapiskola	Szőlőszovhozmunkás	1953.01.9-10. Másodfokon, 1956.06.18-20.	25 (10)	1989
Pliszka Vaszilina I. (Tereselpatak/ Taraszivka, Técsői j. 1927.) Fancsika lakosa	ukrán/ ruszin	Alapiskola	Háztartásbeli	1956.06. 18-20.	4	1991
Gérus Pál J. (Tekeháza, 1896), Tekeháza lakosa	magyar	Alapiskola	Kolhoztag	1953.01.9-10. Másodfokon, 1955.02.12.	25 (10)	1989

Jakab Jenő A. (Tiszaújlak, 1902) Tiszaújlak lakosa	magyar	Alap-iskola	Szőlő-szovhoz-munkás	1953.01.9-10. Másodfokon: 1955.02.12.	25 (10)	1989
Kapincu Jenő M. (Halmi, 1921) Tiszabökény lakosa	magyar	Alap-iskola	Munkás	1953.06.04	10	1953
Oláh Ilona J. (Szteblivka, Huszti j. 1897) Tiszaújlak lakosa	ukrán/ ruszin	Alap-iskola	Háztartás-beli	1953.01.9-10. Másodfokon, 1955.02.12.	25 (10)	1989
Szilágyi Mária A. (Tiszaújlak, 1905) Tiszaújlak lakosa.	magyar	Alap-iskola	Háztartás-beli	1953.01.9-10. Másodfokon, 1955.02.12.	25 (10)	1989
Huszti járás						
Alekszik Fegyir J. (Huszt, 1936) Huszt lakosa (hatőrhadbíróság)	ukrán/ ruszin	Alap-iskola	Mozi gépész	1953.05.22.	25	1955
Técsői járás						
Bozsa Vaszil F. (Gyibrova, 1913), Gyibrova lakosa.	román	Alap-iskola	Föld-műves	1953.06. 29.	10	1988
Sztaronszka Júlia I. (Aknaszlatina, Técsői j. 1926. Aknaszlatina lakosa	magyar	Közép iskola	Vasutas	1953. 03. 23.	8	1955
Jakobini Jenő P. (Aknaszlatina, 1906), Aknaszlatina lakosa	magyar	Nem teljes közép-iskola	Pénztáros vasút-állomáson	1953.08.11.	8	1988
Szidlar Jurij I. (Oszij, Ilosvai j. 1907) Dulovo lakosa	ukrán/ ruszin	Alap-iskola	Ortodox pap	1956.03.05.	6	1991
Ökörmezői járás						
Dalgameja Hanna P. (Pereszlő/Prisziv, Ökörmező j. 1897.) Pereszlő lakosa	ukrán/ ruszin	Írás-tudat-lan	Házi-asszony	1954. 11. 16.	25	1955
Rahói járás						
Bokocs Nucu Jur (Bila Cerkva, 1932)	román	Alap-iskola	Föld-műves	1953.03.31. Másodfokon, 1955.03.23.	10 (6)	1990

Popsa Kszenyija V. (Tiszafejéregyháza/ Bila Cerkva, Rahói j. 1925.) Tiszafejéregyháza lakosa	román	Írástudatlan	Háztartásbeli	1956 06. 18-20.	3	1991
Popsa Todora D. (Tiszafejéregyháza/ Bila Cerkva, Rahói j. 1925.) Tiszafejéregyháza lakosa	román		Háztartásbeli	1956.06. 18-20.	3	1991
Olar Ivan V. (Bila Cerkva, 1921), Kobilecka Poljana lakosa	román	Alap iskola	üzemi kőtörő	1956. 06. 18-20.	6	1991
Összesen 27 fő: 13 magyar, 7 ukrán/ruszin, 5 román, 1 szlovák, 1 zsidó					**384** (73)	

A táblázatban döntő többségben azoknak az elítélteknek neveit soroltuk fel, akiket 1953 elejétől 1956 őszéig egyéni kiállásukért, szovjetellenes agitációért 27 főt, köztük tizenhárom magyar, nyolc ukrán-ruszin, öt román és egy szlovák nemzetiségű kárpátaljai lakost összesen 395 év politikai börtönlágerre ítéltek. Köztük öt férfit és négy nőt 25 évre ítéltek. A legfiatalabb a huszti származású, 17 éves ***Alekszik Fegyir*** mozigépész. A legidősebb az Ugocsa-vidéki 57 éves ***Gérus Pál*** tekeházi kolhoztag.

Legsúlyosabb ítéletet az Ugocsa- és az Ung-vidékiek szenvedték el. Tiszaújlaki lakosok közül 1953.január 9-10. között 4 főt ***(Fábián Rozália, Oláh Ilona Szilágyi Mária és Jakab Jenő)*** 25 évi szabadságvesztésre ítéltek.

A csapi négytagú csoport tagjait 1953.május 14-én kegyetlenül megbüntették. Hárman (***Mindzsák József, Szabó Béla, Jakab Rudof)*** húsz éven aluliak voltak, őket 25 évi, a 30 éves ***Benedek Ferencet*** 8 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.

A harmadik csoportban találjuk a Rahó környéki ***Bokocs Nucu, Popsa Kszenyija, Popsa Todora, Olar Ivan*** román nemzetiségű tiszafejéregyházai (Bila Cerkva) lakosokat, akik ellen szintén szovjet-

ellenesség miatt indítottak vádeljárást, őrájuk enyhébb büntetéseket (3-tól 10 évig terjedő) szabtak ki.

3.) Az ungvári fiatalok ellenálló csoportja

1955 tavaszán Ungváron háromtagú csoport alakult. Szervezője, irányítója a 16 éves, ***Benyák Nándor***[158] volt. A rehabilitációs adattár, további két tagja: a 18 éves ***Orlovszky Vince*** és a 17 éves ***Kulcsár János Tibor.*** Röplapokat, falragaszokat terjesztettek, céljuk az volt, hogy tiltakozzanak a szovjet ideológia ellen.

Hogyan is kezdődött? Mi késztette őt és társait a szovjetellenes szervezkedésre? További kérdésekre is őszinte válaszokat kaptam vallomásában, amit több mint egy évtizede történt áttelepülése után, 2002-ben Debrecenből az ungvári címemre eljuttatott. Benyák Nándor önéltrajzi írásából az alábbi részleteket közlöm: *„Ungváron születtem 1939.május 12-én. Édesapám korán meghalt, nem emlékszem rá. Anyai nagyszüleim Radváncon*[159] *laktak (Ungvártól 3 km-re fekvő kis község), a háborút ott vészeltük át. Jól emlékszem az első orosz katonák megjelenésére, ezt követően jöttek a hírek pincék feltöréséről, porták kifosztásáról. Félelem uralkodott el az emberek között, főleg, amikor azt beszélték, hogy viszik az embereket szénbányákba és Oroszországba dolgozni.*

A városban megszüntették a magyar iskolákat, csak orosz és ukrán nyelvűek működtek. Mivel néhány ismerősünk a radványi ukrán iskolában tanított, anyukám oda íratott be.

A városban az élelmiszerboltok előtt hosszú sorok álltak. Hajnalban kellett otthonról elindulni, hogy az ember egy kiló kenyeret, egy kiló lisztet vagy éppen cukrot kapjon. Gyerekek részére ez nagyon veszélyes vállalkozás volt, mert nyitáskor az emberek megrohamozták a bolt ajtaját, taszigálták és taposták egymást. Volt, hogy éjszaka indultam el sort foglalni, s többször is előfordult, hogy sírva mentem haza, kenyér nélkül, mert az ajtó előtt kitaszítottak a sorból. Az is előfordult, hogy egyszer

[158] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 182. o. Az itt közölt alapadok: **Benyák Nándor** (Nandor Nandorovics, Ungvár, 1939) szlovák nemzetiségű, középiskolás, pártonkívüli, Ungvár lakosa, asztalos. A megyei népbíróság 1956.március 20-án 6 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták.

[159] Radvánc ma Ungvár városrésze.

kétszer hajszálon múlt, hogy agyon nem nyomtak. Már úgy éreztem, hogy nem kapok levegőt, mindjárt elájulok s összeszedve minden erőmet iszonytató kiáltással vergődtem ki magam a sorból.

Elterjedt a hír, hogy fiatal fiúkat Dombászba, a szénvidékre visznek, malenkij robotra. A szomszédunkban jó ismerőseink laktak. Az éjjel elvitték az idősebb fiút, ***Magdó Lászlót.*** *Bennem érlelődött az ellenállási vágy. Úgy éreztem, valamit tennem kell. Egyet világosan tudtam, valamiképpen harcolnom kell a megszállók ellen, a kommunisták ellen. Szándékomban megértő társra találtam* ***Orlovszky Vince*** *személyében. Két évvel volt idősebb nálam. Úgy döntöttem, hogy röplapokat gyártunk, vagyis írunk, s azokban az embereket ellenállásra szólítjuk fel, s hogy a szovjet csapatok haladéktalanul vonuljanak ki Kárpátaljáról, s a vidék kerüljön vissza Magyarországhoz. Így is történt. 1955 tavaszától kezdve hetente egyszer, éjjel Ungvár különböző részein terjesztettük a röplapokat, a villanypóznákra pedig falragaszokat ragasztottunk. Néha a házak falaira szovjetellenes mondatokat mázoltunk.*

1955 nyarán ***Kulcsár Tibor János*** *csatlakozott hozzánk. Két vagy három évvel volt fiatalabb nálam. Nem zártuk ki, hogy a továbbiakban többen is csatlakozni fognak hozzánk. Ezért egy esküszöveget fogalmaztunk meg, amelyben röviden leírtuk csoportunk célját és megesküdtünk, hogy ügyünkhöz mindvégig hűek leszünk.*

Tevékenységünk 1955.december 15-ig tartott. Ekkor tartóztattak le. Éjjel házkutatást tartottak. Több röplapot lefoglaltak. Az eskü szövegét szerencsére nem találták meg. A télikabátom belső zsebében volt. Később anyukám elégette.

A KGB, az egykori kémelhárító épülete pincéjébe vittek, ott volt a börtön számos cellával. Magánzárkába tettek. Nagyon nehéz volt elviselni az egyedüllétet. Megkezdődtek a kihallgatások. Hol éjjel, hol nappal vittek a vizsgálóbíróhoz. A vizsgálóbíró egy ***Golovanov*** *nevű, a KGB őrnagya volt. Az ajtó előtt és bent a szobában őrök álltak. Gyakran KGB-tisztek jöttek be, akik mint csodabogárra néztek rám. Később megtudtam, hogy csaknem fél évig nyomoztak utánunk, míg ránk találtak.*

1956. március 20-án volt a tárgyalás. Itt találkoztam bajtársaimmal. A területi bíróság zárt tárgyaláson engem és Vincét hat évi, Tibort

4 évi szabadságvesztésre ítélt. 1956 nyarán Drohobicsba vittek, az ottani gyermeknevelő munkatáborba. Itt délelőtt iskolába jártam, 10. osztályba, délután a lakatosműhelyben dolgoztam, este tanultam. Együtt voltam gyilkosokkal, tolvajokkal. Szörnyű volt. Egymás között rivalizáltak, csoportokba tömörültek és végül véres leszámolás tört ki köztük.

Október végén eljutott hozzám a csodás hír. Magyarországon kitört a forradalom. Nem tudtam magamon uralkodni. Az örömmámortól nem tudtam aludni. Majd elterjedt a hír, hogy az oroszok magyarországi gyerekeket fogdosnak össze és hozzák az országba. A lembergi börtön zsúfolásig megtelt velük. Aztán jött a parancs: a drohobicsi tábort ki kell üríteni, hogy a magyarországi gyerekeket tudják ott elhelyezni. Éjjel kimentem a mosdóba s a falra karcoltam: Éljenek a magyarok! Másnap Sztarij Szamborba vittek. Itt folytattam tanulmányaimat a 10. osztályban.

1957-ben leérettségiztem, s júliusban Moszkván át megérkeztem Mordvinföldre, Szosznovka községbe, a GULAG 7. sz. táborába. A gyűjtőhelyen többek között 330 német katonafogollyal találkoztam. A táborban ismerkedtem meg ***Szécsy Sándorral*** *(Mezőkaszonyból),* ***Dudás Istvánnal*** *és* ***Kovács Zoltánnal*** *(Nagyszőlősről), valamint* ***Dóri Jánossal*** *(Munkácsról). Dóri János korábban Vorkután volt. Részt vett egy. lázadásban. A lázadást fegyverrel elfojtották. Ő a bal lábán sebesült meg olyannyira, hogy tőből levágták. Fakitermeléssel, illetve feldolgozásával foglalkoztunk. Nagyon nehéz munka volt. Az étel, ahogy visszaemlékszem, valamilyen levesnek nem nevezhető folyadék néhány káposztadarabkával, volt három szelet fekete kenyér, olyan sötétbarna volt, mint a sár, második fogásnak hol vízben főtt krumplit, hol valamilyen kását kaptunk.*

Meg kell jegyeznem, hogy a foglyok, ahogy csak tudtak, egymáson segítettek. A legnagyobb kincs egy kis kenyér és cukor volt.

Míg élek, nem felejtem el. Egy litván gyerekkel barátkoztam. Jött az 1957. évi karácsony. Meghívott magukhoz. Lehettek vagy harmincan, egy pap tartotta a misét. Imádkoztunk, s utána mindenki ajándékot kapott. Én is. Egy fél kilónyi fekete teflon kenyeret és fél kilónyi cukrot. Ez valami csodálatos volt. Nem tudtam szóhoz jutni, csak sírtam.

1958. december 10-én a Mordvin ASZSZK (Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság) Legfelsőbb Bírósága kiszálláson tartózkodott a tá-

borban, több ítéletet felülvizsgáltak, így az én ügyemet is, és december 13-i hatállyal szabadlábra helyeztek.

Szabadulásom után állandó megfigyelés alatt álltam, egészen 1987. július 14-ig. Bárhová is jelentkeztem Ungváron, munkára vagy tanulásra, mindig fel kellett tüntetnem, hogy szovjetellenes tevékenységért el voltam ítélve.

Többször elutasították kérelmemet, hogy látogatóba jöhessek nővéremhez Magyarországra, aki 1975-től Debrecenben lakik. Végre három évi folytonos kérelmezés után, illetve magyarországi rokonaink közbenjárására sikerült családostul áttelepülnöm Magyarországra, Debrecenbe."[160]

Benyák Nándor visszaemlékezése szerint a háromfős csoport több mint hat hónapig tevékenykedett. A KGB szívós, fél évig tartó nyomozása következtében lebuktak. Társaival a KGB ungvári börtönének magánzárkájában ült 1955 decembere és 1956 júniusa között. A vádiratot ellenük ***Golovánov,*** a KGB őrnagya állította össze. Ügyükben 1956.március 20-án a Kárpátaljai Területi Népbíróság zárt tárgyalás keretében hozott döntést. ***Benyák Nándor*** elsőrendű vádlottat és ***Orlovszky Vince*** másodrendű vádlottat 6 évi, ***Kulcsár János Tibor*** harmadrendű vádlottat 4 évi, javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.

Benyák Nándor 34 hónapi fogság után, a mordvinföldi, Szosznovka község 7. sz. GULÁG-munkatáborából 1958.december 13-án amnesztiával szabadult. Politikai fogolytársa volt a mezőkaszonyi ***Szécsy Sándor***, a nagyszőlősi csoportból pedig ***Dudás István*** és ***Kovács Zoltán,*** valamint a munkácsi ***Dóri János.***

Az ungvári csoport két tagjának további sorsa, lakhelye ismeretlen. *A rehabilitált történelem* című adattár bejegyzése szerint ***Orlovszky Vince***[161], (Vincent Joszipovics, Perecsenyi j. Turjaremete, 1937) ukrán nemzetiségű, elemi iskolai végzettségű, Ungvár lakosa, pártonkívüli és munkanélküli. A megyei népbíróság 6 évre ítélte. 1991-ben rehabilitálták. További sorsa ismeretlen.

[160] *Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen. Millenniumi számadási könyv.* I. kötet. A művet szerkesztette: dr. Fejér Dénes és Vasvári Vilmos. Kiadta a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 2002. 149-152.o.

[161] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 535. o.

Az idézett adattárban alapinformációt közöl ***Kulcsár János Tiboról***[162] is: (Tiberij Andrejevics, Ungvár, 1938), születési és lakhelye Ungvár, magyar nemzetiségű, alapiskolai végzettséggel rendelkezik, pártonkívüli, munkás. Őt is csoporttagként 1956.március 20-án állították a megyei népbíróság elé, amely 4 évnyi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták. További sorsa ismeretlen.

A Benyák Nándor fentebb idézett levelében mások mellett egy bizonyos munkácsi ***Dóri János*** fogolytársáról is említést tesz. A rehabilitáltak adattárában egy hasonló családnevű elítéltet találtam, aki nem János (Ivan), hanem István (Sztefan) és nem munkácsi, hanem királyházi: ***Dóri István*** (Sztefan Antonovics, Szőlősi járás, Királyháza, 1928.), magyar nemzetiségű, középiskolai végzettsége van, pártonkívüli, munkás, Királyháza (Korolevo) lakosa. 1947. június 18-án a Kárpátaljai Megyei Népbíróság 10 évnyi szabadságvesztésre ítélte. 1989-ben rehabilitálták. Benyák említi azt is, hogy a bal lábát levágták, mert a Vorkután kirobbantott lázadás egyik súlyos sebesültje lett. Adataim szerint több magyar vonatkozása is van a vorkutai lágerfelkelésnek. A szénbányászatáról híres Vorkutában a mostoha körülmények miatt a szénbányászatra kényszerített és az első amnesztiában nem részesült politikai elítéltek (a 6. sz. szigorított „Recslag"-ban) 1953. július-augusztus között sztrájkba léptek, amelyet ***Gyerevjanko*** táborparancsnok kegyetlenül szétvert, közéjük lövetett, a hivatalos adatok szerint 53 rabot ért halálos lövés. A rabok adatai szerint több mint 70 társukat megölték. Később vált ismertté, hogy a sztrájk egyik fő szervezője a budapesti ***Áprily Ferenc*** hadnagy, politikai fogoly volt. ***Gregorovics István,*** a beregsziklási (scserbovec) g. kat. templom 25 évre elítélt parochusa egyik levelében leírja a vorkutai rablázadást: *„…Az összes láger besztrájkolt, egy egész hétig nem ment ki dolgozni. A többi láger egy hét után feladta a sztrájkot és munkába állt, a mi 10. sz. lágerünk makacsul kitartott. De a nyolcadik nap tragikusan végződött, mert a lágert körülvette a hadsereg, sortüzet nyitottak és így – vagy 60 halott, 200 sebesült láttán – a láger megadta magát. Ekkor esett el egy lett szerzetes*

[162] *Реабілітовані історією.* I. 2003. 424. o.

*(**Jānis Mendriks** lett katolikus pap – a szerző megjegyzése) és **Csépes János** kárpátaljai görögkatolikus lelkész."*[163]

Benyák Nándor szabadulása után, 1987. július 14-ig állandó megfigyelés alatt állt. Bárhová is jelentkezett Ungváron, munkára vagy tanulásra, mindig fel kellett tüntetni, hogy szovjetellenes tevékenységért el volt ítélve.

A Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségének csoportja, 1981.
Felső sorban balról jobbra: Fejes János, Groszman Endre és Benyák Nándor.
Ülnek: Tirkánics Gabriella, Erdélyi Lenke, Zékány Éva.
Forrás: Перевали „Карпат" / Perevali Karpat, Вид-во Карпати / Kárpáti Kiadó, Ужгород/Ungvár, 2020. 99. old.

Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar szakos diplomát. A Kárpáti Kiadó szerkesztőjeként kezdte el pályafutását, majd magyarországi rokonainak közbejárására végül sikerült családjával áttelepülnie Magyarországra, Debrecenbe. 1992. április 4-én kapta kézhez a 13/147. számú rehabilitációs igazolást.

Elismerése: ***Pajna Zoltán*** a megyei közgyűlés elnöke 2017.március 20-án Debrecenben keltezett leveléből idézek: *„Tisztelt Benyák Nándor Úr! A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat és a magam nevében is*

[163] Dupka György. *Magyar GULÁG-GUPVI rabok Eurázsiában.* Történelmi szociográfia. Befejező rész. *Együtt.* 18. évf. 2. szám. 2020. 110-111.o.

szívből gratulálok a nemzeti ünnep alkalmából átvett Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetéshez. Kívánok Önnek nagyon jó egészséget, erőt és további eredményekben gazdag további munkát!"[164] Ezenkívül az *'56-os emlékéremmel* is kitüntették.

Kimutatás az ungvári szovjetellenes politizáló csoportról

Vádlott	**Letartóztatás helye, ideje, vizsgálati fogság**	**Ítélethozatal ideje. Ungvár, megyei bíróság**	**Kiszabott büntetés, év**	**Fogságban töltött idő**	**Büntetés helye**	**Szabadulás**	**Rehabilitálás, elismerés**
Benyák Nándor (Ungvár, 1939), lakh. Ungvár, 9. oszt. tanuló. Vád: szovjetellenes röplapterjesztés	Ungvár, 1955.12.15-1956.03.20. KGB ungvári börtöne	1956. 03.20. (UBT 54/10, és 54/11)	6	34 hónap	Ungvár, Nyugat-Ukrajna, Drohobics, Sztarij Szambir Mordvin ASZSZK, Szosznovka, 7. számú börtön-lágere	1958.12.13.	1992.
Orlovszky Vince (Turjaremete, 1937), lakh. Ungvár, munkanélküli. Vád: szovjetellenes röplapterjesztés	Ungvár, 1955.12.15-1956.03.20. KGB ungvári börtöne	1956. 03.20. (UBT 54/10, és 54/11)	6	3 év	Ungvár, Lemberg GULÁG-lágerek	1958.	1991.
Kulcsár János Tibor (Ungvár, 1938), lakh. Ungvár, munkás. Vád: szovjetellenes röplapterjesztés	Ungvár, 1955.12.15-1956.03.20. KGB ungvári börtöne	1956. 03.20. (UBT 54/10, és 54/11)	4	3 év	Ungvár, Lemberg, GULÁG-lágerek	1958.	1991.

Végezetül a 6 évre elítélt ***Benyák Nándor*** két leveléből idézek, mely bizonyítja, hogy az ungvári csoport céltudatosan hajtotta végre megtervezett akcióit.

[164] Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, honlap: http://www.pofosz.hu/tartalom/kituntetesek

Részlet az első levélből: *„A csoportot én szerveztem és irányítottam. Célunk az volt, hogy tiltakozzunk a szovjet megszállás ellen, az embereket pedig arra szólítsuk fel, hogy szálljanak szembe a kommunista ideológiával és követeljék Kárpátalja visszacsatolását Magyarországhoz. Mindezt szóban és írásban – röplapokon és falragaszokon – tettük. A csoport több mint fél évig, egészen 1955. december 15-ig tevékenykedett. Abban bíztunk, hogy példánkat követve más szovjetellenes csoportok is létrejönnek."*[165]

Részlet a második levélből: *„A 7. számú lágerben voltam (...) Hogy hogyan kerültem oda? Ez olyan kérdés, mintha megkérdezném egy viselt katonától, hogyan került a frontra a háborúban. Mert vittek. A nép ellensége lettem, mert ki mertem mondani azt, amit éreztem, amit gondoltam. Lehet, hogy abban az időben Ti is hasonlóképpen cselekedtetek volna."*[166]

***

Az ungvári fiatalok ellenálló csoportjának emlékezete: 1956-os emléktábla. (***Benyák Nándor, Orlovszky Vince, Kulcsár János Tibor*** volt politikai elítéltek emlékére).

1955-1956 KÖZÖTT ITT TEVÉKENYKEDETT
AZ UNGVÁRI FIATALOK ELLENÁLLÓ CSOPORTJA.
BENYÁK NÁNDOR, ORLOVSZKY VINCE, KULCSÁR JÁNOS TIBOR
AKIKET SZOVJETELLENES TEVÉKENYSÉGÜKÉRT, RÖPIRATOK, FALRAGASZOK TERJESZTÉSÉÉRT ÍTÉLTÉK EL, BÖRTÖNÖKBEN, LÁGEREKBEN RABOSKODTAK.
1991-BEN REHABILITÁLTÁK ŐKET.
AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
50 ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL ÁLLÍTATTA
AZ UMDSZ ÉS A MÉKK.
2006. 10. 23

Állíttatta: a MÉKK, UMDSZ.
Helyszín: Ungvár, Ungvári 10. számú Dayka Gábor Középiskola folyosójának falán.
Avatás: 2006. október 23.
Kivitelezte: Jendrék Tibor (Minaj) kőfaragó

[165] Dupka György magánarchívuma. A kézzel írt levél szerzője: Benyák Nándor. Debrecen, 1992.01.16.
[166] Dupka György magánarchívuma. A kézzel írt levél szerzője: Benyák Nándor. Debrecen, 1992.08.19.

Az 1956-os emléktábla megkoszorúzása a 10. Számú Dayka Gábor Középiskola folyosójának falán

2006. október 23-tól számítva, az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában[167] *minden évben koszorúzással egybekötött ünnepi megemlékezést tartanak*

[167] Lásd: az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskola honlapját: https://gabordayka.klasna.com/en/news-122-6802

III. FEJEZET

HELYZET- ÉS EMLÉKKÉPEK '56 ŐSZÉN AZ UNG-, BEREG-, UGOCSA- ÉS A FELSŐ-TISZA-VIDÉKEN

1.) A forradalom híreit a zavaróállomások sem tudták elnémítani

A szovjet-magyar határmenti övezetbe telepített szovjet zavaróállomások éjjel-nappal, megállás nélkül zavarták a határokon átívelő nyugati és a magyarországi rádióhullámokat, az ellenpropaganda éber őrei így sem tudták teljesen megakadályozni az ellenőrizetlen hírforrások teljeskörű blokkolását.

Apám nemzedékének politizáló képviselői már 1956. nyarán a rádiókészülékeken csüngtek. Többek között a Szabad Európa Rádióból értesültek arról, hogy a lengyelországi Poznanban 1956.június 28-án kitört munkásfelkelés, amely elindította az országos tüntetés-sorozatot. A lengyel felmenőkkel rendelkező családunk felnőtt, majd a sztálini lágereket is megjárt férfitagjai örömmel hallgatták, hogy Moszkva nyomása ellenére a sztálinista vezetés leváltása Varsóban megtörtént. Szinte sportemberként szurkoltak a Gomułka-féle reformista szárny előretörésének, akik szovjet tanácsadókra fittyet hányva, bátran és következetesen végrehajtották a személyi változtatásokat.

A napi rádiókommentárokból tudták meg, hogy a történelmet formáló lengyel események a magyarországi reformellenzéket is ámulatba ejtették, lázba hozták. Ekkor már a rádiót hallgató apám és társai órá-

ról órára kíváncsian követték az anyaországi forradalmi híreket. Megelégedéssel nyugtázták, hogy a szocialista tábor tagországainak sorában a magyarországi megmozdulások szervezői az elsők között nyíltan kifejezték a lengyel események iránti rokonszenvüket. A szolidaritás jegyében az egyetemi hallgatók szerveződése is felgyorsult az egész országban. Október 22-től már a *„Budapesti Műszaki Egyetem vált a forradalom gyújtópontjává, falai közül indult útjára a forradalom."*

Az elmúlt október végi napok kimagasló forradalmi eseményeit apám esténként már az új bor mellett a szomszédokkal beszélte meg. Izgatottan és reménykedve várták a jó híreket. Ki-ki a maga módján ábrándozott, hangot adtak vágyálmuknak, reménykedtek a magyar forradalom győzelmében, a szovjetrendszer összeomlásában, naivan elképzelték, hogy Kárpátalja visszakerül az anyaországhoz.

A forradalom rádióhírei, a „pesti srácok" hősiessége tettekre sarkallta Kárpátalja-szerte a mélyen magyar érzelmű fiatalokat is. Az informális rendszerellenes csoportokat és az egyéni akciók szereplőit a tenni akarás hívta életre. Egyesek Magyarországra készülődtek, hogy segítsék a forradalmat. Mások nagy lelkesedéssel a társadalmi rend elleni szervezkedéssel, röplap- és plakátterjesztéssel foglalkoztak.

2.) Mítosz vagy valóság?

Nagyon fontos hangsúlyoznom, hogy a korabeli nyugati sajtókiadványokban, az emigráns szerzők írásaiban és más kiadványokban 1956-os kárpátaljai őszi eseményekkel kapcsolatosan jó indulatú „fantázia szülemények" is tetten érhetők, tudtam meg ***Szesztay Ádám*** kisebbségkutatónak az ezredforduló után megjelent monográfiájából[168], amelyben az ötvenhatos forradalom hatását vizsgálja a kelet-közép-európai kisebbségpolitika kapcsán.

Az eddig felgyűjtött és elemzett adatok birtokában nyíltan kijelentem, hogy Kárpátalján nem voltak tömeges tüntetések, fegyveres geril-

[168] Szesztay Ádám. *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956-1962. Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára.* MTA Kisebbségkutató Intézet Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003. 45-46.o. https://mek.oszk.hu/06900/06969/06969.pdf

laharcok. Azonban tudunk olyan tettrekész és elszánt fiatalokról, akik megpróbáltak átszökni a szovjet-magyar „vasfüggönyön", hogy Budapesten segíthessenek, de őket a szovjet határőrök elfogták. Ilyen a benei diákok, és az ungvári ***Kövy Ferenc*** esete. Az előbbieket letartóztatták, kihallgatták, de nem adták őket bíróságra, hanem évekig megfigyelés alá helyezték őket. Az utóbbi fiatalembert határsértésért meghurcolták, vizsgálati fogságba került, feltételesen szabadlábra helyezték.

Azt is fontos kiemelni, hogy Kárpátalján a magyarok kizárólagosan a nyugati és a magyarországi rádióadók hallgatásából tudták nyomon követni az anyaországi eseményeket, amely valóban „megtette a hatását" vidékünkön, gondolok itt a csoportos és az egyéni akciók szovjetellenes szerepvállalására. Meglepően hangzik, de sok kárpátaljai magyar család rendelkezett magán-vevőkészülékkel, bizonyítja ezt a könyvben megidézett politikai elítéltek, a szemtanúk és más adatközlők idevonatkozó vallomása, akik titokban, saját otthonukban hallgatták a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja és a Kossuth Rádió adásait.

Túlzónak találom azt az állítást, hogy a *„határ mellett fekvő falvakban megesett, hogy a szomszédos falvak lakói átkiabáltak Magyarországról, arra biztatva a kárpátaljaiakat, hogy álljanak ki az anyaország mellett."* Ha megnézzük a térképet, akkor meggyőződhetünk arról, hogy a határ két oldalán párhuzamosan húzódó magyarlakta települések láncolata közt több kilométeres távolság van, a szemközti falvak is átkiabálhatatlan távolságokra esnek egymástól. Kivételt képez a Mezőkaszony és Barabás, ezen a szakaszon voltak átkiabálások.

Mindenütt a belső határsávban rejtett műszaki eszközöket, riasztó-jelző huzalokat, őrtornyokat telepítettek. A lábnyomokat rögzítő, hetente is gyakran feltárcsázott földsávval, szinte áthatolhatatlan szögesdrótkerítéssel ellátott határzónát találóan nevezték el „vasfüggönynek." Ötvenhat őszén a szovjet határőrök számát megduplázták, folyamatos volt a járőrözés. A belső zónába kaszálni, földet művelni stb. csak a helyi kolhoz vagy a községi tanács vezetőjének kérésére, különleges engedéllyel (propuszkkal) lehetett belépni. Elképzelhető, és erre volt számos példa, hogy a zónába beengedett földművelők közül

egyesek „énekelt hangon" kommunikáltak a túloldali magyar állampolgárokkal. A tapasztalatlan határsértőket rendre elfogták, szigorúan megbüntették. Azokat a személyeket is felelőségre vonták, akik engedély nélkül a „határőrközségekben" felbukkantak. Csak nagyon ritkán, alapos terepismerettel rendelkező személyek tudták észrevétlenül átlépni a zöldhatárt.

Eddig nem nyert levéltári dokumentálási bizonyítást és szemtanúk sem igazolták, hogy „kárpátaljai „gerillaakciók" akadályozták a szovjet csapatok mozgását Magyarország felé." Az ukrán-magyar barátságot erősítő mítoszként terjedt el az ukrán médiában is, hogy *„a hegyekbe húzódott ukrán fegyveres ellenállás ütött rajta a szovjet csapatokon."* Az ukrán kutató történészek eddig ezt a hősi cselekményt nem erősítették meg.

A fantázia szülte, az olyan személytelen visszaemlékezést is, hogy *„a Magyarország irányába vonuló tankokat a Beregszászi járásban az iskolások tintásüvegekkel hajigálták meg."* Én sem tudok olyan beregszászi emberekről, akik személyesen emlékeznének ilyen eseményekre.

Pontosításra szorul az az állítás is, hogy „*Mezőkaszonyban **Ormos István** vezette a csoportot."* A valóságban a Mezőkaszonyban létrehozott „Kárpátaljai Magyar Forradalmi Egyesület" (a röplapokat így írták alá!) vezetője, hangadója ***Szécsi Sándor*** pályakezdő tanító volt, ő kezdeményezte a röplapkészítést, egyben két társa elfogadta javaslatát, hogy Petőfi Sándor *Nemzeti dal*ának közismert első sorait másolják a röplapokra. Tehát nem úgy történt, hogy a „*határ túloldaláról, Barabás községből átkiabált felszólításnak engedelmeskedve a Nemzeti dal szövegét írták röplapokra és fegyveres felkelésre biztatták a lakosságot."* Ungváron 1958.január 10-én összeállított ***Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István József*** vádiratából az idevonatkozó részek így hangzanak: *„Az ügyben folytatott nyomozás során kiderült, hogy 1956 októberében, novemberében a magyarországi ellenforradalmi események ideje alatt Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István József hallgatták a magyar lázadók által sugárzott rádióadásokat, ennek és a Magyarországon található Barabásban – határ menti falu – közzétett ellenforradalmi felhívásnak a hatására szolidaritást vállaltak a magyar ellenforradalmárokkal, egyetértettek követeléseikkel és ellensé-*

gesen viszonyultak a szovjet hatalomhoz. (...) közösen megfogalmazták a szovjetellenes röplap szövegét, amelyet a polgárok nemzeti érzelmeire alapoztak, és felszólították a kárpátaljai magyarokat, hogy harcoljanak a szovjethatalom ellen, azzal a céllal, hogy Kárpátalját Magyarországhoz csatolják és támogassák a magyar lázadókat."[169]

Szesztay Ádám is kételkedve idézi a következő nyugati álhírforrás nevesített szerzőit, idézem: *„Salga Attila és András Károly feljegyzése szerint Kárpátalja több városában is tüntettek a magyar forradalom napjaiban",* ebből a hírből hiányzik a konkrét helyszínek említése, némi túlzással, de a továbbiakban olyan olvasata van a szövegnek, mintha a *„magyarországi forradalom átcsapott volna Kárpátaljára."* Minden alapot nélkülöző értesülésnek tartom én is, hiszen ilyen megmozdulásra sincs bizonyíték. Kitalációnak minősíthető az a feljegyzés is, hogy *„1956. november 4 én a beregszászi református istentisztelet után" „a politikai hangulat által feltüzelt tömeg"* a templom előtt tüntetésbe szerveződött, *„amely miatt a hatóságok erőszakosan avatkoztak közbe."* Ezt az álhírt Szesztay Ádám sem hiszi el. Egyet értek vele, hogy *„az akkor élt beregszásziak nem emlékeznek ilyen összetűzésre a hatóságokkal."* Ez az álhír a forradalom után, 1976 körül született.

Fontosnak tartom végül megjegyezni, hogy a nyugati világban például a több mint ötezer lakosú Nagydobronyról a színmagyar kárpátaljai nagyközség eltűnéséről, is a múlt század 70-es éveiben azt a szóbeszédet terjesztették, hogy a II. világháború után a szovjet katonák a föld színével egyenlővé tették, lakosságát kiirtották, miközben, már másfél éve béke volt a világon. Moszkva ekkor már két esztendeje békésen bábáskodott egész Kárpátalja felett. Az eszenyi származású ***Balla Gyula*** kisebbségkutató a nagydobronyi tragédiáról ***Árkay László*** – a müncheni *Nemzetőr* című lapban 1977-ben megjelent álhír mondatait tételesen megcáfolta.[170]

---

[169] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*, 2012. i. m. 185-186. o.

[170] Balla Gyula. *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható.* In: Magyarságkutatás 1988. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 1988. 299–313. o. Lásd még: http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf40.pdf

3.) „Ungváron gyakorlatilag bevezették a statáriumot”

Az ungvári ***Fodor István*** visszaemlékezése hitelesen tükrözi az akkori helyzet- és hangulatképet. 1956-ban iskolás volt Ungváron és az osztálytársaival a rádiót hallgatva figyelemmel követték az 56-os magyarországi eseményeket. Mint írja: *„Nagy volt az öröm, és reménykedtünk... A városban már megjelentek a bőrkabátos magyarországi ávósok... Úgy tudtuk, hogy Kádár is Ungvár közelében bujkál, a „Hruscsov dácsán”. Már úgy látszott, hogy győz a magyar szabadságharc... De jött november 4. Már éjfél után, amikor elindultak a katonai alakulatok, s a tankok dübörgésétől felébredt a város, sejtettük, hogy nagy baj van... A Szabad Magyar Rádiót hallgatta a családunk, hajnalban elhangzott a tragikus hír. Megrökönyödve hallgattuk a kétségbeejtő segélykiáltást... Akkor már tudtuk, hogy az 56-os szabadságharc sorsa meg van pecsételve. Nincs az az erő, mely meg tudná állítani a megszállókat. Nyugatnak meg nem voltunk fontosak.*

*(...) Úgy emlékszem, november 4-én Ungváron gyakorlatilag bevezették a statáriumot, az utcákon fegyveres katonák járőröztek, de sok volt a felfegyverzett civil is... Még a 3-4 fős csoportokat is rögtön feloszlatták. Elkeseredés és félelem uralkodott a városban. Közben eljött az a nap – november 7 –, amikor a szovjetrendszer egyik legnagyobb ünnepét tartotta. Mindig nagy volt a felhajtás, így 1956-ban is. (...) A többezres kolonna élén mindig az iskolások meneteltek, és akkor úgy adódott, hogy a mi, 1-es számú iskolánk nyitotta a felvonulást. Több pártvezér óriási fényképét adták a kezünkbe... Közvetlenül az indulás előtt osztálytársaimmal, barátaimmal – **Dankulinecz Lacival, Bródy Bandival, Majoros Lajossal, Neverkla Jenővel, Tóth Janival**, és néhány ruszin osztálytársunkkal (**Milyovics M., Kucik M., Jankesz M.**) rávettük a többieket, hogy a tribün előtt ne hurrázzanak. Nem volt nehéz meggyőzni őket... Végig masíroztunk az Ung partján, a Galagón, és kiértünk a proletárforradalom atyja nevét viselő térre. Itt egy nagy emelvényen helyezkedtek el a pártfunkcionáriusok, és amikor odaértünk, hangerősítők segítségével elhangzottak a szokásos pártot és a rendszert éltető zagyvaságok. Tőlünk elvárták, hogy erre háromszoros hurrával válaszoljunk.*

Nagy volt a meglepetés, amikor a válaszunk elmaradt és helyette zord, megvető arcokat láttak. A jelszavakat megismételték, de ismét csak csend volt a válasz. Harmadszor is próbálkoztak, és ekkor valaki a 12 évesek közül nem tudta elviselni a nagy feszültséget és magas hangon elkiabálta a hurrát, ami olyan komikus volt, hogy kitört a kacaj. Elégedetten láttuk, hogy sikerült kínos helyzetbe hozni a pártvezéreket. Amikor tovább haladtunk, hangosbemondón hallhattuk, amint az egyik szervező magyarázkodott a „nagykutyáknak", hogy valószínűleg nem gyakoroltunk, ezért történt ez. Utánunk sorban következtek a többi ungvári ukrán, orosz és magyar iskolák menetoszlopai, és amikor már mi sem számítottunk – szolidaritásból ők sem hurráztak! Sikerült a kis ünneprontó akciónk! Ráadásként visszatérve az iskola elé, néhány „szentképet" is összeszúztunk...

Ezek után az iskolánk keletről jött kommunista vezetősége tombolt. A tornatanárunk, aki felelős volt a felvonulásért, nyíltan ellenforradalmároknak nevezett minket, megtorlásokkal fenyegetett. Próbálták kideríteni, ki volt a szervező, de nem sikerült. Betiltották az iskolai ünnepi rendezvényeket.

Kárpátalján akkor nagy volt a rokonszenv a magyar forradalom iránt, s nemcsak a magyar lakosság részéről. Sok ruszin iskolatársunk, sőt, több keletről jött ukrán és orosz is szimpatizált a magyar forradalommal. Az egyik Kelet-Ukrajnából jött tanárnőnk később titokban elmondta nekünk, hogy mindig együttérzett velünk, ami mondanom se kell, nagyon jólesett...

A forradalom leverése után ***Barcsy Tibor, Dankulinecz Laci, Bródy Bandi, Majoros Lajos, Choma Józsi*** *barátaimmal titokban gyakran összehajoltunk, azon tanakodtunk, hogy mit tegyünk. Szervezkedtünk, az iskola falain megjelentek a forradalmat éltető szövegek... De volt komolyabb akciónk is.*

Choma Józsiék *pincéjében sikerült berendezni egy kis régi, egyszerű nyomdát. Ott készítettünk néhány szovjetellenes röplapot, ezeket ki is ragasztottuk az ungvári várban és környékén (mindnyájan a vár közelében laktunk). Az egyik a vár udvarában lévő Hercules szobrára került. Ez már komoly kihívást jelentett a hatóságnak, megindult a nyomozás.*

Rövidesen megtudtuk, hogy gyanúsítanak és figyelnek minket. (...) Úgy döntöttünk, hogy leállítjuk a további akciókat.

Nem lettünk mártírok, se hősök, de az 56-os események évtizedekre meghatározták politikai nézetünket...”[171]

A fénykép Ungváron készült: (balról jobbra) Fodor István, Seffer »Zsiga« Péter, Bródy András, Barcsay Tibor, Majoros Lajos és Dankulinecz László

Forrás: Kárpáti Igaz Szó, 2006.október 21.

Barzsó Tibor (Ungvár, 1931–2012). *1956. október végének forró hangulatú napjaiban az ungvári magyarok többsége szinte minden szabad percét a rádió mellett töltötte. Nagy érdeklődéssel vártuk a Budapestről érkező híreket, s nemcsak a Magyar Rádióból, hanem a Szabad Európa, a BBC, a Deutsche Welle adásaiból is. Az értelmiségiek egy csoportja, köztük jómagam is,* ***Háy Benedek*** *fogtechnikus, a sokak által jól ismert Bendi lakásán gyűlt össze esténként, mert neki volt a legjobb vevőkészüléke. Az adások után megvitattuk a hallottakat. Talán mondanom sem kellene, hogy a felkelőkkel rokonszenveztünk, értük lelkesedtünk és szorongtunk, hiszen lélekben a kárpátaljai magyarság is szemben állt a szovjetrendszerrel.*

[171] Fodor István. *Forradalmi visszapillantás... Kárpáti Igaz Szó,* 2006.október 21.

Az Ungváron átdübörgő, a forradalom eltiprására kivezényelt harckocsik láttán a nyugati hatalmak beavatkozását reméltük, de hiába. A szovjetinvázió pedig egyre erősödött, s nemcsak katonai, hanem ideológiai, propagandisztikus vonatkozásban is. Ezekben a napokban az Ungvári Rádió magyar szerkesztőségében felsőbb utasításra egy új rádióadást szerveztek, melynek munkájába hat ismert kollégámat is bevonták – köztük ***Balla Lászlót*** *és* ***Sándor Lászlót****. Mint* ***Balla László*** *írja Szegény ember vízzel főz című visszaemlékezéseiben, ellenkezésről szó sem lehetett, mert közölték vele: ha nem vállalja a feladatot, behívják katonának, és egyenruhában, parancsra kell majd végeznie ugyanazt a munkát. (I. m., 102. o.) Az új rádió így toborozott munkatársainak az volt a feladata, hogy a nap 24 órájában sugárzott adásban TASZSZ-jelentéseket, központi forrásból származó híreket, a szovjet napilapokban, folyóiratokban megjelent, az illetékesek által kiválasztott cikkeket, kommentárokat fordítsanak magyarra és olvassanak be a stúdióban. Az adásokat a nagy teljesítményű kereknyei adóállomás sugározta Nyíregyháza hullámhosszára állítva, túlharsogva azt.*

Hál' istennek, engem ebből az akcióból kihagytak, de mégsem úszhattam meg szárazon. November 4-re virradó éjjel kopogtattak a Duhnovics utcai lakásom ablakán. A nyomda kifutófiúja érkezett egy katona kíséretében, rövid írásos üzenettel nyomdánk akkori főmérnökétől, a szakmában köztiszteletnek örvendő ***Petky Feri*** *bácsitól: azonnal menjek be a nyomdába, mert sürgős munka vár rám. Percek alatt ott voltam. Meglepett, hogy az üzem udvarán és az irodahelyiségekben is kéksapkás KGB-tiszteket, karhatalmi katonákat láttam. Munkáról egyelőre szó sem volt. A nyomdászok a szedőteremben álldogáltak és visszafogott hangon a magyarországi eseményekről beszélgettek; arról, hogy ki mit hallott a Szabad Európa Rádióban, hogy* ***Nagy Imre*** *miniszterelnök bejelentette a semlegességet,* ***Kádár János*** *eltűnt Budapestről, a szovjetek „kilopták" Moszkvába, s hogy Kárpátalján keresztül újabb szovjet páncélos katonai csapatok özönlenek Magyarország felé, Záhonytól Kisvárdáig pedig szélesnyomtávú vasúti vágányt fektettek le...*

Ideges, feszült volt a hangulat. A nyomdászoknak, meg nekem sem, fogalmunk sem volt róla, miért rendeltek ide bennünket éjnek idején.

Aztán a főmérnök közölte velünk, hogy „fentről" egy igen fontos kéziratot vár, amit több ezer példányban kell sokszorosítani, az én feladatom pedig az lesz, hogy a kinyomtatott szöveg egy az egyben megfeleljen az eredetinek, „fejvesztés terhe mellett".

Nemsokára meg is érkezett a rejtelmes kézirat. ***Lusztig Károly,*** *a Vörös Zászló című beregszászi járási lap főszerkesztője, a megyei pártbizottság sajtószektorának egykori vezetője hozta nagy sietséggel. Hogy honnan, azt eleinte nem volt hajlandó elárulni, azután mégiscsak elmondta bizalmasan, hogy a megyei pártbizottság első titkárának dolgozószobájában, K-vonalon diktálták be neki a szöveget, de hogy ki volt a vonal túlsó végén, azt ő sem tudja. Az viszont már köztudott volt, hogy a magyarországi „ellenforradalmi lázadás" leverésére felvonultatott szovjet haderőpolitikai főhadiszállás a kárpátaljai megyei pártbizottságban működött. A szöveg az úgynevezett forradalmi munkás-paraszt kormány felhívása volt a magyar néphez* ***Kádár János, Münnich Ferenc*** *és* ***Apró Antal*** *aláírásával. Röplapformátumban nyomtatták ki, majd a röplapokat zsákokba rakták, a repülőtérre szállították, és az onnan felszálló gépekből Magyarország területe fölött szórták szét, s nemcsak ezeket a röpcédulákat, hanem a szovjet hadseregnek a magyar néphez intézett felhívását is, amelyet* ***Lusztig Károly*** *fordított magyarra ott a nyomdában, a szedőnek diktálva a szöveget."*[172]

Kövér György (Ungvár, 1940–) *„1956 novemberében László ikertestvéremmel kirakatokra ragasztottuk a Petőfi „talpra magyar" első strófáit, és rajtakaptak, amikor falra festettük „nye trogajtye vengrov (ne bántsátok a magyarokat). Az „átnevelésem" befejezése után Lacival együtt akartam feltételezni az Ungvári Állami Egyetem Orvosi Karára. Pszichiáter akartam lenni. Mondtam, hogy azért, mert annyi bolond van körülöttünk, hát legalább egy részét majd meggyógyítom. Azzal a magyarázattal, hogy elég nekik egy lázongó, további átnevelésre szorultam, az ungvári egyetem kapuját bezárták előttem. Engemet továbbra is*

[172] Barzsó Tibor. *'56-os emlékeimből.* (Részlet), Együtt, 2003. 3. sz.28-32. o. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

a munka kollektíva „nevelt". De legalább magas szinten elsajátítottam a lakatos és heggesztő szakmát."[173]

Ortutay Péter (Ungvár, 1942–) *„Nos, nekem 1956. októbere, novembere, a magyar forradalom két hete volt ifjúságom legszebb madara. Pedig csak áttételesen lehettem részese. Csak lélekben vehettem részt benne, mert hát akkoriban nem Magyarországon éltem, hanem „a gonosz birodalmában" (**R.R.** amerikai elnök kifejezése), mely a gyönyörű és a világon páratlan forradalmunkat is vérbe fojtotta.*

Lakásunk, nem is tudom, hányadik szoba-konyhás albérletünk ott, Ungváron, ahol öten laktunk, gyerekek plusz a szülők, a Csap felé vezető kockaköves Minajszkaja (Minaj) utca 7. sz. alatt volt található. Ablakunk mellett egy-két méterre három napig dübörögtek az orosz tankok Magyarország felé, rögtön 1956. október 23. után (nem november 4-én). Aludni sem lehetett. Nem tudtunk. Számomra úgy kezdődött, hogy kora reggel, amikor megszólalt a Kossuth Rádió, hallom, hogy Magyarországon ellenforradalom van. És a háttérből hallani lehetett a puskaropogást. Az „ellenforradalmárok" már a rádiót ostromolták. (...)

*És megindultak a tankok megszámolhatatlanul. Nemcsak a Minaj utca, hanem a vasúti szerelvények is vitték a lánctalpasokat a szabadság szép madarát eltaposni. Iskolánk, a híres nevezetes tízes számú iskola ott állt az Ung folyó bal partján, ahol északról nyugatnak kanyarodik, egy kőhajításnyira a fából épült vasúti hídtól. (Ma már nem vasúti, és kőből van). És az ablakokból láttuk, hogy mennek és mennek a hídon lassítva a szerelvények. Rajtuk ponyvával letakart tankok és ágyuk, melyeknek csak a csöve látszott. S egy őr mindegyik mellett kalasnyikov karabéllyal, szuronyosan. Mi, kicsik és nagyok, odarohantunk az ablakokhoz, öklünket ráztuk, kiabáltunk, piros rongyot égettünk, cserepet dobáltunk. Míg egyszer csak oda nem lépett, á, dehogy lépett, rohant szegény **Lesó Gyuri** bácsi, **Jurij Jurijevics,** az iskola rettegett és félelmetes igazgatója, de most valahogy halálsápadt arccal, félelemtől remegő ajkakkal, és*

[173] Kövér György készülő emlékiratából. (Részlet). A fentebb idézett szövegrészt rendelkezésemre bocsájtotta 2017.február 21-én.

könyörgött, sírt, könnyek potyogtak a szeméből: „Fiúk, fiúk, ugye nem akarjátok, hogy elvigyenek?" Elég volt egyszer mondania. Tudtuk, mit jelent az, hogy elvigyenek. Majdnem mindegyikünknek elvitték nagyapját, apját, valamelyik rokonát egyszer. Ezt nem akartuk. Szerettük ***Lesó Gyuri*** *bácsit, nem csak féltünk tőle, mert mindig igazságos volt, és ő is szeretett bennünket.*

Aztán... nincs tovább. Nekünk, ott Ungváron, a magyar tizenéves iskolás gyerekeknek, fiúknak, lányoknak, mindössze ennyi volt az egész ellenállás. Tudtuk, hogy a magyar szabadságharc elveszett. Már a legelején tudtuk. Nemcsak ***Nagy Imre*** *kétségbeesett „segítsetek, segítsetek, segítsetek"-jei után. Nem lehettek illúzióink. Hisz ott éltünk azok között, akik ezt a forradalmat eltiporták, vérbe fojtották, és tudtuk, hogy milyen erősek és gonoszak...*[174]

Árpa István (Ungvár, 1925–2001) a Lembergi Zeneművészeti Főiskola után zenetanár az Ungvári Zeneművészeti Szakiskolában, aki 1956 őszének ungvári eseményeit szintén papírra vetette. Visszaemlékezett az ungvári bátor emberekre, akik hazafiságból jelesre vizsgáztak. Például „*Radvánc és Ungvár lakossága jól emlékszik arra az esetre, amikor a ciganyóci katonai telepről egy teherautó felvette kabinjába* ***K. Jánost.*** *Nemzetiségéről kérdezték, s ő nyugodtan magyarnak vallotta magát. Ekkor a gépjárműben ülő tiszt elővette pisztolyát és belelőtt az utasba, majd kidobta az autóból. A történtekről a sebesült informálta a segítőkész embereket. De az éppen csak elmondta a történteket és belehalt sérülésébe.*

A legnagyobb titokban vitték el a holttestet, hogy ne is tudják meg, ki volt. Lehetséges, hogy egyedi esetről van szó. A városban goromba célzások, megalázó kijelentések voltak hallhatók, mint például: „...a tieitek ölik Magyarországon a mieinket, ezt mi megbosszuljuk". A fenti eseményre Ungváron minden őslakos emlékszik, s az is lehet, hogy a hozzátartozók jelentkeztek, de nevüket, lakcímüket nem hozták nyilvános-

[174] Ortutay Péter. *Ifjúságom legszebb madara*. In: *Apage satanas*. Ungvári történetek az 1980-as évekből. Intermix kiadó, Ungvár-Budapest, 2018. 172-173. o.

ságra. Aki viszont ismerte a meggyilkoltat, nem mondhatja meg, mivel a közvetlen hozzátartozók ezt nem kívánják.[175]

***

Pasztellák István (Gálocs, 1943–?) *„Tizenhárom évesen a sislóci hétosztályos iskola hatodikos tanulója voltam – Botfalván. Ugyanis hét falu magyar tanulói számára szűknek bizonyult e környék egyetlen iskolája, ezért minket a botfalvai egykori határőrségi épületben oktattak. Gálocsiak lévén, nem igazán örültünk ennek, mert autóbusz-közlekedés híján messzebbre kellett gyalogolnunk. A tanulás és az otthoni munka mellett nemigen foglalkoztunk a nagypolitikával, hiszen a felnőtteknek is kevés hírforrásuk akadt.*

Az Ungvári járás falvaiba csak később, 1958-ban vezették be a villanyt, telepes rádiója is keveseknek volt, az újságok pedig csak az ideológiai agymosással, a tervteljesítéssel foglalkoztak, no meg a kolhozokat dicsőítették. Így az 1956. év sorsformáló történéseinek híre szórványosan, suttogva jutott el vidékünk lakosságához. Különben a KGB – népi szóhasználatban: „beszpeka" – árgus szemmel figyelte a kárpátaljai magyarságot, nehogy „erjedés" mutatkozzon köreikben. És a meghurcolt, megfélemlített lakosság hallgatott.

1956. október 24-én reggel hat órakor három társammal indultam el az iskolába. Egymást ugratva, diákosan vidám hangulatban róttuk az utat, mikor egyikünk felkiáltott: „Nézzétek, mit ragasztottak a telefonpóznákra!" Odarohantunk. Iskolásfüzetből kitépett lapok voltak, csodálkozva olvastuk rajtuk a kézzel írott nagybetűs szövegeket: „Muszkák, takarodjatok haza!"; „Elég volt a kommunista rendszerből!"; „Verjétek széjjel a kolhozokat!" stb. Leszedtük a lapokat, testvériesen elosztottuk egymás közt, és megfogadtuk: soha senkinek nem mutatjuk meg azokat, és nem beszélünk róluk.

Az iskolába érkezve ismét elcsodálkoztam, mert osztálytársaim csoportokba verődve sustorogtak. Odamentem a fiúkhoz és megkérdeztem, mi történt. „Hát te nem tudod? Tegnap Budapesten kitört a forradalom

[175] Dupka-Horváth. *'56 Kárpátalján,* 1993. i.m. 60. o.

az oroszok meg a kommunisták ellen – a rádió is bemondta." Villámcsapásként ért a hír. Most már értettem, miért jelentek meg a röplapok a póznákon. Iskolánkban még aznap megjelent a pallói határőrs őrmestere, és a tanítókat, tanulókat arra szólította fel, hogy bárki bármilyen szovjetellenes dologról szerez tudomást, azt azonnal jelentse. Mindannyian hallgattunk, az őrmester dolgavégezetlenül távozott. Ettől kezdve figyelni kezdtük a politikai híreket, főleg a magyarországi tudósításokat. A hallottakat megbeszéltük, kicseréltük egymás közt. Riasztó hírek is érkeztek, például a Csap felé vezető úton a magyar határ felé vonuló szovjet tankokról. A II. világháborút megjárt férfiak azt jósolták, hogy ebből háború lesz, mert Amerika és más nyugati országok be fognak avatkozni, hogy a felkelőket segítsék...

Időközben falunk kolhozának állattenyésztő telepén eléggé szokatlan, idegborzoló esemény történt: valaki foszfor tartalmú port szórt széjjel a szénakazlaknál és az istállóban, ami a hajnali sötétségben munkába menő gondozók talpa alatt szinte „szikrázott". Nagy volt az ijedelem, az esetet a kolhozirodán keresztül azonnal jelentették a biztonsági szerveknek. A nyomozók erősen fogadkoztak, hogy elkapják és keményen megbüntetik a tréfacsinálót. A határőrs kutyáival is kerestették, de a tettesnek nyoma veszett. A környékbeliek elmondása szerint Téglás és Csap közt egy tank sietségében belezuhant az út jobb oldalán tátongó hatalmas gödrök egyikébe, ahonnan nagy nehezen, más hadi gépekkel sikerült kiemelni. Nagyon sajnáltuk, hogy a többi nem esett bele.

November 1-jén este édesanyámmal és kishúgommal kimentünk a temetőbe, koszorút tettünk nagymama fejfájára és gyertyát gyújtottunk. Az egész temető gyertyafényben úszott. Hazatérve édesanyám méternyi hosszú deszkát helyezett el az előszobában, arra is gyertyákat rakott, és meggyújtotta azokat. Ámulva kérdeztük, miért teszi. „Gyermekeim – válaszolta –, Magyarországon mostanában sokan meghaltak miértünk is, és nincs, aki megemlékezzen róluk. Legalább mi tegyük meg." Kishúgommal nagyon megilletődtünk, mélyen elgondolkoztunk. November 3-án, miután hazatértem az iskolából és megebédeltem, édesanyám a farmra küldött maga helyett, mert neki otthon volt dolga. Természete-

sen mentem és tettem a dolgom a többi állattenyésztővel együtt. Három órakor Csap felől ágyúdörgés hallatszott, gomolygó füstfelhő szállt a magasba. Az asszonyok sírvafakadtak, mondván: a háború Magyarországról hozzánk is elért. Fél óra múlva csend lett, a füst eloszlott. Később többször érdeklődtem, még Záhonyban is, de semmi érdemlegeset nem tudtam meg az esetről. Mivel a szovjet csapatok november 4-én rohanták le Magyarországot, az ágyúzás talán ezzel hozható összefüggésbe; nem tudom. És jött a vigasztalan hír: a szovjet vérbe fojtotta az „ellenforradalmat", megkezdődött a bosszúállás.

A megtorlás során foglyul ejtett forradalmárokat a Szovjetunióba, pontosabban kárpátaljai börtönökbe szállították. Minket, fiatalokat különösen felháborított, hogy velünk egyidős és még fiatalabb gyerekek is voltak köztük. A nép körében elterjedt a hír, hogy ezeket a gyerekeket kárpátaljai magyar családok örökbe fogadhatják. Valójában erről szó sem lehetett. Ugyanakkor a magyarországi fiatalok elhurcolásának híre eljutott külföldre is, nagy felháborodást és tiltakozást keltve. A Szovjetunióval jó kapcsolatokat ápoló India közbenjárt a gyerekek érdekében, és az elhurcolások megszűntek. Úgy tudtuk, mindenkit visszaszállítottak. ***Gencsy Béla,*** *akkori kárpátaljai református püspök a Kárpáti Igaz Szóban megjelent terjedelmes cikkében cáfolta a magyarországi harcokban részt vett fiatalok Szovjetunióba való deportálásának hírét, ellenséges propagandának, a Szovjetunió befeketítésére tett kísérletnek nevezte. Ma már biztosan tudjuk, hogy a hatalom e kiszolgálójának állítása merő hazugság volt.*

November vége felé az Ungváron dolgozó munkások hozták a hírt, hogy az ottani vasútállomás melletti utca tele van kilőtt szovjet tankokkal. Barátaimmal együtt azonnal eldöntöttük: megnézzük ezt a nem mindennapi látványt. Szüleinknek azt füllentettük, hogy iskolai kirándulás lesz Ungvárra, ezért ebédre nem jövünk haza. Reggel dupla adag zsíros kenyeret raktunk a táskánkba, és tanítás után gyalogosan nekivágtunk a jó tizenöt kilométeres útnak. Úgy másfél óra alatt érkeztünk meg Ungvárra. A jelzett utcán valóban szétlőtt, kiégett, lánctalp nélküli harckocsik sokaságát találtuk. Megdöbbentő látvány volt, de nem a sajnálat miatt, hanem azért, mert mindaddig folyton azt sulykolták

belénk, hogy a szovjet hadsereg legyőzhetetlen. És lám: az egyszerű magyarok, köztük velünk egykorú fiatalok szemétkupaccá, beolvasztandó ócskavassá rombolták a „legyőzhetetlen" szovjet haditechnikát! Éreztük és kimondtuk: érdemes volt eljönni, meglátni azt a „kiállítást", hiszen a forradalmárok iránti tisztelet és szolidaritás mellett lelki elégtételt jelentett szüleink, nagyszüleink megaláztatásaiért, amelyekről csak hallottunk ugyan, de következményeiket láttuk apáink, rokonaink testi és lelki szenvedéseiben, sokunk árvaságában.

Nem csoda, hogy a történtek hatására – részben kalandvágyból, de nagyon tudatosan – nálunk, Gálocson is megalakult a szovjetellenes ifjúsági csoport."[176]

Balogh László (Csap, 1969-ben áttelepült Magyarországra, részletek vallomásából, 1998): *„Azokban az októberi napokban Csap határállomáson a műszaki kocsi szolgálatnál művezetőként dolgoztam. Az 1956. október 23-át követő napokban Csapon 4-5 szovjet katonavonat tankokkal, harcjárművekkel megrakottan várt továbbításra magyarországi rendeltetéssel. Záhony természetesen nem fogadta a szállítmányokat... A csehszlovákok sem. A fentiek miatt a harckocsik csak „közúton" tudtak felvonulni a forradalom leverésére... Csapon, a lakásunktól nem messze, egy fa törzsére valaki egy röpcédulát (szórólapot) helyezett el... Olyasmi volt rá felírva: „Ne bántsátok a magyarokat, ők semmi rosszat nem akarnak, csak szabadon szeretnének élni"... A felhívást a szovjet vezetésnek szánták.*[177]

Révész Ilona (Eszeny, 75 éves, 1995 részletek vallomásából): *„Mint zsongó méhkas, olyan volt azokban a hetekben a falu. Emlékszem, reggel mentünk a kontós tejért, mindenki – öreg és fiatal – ott ült a rádió mellett, és a híreket hallgatta. Tele voltak a népek reménységgel, hogy Magyarország hátha felszabadul. És, hogy Kárpátalján is megváltozik az élet. Ma már szinte hihetetlenül hangzik: az itteni*

[176] Pasztellák István. *Emlékképek 1956-ból. Együtt,* 2006. 3. szám, 42-44. o. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

[177] Dupka György. *'56 és Kárpátalja,* 2006. i.m., 68. o.

emberek többsége egészen az 50-es évek végéig mélységesen hitt abban, hogy jönnek az amerikaiak, s a kolhozosítás meg a szovjetrendszer más szörnyűségei – mint egy rossz álom – tovatűnnek... Eszenyben történt egy másik incidens is. Az egyik takarmányos egy elhasznált szóhasználattal élve, „szovjetellenes kijelentések" kíséretében kövekkel dobálta meg a farmvezetőt. Közben ezt ordította: „A ti világotoknak befellegzett, akasztófára kerül minden kommunista." – Részeg volt Zoli, nem tudta mit beszél – tért napirendre a párttitkár az esemény fölött. A máskor oly sűrűn megtartott pártgyűlések – állítják az egykori tagok – heteken át szüneteltek. Persze, érthető, az egyik legnagyobb magyar faluban, ahol a megyében először alakult meg a kolhoz, az efféle botrány nem jött volna jól."[178]

4.) „Beregszászon át éjjel-nappal tovább vonultak a tankok..."

Csanádi György a vidék jeles krónikása a helyi magyarság és a KárpátInfó olvasói számára készített, a múltat feltáró cikksorozatában, később könyv alakban is megjelent munkájában, többek között" kortanúként következőképpen fogalmaz „*Beregszász 1956 őszéről*: „*... mindenkit váratlanul értek az 1956 őszének eseményei (...) Beregszászban október végén szinte minden házban reggeltől estig be volt kapcsolva a rádió, mindenki feszült figyelemmel kísérte az eseményeket (...) mindenki számára kétségtelenné vált, hogy Budapesten fontos események történnek.*

Október 23-án Beregszászban minden csendes volt, de már másnap nagyobb katonai egységek érkeztek a városba. A tankok, a tehergépkocsik a B. Hmelnyickij utcán át Asztély felé tartottak. Nyilvánvaló volt, hogy a szovjet hadsereg a magyar forradalom fegyveres leverésére készül. (...) A következő napokban (...) Beregszászon egy pillanatig sem csökkent a Magyarország felé tartó tankok áradata, visszafelé pedig ezekben a napokban egyetlen tank sem haladt át a városon. (...)

[178] Dupka György. *'56 és Kárpátalja,* 2006 . i.m., 68-69. o.

Beregszász utcáin vonulnak át a tankok (Macsolai út)[179]

Beregszászon át éjjel-nappal tovább vonultak a tankok Asztély felé, miattuk a városban szinte teljesen megbénult a közlekedés. Az emberek hangulata nagyon nyomott volt."[180]

Katonai járművek uralták a főutakat. Ezt a helyzetképet ***Lusztig Károly,*** a Bereg-vidéki *Vörös Zászló* című lap szerkesztője is megörökítette egyik írásában. 1956. november 3-4 között ***Ivan Vas,*** a területi pártbizottság titkára sürgős tolmácsolásra Ungvárra rendelte. Beregszászból gépkocsival indult el. Mások mellett fontosnak tartotta megjegyezni, hogy *„Az utazás nem volt egyszerű. A szinte szakadatlanul velünk szemben áramló katonai gépkocsioszlopok miatt gyakran a padkára szorultunk. Munkácson is elég sokat vesztegeltünk..."*[181]

A beregszászi ***Veres László*** 1956-ban sofőrként élte át az eseményeket, október 23-án éppen Kijevbe vezetett az útja, vele szemben végte-

[179] Váradi Natália gyűjtése. A fotót 1956-ban Balázsi László készítette, amely jelenleg is nála van.
[180] Csanádi György. *Sorsfordító évek sodrásában.* i.m. 224-226.o.
[181] Dupka-Horváth. '56 Kárpátalján, 1993. i.m. 65. o.

lenül hosszú tanksorozat közeledett Kárpátaljára, több órán át haladt el mellette. Mikor hazajött, megtudta, hogy *„ez halálos ítélet Magyarországra zúdult. Nem sokkal ezután Munkácsra vitt az utam, ott tudtam meg, hogy a munkácsi katonai repteret tökéletesítették, bombaraktárakat építettek ki. (...) Beregszászon keresztül rengetek tank ment át Magyarországra. Mivel a katonák azt sem tudták, hova mennek, az utat sem ismerték, az egyik tank eltévedt és a Borzsa folyóban elmerült.* (...) *Semmi nagy eseményt nem vártunk a magyarországi eseményektől, mert azt a sok tankot látva tudtuk, hogy halálra van ítélve egy ilyen hadikolosszussal szemben. Arra gondoltunk, hogy mi is átmegyünk segíteni, de a határok megvoltak erősítve, képtelenségnek látszott a keresztül szökés bajtársainkhoz. Híreket főleg a Szabad Európa rádióból kaptunk, bár meg volt tiltva, hogy valaki ezt a rádiót hallgassa, ha megtudták, bevitték és akár 15 nap börtönbüntetést is adtak neki."*[182]

A beregszászi 16 éves varrónő tanonc, ***Palágyi Mária*** is 1956-ban éjjel arra ébredt, hogy a Muzsalyi úton dübörögnek a tankok. *„Egész éjszaka rettegtünk, orosz kiabálásokat hallottunk. Reggel dörömböltek a kapun, édesapám kiment, néhány orosz katona feljött vizet kértek, inni és borotválkozni. Illetve megkérdezték, hogy hol vannak, mert fogalmuk sincs róla, csak annyit tudtak, hogy át kell menniük egy határon. Az orosz katonák Beregszászban pihentek meg, az utcán főztek és ettek. A szomszédok titokban összejöttek esténként megbeszélni a magyar ügyeket, nyíltan nem mertek beszélni, mert soha nem lehetett tudni ki a jelenlévők közül a besúgó."*[183]

A szintén beregszászi ***Lacz Magdolna*** varrónő is megerősíti, hogy 1956 őszén félelem és kétségek között voltak egész idő alatt. *„Együttérzésünk a magyar néppel, akiket becsapott a Nyugat, mert az ígért segítséget nem küldte. Bíztatta őket, majd pedig cserben hagyta. Attól, hogy kiirtják a magyar népet és minket kárpátaljai magyarokat sem kímélnek meg. (...) A Szabad Európa és a Kossuth Rádióból kaptuk a híreket, amit*

[182] Váradi Natália, 2008, i.m. Az interjú készítésének időpontja: 2002.198-199. o.
[183] Váradi Natália, Phd-dolgozat, Az interjú készítésének időpontja: 2002.201. o.

nem volt szabad hallgatni, a rendőrök bemérő berendezésekkel felszerelt URH-s kocsikkal jártak és ha észrevették, hogy ezeket az adókat hallgatjuk, bevittek a rendőrségre és 15 napra lecsuktak."[184]

Punykó Mária, beregszászi lakos, az *„Irka"* gyermeklap egykori főszerkesztője, 1956-ban tanuló volt. *„1956-ban még gyerek voltam. Elemi iskolás tanuló. Akkoriban az iskolában laktak iskolaszolgák családjukkal. Lakásuk egy szoba és egy konyha volt szemben a mi osztályunkkal. Én arra emlékszem, hogy a tanító néninek mindig beszólt az iskolaszolga, s olyankor ő kiment, majd pár perc múlva visszajött. Olyankor mi is kimentük hallgatódzni és az ajtó nyílásán hallottuk, hogy a tanárnő a híreket hallgatja, a rádióban, ami recsegett-ropogott, alig lehetett hallani. Bizonyára zavarta valamelyik másik adó."*[185]

Majorossy István orvos (egykori megyei képviselőtársam) 15 éves fejjel 1956 őszén, Beregszász akkori egyetlen magyar tannyelvű középiskolájának, a Bocskai utcai iskolának nyolcadikos tanulója volt. Egyetlen kapcsolatuk a világgal a rádió volt. Visszaemlékezése szerint a szovjet bádogdobozos „Moszkvics", „ARZ" (áerzé) készüléken kívül inkább a Kossuth Rádió műsorát hallgatták és nagy titokban, éjszakánként, zárt ajtóknál-ablakoknál megkísérelték a műsorzavarás zakatolásán keresztül valamit kiszűrni a Szabad Európa, vagy az Amerika Hangja magyar nyelvű műsorából. Ahogy elmondja, *„Sztálin halála után már érezhető volt valami szokatlan, ami változásokat sejtetett. A szél röpiratokat szóró léggömböket hozott valahonnan nyugat felől. Az állambiztonsági szervek ébersége dacára elkallódott néhány röpirat és kézről kézre járt.*

Én is találtam egyet a kiserdőben. Az akkori magyar zsarnokot, ***Rákosi Mátyást*** *ábrázolta a gúnyrajz, amint menekül egy reá omló Sztálin-szobor alól. Senki nem agitált bennünket, mégis 15 évesen, mindegyikünk úgy érezte, hogy minden, ami szovjet, ami kommunista,*

[184] Váradi Natália, Phd-dolgozat, Az interjú készítésének időpontja: 2003.203-204. o.
[185] Váradi Natália, Phd-dolgozat, Az interjú készítésének időpontja: 2005.226. o.

számunkra idegen, ellenszenves. Erről senki sem beszélt, de életünk állandó néma tiltakozás volt.

Október 23-án is egész nap szólt a rádió. Délután felfigyeltünk arra, hogy megszakítva a műsort, többször is beolvassák Piros László belügyminiszter felhívását. Nyugalomra szólították fel az utcákon gyülekezőket, egyre fenyegetőbben, végül kilátásba helyezve a rendfenntartó erők bevetését. A hírek csak felületesen tájékoztattak arról, hogy a főváros területén „garázda elemek" randalíroznak. Azt nem említették, csak később tudtuk meg, hogy az egyetemisták békés tüntetése folyt, hogy hozzájuk csatlakozott egész Budapest lakossága, hogy nem követeltek mást, mint szabadságot, demokráciát, önállóságot, az idegen csapatok kivonását a terroruralom megszüntetését. (...) Másnap reggel a rádió már nem sugározta megszokott műsorait... időnként szünetelt az adás. Már tudjuk, ekkor folyt a Rádió ostroma.

Első nap az iskola még nem fogta fel a történteket (...) A legizgatottabb az a néhány magyarul nem beszélő, keletről vidékünkre települt tanár volt, aki riadtan tudakolózott, tőlünk igyekezett kipuhatolni a történteket és nagy ijedségében már össze is csomagolt, attól tartva, hogy menekülnie kell Kárpátaljáról. (...)

November első napjaiban már alig lehetett tanításról beszélni iskolánkban. Magyarországon még nem sejtettek semmit, bizakodtak, tárgyaltak a szovjetekkel, mikor mi már tudtuk, hogy a forradalmat vérbe fojtják. Napokon keresztül folyamatos oszlopban dübörgött száz és száz páncélos harckocsi és mindenféle hernyótalpas hadiszörny a Bocskai utcán, az iskolánk előtt Búcsún és Dédán keresztül a magyar határ felé. Az utcára csődültünk mindannyian, a zajtól és az izgalomtól nem tudtunk tanulni. (...)

Az eseményeket követően egyik osztálytársam szülei egy mellékvágányon veszteglő, bedeszkázott ablakú tehervagonokból álló szerelvény irányából magyar nyelvű segélykérést véltek hallani. A forradalomban részt vett budapesti egyetemisták egyik csoportját szállították szibériai kényszermunkára. A jó emberek titokban enni-innivalót csempésztek a foglyoknak, kijátszva a KGB és az ÁVH éberségét. Hosszú éveken át segítették élelemmel, ruhával, pénzzel a Szibériában raboskodókat, köz-

vetítettek, kapcsolatot teremtettek a Pesten maradt szülők és gyermekeik között. Minderre csak sok év után, véletlenül derült fény."[186]

Schober Ottó: (Beregszász) *„Történt másfajta utcarombolás is kedves városomban: az 1956. november4-re virradó éjszakán átvonuló szovjet harckocsik lánctalpainak „köszönhetően", amelyek szétzúzták a város kockakövekkel burkolt központját, valamint a szovjet–magyar határ felé vezető B. Hmelnyickij (ma: Bocskai) utca több szakaszát.*

A város másik felének lakói csak reggel hallhatták hírét a szombat éjszaka történteknek. Mi sem tudtunk semmit, hiszen fiatal házasokként azon az éjszakán volt az esküvői vacsoránk. Vasárnap délután természetesen elmentünk a helyszínre, s megbámultuk a lánctalpak vájta gödröket, a szanaszét szórt kockaköveket. Ha tréfálkozó kedvem volna, most azon nevetnék, hogy ez a séta volt a mi „nászutunk". Az október 23-án kezdődő budapesti események okán egy héttel későbbre halasztott lakodalmi vacsoránk is szerény körülmények közt, szűk családi és baráti körben zajlott le; hivatalos anyakönyvi házasságkötésünk ugyanis hamarabb megtörtént, ahogy egyházi esküvőnk is a református pap lakásán, ahová egy hétköznapi estén, gyengén megvilágított utcákon, a házfalak alatt lopakodva jutottunk el. Néptelen volt a város, az emberek otthonaikban, ócska rádiójuk mellett kuporogva lesték a magyar nyelvű adások híreit, szüntelenül bosszankodva, mert a szovjet katonai radarállomások bevetették minden energiájukat, hogy hallgathatatlanná tegyék a Szabad Európa, Amerika Hangja, de még a Kossuth Rádió adásait is. Bezzeg a moszkvai magyar nyelvű adás annál érthetőbben és hangosabban bömbölte hamis híreit – amelyekre senki sem volt kíváncsi.

Esküvői vacsoránk közben fél füllel mi szintén kis ARZ típusú, plédobozos rádiónkra figyeltünk. Akkor még csak nem is sejtettük, hogy hamarosan szovjet harckocsik hordája csörtet át kisvárosunkon Budapest felé. Aztán a város központjában széttúrt utcaköveket bámuló emberek már arról suttogtak, hogy bajban a magyar forradalom. Nem tévedtek: a szovjetek elfojtották a forradalmat, elkezdődött a megtorlás, s nemcsak Magyarországon, hanem Kárpátalján is, melynek során a KGB leleplez-

[186] Majorossy István. *És dübörögtek a páncélosok...* Kárpáti Igaz Szó, 1996. október 19.

te, a szovjet típusú „népbíróság" pedig több évi börtönbüntetésre ítélte a szovjetellenes röplapokat terjesztő fiatalokat.

Mialatt a KGB elégedetten tehetett pontot „remekül" elvégzett munkájára, Beregszászban siettek helyükre rakni a kockaköveket, hogy ne maradjon látható nyoma a lánctalpak rombolásának.

A város magyarsága csalódottságtól megkeseredetten magába roskadva élte tovább az életét. A történtekről nem mert beszélni senki, mert továbbra is működött a besúgói hálózat, sőt, a beszervezett ügynökök mellett akadtak más, fülüket hegyező rosszindulatú egyének, akik ideológiai „harcosoknak" tartották magukat, és érdemek szerzése végett nemegyszer próbáltak befeketíteni teljesen ártatlan magyar embereket."[187]

Weinrauch Katalin (Beregszász, 1941–). *„Táskámat vidáman lóbálva futok az iskolába. Az akkor még 4. számú, ma már Kossuth Lajos nevét viselő középiskola udvarán izgatottan beszélgető diákok kisebb-nagyobb csoportjai várják a becsöngetést. Az ügyeletes tanárok szokatlanul feszült arccal álldogálnak a folyosón, és zavartan, egymás tekintetét kerülve beszélgetnek...*

Mennyire naiv, tapasztalatlan, a mostani kamaszokhoz mérten tájékozatlan, szűk látókörű gyermek voltam, voltunk mi, a nagy többség azokban az időkben! Semmit sem értettünk az egészből, rózsaszínben láttuk a világot – ahogy azt a szovjet propaganda belénk táplálta. Az én fülemet továbbra is az Ezüstgitár melódiája töltötte be, az utcáról felhallatszó, szűnni nem akaró dübörgés sem tudta elnyomni.

Szünetben egymást lökdösve, fürtökben lógtunk az emeleti osztály ablakában, és a Magyarország felé törtető tankokat néztük, amelyekről vidám srácok integettek felénk. A látvány érdeklődést, izgalmat váltott ki bennem, semmi többet.

De később!... A rádióból gyakran az Ezüstgitár dallamát lehetett hallani. Talán ez az egy lemez maradt épségben a rádióban, a többi megsemmisült az ostromtűzben... És akkor már halottakkal voltak tele a pesti utcák... Nemcsak felnőttekkel, hanem gyerekekkel, hozzám hasonló

[187] Schober Ottó. *Lánctalp tépte emlékek*. Együtt, 2006. 3. szám, 62-63. o. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

korú fiúkkal és lányokkal...Akiket ágyúgolyó talált el vagy agyonlőttek, mert Molotov-koktélt hajítottak a szovjet tankokra...

Akkor már sírtam a rádió mellett és elborzadva szorítottam fülemre a tenyeremet, ha azt hallottam: „Dalolj csak, ezüst gitár..." Családunk együtt, összebújva hallgatta a Szabad Európát, és a néha felcsillanó remény eufóriával töltött el valamennyiünket. Egy este apám örömtől részegülten jött haza Borzsaváról, ahová naponta kijárt dolgozni: egy rossz irányba vezetett tank a falun áthaladva belezuhant a Borzsa holtágába. „Hál'istennek – örvendezett apám –, egy szovjet tankkal kevesebb taposa el a magyar szabadságharcot. Bár mind így pusztulna oda!"

Azelőtt soha nem hallottam apámat így kifakadni, pedig lett volna rá oka: 1944-ben őt is elvitték „három napra", egy jó évig raboskodott az Uralon túli Nyevjanszkban. De ő legalább hazajött! A Pesten legyilkolt fiatalok már nem térhettek haza... Istenem, hogy meggyűlöltem az Ezüstgitárt! Amely egyszer csak elhallgatott, a rádióval együtt. Amikor újra megszólalt a Kossuth Rádió, többé nem hallottam közvetíteni ezt a dalt."[188]

5.) Akik a rádió mellett izgulták végig a forradalmat

A borzsovai ***Horváth Béla*** visszaemlékezése is igazolja azt a tényállást, hogy tanulótársaival végig izgultak a rádió mellett az '56-os forradalom eseményeit: *„**Homoki Gyula** barátomnál volt a találkozóhelyünk, ahol együtt hallgattuk a híradásokat, és eszmecserét folytattunk minden bennünket érintő kérdésről. (...) Mi, férfiak, nagy gondban voltunk az érettségi bizonyítvánnyal a kezünkben, hogy hogyan is tovább. Érdemes-e tovább tanulni ebben a zűrzavaros időben, amikor éppen csak ki nem tört a harmadik világháború, látva a szovjet tankok bevonulását Magyarország területére. Ezek nem csak Újlakon keresztül, de a mi falunkon keresztül is mentek Badalónak. Emlékszem, a Vérke-hídon egy szovjet harckocsi beleborult a folyóba. Egy kiskatona életét vesztette, amit*

[188] Weinrauch Katalin. *„Ezüstgitár".* (Részlet), Együtt, 2003. 3. sz. 68-69.o. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

sajnáltunk, de hozzátettük: ez a tank már nem fog legalább harcolni. Alig tudták kihúzni a Vérkéből.

Ugyanakkor be kellett ismerni, hogy előttünk, borzsavai végzősök előtt nem volt tiszta kép: forradalmat vagy ellenforradalmat mennek leverni a szovjet tankok? Mert az akkori szovjet propaganda éjjel-nappal próbálta belevésni az agyunkba, hogy ez ellenforradalom és a magyar nép, annak kormánya kéri a szovjet hadsereget, segítsen leverni a külföldi kapitalisták által megszervezett zsoldos bandát, akik meg akarják dönteni a Magyar Népköztársaságot. (...) Bennem az rögződött meg '56-ról, ami 1958-ban már a seregben az első katonai politikai foglalkozáson történt velem, amikor a politruk (a politikai előadó) olyan kérdéseket tett fel nekem: „Te meg, budapesti forradalmár, hogy kerültél ide, a szovjet seregbe? Hány szovjet katonát öltél meg? Mondd csak, milyen volt az ellenforradalom, ki volt a kezdeményezője?" Ezekre a kérdésekre én tört oroszsággal csak annyit mondtam: elnézést a gyenge orosz tudásomért, de én magyar iskolát végeztem. Ezek után is mindig jöttek a kérdések, vagyis az egész foglalkozás a magyar ellenforradalomról szólt, de nem tudtak elgáncsolni, szovjet politikaellenes kijelentést kiprovokálni belőlem. Igaz, ezt követően a legnehezebb katonai szolgálatra osztottak be ***Dudla Béla*** *bajtársammal együtt."*[189]

6.) „Dübörögtek Nagyszőlős utcáin a harckocsik..."

Félelem szállta meg Ugocsa vidékét is. ***Illés József*** és ***Varga János*** így elevenítik fel az akkori döbbenetes perceket, órákat: *„Egyedüli biztos hírforrásunk a budapesti rádión kívül a Szabad Európa volt, hiszen a helyi lapok szigorúan hallgattak a budapesti eseményekről, illetve félretájékoztatták a lakosságot. Éjjel-nappal dübörögtek Nagyszőlős utcáin a harckocsik. A hadoszlopok Tekeházán, Tiszaújlakon keresztül a magyar határ felé nyomultak. Mindent értettünk, a látvány megdöbbentett bennünket, könnyezve gondoltunk magyarországi sorstársainkra. Legszívesebben fegyverrel siettünk volna a segítségükre, de ezt nem tehettük meg,*

[189] Horváth Béla. *Visszaemlékezéseim. Az én '56-om.* KarpatInfo, 2016.augusztus 18. 5.o.

így a magunk módján – az általunk kibocsátott röplapokon keresztül – fejeztük ki együttérzésünket…"[190]

Kutlán András édesapját a háború után elvitték a lágerbe, édesanyja egyedül nevelte őt és három lánytestvérét. 1956-ban a péterfalvai diákéveire többek között így emlékezik: *„Amikor 1956-ban Magyarországon kirobbant a forradalom, Péterfalvát a szovjet harckocsik hosszú, „áthatolhatatlan" sorai jellemezték, amelyek Tiszabecsnél és Benénél mentek át Magyarországra. A járásból és a megyéből ellenőröket küldtek ki a magyar falvakba, hogy felmérjék az 56-os forradalomhoz való helyi viszonyulást. Így került sor arra, hogy a péterfalvi iskolába is ellátogatott egy „felügyelőség", hogy ellenőrizze a tanulókat és tanárokat. A „felügyelőség" beült az egyik történelem órára, hogy megfigyeljék az órán elhangzottokat, valamint a tanulók feleleteit. Az osztályfőnököm rendkívül ideges lett, amikor az „ellenőrök" kérdéseket tettek fel nekem az aktuális magyarországi eseményekkel kapcsolatban, mert jól ismert, milyen szókimondó vagyok. De tudtam, hogy itt, most akármit nem válaszolhatok – főleg, hogy éreztük, milyen idegesek voltak a tanárok és az igazgató, amikor ezek az ellenőrök megjelentek, így egyszerűen azt mondtam, hogy a szovjet nép segítséget nyújt a magyar népnek az ellenforradalom leverésében. Mikor kijöttünk az óráról a tanár úr azt mondta, hogy megmentettem az iskola életét. A kötelező katonai szolgálat után felvételiztem az orvosi egyetemre és festészetet is tanultam.*[191]

Czébely Lajos (Visk, 1951-) *„1956 októberében töltöttem be az ötödik életévemet, olvasni még nem tudtam, csak a nyomtatott nagybetűket. Nem nagyon fogtam fel a különbséget a rend és a rendszer szavak jelentése között sem, mint az a szovjet beszpekás tiszt, aki azon az őszi éjszakán bedübörgött a régi zsindelytetős kis házunk földeletes szobájába egy helyi besúgóval, aki a nagyember által küldött kisember magabiztosságával úgy mozgott a lakásban, mint a sajátjában, s közben többször is azt hazudta, hogy ő csupán tolmács. A tiszt szónoki hanghordozással elmondta a magáét, amit a*

[190] *Magyar'56.* 2.,1996. i.m. 85.o.
[191] Váradi Natália, 2008, i.m. Az interjú készítésének időpontja: 2007. 226-227. o.

tolmács a következőképpen fordított magyarra: Apámat most letartóztatja és bekíséri, mert azelőtt egy órával a magyar iskola egyik nagyobb termében az ott jelenlevő sokaság előtt a rendszert szidta. Apám azonnal rájött a dolog nyitjára. Az iskolai rendezvény második része tánc-mulatság volt, amelyen zenésztársaival együtt játszott, és mivel a legények felhevültségükben duhajkodni kezdtek, hogy az ne fajuljon verekedéssé, apám abbahagyatta a zenélést, és néhány keresetlen szóval illette a rendet. A rendszert természetesen nem szidta, hiszen alig telt el néhány év szibériai hadifogsága óta, ahonnan azzal a nem titkolt és később gyakran hangoztatott véleménnyel tért haza, hogy „fiam, örök Szovjetunióra vagyunk ítélve". (Életem egyik legnagyobb fájdalma, hogy nem érte meg a birodalom felbomlását.) Természetesen ez a felismerése a szóban forgó estén kialakult helyzeten mit sem segített. Segített viszont az a pénz, amit a játékért kapott. Miután az összeg átvándorolt apám kezéből a tolmács zsebébe, tisztázódott a félreértés. És elmentek. Mi maradtunk. A gyengécske villanyégő alig világította be a szobát, de bennem felfénylett a kérdés: Ilyen fontos az, mit mondunk?"[192]

***

A fentebb idézett és az ismeretlenség homályából előkerült emlékképek, visszaemlékezések részeiből kibontakozó összkép igazolja, hogy a kárpátaljai magyarság döntő része a nyugati és a budapesti rádiók adásából tudta, hogy 1956 őszén mi történik Magyarországon. Lélekben a hősies tetteket véghezvitt magyar forradalmárok oldalán állt. Meggyőződésüket a településeket elárasztó szovjet propaganda-kiadványok, újságcikkek és a „katyusa-rádióadások" sem tudták megváltoztatni.

7.) A hatalom állásfoglalása a lakosság és egyes személyek viselkedéséről

Az 1956-os eseményekhez kapcsolódó kárpátaljai dokumentumok feltárása tovább tart, habár a levéltárak anyagai nehezen hozzáférhetőek a kutatók számára, kutatói engedélyekhez van kötve, illetve egyes

[192] Czébely Lajos. *Töprengéseim ezerkilencszázötvenhatról.* In: Együtt, 2006. 3. sz. 6-9. o. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

fondokat bizonytalan időre zároltak. Reméljük, hamarosan eljön az idő, amikor sokkalta világosabb képet nyerünk az 56-57-es időszakról, amikor a belügyi hatóságok emberei megtorló intézkedéseket foganatosítottak a gondolkodó értelmiségiekkel szemben.

A felső pártvezetés részére a lakosság különböző rétegéről számos titkosszolgálati és pártitkári hangulatjelentés készült, melynek részletes elemzésétől eltekintek. Az alábbiakban bemutatásra kerülő 8 ügydarab a Kárpátaljai Területi Levéltár (KTÁL) ungvári részlegének gyűjteményéből való. Mint a megyei képviselő, a rehabilitációs bizottság tagjaként kértem fel 1993.július 18-án, ***Baráth József*** beregszászi levéltárost, hogy készítsen lényegretörő válogatást, elemzést az 1956 őszén keletkezett iratokból, majd azokat publikálás céljából lefordította és rendelkezésemre bocsájtotta. A levéltáros megítélése szerint *„a Beregszászi járásban 1956-ban és az azt követő években kialakult politikai, ideológiai helyzettel foglalkoznak, s ebből kifolyólag a magyarországi események kárpátaljai vonatkozásaival is.*

Sajátos kicsengése van a dokumentumoknak, mert a pártgépezet az akkori megmozdulásokat a huliganizmus, a banditizmus, az iszákosság, a bűnözés számlájára írta, legalábbis helyi szinten, ugyanis az volt a célja, hogy az egyszerű kommunisták és a pártonkívüliek ilyen megközelítéssel fogják fel az eseményeket. Erre azért törekedtek, mert a hatalmi struktúrákban és a KGB-ben is nagy volt a félelem, az aggály, hogy Kárpátalján is zendülés tör ki a helyi magyarság körében.[193]

Tény és való, hogy a hatósági emberek attól féltek, hogy a magyarországi „ellenforradalmi lázadások" Kárpátaljára is átterjednek, ezért folyamatos volt a „politikai szűrővizsgálat" a településeken és a munkahelyeken. Ha a látókörükbe került a szovjethatalmat bíráló és ellene szervezkedő személyek, azokat letartóztatták. A vizsgálati fogságban egy életre megfélemlítették, megbánásra kényszerítették őket. Például ***Derij (Győri) P. D.,*** a beregszászi járási pártszervezet másodtitkára 1956. október 12-én általa szignált jegyzőkönyvben az 1955-1956-os tanév ered-

[193] Baráth József. *1956 Kárpátalján*. In: *Magyar Szemle,* 1994.Új folyam, III.10.szám. http://www.magyarszemle.hu/cikk/1956_karpataljan. Lásd még az összeállítás további megjelenési helyei: *Magyar '56,* 2. kötet, 1996, i. m. 94-113.old.; Dupka György. *'56 és Kárpátalja,* 2006, i. m.101-113. o.

ményeiről a politikai oktatás rendszerében, a pártszervezetek feladatairól szólt az új tanévben, kifejtette, hogy *„a nacionalizmus, valamint a sovinizmus ellenséges elmélet"* terjesztőit le kell leplezni, mert ők a *„szovjet valóság"* elferdítői., mert *„bizonyos mértékben negatív ráhatással vannak a járásban lakó magyar lakosság elmaradott részének az érzelmeire."* [194]

Egy másik ügydarab aláírója, ***I. Bubrjak,*** az UKP beregszászi járási titkára, aki 1956 novemberében a feljebbvalóinak részletes jelentést készített a *„beregszászi járási helyzetről a magyarországi szituáció kapcsán."*[195] Dátum szerint sorolja fel a „szovjet közrend" megsértéséért felelőségre vont személyeket és kirívó tetteiket. Többek között megtudjuk, hogy október 28-án Csonkapapiban, a Lenin útja kolhoz sofőrje, ***Gerő Gyula*** (Julij Juliovics) ittas állapotban megütötte a kommunista ***Buda Gábor*** brigadérost, *„kijelentve eközben, hogy az olyanokat, mint ő, azaz Buda, akasztani fogják."*

Október 30-án Mezőkaszonyban az Engelsz kolhoz tagja ***Ormos János*** (Iván Gusztávovics) ugyancsak ittas állapotban *„ruhájánál fogva megrázta"* a kommunista ***Vaszilij Pityerszkiht***, a helyi középiskola tanárát, majd *„cenzúrát nem tűrő szavakkal összeszidta és azt ordította, hogy takarodjon vissza Oroszországba."* Majd saját rokonát a komszomolista ***Gazdag Rozáliát*** is megfenyegette, hangoztatva, hogy a *„komszomolistákat hamarosan fejjel lefelé fogják akasztani."*

November 3-án szintén az említett kolhoz tagja, a Gulág-lágerből nemrég hazatért ***Dudás Pál*** ittas állapotban *„szidta a kommunistákat, a szovjethatalmat."* A jelentéskészítő hangsúlyozza, hogy *„mindezen személyek le vannak tartóztatva és át vannak adva a bíróságnak."* Többek között közli, hogy a magyarországi események kapcsán a járás lakossága felvásárolta a szappant, a gyufát és más árucikket. Ezért a lakosságot folyamatosan ellátják. Az ideológiai munka hatékonysága növelése érdekében magyarul jól tudó, felkészült előadók kiküldést, a helyi szovjet rádióadások beindítását, a járási laphoz felkészült munkatársak biztosítását, az áruellátás javítását kérik.

[194] KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 2.sz. ügydarab. 237. lapon. A továbbiakban lásd: a 15-ös fond a Beregszászi járás pártbizottság anyagait tartalmazza.
[195] KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 13.sz. ügydarab.100. lapon.

I. V. Bubrjak, a beregszászi járási pártbizottság első titkára 1956 decemberi beszámolójában kiemelte, hogy *„a magyarországi ellenforradalmi lázadás"* idején *„bizonyos nacionalista beállítottságú szovjetellenes elemek támogatták az úgynevezett „nemzeti forradalmat", s annak nyugati bujtogatóit, és megfenyegették a járás kolhozainak, ipari vállalatainak aktivistáit."*[196]

Az 1957. december 18-19-én Beregszászban lezajlott XII. járási pártkonferencia, melynek jegyzőkönyve[197] ***Sz. E. Jevdokimov*** állambiztonsági tiszt, a KGB helyi megbízottjának beszámolójával, illetve megvitatásával terjedelmesen foglalkozik. Az előadó szóvá tette és elemezte *„az 1956-os magyar események periódusában"* a beregszászi nemzetiségi járásban tapasztalt szovjetellenes jelenségeket. Többek között élesen bírálta a helyi magyar papok „féktelenségét", akik a tiltás dacára *„még a fiatalokat is bevonják olyan egyházi szertartásokba, mint a gyónás és az áldozás."* Gyors reagálást vár a pártszervezetektől az *„ellenséges megnyilvánulások"* elhárítására.

1958. március 18-i állapotot tükrözi a beregszászi járási pártszervezet következő ügydarabja, ahol említés történik *„az SZKP-be belépő személyekre meglevő kompromitáló anyagokról."* ***Ivan Vast,*** a megyei pártbizottság titkárát többek között ***P. Derij,*** a beregszászi járási pártszervezet titkára bizalmasan arról is tájékoztatja, hogy az 1958.március 17-én a *„Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába történő választás"* napján Mezőváriban a szavazóládából a következő cédula került elő: *„Kommunisták, ez az utolsó választásotok! Meg kell halnotok, kutyák, és elszámolni tetteitekért. Hadd vezéreljen minket a magyar Isten, mint elnyomottakat, ezt hozzuk mi, Vári község magyarjai, tudtátokra. Éljen Nagy Imre, aki kiáll a magyarokért. Éljen örökké!"* Az előadó megjegyezte, a *„KGB szervei által ebben az ügyben folyik a megfelelő nyomozás."*[198]

Ugyanebben az ügydarabban olvasható ***Jevdokimov*** alezredes, a KGB beregszászi megbízottja ***Bubrjak*** elvtársnak, az UKP járási pártbizottsága titkárának címzett *„teljesen titkos"* jelentése, amelyben a

[196] KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 1.sz. ügydarab, 296. lapon.
[197] KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 28.sz. ügydarab, 223. lapon.
[198] KTAL, 15-ös fond, 7-ik lajstrom, 36.sz. ügydarab, 148. lapon.

Mezőkaszonyi Középiskola felső osztályos tanulóinak körében a *„kellő nevelési munka”* hiányosságait tárja fel, akik próbálkoztak *„volt tanulók, idősebb társaik*[199] *útjára lépni”* ők a KGB részéről *„1958 májusában lettek profilaktizálva.”* Továbbá szóváteszi, hogy a járás *„tanári karban jelentős számban találhatók olyan tanítók, akik papi, kulák vagy kereskedő családból származnak, valamint az ellenforradalmi kicsapongások miatt korábban elítélt egyének családjából, akik a magyar megszállók tettestársai voltak.”*[200]

Az ügydarab harmadik, 1958.október 13-án a megyei pártbizottságnak megküldött dokumentuma *„Az állami titkok megőrzésére történő intézkedésekről”* szóló központi határozat beregszászi szintű végrehajtását mutatja be ***J. Bubrjak*** járási pártitkár megfogalmazásában. Említést tesz a legsúlyosabb, 1956 végére vonatkozó incidensről. A beregszászi járási *„postairoda nemzetközi telefonvonalak erősítését végző részlegének technikusa,* ***Lődár E.*** *Budapesten a főpostán dolgozó gyanús személyeknek kifecsegte a szovjet csapatok Beregovón keresztüli áthaladásáról informáló adatokat...”*[201]

Váradi Natália a PhD-értekezésében közzétett levéltári feldolgozásai is markánsan hozzájárultak az 1956 őszén vidékünkön történt esetek mozaikszerű összképének minél teljesebb kialakításához, árnyaltabbá tételéhez.[202] Az általa idézett egyik levéltári irat szerint a kommunista párt ideológusai szovjetellenes szervezkedéseket megelőző programot indított el vidékünkön, melynek értelmében *„95 tagú bizottságot vezényelt ki különböző városokba és falvakba, hogy beépülve a helyi szervezetekbe, minden mozgalmat jelentsenek.”*[203] A hangadókat letartóztatták és ellenük bírósági eljárást indítottak. Például több „titkos bírósági döntésre” hivatkozva, az alábbiakban sorolja fel a – nevekből kikövetkeztetett – magyar, ukrán, ruszin nemzetiségű személyeket, akiket a magyar forradalommal való szimpatizálás miatt tartóztattak le és kerültek a járási bíróságok elé. A következő személyeket vonták

[199] Jevdokimov alezredes Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István egykori végzősökre utal. A csoportosan elkövetett szovjet ellenes tevékenységükért 1958.január 2-án hirdettek ügyükben ítéletet.
[200] KTAL, 15-ös fond, 7-ik lajstrom, 36.sz. ügydarab, 148. lapon.
[201] KTAL, 15-ös fond, 7-ik lajstrom, 36.sz. ügydarab, 148. lapon.
[202] Váradi Natália, 2008. i. m. 61-67. o.
[203] KTAL, 1-es fond, N 2803.

felelőségre: egy bizonyos *„**Pockin** az események alatt az egész járásban mozgalmakat próbált szítani a szovjetellenes szövegeivel. Letartóztatták. Az útkarbantartók munkavezetője, **Pilip,** a Tisza étteremben arról akarta meggyőzni **Szicejt** és **Uszakot,** hogy azon a röplapon, amit a zsebéből kivett csak az igazság van írva. Letartóztatták. A nagyszőlősi cipőgyár munkásnője, **Markovics** megbeszélte a Magyarországon zajló eseményeket. Letartóztatták. Ugyanezen ok miatt tartóztatták le **Mocsarkót** is, mert az étteremben mert beszélni a Magyarországon zajló eseményekről. A nagyszőlősi cipőgyárban nem akartak dolgozni és megvitatták a magyarországi eseményeket. A csoportot letartóztatták.*[204]

***Markovics** megkérdőjelezte a szovjet hadsereg azon lépésének helyességét, hogy azok beavatkoznak a magyar forradalom leverésébe. A beregszászi gyár őre, **Tóth István** illetve a két könyvelő **Mergenics Rozália** és **Kerekes Magda** igazságosnak találták a magyar ellenforradalmat. Letartóztatták őket."*[205]

*A beregszászi varrodában egy **Borbas** nevű munkás egész idő alatt dicsőítette a kapitalizmust, bizonygatta a magyar forradalom igazságosságát, kifejezte ellenszenvét azzal kapcsolatban, hogy az oroszok beleszólnak a magyar nép életébe. Letartóztatták... **Szocska** a bíróságon kijelentette: „Tudjátok, kit akasztottak lábbal felfelé Magyarországon, eljön a mi időnk".*[206]

*December első felében egy mozdonyvezető Salánkról, **Sarkádi László** fizetéskor a munkások között lázadást próbált szítani, azt mondva, hogy fizetésemelést csak olyan eszközzel lehet elérni, mint ahogyan azt Magyarországon csinálják. Másnap kirúgták a munkahelyéről... Lucskán a Lenin nevű kolhoz vezetője, **Vorobec O.B.,** azt mondta, hogy **Ladzsun** tűzoltó megfenyegette, őt azzal, hogy „hamarosan téged vágni fognak, mint most Magyarországon a kommunistákat". Letartóztatták...Ugyanezen kolhoz munkása **G. M. Ladányi** hangsúlyozta, hogy az események alatt a kommunisták udvarán, pld. **Bubisa, Gazija, Sztrojina**, következő feliratú röplapokat találtak: „Gazija elvtárs, azt*

[204] KTAL, 1-es fond, N 2876
[205] KTAL, 1-es fond, N 2844
[206] KTAL, 1-es fond, N 2843

ajánljuk, hogy mondjon fel, míg nem késő". Gazija a helybéli alapszervezet titkára volt."[207] *(...)*

A Beregszászi járásban az emberek szovjetellenes dalokat énekeltek, az épület falaira írt szövegekben a pártfunkcionáriusokat fenyegették, röplapjaikban üdvözölték a szabad Magyarországot.[208] *(...)*

A Rahói járásban névtelen leveleket küldtek a járási pártbizottság épületébe, amely arról szólt, hogy támadás készül az intézmény munkatársai ellen.

Ungváron október 4-én éjjel a forradalommal szimpatizálók olajtartályokat robbantgattak a busz és taxiállomásokon.

Munkácson október 28-án egy étkezdében két kommunista felfigyelt egy fiatalokból álló magyar csoportra, akik a magyarországi eseményeket beszélték meg, a kommunisták rájuk szóltak, mire azok halállal fenyegettek. Nem sokkal később bombát dobtak a kolhoz csoportvezetőjének udvarába.[209] *(...)*

A csepei általános iskolában a V-VIII. osztályos tanulókból a magyar események idején titkos szervezet jött létre ún. „Szabad Gárda". A csepei Kirova kolhoz vezetősége és az iskola igazgatója egy egész sor intézkedést rendelt *el az ügy leállításának érdekében. Az iskolába küldtek egy pártaktivista csoportot, hogy felügyelje a dolgokat, aki az ott dolgozókkal együtt próbálta felderíteni a lázadókat. Voltak összehívva tanári és szülői értekezletek is.*[210]

A fentebb elkészített levéltári dokumentumok alapján összeállított szemle hitelesen igazolja azt a feltevésemet, hogy az 1956-os magyarországi forradalom idején Kárpátalján a hatóságok nagyon féltek a helyi magyarság, illetve a különböző nemzetiségű emberek zendülésétől. Hogy ez ne következzen be, minden korábban jól bevált hatalmi eszközt bevetettek és csírájában elfojtották a szovjetellenes szervezkedéseket, megfélemlítették a munkahelyeken feltűnt hangadókat, elnémították a rendszerbírálókat, Gulágra küldték a szovjet társadalomra nézve a veszélyes elemeket.

[207] KTAL, 1-es fond, N 2881
[208] KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 2.sz. ügydarab.
[209] KTAL, 1-es fond, N 2802
[210] KTAL, 1-es fond, N 2804

IV. FEJEZET

A MAGYAR FORRADALOM HATÁSÁRA SZERVEZŐDÖTT KÁRPÁTALJAI DIÁK-CSOPORTOSULÁSOK, EGYÉNI AKCIÓK HŐSEI

1.) „Államellenes összeesküvők" vidékünkön

A *Történelem rehabilitációja* kétkötetes adattárából gyűjtöttem ki az alábbi 25 politikai elítélt, köztük a 13 ukrán-ruszin, 9 magyar, 2 román és 1 szlovák személy adatait, akiknek az ügyében a Kárpátaljai Területi Bíróság 1956 decembere és 1959 májusa között hozott súlyos ítéleteket.

Kimutatás az 1956–1959-ben letartóztatott, megfigyelt, elítélt kárpátaljai lakosok életkori megoszlásáról, foglalkozásuk szerint

Politikai elítélt adatai	Végzettség	Foglalkozás	Ítélethozatal időpontja	Kiszabott büntetés	Rehabilitáció
Ungvár lakosa					
Bimba István (Rafajnaújfalu, Beregszászi j., 1927) magyar.	Középiskola	Tanító	1958. 11. 18.	4	1992
Bodnár András A. (Kopcsani, Szlovákia, 1923) magyar.	Középiskola	Munkás	1958. 10. 21.	8	1991
Fufljanszka, Zinaida Sz. (Harkiv, 1893) ukrán.	Felsőfokú	Tanító	1958. 01. 29-04. 9.	1 év. lvivi elmegyógyintézet	1993

Marcsenko, Petro P. (Mancsenkovo, Harkovi t., 1919) ukrán.	Felső-fokú	Eladó	1957. 02.11-1	3	1992
Perseva-Bezfamilyna, Paraszka I. (Flerovo, Jemecki j. Arhangelszki t., 1916) orosz, lakcím nélküli.	Alap-iskola	Szoba-lány	1958. 01.28. 3.	5	1991
Munkács lakosa					
Masika, Sztepan V. (Lavki/Lóka, Munkácsi j., 1907) ukrán.	Alap-iskola	Vagyonőr	1958. 01. 10.	6	1991
Tegze, Mihály/ Mihajlo M. (Dracsino/ Újtövisfalva, Szolyvai j., 1913) szlovák.	Közép-fokú	Tanító	1957. 03. 12.	5	1991
Munkácsi járás					
Lelik, Ivan I. (Nagylucska/Veliki Lucski, Munkácsi j., 1934) ukrán. Nagylucska lakosa.	Alap-iskola	Földműv kolhozt.	1958. 03. 11.	5	1991
Beregszászi járás					
Margitics, Volodimír I. (Nelipino/Hársfalva, Szolyvai j., 1931) ukrán, Felsőremete lakosa.	Felsőfokú, nem telj.	Tanító	1958. 03. 8.	8	1991
Margitics, Mihajlo I. (Felsőremete, Beregszászi j., 1923) ukrán, Felsőremete lakosa.	Felső-fokú	Földmér-nök	1958. 12. 16.	7	1992
Hadzsega, Aladár G. (Felsőremete, 1933) ukrán, Felsőremete lakosa, munkahelye: kusnicai erdőgazdaság.	Közép-iskola	Lakatos	1958. 04. 8.	(10)	1992
Szatmári Endre F. (Csonkapapi, Beregszászi j., 1923) magyar, Csonkapapi lakosa.	Alapiskola	Földműv. kolhozt.	1960. 06. 5.	6	1992
Zihur Elek (Mátyfalva, Nagyszőlősi j., 1908), magyar, Sárosoroszi lakosa. Munkahely: Sztálin Barátság Kolhoz.	Alapiskola	Földműv. kolhozt.	1957. 03. 21.	3	1991

Nagyszőlősi járás					
Bacskai Anton F. (Szuszkovo/Bányafalu, Szolyvai j., 1909) ukrán, Kiskopány lakosa	Közép-iskola	Görög-kat. parochus	1957. 04. 10.	7	1991
Klopek Gábor J. (Nagyszőlős, 1908) magyar, Nagyszőlős lakosa, Munkahely: a 2. sz. nagyszőlősi gyermekotthon.	Közép-fokú	Könyvelő	1958. 03. 18-20.	3	1991
Oravszki Sztepan/István P. (Fancsika, Nagyszőlősi j., 1926) ukrán, Királyháza lakosa.	Közép-fokú	Moz-donyve-zető	1958. 05. 16-17.	3	1991
Huszti járás					
Andrijco Ivan I. (Nyizsnye Szeliscse/ Alsószeliscse, Huszti j., 1914) ukrán, Nyizsnye Szeliscse lakosa.	Alap-iskola	Munkás	1957. 12. 6.	3	1991
Ilosvai járás					
Korosztily Sztepan (Ilosva, 1914) ukrán, Ilosva lakosa. munkahely: Ilosvai Építő-Javító Vállalat.	Közép-iskola	Raktáros	1957. 06. 26.	2	1991
Técsői járás					
Bokocs Mihajlo P. (Aknaszlatina, Técsői j., l932) román, Aknaszlatina lakosa	Alap-iskola	Földműv.	1958.07.09. 1966.06.05.	8	1992
Bokocs Nucu I. (Bila Cerkva/Tiszafejéregyháza, Rahói j., l932) román, Bila Cerkva lakosa.	Alap-iskola	Munkás	1958. 06.09.	5	1991
Motrinec Valentina P. (Petrivka, Presznovszki j. Észak-kazahsztáni t., 1929) ukrán, Kraszna lakosa.	Alap-iskol.	Háztar-tásbeli	1956. 12.07.	10	1991
Pinyőzi Sándor (Técső, 1925) magyar, Técső lakosa.	Közép-iskola	Eladó	1956. 11.	4	1991
Vaszyko Osztap A. (Pisztraháza/Pisztraljevo, Munkácsi j., 1937), ukrán, Lopuhiv/Brusztura lakosa	Szak-közép-iskola	Favágó	1958. 12. 29. és 1959.05.6-7.	5 és 3	1991

Ökörmezői járás					
Macola Dmitro V. (Kolocsava/Alsókalocsa, Ökörmezői j., 1912.) ukrán. Kolocsava lakosa:	Alap-iskola	Föld-műves, pásztor	1957. 12. 24.	3	1998
Rahói járás					
Kővári József Gy. (Gyilove/Terebesfejérpatak, Rahói j., 1910) magyar, Feketetisza lakosa.	Közép-iskola n.t.	Könyvelő	1958. 11. 25.	4	1991
			Összesen:	**131**	-

A legfiatalabb elítélt 21, a legidősebb 65 éves volt. Foglalkozás szerint hét munkás, hat földműves, illetve kolhoztag, négy tanító, valamint egyéb foglalkozású értelmiségi, köztük 1 görögkatolikus pap.

Az összes letöltendő büntetés 118 év. A legkevesebb 2 év, a legnagyobb 10 év a letöltendő büntetés. Két román, hét ukrán és három magyar kapta a legsúlyosabb, kényszermunkatáborban letöltendő büntetést. Egyetértek ***Szesztay Ádám*** megállapításával, hogy *„az ellenállást szervező fiatalokra Romániához és Magyarországhoz viszonyítva Kárpátalján elég enyhe ítéleteket szabtak ki."*[211]

A letartóztatottak többsége, 17 fő a szovjet-magyar határ menti és síkvidéki járások (Ung-, Bereg- és Ugocsa vidék) települések lakosai, 9-en a Felső-Tisza-vidék helységeiből származnak. Például a lázadó lakosok közül Ungváron 4, Munkácson 2, a beregszászi Felsőremetén 3 főt vontak felelősségre. A járások közül a Beregszásziból 5, a Técsőiből 5 főt, míg a Nagyszőlősi járásból 3 főt ítéltek több évi szabadságvesztésre.

A 25 elítélt között három nőt találunk, köztük a legkirívóbb példa a 65 éves ***Zinaida Fufljanszka*** ungvári tanító esete, akit a Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért a Lvovi Elmegyógyintézetben letöltendő kényszerkezelésre ítélte el.

A táblázat adatsoraiból is látható, hogy a szovjetellenes tevékenység 1956 és 1959 közötti mozgatóerejét főleg a fiatalok képviselték. Kitűnik, hogy a megtorlás fő célpontjai is ők voltak, hiszen a hatalom példát statuált, súlyos büntetéseket szabott ki.

[211] Szesztay Ádám. *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956-1962.* 2003.i.m. 47.o.

Szovjetellenes tevékenység és hangulatkeltés ügyében elítélteket 1991–1998 között rehabilitálták.

2.) A nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport

Úgyszólván 1992-ig homály övezte a nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport[212] tevékenységét. Nagyszőlősön a középiskolás fiatalok 1955 őszétől 1957 júliusáig röplapokat terjesztettek, titkos összejöveteleket szerveztek. A csoport öt tagját letartóztatták, s ügyükkel hónapokig foglalkoztak a KGB nyomozótisztjei.

Hogy miként bukkantak nyomukra? Illés József és Varga János feltételezése szerint *„A KGB nyomására az iskola akkori igazgatója, Tivadar Péter aktív nyomozásba fogott, kereste az iskolások között a szovjet nép ellenségeit. Ügyködését siker koronázta. Dudás István került horogjára, akitől atyai nyájaskodással, álnok módon szedte ki a szükséges információt. Aztán titokban jelentést tett* ***Zsukov*** *századosnak, a KGB járási főnökének. (itt jegyeznénk meg, Tivadar Péter jelenleg Szolnokon és élvezi a nyugdíjas élet örömeit). Május 20-án Dudást be is rendelték magukhoz és ismert módszerekkel „kiszedték" belőle a szükséges adatokat"*[213].

Megjegyzem, a *Kárpáti Igaz Szóban* megjelent Illés-Varga szerzőpáros cikke nagy visszhangot váltott ki. Mások mellett ***Tivadar Péter*** nyugalmazott igazgató és felesége egymás után Szolnokról, 1992. június 12-én, majd június 16-án két tiltakozó levelet is küldött a szerkesztőség címére és alaptalan rágalomnak[214] minősítette ***Illés József***

[212] Tóth István 1956 Kárpátalján című tanulmányában kifogást emel a „szovjetellenes ifjúsági csoport elnevezés kapcsán, megjegyzi: „A későbbi büntetőeljárások tanúsága szerint Kárpátalja három településén észleltek és lepleztek le csoportos szovjetellenes összeesküvést. A 2006-ban Dupka György szerkesztésében megjelent '56 és Kárpátalja című, a Kárpátaljai Megyei Levéltár anyagaiból több fontos dokumentumot közreadó gyűjtemény nézetem szerint túlzóan minősíti „szovjetellenes ifjúsági szervezeteknek", ezeket a főként érzelmi indíttatású, őszinte és természetes, a diákcsíny kaján érzését is hordozó megnyilvánulásokat. Ezzel a szerkesztő – feltételezem, szándékán kívül – mintegy legitimálja a túldimenzionált korabeli bírósági eljárásokat és ítéleteket." Évkönyv, XIV. 2006-2007.250.o. https://epa.oszk.hu/02200/02288/00014/pdf/Evkonyv56_14_2006-2007_247-265.pdf

[213] Illés József, Varga János. *Egy megjelent interjú margójára.* Kárpáti Igaz Szó, 1992. május 16. Lásd még: Dupka György-Horváth Sándor: '56 Kárpátalján, 1993, i.m. 49.

[214] Tudniillik, Tivadar Péter és felesége a levelében a következő helyreigazítást leközlését kérte a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztőjétől: *„Az 1992.május 16-án megjelent írásban a Tivadar Péter volt iskolaigazgatóról szóló sorok tartalma nem felelnek meg az igazságnak."* Forrás. Dupka György archívuma, Tivadar Péterné és Tivadar Péter Szolnokról, 1992. június 12-én, majd június 16-án, összesen 8 kézzel írt oldalon próbálják tisztázni dicstelen szerepüket.

és ***Varga János*** kijelentését. A jelen sorok íróját a szerkesztőség bízta meg, hogy kikérje a két volt politikai elítélt véleményét, Illés és Varga továbbra is kiálltak szavaik mellett, és nem hajlandók visszavonni a cikkben Tivadar Péterre vonatkozó véleményüket.

A „kinek van igaza" kérdésre csak részben kapunk választ a KGB archívumából előkerült dokumentumokban: *„Jegyzőkönyv szórólap átvételéről Nagyszőlős, 1956. november 10."* Ebben az olvasható, hogy ***Zsukov*** százados, az UKGB Kárpátaljai Megyei Osztályának nagyszőlősi járási rangidős operatív megbízottja ***Tivadar Péter*** (1919) állampolgártól, a Nagyszőlősi 3.sz. Középiskola igazgatójától egy darab szórólapot átvett. Idézem: „A lap első felén az írás az alábbi szavakkal kezdődik: *„Testvérek! Barátok! Tanulók! Magyar..." és a következő szavakkal zárul „Petőfi szavai: -." A lap másik felén a szöveg a következő szavakkal kezdődik: „Talpra magyar..." és a következőképpen fejeződik be: „Hogy rabok tovább nem leszünk!" (...) Miután Tivadar P.-t figyelmeztettem a hamis tanúskodás felelősségéről (...), azt állította, hogy ezt a szórólapot felesége,* ***Tivadar Magdolna*** *tanárnő adta át neki 1956.november 10-én közölve, hogy a szórólapot 1956. november 7-én a tanulók a 3. sz. középiskola hirdetőtábláján találták és átadták neki."*[215]

A Jegyzőkönyv mellékletét képezi az 1. sz. szórólap: *„Testvérek! Barátok! Tanulók! Magyar testvéreink a szabadságért harcolnak és a teljes függetlenségért, minden csepp vérüket a gazemberek kiűzéséért áldozzák. Ehhez a pillanathoz illenek Petőfi szavai:*

Talpra magyar; hí a haza,
Itt az idő, most vagy soha
Rabok legyünk, vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok!
A magyarok istenére esküszünk, esküszünk,
Hogy rabok tovább nem leszünk!"

[215] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. i.m. *Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.* 163. o.

Megjegyzem, ***Tivadar Péterné,*** a nagyszőlősi 3. sz. középiskola egykori pedagógusa levélbeli közlése szerint *„A lapon a Nemzeti dal első versszaka állt ezekkel a sorokkal megtoldva. „Szabadíts meg a gonosztól, meg az orosztól."*[216]

Előkerült az első *„Vádemelési határozat Dudás István vádlott ügyében Ungvár, 1957. július 2."* A 3385.sz. nyomozati anyag alapján a vádemelési határozat előterjesztője: ***Belocerkovec*** főhadnagy, az USZSZK Minisztertanácsa alá tartozó Állambiztonsági Bizottság Kárpátalja Megyei Felderítési Osztályának nyomozója, aki megállapította, hogy *„Dudás István lelepleződött, mivel 1957.március 10-11-én a jelen ügyben vádlott Illés és Varga nevezetű személyektől megtudta, hogy ők a 3. Nagyszőlősi Középiskolában a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előestéjén szovjetellenes, magyar nacionalista szórólapokat készítettek és terjesztettek, azonban erről a hatalmi szerveket nem értesítette.* A továbbiakban a vádemelési határozat felsorolja, hogy ***Dudás István*** társaságában az „oroszok ellen harcra buzdító" röplapok elkészítésében, terjesztésében közreműködött Illésen és Vargán kívül Milován és Kovács is.

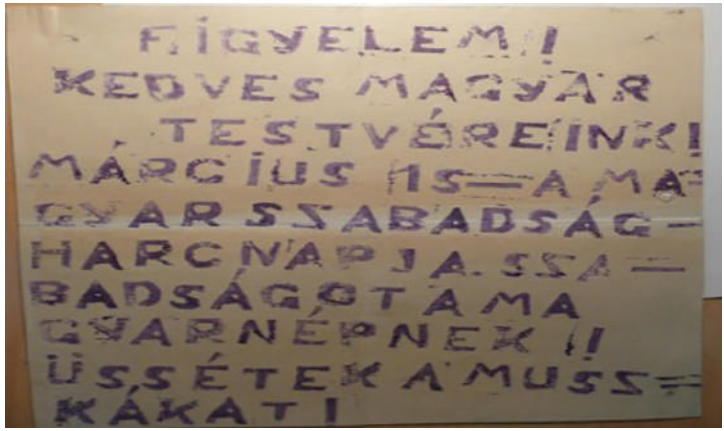

Az egyik röplapról készült fotó.[217]

[216] Dupka György archívuma, Tivadar Péterné és Tivadar Péter Szolnokról, 1992. június 12-én kelt leveléből ideztem.

[217] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opisz 1. No.3385.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

A fentebb említettek alapján ***Dudás Istvánt*** az USZSZK Bt. 54-10. tc. 2. bek. és az 54-11. tc. megsértésével vádolják. A határozat másolatát megküldik „Kárpátalja megyei ügyészének."[218]

Fennmaradt a *„Varga János kihallgatási jegyzőkönyve Ungvár. 1957. július 2."* című irat. A több mint kétórás kihallgatásban közreműködött ***Szagun,*** Kárpátalja megyei államügyésze, ***Belocerkovec*** főhadnagy, a KGB ungvári nyomozója, akik ismertették ***Varga Jánossal*** az 1957.július 2-i határozatot, amely szerint őt az USZSZK Btk. 54-10. tc. 2. bek. és az 54-11. tc. megsértésével vádolták. Válaszában kifejtette, hogy *„ezek lényegét ismertették velem. Az ellenem felhozott vádakban teljes mértékben bűnösnek vallom magam. (...) Konkrétan abban ismertem el bűnösségemet, hogy 1956.november 4-én a Nagyszőlősi 3. sz. Középiskola 10. osztályos tanulójától, Illés Józseftől megtudtam, hogy arra készülnek, hogy szovjetellenes, magyar nacionalista szellemű röplapokat fognak készíteni és terjeszteni azzal a felhívással, hogy a lakosság küzdjön a szovjethatalom ellen, és hogy támogassák az ellenforradalmár felkelőket Nagyszőlősön. Illés felajánlására igent mondtam arra a kérdésre, hogy részt veszek-e a röplapok terjesztésében és az ellenforradalmárok támogatásában Nagyszőlősön. (...) Egy idő után megértettem és felfogtam tettem súlyát, de nem hogy abbahagytam volna a tevékenységet, hanem 1957 márciusától sokkal aktívabban vettem részt a szovjetellenes röplapok készítésében, mint korábban."*[219]

Milován Sándor ügyében a vádemelési határozatot (Ungvár, 1957.július 2) Martin alhadnagy, a KGB megyei felderítési osztályának nyomozója fogalmazta meg a nyomozati anyagok alapján. Megállapította: ***Milován Sándor*** gyanúsítható azzal, hogy 1957 márciusának elején Illés József és Varga János vádlottaktól megtudta, hogy a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskolában az 1848-as magyar polgári forradalom előestéjén szovjetellenes, magyar nacionalista szórólapokat

[218] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. i.m. *Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.*168-169. o.

[219] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. i.m. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.)* 169-171. o.

készítettek és terjesztettek, amelyről ő a szovjet hatalmi szerveket nem értesítette. A fentiek alapján határozatot hozott: Milován Sándor ellen ebben az ügyben vádat emel az *„USZSZK Btk. 54-10. tc. 2. bek. és az 54-11. tc. alapján”,* a határozat másolatát megküldik a megyei főügyésznek.[220]

Illés József vádlott ügyében, ***Bilocerkovec*** KGB főhadnagy határozata alapján „írásszakértői vizsgálatot” indítottak Kijevben 1957.július 10-én. A szakértői vizsgálat megállapította, hogy a megvizsgált *„szórólap szövegét Illés József írta.”*[221]

Csoportosan elkövetett szovjetellenes bűntettében ***Uvin*** százados, a KGB megyei felderítési osztályának rangidős nyomozója 1957. augusztus 14-én készítette el ***Illés József, Varga János, Kovács Zoltán, Dudás István, Milován Sándor*** vádiratát.” És azt megküldte Kárpátalja megyei ügyészének, a joghatóság szerinti Bírósághoz. A vádirat Ungváron, 1957augusztus 14-én készült.[222]

1957.augusztus 26-27-én született meg az *„Ítélet Illés József, Varga János, Kovács Zoltán, Dudás István, Milován Sándor ügyében.”*[223] A Kárpátaljai Megyei Bíróság büntetőügyekben illetékes bírósági kollégiumán a tárgyalás ***Tokár*** elnök vezetésével zajlott le. Népi ülnökök: ***Tarkanov*** és ***Akkerman.*** Jegyzőkönyvvezető – ***Dzsanajevics.*** Államügyész: ***Szagun.*** Ügyvédek: ***Kabanova, Hlahol*** és ***Szuhonoszova.*** Ungváron zárt tárgyaláson tárgyalták az esetet.

Valamennyijüket a közvélemény kizárásával ítélték el. Ez érthető is, hiszen az 1944-58 közötti megtorlások áldozatairól hallgatni illett, s a téma a sajtóban is tabunak számított.

---

[220] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. i.m. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.)* 171-172. o.

[221] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. i.m. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.)* 172-174. o.

[222] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. i.m. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.)* 174-179. o.

[223] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*. 2012. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.)* i.m. 180-183. o.

Vádlottak:

*A KGB-börtönben **Illés Józsefről** készült fotó.*[224]

Illés József, aki 1940. szeptember 13-án Fertősalmáson született és lakik. Szegényparaszti családból származik. 10. osztályos tanuló, nemzetisége magyar, a Szovjetunió Kommunista Pártja Ifjúsági Szervezetének tagja, büntetlen előéletű szovjet állampolgár.

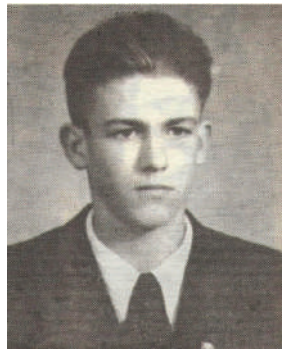

A KGB-börtönben Varga Jánosról készült fotó.[225]

[224] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opisz 1. No.3385.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

[225] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opisz 1. No.3385.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Varga János, aki 1940. május 22-én Feketeardóban született és lakik. Közalkalmazotti családból származik, 10. osztályos tanuló, nemzetisége magyar, párton kívüli, büntetlen előéletű szovjet állampolgár.

A KGB-börtönben Kovács Zoltánról készült fotó.[226]

Kovács Zoltán, aki 1940. augusztus 1-én Nagyszőlősön született és lakik. Munkáscsaládból származik, magyar nemzetiségű, végzettsége 7 osztály, pártonkívüli büntetlen előéletű szovjet állampolgár.

A KGB-börtönben Dudás Istvánról készült fotó.[227]

[226] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opisz 1. No.3385.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

[227] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opisz 1. No.3385.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Dudás István, aki 1938-ban Nagyszőlősön született és lakik. Munkáscsaládból származik, 10. osztályos tanuló, magyar nemzetiségű, a Szovjetunió Kommunista Pártja Ifjúsági Szervezetének tagja, büntetlen előéletű szovjet állampolgár.

Mind a négyüket az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-10. tc. 2. bek. és az 54-11. tc-ben meghatározott bűncselekmények elkövetésének vádjával vonták felelőségre.

Milován Sándort, aki 1941. április 13-án Nagyszőlősön született és lakik, 9. osztályos tanuló, a Szovjetunió Kommunista Pártja Ifjúsági Szervezetének tagja, büntetlen előéletű szovjet az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-10. tc. 2. bek. és az 54-11. tc. és 196. tc.-ben foglalt bűncselekmények elkövetésével gyanították.

Milován Sándor,
a nagyszőlősi politizáló csoport elítéltjének levéltárban őrzött fotója.[228]

A kollégium megállapította:

„A Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola 10. osztályában tanuló Illés József különböző hazug pletykák hatására, melyeket ellenséges elemek terjesztettek a magyarországi ellenforradalomról, lázadásról 1956 októberében és novemberében, úgy érzékelte ezeket az eseményeket, mint forradalmi

[228] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2598. Opisz 1. No.3385.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

állapotot, és a szovjet hadsereg lépéseit a Varsói Szerződés alapján Magyarország belügyeibe történő beavatkozásnak tekintette.

Illés szolidaritást érezve a lázadókkal úgy döntött, szovjetellenes, magyar szórólapokat fog készíteni és terjeszteni a lakosság körében, melyekben felszólította Kárpátalja magyar lakosságát, hogy támogassák a magyarországi lázadókat és harcoljanak a szovjethatalom ellen. Szándékáról Illés 1956.november 4-én értesítette tanulótársát, Vargát, aki támogatta Illést és beleegyezett, hogy segít neki a szórólapok terjesztésében a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola területén.

1956. november 5-én Illés füzetlapon kézírással elkészített 8 db szovjetellenes, magyar nacionalista szórólapot, melyben felszólította Kárpátalja magyar lakosságát, hogy támogassa a lázadókat és harcoljon az oroszok ellen. A szórólapok szövegével Illés megismertette Vargát, és megállapodtak, hogy ezeket a szórólapokat ketten terjesztik a 3. sz. iskola területén 1956. november 6-ról 7-re virradó éjjel, a tanulók Nagy Októberi Szocialista Forradalom 39. évfordulójára szervezett ünnepi megemlékezése után.

1956. november 6 estéjén Illés személyesen szórta szét az általuk elkészített szórólapokat a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola területén, Varga az egyik szórólapot, melyet az iskola területén talált, felakasztotta az iskola főbejárata mellett lévő szőlőbokorra. A szórólapok terjesztéséről Illés tájékoztatta Kovács, Milován és Dudás bűntársakat.

1957 márciusának elején a 3. sz iskola kollégiumának szobájában Illés, Milován, Dudás és Kovács megegyeztek a szovjetellenes, magyar nacionalista szórólapok készítéséről, melyek terjesztését 1957.március 15-re tervezték, vagyis az 1848-49-es magyarországi polgári forradalom évfordulójára.

1957 márciusának elején Illés, Milován és Dudás felosztották a feladatokat egymás között a szovjetellenes röplapok készítését illetően. Emellett Milován kötelezettséget vállalt a szórólapok szövegének összeállítására, Dudás a betűk kivágását vállalta kartonból a nyomódúcok elkészítéséhez, Illés pedig a nyomtatást, valamint a szórólapok terjesztését bűntársaival együtt. A szórólap készítésébe Illés Vargát is bevonta.

1957. március 10 és 13 között Dudás kivágta a Varga és Milován által szerzett kartonból a betűket (...) átadta Vargának és Illésnek. Milován összeállította a szovjetellenes, a magyar nacionalista szórólapok szövegét,

mely a szovjethatalom elleni harcra buzdított és Kárpátalja magyar lakosságának autonómiát és földet követelt, Varga pedig Dudással bélyegzőpárnát és papírt vásárolt azon a pénzen, melyet a vádlottaktól gyűjtöttek össze kifejezetten erre a célra.

1957. március 13-án Milován lakásán Illés, Varga, Dudás és Milován elkészítették a nyomódúcot a szovjetellenes szórólapok nyomtatásához.

Március 14-én este Illés és Kovács az Ukrajna 30 éves brigád kádárműhelyében az említett nyomódúc segítségével elkészítettek 4 darab szovjetellenes, magyar nacionalista szórólapot (...) még az éjjel szétszórták ezeket a szórólapokat a nagyszőlősi kolhozpiac területén, melyről a következő napon értesítették tettestársaikat.

1957. március 14-én Illés és Milován javaslatára Dudás kartonra nagy mennyiségű betűt rajzolt a szovjetellenes szórólapok nyomódúcához és ezeket átadta Vargának és Illésnek.

Ez idő alatt Milován elkészítette és átadta Vargának és Illésnek a nyomódúcokhoz szükséges faléceket (...) az összeállított szövegét. Március 14-én este Illés és Varga, ***Seres Jolán*** *és* ***Paládi Ida*** *részvételével* ***Paládi Vilma*** *lakásán kivágták kartonból a betűket és azután ott együttesen Milovánnal, az általa összeállított szövegből nyomódúcot készítettek, és elmentek a káderműhelybe Kovácshoz, ahol ki akarták nyomtatni a szovjetellenes szórólapokat, de 15-ére virradóra a munka befejezésében megzavarta őket Milován. Ugyanis Milován személyesen elment a káderműhelybe és elmondta, hogy Dudást letartóztatta az Állambiztonsági Bizottság.*

Ezen kívül Milován több mint egy évig birtokolt egy külföldi gyártmányú szablyát, mely hidegfegyvernek minősül.

Illés, Varga, Kovács, Dudás és Milován vádlottak bűnössége az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-10. tc. 2. bek. és az 54-11. tc-ben foglaltak hatálya alá tartozik, azaz egy bűncsoportot hoztak létre, melynek célja szovjetellenes, magyar nacionalista tartalmú szórólapok készítése és terjesztése volt. Milován ezen kívül hideg fegyvert őrzött, a vádlottak beismerő vallomása alapján, az ügyhöz csatolt szórólapokkal, valamint a hidegfegyvernek minősülő szablyával, a kriminilisztikai és grafológiai szakértői vizsgálatok véleményével és ***Tivadar Péter, Tivadar Magdolna, Paládi Ida*** *és* ***Seres Jolán*** *tanúvallomásával bizonyítható.*

A büntetés kiszabásánál a bíróság figyelembe vette a vádlottak bünösségi fokát, azt, hogy Illés, Varga, Kovács, Milován kiskorúak, hogy ***Dudás segítséget nyújtott a bűnözői csoport felderítésében, jelezve azt Tivadar Péter iskolaigazgatónak,*** *és hogy kombinált mitrális (szívbillenytyű elégtelenség) szívbetegségben szenved, ezért a bíróság úgy gondolja, hogy a vádlottakra nem szükséges szigorú büntetést kiszabni.*

(...) a bírói kollégium a következő ítéletet hozta:

Az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-10. tc. 2. bek. és 54-11. tc-ben, együttesen az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-2. tc.-ben előírtak alapján a bíróság szabadságvesztésre ítéli a vádlottakat, melyet javító munkatáborokban kell letölteniük a következőképpen: ***Illés József 6 évet, Varga János 5 évet, Kovács Zoltán 4 évet, Dudás István 3 évet.***

Milován Sándor *a bíróság az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-10. tc. 2. bek. és 54-11. tc., 196. tc.-ben, együttesen az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-2. tc.-ben elírtak* ***alapján 4 évi szabadságvesztésre ítéli,*** *melyet javító munkatáborban kell letölteni. (...)*

A büntetés letöltésének kezdete Illés, Varga, Milován és Dudás esetében 1957. június 24, Kovács esetében 1957.június 25."[229]

Megjegyzem, a bírósság az ügyvédek szolgálataiért az ungvári jogi tanácsadó szolgálat javára Illés Józsefet, Varga Jánost, Kovács Zoltánt, Milován Sándort fejenként 750 rubel megfizetésére kötelezi, Dudás Istvánt 1000 rubel megfizetésére. Továbbá: „Minden vádlottra ki kell róni fejenként 69 rubel 40 kopejka bírósági illetéket az állam javára."

A tanúk között említik többek között ***Tivadar Pétert,*** a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola igazgatóját**,** ***Varga János*** feltételezése szerint csoportjuk lebuktatásában szerepet játszott az igazgató.

***

Az eddig nyilvánosságra hozott vallomásokat Varga János a következőkkel egészítette ki. A két diáklány társukat, a 16 éves feketeardói ***Seres Jolánt*** és ***Paládi Idát*** (az utóbbi fiatalon elhunyt) nem ítélték

[229] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 876. No.3385. t. 1-4.1957.)* i.m. 180-183. o.

el, csupán tanúként hallgatták ki őket. A vádiratban nem említett csoport más tagjairól, a 14 éves tiszaújlaki ***Takács Jánosról*** (apja a szovjet munkatábor egyikében halt meg), a 17 éves nagyszőlősi ***Kusinka Árpádról*** a KGB nyomozói nem szereztek tudomást, mint tanúsítja, *„mi pedig nem árultuk el őket. De az igazság az, hogy ők nem is vettek részt közvetlenül a röplapok készítésében és terjesztésében..."*[230]

A vádiratban nem történik említés az 1955-1956 októberi időszakban létrejött csoport szovjetellenes tevékenységéről sem, mert Illés, Varga és társai a nyomozók előtt ezt a történetet elhallgatták, nem kívánták fokozni a bűnlajstromukat. Homályba maradt az a tény is, hogy a csoport első vezető-szervezője a 18 éves ***Buzási László*** (álneve *Fica*) volt, akinek az édesapja szintén odapusztult a lágerbe. 1955 nyarán örvegy édesanyjával átköltözött Magyarországra. Felőle azóta sincs hír. Ezt követően a csoport rangidős vezetője ***Illés József,*** helyettese pedig ***Varga János*** lett. Ők avattak be mozgalmuk titkaiba újabb iskolatársakat (***Milován Sándort, Dudás Istvánt, Kovács Zoltánt)***. Konspirációhoz folyamodtak, álneveket vettek fel, egymásba kulcsolt kézzel tettek esküt, hogy egymást és céljaikat nem árulják el senkinek.

Közel 30 hónapig tartó illegális tevékenységük alatt a város különböző pontjain kitűzött röplapokon átgondolt és következetesen polgári engedetlenségre szólították fel a magyar lakosságot a diktatórikus rezsim ellen. Kérelmezték a második bécsi döntés háború utáni nemzetközi felülbírálását. Programjukban helyet kapott autonómia megadása, a földosztás követelése is. Követelték továbbá Kárpátalja visszacsatolását Magyarországhoz, támogatták a budapesti népfelkelést, sürgették a megszálló orosz csapatok kivonását, a kaszárnya-kommunizmussal szemben egy demokratikus társadalmi rendszer megteremtéséért álltak ki.

Kitűzött céljaik megvalósításához ezért választották „információs fegyverként" a röplapkészítést és azok szétszórását a város fontosabb pontjain.

***

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének 1954. április 24-én keltezett rendelete alapján a Mordvin ASZSZK Legfelsőbb Bírósága

[230] Dupka György-Horváth Sándor. '56 Kárpátalján, 1993, i.m. 50.

1959-ben perújrafelvételt kezdeményezett, melynek alapján ***Illés Józsefet, Varga Jánost, Kovács Zoltánt, Dudás Istvánt*** feltételesen szabadlábra helyezték. Ukrajnában is megtették mindezt, így ***Milován Sándor*** fél évvel hamarabb tért haza a fogságból.

Szabadulásuk után mindenütt éreztették velük, hogy börtöntöltelékek voltak. ***Varga Jánost*** még 1986. január 7-én is zaklatták munkahelyén, a feketeardói iskolában. A terület akkori ügyész-helyettese nyomást gyakorolt a járási és a községi tanács vezetőire. Miként engedhetik meg azt, hogy egy volt politikai fogoly oktatja *„a fejlett szocialista társadalom ifjú nemzedékét?"* A feketeardói középiskola tantestülete kiállt Varga János mellett, a nagyszőlősi járási pártapparátus „ráállított" tagjai viszont körlevélben tiltották meg, hogy a sajtóban megjelenhessen az élsportoló és sportszervező neve.

Felléptek a csoport többi tagjával szemben is, akik továbbra is töretlen hittel kitartottak eszméik mellett, illetve szót emeltek a magyarsággal szemben elkövetett jogsértések ellen.

A csoport elítélt tagjai saját rehabilitálásukat nem kérelmezték. Azonban 1991. november 6-i keltezéssel rehabilitálták őket az Ukrán SZSZK 1991. április 17-én kiadott rehabilitációs törvénye alapján. Az erről szóló igazolványt mindegyikük kézhez kapta.

Ezért is lehettünk felemelő pillanatoknak tanúi a KMKSZ III. Közgyűlésén, amikor is ***Milován Sándornak,*** a KMKSZ megválasztott alelnökének ***Povázsai Sándor,*** a Magyar Köztársaság megbízott ungvári főkonzulja ***Göncz Árpádnak,*** a Magyar Köztársaság elnökének nevében átnyújtotta az 1956-os emlékérmet. A *Kárpáti Igaz Szó* így értékelte a gesztust: *„Kárpátaljai lakos első ízben részesül ilyen megtiszteltetésben* ***„Milován Sándor*** *a Kárpáti Igaz Szónak adott interjúban szerényen bevallja, hogy a röplapokat nem egyedül, hanem társaival együtt készítette. A Nagyszőlősön kiragasztott röplapokon ez állt: „Oroszok, azonnal vonuljatok ki Magyarországról!" Megemlíti társai nevét:* ***„Kovács Zoltán*** *Nagyszőlősről,* ***Illés József*** *Fertőalmásról, valamint* ***Varga János*** *Feketeardóról. És itt szeretném elmondani azt is – folytatja Milován Sándor –: remélem, hamarosan ők is hasonló kitüntetésben részesülnek, hiszen mindent együtt vittünk véghez. Ha mégsem így történne, megfogadtam:*

egy vésővel négyfelé osztom az emlékérmet, hogy valamennyijüknek jusson belőle."[231]

Az említett interjú megjelenése után a nagyszőlősi csoport tagjai közül ***Varga János*** feketeardói lakos, a helyi középiskola tanára, volt politikai fogoly, a koncepciós per másodrendű vádlottja személyesen fordult társai nevében is hozzám (Dupka Györgyhöz), mint a kárpátaljai területi tanács képviselőjéhez, a területi rehabilitációs bizottság tagjához azzal a szándékkal, hogy valóságos képet nyújtson a csoport tevékenységéről és annak aktív tagjairól, akiket *„szovjetellenes propaganda, nemzeti érzések felhasználása"* címen ítéltek el.

1992. tavaszán Illés József és Varga János kérésére a folyóév április 15-ei keltezéssel, mint a területi tanács képviselője, a rehabilitációs bizottság magyar csoportjának vezetője nyílt levélben[232] fordultam ***Göncz Árpádhoz***, a Magyar Köztársaság elnökéhez, melyben vázoltam, az 1956-os budapesti népfölkeléssel kapcsolatos, a magyarországi közvélemény előtt alig ismeretes tényeket. Többek között beszámoltam a nagyszőlősi csoporttevékenységéről, s jeleztem azt is, hogy nagyra értékeljük a magyar állam ama gesztusát, hogy Milován Sándort *1956-os emlékéremmel* tüntette ki. Ezzel kapcsolatosan arra kértem az elnök urat, hogy mint a Magyar Köztársaság elnöke egyformán értékelje mindazok tevékenységét, akik az 1956-os eszmékkel felvértezve példamutatóan helyt álltak. Így az *1956-os emlékérem* adományozását kértem ***Illés Józsefnek, Varga Jánosnak, Kovács Zoltánnak, Dudás Istvánnak*** (posztumusz), és azoknak a sorstársaiknak, akikkel együtt raboskodtak. A levelet ***Povázsai Sándor,*** a Magyar Köztársaság első ungvári főkonzulja révén juttattam el.

***

A fentebb idézet vádiratot fontosnak tartom kiegészíteni a csoporthangadók – ***Illés József, Varga János és Milován Sándor*** – eddig közölt visszaemlékezéseivel, illetve ezekből idézek részleteket, mert a legendás nagyszőlősi csoport története így válik teljessé.

[231] Kárpáti Igaz Szó, 1992. március 12.

[232] Lásd: a Göncz Árpádhoz írt levél teljes terjedelemben az alábbi Emlékkönyvben jelent meg: *Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete.* 2003. i.m. 61-65. o.

Részlet Illés József önéletrajzából.

„Én, Illés József, 1940. szeptember 13-án születtem Fertősalmáson, Ugocsa megyében (jelenleg Nagyszőlősi járás) szegényparaszt családjában. Szüleim földművesek voltak. Az édesapám nyugdíjas, édesanyám 1989-ben meghalt.

1947-től 1954-ig Fertősalmáson tanultam, majd a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskolában folytattam tanulmányaimat. Ez a környék egyetlen magyar tannyelvű középiskolája volt.

Több diáktársammal ujjongva fogadtuk az 1956-os forradalmat (mi már akkor így neveztük), mélységes felháborodást váltott ki a szovjet intervenció, amely ellen röpiratok terjesztésével is tiltakoztunk. 1957-ben a Kárpátaljai Területi Bíróság, mint első rendű vádlottat 6 évi szabadságvesztésre ítélt. Ebből 26 hónapot a GULÁG 7. sz. táborában töltöttem le.

Szabadulásom után mezei munkásként a kolhozban dolgoztam Fertősalmáson, közben tanultam, felvételizni szerettem volna. Ez csak 1964-ben sikerült.

1970-ben levelező tagozaton befejeztem az Ungvári Állami Egyetem orosz nyelv- és irodalom szakát.

Jelenleg a Nevetleni Középiskola orosz- és irodalomszakos tanáraként dolgozom.[233]

Illés József *„... 1954-ben ez volt az első magyar tannyelvű iskola a szőlősi járásban. Ide a környékről az értelmesebb gyerekeket vették fel. 1955-ben, amikor második éve tanultunk, mi fiatalok szervezkedni kezdtünk. Több diáktársammal ujjongva fogadtuk az 1956-os forradalmat, mélységesen felháborodtunk a szovjet intervención, amely ellen röpiratok terjesztésével is tiltakoztunk. Varga János cimborámmal döntöttük el először, hogy tennünk kell valamit. Az első röplapok persze kezdetlegesek voltak, kézzel írottak. Hallgattuk a Szabad Európa Rádiót, akkor ezt még tilos volt hallgatni, s röplapokon terjesztettük tovább a híreket...*

1957 márciusában újrakezdtük. De akkor már a röplapokat gumiklisével készítettük. Az is kezdetleges volt, mert először a betűket ki kellett vágni zsilettel, minden betűt külön felragasztottunk, így csináltuk a lapokat, s eze-

[233] Dupka György magán archívuma. A kézzel írt levél keltezése: Nevetlenfalu, 1992. június 2. Illés József.

ket a piactéren, csütörtöki napokon, mert akkor volt a vásárnap, akkor gyűlt össze a legtöbb ember, kiragasztottuk és szétszórtuk. A hatóság nem tudta elképzelni, honnan erednek ezek, de azért sokáig nem kellett gondolkodniuk, mert egyetlen egy magyar középiskola volt, ott kezdték el a puhatolózást. Június 24-e volt, erre jól emlékszem, mert akkor volt az utolsó vizsgám... Bementem hamarabb, le is vizsgáztam. Csak utólag tűnt fel nekem, hogy a tanárok nem kérdezősködtek sokat, ötöst kaptam fizikából. Amikor kijöttem a vizsgáról, két fiatalember várt... Beültettek egy kocsiba, bevittek a KGB épületébe, akkoriban úgy neveztük – a beszpeka. Elkezdődött a kihallgatás. Természetesen tagadtam, mert akkor nem tudtam, hogy már a többiek is kézre kerültek. Csak később tudtam meg, hogy mindenkit letartóztattak.

Nagyszőlősről Ungvárra, a KGB börtönébe vittek. Ott voltunk 1958 januárjáig. Vagy két hónapig magánzárkában voltam. Ez idő alatt nem érintkezhettem másokkal. 1957 augusztusában volt a tárgyalás. Az ügyész 15 évet kért. Én voltam az elsőrendű vádlott, mert a nyomozás során bebizonyosodott, hogy sok mindent én kezdeményeztem. Nem szeretnék ebből nagy dolgot csinálni, de ez így igaz. Volt ügyvédünk is, de ő majdhogynem támadott. Igaz, olyan idők voltak, hogy nem is igen volt ajánlatos olyanokat, mint mi, védeni. Aztán felolvasták az ítéletet. Hogy ***Illés,*** *azaz hogy én – 6 év.* ***Varga János*** *5 évet,* ***Kovács*** *barátom 3 évet kapott. Fiatalok lévén, meg aztán láttuk is, hogy nincs értelme, nem is nagyon tiltakoztunk. Harkovba engem már csak egyedül vittek. Később tudtam meg, hogy* ***Varga*** *barátom máshová került. Aztán levelet kaptam otthonról, s abból tudtam meg, hogy* ***Milován*** *barátom Dubnóban raboskodik. Amikor betöltöttem 18. életévemet, akkor vittek tovább.*

Átszállítottak a mordviniai 7-es számú lágerbe, a Zubovo-Poljanszki járásba, egy Potyma nevű elosztó táborba. Később tudtam meg, hogy ***Varga*** *cimborám is ott volt. Különben nem tudtunk egymásról. Akkor már oda került* ***Kovács Zoltán*** *és* ***Dudás István*** *is. Ők segítettek beilleszkednem. Voltak itt más kárpátaljaiak is. Egy nagyszőlősi tiszteletes,* ***Bocskai*** *volt a neve,* ***Mendel Sándor,*** *ő már meghalt.* ***Bocskai***[234] *tiszteletes tartotta*

[234] GULÁG-Adattárunkban **Bacskai** nevű, nagyszőlősi tiszteletes nincs, viszont Nagyszőlős 1945 utáni lelkésze **Horkay Barna** (Kistárkány, 1908.11.29) volt, működésének helyén 1947-ben tartóztatták le, és ítélték el október 15-én 7 évi szabadságvesztésre, 1956-ban amnesztiával jött haza.

bennünk a lelket. Voltak lettek, litvánok, észtek, oroszok, ukránok, sőt találkoztam doni kozákokkal is. Valamennyien politikai elítéltek voltak."[235]

***

Varga János önéletrajza

„Én, Varga János, születtem 1940. május 22-én Feketeardón értelmiségi családban. Anyám Kovács Margit. Családunk 8 tagú volt. 1947 szeptemberétől 1954 májusáig a feketeardói hétosztályos magyar tannyelvű iskolában tanultam. 1954. szeptemberétől a Nagyszőlősi 3. sz. Középiskola diákja lettem.

1955 kora tavaszán Buzás László osztálytársunk kezdeményezésére politizáló csoportot alapítottunk.

1956 őszén iskolánk több tanulójával aktivizáltuk tevékenységünket. Hetente a városban röplapokat készítettünk és terjesztettünk a város terein és piacán. A röplapok rövid tartalmában felhívtuk a környék magyar lakosságának a figyelmét, hogy követeljék Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolását és az orosz katonáknak Magyarországról való azonnali kivonulását.

1957. június 24-én a KGB munkatársai letartóztattak és öt évi szabadságvesztésre ítéltek.

Büntetésemből 23 hónapot a Mordvai ASZSZK 11. sz. GULAG-jában töltöttem le, ahonnan 1959 májusában szabadultam.

Szabadulásom után több vállalatnál dolgoztam, mivel a KGB megfigyelése alatt voltam. De minden nehézségek ellenére sikerült befejeznem a Lembergi Testnevelő Főiskolát, amely jogot biztosított kedvenc foglalkozásom folytatásához.

1968 januárjában megnősültem, két gyermek – Tünde és Noémi – apja vagyok.

Jelenleg mindannyian a feketeardói középiskola tanárai vagyunk."[236]

---

[235] Nevetlenfalu, 1992 részletek vallomásából. Lásd: Dupka György-Horváth Sándor.*'56 Kárpátaljám,* 1993, i.m.73-85, Továbbá: Dupka György. *'56 és Kárpátalja,* 2006, i. m. 20-22. o.

[236] Dupka György magán archívuma. A kézzel írt levél keltezése. Nagyszőlős-Feketeardó, 1992. június 6. Varga János volt politikai fogoly, 1992. június 2. Illés József.

Varga János: *„...1955-ben az egész szervezkedés értelmi szerzője,* ***Buzási László*** *– édesanyjával áttelepült Magyarországra. Édesapja a lágerben pusztult el.... A csoport viszont megmaradt. Az 56-os eseményekkor aktivizálódott a tevékenységünk. Ekkor a szervezkedésből gyakorlati tettek lettek. 1956 őszén kapcsolódott a csoporthoz* ***Dudás István, Milován Sándor, Kovács Zoltán,*** *s ekkor kezdtük el a röplapokat terjeszteni, Örültünk annak, hogy a katonaság mindig ki volt vezényelve, s keresték a tetteseket, és sehogy sem tudtak rájönni, hogy kik is terjesztik. Nyomatékosan hangoztattuk, hogy Kárpátalja magyar terület, és az oroszok menjenek haza.*

Majd, mikor Magyarországon kitört a forradalom, akkor olyan tartalmú röplapok is voltak, hogy az orosz hadsereg vonuljon ki Magyarországról. Elkövettünk egy végzetes hibát. 1956 novemberében az egyik röplap egy példányát az iskola hirdetőtáblájára tettük ki. Észrevettük, hogy ezután a KGB-sek gyakran látogatták az iskolát, s bizonyára igyekeztek felderíteni, kik is lehetnek a terjesztők. Engem 1957. június 24-én tartóztattak le.

Beültettek egy Volgába és hazahoztak Feketeardóba. Házkutatást tartottak, elvittek egyes könyveket, egy piros-fehér-zöld zászlót. Anyám megkérdezte, hogy mikor engednek haza. Azt felelték, majd este.

Mindenkit külön-külön hallgattak ki. Tőlem kérték, mondjam el, hogy volt, mint volt. Én húzogattam egy pár napig a vállamat, aztán olyan tényeket mondtak, ami tényleg igaz volt, akkor észrevettük, hogy egy társunknak a jegyzőkönyve jóval azelőtt, egy hónappal előbb volt felvéve.

Egy éjszakát ***Illéssel*** *és* ***Dudással*** *a szőlősi kis börtönben töltöttünk. Másnap letartóztatták* ***Milovánt*** *és* ***Kovácsot****. Délben elvittek Ungvárra a KGB börtönébe. Sokat vallattak arról, hogy ki volt az idősebb vezetőnk, nem akarták elhinni, hogy ezt mi, gyerekek találtuk ki. Hét hónapon keresztül Ungváron voltunk.*

Ha a cellában eltöltött időt vesszük, akkor én ültem a legtöbbet, 11 hónapot. Ukrajna több városának börtönét jártam be, a lembergit, a harkovit, a donyeckit, a dnyepropetrovszkit, onnan vittek Mordvinföldre, 1958. május 19-én kerültem ki a lágerbe. Abban az időben Mordvinfoldön 24 politikai láger volt. Én a 11-es számúban voltam,

***Dudás, Kovács** és **Illés** a 7-es számúban. Én voltam a lágerben a legfiatalabb. Dolgozni kellett. Igen szigorúan bántak velünk.*

Huszonhárom hónap letöltése után, 1959. május 22-én szabadultam. Egy szerdai napon érkeztem haza. Jelentkeztem az előjáróságon, úgy fogadtak, mint egy börtöntölteléket. (...)

Voltam falumban egy ideig polgármester is. (...) az UMDSZ Nagyszőlősi Járási Szervezetének ügyvezető alelnöke, a járási tanács képviselője....”[237]

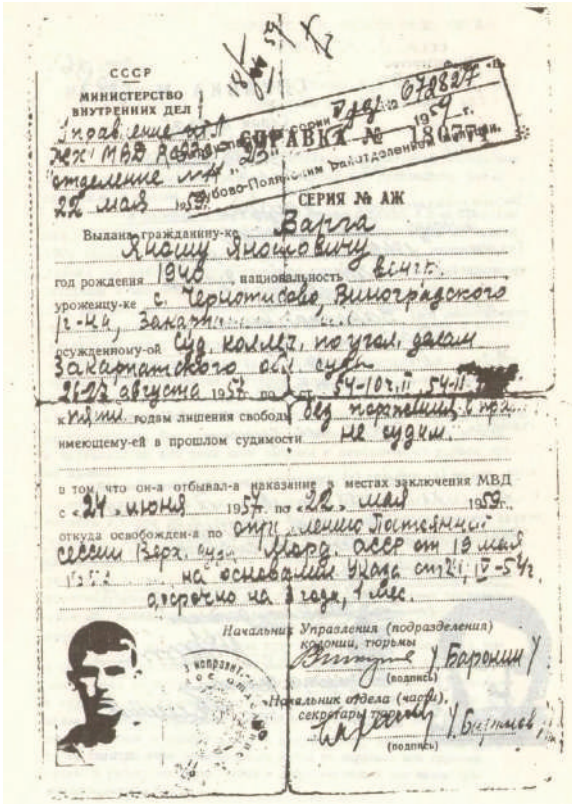

СССР
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
Управление
Нач. МВД Рабоче-Крестьянской Милиции
Отделение милиции
22 мая 1959 г.
Свалявско-Полянским райотделением
СЕРИЯ № АЖ
Выдана гражданину-ке Варга Яношовичу
год рождения 1940 национальность венг.
уроженцу-ке с. Черногоровка, Виноградского р-на, Закарпатской обл.
осужденному-ой Суд. коллег. по угол. делам Закарпатского обл. суда 21-22 августа 1957 по ст. 54-10 ч. II, 54-11 к 2 годам лишения свободы без поражения в прав. имеющему-ей в прошлом судимости не судим.
в том что он-а отбывал-а наказание в местах заключения МВД с «24» июня 1957 г. по «22» мая 1959 г.
откуда освобожден-а по определению Постоянной сессии Верх. Суда Укр. ССР от 18 мая 1959 г. на основании Указа от 24 IV-54 г. досрочно на 1 год, 1 мес.
Начальник Управления (подразделения) колонии, тюрьмы (подпись) Баронин
Начальник отдела (часть), секретарь (подпись)

Igazolvány Varga János rehabilitálásáról

[237] Feketeardó, 1993, részletek vallomásából. Lásd: Dupka György-Horváth Sándor. *’56 Kárpátalján,* 1993, i.m. 80-93. Továbbá: Dupka György: *’56 és Kárpátalja,* 2006, i. m. 20-24. o.

Részletek Varga János politikai fogoly Csernuhinból írt leveleiből.[238]

Mordvin ASZSZK, Javasz
f. 385/11, 1958. március

Szeretett Kedves édesanyám!
És amit az ardói lakosság beszél, az engemet egyáltalán nem érdekel, és úgy gondolom, hogy anyuékat sem érdekli, mert ott nincsenek valódi magyar emberek (tisztelet a kivételnek), vagyis magyar hazafiak és honleányok, akik az életükkel védenék a Hazájukat. Ők csak a magyar nemzetiség salakjai, akik olyan rövid idő alatt átpártoltak. Tehát kérem anyuékat, hogy ne tessenek senkinek sem az ilyenféle véleményekre adni. És hogy én a börtönben vagyok, azt egyáltalán nem szégyellem, mert tudom, hogy mindazt, amit tettem, a Magyar Hazáért tettem.

Ami az ügyvéd kifejezést illeti, hát nagyon jól tetszettek tenni, hogy nem fizették ki a bizonyos 900 rubelt. Úgyis lehúzzák ők azt tőlem... Az illető védő engem „védett", tehát engem nyaggassanak a pénzért... És az érdekemben is egyelőre még nem lehet tenni, csak hat hónap után lehet írni kegyelemkérvényt... Nagyon kérem anyut, hogy ne tessék nyugtalankodni és aggódni miattam, mert úgysem tehettünk ellene semmit, majd megsegít a Jó Isten, hogy minél hamarabb viszontláthassuk egymást.

Öcsi

***

Csernuhin, 1958. március 8.

Szeretett, kedves, drága, jó Édesanyám!
Levelem elsősoraiban tessék megengedni átadni, szívbeli gyermeki üdvözletemet és egyben kívánom, hogy soraim minél kifogástalanabb egészségben találja a Szüleimet és testvéreimet.

A levelem további soraiban leírom az édesanyámnak írt versemet, amelynek eszmei tartalma, hogy méltányolom Anyunak az irántam való nyugtalanságát és aggodalmait.

[238] Dupka György magánarchívuma. Az 1958, 1959-ben a 11. sz. lágerből írt leveleket Varga János bocsájtotta rendelkezésemre.

Meguntam, meguntam...

Meguntam, meguntam
Börtön kvártélyát,
Három krumplicskával
A büdös létyóját.

Anyám, anyám, anyám,
Kedves Édesanyám.
Mikor engem szültél
Miért nem szültél követ?

Mikor fürösztöttél
Gyönge langyos vízbe,
Fürösztöttél volna
Tiszta forró vízbe.

Mikor takargattál
Az én kis pólyámba,
Takargattál volna
Tüzek parazsába.

Mikor tejet adtál
Adtál volna mérget,
Hogy ne okoztam volna
A sok keserűséget.

...Mert itt a kása meg a borscsnak a kínja és a tea, amikor adnak egy kis kanál cukrot, de azt is csak reggel, este pedig csak teát adnak. A következő levelemben leírom, hogy mire van szükségem és akkor majd el tetszenek küldeni.

Öcsi

***

Javasz[239]*, 1959. március 3.*

Kedves jó Édesanyám!

A hozzám küldött levelet megkaptam, melyre azonnal válaszolok.

Először is, nem tudom, hogy honnan tetszik venni a helyzetem változásáról szóló adatokat, de ha írtam is, nem először. Egyszóval azok nem jelentenek semmit. Én még nem voltam beteg.

Egyéb újság nincs. Gyulától szintén kaptam levelet. Az időjárás még télies.

A minél előbbi otthoni viszontlátás örömében sokszor csókolom szeretett szüleimet és testvéreimet.

Öcsi

***

Milován Sándor (Nagyszőlős, 1941). Jelenleg is ott él. Édesapja ***Milován József*** vállalkozó, édesanyja ***Tóthszeghi Jolán*** könyvelő. Házastársa ***Heczel Jolán*** mérnök.

1957-ig a helyi magyar iskola tanulója volt. A 9. osztály elvégzése után a megítélt négy évből 18 hónapot ült le a nyugat-ukrajnai Rovno területén a fiatal köztörvényesek nevelő-javító intézetében. 1959-ben szabadult.

1962-ben elvégezte a Munkácsi Kereskedelmi Technikumot, majd különböző kereskedelmi cégeknél dolgozott.

1989-től a KMKSZ ellenőrző bizottságának tagja, majd 1992-től a szervezet alelnöke. 1993-ban tisztségében megerősítették. Az 1990-es, majd a 2006-os helyhatósági választásokon a KMKSZ színeiben szerzett mandátumot, többször volt a megyei tanács képviselője. A KMKSZ tiszteletbeli elnöke. Az 1956-os Emlékérem kitüntetettje.

Részletek 2016-ban Milován Sándorral készült beszélgetésből:

„…a rádióvevők tömeges elterjesztésével a szovjethatalom bizonyára saját propagandájának hatásfokát szerette volna növelni, nem tudta elkerül-

[239] Javasz Mordvinföld egyik városa, környékén a GULAG több munkatábora működött, többek között a potymai vasút építésén.

ni, hogy a készülékek a határon túli híreket és eszméket is közvetítsék. Nemcsak Amerikát és Londont hallgattuk akkoriban, hanem Jugoszláviát és a közép-európai adókat is, vagyis – mai szóhasználattal – „képben voltunk" a tekintetben, hogy mi történik a környezetünkben. (...) ami a nagyszőlősi, a magyarországi 1956-hoz kapcsolódó eseményeket illeti, azok elindítói ***Illés József*** *és* ***Varga János,*** *az első szórólapok elkészítői voltak. A nagyszőlősi internátusban lakó vidéki srácok voltak ők, akik akkor kerestek meg engem, amikor felmerült, hogy „modernizálni" kellene a szórólapok, plakátok nyomtatását. Bemutattam őket néhány nagyszőlősi ismerősömnek, akikkel azután kliséket készítettünk, s ezekkel nagyobb mennyiségű plakátot sikerült legyártani. Természetesen mindez már október 23 után történt. Ami azt illeti, hogy miként viszonyultunk akkoriban a dolgokhoz, mi hajtott bennünket, azt röviden úgy foglalhatnám össze, hogy nem annyira valami mellett, mint inkább valami ellen voltunk. Tiltakoztunk például Magyarország szovjet katonai megszállása ellen. (...)*

Ami történt, csak annak a kornak az ismeretében érthető. Valójában mi nem éreztük meg az elnyomást, a terrort oly mértékben, ahogyan Európa sok más, kevésbé szerencsés régiója, amely ugyancsak szovjet megszállás alá került akkoriban, mint például Németország keleti része. Bizonyára a fiatalságunknak is szerepe volt abban, hogy megbíztunk egymásban. (...)

Tudtuk, hogy az emberek elolvasták a plakátjainkat, de hallgattak. Akkora azért nem volt a bizalom, hogy nyíltan mertek volna beszélni hasonló témákról. Utólag abból lehet következtetni a korabeli közhangulatra az itteni magyarság körében, hogy három, a mienkhez hasonló csoport is szerveződött Kárpátalján egymástól függetlenül, akik csak a történtek után sok évvel szereztek tudomást egymás tevékenységéről. Tudok egy olyan tanuló fiatalokból álló csoportról is, amelynek a tagjai tintásüvegekkel dobálták meg a Magyarországra tartó szovjet tankokat. Sok kárt nem tett bennük a tinta, de elég ocsmányul néztek ki. (...)

Nem voltunk profi szervezkedők. Nyilván nem lehetett nehéz kinyomozni, hogy a magyar iskola diákjai állhatnak a háttérben. (...)

Utólag úgy gondolom, hogy szerencsénk volt. Először is, ha tíz évvel korábban kerültünk volna a hatóságok kezére, valószínűleg egyikünk

sem ússza meg élve a „kalandot", de Sztálin halála után elkövetkezett a hruscsovi enyhülés. Másodszor, amikorra elfogtak bennünket, a magyarországi forradalmat már vérbe fojtották, a szovjethatalmat nem fenyegette közvetlen veszély. Ugyanakkor egy normális rendszerben a szüleinket behívatták volna az iskolába, s kiosztanak nekünk, kölyköknek néhány nyaklevest azért, amit tettünk. A szovjethatalom azonban nagyon félt a propagandától. Egy olyan országban, ahol írógép engedély nélküli birtoklásáért hosszabb börtönbüntetés járt, mint az illegális fegyvertartásért, nem maradhatott következmények nélkül, amit tettünk. Így néhányan börtönbe kerültünk, én négy év szabadságvesztést kaptam, amiből valamivel több mint másfelet töltöttem le javító-nevelő lágerben. (...)

Miután kiengedtek a börtönből, megpróbálkoztam az egyetemi felvételivel. Történelem szakra jelentkeztem, de nem vettek fel. Persze vigyáztak rá, hogy hivatalosan ne a „múltam" miatt rúgjanak ki. Emlékszem, az ötösre sikerült történelem felvételi vizsga után a megboldogult Váradi-Sternberg János professzor azzal búcsúzott, hogy szeptember 1-jén jelentkezzek nála. A KGB azonban gondoskodott róla, hogy megbukjak a magyar vizsgán. Úgy tudom, nem a helyesírásom volt rossz, hanem a fogalmazásért kaptam kettest... Így egyetem helyett kereskedelmi technikumot végeztem, ettől eltekintve azonban később nem igazán éreztem, hogy hátrányom származott volna az „előéletemből". (...)

Felmerült bennem a gondolat, hogy miután a '72-es beadvány megfogalmazói a lenini politikára hivatkozva követelték a Szovjetunió vezetőitől a magyarság alapvető jogait, talán nem a legszerencsésebb, ha az akcióban egy olyan büntetett előéletű személy is részt vesz, amilyennek akkoriban számítottam. Előadtam az aggályaimat ***Fodó Sándornak****, kértem, hogy ebből a megfontolásból hagyjon ki az akcióból, de ő hallani sem akart róla, így azután tettük, amit kellett. Utólag köszönetet mondok a Mindenhatónak, amiért az elmúlt évtizedekben ott lehettem a nemzeti elkötelezettségűek között, például ötvenhat után '72-ben, majd '89–'90-ben, a KMKSZ megalapításakor, később a beregszászi magyar főiskola létrehozásakor is. (...)*

Jó két évtizeddel ezelőtt, 1992-ben az a megtiszteltetés ért, hogy megkaptam az 1956-os Emlékérmet, a mostanira tehát nem a hatvan évvel

ezelőtti események okán adományozott kitüntetésként gondolok; még csak nem is „életműdíjként", ahogyan az az ünnepségen felszólaló barátaim részéről elhangzott. Inkább életem egy szakaszának lezárásaként tekintek rá, amolyan visszaigazolásként, hogy a helyes úton jártam. (...)

Amikor 1989-ben megalapítottuk a KMKSZ-t, azt nagyon sokan a saját szervezetüknek tekintették, beleértve a kommunistákat is. Örülök, hogy barátaimmal sikerült olyan szervezetté alakítanunk a szövetséget – s az évtizedek alatt ekként megőriznünk –, amely következetesen kiáll a kárpátaljai magyarság érdekei mellett. (...)

Nagyon sok minden történt annak érdekében, hogy a súlyának és jelentőségének megfelelően kezeljük az 1956-ban történteket, de még nem sikerült elérni a célt. Kezdjük azzal, hogy a világ levéltárainak egy része még mindig nem kutatható a témával kapcsolatban, így, bár sok minden napvilágra került, bizonyos kérdésekre máig csak gyanítjuk a helyes választ. Fontos, hogy lehullott a lepel a Nyugat Magyarországgal kapcsolatos álságos politikájáról. Nincs mentség arra, hogy a nagyhatalmak gyakorlatilag szabad kezet adtak Moszkvának a magyar forradalom vérbefojtásához, holott néhány évvel később a kubai válság megmutatta, hogy Amerika képes meghátrálásra késztetni a Szovjetuniót. (...)

Magyarországon a rendszerváltás megegyezés útján ment végbe 1989-ben. Nem forradalmi úton, nem erőszakkal nyerte vissza a függetlenségét az ország, hanem egy hosszabb átmenet eredményeként, amely tulajdonképpen nemrég, 2010-ben zárult le. Csak most jött el az ideje annak, hogy igazán szabadon, azaz politikai indulatoktól mentesen beszéljünk erről a témáról. Úgy érzem azonban, hogy ami az elszámoltatást illeti, „elment a vonat". A forradalom leverőinek többsége ma már nem él, de legalábbis nagyon idős ember, s a volt besúgók is kikopnak lassan a közéletből. Ritkán gondolunk bele abba is, hogy mit jelent az informatikai forradalom, az, hogy az interneten bárki bármiről tájékozódhat, s nem csupán néhány központi tévécsatorna alapján lehet véleményt formálni, mint régebben. (...)

...Nem vagyok pedagógus, csak annyit tudok, hogy a fiatalok néha meghökkentő dolgokat tudnak produkálni. Talán az a legnagyobb probléma a mai fiatalokkal, hogy nincs életcéljuk, azaz nem látják maguk

előtt a célt, amikor tanulni, dolgozni kezdenek. Ma ugyan egy átmeneti korban élünk, ám napjainkban is igaz, hogy eredményt csak tanulással és munkával lehet elérni – legfeljebb nem annyira nyilvánvaló ez az alapigazság, mint hajdanán volt. Azt kellene megértenie minden fiatalnak, hogy a munka soha nem vész el, mindig meghozza a maga gyümölcsét. Igaz, talán még soha nem kellett annyi tévutat elkerülnie a kábítószerek, különféle ideológiák, a celebkultúra stb. formájában a fiataloknak, mint éppen napjainkban."[240]

***

A harmadrendű vádlott, ***Kovács Zoltán*** (Nagyszőlős, 1940.08.01.) életútjáról bővebb adatokról 1992. június 6-án írt leveléből értesültem. Iparos családból származik, amely héttagú volt. Anyja neve: Huszti Erzsébet. Apja Kovács László bodnármester.

Ő a Nagyszőlősi 3. Sz. Magyar Tannyelvű Középiskolában csak hét osztályt fejezett be. Ezt azzal indokolta: *„Anyagi nehézségek miatt szüleim nem tudtak tovább taníttatni és ezért édesapámmal a bodnárműhelyben dolgoztam, mint segédmunkás. 1956 őszén, mint segédmunkás."*

Kovács Zoltán tulajdonképpen ***Dudás István*** baráti köréhez tartozott és felkérésére kapcsolódott a röplapterjesztő csoport tevékenységébe. Mivel édesapja a helyi bodnárműhelybe dolgozott, Kovács Zoltán esténként apjától, ***Kovács Lászlótól*** titokban elvette a kulcsot, így az összejöveteleket a műhelyben tartották meg. Majd így folytatja a levelét: *„1957. június 25-én a KGB munkatársai letartóztattak és két hónapi nyomozás után a kárpátaljai területi zárt bírósági tárgyalásán 4 évi szabadságvesztésre ítélt „szovjetellenes tevékenység" címén.*

Büntetésemből 20 hónapot az Ungvári és a Mordvai ASZSZK (Morvin ASZSZK 7. sz. politikai lágerében- szerk.) *Gulágjaiban töltöttem le, ahonnan 1959 márciusában szabadultam.*

Szabadulásom után a Nagyszőlősi Húsgazdaságban dolgoztam különböző beosztásokban.

[240] Forrás: a KMKSZ honlapja: https://kmksz.com.ua/2016/11/09/koszonetet-mondok-a-mindenhatonak-amiert-az-elmult-evtizedekben-ott-lehettem-a-nemzeti-elkotelezettseguek-kozott/

1963-ban megnősültem, három gyerek atyja vagyok. Mindannyian a városi 3. számú középiskolát végezték.[241]

Kovács Zoltán a nagyszőlősi vegyeskereskedelem hentesüzletének a vezetőjeként vonult nyugdíjba.

***

Az ötötrendű vádlott, ***Dudás István*** (Nagyszőlős, 1938. 09. 22.), anyja neve, született ***Nagy Margit,*** apja ***Dudás László*** bodnármester, tíz gyermek apja, aki magyar katonaként megjárta a frontot, hazatérése után „malenkij robotra" elhurcolták, túlélte a szolyvai gyűjtőtábort, 1946 februárjában tért haza családjához. Fia, ***Dudás István*** mindezek tudatában tért a szovjetellenes tevékenység útjára. A Nagyszőlősi 3. Sz. Magyar Tannyelvű Középiskolát 1957. június 24-én fejezte be, amikor is letartóztatta a KGB. A megítélt 3 évből 26 hónapot töltött le a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 7. sz. politikai lágerében, ahonnan 1959 augusztusában szabadult. Szabadlábra helyezése után a nagyszőlősi városi kereskedelemben dolgozott. 1960-ban megnősült és áttelepült Beregszászba, ahol szintén a kereskedelemben dolgozott.

A KGB megfigyelése alatt tartotta egészen haláláig. Elhunyt 1974. augusztus 28-án.

***

Az összkép azt igazolja, hogy a nagyszőlősi politázáló ifjak szovjetelenes tevékenysége egyáltalán nem *„spontán módon történt."* Hiszen a KGB nyomozati anyagában is hangsúlyt kap ellenük az a vád, hogy *„egy bűncsoportot hoztak létre, melynek célja szovjetellenes, magyar nacionalista tartalmú szórólapok"* készítése és terjesztése. Rendszerellenes tiltakozási akcióikat gondosan megtervezték, a röplapok politikai tartalmát átgondoltan állították össze, hogy azoknak éles politikai üzenete legyen. Többek között felszólították a kárpátaljai magyar lakosságot, hogy küzdjenek a szovjethatalom ellen, támogassák a magyarországi szabadságharcosokat.

[241] Dupka György magán archívuma. A kézzel írt levél keltezése. Nagyszőlős, 1992. június 6. Kovács Zoltán volt politikai fogoly.

Kimutatás a nagyszőlősi szovjetellenes politizáló csoportról

Vádlott	Letartóztatás helye, ideje, vizsgálati fogság	Ítélethozatal ideje. Ungvár, megyei bíróság	Kiszabott büntetés	Fogságban töltött idő	Büntetés helye	Szabadulás	Rehabilitálás, elismerés
Illés József (Fertősalmás, 1940), lakh. Nevetlenfalu, Nagyszőlősi 3.Sz. Középiskola diákja.	Nagyszőlős, 1957. 06.24. KGB ungvári börtöne	1957. 09.26-27.	6	26 hónap	Ungvár, Mordvin ASZSZK, GULÁG 7. számú láger	1959	1991. 11.06. 1956-os emlékérem (1993)
Varga János (Feketeardó, 1940), lakh. Feketeardó, Nagyszőlősi 3.Sz. Középiskola diákja.	Nagyszőlős, 1957. 06.24. KGB ungvári börtöne		5	23 hónap	Ungvár, Mordvin ASZSZK, GULÁG 11. számú láger	1959 05.19.	1991. 11.06. 1956-os emlékérem (1993)
Kovács Zoltán (Nagyszőlős, 1940), lakh. Nagyszőlős, munkás.	Nagyszőlős, 1957. 06.24. KGB ungvári börtöne		4	20 hónap	Ungvár, Mordvin ASZSZK, GULÁG 7. számú láger	1959	1991. 11.06. 1956-os emlékérem (1993)
Dudás István (1938), lakh. Nagyszőlős, Nagyszőlősi 3.Sz. Középiskola diákja.	Nagyszőlős, 1957. 06.24. KGB ungvári börtöne		3	26 hónap	Ungvár, Mordvin ASZSZK, GULÁG 7. számú láger	1959	1991. 11.06. 1956-os emlékérem (1993)
Milován Sándor (Nagyszőlős, 1941), lakh. Nagyszőlős, Nagyszőlősi 3.Sz. Középiskola diákja.	Nagyszőlős, 1957. 06.24. KGB ungvári börtöne		4	18 hónap	Ungvár, Ukrajna, Rovnó, kiskorúak nevelő-intézete	1959	1991. 11.06. 1956-os emlékérem (1993)

A nagyszőlősi szovjetellenes ifjúsági csoport tagjainak emlékezete. Kiemelkedő jelentőségű az ‚56-os megemlékezések sorában a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskolában 2006. október 19-én megtartott emlékkonferencia az UMDSZ és a MÉKK szervezésében, melyen anyaországi és kárpátaljai magyarok, történészek és politikusok vettek részt.

Emlékkonferencia Nagyszőlősön, 2006.10.19.

Eljött a legendás ***Bucsella József,*** aki fél évszázada szovjet katonaként megtagadta, hogy magyar testvéreire lőjön és ezért halálra ítélték, majd miután csodával határos módon túlélte a kivégzőosztag golyóit, a rendszer száműzte szülőföldjéről. A konferencia munkájában részt vett és felszólalt ***Varga János,*** aki szintén aktív tagja volt a nagyszőlősi ellenállók csoportjának.

Zubánics László és ***Dupka György*** történész tartott előadást.

Az emlékkonferencia végén ***Bucsella József*** és ***Varga János*** a résztvevők társaságában leleplezte a Perényi Zsigmond Középiskola[242] falán elhelyezett fekete márványtáblát.

[242] A Perényi Zsigmond Középiskola elődje: az 1954-ben megnyílt Nagyszőlősi 3. Sz. Magyar Tannyelvű Középiskola, ahol főleg a Nagyszőlősi járás falvaiból származó fiatalok tanultak.

Bucsella József és Varga János felavatják a nagyszőlősi Perényi Zsigmond középiskola falán elhelyezett emléktáblát (2006).

A szervezők – köztük az alábbi sorok írója – nagyszőlősi röplapterjesztő ellenállóknak állított méltó emléket. Megörökítette az utókor számára a bátor fiatalok neveit (***Dudás Istvánét*** (Nagyszőlős, 1938), ***Illés Józsefét*** (Fertősalmás, 1940), ***Kovács Zoltánét*** (Nagyszőlős, 1940), ***Milován Sándorét*** (Nagyszőlős, 1941) ***Varga Jánosét*** (Feketeardó, 1940), akiket a magyar forradalom melletti kiállásáért több évi, a GULÁG javító-nevelő munkatáborában letöltendő szabadságvesztésre elítéltek.[243]

[243] A *Kárpátalja* 2006.október 27-i számában olvasható, ahogy mások mellett Milován Sándor tiltakozik *(„Nem tartom illendőnek, hogy élő embereknek emléktábláit avassanak, és gyertyával, koszorúval emlékezzenek rájuk. Ráadásul a szervezők nem kérdeztek meg az ügyben, hogy szülővárosomban emléktáblát aláírnának a nevemmel.”)*, hogy a márványba vésettük az élő 56-osok neveit, annak kapcsán, hogy az UMDSZ és a MÉKK négy emléktáblát állított különböző intézmények falán az 1956-os forradalom és felkelés 50-ik évfordulója alkalmából. Mind az öt táblára a történelmi hűség alapján felvésettük az adott településhez kötődő szovjetellenes csoportokat és tagjainak nevét, akiket a hatóság meghurcolt. Nevezetes hely vagy személy emlékét örökítettük meg, ezért nincs helye a tiltakozásnak.

1993-ban – Dupka György megyei képviselő, a megyei rehabilitációs bizottság tagjának felterjesztésére – ***Göncz Árpád*** köztársasági elnök a csoport rehabilitált tagjait *1956-os Emlékéremmel* tüntette ki.

A későbbiek folyamán a közéletünkben politikus, megyei képviselő szerepet is vállaló ***Milován Sándort,*** a KMKSZ alelnökét 2006.október folyamán a *Szabadság Hőse Emlékéremmel,* 2016. november 4-én a *Magyar Érdemrend Tisztikeresztjével* tüntették ki.

***Milován Sándor** '56-os kárpátaljai politikai meghurcolt a beregszászi II. RFKMF szervezésében lezajlott nemzetközi konferencián (Beregszász, 2016.11.04.).*[244]

Nevetlenfaluban 2006. október 23-án a helyi középiskola falán, a tanintézettel és más szervezetekkel együtt tisztelői emléktáblát állítottak az '56-os elítélt, ***Illés József*** (1940) volt orosz nyelv- és irodalomszakos tanár tiszteletére, aki Fertősalmáson született, de később Nevetlenfaluba települt, s itt élte le az életét, 1956-ban pedig, a magyar tannyelvű Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákjaként, résztvett a nagyszőlősi ellenálló csoport tevékenységében, s börtönt is szenvedett a magyar forradalom melletti kiállásáért.

Egy későbbi megemlékezésen, halálának 20. évfordulóján, ***Kész Margit*** nevetlen falu jeles szülöttje, néprajkutató egyik példamutató tanárának tartotta, akire iskolásként is büszkén felnézett, mert

[244] *Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf*

számukra *„hős forradalmár volt Illés József, aki diáktársaival együtt röplapok terjesztésével vette ki részét a zsarnokság elleni tiltakozásból.”* ***Milován Sándor*** így emlékezett küzdőtársára: *„Sokszor járt nálunk, anyám nagyon szerette, mindig sokat viccelt” – kezdte a szintén meghurcolt forradalmár. Elmondása szerint Illés József olyan ember volt, aki nem kívül hordta a magyarságát. Elmesélte, hogy amikor az ítélet kihirdetése után Ungvárról Lembergbe vitték őket, ott egy nagy teremben kellett várakozniuk, amikor körbevette őket egy csoport kitetovált „ruszki”. Az eléggé agresszív megjelenésű emberkék ugyanis szemet vetettek Jóska tarisznyájára, amely több kisebb tarisznyából állt. „Osszuk el!” – mondták a fiatalemberek. Nem volt mit tenni, elosztották, sőt mi több, Jóska még egy kisebb bemutatót is tartott a melákoknak a tarisznya használatának mikéntjeiről. (...)*

Senki nem tartott beszédet a Jóska temetésén. Egy lyukas magyar zászlóval takartuk le a koporsóját.”[245]

3.) A mezőkaszonyi szovjetellenes ifjúsági csoport

A nagyszőlősi csoport tevékenységének tanulmányozása során fény derült arra is, hogy hasonló csoport működött Mezőkaszonyban. Ennek tagjait szintén izgatásért, röplapterjesztésért vonták felelősségre. A csoport magját, az Ormos család ifjú tagjai képezték.

Mezőkaszonyban az Ormos családot a 40-es évek végén, az 50-es évek elején embertelenül meghurcolták. A családfőt, ***Ormos Józsefet***[246] (Joszif Antonovics, Beregszász, 1912), a Mezőkaszonyban letelepedett asztalos mestert kulákként fogták koncepciós perbe. A Kárpátaljai Területi Népbíróság 1948.december 28-án 25 évi szabadságvesztésre ítélte. 1992-ben rehabilitálták.

Folyamatosan őrölték fel Ormos József idegeit. Nem számított az, hogy becsületes ember hírében állt, iparengedéllyel rendelkező asztalosként tartotta el családját. A helyi sztálinisták (***Bodnár Sándor,***

[245] Simon Dávid. Illés József – *1956 hőse*. In: Kárpátalja, 2019.október 23.
[246] *Реабілітовані історією.* I kötet. 2003. i. m. 535. o.

Magura Pál, Lebovics Károly végrehajtók) tágas családi házukat (11 szobás) kiszemelték és „közösségi célra" elkobozták.

1992 őszén Beregszászban (akkor a Munkácsi u. 17. szám alatt lakott családjával) találkoztam először a Gulágot megjárt apa nyomdokába lépő fiával, ***Ormos Istvánnal*** és húgával, ***Ormos Máriával.*** Elmondták, hogy amíg apjuk a lágerben volt, addig egyedül maradt édesanyjuk (született ***Kőrösi Erzsébet***) nevelte őket, ki voltak téve az emberi megaláztatásnak. A családot minden vagyonából kiforgatták. Az elítélt családfő helyébe az ifjú Ormos István lépett, aki magára vállalta a család eltartását. A mezőkaszonyi állami gazdaságban szőlőműveléssel foglalkozott, este pedig a falu klubjában ügyelettel, filmvetítéssel kereste meg a betevő falatot. Közben a helyi iskolába járt.

Amikor Budapesten kitört a forradalom, a rádióban hallottak után ő is cselekvésre szánta el magát fiatal barátaival együtt. Felkeltette figyelmüket az, hogy a faluhoz közel eső magyarországi Barabás község lakói a kaszonyiaktól segítséget kértek. Átkiabáltak a határon, fegyveres felkelésre biztatták a környékbelieket.

Ennek hallatán a két testvér, valamint unokatestvérük, ***Szécsi Sándor*** elhatározta, hogy plakátokat, röplapokat bocsátanak ki, politikai harcra, a magyarországiak megsegítésére buzdítják a helyi magyarságot. Az első, kézírással kibocsátott plakátjukon Petőfi Sándor *Nemzeti dal*ának közismert sorát idézték: *Talpra magyar, hí a haza! / Itt az idő, most vagy soha! / Rabok legyünk, vagy szabadok? / Ez a kérdés, válasszatok! / „Segítsünk magyar testvéreinknek"*. Más tartalmú szórólapokon is a magyar testvérek megsegítésére szólítottak fel. A sorokat mindenki meghatottan olvasta, ám a helyhatóság képviselői hamar eltávolították a plakátokat és jelentést írtak a KGB beregszászi járási hivatalának. Ormos István közlése szerint csakhamar akadt besúgó is, ***Nagy József*** mezőkaszonyi lakos személyében.[247] A politikai titkosrendőrök megfigyelés alá vonták a fiatalokat, s kellő bizonyítékok összegyűjtése után mindhármukat letartóztatták.

[247] Dupka György-Horváth Sándor. *'56 Kárpátalján,* 1993. i. m. 51. o. Lásd: efile:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/'56%20Karpataljan%20-%20Gyorgy%20Dupka_308.pdf

Szimcsera Szilvia mezőkaszonyi lakos úgy tudja, hogy a *„szervezkedés akkor kezdődött, amikor 1956 októbere végén a mezőkaszonyi hegy alatt is szovjet tankok kezdtek átvonulni Magyarországra, a forradalom leverésére. Szécsi István és a két Ormos testvér egy éjszaka plakátot ragasztott ki a falu központjában, és sok röplapot is szétszórtak, „Ruszkik, haza!" és egyéb, szovjetellenes feliratokkal. A KGB-sek ezt követően kiszálltak a községbe, és nyomozni kezdtek. A helyiek emlékeznek rá, hogy Szécsiéknél házkutatást is tartottak, de semmilyen terhelő bizonyítékot nem találtak. Ám volt valaki a faluban, aki felismerte a röplapokon az akkor – fiatal pedagógusként – a Tiszacsomai Általános Iskolában tanító Ormos Mária kézírását, besúgta a KGB-nek, és ezen a szálon elindulva tartóztatták le a csoport tagjait."*[248]

***

Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának ungvári archívumában őrzött KGB-dokumentumok fontos részét képezik a kárpátaljai „bűncsoportokkal" kapcsolatos iratok közül a mezőkaszonyi szovjetellenes csoport aktája. Az egyik irat fontos *„Határozat Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István József ügyében",* amelyet Ungváron, 1957.december 28-án ***Uvin*** százados, a KGB megyei felderítési osztály vezető nyomozója a 3395. számú nyomozati anyag alapján készített el. A három fiatalt az USZSZK Bűntető Törvénykönyvének 54-10.2. bek. és 54-11. törvénycikke alapján meghatározott bűncselekmények végrehajtásával vádolja. A csoport tagjait 1957.október 30-án tartóztatták le.

Az ügy vizsgálata során bebizonyosodott, hogy a 3 tagú csoport röplapokat készített és terjesztett Mezőkaszonyban. A szórólapok politikai tartalma teljesen megegyezik a nagyszőlősi csoport röplapjainak tartalmával. A mezőkaszonyi fiatalok is arra buzdították a *„kárpátaljai magyar nemzetiségű lakosságot, hogy azok szálljanak szembe a szovjethatalommal, lépjenek fel Kárpátalja Magyarországhoz való csatolásáért, nyújtsanak segítséget a magyar lázadóknak."* A röplapokat grafológiai, a

[248] Lajos Mihály. *Kárpátalja '56-os hősei. Szinte még gyerekek voltak, naivak és lelkesek...* In: Kárpátalja, 2016. október 26.

ceruzákat kémiai vizsgálatra a Kijevi Jogtudományi Kutatóintézethez küldték el. A megadott határidőre nem készültek el az elemzések, ezért Uvin százados indítványozta a megyei ügyésznél, hogy engedélyezze a nyomozás idejének és a vádlottak ideiglenes letartóztatásának meghosszabbítását *„egy hónapra, azaz 1958.január 30-ig.*[249]

Külön készült egy *Jegyzőkönyv Ormos István József vádlott ügyében 1958. január 10-én,* amely igazolja, hogy ***Uvin*** százados vezető nyomozó és ***Csirilo*** megyei ügyészhelyettes megvizsgálták a 3395. számú ügy nyomozati anyagát és ***Ormos István Józsefet*** az USZSZK Bűntető törvénykönyvének 54-10.2. bek. és 54-11. törvénycikke hatálya alá eső bűncselekményekkel vádolják és ügyét átadják a megyei bíróságnak. A döntésről egy ***Publik*** nevű magyar tolmács tájékoztatta a vádlottat. Az ügyirat két kötetből áll, az első kötet 296 lap, a második kötet 151 lap, emellett mellékelve van két csomag tárgyi bizonyítékokkal. Az ügyiratokkal a vádlott megismerkedett, majd kijelentet: *„a nyomozati anyagot semmivel nem tudja kiegészíteni, indítványokat nem nyújt be."*[250]

Ismerté vált Ungváron, 1958. január 10-én megfogalmazott *„Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István József vádirata."*

„Azt ügyben folytatott nyomozás során kiderült, hogy 1956 októberében, novemberében a magyarországi ellenforradalmi események ideje alatt Szécsi Sándor, Ormos Mária és Ormos István József hallgatták a magyar lázadók által sugárzott rádióadásokat, ennek és a Magyarországon található Barabásban – határmenti falu – közzétett ellenforradalmi felhívásnak a hatására szolidaritást vállaltak a magyar ellenforradalmárokkal, egyetértettek követeléseikkel és ellenségesen viszonyultak a szovjethatalomhoz. A gyűlölködés oka az is, hogy a szovjet hatalom 1948-ban megtorlást alkalmazott Ormosék apjával szemben a magyar megszállókkal való kollaborálás miatt (a felsoroltokat alátámasztó tanúvallomások, helyszínelési jegyzőkönyvek oldalszáma több sorban) (...)

[249] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai. 2012. (Jelzet: F.2558.o.1. p. 1248. No.3395. t. 2.1957-1958.)* i.m. 183-184. o.

[250] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai.* 2012. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 1248. No.3395. t. 2.1957-1958.)* i.m. 184-185. o.

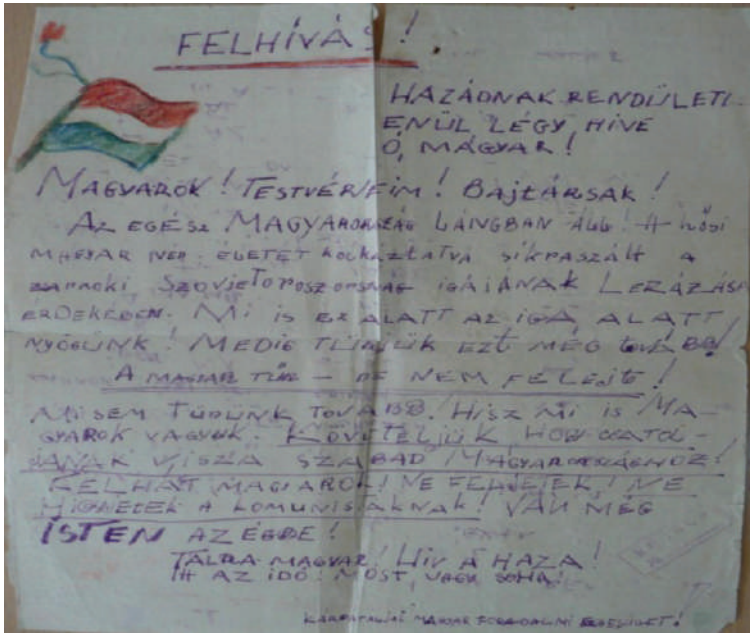
FELHÍVÁS!
HAZÁDNAK RENDÜLETI
ENÜL LÉGY, HÍVE
Ó, MAGYAR!
MAGYAROK! TESTVÉREIM! BAJTÁRSAK!
AZ EGÉSZ MAGYARORSZÁG LÁNGBAN ÁLL! A hősi
MAGYAR NÉP ÉLETET KOCKÁZTATVA SÍKRASZÁLLT A
SZOVJET SZOVJETOROSZORSZÁG IGÁJÁNAK LERÁZÁSA
ÉRDEKÉBEN. MI is EZ ALATT AZ IGA ALATT
NYÖGÖLÜNK! MEDDIG TŰRJÜNK EZT MÉG TOVÁBB!
A MAGYAR TŰR — DE NEM FÉLELEM!
MI SEM TŰRJÜNK TOVÁBB. HISZ MI is MA-
GYAROK VAGYUNK. KÖVETELJÜK HOGY CSAPA-
TAINK VISSZA SZABAD MAGYARORSZÁGHOZ!
FELHÁT MAGYAROK! NE FÉLJETEK, NE
HIGGYETEK A KOMUNISTÁKNAK! VAN MÉG
ISTEN AZ ÉGBEN!
TÁLRA MAGYAR! HÍV A HAZA!
AZ IDŐ! MOST, VAGY SOHA!

A röplapról készült felvétel[251].

A röplapokat egy állítólag létező Magyar Forradalmi Szövetség írta alá. (...)

A röplap szövegét Ormos Mária füzetlapra írta, és hogy azonosíthatatlan legyen a röplap készítője, a szöveget nyomtatott betűvel írta és kesztyűt viselt. Szécsi Sándor a röplapra piros-fehér-zöld színű zászlót rajzolt színes ceruzával. (...)

1956. november 2-án kb. 21:30-kor Ormos István rajzszöggel kihelyezte a röplapot a Beregszászi járásban található Mezőkaszony nevű falu központjában álló hirdetőtáblára (...)

Az ellenük felhozott vádakban, azaz az USZSZK Btk. 54-10. tc. 2. bek. és 54-11 törvénycikke hatálya alá eső bűncselekmények vádjában Szécsi S. (I. kötet, 41-47. old.); Ormos M. (I. kötet, 123-132. old.); Ormos I. J. (I. kötet, 185-105. old.) teljes mértékben bűnösnek vallotta magát. (...)"

A fent említettek alapján vádolják:

[251] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2558. Opisz 1. No.3395.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

1. ***Szécsi Sándort*** (Mezőkaszony, 1939. 10.31.), munkásosztálybeli, magyar, szovjet állampolgár, 1954 óta Komszomol-tag, 10. osztályos érettségivel rendelkezik; az Ungvári Állami Egyetem I. évfolyamos levelező hallgatója; nőtlen; büntetlen előéletű; letartóztatásának időpontjáig tanárként dolgozott a beregszászi járásban található Csonkapapi község általános iskolájában.

Szécsi Sándor *letartóztatása idején készült felvétel*[252].

2. Ormos Máriát (Mezőkaszony, 1939.11.07.), magyar, középparaszti rétegből származik; szovjet állampolgár, 1957 óta Komszomoltag; 10. osztályos érettségivel rendelkezik; az Ungvári Állami Egyetem I. évfolyamos levelező hallgatója; hajadon; büntetlen előéletű; letartóztatásának időpontjáig tanárként dolgozott a beregszászi járásban található Csoma község általános iskolájában.

[252] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2558. Opisz 1. No.3395.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

***Ormos Mária** letartóztatása idején készült felvétel*[253].

2. Ormos István Józsefet (Mezőkaszony, 1936.10.16.) magyar, középparaszti rétegből származik; szovjet állampolgár, 1951 óta Komszomol-tag;10. osztályos érettségivel rendelkezik; nőtlen; büntetlen előéletű; letartóztatásának időpontjáig ideiglenesen munkanélküli.

***Ormos István József** letartóztatása idején készült felvétel*[254]

A KGB vezető nyomozója mivel is vádolta a két testvért és az unokatestvért?

„Szovjetellenes érzelmei és a magyar forradalmárokkal való szolidaritás-vállalás, azok követeléseivel való azonosulás miatt 1956.november 2-án megfogalmazták a szovjetellenes, magyar nacionalista röplap

[253] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2558. Opisz 1. No.3395.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

[254] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 2558. Opisz 1. No.3395.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

szövegét és felszólították a kárpátaljai magyarokat, hogy harcoljanak a szovjet hatalom ellen azzal a céllal, hogy Kárpátalját Magyarországhoz csatolják és támogassák a magyar ellenforradalmárokat" – olvasható a 3395. számú nyomozati anyagban, amelyet Uvin százados vezető nyomozó átküldött a „*Kárpátalja megye ügyészéhez a vádlottak bíróság elé állítása céljából.*"[255]

Az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54-10. tc. 2. bek. és 54-11. tc-ben előírtak alapján a Kárpátaljai Megyei Bíróság 1958.január 21-én a mezőkaszonyi „bűncsoport" tagjainak ügyét tárgyalta. ***Szécsi Sándor*** (Sandor Sandorovics/Olekszandr Olekszandrovics)[256] 5 évet**,** ***Ormos Mária*** (Marija Joszipivna)[257] 4 évet, ***Ormos István József*** (Sztepan-Joszif Joszifovics)[258] 4 évi szabadságvesztésre ítélte a vádlottakat, melyet javító munkatáborokban kell letölteniük.

A megyei levéltár egyik irata is igazolja, hogy a mezőkaszonyi iskolát a KGB munkatársai alaposan átvilágították. Minderről ***Jakimov*** ezredes, az USZSZK Minisztertanácsa mellett működő UKGB beregszászi járási meghatalmazottja 1958 márciusában jelentést írt ***Bubrjak*** elvtársnak, az UKP Beregovó járási bizottsága titkárának: *„Az iskolákban végzett kellő nevelési munka hiányára utalnak a szovjetellenes tevékenységek esetei 1956-ban a koszinói középiskola volt tanulói részéről, valamint ugyanazon iskola felső osztályos tanulóinak próbálkozása idősebb társaik útjára lépni, akik 1958 májusában lettek profilaktizálva.*

Az elmondottak kapcsán nem lehet, nem hagyható szó nélkül, hogy járásunk tanári karában jelentős számban találhatók olyan tanítók, akik papi, kulák vagy kereskedői családból származnak, valamint az ellenforradalmi megnyilvánulások miatt korábban elítélt egyének családjából, akik a magyar megszállók tettestársai voltak. Jelen közleményt szükségszerűsége elmúltával kérem visszaküldeni."[259]

---

[255] Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai. 2012. *(Jelzet: F.2558.o.1. p. 1248. No.3395. t. 2.1957-1958.)* i.m. 185-185. old.

[256] *Реабілітовані історією.* I. kötet, 2003. i.m.631.o.

[257] *Реабілітовані історією.* I. kötet, 2003. i.m.535.o.

[258] *Реабілітовані історією.* I. kötet, 2003. i.m.535.o.

[259] KTAL, 15-ös fond, 5. lajstrom, 28. sz. ügydarab, 223. lapon.

Szécsi Sándor tanító, az elsőrendű vádlott az öt évből másfél évet raboskodott a Mordvin ASZSZK 7. sz. politikai lágerében. Szabadulása után szintén befejezte az Ungvári Állami Egyetemet, fizika-matematika tanárként helyezkedett el Beregszász egyik iskolájában.1991-től szerződéses alapon a vásárosnaményi körzet egyik iskolájában fizikát és matematikát tanít. A 90-es években áttelepült Magyarországra. Ott alapított családot. Nyíregyházán él, erősítette meg fia, ***ifj. Szécsi Sándor,*** akivel 2020. szeptember 3-án, a Kárpátaljai Szövetség balatonföldvári fórumán találkoztam.

Ormos Mária letartóztatása előtt, 1958[260]

Ormos Mária tanító másodrendű vádlott volt. A szibériai kemerovói női politikai lágerbe hurcolták, ahol egy évet és 11 hónapot töltött. 1959. szeptember 29-én szabadult a női politikai lágerből. A megrázkódtatásokat, az ott tapasztaltakat nehezen heverte ki. Hősiesen tűrte környezetének gúnyos megjegyzéseit. Az egyetem befejezése után fizika-matematika tanárként a Beregdédai Általános Iskolában tanított. Ebben a faluban egy Hornyák nevű férfihoz ment férjhez. A 90-es években áttelepült Magyarországra, Budapesten halt meg.

[260] Dupka György magánarchívuma, az 1959-ben készült felvételt Ormos Mária bocsátotta rendelkezésére 1992. október 12-én.

Ormos István József letartóztatás után[261]

Ormos István másodrendű vádlott volt. A Mordvin ASZSZK 11. sz. politikai lágerében töltötte büntetését, a négy évből letöltött három évet, 1960. július 6-án amnesztiával szabadult. Mezőkaszony területéről kitiltották őt és a húgát is.

Egy ideig mellőzték, nehezen tudott munkához jutni. Beregszászba költözött, megnősült. 1991-ben tűzrendész a Beregszászi Finommechanikai Üzemben, majd megvált munkahelyétől, kisiparos lett, és korai haláláig folytatta édesapja asztalos mesterségét. Ismerősem közlése szerint Beregszászban halt meg.

[261] Dupka György magánarchívuma, az 1959. 06.15-én készült felvételt Ormos István József bocsátotta rendelkezésére 1992.október 12-én.

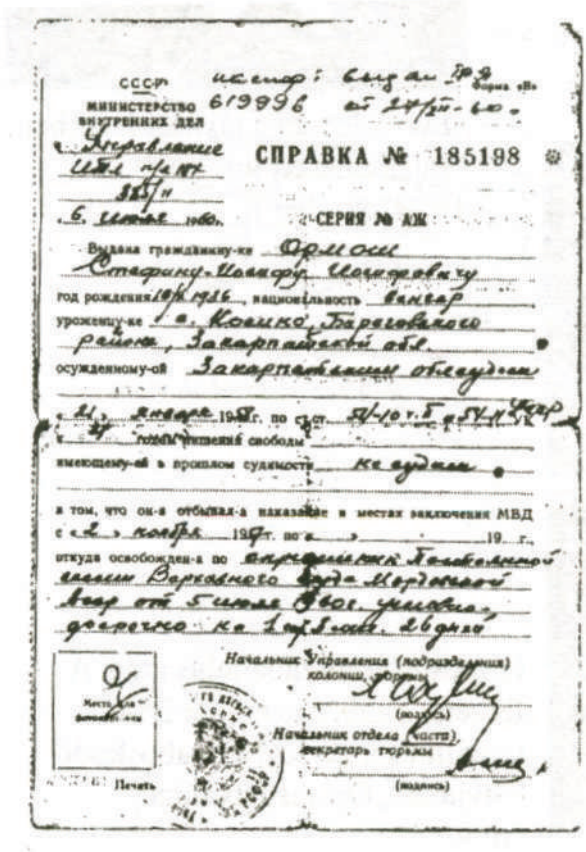

СССР
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

СПРАВКА № 185198

СЕРИЯ № АЖ

Выдана гражданину-ке Ормош Стефану Иванфр. Иштвановичу
год рождения 1916, национальность венгр
уроженцу-ке г. Кошице, Берегсасского района, Закарпатской обл.
осужденному-ой Закарпатским облсудом
21 января 1946 г. по ст. 54-10 ч. 1 УК УССР
к 10 годам лишения свободы
имеющему-ей в прошлом судимости не судим
в том, что он-а отбывал-а наказание в местах заключения МВД
с «2» ноября 1946 г. по «» 19 г.
откуда освобожден-а по определению Коллегии Верховного Суда Мордовской АССР от 5 июня 1956 г. условно, досрочно на 1 год 8 мес. 26 дней

Начальник Управления (подразделения) колонии, тюрьмы
(подпись)
Начальник отдела (части), секретарь тюрьмы
(подпись)
Печать

Igazolás Ormos István József rehabilitációjáról.[262]

Saját rehabilitálásukat ők sem kérelmezték. 1991. november 11-i keltezéssel a területi ügyészség igazolást küldött rehabilitálásukról. Az erről szóló igazolást mindegyikük kézhez kapta.

[262] Dupka György magánarchívuma. Ormos István József 1991-folyamán bocsájtotta rendelkezésemre.

Kimutatás a mezőkaszonyi szovjetellenes csoportról

Vádlott	Letartóztatás helye, ideje, vizsgálati fogság	Ítélet-hozatal ideje. Ungvár, megyei bíróság	Kiszabott büntetés	Fogságban töltött idő	Büntetés helye	Szabadulás	Rehabilitálás, elismerés
Szécsi Sándor (Mezőkaszony, 1939), lakh. Csonkapapi, pályakezdő tanító. Vád: szovjetellenes röplapterjesztés	Mező-kaszony, 1957. 10.30. KGB ungvári börtöne	1958. 01.21. (UBT 54/10, és 54/11)	5	1 év 6 hónap	Ungvár, Mordvin ASZSZK, GULÁG 7. számú láger	1959	1991. 11.11. 1956-os emlékérem (1993)
Ormos István (Mezőkaszony, 1936), lakh. Mezőkaszony, mozigépész. Vád: szovjetellenes röplapterjesztés	Mező-kaszony, 1957. 10.30. KGB ungvári börtöne	1958. 01.21. (UBT 54/10, és 54/11)	4	3 év	Ungvár, Mordvin ASZSZK, GULÁG 11. számú láger	1960. 07.06.	1991. 11.11. 1956-os emlékérem (1993)
Ormos Mária (Mezőkaszony, 1939), lakh. Tiszacsoma, pályakezdő tanító. Vád: szovjetellenes röplapterjesztés	Mező-kaszony, 1957. 10.30. KGB ungvári börtöne	1958. 01.21. (UBT 54/10, és 54/11)	4	1 év 11 hónap	Ungvár, Szibéria Kemerovo, GULÁG női lágere	1959. 09.29.	1991. 11.11. 1956-os emlékérem (1993)

Emléktáblaavatás Mezőkaszonyban, 2006
(Varga János és Ormos Mária)

A mezőkaszonyi szovjetellenes csoport emlékezete
1956-os emléktábla.
*(**Szécsi Pál, Ormos István, Ormos Mária** volt politikai elítélt tiszteletére.)*
Helyszín: Mezőkaszony, a középiskola falán.
Állíttatta: a MÉKK, UMDSZ. Avatás: 2006. október 23.
Kivitelezője: Jendrék Tibor kőfaragó (Minaj)

2006-tól, minden évben koszorúzással egybekötött megemlékezést tartanak Mezőkaszonyban, a helyi középiskola falán elhelyezett emléktáblánál

4.) A gálocsi szovjetellenes ifjúsági csoport

A levéltári anyagok tanulmányozása során 1990-ben rábukkantam egy negyedik csoport tevékenységére is, amely szintén röplapterjesztéssel foglalkozott. A gálocsi politizáló fiatalok csoportja ugyancsak az '56-os események hatására szerveződött. 1958 őszén letartóztatott csoport tagjaival kapcsolatos nyomozást az ***Uvin*** KGB százados vezette.

Az általa összeállított vádirat szerint vezetőjük a gálocsi születésű, közben Husztra áthelyezett ***Gecse Endre*** református lelkész, aki *„magyar burzsoá nacionalista szellemben szovjetellenes propagandát fejtett ki és fegyveres felkelésre szólította a fiatalokat".*

A nyomozati anyagban rajta kívül még két olyan személy – ***Pasztellák István, Perduk Tibor*** – szerepelt, akiket vizsgálati fogságra ítéltek. Gecse Endrére akarták rábizonyítani, hogy kapcsolatban állt a magyarországi felkelőkkel, s itt, Kárpátalján, szülőfalujában amerikai ügynöki tevékenységet fejtett ki és az ellenálló gálocsi fiatalokat ő irányította.

A felvétel Gecse Endre letartóztatása idején készült[263]

Uvin KGB százados a nyomozás idején párhuzamot akart vonni Gecse Endre lelkész és a gálocsi ifjak szovjetellenes csoportjának tevékenysége között. A gálocsi fiatalok a vallatása idején egybehangzóan kijelentették, hogy semmilyen utasítást nem kaptak a tiszteletestől a szovjetrendszer elleni fegyveres felkelés szervezésére. A szembesítés a tiszteletes hirtelen beállt halála miatt a KGB-börtönben elmaradt.

Özvegy ***Csírpák Emilné Gecse Anna, Gecse Endre*** tiszteletes húga, a következőképpen számol be az akkori eseményekről: *„Bandit 1958 májusában iktatta be lelkipásztori tisztségbe Huszton Gencsy Béla, Kárpátalja református püspöke. A huszti gyülekezet igen hálásnak bizonyult. Bandi nagyon szerette őket. November végén öcsémnél – minden előzmény nélkül – kétszer is tartottak házkutatást, Bandi „ellenforradalmi tevékenységére" hivatkoztak. Az előzmény az 1956-os magyarországi forradalom volt... Bandi korábban összetűzött a püspökkel, aki a '45 utáni hatalom lelkes kiszolgálójának bizonyult. Gencsy*[264] *utólag azt mondta nekem, hogy Bandi elismeréssel beszélt neki (hogy mikor, milyen körülmények között, hiszen a család már csak holtan láthatta, akkor is csupán messziről) a szovjet börtönviszonyokról. 1958. december*

[263] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 5608. Opisz 1. No. 3429.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

[264] Gencsy Béla a béke papként ismert püspök teljes neve

2-án öcsémet elvitték. Az ügyészségen egyetlen terhelő bizonyíték Hitler Harcom-jának kötete volt, amelybe beleírták Bandi nevét. Pedig ő ki nem állhatta, ha valaki beleírta a nevét könyveibe. Miután így „igazolták" az ellenforradalmi izgatás vádját, „amerikai kapcsolatait" is felróták. Az „amerikai kapcsolat" úgy jött létre, hogy Bandi huszti gyülekezetétől kapott egy palástot, amelyet egy Amerikából küldött anyagból készítettek el.

1959. január 7-én láthattam viszont, de már holtan. Hárman mentünk be Ungvárra: a felesége, Leona, a kurátor felesége és én. Nem nyúlhattunk hozzá, csupán jó pár méter távolságból nézhettük meg. A kezét eltakarták a palástjával, csak az arca látszott. Az egyik halántéka kék volt.

A hatóságok nagyon meg voltak ijedve, Bandi halálát mégis sikerült eltussolni. Pedig írtunk még Hruscsovnak is a rehabilitáció végett.

Családunk 1971-ben áttelepült Magyarországra. Már innen kértük Bandi exhumálását. Indoklás nélkül elutasítottak. Máig is ott fekszik a lezárt, pusztuló, régi ungvári temetőben. Sírkövét ledöntötték. Jó pásztor volt, nem hagyta el nyáját."[265]

1992. június 16.-án a szlovákiai K. Vojkovceben élő ***Özv. Gecse Endréné*** Életrajzukat is megküldte a címemre. Ebből idézek: *„Gecse Endre (Gálocs, 1902.06.06.-Ungvár, 1959.01. 4.) a teológiát Sárospatakon végezte. A teológia elvégzése után, 1931-ben a gálocsi református. gyülekezet megválasztotta lelkészének. 1941-ben megnősült.*

A második világháború után nagyon nehezen éltünk. A hívek kevés adományából tengettük életünket. Lakásunkat, a parochiát elvették klubnak. Így egyik hívünk földes szobája volt a lakhelyünk. A szomszéd községből, Tarnócról a lelkész elköltözött. Így férjem, Tarnócon és a filia Botfalva községben is beszolgáló lelkész lett. Biciklin közlekedett, hóban, fagyban, hűséggel szolgált. Zokszó nélkül végezte terhe munkáját.

Mivel már 50 éves volt, könnyíteni akart helyzetén. Ezért férjem, Husztra pályázott, ott a lelkészi állás megüresedett. Így 1958 májusában a huszti református gyülekezet tagjai megválasztották lelkészüknek. Huszton nagyon jól éreztük magunkat. Itt 1958. dec. 2-ig működött, mint lelkész. Innen az állami hatóságok koholt vádak alapján elvitték.

[265] *Reformátusok Lapja,* 1990. április 29., 17. szám.

Akkor láttam utoljára élve hűséges hitvesemet. 1959. jan. 7-én láttam viszont holtan. Elvittek a temetésre a hatósági emberek, de lelkészt nem engedtek hívni. Őt, aki számtalan ember felett mondott beszédet és imát, ima nélkül hantolták el. Meghalt egy igaz magyar és Isten igéjének hűséges hirdetője.

Itt maradtam egyedül, keserűséggel a szívemben. A háromszori házkutatás és ami utána következett, úgy megviselt, hogy idegösszeomlást kaptam.

Nyugdíjat nem kaptam, zongora órákat adtam és mint orgonista szolgáltam úgy a református, mint a katolikus gyülekezetben.

Később Hruscsovné közbenjárására hazajöttem Csehszlovákiába. Édesanyámékhoz. Azóta itt élek. Mióta a 60-ik évemet betöltöttem, azóta szociális segélyt kapok."[266]

A KMKSZ gálocsi alapszervezete kezdeményezésére tetemét 1992. október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték a gálocsiba és ott helyezték örök nyugalomra. Másnap, október 25-én a református templom belső falán emléktáblát avattak ***Gecse Endre*** lelkésznek. A gyászszertartáson jelen volt Gecse Endre unokaöccse, ***Csirpák Emil*** és a Szlovákiában letelepedett özvegye, ***Gecse Endréné.***[267]

2003-ban a kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban Emlékkönyvet jelentettem meg Gecse Endre mártír tiszteletesről, Gortvay Erzsébettel állítottuk össze. Felkérésünkre szemtanúk, helytörténészek, családtagok, tanítványok vallanak a „Jó pásztorról". Többek között ***Gecse Géza*** *(Bandi bácsi),* ***Csirpák Emil*** *(Emlékeim anyai nagybátyámról...),* ***Csirpák Emilné Gecse Anna*** *(A szolgálat vége. Gecse Endre kárpátaljai lelkész halálának körülményeiről, Áldozat és hős),* ***Özvegy Gecse Endréné*** *(Életrajzunk),* ***dr. Szalóki László*** *(Gecse Endre lelkipásztor élete és sorsa),* ***Tárczi Lajos*** *(Megemlékezés),* ***Varga Jolán*** *(Én, hogy az vagyok, neki köszönhetem),* ***Tóth Mária*** *(Tanítványa voltam),* ***Pasztellák István*** *(Emlékeim Gecse Endre református lelkészről),* ***Molnár László*** *(Két napot töltöttem vizsgálati fogságban. Visszaemlékezés az 56-os forradalom gálocsi visszhangjaira),* ***Tóth István*** *(Emblemati-*

[266] Dupka György archívuma. Gecse Endréné ref. lelkész özvegye levelének keltezése, K. Vojtovice, 1992. június 16.
[267] Dupka György-Horváth Sándor. *'56 Kárpátalján.* 1993. i. m. 57. o.

kus alakja történelmünknek), ***Korszun Alekszej*** *(1956 mai szemmel),* ***Gortvay Erzsébet*** *(„Övé az érdem...") és a jelen sorok írója (****Dupka György*** *(A gálocsi 56-osok és Gecse Endre, Ítélet, Nyílt levél Göncz Árpádhoz, a Magyar Köztársaság elnökéhez, Gecse Endre emlékezetek Gálocson, A meghurcoltatásokra emlékeztető dátumok, Függelék (A gálocsi Egyházról, A huszti egyházról, Fényképek, dokumentumok).*[268]

Varga Jolán (Gecse Endre nevelt lánya), fia és Gortvay Erzsébet társaságában, 2000

A fenti vallomásokból, adatokból is kitűnik, hogy a nyomozótiszteknek az az elképzelése, hogy központi kirakatpert konstruáljanak Gecse Endre és a gálocsi fiatalok ügyéből, nem sikerült véghez vinni, mivel a fővádlott belehalt a vallatások során alkalmazott kínzásokba. A továbbiakban a röplapokat terjesztő fiatalok ügye már nem bírt olyan nagy politikai jelentőséggel, ezért szokványos bírósági perben csupán két személyt ítéltek el.

***

A Kárpátaljai Területi Bíróság büntetőügyi bírósági kollégiuma zárt ülésen ***Rafalovszki*** bíró elnökletével, és a népi ülnökök – ***Ve-***

[268] Lásd bővebben: *Jó pásztor volt. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. 2003.i. m.

res és Luhovszkij, titkár – ***Licsko, Kovalcsuk*** ügyész, ***Hlahola*** és ***Kabanova*** ügyvédek részvételével 1959. január 30-31-én hozott ítéletet a gálocsi szovjetellenes csoport ügyében.

Az elsőrendű vádlott: ***Pasztellák István*** (Sztepan Sztepanovics, Gálocs, 1943.01. 25.), gálocsi lakos, magyar nemzetiségű, párton kívüli, szegényparaszt származású, munkahelye az Iszkra Kolhoz, az Ungvári 2. Sz. Esti Iskola 9. osztályának tanulója, akit az Ukrán SZSZK Btk. 57-1. „a", 54-11., 54-10,2-ik rész és a 196. § foglalt bűntény elkövetésével vádolja.

Pasztellák István,
a gálocsi politizáló csoport elítéltjének levéltárban őrzött fotója.[269]

A másodrendű vádlott: ***Perduk Tibor*** (Tibor Gyulovics, Sátoraljaújhely, 1942.04. 22.), gálocsi lakos, magyar nemzetiségű, párton kívüli, munkás származású, munkahelye az Iszkra Kolhoz, az Ungvári 2. Sz. Esti Iskola 9. osztályának tanulója, akit az Ukrán SZSZK Btk. 54-1. „a", 54-11. és 196. § foglalt bűntény elkövetésével vádolja.

„A bírósági kollégium megállapította: Pasztellák István „ellen az a vád, hogy az 1957-58-as években gyakran látogatta az ungvári járási Gálocs falu református, templomának lelkészét – Gecse Endrét (Andrij Gejzovicsot), aki az előzetes nyomozás során, 1959. január 4-én elhunyt,

[269] Várady Natália gyűjtése (UÁHL, Fond 5608. Opisz 1. No. 3429.). Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

és akitől ő különböző szépirodalmi könyveket és a burzsoá Magyarország történelméről szóló könyveket kapott.

A szovjetellenes beszélgetések befolyása alatt, amelyeket Gecsével folytatott, az elolvasott szovjetellenes irodalom, valamint a BBC, a Szabad Európa, az Amerika Hangja rádióadásai hatására Pasztellák vádlott a magyar burzsoá nacionalizmus és a szovjethatalom elleni harc útjára lépett. Így 1957 őszén a magyar burzsoá nacionalista meggyőződésű Pasztellák, szovjetellenes beállítottságától vezérelve, iskoláskorú fiatalokból szovjetellenes csoportot szervezett Gálocsban, amely csoport a szovjethatalom elleni fegyveres harcot tűzte ki céljául arra az esetre, ha háború törne ki a Szovjetunió ellen, avagy másféle bonyodalom állna be a nemzetközi helyzet kiéleződése kapcsán. Többek között 1957 végén Pasztellák vádlott a szovjetellenes szervezetbe bevonta Perduk Tibor Gyulovicsot, aki ugyancsak ez ügyben vádlott, Szanyi János Jánosovicsot, Molnár László Istvánovicsot és 1958 nyarán Perduk vádlott közreműködésével Deák Ferenc Joszifovicsot is beszervezte.

1957 őszén a csoport szervezeti összejövetelén Pasztellák vádlottat (a lakásán) megválasztották a csoport vezetőjévé, Perduk vádlottat a helyettesévé. Ugyanazon a napon Pasztellák és a többiek megfogalmazták a tagsági hűségesküt a szovjetrendszer elleni harcra, amelyet a többi társuk is letett.

Ezenkívül határozatot fogadtak el lőfegyver és kézifegyver, lőszer gyűjtéséről a szovjetrendszer elleni fegyveres támadás céljára.

1957–1958 folyamán Pasztellák vádlott a szervezet többi tagjával egyetemben gyűjtötte a fegyvereket, lőszert, robbanóanyagokat a régi harcok helyein és egy raktárban tárolták, amiért Molnár volt a felelős.

Pasztellák vádlott személyesen egy szuronyt és egy nem működő revolvert őrzött.

1958 nyarán Pasztellák vádlott utasította Szanyi Jánost, hogy végezze el a fegyverraktárban a leltárt.

1958 októberében Pasztellák vádlott többször javasolta a szervezet tagjainak, hogy készítsenek és terjesszenek Gálocsban szovjetellenes röplapokat az 1956-os októberi-novemberi magyarországi ellenforradalmi lázadás 2. évfordulója alkalmából. Mivel a szervezet tagjai nem voltak hajlandóak elfogadni ezt a javaslatot, Pasztellák vádlott 1958. október

22-én tinta és ceruza segítségével egy füzetlapon személyesen írta meg és nyilvános helyen kifüggesztette a felhívást, amely felszólította Kárpátalja magyar lakosságát, hogy kezdjen szervezett harcot a szovjethatalom, a kommunista párt és a szovjet kormány ellen. A Pasztellák vádlott által kibocsátott röpirat jellegénél fogva durván rágalmazta a szovjet kormányt és a kommunista pártot, azt illetően, hogy a Szovjetunió testvéri segítséget nyújtott a magyar népnek a magyarországi ellenforradalmi lázadás elfojtásában 1956 októberében.

Perduk Tibor Gyulovics ellen az a vád, hogy osztotta a csoport szovjetellenes nézeteit, 1957-ben belépett a Pasztellák vádlott által megszervezett csoportba, amely a szovjetrendszer elleni fegyveres harcot tűzte ki céljául, arra az esetre, ha éleződik a nemzetközi helyzet és esetleg háború törne ki a Szovjetunió ellen, 1958-ban Perduk vádlott Pasztellákkal együtt beszervezte ***Deák Ferenc Joszifovicsot*** *is.*

A csoport szervezeti összejövetelén Perduk vádlottat a szovjetellenes csoport helyettes vezetőjévé választották meg, és akkor tette le társainak az esküt a szovjetrendszer elleni harcra, részt vett a Pasztellák csoportvezetővé választásában és a fegyvergyűjtési kérdések megvitatásában.

Ezen kívül Perduk vádlott közvetlenül gyűjtött fegyvereket és azokat közös raktárba adta be, magánál hagyva egy szuronyt, és tudomása volt róla, hogy Pasztellák vádlott elkészített és kiragasztott Gálocsban három szovjetellenes röpiratot.

A vádlottak teljes egészében beismerték bűnösségüket. Saját beismerésükön kívül Pasztellák és Perduk vádlottak bűnösségét számos bizonyíték támasztja alá, melyeket a bírósági peranyag tartalmaz. Többek közt ***Deák, Molnár, Szanyi, Tóth, Kótyuk, Grünwald, Orémusz, Veress és Nyisztor*** *tanúk vallomásai, amelyek szavahihetősége iránt nem merültek fel kétségek. A bizonyítékok között szerepelnek még: számos házkutatási és elkobzási jegyzőkönyv, fényképek arról a helyről, ahol a fegyvereket rejtették, és mellékelve vannak a szovjetellenes röplapok, az elhunyt* ***Gecse A.G.*** *lakhelyén lefoglalt szovjetellenes irodalom, amelyet Pasztellák vádlott is használt, Gecse A.G. előzetes kihallgatásainak jegyzőkönyve, (második kötet, 94. oldal), a határozatot a Gecse elleni nyomozás beszüntetéséről (270, 271, 272. oldal), írásszakértői vélemény, (3.*

kötet, 127. és 132. oldal), tárgyi bizonyítékok és a szovjetellenes röplapok, amelyeket Pasztellák vádlott írt és terjesztett (3. kötet, 137. és 138. oldal), szakértői vélemény a fegyverekről (3. kötet, 164–176.old.) robbanóanyagokról (3. kötet, 153–157. old.) és a többi közvetlen bizonyíték.

A felsorolt bizonyítékok teljes egészében alátámasztják a bűntények elkövetését:

Pasztellák István Istvánovics – bűnös az Ukrán SZSZK Btk. 54–1 „a", 54–11, és 54–10/2. rész, illetve 196. paragrafusa szerint,

Perduk Tibor Gyulovics – bűnös az Ukrán SZSZK Btk. 54–1 „a", 54–11. és 196. sz. paragrafusában foglalt bűntények elkövetésében.

Pasztellák és Perduk vádlottak túlságosan súlyos bűntettet követtek el a szovjet állam ellen és szigorú büntetést érdemelnek.

Azonban a bírósági kollégium a büntetés meghatározása során figyelembe vette Pasztellák és Perduk fiatal korát, azt, hogy először követtek el bűntényt és megbánást tanúsítottak.

Ezen kívül a bírósági kollégium azt is figyelembe vette, hogy a vádlottak a felnőtt református lelkész, Gecse Andrij Gejzovics befolyása alá kerültek.

Az említett körülményeket figyelembe véve a bírósági kollégium lehetségesnek véli Pasztellák és Perduk vádlottakkal szemben az USZSZK Btk. 46. paragrafusának alkalmazását.

Az USZSZK Btk. 296 és 297. paragrafusa alapján a bírósági kollégium a következő ítéletet hozta

Pasztellák István Istvánovicsot az USZSZK Btk. 54–1 „a" 54– 11. és 54–10/2., valamint 196. paragrafusában foglalt bűntények elkövetéséért, összhangban az USZSZK Btk. 45. paragrafusával, az USZSZK Btk. 46. paragrafusának alkalmazásával gyermeknevelő munkalágerben letöltendő 5 évi szabadságvesztésre ítéli vagyonelkobzás nélkül;

Perduk Tibor Gyulovicsot, az USZSZK Btk. 54–1 „a" 54–11., valamint 196. paragrafusában foglalt bűntények elkövetéséért, összhangban az USZSZK Btk. 45. paragrafusával az USZSZK Btk. 46. paragrafusának alkalmazásával gyermeknevelő munkalágerben letöltendő 2. évi szabadságvesztésre ítéli, vagyonelkobzás nélkül."[270]

[270] Forrás: Dupka György archívumából. A bírósági ítélet másolata 1991-ben Pasztellák Istvántól származik.

Az ítéletben említés történik, hogy a gálocsi ellenálló csoport fegyverraktárosa a szintén gálocsi születésű ***Molnár László***[271] (Gálocs, 1945,11.19.) volt, aki alig töltötte be a 13. életévét, ezért nem indult el ellene vádeljárás, viszont tanúként beidézték. A felkérésemre visszaemlékező levelében a fenti információkat megerősítette*: „Mivel én még kiskorú voltam, illetve 13-ik életévemet akkor töltöttem be, így bíróságilag nem ítéltek el, csupán a KGB kihallgatásaira idéztek be. 2 napot töltöttem vizsgálati fogságban. Szóban megfenyítettek és azzal engedtek haza, hogy hasonló eseten tetten érnek, akkor javító-nevelő intézetbe küldenek. Közel 1 évig megfigyelés alatt tartott a KGB. Hetente jelentkeznem kellett a községházán, úgynevezett beszélgetésre. Ezen a KGB ügyeletes tisztje jelent meg. Érdeklődött a magaviseletem felől. (...) Éveken át éreztették velünk, hogy a szovjet nép ellenségei vagyunk."*[272]

Mielőtt a csoport tagjait letartóztatták volna, a házuk udvarán levő kútba dobták a fegyvereket.

***

A sajtóban is gyakran megszólaltatott Molnár László szerint „*az '56-os forradalom napjaiban mindenkiben felcsillant a remény, hogy Amerika közbelép a forradalmárok oldalán, győz a szabadságharc, és még Kárpátalja is visszakerül az ezeréves Nagy-Magyarországhoz. A forradalom elbukása azután nagyon lehangolta az embereket, ezért a következő évben mi, három iskolás gyerek – az akkor 15 éves Pasztellák István, a 14 éves unokatestvérem, Perduk Tibor és jómagam, aki még csak 12 éves voltam – kiskamaszos naivitással elhatároztuk, hogy szervezünk egy ellenálló csoportot, felfegyverkezünk, s kirobbantunk egy Kárpátalja magyarlakta részére kiterjedő fegyveres felkelést."*[273]

---

[271] Molnár László (anyja neve Perduk Ilona) az iskolai tanulmányok befejeztével a Területi Rádió és Televízió Adóállomás elektroműszerészeként dolgozott. A rendszerváltás után a KMKSZ választmányának tagja, a KMKSZ helyi alapszervezetének jelenlegi elnöke.

[272] Dupka György archívuma. Molnár László (Gálocs), részlet 1992.08.16.-án keltezett leveléből.

[273] Lajos Mihály. Kárpátalja '56-os hősei. Szinte még gyerekek voltak, naivok és lelkesek... In: Kárpátalja, 2016. október 26. https://karpataljalap.net/2016/10/26/karpatalja-56-os-hosei

Molnár László '56-os kárpátaljai politikai meghurcolt a beregszászi II. RFKMF szervezésében lezajlott nemzetközi konferencián (Beregszász, 2016.11.04.).[274]

Egy másik interjúban feleleveníti a kezdeti szervezkedést: *„Kis telepes rádiónk révén értesültünk a napi események alakulásáról, így én élőben hallhattam Nagy Imre hangját – emlékszik vissza Az oroszok bevonulását követően mindnyájunkban nagy volt a fájdalom, sajnáltuk az elesett, bebörtönzött fiatalokat, a magyar haza ismételt bukását. Gyerekfejjel el is határoztuk, hogy valamit teszünk ellene. Unokatestvéremmel, Perduk Tiborral és közös barátunkkal, Pasztellák Istvánnal egyfajta „ellenálló csoportot" hoztunk létre, amihez persze próbáltunk társakat szerezni. (...) A forradalom második évfordulója alkalmával szerveztük első „komoly" akciónkat. Megfogalmazhatunk egy felhívást, amit Pista október 23. hajnalán kiragasztott a falu egyetlen üzletének ajtajára, illetve a kolhoziroda falára. Ezzel szerettünk volna emlékezni a hősökre és valamiképpen lelket önteni a falu lakosaiba. „A véreskezű szovjet diktátorok vérbe fojtották a magyar forradalmat..." – hirdették a plakátjaink, amiket sajnos (vagy szerencsére) nagyon hamar észrevett egy „párt közeli" egyén, és azonnal a helyi párttitkárhoz rohant vele. Úgy vélem, ha az írást egy egyszerű ember veszi észre, és csendben*

[274] Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

eltávolítja, soha senki nem szerez tudomást róla. Ugyanakkor, ha ezt megússzuk, szinte bizonyos, hogy tovább szervezkedünk, aminek még súlyosabb következményei lehettek volna ránk nézve. Így is elég nagy veszedelmet zúdítottunk családjainkra és a falu lakosaira. A KGB még aznap elkezdte a nyomozást: összegyűjtötték és kihallgatták a korábban „feketelistára" vett embereket, és lepedős autójuk (ponyvás kocsi) szinte naponta bejárta a falut. (...)

Elsőként Pasztellák Istvánt vitték el, állítólag írásszakértő segítségével találtak rá, majd hamarosan Perduk Tibor és én is sorra kerültünk. Engem két napig tartottak benn. Igyekeztem minél kevesebbet elárulni a dolgainkról, a fegyverekről, amíg csak lehetett, tagadtam. Egy revolver kapcsán aztán ki is húztam a gyufát. Nem akartam elárulni, hova rejtettem, végül azt vallottam, hogy Ungváron a gyaloghídról az Ungba dobtam. Erre búvárokat rendeltek a helyszínre, akik órákig keresgéltek a jéghideg vízben. Aztán kiböktem, hogy nem is ott van, hanem a nővéremék kútjában. Csodálom, de még akkor sem bántottak... Miután a kút vizét kiszivattyúzták, már engem küldtek le a fegyverért. Meg is találtam, de ahelyett, hogy felhoztam volna, a terhelő bizonyítékot még inkább a káva alá dugtam. Végül a falu kútmesterét parancsolták le, aki aztán pillanatok alatt megtalálta a működőképes, cseh tiszti revolvert. (...)

A nyomozók sehogy sem akarták elhinni, hogy egyedül, felnőtt segítség nélkül szervezkedtünk. Jobb híján a gálocsi származású, akkor már Huszton szolgáló, időskorú Gecse Endre tiszteletes nyakába varrták az ügyünket, akit azelőtt hittanoktatásért is feljelentettek. Rá akarták bizonyítani, hogy kapcsolatban állt a magyarországi felkelőkkel és letartóztatásához a mi ügyünk is kapóra jött. Őt végül halálra verték a kihallgatások során, mert nyilván nem tudták rávenni, hogy magára vállaljon olyasmit, amiről tudomása sem volt. Engem nem ért komoly fizikai bántalom, inkább mosolyogtak rajtam. Emlékszem, az egyik tiszt egyszer kacagva mondta: „Ez akarta megdönteni a nagy szovjethatalmat, mikor a földig se ér a lába?!" És valóban, ahogy ültem a széken, cipőm nem érte el a padlót. (...) Hogy milyen volt a történtek visszhangja a faluban? Vegyes. Ami azonban örökre belém ivódott, az a monarchiabeli idős em-

berek néma kézszorítása, amelyben szavak nélkül is nagyon sok minden benne volt...”[275]

***

Pasztellák István[276] (Gálocs, 1943. 01. 25) 16 évest, 1959. január 1-jén 6 év szabadságvesztésre ítélték. Ebből a KGB ungvári börtönében 1958.szeptember 26-tól mintegy 12 hónapot töltött le, 1959 decemberében amnesztiával szabadult.[277]

2003 szeptemberében megírt visszaemlékezésében részletesen felidézi kapcsolatát ***Gecse Endre*** református tiszteletessel is: *„A tiszteletes úrral sokat beszélgettünk a könyvekről, az iskolai dolgokról, de a politikáról sohasem. Ma már megértem az ő helyzetét, hogy egy fiatal, serdülőkorú, tapasztalatlan gyerekkel nem beszélhette meg az akkori helyzetet, sem a nemrég lezajlott 1956-os forradalomról nem magyarázhatta el a véleményét, mert ez nagyon veszélyes lett volna számára. Barátságban maradtunk a könyvek elolvasása után is, sőt amikor 1958 májusában kinevezték Husztra lelkésznek, több napon keresztül segítettem a holmijait bepakolni és autóra rakni az elszállításhoz. Ha ő nem beszélhetett nyíltan, ugyanúgy voltam én is. Ugyanis tagja voltam az 1956-os forradalom hatása alatt szerveződött gálocsi szovjetellenes ifjúsági szervezetnek, amiről neki halvány fogalma se volt. Fegyverek gyűjtésével, röplapok készítésével és terjesztésével foglalkoztunk egészen 1958 őszéig, amikor is az állambiztonsági szervek a nyomunkra jutottak. A vallatások alatt a nyomozók mindig azt akarták megtudni, hogy ki volt az a felnőtt ember, aki bennünket, fiatalokat irányított. A szervezet tagjai mind tagadták, hogy ilyen lett volna, ami fedte is a valóságot.*

---

[275] Popovics Zsuzsanna. *„A véreskezű szovjet diktátorok vérbe fojtották a magyar forradalmat...”* (Beszélgetés Molnár Lászlóval), In: Kárpátalja, 2002 novembere.

[276] Pasztellák István (anyja neve, Mohi Anna) Gálocs lakosa. Meghurcolták apját is magyarságáért, hazaszeretetéért. Korán elvesztette őt, de hitét megörökölte, abból táplálkozott ő is. A börtönből való szabadulása után fejezte be tanulmányait. Majd az Ungvári Terményforgalmi Vállalat dolgozója, a KMKSZ, a MÉKK egyik alapító tagja.

[277] Dupka György: *„Nincs mit félni a földi hatalmaktól”.* Beszélgetés Pasztellák Istvánnal, az 1956-os Gálocsi politizáló csoport vezetőjével. In: Együtt. (Ungvár), 2003. 7/3. sz.72-78.p.

__Uvin__ százados, egy baskír-tatár kinézetű, középtermetű alak, aki a nyomozást vezette, engemet mindig arról faggatott, hogy áruljam el, ki diktálta nekem a röplapok szövegének tartalmát. Különösen nem tetszett neki két mondat: „Minél sötétebb az éjszaka, annál közelebb a hajnal. Minél erősebb az elnyomás, annál közelebb a szabadulás". Állandóan azt hajtogatta nekem, hogy ezt te nem találhattad ki, ez csak egy okos, felnőtt embertől származhatott. Valóban igaza volt, ezt az idézetet egy nagy embertől, __Kossuth Lajostól__ kölcsönöztem, amit meg is mondtam neki. Öröme leírhatatlan volt, hogy végre igazat mondtam. Szigorúan követelte, hogy áruljam el, hol található ez az ember. Töredelmesen bevallottam, hogy Budapesten található, de már több mint hatvan éve el van temetve. Amúgy a könyveiben megtalálhatják a fent említett idézetet. Ezzel egy darabig a felnőtt keresés szünetelt.

1958. december 8-án ismét felvittek kihallgatásra a börtöncellából. A nyomozó százados igen elégedetten megkérdezte, hogyha ismerem-e Gecse Endre református papot. Természetesen ismertem, feleltem én, egészen a Husztra való áthelyezésig. Tudom-e, hogy ő amerikai kém volt. Honnan tudhatnám, feleltem, abban biztos lehet, hogy nekem mint serdülőkorúnak, ilyesmit nemigen mondhatott el. És azt elismerem, folytatta a vallatást, hogy ő könyveket adott nekem olvasni. Igen, elismerem, feleltem én, hogy __Jókai, Mikszáth, Gárdonyi__ magyar írók szépirodalmi műveit adta nekem elolvasni, de erről mindenki tudott a faluban. És azt elismerem-e, hogy ideadta nekem elolvasni __Hitler__ „Mein Kampf"-ját. Ezt nem ismerem el, merthogy Hitler ki volt, azt tudom, de hogy a „Mein Kampf" micsoda, arról fogalmam sincs. Akkor ismerjem el, hogy Gecse Endre református pap volt az eszmei vezetőnk. Erre azt feleltem, de a többiek is ezt mondták, hogy ő neki fogalma se volt a szervezetünktől, de ha annyira akarják ezt bizonyítani, akkor szembesítsenek vele, majd bebizonyítjuk az ellenkezőjét.

Szembesítésre soha nem került sor, csak 1959. január 9-én a kihallgatás közben mutattak egy jegyzőkönyvet, benne egy orvosi igazolás is volt, hogy Gecse Endre szívelégtelenségben meghalt. Nagyon megrázott az eset, sokáig nem tudtam napirendre térni a tény felett, hogy a mai modern korban egy egészséges embernek a bör-

tönben kell meghalnia szívelégtelenségben, amit nehezen hittem el. Később értettem meg, hogy nem őt, hanem személyében az Istenben való hitet akarták elpusztítani, ami sem akkor, sem más időben, sehol sem lehetséges."[278]

2006. november 9-én megdöbbenve hallottuk a hírt, hogy tragikus hirtelenséggel 63. életévében elhunyt Pasztellák István, politikai elítélt, az 56-os forradalom gálocsi hőse, a Gálocsi Ellenálló Ifjúsági Csoport alapítója, vezetője. Bátran és merészen kiállt az 1956-os forradalom eszméje mellett. 1991-ben rehabilitálták. Azonban a fegyverrejtegetés vádja alól nem mentették fel. Megalázták, meghurcolták. Csak a szovjet birodalom összeomlása után merte felfedni a fiataloknak is a magyarság jogaiért kiálló szabadságharcosi múltját. Göncz Árpád köztársasági elnök által adományozott 1956-os emlékérem kitüntetettje. Súlyos betegség gyötörte. A kórházat elhagyva, a napokban még velünk ünnepelt. Az Együtt c. folyóiratunk részére még megírta az „Emléklapok 1956-ból" című jegyzetét. Az ifjúság is rajongva hallgatta visszaemlékezéseit. Részt vett a mártírhalált halt Gecse Endre református lelkész sírjának megkoszorúzásában. Október 20-án a községháza előtt Varga János 56-os hőssel együtt leplezték le a Gálocsi Ellenálló Ifjúsági Csoport tevékenységét megörökítő emléktáblát. Emlékszem boldog, csillogó tekintetére, szavakban is kifejezte, hogy a sok megpróbáltatás után megérhette ezt a napot. Újabb kitüntetését még ezen a napon az Ungvári Főkonzulátuson megtartott ünnepségen ***Sziklavári Vilmos*** főkonzultól vehette át, az Emléklapon a következő szöveg olvasható: *„Az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulója ünnepén a Magyar Köztársaság nevében a Szabadság Hőse emlékérmet adományozzuk Pasztellák István úr részére. Aki 1956 októberében, majd a megtorlás sötét korszakában a szabadság, az emberi méltóság és a nemzeti összefogás melletti kiállásával példát adott hazaszeretetből...."*

***

[278] Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír emlékezete. 2013. i.m. 36-.39.- o.

Perduk Tibor[279] kiskorút 17 évesen, 1959. január 1-jén 2 év szabadságvesztésre ítélték.

Pasztellák István és Perduk Tibor '56-os politikai elítéltek
(Fotó: Fuchs Andrea, 2006.)

1958.november 16-tól 10 hónapot töltött le az ungvári KGB-börtönben, majd a köztörvényesek rovnói területi dubnói nevelőintézetben. 1959. szeptember 18-án amnesztiával szabadult.

Akik 2001-ben Kárpátalján a Magyar Köztársaság ,56-os Emlékérmét kapták,
balról jobbra: ***Molnár László, Milován Sándor, Perduk Tibor, Pasztellák István***[280]

[279] Perduk Tibor (Sátoraljaújhely, 1942.05.22.) anyja neve Kálmán Etelka. Az iskolái elvégzése után Gálocsból áttelepült Téglásra, az ungvári vasútállomás géplakatosa.
[280] Fotó: www.karpataljalap.net

A kézirat lezárása idején a csoportból a 78 éves Perduk Tibor Tégláson, a 75 éves Molnár László Gálocson él családja körében.

Kimutatás a gálocsi szovjetellenes politizáló csoportról

Vádlott	Letartóztatás helye, ideje, vizsgálati fogság	Ítélet-hozatal ideje. Ungvár, megyei bíróság	Kiszabott büntetés	Fogságban tőltött idő	Büntetés helye	Szabadulás	Rehabilitálás, elismerés
Pasztellák István (Gálocs, 1943.01.25.), 9. oszt.tanuló, esti iskola lakh. Gálocs	Gálocs, 1958. 11.20. KGB ungvári börtöne	1959. 01.31. (USZSZK Btk. 54/1"a", 54/11, 54/10/2 és a Btk. 196 paragr..)	5	12 hónap	Ungvár,	1959	1991. 11.11. 1956-os emlék-érem (1993)
Perduk Tibor (Sátor-aljaújhely, 1942.04.22.), 9 oszt. tanuló, esti iskola lakh. Gálocs	Gálocs, 1958. 11.20. KGB ungvári börtöne	1959. 01.31. (USZSZK Btk. 54/1"a", 54/11 és a Btk. 196. paragr.)	2	10 hónap	Ungvár, Rovnóim. Dubno, kiskorúak nevelő intézete	1959. 09. 18.	1991. 11.11. 1956-os emlék-érem (1993)
Molnár László (Gálocs, 1945.11.19.), lakh. Gálocs, tanuló.	Gálocs, 1958. 11.20. (2 nap) KGB ungvári börtöné-ben		megfi-gyelés alá helyezve	12 hónapos KGB megfi gyelés alatt	Ungvár	1959. 09. 29.	1991. 11.11. 1956-os emlék-érem (1993)
Gecse Endre ref. tiszteletes (Gálocs, 1907.06.06. - Ungvár, 1959.01.04.)	Huszt, 1958. december, KGB ungvári börtöne	1959.01.04. az Ungvári KGB börtönben vallatás közben elhunyt.					

Gecse Endre és a gálocsi fiatalok emlékezete

Gecse Endre, a felvétel letartóztatása előtti években készült.[281]

A papság a hívek körében nagy riadalmat keltett Gecse Endre református lelkész halálesete, aki a KGB ungvári börtönében vértanúként halt meg, a hatalmi szervek ügyét eltusolták.[282] Hála tisztelőinek, az ungvári Kapos utcai temetőből teteme átkerült a család nagy megnyugvására a gálocsi sírkertbe.

E TEMPLOMBAN HIRDETTE
ISTEN SZENT IGÉJÉT 27 ÉVEN ÁT
GECSE ENDRE
1907 - 1959
A MÁRTIRHALÁLT HALT REFORMÁTUS LELKÉSZ
ÁLLÍTTATTA A GÁLOCSI REF GYÜLEKEZET
ÉS A HELYI KMKSZ 1992

Gecse Endre emléktábla a gálocsi református templom belső falán.
Állíttatta: a gyülekezet, KMKSZ helyi szervezete.
Helyszín: Gálocs, a református templom. Avatás: 1992. október 25.
Forrás: https://karpataljalap.net/

[281] Dupka György magánarchívuma.
[282] Lásd bővebben: *Jó pásztor volt. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. i. m.

A gálocsi templomon kívül 1996-ban a huszti református templomban is emléktáblát állítottak a tiszteletére.

1993. március 13-án – közbenjárásomra – Göncz Árpád köztársasági elnök 56-os emlékéremmel tüntette ki a meghurcolt fiatalok mellett posztumusz Gecse Endre református tiszteletest is.

Azóta több emlékkonferenciát szerveztek a mártír tiszteletes emlékére. A gálocsi temetőben és a helyi református templomban emlékét ápolják.

A vértanú sorsával számos cikk, tanulmány, dokumentumfilm, rádióadás stb. szerzője foglakozott. Szerepét doktori disszertációkban is feldolgozták.

Gecse Endre sírhelye. A KGB által titokban elhantolt tetemét az ungvári Kapos utcai temetőből a Gálocsi köztemetőbe átszállították. Helyszín: Gálocs, köztemető. Avatás: 1992. október 25.

Koszorúzás és megemlékezés Gecse Endre sírjánál a gálocsi temetőben

Kopjafa a magyar hősök és az 1956-os hősök emlékére. Állíttatta: a KMKSZ helyi szervezete. Avatás. 2008. szeptember 2.

1956-os emléktábla. (***Pasztellák István, Perduk Tibor*** volt politikai elítéltek, ***Gecse Endre*** halálra kínzott református lelkipásztor és a meghurcolt ***Molnár László*** tiszteletére).[283] Helyszín: Gálocs, a polgármesteri hivatal falán. Állíttatta: a MÉKK, UMDSZ. Avatás: 2006. október 24. Kivitelezte: Jendrék Tibor (Minaj) kőfaragó.

[283] A *Kárpátalja* 2006.október 27-i számában olvasható, mások mellett Molnár László tiltakozik (*„Sajnálatosnak tartom, hogy a tábla állítói nem kértek engedélyt arra, hogy nevemet felvéssék az emléktáblára.”),* hogy a márványba vésettük az élő 56-osok neveit, annak kapcsán, hogy az UMDSZ és a MÉKK négy emléktáblát állított különböző intézmények falán az 1956-os forradalom és felkelés 50-ik évfordulója alkalmából. Mind az öt táblára a történelmi hűség alapján felvésettük az adott településhez kötődő szovjetellenes csoportokat és tagjainak nevét, akiket a hatóság meghurcolt. Nevezetes hely vagy személy emlékét örökítettük meg, ezért nincs helye a tiltakozásnak.

1956-1958 KÖZÖTT ITT TEVÉKENYKEDETT
A GÁLOCSI FIATALOK ELLENÁLLÓ CSOPORTJA:
PASZTELLÁK ISTVÁN, PERDUK TIBOR
AKIKET SZOVJETELLENES TEVÉKENYSÉGÜKÉRT,
RÖPIRATOK, FALRAGASZOK TERJESZTÉSÉÉRT ÍTÉLTÉK EL,
AZ UNGVÁRI ÉS MÁS BÖRTÖNÖKBEN RABOSKODTAK.
A KISKORÚ MOLNÁR LÁSZLÓT MEGHURCOLTÁK.
GECSE ENDRE REFORMÁTUS LELKÉSZ
A KÍNVALLATÁSOKBA BELEHALT.
1991-BEN REHABILITÁLTÁK ŐKET.
1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
50. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL ÁLLÍTATTA
AZ UMDSZ ÉS A MÉKK
2006. 10. 23.

A gálocsi emléktábla felirata

Az avatás résztvevői, 1992. október 25.

5.) A benei szovjetellenes ifjúsági csoport

A megyei levéltár anyagai közt található a beregszászi a beregszászi járási pártbizottság titkárának többek között az egyik jelentése, mely szerint a benei hatosztályos iskola három tanulója, a 17 éves ***Sulkó László,*** a 15 éves ***Holozsai József***[284] és a 14 éves ***Váradi Sándor*** *„...1956. november 16-án a határmenti Asztély (Luzsanka) községben fel lettek tartóztatva, mert Magyarországra próbáltak átjutni a határon. Feltartóztatásukkor kijelentették: hallgatták az „Amerika Hangja" rádióadót, valamint a miskolci városi ellenforradalmi adót, amelyek szerint a szovjet csapatok elnyomják a magyar nép szabadságát. Emiatt határozták el magukat, hogy átjutnak a határon, és a lázadók segítségére sietnek.*

Az említett tanulók szülei becsületes kolhozisták. Elemző, ismertető munka elvégzése céljából az iskolába volt irányítva a járási pártbizottság munkatársa, aki beszélgetést folytatott az iskola tanáraival és külön az említett tanulók szüleivel."[285]

Más dokumentumok, szemtanuk is alátámasztják a benei szovjetellenes csoport tevékenységét. Kik is voltak ezek a bátor kamaszkorú fiatalok, akik a magyar forradalom megsegítésére indultak?

A 1956. novemberében Magyarországra induló, a szovjet-magyar határ térségében feltartóztatott benei csoportot létrehozó ifjú szabadságharcosok egyik legidősebb jelöltje, ***Sulkó László*** (Bene, 1939–2015), a benei hatosztályos iskola tanulója volt a *„B osztályból",* a borzsavai ***Horváth Béla*** visszaemlékezésében az iskolatársáról megjegyzi, hogy *„nem ért messzire, elfogták és visszahozták Benébe*[286]

A szovjetrendszer ellen fellázadt fiatalember szlovák családból származik, édesapja még 1934-ben Pozsonyból költözött Benébe, ahol a megvásárolt földjükön a kolhozosításig gazdálkodtak. A gyermekeinek már ebben

[284] A dokumentumban *Holozsai Józsefet* családi nevét elírták, helytelenül „Balázsi" Joszifnak/Józsefnek nevezték meg. Ilyen elírásos alakban jelent meg a dokumentum a későbbi kiadványokban is. Lásd: Magyar 56. 2. Budapest, 1996. 96 oldalon, Dupka György. *56 és Kárpátalja,* Ungvár-Budapest, 67. oldalon. Más újságcikkben Holozsnyai Józsefként említik: (Kárpátalja. 2016.november 15.)

[285] Forrás: Kárpátaljai Területi Levéltár (KTAL), 15.fond, 7. lajstrom, 36. számú ügydarab. 84. l. Bubrjak I. , az UKP Beregovói járási bizottsága titkárának 1956.november 21-én keltezett *Információja a Beregszászi járásbeli helyzetről a magyarországi szituáció kapcsán* az UKP Kárpátontúli Területi Bizottságának, információs szektor.

[286] Horváth Béla. *Az én '56-om.* In: *Kárpátinfo,* 2016.augusztus 18.5.o.

a közegben formálódott a magyarságtudata. Sulkó László személyigazolványába is azt írták be, hogy magyar nemzetiségű. A szándékos határzóna megsértésért meghurcolt, megfigyelt Sulkó László a későbbiekben nem alapított családot. Vagonkísérőként ment nyugdíjba, 76 évesen halt meg.

Lánytestvére, ***Holozsainé Sulkó Aranka*** közlése szerint a bátyja *„csendes, halk szavú ember volt, az ötvenhatos kalandjukat nem nagyon emlegette."* Egy nemrég megtörtént esetről mégis volt tudomása, amikor az ezredforduló utáni évtizedekben magyarországi szakemberek a benei református templomot felújították és megtudták a bátyja eltitkolt történetét, arra biztatták, hogy *„álljon a nyilvánosság elé ezzel a történettel (...) ő csak legyintett, az mondta, úgy cselekedett, ahogy a szíve diktálta, ezért nem vár el senkitől semmiféle ellenszolgáltatást.*[287]

A csoport legfiatalabb „szabadságharcos jelöltje", ***Váradi Sándor*** (Bene, 1942–2000) a benei hétosztályos iskola tanulója volt. A későbbiekben úgy alakult a sorsa, hogy Bereg-vidék kiváló focistája volt. Majd nyugdíjas koráig játékos edzője volt a benei futballcsapatnak. A határzónába elfogott és politikai vonalon meghurcolt bátyja életútjára és társaira Váradi János így emlékezett: *„...három napig hírt sem kaptunk felőlük; aztán értesítették szüleinket a járási milíciáról, hogy menjenek a fiúkért (...) A KGB munkatársai hosszasan kikérdezték őket, s végül írásban megígértették velük, hogy felelősséget vállalnak gyermekeik magaviseletéért. Persze azok mindent megígértek (...) Édesapám, aki megjárta sztálini lágereket, attól tartott, hogy kiteszik az állásából, akkor ugyanis már a helyi kolhozban brigádvezetőként dolgozott. Látták ugyanis a szüleim, hogy a három fiú erősen meggyötört állapotban van. A fejmosás persze nem maradt el. (...) Amúgy bátyám később többször is beszélt azokról a napokról. (...) mindvégig megmaradt magyar érzelmű, a nemzetét forrón szerető embernek. 2000-ben temettük el."*[288]

A három Budapestre induló ifjú, illetve a benei hatosztályos iskola tanulói közül – az adatfelvétel idején csak – ***Holozsai József*** (Bene, 1941) él. Vallomása szerint neki is volt oka gyűlölni a szovjetrendszert.

[287] Kovács Elemér. Három ifjú Budapestre indul. In: *KárpátInfo,* 20016. október 13. A továbbiakban KárpátInfo, 20016. október 13.
[288] KárpátInfo, 20016. október 13.

1944 őszén édesapját és nagybátyját a szolyvai GUPVI-lágerbe hurcolták, ahonnan egyikük sem tért haza. Tettét nem bánta meg. Szerinte a határon azért nem sikerül átjutni, mert a beregszászi kirándulásról hazatérő asztélyi iskolások között volt az asztélyi határőrség parancsnokának éberségre nevelt lánya, aki észrevette a faluvégi félig kész házban rejtőzködő idegen fiatalokat, az esetet nyomban jelentette. Ennek következtében kudarcba fulladt a tervük. Csakhamar terepjárókon vagy húsz katona érkezett kutyákkal. Körbefogták az épületet és elfogták őket. A kihallgatás és a jegyzőkönyv felvétele után másnap eljöttek értük a KGB beregszászi nyomozói. Többek között arra is jól emlékezik, amikor *„a kihallgatások közötti időben a milícia fogdájában azok közzé zárták, akiket különböző bűncselekmények miatt előzetes letartóztatásba helyeztek. Itt bizony már elcsattant néhány pofon. Kihallgatóink sok mindennel rémisztgettek bennünket (...) Őket is legfőképpen az érdekelte, hogy ki biztatott bennünket arra, hogy nekiinduljunk a határnak. Ezek a nyomozók még inkább nem akarták elhinni, hogy egyetlen felnőttel sem beszéltünk tervünkről, hogy szüleink sem tudják, merre indultunk. Ennek, gondolom, gyorsan utána is jártak. Mindezek ellenére három napig tartottak fogva bennünket. folytatódott a kihallgatás és a megfélemlítés. Ma is úgy érzem, pokoli rémálom volt az egész.”*

Holozsai József, *’56-os kárpátaljai politikai meghurcolt*[289]

[289] A felvétel a II. RFKMF szervezésében Beregszászban 2016.áprilisában lezajlott nemzetközi konferencián készült: Forrás: http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Miután egybehangzó állításaikat leellenőrizték, ami igaznak bizonyult, hazaengedték őket. Mivel határsértés nem történt, bűncselekmény hiányában a vádat ejtették. Ezután hazaengedték őket. Majd a KGB és járási pártbizottság munkatársainak közreműködésével a benei hatosztályos iskolában nyilvános megszégyenítésben részesültek. Az államvédelmisek egyértelművé tették, ha sikerül átjutniuk a határon, egészen más elbírálásban lett volna részük.

Az iskolában, illetve a faluban az eset sokáig beszédtéma volt, a magyar '56-tal szimpatizáló emberek közül sokan velük együtt éreztek, vigasztalták, bátorították őket. A harám fiatalt évekig megfigyelés alatt tartották.

Régi fényképeket nézegetve: (balról jobbra) Váradi János, Sándor öccse, Vince István benei polgármester és Holozsai József

Forrás: KárpátInfo, 2016.10.13.

Holozsai József, a több évtizedes távlatban megtörtént szomorú esetet a túlélők szerénységével így értékelte: *„Végül is csak azt tettük, amit a szívünk diktált, amit minden rendes magyar megtett volna, ha hasonló helyzetbe kerül."*[290]

***

[290] *Kárpátinfo,* 2016. október 13.6.o.

A benei szabadságharcos jelöltek emlékezete. A benei polgármesteri hivatal támogatásával 2016-ban olyan döntés született, hogy az ötvenhatos szabadságharcnak az iskola udvarán korábban kialakított történelmi emlékhelyen olyan emlékjelet állít, amely felidézi a község ifjú szabadságharcos-jelöltjeinek cselekedeteit, hősies helytállását.[291]

2016.november 13-án az 1956-os magyar forradalom 60. évfordulója alkalmából a Benei Általános Iskola udvarán az esemény előtt tisztelgő emlékművet avattak fel. Állíttatta a KMKSZ benei alapszervezete.[292]

*A megemlékezésen **Brenzovics László,** a KMKSZ elnöke és **Holozsai József** túlélő leplezte le az emlékjelet*

***

[291] *KárpátInfo,* 20016. október 13.

[292] rsz: *„...az emlékükből építkezve újra és újra meg kell próbálnunk alakítani a sorsunkon" 1956-ra emlékeztek Benében*. Kárpátalja. 2016.november 15. https://karpataljalap.net/?q=2016/11/15/az-emlekukbol-epitkezve-ujra-es-ujra-meg-kell-probalnunk-alakitani-sorsunkon

Megjegyzem, az ismeretlen határsértők témakör még felderítésre vár, csupán adalékként közlöm, hogy az ungvári ***Kövy Ferenc***[293] (Ungvár, 1930–1982) fiatalembert szintén határsértésért vonták politikai felelősségre és ítélték el pár évre. Szabadulása után családot alapított, elismert nyomdász és sportvezető lett és mindvégig magyar érzelmű emberként ismerték Ungváron.

Balog Sándor Sorsüldözöttek (1992) című memoárjában megerősíti, hogy a beregszászi középiskolások közül is *„több fiatal fiú próbálkozott átszökni az anyaországba."* Egyeseknek sikerült, míg másoknak nem. Az egyik barátja, V.S. *„felnőtt fejjel, a Tiszát átúszva próbálkozott átjutni, több éves börtönbüntetéssel sújtották. (...) Ezek a fiúk bár gyerekésszel s nem kevés kalandvággyal próbálták kijátszani a vasfüggöny szigorú őrizetét – mind-mind a magyarországi forradalom igéző hatása alatt vállalkoztak a lehetetlenre..."*[294]

6.) Zihur Elek, a szovjetellenes agitátor Sárosorosziban

A nemrég megjelent *„Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai"*[295] című gyűjtemény Váradi Natália összeállításában, ahol a közreadott iratok szerint többek között a Bereg-vidéki Sárosorosziban 1956-1957 között ***Zihur Elek*** fejtett ki szovjetellenes agitációt a falu lakossága körében. Ügyével a hivatalos szervek is foglalkoztak.

Az említett dokumentumokból megtudjuk, hogy a 49 éves vádlott az Ugocsa-vidéki Mátyfalván 1908-ban született szegényparaszt családban, magyar nemzetiségű, végzettsége 7 osztály, bűntetlen előéletű és pártonkívüli. Majd Sárosorosziban telepedett le. Megnősült. Letartóztatása idején már 7 gyermek (5-16 éves kor közöttiek) eltartója és a Sztálini Barátság Kolhozban dolgozott.

---

[293] Rózsás János. *Gulág lexikon,* 2000. i.m. 210. o.

[294] Balog Sándor. *Sorsüldözöttek.* Galéria Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992. 71.o.

[295] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*. i. m. 2012. Elektronikus változata: *https://library.hungaricana.hu/en/view/SZSM_Kozl_43_Forradalom/?query=SZO%3D(Sándor Mária)&pg=188&layout=s*

Az *„USZSZK Minisztertanácsa alá tartozó Állambiztonsági Bizottság Kárpátalja Megyei Osztálya beregszászi járási megbízott apparátusa 1957.január 31-én letartóztatta* ***Zihur Eleket*** *szovjetellenes tevékenység vádjával.”*[296]

Az ungvári KGB börtönben Zihur Elekről készült felvétel[297]

Ezt követően a KGB ungvári börtönébe vizsgálati fogságba került. Az 1957.február 6-án Ungváron elkészített *„Vádemelési határozat...”*[298] szerzője ***Belocerkovec*** főhadnagy, a KGB nyomozója azzal vádolta, hogy 1957 január havának végén *„Oroszi községének kultúrházában több falubeli lakos jelenlétében becsmérlő kijelentéseket tett egy, magyarországi ellenforradalom lázadásáról szóló szovjet film tartalmával kapcsolatban*”, továbbá *„kinyilatkoztatta nacionalista nézeteit az ukrán-szovjet kultúra kapcsán”*, a helyi kolhozirodában *„szidalmazta a szovjet államot, szovjetellenes támadást intézett a Szovjetunió Kommunista Pártja és a Szovjetunió alapítói és vezetői ellen*.” A *Vádemelési határozatban* többek között kiemeli, hogy a vádlott *„találkozott* ***Popoviccsal,*** *az USZSZK Legfelső Tanácsának képviselőjével és sajnálatát fejezte ki, hogy ez utóbbit nem végezték ki a magyarországi ellenforradalmi lázadások alatt.”*

Az Ungváron, 1957. március 12-én keltezett *„Vádirat”*[299] összeállítója: **Zudov** százados, a KGB rangidős nyomozójának megítélése szerint a *Vádemelési határozatban* foglaltakat megalapozottnak tart-

[296] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*. i. m. 2012. *164.o.*
[297] Váradi Natália gyűjtése.
[298] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*. i. m. 2012. *164.o.*
[299] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*. i. m. 2012. *165-166.o.*

ja, az ügyben korábban elrendelt és lefolytatott nyomozás a vádakat megerősítette, az oroszi lakosoktól (***Pap Z., Gyurkó A., Bábel E., Héder P., Turányi A., Molnár A., Balog I., Pavlik Sz., Popovics D.*** képviselő sajátkezűleg írt levele) begyűjtött tanúvallomások alátámasztják a bűncselekmény elkövetését. Leszögezi azt is, hogy a vádlott a „felhozott vádakban", a felsorolt „bűncselekmények" elkövetésében bűnösségét nem ismerte el. Ennek ellenére indítványozza Zihur Elek vádlott ügyében a nyomozati anyag megküldést a *„Kárpátaljai megyei ügyészségnek az illetékes bírósághoz való továbbítás céljából."*

„Zihur Elek ítélete"[300] Ungváron, 1957.március 21-én zajlott le a Kárpátaljai Megyei Bíróság *„**Hiric** bíró elnökletével **Mohilevec, Fedoriska** népi ülnökök jelenlétében, **Dzsanajevics** jegyzőkönyvvezető, **Szagun** államügyész és **Kabanova** ügyvéd jelenlétében zárt bírósági tárgyaláson Ungváron tárgyalta **Zihur Elek** ügyét."* A bíróság szerint a vádlott bűnössége a nyomozati anyag alapján *„teljes mértékben bizonyított."* A büntetés kiszabásánál a bíróság többek között enyhítő körülményként vette figyelembe azt a tényt, hogy Zihur 7 kiskorú gyermek eltartója. A bűntetőügyben illetékes kollégium az Ukrán SZSZK BT. 54-10. tc. 1.bek., 69-1. tc. 1. bek. és 71. tc. 2. bek. -ben foglalt bűncselekmények elkövetése miatt az USZSZK Btk. 54-10.tc. 1. bek. alapján 3 évi szabadságvesztésre ítélte és 3 éves időtartamra polgári jogainak gyakorlásától megfosztotta. A kiszabott éveket a börtönben kell letöltenie. Büntetésének letöltésének kezdete 1957.január 30.

1992.július 31-én a Kárpátaljai Megyei Bíróság elnöksége[301] (***Karbovanec E., Drobor V., Himinec V. ügyész) Ripics I.,*** elnökletével felülvizsgálati eljárásban tárgyalta, a Kápátalja megyei ügyész óvása alapján a Kárpátaljai Megyei Bíróság 1958. március 21-én kelt büntetőügyben hozott ítéletet, amelyben ***Zihur Eleket*** 3 év szabadságvesztésre ítélték 3 évig terjedő jogfosztással. A felülvizsgálati eljárás során kiderült, hogy *„Zihur január 30-án huliganizmust követett el, melyért az USZSZK Btk. 70.tc.2.bek. alapján kellett felelőségre vonni, nem az USZSZK Btk.71.tc.2.bek. és 69-1.bek. alapján."* Az 1992. július 31-i

[300] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*. i. m. 2012. *166-168.o.*
[301] *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai*. i. m. 2012. *187-189.o.*

bírósági határozat a korábbi ítéletet megváltoztatta és a vádemelésből a „szovjetellenes tevékenység" bűncselekményét kizárta, az USZSZK Btk. 70.tc.2.bek. foglalt bűncselekményre minősítette át és 1 év szabadságvesztésre ítélték.

7.) Pinyőzi Sándor, aki '56-ban fel merte vállalni a véleményét…

1956. november harmadik napján egy fiatal életerős családapa, aki eladóként dolgozott a település egyetlen boltjában, munkából hazafelé menet már nem ért többet haza, a KGB letartóztatta, börtönbe vetette. Ez a rendhagyó történet a *„rossz időben rossz helyen"* tartózkodó ***Pinyőzi Sándorról*** szól, aki 1925-ben született Técsőn szegény polgári családban. Eladóként dolgozott a Juhász Üzletben. 1948-ban megnősült, két gyermeke született.

Az archívfelvételen Pinyőzi Sándor és felesége látható

Egyetlen bűne az volt, hogy 1956-ban kiállt a magyar szabadságharcot vívó ifjak mellett, s ezért négy év börtönbüntetésre ítélték. Bátor tettét elhallgató Pinyőzi Sándor 65 éves korában halt meg.

Huszonnégy év elteltével fiának, ***ifj. Pinyőzi Sándornak*** köszönhetően a sajtó nyilvánossága elé tárta az apa tragikus élettörténetét az 1956-os események vonatkozásában. Majd édesanyja elmondásából tudta meg, hogy édesapja 1956 egyik novemberi napján hazafelé menet a munkából szembe ment a Magyarországra tartó tankokkal. A járdán épp ott állt egy akkor szolgálatban lévő tiszt, akitől megkérdezte, hogy mi történik, hová tartanak a tankok? A tiszt elmondta, hogy Magyarországra mennek „rendet rakni", mert néhány lázadó zűrzavart keltett az országban. Ekkor apja kiállt a Pesten harcoló magyarok mellett. Kisebb szóösszetűzésbe keveredett a tiszttel. A szóváltást követően egyből letartóztatták. A besúgórendszernek köszönhetően még tanúkat is kerítettek ellene, és nem engedték már haza a családjához. „*Anyámat a szomszédok értesítették, még aznap este. Próbáltunk ügyvédet fogadni, meg tanúkat keresni. De be sem engedtek minket hozzá. A családból senki sem vett részt a bírósági tárgyaláson. Letartóztatása után két hét múlva Huszton volt az első bírósági ítélet, ahol bűnösnek mondták ki. (...) Az ítélet a következő volt:* ***Pinyőzi Sándort*** *ittas állapotában való huligánkodásért, a járási ügyésszel, a helyi tiszttel való tiszteletlenségért – ahogy írja, lekommunistázta a helyi vezetőket, és mindenkinek azt mondta, hogy már nem sokáig fogják vezetni ezt a területet – négy év fegyházra ítélik. Érdekes, hogy az ítéletbe a végére belefoglalták, hogy mindez 1956-ban a magyar „forradalmi puccskísérlet" idején történt. (...) Apámat 4 évre ítélték el. Luhanszkban töltötte büntetését. A négy év alatt egyszer sem találkoztunk vele. 1960-ban tért haza. (...) A rokonok, barátok, szomszédok elfordultak tőlünk. Féltek a hatalomtól. Igyekeztek nem tartani velünk a kapcsolatot, vagy csak tisztes távolból. Apánk szabadulását követően eleinte nehéz helyzetben volt. Nem nagyon akartak munkát adni neki. Végül egy idősebb ember megszánta, és adott neki munkát, így lassan kihúztuk. (...) Mivel mindössze hatéves voltam, nincs túl sok emlékem. Emlékszem, amikor jöttek a tankok, a házunk minden fala megremegett, gyerekként megrázó volt ez számomra. Volt egy rádiónk, amin nagy nehezen be lehetett fogni a Szabad Európa adását is, esténként titokban azt hallgattuk, és így értesültünk a pesti eseményekről is. (...) A régi rendszerben erről az ügyről sokáig célszerű volt hallgatni. Aztán pedig egyszerűen nem foglalkoztunk ezzel. Kékesi Sándor barátommal*

beszélgettünk a régi időkről, s amikor elmeséltem neki, ő mondta azt, hogy ez egy fontos adat a kárpátaljai magyarság számára, s talán itt az ideje, hogy a nyilvánosság is értesüljön róla. (...) Én teljes mértékben megértem azt, amit tett. Felnézek rá emiatt. Tisztelem a bátorságát, hogy fel merte vállalni a véleményét abban az időben."[302]

Pinyőzi Sándor 65 évet élt, 1990-ben hunyt el Técsőn, halálát követően a ,90-es évek elején hivatalosan is érvénytelennek mondták ki az 1956-os ítéletet.

8.) Korosztily Sztepan, a szovjetrendszer ilosvai „ellensége"

A kárpátaljai rehabilitált személyek adattárban figyeltem fel ***Korisztily Sztepan Ivanovics***[303] (Ilosva, 1912) adataira, akit a KGB helyi kirendeltségének nyomozói a szovjetrendszer ilosvai "ellenségének" nyilvánítottak. Aztán úgy hozta a sors, hogy a hozzátartozók egyikétől megkaptam a peranyagot. Közte van egy 1957. január 13-án kiadott *Nove Zsittya* című ilosvai járási lap kivágása, ahol egy megalázó karikatúrát közölnek ***Korosztily Sztepanról,*** aki az Amerika Hangja adását hallgatja és az „álhíreket" suttogva terjeszti ismerőseinek.

Kivágás a Nove Zsittya című ilosvai járási lap 1957. január 13-i számából

[302] VE. *,56 árnyéka. Adalék a forradalomhoz.* In: *Kárpátalja,* 2014. október 30. https://karpataljalap.net/2014/10/30/56-arnyeka

[303] Ifj. Korosztily István benei lakos jutatta el hozzám apjával kapcsolatosdokumentumokat és a peranyagot.

A rajz készítője: ***O. Kozjurenka.*** A kordokumentum is igazolja, hogy a párt éber őrei már letartóztatása előtt figyelték agitciós tevékenységét.

Így állt össze a teljes kép a 44 éves, magyarul is jól tudó ruszin-magyar gyökerű, hivatalosan ukrán nemzetiségű politikai elítéltről. Őt 1957 tavaszán kifejezetten a magyar '56 kapcsán az ilosvai lakosok körében kifejtett szovjet rendszerellenes agitáció ügyében hurcolták meg. A kartoték adatai szerint ukrán nemzetiségű, ilosvai lakos, nős, középiskolai végzettséggel rendelkezik, pártonkívüli, az Ilosvai Építő-Javító Vállalat raktárvezetője.

1957. április 29-én ***Zudov*** kapitány az UKGB megyei nyomozója és ***Jakovlev*** az UKG helyi kirendeltségének munkatársa Ilosván, az Ivan Franko u. 24 szám alatti családi épületben házkutatást tartott. Csupán személyi iratokat (paszport, katonakönyv, a Szocialista Párt tagsági könyve stb.) koboztak el.[304]

A 3382. számú nyomozati anyaghoz rendelt, 1957 július keltezésű, Ungváron összeállított Vádirat[305] szerzője a fentebb említett ***Zudov*** kapitány ***P. Szavcsuk*** alezredesnek a KGB kárpátaljai területi főosztály vezetőjének címzett jelentésében az USZSZK Btk. 54-10.tc. 1. bekezdésére hivatkozva közli, hogy ***Korosztily Sztepant*** a KGB Ilosvai járási megbízott apparátusa 1957.április 29-én letartóztatta szovjetellenes tevékenység vádjával, mivel szovjetellenes agitációt folytatott az ilosvai lakosok körében. A vádirat tartalmával ***Klimenko*** alezredes, a KGB nyomozati főosztályának vezetője is egyetértett. A fontosabb vádpontok így hangzanak:

1950–1953-ban ***Vovkanics V. I és Vovkanics M***. ismerősének több alkalommal kijelentette, hogy a szovjethatalom Kárpátalján hamarosan megszűnik.

1956. októberében, mint az Ilosvai Építő-Javító Vállalat élelmiszerlerakatának raktárosa, az élelmiszert vételező munkások előtt szovjetellenes kijelentéseket tett és a burzsoá/polgári országokat dicséretben részesítette.

[304] Az 1957.április 29-én keltezett *„Házkutatás jegyzőkönyvének"* másolata a birtokomban. Űrlap két oldalon.

[305] Az 1957.június meg nem nevezett napján keltezett Korosztily 3382.számú ügyhöz rendelt *„Vádirat"* másolata a birtokomban, 4 gépelt oldal, ukrán nyelven.

1956. október–november folyamán a „magyarországi ellenforradalmi felkelést" éltette, nyíltan állást foglalt mellette. Elítélte a szovjet csapatok magyarországi intervencióját, kihangsúlyozta, hogy a szovjet egységek lelövik és tankokkal halálra tapossák a védtelen nőket és gyerekeket. A szovjet sajtóban az ellenforradalmárok rémtetteiről közölt felvételek és információk hitelességét megkérdőjelezte, hamisnak nevezte.

1957 februárjában élesen bírálta a szovjet választási rendszert, ettől jobbnak ítélte meg a kapitalista országok választási rendszerét.

Az ungvári KGB-börtönben lezajlott kihallgatás idején ***Korisztily Sztepan*** tagadta az ellene felhozott vádakat.

Az ilosvai tanuktól (***Petriscse Ivan V., Povh Petr V., Zsupanyin Ivan. I., Packan Ivan M., Vovkanics Vaszilij I., Vovkanics Mihail I. és Mohos I. Sz.)*** begyűjtött vallomások – akiket később a bíróságra is beidéztek[306] – egyértelműen megerősítették, hogy ***Korosztily Sztepan*** a szovjethatalommal szemben nyíltan ellenséges beállítottságú, védelmezte a magyar '56-os forradalom budapesti felkelőit, elítélte a magyarországi szovjet hadműveleteket, személyiségsértő és elítélő anekdotákat mesélt a Magyar Népköztársaság kormányáról, amely közreműködött a felkelők elhallgattatásában. A rosszindulatú tanúk Korosztily sorsát megpecsételték, egyöntetűen ellene vallottak, alaptalan rágalmakkal illették. Lényegében a magyar forradalom pártján álló szovjetellenes, ukrán nacionalistának festették le, aki nyíltan rokonszenvezett a magyar forradalommal és lázító magatartásával nyugtalanította környezetét.

1957. július folyamán a *Vádiratot* továbbították a Kárpátaljai megyei ügyészségnek, hogy az illetékes bíróság lefolytassa a tárgyalást.

A Kárpátaljai Területi Bíróság 2 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1957. június 26-án. 1991-ben rehabilitálták. Később Benében telepedett le.

„Korosztily Sztepan** ítélete"*[307] Ungváron, 1957.június 26-án zajlott le a Kárpátaljai Megyei Bíróság ***„Hiric** bíró elnökletével **Mohjlevec, Szobenko** népi ülnökök jelenlétében, **Kidor** jegyzőkönyvvezető, **Szagun

[306] Az 1957.június meg nem nevezett napján keltezett *„Vádirat"*- hoz csatolták a beidézendő tanúk névsorát, másolata a birtokomban. 1 gépelt oldal, ukrán nyelven.

[307] Az 1957. június 26-án keltezett, 2-10. sz. *Bírósági határozat* másolata a birtokomban, 2 gépelt oldal, ukrán nyelven.

államügyész és ***Glagola*** *ügyvéd jelenlétében zárt bírósági tárgyaláson Ungváron tárgyalta* ***Korosztily Sztepan*** *ügyét."* A bíróság szerint a vádlott bűnössége a nyomozati anyag alapján *„teljes mértékben bizonyított."* A büntetés kiszabásánál a bíróság többek között enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy Korosztily Sztepan bűntetlen előéletű, 2 kiskorú gyermek apja és a felesége 3. kategóriás rokkant nyugdíjas.

A bűntetőügyben illetékes kollégium az Ukrán SZSZK BT. 54-10. tc. bekezdésben foglalt bűncselekmények elkövetése alapján 2 évi szabadságvesztésre ítélte. Szerény vagyoni helyzete dacára a perköltségek megtérítésére kötelezték. A börtönbüntetés letöltésének kezdete 1957. április 29.

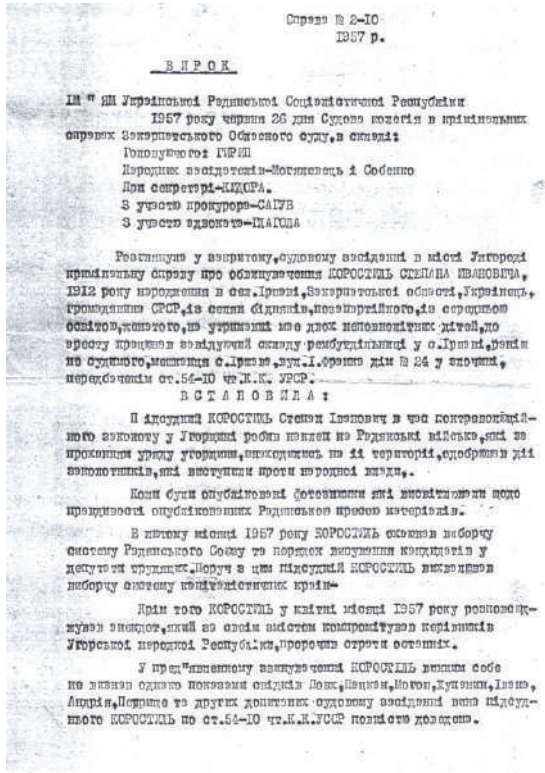

Справа № 2-10
1957 р.

В И Р О К

ІМ'Я ЗІ Української Радянської Соціалістичної Республіки

1957 року червня 26 дня Судова колегія в кримінальних справах Закарпатського Обласного суду,в складі:

Головуючого ГУРІЯ
Народних засідателів-Могилевець і Собенко
Для секретарі-КИДОРА.
З участю прокурора-САЛУВ
З участю адвоката-ПАЛОДА

Розглянувши у закритому,судовому засіданні в місті Ужгороді кримінальну справу про обвинувачення КОРОСТИЛЬ СТЕПАНА ІВАНОВИЧА, 1912 року народження в сел.Ірляві,Закарпатської області,Україна, громадянина СРСР,із сепяй єдиний,повністю,із середньою освітою,женатого,на утриманні має двох неповнолітніх дітей,по фаху працює завідуючий складу-рембудільницї у с.Ірляві,раніх не судимого,мешканця с.Ірлява,вул.Ілрянів дім № 24 у вчиненні, передбаченім ст.54-10 чт.К.К. УРСР.

В С Т А Н О В И Л А :

Підсудний КОРОСТИЛЬ Степан Іванович в час контрреволюційного заколоту у Угорщині робив пособ на Радянську Армію,яка за проханням уряду угорщини,знаходилась на її території,подобрював дії заколотників,які виступили проти народної влади,.

Коли були опубліковані достовірні дані висвітлюючи подо проходячої опублікованих Радянською пресою матеріалів.

В липні місяці 1957 року КОРОСТИЛЬ скоїв вибору системи Радянського Союзу та порядок висування кандидатів у депутати трудящих.Поруч з цим підсудний КОРОСТИЛЬ виконував виборчу систему контрреволюційних кріїв-

Крім того КОРОСТИЛЬ у квітні місяці 1957 року розповсюджував знаходячий,який за своїм змістом компрометував керівників Угорської народної Республіки,пророчив спроти останніх.

У пред'явленому звинуваченні КОРОСТИЛЬ визнав себе не визнав однак повними свідків Лонк,Шендзи,Могош,Кунянки,Іванка, Андрія,Петрище та других допитних судовому засіданні вина підсудного КОРОСТИЛЬ по ст.54-10 чт.К.К.УРСР повністю доведена.

Korosztily Sztepan ügyének bírósági határozata, 1. oldal

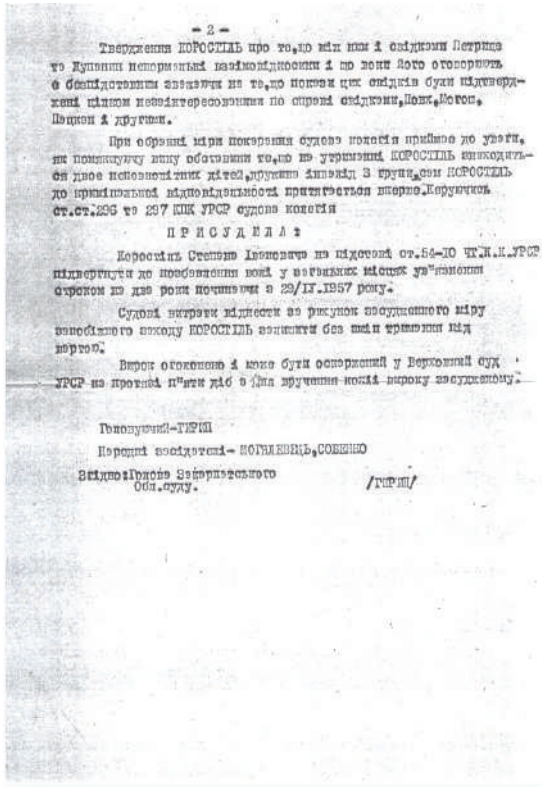

– 2 –

Твердження КОРОСТИЛЬ про то,що він ним і свідками Петрина то Куцини неправильні неймовірними і що вони його оговорили о безпідставними зізнання на те,що показ цих свідків були підтверджені цими незацікавленими по справі свідками,Пенк,Котош, Пацюк і другими.

При обрахні міри покарання судова колегія приймає до уваги, як пом'якшуючу вину обставини то,що по уперше КОРОСТИЛЬ виходить-ся двоє неповнолітніх дітей,другими словами З групи,сам КОРОСТИЛЬ до кримінальній відповідальності притягається вперше.Керуючись ст.ст.296 та 297 КПК УРСР судова колегія

П Р И С У Д И Л А :

Коросгиль Степана Івановича на підставі ст.54-10 ч.І.К.УРСР підвергнути до позбавлення волі у виправних місцях уз'язнення строком на дві роки починаючи з 29/IV.1957 року.

Судові витрати відносити за рахунок засудженого міру запобіжного виходу КОРОСТИЛЬ залишити без змін тримати під вартою.

Вирок оголошено і може бути оскаржений у Верховний суд УРСР на протязі п'яти діб з дня вручення копії вироку засудженому.

Головуючий-ТЕРІЙ

Народні засідателі- КОТЯЛЕВИЧ,СОБІНКО

Згідно:Суддя Закарпатського Обл.суду. /ТЕРІЙ/

Korosztily Sztepan ügyének bírósági határozata, 2. oldal

A Kárpátaljai Megyei Főügyészség által kiállított *Rehabilitációs igazolás*[308]szerint ***Korosztily Sztepan*** politikai elítélt 1958. május 21-én szabadult. Egy évet és 22 napot töltött fogságban. 1991. március 17-én rehabilitálták. Az erről szóló dokumentumot Ilosván élő feleségének, ***Korosztily Magdalina Antonyivnának*** küldték meg.

[308] Az 1991. december 12-én keltezett, 13-195. sz. *Rehabilitációs igazolás* másolata a birtokomban, 1 gépelt oldal, ukrán nyelven.

9.) Györke Ilona, a szovjetellenes plakátragasztó Eszenyben

Az Ung-vidéki Tisza menti Eszeny községben is volt szovjetellenes tiltakozó akció, a magyar felkelőkkel szimpatizáló bátor plakátragasztó. A titokzatos hős kilétét a KGB nyomozói csak több hónapos kutakodás után derítették ki, aki nem volt más, mint ***Györke Ilona***[309] pályakezdő tanító.

Györke Ilona a Munkácsi Tanitóképző diákja
(Forrás: https://www.karpatinfo.net)

1939-ben földműves családban született Eszenyben. Az alapiskola elvégzése után a munkácsi tanítóképzőben folytatta tanulmányait. 1956–57-es tanévben volt végzős. 1957 szeptemberétől a kisdobronyi iskolában kapott tanítói állást. Itt be is fejeződött pedagógusi pályafutása.

---

[309] ***Györke Ilona*** családi nevét pontatlanul *„Balla Ilonaként"* említettem *'56 és Kárpátalja* címmel 2006-ban megjelent kötetem *„Egyéni akciók hősei"* fejezetében, lásd a 60-61., 131, oldalakon. A teljes igazság az, hogy másodszor is férjhez ment édesanyját hívták *id. Balla Ilonának,* lányát Györke néven anyakönyvezték. Lásd ugyanott, a 61. oldalon. Elsődleges forrás: Kovács Elemér. *Plakát Eszenyben.* In: Kárpáti Igaz Szó, 1995.október 26.
Az említett kötetem nyomán, a továbbiakban ***Váradi Natália*** is *„Balla Ilonaként"* szintén tévesen emlegeti tanulmányaiban, többek között doktori disszertációjában: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai.* Debrecen, 2008. 73 oldalon, lásd a 246. lábjegyzetet: *Interjú Balla Ilona hozzátartozóival,* Révész Ilonával és id. Balla Ilonával. Továbbá 197. oldal, ahol a 15. pontban említést tesz *„A szerző által készített interjúalanyokról"*, közte *id. Balla Ilonáról,* amely kétséget kizáróan nem történhetett meg, ha igen, akkor kiderült volna, hogy lánya Györke Ilona és nem Balla Ilona.

1956 október végén és november elején a 17 éves hajadont is nemes tettekre sarkallták a rádóban hallott pesti srácok forradalmi tettei. Követte és figyelemmel kísérte a magyarországi fegyveres felkelés és forradalom napi eseményeit, gondolatban azonosult a sztálinista rendszer lebontásáért küzdő szabadságharcosokkal. A ház padlásáról ő is látta a záhonyi kaszárnyák lángolását. Feszültségterhes napokat élt át ő is a falubelijeivel, amikor látták Csap határában állomásozó harckocsik végeláthatatlan sorát, a parancsnokok várták a támadást elrendelő vezényszót, hogy lerohanják Magyarországot és eltiporják a magyar forradalmat. Később az eszenyi vasutasok a rabszállító szerelvényekből kidobott cédulákat hoztak haza, ezek alapján értesültek arról, hogy a Magyarországon letartóztatott forradalmárokat a Szovjetunióba deportálják. A kidobott cetliket sikerült titokban eljuttatni a Vöröskereszthez. A szovjetizált Eszenyben, ahol Kárpátalján elsőként alakult kolhoz, erős kommunista mag tartotta rettegésben a lakosságot, különösen azokban a férfiakban keltettek riadalmat, akik túlélőként hazatértek a lágerekből, de azok a hozzátartozók is elbizonytalanodtak, akik fiaikat, férjeiket és vőlegényüket örökre elvesztették.

A református gyülekezet is nehezen heverte ki, hogy szeretett lelkipásztorukat ***Balogh Sándor*** tiszteletest koholt vádak alapján 1946. október 16-án letartóztatták, szovjetellenes propaganda címén öt év börtön, három év szibériai száműzetés és teljes vagyonelkobzás volt a büntetése. Az Urál hegység vidékére szállították, ahol egy fakitermelésen dolgozott és a halálát is fagyás okozta. 1948. február 25-én hunyt el az oroszországi Szverdlovszk megyei Cses község lágerében.[310]

A pályakezdő tanítónő mindezek ismeretében tudatosan vállalta a kockázatot, hogy plakátterjesztéssel segítse az ország függetlenségéért küzdő anyaországi honfitársait. Falubelije, ***Ladányi László*** (1944) szemtanúként idézi fel az eseményeket: *„Az egyik napon futótűzként terjedt el a hír: valakik plakátokat ragasztottak a sikátorban lévő palánkra, meg a községháza hirdetőtáblájára. Ezen az állt, hogy az orosz*

[310] Az eszenyi gyülekezete nem felejtette el Balogh Sándor lelkipásztort, 1991. szeptember 15-én a templom belső falán a KMKSZ és a Kárpátaljai Református Egyház támogatásával emléktáblát helyeztek el, majd emlékszobát avattak a tiszteletére.

csapatok ne avatkozzanak be a magyarországi eseményekbe, (...) ilyen kifejezések és mondatok voltak benne: „Magyar testvérekért vérzik a szívünk... Orosz katonák, menjetek haza...”[311]

Földije, ***Bellák Sára*** (1941) is megerősíti, hogy *„villámgyorsan elterjedt a hír a községben, hogy az 1956-os forradalommal szimpatizáló plakátok vannak kiragasztva, így mint sokan mások, én is elmentem megnézni...”*[312]

Az eszenyi ***Nagy Zoltán*** (1940) véleménye szerint: *„A kézírás és a megfogalmazás módja is arra utalt, hogy iskolázott ember készítette a plakátokat. (...) Büszkék voltunk arra, hogy egy falubeli ki mert állni elvei mellett és vállalta nézeteit.”*

Természetesen ebben a faluban is bőven akadtak éber megfigyelők, akik a leszedett plakátokat eljuttatták a KGB járási megbízott apparátusához. A felderítési osztály nyomozói a feljelentés alapján kiszálltak és átfésülték a falut, emberek tucatjait hallgatták ki. Akkor használható információhoz nem jutottak. Azokat az időket jellemezve, az egykori középiskolás ***Beregszászi Ferenc*** elmondta: *„Amikor az emberek meglátták és olvasták a plakátot, egy idősebb férfi tett egy megjegyzést: »Na végre, egy bátor ember, aki meg merte ezt tenni.« Másnap a KGB jött és elvitték azt a férfit. Szerencséjére az akkori kolhozelnök, Lebovics közbenjárására néhány nappal később őt hazaengedték.”*[313]

Az eszenyi adatközlők szerint legalább tíz nyomozó közel egy évig dolgozott az ügyön, míg végül egy, a munkácsi tanítóképzőben lefoglalt jegyzőkönyv alapján azonosították a nemrég végzett diáklány kézírását. Elsőként senki nem gondolt az időközben hegedűtanári, tanítói és óvodapedagógusi diplomát is szerző bátor lányra, aki a kisdobronyi iskolában kapott tanítói állást 1957 szeptemberétől.

Ekkor került sor lebuktatására. Bebizonyították, hogy ő a plakátok szerzője és terjesztője. 1957 szeptemberében tartóztatták le. Napokig benntartották, majd miután kiengedték, még hónapokig zaklatták, egy héten többször is Ungvárra rendelték.

---

[311] Szabó Sándor. *Egy eszenyi lány kiállt az '56-os forradalom mellett. Györke Ilonát a plakátjai miatt hurcolták el.* In: *Kárpáti Igaz Szó,* 2017.január 17. A továbbiakban: Kárpáti Igaz Szó, 2017.január 17.

[312] Kárpáti Igaz Szó, 2017.január 17.

[313] Beregszászi Ferenc visszaemlékezése. – In: KárpátInfó, 2019.március 6.

Györke Ilona tanító letartóztatása idején

Megjegyzem, személyesen ismertem ***Györke Ilona*** ügyét. A felkutatott adatokból többek között kiderült, a hatóságok nem akarták elhinni, hogy egyedül tervelte ki és hajtotta végre akcióját. A '90-es évek elején édesanyja elkísérte irodámba a lányát. Megdöbbenve tapasztaltam, hogy évtizedekkel a történek után is '56 hallatán reszketett és alig tudott két szót kipréselni magából a nő. Az édesanyja azért keresett meg, hogy rehabilitáljuk Ilonát, ám ezt nem tehettük meg, ugyanis az ügy nem jutott el a bírósági szakaszba. A kegyetlen meghurcolás lelkileg ki nem heverhető traumát okozott nála, idegileg összeroppant, megbomlott elméje miatt nem tudták bíróság elé citálni, ügyét lezárták.

Balla János szerint *„Ica nagybátyja apósának, az ismert kommunista kolhozalapítónak,* ***Badó Jánosnak*** *a közbenjárására, a hivatalos jegyzőkönyvek szerint nagyon leromlott egészségi állapota és megbomlott elméje miatt úszhatta meg. Természetesen elvették a diplomáit, sehol nem kaphatott állást, még sokáig az ugyancsak tanítóképzőt végzett, egy évvel fiatalabb öccse, a ma Munkácson élő* ***Györke József*** *sem tudott tanítóként elhelyezkedni."*[314]

[314] Badó Zsolt. *Ötvenhatos emléktábla Eszenyben.* In: KárpátInfó, 1919.március 6.

Györke Ilona meghurcoltatásáról édesanyja, ***Balla Ilona*** majd újságíró barátomnak, ***Kovács Elemérnek*** is beszámolt: *„A lányom 1957 nyarán már Kisdobronyban dolgozott az iskolában, amikor először keresték meg a beszpekások. Egy évvel a Munkácsi Tanítóképző befejezése után valami iskolai jegyzőkönyvből kivett írásminta alapján terelődött rá a gyanú. Ő írta a plakátokat. Rövid ideig tartó vizsgálati fogság, majd hónapokon át zajló zaklatás következett, egy héten többször is Ungvárra rendelték Icát. Nem tudom, milyen módszerrel vallatták, de a lányom néhány hét múlva idegbeteg lett. Van, aki úgy tudja, hogy a lányomnak különböző sokkoló injekciót adtak, mások váltig bizonygatják, hogy a kihallgatások során cigarettacsikkeket nyomtak a bőréhez és állandóan fenyegették, ha nem árulja el, kik voltak a társai, egy szibériai börtönben marad élete végéig. Mindez legalább másfél évig tartott. Nem szívesen beszélek a kihallgatásokról. Ezekről különben a lányom sem számolt be. Mint anya csak azt sejthettem, hogy az ismerősök, barátok közül legalább tudnia kellett valakinek arról, hogy mire készül a 17 éves fiatal lány. Közel hat éven át gyógyíttattuk Ica depresszióját. Váltakozó sikerrel. A faluban közben elterjedt a hír: a lányom esze megbomlott. Aztán mi elköltöztünk Csapra, Ica pedig a 80-as évek végén elköltözött Csehszlovákiába. Sokáig dolgozott Pilzenben egy nagy szállodában. Hogy mi hír a bátor lányomról? Csehországból néha küld egy-egy levelet. Legutóbb például azt írta, hogy nem bánta meg tettét. Úgy érzi, némi csekélyke része van abban, hogy Kelet-Közép-Európában valamelyest jobbra fordulni látszanak a dolgok...”*[315]

A szomszédban lakó eszenyi ***Miska Gizella*** (1938) visszaemlékezése szerint *„Az édesanyja (...) orvoshoz hordta a depresszióval küzdő lányát. Ezt támasztja alá az is, hogy ’62-ben Ica megpróbált öngyilkos lenni. 1965-ben az egész család Csapra költözött (...) Ha rápillantok a házukra, még most is a sírás környékez...”*[316]

Hozzátartozói vannak Eszenyben. ***Balla János, Györke Ilona*** unokatestvére nyilatkozatából[317] értesültünk, hogy a ’90-es évek végén

[315] Kárpáti Igaz Szó, 1995.október 26.
[316] Kárpáti Igaz Szó, 2017.január 17.
[317] Kárpáti Igaz Szó, 2017.január 17.

a csehországi Pilzenből visszaköltözött Csapra, de mivel tanítói diplomáját még akkor elvették, ezért csak a vasúton talált munkát, váltózsírozó volt. Mély szegénységben tengette utolsó éveit, 2016 áprilisában 77 éves korban hunyt el, április 30-án a csapi polgári temetőben helyezték örök nyugalomra.

***

Györke Ilona emlékezete. Balla János az elsők között vetette fel a helyi magyar sajtóban a *Györke Ilona-emléktábla* állítás gondolatát. Kezdeményezését Magyarország Ungvári Főkonzulátusa segítőkész szándékkal felkarolta.[318] *„**Buhajla József** főkonzul és **Fülöp Andrea** konzul vette kezébe az ügyet, és végül nekik köszönhetően került Györke Ilona emléktáblája 2019. március 5-én az Eszenyi Kultúrház falára. Sokunk személyes felelőssége – közöttük e sorok írójáé is –, hogy helytállásáért még életében nem mondtunk neki köszönetet.”*[319]

Az eseményről a mérvadó magyar lapok megjelent tudósítói hitelesen beszámoltak.[320] Az emléktábla leleplezési ünnepségén ***Kovács Ferenc,*** Eszeny polgármestere köszöntötte a sok helybéli mellett a megjelent vendégeket: ***Buhajla József*** ungvári magyar főkonzult, ***Kuti László*** és ***Fülöp Andrea*** konzulokat, ***Ráti Évát,*** az Ungvári Járási Állami Közigazgatási Hivatal elnökhelyettesét, ***Bátori József*** megyei képviselőt, ***Orbán István*** járási képviselőt, ***Balogh Attila*** ungi református esperest és ***Dupka Györgyöt,*** a MÉKK elnökét. Majd köszönetet mondott az emléktábla elkészíttetéséért a főkonzulátusnak.

Györke Ilonáról és az 1956-os magyar forradalomról ünnepi beszédben emlékezett meg ***Buhajla József*** főkonzul, ***Dupka György,*** a korszakot kutató történész, valamint ***Beregszászi Ferenc*** egykori eszenyi lakos, aki hosszú ideig Bátyú nagyközség polgármestere volt, és jól ismerte ***Györke Ilonát.*** Beregszászi Ferenc egykori eszenyi lakos beszédében arra mutatott rá, hogy Ilona a mai fiatalság számára

[318] Szabó Sándor. A jövőben itt emlékezhetnek majd Györke Ilonáról és az ’56-os forradalom hőseiről. In: Kárpáti Igaz Szó, 2017.március 12.
[319] Badó Zsolt. Ötvenhatos emléktábla Eszenyben. In: KárpátInfó, 2019.március 6.
[320] Lásd: *Kárpáti Igaz Szó* (2017.március 12), *KárpátInfó* (2019.március 6.), *Kárpátalja* (2017.március) stb.

is példaképül szolgálhat. Ugyanis 62 évvel ezelőtt a fiatal lány jelesre vizsgázott bátorságból, az igaz ügy melletti kiállásból és a magyarság iránt érzett határtalan szeretetből.

Györke Ilona emléktáblája az Eszenyi Kultúrház falán, 2019.
(Forrás: https://www.karpatinfo.net)

Buhajla József főkonzul és ***Kovács Ferenc*** polgármester leplezték le az emléktáblát, majd ***Balogh Attila*** ungi református esperes, helyi lelkipásztor megáldotta az emléktáblát, ezt követően többen is elhelyezték az emlékezés koszorúit.

10.) Lukács Mátyás bevetés előtt elhagyta alakulatát

A szovjet hadseregben 1956-ban kárpátaljai magyarok is szolgáltak.[321] Voltak magyarok azokban a katonai alakulatokban is, melyeket a forradalom leverésére Magyarországra irányítottak, feljebbvalóik utasítására részt vettek a hadműveletekben, igen kevés magyar nemzetiségű kiskatonáról tudunk, aki megszegte a parancsot, dezertált. Voltak azonban köztük olyanok is, akik nem voltak hajlandók harcolni a magyar testvérek ellen. ***Domonkos László*** *Átállt szovjet katonák 1956-ban*[322] című könyvében számos parancsmegtagadó szovjet katona sorsát mutatja be, akik a magyar ügy mellé álltak, ezért a szovjet hadbíróság súlyosan megbűntette őket, volt akit kivégeztek, azonban a többségét Gulág-rabságra ítélték. ***Bük János,*** budapesti lakos, a forradalom előtt műszerészsegéd, majd a Széna téri fegyveres csoport tagja is elmondja, hogy sokan az orosz katonák közül átálltak a forradalom oldalára.[323] A felkelés leverése után a hadbíróságok sok elítélt fiatallal töltötték meg a szovjet lágereket. A börtönbe zártak között voltak olyanok, aki azért kaptak 15 évet, mert megszöktek a katonaságból, ugyanis nem voltak hajlandóak harcolni magyar testvéreik ellen. ***P. János,*** beregszászi lakos, 1956-ban katona, sofőr, majd tolmács a szovjet hadbíróságon, aki egy megrázó esetre is visszaemlékzett: „*A forradalom alatt egy orosz és egy magyar katona összebarátkozott, a hadműveletek alatt a magyar meghalt az orosz katona karjai között, az orosz katona siratta, ilyen állapotba fogtuk el az orosz katonát és így került többek között ő is Szibériába hazaárulás vádjával.*”[324]

Felkutatásuk ma már nem olyan egyszerű.

Azt sem hallgathatjuk el, hogy voltak olyan orosz, magyar és más nemzetiségű katonák is, akik a mai napig azt hiszik, hogy a szovjet vezetésnek volt igaza és vádolják a magyar szabadságharcban résztvevőket.

---

[321] Megjegyzés: 1952-ig a magyarokat nem hívták be katonai szolgálatra, mivel bizalmatlanok voltak irántuk. 1952-től indult el a kötelező sorkatonai szolgálat.

[322] Domonkos László. *Átállt szovjet katonák 1956-ban.* Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány. Budapest, 2020.

[323] Csete Örs. *„1956 arcok és sorsok”,* In: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 1999, 32-35. o.

[324] Váradi Natália: PhD-értekezés. Interjú P. Jánossal. 203. o.

Veres László beregszászi lakos, aki 1956-ban sofőr volt, neki erről az volt a véleménye: *„A magyarországi hadműveletekben részt vett kárpátaljai magyar nemzetiségű katonák erről nem szívesen nyilatkoznak. Tudtunk arról is, hogy magyar hadköteleseket, tartalékos tiszteket vittek át a szovjet tisztek tolmácsnak. Ezek hazatértük után nem akartak beszélni a témáról, bármennyire is kérdezgettük őket."*[325] ***Károly László,*** újlaki lakos, foglalkozása 1956-ban cipész. Elmondása szerint két unokabátyja akkoriban katona volt Csernovciban: *„Az egyiket, Fábián Elemért tolmácsként alkalmazták, ő meg is halt a forradalomban*[326]*. A másik, Károly Józsi hazajött, de nem akart beszélni arról, hogy mit látott, csak annyit mondott el, hogy összebarátkozott a magyar katonákkal és szappant dobáltak az orosz tankok elé."*[327] ***Csirpák Vlagyimir,*** 1956-ban katona, így emlékszik vissza az eseményekre*: „1954-1957 között voltam katona egy tüzérségi műhelyben ágyúkezelőként Lettországban. 1956 októberében egy alezredes jött Rigából s az ezredet a klubba vezényelték. Heten voltunk itt magyarok. Az alezredes elmondta, hogy Magyarországon forradalom tört ki és fel kell készülni, mert bármikor indulnunk kell a forradalom leverésére. Mi magyarok nagyon rosszul éltük meg ezt az egy hónapos razziát, az oroszok győlöltek minket azt mondták, mi kergetjük őket a halálba, állandóan kötekedtek, sértegettek, bántottak.* [328]

A beregszászi ***Barna György*** – egy katona – naplójából (elhunyt) idézek egy részletet, amelyben feljegyzi, hogy alakulatával Munkács–Beregszász–Asztély–Nyíregyháza–Debrecen útvonalon Budapest bevételére indult:

Október *30. „... Nagyon sokat gondolok a jó Édesanyámra és a kis Gizi húgomra. Édesapám utolsó figyelmeztetésre. A levegőben állandóan száll a kétmotoros repülőgép és állítólag Budapestről szállítja a sebesülteket Munkácsra (...)*

November 4. *Estére megérkezünk Budapestre. Ott még harcok vannak. Az éjszakát a szabad ég alatt töltjük. Hideg van nagyon. Egy pár*

[325] Váradi Natália: PhD-értekezés. Interjú Veres Lászlóval. 198 o.
[326] Vári Fábián László mezővári interjúalanyának közlése szerint Fábián Elemért egy magyargyűlölő szovjet katonatársa lőtte le.
[327] Váradi Natália: PhD-értekezés. Interjú Károly Lászlóval. 200. o.
[328] Váradi Natália: PhD-értekezés. Interjú Csirpák Vlagyimirral. 226.o.

percet a magyar kommunista elvtársakkal beszélgetek és a felkelők állati barbárságát beszélik el.

5-én két katonai garnizont elfoglaltak csapataink és sok értékes dolgot kezdenek szajrézni. A tisztek mutatnak példát. Megfújok 200 darab konzervet vagy 5 kenyeret és 12 kg marmaládét. Kaja van. Éjszakára átmegyünk más kaszárnyába. – A tiszti iskola épületébe. A kocsin alszunk kint a szabad ég alatt. Sokáig nem bírom elaludni. A szemem előtt vannak a sok milliót érő szétrombolt drágaságok. Rádiókészülékek, élelmiszerek és ruházatok. Mi vagyunk öten és a parancsnokságunk. Összeszedtünk sok mindent. Végre elalszok, de hamar felébreszt az őrült lövöldözés. Reggelre halljuk, hogy nagyok a veszteségek…"[329]

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy Kárpátalja magyar lakosságának, köztük a katonaszülőknek döntő többsége megkérdőjelezte a szovjet hadsereg azon lépésének helyességét, hogy azok beavatkoznak a magyar forradalom leverésébe. Mindenki látta és tudta, hogy a szovjet tankok a magyarországi helyreállításra Kárpátalján vonultak keresztül.

Magam is megtapasztaltam, hogy leszerelt és Magyarországról hazajött kárpátaljai kiskatonákat nehezen lehetett szóra bírni. A KGB egy életre megfélemlíttette őket.

Váradi Natáliának sikerült szóra bírni a beregszászi ***Sztorozsuk Andrást,*** aki a beregszászi 315-ös gépesített ezred utász századának hadtáp ellátmányozó tiszti beosztását töltötte be főtörzsőrmesteri rangban. A bevetésükről, a magyarországi hadműveletekről alakulata nevében a következőket nyilatkozta: *„Október 25-26-án riadóztatva volt az egységünk (…) Az indulás azonnali volt. (…) Körülbelül 24 óra alatt elértük Budapest környékét (…) Bevonulás közben egységeink elfoglalták a városból kivezető utakat és a budai oldalon lett elhelyezve az egység törzse, ahonnan jól láttuk „Kátyát" (a Gellért-hegyen álló Szabadság-szobor). (…) Fokozott figyelemre és éberségre voltunk felszólítva és folytonos harckészültségre azért, mert egy Románia felől benyomuló gépesített ezred tüzér egységét szinte teljesen megsemmisítettek a lázadók (…) A támadást csak két ember élte túl. Egy százados és egy irányzó. Egységünk azonnal nekilátott a magyar honvédség lefegyverzésének, így le-*

[329] Váradi Natália: PhD-értekezés. Barna György naplójához 2006. januárjában jutott hozzá.

fegyvereztünk egy légvédelmi és tábori tüzérezredet. (...) A fegyverünket csak olyan esetben használtuk, amikor támadás ért minket vagy valamelyik más egységet, így „golyóra golyóval" válaszoltunk. (...) A lázadók gerilla harcmodort alkalmaztak ellenünk, váratlan és gyors támadásokkal kisebb egységeink ellen. Így halt mag például ezredünk üzemanyag ellátó részlegének. (...)

Egységünk Magyarországon volt az események végéig, a századunk három embert vesztett. (...)"[330]

Egy másik interjúalany, ***Suba Sándor*** mezővári lakost elmondja, hogy ő sokszor tolmácsolt Andropovnak is. Csernovicban szolgált, amikor kitört a forradalom. Természetesen azt, hogy forradalom van Magyarországon ő sem tudta. Október 28-án riadóztatták őket. A vonaton megkérdezték tőle: „te magyar vagy ugye?". Munkácson pihenőt tartottak, ezalatt ő meglátogatta a szüleit. Nyíregyházán át Szolnokra, majd Kecskeméten át Dunaföldvárra folytatták útjukat. Később elvitték a kémelhárítókhoz tolmácsnak. Főleg hadbíróságokon kellett fordítania. Elmondásai szerint sokszor még ma is arról álmodik, hogy megszökik és bujkál, de annak ellenére, hogy sok társa megtette, ő nem mert megszökni, a kémelhárításnál rögtön agyonlőtték volna itthon marad rokonait.[331] Például ***Vári Fábián László*** egyik mezővári interjúalanya nyugdíjas tornatanár. Azon kevesek egyike, akik kárpátaljai magyarként a szovjet hadsereg sorállományában szolgálva vettek részt az 1956-os forradalom és szabadságharc elfojtásában. Múltja szűkebb környezete előtt régóta ismert, de anonimitást kérve először érzi fontosnak, hogy az *Együtt*[332] folyóiratunk 2006-os tematikus számában a nyilvánosság előtt is vallhasson. Neve közléséhez azóta sem járult hozzá. Bűntudatot ma sem érez.

A megyei levéltári dokumentumok között több olyan irat is előkerült, amely a dezertált katonákról készült feljegyzés a hatalmi szerveknek. Az egyik iratcsomóban említik, hogy „*Két magyar katona Szik és Drabant megszöktek a hadseregből, mert nem akartak a magyar el-*

[330] Váradi Natália: PhD-értekezés. Interjú Sztorozsuk Andrással. 238-239.o.
[331] Váradi Natália: PhD-értekezés. Interjú Suba Sándorral. 80.o.
[332] *„Jól esik felébredni".* Lejegyezze Vári Fábián László, Együtt, 2006. 3. sz. 33-39. o.

lenforradalmárok ellen harcolni Magyarországon. Elfogták és letartóztatták őket."[333]

Néhány ilyen kárpátaljai névtelen hősnek sikerült a kilétét felfedni, róluk az alábbiakban emlékezünk meg.

***

Lukács Mátyás munkácsi születésű, parancsmegtagadó közkatona felkutatása nem volt egyszerű.

Györkei Jenő nyugállományú alezredes, hadtörténész, a Magyar Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézetének munkatársa hívta fel ***Dalmay Árpádnak,*** a KMKSZ beregszászi járási szervezete elnökének figyelmét. Dalmaynak címzett levelében közölte, hogy Lukács Mátyás (Munkács, 1936) 1954 végén vonult be a szovjet hadseregbe. Berdicsevben szolgált. 1956 októberében alakulata parancsot kapott, hogy erőltetett menetben Csapon át azonnal Békéscsaba felé induljon. Békéscsabára érkezve Lukács Mátyás megértette, hogy a magyar forradalom letiprására akarják felhasználni őt és bajtársait. Ezért a 32. gépesített gárdahadosztály sorkatonája 1956. november 3-án Békéscsabán a bevetés előtt elhagyta alakulatát, fegyverét kútba dobta. Három napon át bujkált. November 6-án a járőrök elfogták és hadbíróság elé állították, 4 évre elítélték, a GULAG egyik táborában raboskodott. 1957. december 23-án amnesztiával szabadult, de a hatóságok folyamatosan zaklatták, ezért kénytelen volt elhagyni Kárpátalját és a Krím-félszigetre költözni. Egy ottani gazdaság igazgatójaként ment nyugdíjba.

Csak hosszas kutatás után sikerült megtalálni és szóra bírni, amikor hazalátogatott Kárpátaljára. *„Nem tartom hősnek magamat. Régen fátylat borítottam a múltra. Azokban a napokban azt tettem, amit a szívem diktált. Megbűnhődtem érte."*[334]

Lukács Mátyás, a Magyar Hadtörténeti Intézet vendégeként később Magyarországra látogatott, felkereste Békéscsabát is. Útjáról a Ma-

[333] Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2842.
[334] Csanádi György. *Sorsfordító évek sodrában,* 2004. i.m. 227. o.

gyar Televízió egy órás riportfilmet készített, a magyar kormány magas kitüntetésben részesítette. Évekkel ezelőtt a Krím-félszigeten elhunyt.

11.) Bucsella József sorkatona túlélte saját kivégzését

Ki is volt a valóságban Bucsella József? Ötvenhatban végrehajtott „vitézi tetteit", majd kegyetlen meghurcoltatását éveken át homály övezte. Először Bucsella Józsefről 1992-ben, a fertősalmási ***Illés József*** politikai elítélt lágerbeszámolójából értesültem. Tőle tudtam meg, hogy egy Ugocsa-vidéki magyar származású dezertőr katonával Mordvinföld 7. sz. GULÁG-táborban együtt raboskodott. Majd a vele készített és könyvalakban is megjelent interjúban földinkről is hírt adott: *„Őt behívták 56-ban katonának és vitték Magyarországra a forradalmat leverni. Ő pedig ott az oroszoktól valahogy kereket oldott, aztán horogra került, pontosan már a részletekre nem emlékszem, de azt hiszem, ezért 15 évet kapott."*[335]

Személyesen a legendás túlélővel Ungváron 2006-ban találkoztam, mozaikszerű életképekből sikerült felvázolni szenvedéstörténetének fontosabb stációit. Ebből következik: hazaszeretetből és magyarságszeretetből adott követendő példát. A legnehezebb pillanataiban is tudta, hogy mivel tartozik a nemzetnek, hitének. Az ő történetét középiskolai tankönyvekben lenne ajánlatos olvasni sok más magyar hős mellett, aki túlélte saját agyonlövését. ***Bucsella Józsefet, Lukács Mátyást*** és a hozzájuk mérhető, ám eddig még homályban maradt társait ezért indokoltan 56-os kárpátaljai magyar hősnek tartom.

2006 kora nyarán, újságírókollégámtól, ***Balogh Csabától,*** a *Kárpáti Igaz Szó* munkatársától szereztem tudomást arról, hogy ***Bucsella József*** orosz nyelven írt lenyűgöző élettörténetét a belügyi főosztály egyik, Felsősáradra (Siroke) való munkatársa juttatta el közlés céljából a szerkesztőséghez. A lap munkatársai örömmel teljesítették a naplóíró kérését, lefordították és két részletben megjelentették. A bevezető szövegből idézek: *„Fél évszázadnyi szenvedés, üldöztetés, szibériai szám-*

[335] Dupka György-Horváth Sándor. *'56 Kárpátalján,* 1993, i.m. 79. o.

űzetés, egyéb hányattatás után hazatérve az igazi Kárpáti Igaz Szó volt az első magyar újság, amit a kezembe vettem." – Írja füzetnyi terjedelmű levelében a felsősáradi (Siroka) *Bucsella József*, aki elmondása szerint félve ült le megírni lapunk számára a vele történteket, mert azok egyrészt hihetetlenül hangzanak, másrészt még mindig nem hiszi, hogy el szabad mondani az igazságot. Az igazi Kárpáti Igaz Szónak címzett írást szöveghű fordításban ajánljuk kedves olvasóink figyelmébe:

„Már a gyerekkorom is tele volt szenvedéssel. A hivatalos okmányok szerint Tiszasásváron (Trosztnik) születtem. Valójában az erdőben hozott a világra az édesanyám, mert az apám előzte a háztól. Ezt a nagyanyámtól tudom, mert ő vezette le a szülést. Az anyámra nem is emlékszem. Még nagyon kicsi voltam, amikor meghalt.

Az apám nehéz természetű ember volt, akinek számtalanszor meggyűlt a baja a hatósággal. Sajnos, én is ilyesféle örökséget kaptam tőle. Állandóan jöttek a finánccok, hogy behajtsák az adót. Apám ugyanis nem akart fizetni. Az anyám halála után nem sokkal megnősült. A mostohaanyám ki nem állhatott. Folyton áskálódott ellenem, s a két lányát ajnározta. Minden követ megmozgatott, hogy megszabaduljon tőlem.

Egy szép nap elküldtek Nagyszőlősre kenyeret vásárolni. Akkoriban ez keserves feladat volt. Négy napot álltam gyakorlatilag étlen-szomjan a sorban, mire sikerült hozzájutni egy fél vekni fekete kenyérhez. Marta a gyomromat az éhség. Mire hazaértem, az utolsó morzsáig megettem a kenyeret. Kegyetlenül elvertek. Ám nem a fizikai bántalmazás fájt, hanem az, hogy az apám kitagadott és elzavart a háztól egy fél vekni miatt.

Egy ideig az erdő volt az otthonom. Egy nap rendőrök jöttek és nyakon csíptek. Néhány nap múlva már egy donecki szénbányában robotoltam. Keresetlen szavakkal illettem a rám felügyelő úgynevezett nevelőket. Forrófejű ifjúként szidtam a szocialista rendszert. Ennek az lett a vége, hogy kisvártatva Csecsenföldre kerültem. Miért épp oda, nem tudom. Tény, hogy ott el voltam szigetelve a külvilágtól. Miközben állandóan milicisták vigyáztak rám, én birkákat legeltettem. Egy évet húztam ott le.

Besoroztak katonának és bármilyen furcsa, hazakerültem Kárpátaljára. Ungváron szolgáltam, de a parancsnokaimnak nem sok örömük tellett bennem. Makacs, önfejű ifjú voltam és utáltam a kommunistá-

kat. Lázítottam a bajtársaimat, szidtam előttük a rendszert, ami miatt többször bezártak a karcerbe. Válaszul meg-megszöktem az alakulattól. Minden alkalommal az erdőbe menekültem. Persze mindig elfogtak és a belső elhárítás alaposan megdolgozott. Semmit nem tudtak kiverni belőlem, mert nem volt mit. Nem voltam én sem beépített nyugati kém, sem ellenforradalmár. Csak egy nyugtalan és a világgal haragban lévő ifjú, aki nem akart betörni.

S akkor elkövetkezett 1956. október 24-e. Ezt a dátumot megjegyeztem, mert ekkor fordult nagyot az életem kereke. Riadóztatták az alakulatunkat és Budapestre vezényelték. Nem akartam a fajtámra fegyvert fogni. Apámtól, aki szintén nagy magyarkodó volt, azt megtanultam, hogy: ne bántsd a magyart! Útban Budapest felé én megszöktem az alakulatomtól. Tudtam, hogy a dezertálásért akár főbe is lőhetnek, de akkor ez érdekelt a legkevésbé. Én a sanyarú sorsom ellenére magyar gyerekként és a nációmhoz való ragaszkodás szellemében, Petőfi hazaszeretetét a magamévá téve nőttem fel.

Szóval megszöktem a szovjet seregből. A Bükkben bujdokoltam mindaddig, míg rám találtak ***Kádár János*** *ávósai. Bekerítettek. Próbáltam kisurranni a gyűrűből, de úgy lőttek rám, mint valami céltáblára. Persze, elfogtak és átadtak a szovjet hadbíróságnak. A Magyarországon állomásozó Déli Hadseregcsoport hadi törvényszéke elé kerültem. A hadbíróság golyó általi halálra ítélt.*

Emlékszem arra a napra, amikor falhoz állítottak. Nem volt halálfélelmem. Bekötött szemmel álltam hóhéraim előtt. Emlékszem az eldördült lövésre, valami csattanásra a fejemben. Nem tudom, mi történt, s hogyan, de pár nap múlva egy világhírű moszkvai klinikán tértem magamhoz. Azt, hogy hová kerültem, csak jóval később tudtam meg. De ez már egy másik történet.[336]

„Senkinek nem hiányoztam és nemkívánatos elem voltam az állam szemében. A kórházban jókat beszélgettem a „bolondokkal", akik bölcsen azt mondták: „Ha eddig normális voltál, mostantól dilisnek kell lenned." A szavak értelmét hamarosan megérthettem. Másnap felvittek a második szintre. Ott volt a női osztály. Kivételeztek velem, mert a nők

[336] Bucsella József. *Sorsok megírva. Életem elrabolt ötven éve.* (Első részlet). In: Kárpáti Igaz Szó, 2006. július 6.

számára rendkívüli kezelések voltak előírva. A férfiak ugyanis sokkal gyávábbak és hamarabb megnyílnak a kínzóik előtt, mint a nők.

A fejemre húztak egy fazékszerű szerkezetet, amiből drótok álltak ki. Ez volt az elektromos fazéknak nevezett agymosó. Amikor bekapcsolták az áramot, villámütésként cikázott át rajtam a halál érzete. Majd újabb kapcsolás történhetett, mert a következő percben már nagyon is élőnek éreztem magam. Ez a kezelés, amit a többiek csak agymosásnak neveztek, mindennap megismétlődött. „A lelkedet akarják", mondták a sorstársaim. Csakhogy az én lelkem valahol mélyen elrejtőzött, nem tudták megkaparintani.

Az idő összefolyt. Nem tudom, hány hónapig vagy évig gyötörtek az agymosóval, de végül megunhatták, mert onnan egy fogolytáborba kerültem. Ott már voltak magyarok is. Azonnal körbefogtak és a magyarországi eseményekről faggattak. Lelkesen meséltem nekik az otthoni szabadságharcról. Vesztemre, mert akadt a hallgatóim között, aki rohant jelentést írni. Rám fogták, hogy felláztottam a rabokat, és rá akartam bírni őket az őrség lefegyverzésére. A csapattal pedig Moszkva ellen vonultam volna. Ez persze abszurd kitaláció volt.

A lázadás szításának vádja csak a fogvatartóim műve lehetett, mert ezt követően sokkal lelkesebben láttak hozzá a kínzásomhoz. Gúzsba kötöztek és a fogolytársaim gyűrűjében a földre löktek. Azokat, akik megsajnáltak és megpróbáltak megitatni, vagy csak szóltak hozzám, kegyetlenül megverték.

Három napig tartott ez a szenvedés. A harmadik napon ismét gépkocsiba ültettek és az út végén Szibéria azon részén találtam magamat, ahol a rénszarvasokon kívül más élőlényt alig lát az ember. Abban a lágerban végre felolvastak egy hivatalos bírósági végzést, mely szerint 35 év szabadságvesztésre ítéltek. A sarkkör azonban túlzottan kemény volt a számomra. Fogvatartóimban volt annyi emberség, hogy egy idő múltán megromlott egészségi állapotom miatt melegebb égtájon lévő lágerbe helyeztek át.

Nagyon beteg voltam, amikor a Kazahsztán északi részén lévő lágerben elhelyeztek. Ott kórházba kerültem. A korábbi helyen elszenvedett kínzások nyomokat hagytak a testemen, ezért az új helyen megoperáltak. A kórházból kikerülve munkát is kaptam. Azt mondták a fogvatartóim, hogy mindenkinek dolgoznia kell.

Sokat gondolkodtam a kórházban töltött idő alatt. A magyar forradalom élesen hatott a sorsunkra. A velem együtt a Gulágra került magyarok sorsáról is volt némi tudomásom. Akkoriban ezekről tilos volt beszélni. Olyan volt ez a számunkra, mint amilyen az inkvizíció lehetett a középkori Spanyolországban. A magyarokat, mint hitetlen, megbízhatatlan kutyákat, üldözték a kommunista pribékek. Arról ma is mélyen hallgat az orosz államhatóság, hogy hová tűntek el a Szibériába hurcolt magyar forradalmárok ezrei. Az én tudomásom szerint sokan a szibériai nyelvrokon törzseknél leltek menedékre, új otthonra.

Visszaemlékeztem az oroszok bejövetelét követő évekre, amikor Sásváron kitört a vallásháború. A virágzónak mondott keletről jöttek pravoszláv pópák, akik a milícia támogatásával megszállták a görögkatolikus templomot. A saját szememmel láttam, ahogy rabláncra verték a magyarokat, a görögkeleti vallásúakat és a jó Isten tudja, hová hurcolták őket...

A kazahsztáni lágerban összesodort a sors egy német asszonnyal, akit szintén politikai okokból hurcoltak el, és ítéltek sok évi szabadságvesztésre. Őt is, engem is csak fasisztáknak neveztek az őreink. Ez az asszony lett a feleségem, akivel megoszthattam a rabság, a számkivetettség keserű kenyerét. A kommunisták elrabolták életem ötven évét, mert magyar voltam, s mert nem akartam 1956-ban fegyvert fogni a fajtám ellen.

Fél évszázad, kimondani is sok, hát még végig küzdeni az állandó üldöztetés közepette. Csak nemrég változott meg minden, amikor új személyi igazolványt kaptam és abba már nem került bele a „rendkívül veszélyes egyén" bejegyzés. Azt mondták, minden meg van bocsátva, nyugodtan utazhatok bárhová. Csak az elrabolt éveket, a fiatalságomat nem kaphattam vissza..."[337]

A maga nemében egyedi és küzdelmes élettörténet fűződik **Bucsella József** nevéhez, aki a szőlősi járási Tiszasásváron (Trosztnik) született gazdálkodó családjában. Négyen voltak testvérek, két fiú és két lány.

Az alapiskola elvégzése után alkalmi munkákból élt. A donyecki szénbányában robotolt. Szovjetellenes kijelentései miatt javító-nevelő munkára ítélték. Csecsenföldre került, ahol rendőrségi felügyelet alatt

[337] Bucsella József. *Sorsok megírva. Életem elrabolt ötven éve.* (Második befejező részlet). In: Kárpáti Igaz Szó, 2006. július 20.

birkapásztorként egy évet húzott le. Majd besorozták katonának, Kárpátaljára került, az Ungvár környéki Perecsenyben szolgált. Makacs, önfejű ifjúként a szakaszában is a rendszert szidta, lázította bajtársait, többször megszökött alakulatától, midig elfogták. Ezért többször bezárták a karcerbe.

1956. október 24-én riadóztatták az alakulatát és Budapestre vezényelték. Nem akart a fajtájára fegyvert fogni. Útban Budapest felé megszökött az alakulatától. A forradalom leverése után elfogták ***Kádár János*** ávósai, és átadtak a szovjet hadbíróságnak. A Magyarországon állomásozó Déli Hadseregcsoport hadi törvényszéke elé került. A hadbíróság golyó általi halálra ítélte. Kivégzése sikertelen volt, a koponyájába röpített golyót kioperálták az egyik moszkvai klinikán.

Majd bolondokházába csukták, később szibériai száműzetésre, szabadságvesztésre ítélték, ötvenhárom évet töltött különböző lágerekben, börtönökben és száműzetésben. A kárpátaljai rabtársak elmondásából tudjuk, hogy 1957 nyarától ***Illés Józseffel, Dudás Istvánnal*** és más magyar elítélttel a Mordvin ASZSZK 7. számú politikai lágerben együtt raboskodott. Itt sem maradhatott sokáig, azzal vádolták, hogy a rabokat lázítja a rendszer ellen. A rabtartói kínozták, fenyítették. Aztán a „rendkívüli veszélyes egyént" a mordvinföldi politikai lágerből az egyik észak-szibériai bűntető lágerbe szállították, „ahol a rénszarvasokon kívül más élőlényt alig lát az ember." Itt tudta meg, hogy 35 év szabadságvesztésre ítélték. Miután a sarkköri lágerben megromlott egészségi állapota, ezért Kazahsztán északi részén lévő lágerben helyezték el. A rabkórházból kikerülve munkát is kapott. A kazahsztáni lágerban összesodorta a sors egy politikai elítélt német asszonnyal, akivel családot alapított, frigyükből egy kislány született, a keresztneve Ida lett. Felesége gyógyíthatatlan betegségben elhunyt, lányát egyedül felnevelte. Felnőtté vált gyermeke a családfő régi iratait tanulmányozva megtudta, hogy édesapja Kárpátaljáról származik. Az iratok birtokában Felsősáradon felkereste és megtalálta nagybátyját, ***Bucsella Jánost***, édesapja idősebb fiútestvérét. Visszament apjáért és végleg hazahozta 1956 kárpátaljai hősét, akinek a *„kommunisták elrabolták életének ötven évét."*

Bucsella József és Ida lánya
(Fotó: Fuchs Andrea, 2006.)

2006. október 12-én ***Holló József*** vezérőrnagynak, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatójának levelet írtam Bucsella József ügyében és kértem állami kitüntetésének felterjesztésében való közreműködését, azzal indokoltam, hogy magyar származású szovjet katonaként átállt a magyar forradalmárok oldalára, a magyarságért, az anyaországért hősiesen tűrte az őt elítélő szovjet hatóság megaláztatásait egész életében.

Meghívásunkat elfogadva 2006.október 19-én először vett részt Ida lányával a Nagyszőlősi Perényi Középiskolában megrendezett emlékkonferencián, ahol felszólalásában a GULÁG-lágerekben eltöltött éveiről is beszámolt. Varga János politikai elítélt társaságában leleplezte

a nagyszőlősi szovjetellenes csoport emléktábláját. Jelen volt Ungváron, október 20-án a hírhedt helyi börtön falán elhelyezett ötvenhatos dombormű-emléktábla avatórendezvényén és más megemlékezéseken.

A felvételen balról jobbra: a kitüntetést átvevő Bucsella József és Milován Sándor látható

A Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusán[338] 2007. február 2-án ünnepélyes keretek között tüntette ki a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével ***Sólyom László*** köztársasági elnök nevében ***Sziklavári Vilmos*** főkonzul ***Bucsella Józsefet, Milován Sándort*** és ***Varga Jánost.***

Bucsella József a sok megpróbáltatás után 2012-ben hunyt el.

***

Megjegyzem, a Kárpáti Igaz Szóban megjelent Bucsella-naplórészlet, Balogh Csaba helyszíni riportja alapján készült történetet a facebook-olvasók, honlapok sokasága vette át. A fentebb ismertetett Bucsella-életrajzot hiteles tényekkel egészíti ki: *„A két testvér egy félévszázad multán újra egymásra talált. Az akkor 78 éves* ***Bucsella János*** *(Sándorként ismerik) fél évszázada nemlátott öccsét és annak Ida lányát, gyermekeit szeretettel családjába befogadta és Felsősárad lett végleges otthonuk.*

[338] Kárpátalja, 2007. február 2. https://karpataljalap.net/2007/02/02/magas-kituntetesek-az-1956-os-kiallasert

A Tiszasásváron született Bucsellák négyen voltak testvérek. Józsefet behívták katonának. János pedig Kazahsztánba ment dolgozni. Sokáig levelezés útján tartották a kapcsolatot. Így tudta meg a báty, hogy öccse alakulatával Perecsenybe került, ahonnan Magyarországra vezényelték őket, mert ott kitört a szovjet rendszer elleni forradalom.

– Amikor hírét vettem a magyarországi eseményeknek, azonnal vonatra szálltam és siettem haza – emlékszik vissza Bucsella János. – Abban bíztam ugyanis, hogy Kárpátalját visszafoglalják és újra Magyarországhoz csatolják. Erről nem akartam lemaradni. Erősen élt bennem a magyarságtudat, amit a szüleim, nagyszüleim oltottak belém.

János nem hivatalos úton szerzett tudomást arról, hogy öccse dezertált a seregből. Majd 1956 novemberében elfogták és halálra ítélték. A testvérek között ezzel megszűnt a kapcsolat. János Felsősáradra nősült, itt alapított családot. Majd megtudta, hogy öccse nem halt meg, hanem 25 év szabadságvesztésre és szibériai száműzetésre ítélték.

– 1968-ban próbáltam meg először felvenni a testvéremmel a kapcsolatot – meséli a kórházban lévő Bucsella József. – Egy napra térhettem haza Kárpátaljára, de Tiszasásváron nem találtam meg a bátyámat. Meghagytam azonban a címemet, hogy azt a közös ismerősök adják át neki ...

József törékenynek tűnő egész testén, riadt tekintetén érezhető az elmúlt fél évszázad minden szenvedése. A magyarországi történések részleteire vonatkozó kérdésekre sündisznóállást felvéve tiltakozva jegyzi meg:

– Ez már kihallgatás...

Majd megenyhülten, leküzdve zavarát és a benne zajló vívódásokat meséli el, hogy akadtak rendes emberek, főleg nők, akik bújtatták, segítették a vérbe fojtott forradalmi Magyarországon. Neveket nem hajlandó elárulni. Inkább lapoz az emlékeiben és mesél a száműzetés évtizedeiről. Az ugyancsak száműzött kedves német asszonyról, aki az élete párja lett és hűséges társa a keserűségben.

A két testvér közötti kapcsolatfelvétel Idának, József lányának köszönhető. A jelenleg óvónőként dolgozó fiatalasszony sok-sok szeretettel mesél édesapjáról, aki a szibériai, majd a kazahsztáni száműzetésben is a Magyar Nemzetet fizette elő és olvasta. Magyar verseket, dalokat mondott, dúdolt esténként altatóként a kislányának.

– Azt, hogy édesapám kárpátaljai születésű, csak húsz esztendeje tudom. Véletlenül a kezembe került egy levél, abból szereztem tudomást a gyökereimről – mondja Ida. – Édesapám soha nem mesélt ezekről a dolgokról. Én viszont lázasan kezdtem kutatni a múltat, keresni a kapcsolatot apám rokonaival. Ő félt, engem féltett, amikor úgy döntöttem, hogy a gyerekeimmel hazatelepülök Kárpátaljára. Fura, de azonnal ezt a vidéket éreztem az igazi hazámnak. A rokonok, János nagybácsim és családja tárt karokkal fogadtak. Ennél csak az volt megrázóbb, szívszorítóbb élmény, amikor 53 évi távollét után átölelhette egymást az édesapám és a testvére...[339]

Bucsella József élettörténete alapján, baráti biztatásomra, ***Kocsis Csaba*** író dokumentális kisregényt írt, amely a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban jelent meg.[340]

12.) A magyar ’56 visszhangja a szovjet tagköztársaságokban

A magyar forradalom és szabadságharc hatása lemérhető a volt Szovjetunió tagállamaiban is. Jó érzés tudni, hogy voltak a szovjetek közt is józanul gondolkodó, szabadságszerető es igazságot követelő emberek.

Közismert tény például, hogy a kommunista diktatúra ellen kitört 1956-os magyar forradalom hatása alá került sok orosz fiatal diák, köztük moszkvaiak, leningrádiak, baltikumiak a magyar eseményekkel való szimpatizálásért kerültek a GULAG börtöneibe. Ezzel a témakörrel is foglakozó ***Zselicky Béla*** a moszkvai diákmegmozdulás ügyét egyik írásában kiemelten mutatta be.[341] ***Alekszandr***

[339] Balogh Csaba. *1956 kárpátaljai hőse*. http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/060817/egy01.html. Továbbá: Magyarország: 1947-2007 – 246. rész: Bucsella József története, https://gondola.hu/cikkek/56305-Magyarorszag__1947-2007__-_246__resz.html; *Bucsella József fél évszázadon át járta kálváriáját.* Dunda György, Ungvár, mho.hu nyomán. Lásd még: *A kommunizmus áldozatainak emléknapján.* HUNRA -Magyar Olvasástársaság, 2016.02.25. Forrás: Facebook, Nagy Bercel. http://www.hunra.hu/74-news/1248-a-kommunizmus-aldozatainak-emleknapjan

[340] Kocsis Csaba. *Elrabolt ötven évem. XX. századi emlékek szintézise.* (Bucsella József és 56-os sorstársai emlékére). Illusztrációk: Matl Péter Kárpátaljai Magyar Könyvek 258. Ungvár-Budapest, 2017.
Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/17800/17891/, kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=537

[341] Lásd: Zselicky Béla. *Moszkvai diákmegmozdulás – 1956-ban az SZKP KB-dokumentumok alapján.* In: Historia. 2005. 9 sz.

Sztikalin új forrásokat közölt *Az 1956-os magyar forradalom hatása a szovjet közvéleményre* című tanulmányában. Többek között leírja, hogy több moszkvai diák a magyar forradalom győzelméért szurkolt, szégyenkeztek a Szovjetunió magyarországi külpolitikája miatt stb. Közötük volt a később jól ismert történész, irodalomkritikus ***Igor Volgyin,*** az ismert filozófus és orientalista ***Grigorij Pomeranc.*** A forradalom leverése után a Szovjetunióban is megugrott a politikai elítéltek száma, a lázongó egyetemista körök és értelmiségi csoportok tagjait vonták felelőségre. Például a moszkvai ***I. Krasznopevcev,*** illetve a leningrádi ***R. Pimenov*** körül csoportosuló fiatalokat, akik egyetértettek a magyar felkeléssel a KGB letartóztatta és elítélte őket. Általában 3-tól 7 évig terjedő büntetést szabtak ki rájuk. Sztikalin megállapítása szerint a *„hivatalos propaganda erőfeszítése ellenére sem mindenki adott hitelt az erőszakkal sulykolt sztereotípiáknak a Szovjetunióban: a magyarországi forradalommal kapcsolatos különféle álláspontok fogalmazódtak meg. S még ha nem merte is vállalni, a vélemények között nem egy volt, amely élesen bírálta szovjet magatartást."*[342]

A leírtakat kiegészítve, a *Szolyvai Krónika* szerkesztője, helytörténés, ***Jőrös Béla,*** *Nyílt levélben* példaként említi az 1956.november 7-i ünnepi felvonulást, amely kapcsán a moszkvai Izvesztyija 1992. évi 244. száma *Az ünnepségek kulisszái mögött* című cikk két ilyen esetet említ.

Lazarjanc Vitalij Emmanuilovics jaraszlavi lakos, örmény származású, 10.osztályos tanuló a felvonulók menetoszlopában haladva kibontott egy plakátot a következő felirattal: „*Követeljük a szovjet katonaság kivonulását Magyarországról"*, s a plakátot végig vitte a felvonuláson.

Oszipov Szergej Ivanovics leningrádi lakos, orosz származású, foglalkozását tekintve tudományos munkatárs, 1956. október 30-án éjjel röplapokat, feliratokat ragasztott, amelyeken szabadságot követelt Magyarországnak, elítélte a zsarnokságot és a diktatúrát.

[342] Alekszandr Sztikalin. *Az 1956-os magyar forradalom hatása a szovjet közvéleményre*. In: Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban. Szerkesztette: Rainer M. János, Somlói Katalin. 1956-os Intézet, Budapest, 2007. 14. o. https://www.yumpu.com/hu/document/read/45568741/az-1956-os-forradalom-visszhangja-a-szovjet-tomb-orszagaiban-az-

Mindkettőjüket letartóztatták és bíróság elé állították.

A bíróság bűnösnek találta Lazarjancot a szovjetellenes tartalmú plakát elkészítésében és közterületen, az ünnepi menetoszlopban történő demonstratív bemutatásában, továbbá *„szovjet-ellenes tartalmú verset írt a szovjet valóság becsmérlésével, és azt bizonygatta, hogy a szocializmus valójában a huszadik század sara. Ezzel a szovjetellenes verssel megismertette Maszulova és Kaliszova nevű osztálytársait…”*

Lazarjan vallomásából idézet: *„…Ez év XI. 5-én… a boltban jártam… Két nő beszélgetését hallottam arról, hogy a mi katonaságunk bevonult Budapestre. Az egyik asszony így szólt: „És próbáld csak ezt mondani”. Én, mint komszomoltag tudtam, hogy ha valami nem tetszik, van jogom protestálni, és ezért az a gondolatom támadt, hogy megprotestálom… Engem abban hibáztatnak, hogy szovjetellenes tartalmú verset írtam. Ezt nem tagadom, de ez befejezetlen vers volt. Én elégedetlen voltam a mi szovjet irodalmunkkal, mert az élet jó oldalait mutatta csak be, és a rossz életről semmit se mondott…”*

A jaroszlavi területi bíróság Lazarjancovot a Btk. 58/10 § hivatkozva 3 évi szabadságvesztésre ítélte.

Oszipov, a másik letartóztatott 1910-ben született szegényparaszt családban. 1931-től 1940-ig bolsevik párttag volt. Felsőfokú végzettséget szerzett: főiskolát végzett. Letartóztatásáig tudományos munkatársként dolgozott. Röpirat terjesztés közben tartóztatták le. Idézet a tőle elkobzott röpiratok egyikének szövegéből: *„A magyarországi események, ahol a munkásosztály szembefordult a népellenes kommunista rezsimmel, közeliek és érthetőek Oroszország népe számára, mely a nyomor határához van elvezetve. Ők Hruscsovok és Bulganyinok, Sztálinnal együtt bepirosítva kezüket az orosz nép vérével, most a saját palotáikat, a saját millióikat védelmezik. Ők a nép ellenségeivé változtak át. Le Hruscsovval! Éljen az orosz nép…”*

A bíróság Oszipovot 10 évi szabadságvesztésre ítélte, a *„Németország feletti győzelemért a nagy Honvédő Háborúban az 1941-1945. években”* érdemrend elkobzásával.

Büntetését mind a két elítélt teljes egészében letöltötte. Lazarjancnak 17, Oszipovnak 47 éves korában tört ketté a pályafutása.

A nyílt levél szerzője gondolatmenetét következő sorokkal zárja: *Mekkora bátorsággal kellett rendelkezniük, ha figyelembe vesszük, hogy a hősies tettüket a posztsztálini diktatúra alatt követték el! ...A világnak tetsző gesztus lenne, ha a magyar állam a magyar nép nevében, figyelembe véve a fentebb vázolt eseményeket, kitüntetésben részesítené Lazarjancot és Oszipovot..”*[343]

Az *’56 Kárpátalján* című könyvünkben (1993) ***Varga János, Illés József*** és más volt politikai foglyok közlése és bizonyítékai szerint az 56-os magyar szabadságharc eszméinek hirdetőit a Szovjetunióban, illetve tagországaiban szigorúan felelősségre vonták, letartóztatták, politikai koncepciós perek folytán százak kerültek a politikai lágerekbe. A baltikumiakat, ukránokat függetlenségi törekvéseikért zárták be. Kezdve az oroszoktól, végezve a türkménekkel mindenféle nemzetiségű volt ott, aki saját szülőföldjén a magyar szabadságharc kitörésének hírére polgárjogi aktivista lett.

Varga János feljegyzése szerint különböző nemzetiségű diákot tartóztattak le és ítéltek el szovjetellenes tevékenységükért, akik közül többen a magyar forradalommal való szimpatizálásért is bűnhődtek, valamennyien a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 11. sz. politikai lágerében vele együtt raboskodtak. Visszaemlékezésben leírja, hogy a lágerben ő volt a legfiatalabb: *„Kezdve oroszoktól, végezve a türkménekkel mindenféle nemzetiségű volt ott. A legtöbb orosz volt. Sok orosz fiatal, moszkvaiak, leningrádiak a magyar eseményekkel való szimpatizálásért kerültek börtönbe. Például* ***Kuznyecov Vologya,*** *a Lomonoszov Egyetem hallgatója volt. Ő három évet kapott a magyar forradalommal való szimpatizálásért.* ***Potapov Ivan*** *Leningrádból... A baltikumiakat függetlenségi törekvéseikért zárták be. Az ukránokat úgyszintén.”*[344]

A közel tíz sorstársáról 1958. augusztus 6-án a jávászi lágerben készült fénykép is készült, ezeket könyvünkben is leközöltük.

[343] Jörös Béla. *Nyílt levél. 1956 ügyéért kiállva.* In: Kárpátalja, 1993. október 31.
[344] Dupka György-Horváth Sándor. *’56 Kárpátalján.* 1993. i. m. 89. o.

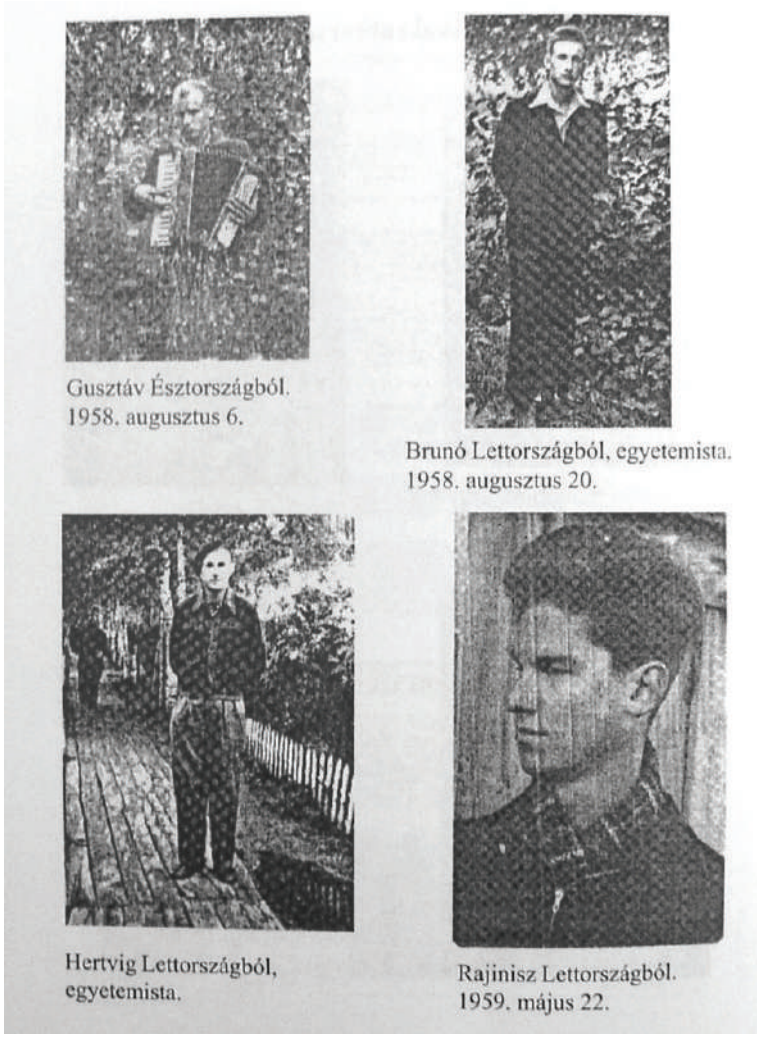

Balról jobbra: ***Gusztáv (?)*** *észtországi diák.* ***Bruno*** *(?) lettországi diák.* ***Hertvig*** *(?) lettországi diák.* ***Rajinisz*** *(?) lettországi diák.*

A kárpátaljai Margitics Vlagyimir. Javasz, 1958. július 20.

Feldman Anton Leningrádból. 1956-os leningrádi agitálásáért. 1958 novembere

Arzemancel Viktor Leningrádból. Orosz költő, aki verset írt a budapesti fiatalok szabadságharcáról.1958. augusztus 23.

Balról jobbra: ***Vlagyimir Margitics*** *kárpátaljai illetőségű, ruszin nemzetiségű diák* ***Anton Feldman*** *Leningrádból (Szentpétervár). Politikai fogoly: az 1956-os magyarországi események leningrádi agitálásáért ítélték el.*
Viktor Arzamcel *Leningrádból (Szentpétervár). Orosz költő, aki verset írt a budapesti fiatalok szabadságharcáról*

Meg kell jegyeznem, hogy a politikai elítéltek, ahogy csak tudtak, egymáson segítettek. A Gulág 7. sz. táborában raboskodó ***Benyák Nándor*** is barátként emlékezett vissza a baltikumi fiúkra. Ő az egyik litván gyerekkel barátkozott: *„Jön az 1957. évi karácsony. Meghívott magukhoz. Lehettek vagy harmincan, egy pap tartotta a misét. Imádkoztunk, s utána mindenki ajándékot kapott. Én is. Egy félkilónyi fekete teflon kenyeret és fél kilónyi cukrot. Ez valami csodálatos volt. Nem tudtam szóhoz jutni, csak sírtam."*

A magyar ötvenhatos forradalom megítélése Oroszországban továbbra sem egyértelmű. Ez kiderült egy moszkvai Levada Center közvélemény-kutató intézet felméréséből. Oroszországban az oroszok 35 százaléka még 2016-ban is helyesli az 1956-os szovjet katonai fellépést és azt gondolja, hogy a nyugati országok szervezték a forradalmat. Velük szemben mindössze 15 százalék válaszolt úgy, hogy „nemzeti felkelés" volt egy olyan rendszer ellen, amelyet a Szovjetunió kényszerített az országra, 4 százalék szerint pedig felelőtlen és dezorientált tömegek mozdultak meg a kommunista vezetés ellen. A Kremlhez közel álló újságíró, ***Dmitrij Kiszeljov*** is úgy véli, hogy az 1956-ban történtekért egyrészt a hruscsovi „olvadás" keltette várakozás, másrészt a nyugati titkosszolgálatok aknamunkája volt a felelős.[345]

13.) Az amnesztiában részesült és hazatért papok megfigyelése

A megtorlások áldozatai és a politikai elítéltek közt voltak különböző felekezethez tartozó papok is. Például a mordviniai 7. sz. Zubovopoljanszki lágerben a nagyszőlősi szovjetellenes csoport elítélt tagjával, ***Illés Józseffel*** és a többi kárpátaljai fogollyal együtt raboskodott – mint írja – *„egy nagyszőlősi tiszteletes,* ***Bacskai*** *volt a neve, ha jól emlékszem…* ***Bacskai*** *tiszteletes tartotta bennünk a lelket. Őt hamarabb elengedték, örültünk is ennek, de aztán nagyon hiányzott is… Minden reggel és este imádkoztam.*[346]

[345] HVG, 2016. október. 25. 10:58 *Világ: Elképesztő dolgokat gondolnak 1956-ról az oroszok* https://hvg.hu/vilag/20161025_Elkepeszto_dolgokat_gondolnak_1956rol_az_oroszok

[346] Dupka György-Horváth Sándor. *'56 Kárpátalján.* 1993. i. m. 79. o.

A megnevezett tiszteletes, nem volt más, mint ***Bacskay Antal*** (Bányafalu/Szuszkove, 19019.05.25.) Alsóveresmarti (Mala Kopanya) görögkatolikus parochus. Lelkészként1932-1949 közt Alsóveresmarton működött. A szovjet hatóságok nyomásának engedve 1949.03.01-én, 34-ként a görögkatolikus papok közül aposztatált, s így továbbra is régi helyén működött 1956-ig, Alsóversmarton. Gyengeségét, balléptését belátva 1956.október 12-én a lengyelországi, magyarországi események hatására bejelenti a pravoszláv püspökségnek a görögkatolikus hitre való visszatérését. A megtorlás nem késett sokáig, 1957. január 30-án az ungvári központi Cseka emberei főnökükkel, ***Csernihhel*** az élen letartóztatták és 1957. április 10-én az USZSZK Büntető Törvénykönyve 54.§ 10. cikkelyének 2. része, valamint az 56.§ 21. cikkelye 1. részének alapján 7 évi javító munkatáborra és vagyonelkobzásra ítélték. Raboskodott a lembergi, kijevi (Lukjanovka) és a moszkvai átutaló börtönökben. Kényszermunkás volt Mordvinföld 7., 11., és a 7/11. sz. GULÁG-lágerekben. Mezőgazdasági, üzemi és más munkákon dolgozott, s munkaóra-többletet vállalva 1961-ben szabadult. Életrajzírói szerint *„A börtönből titokban értesítette Bendász István oltártestvérét, hogy meneküljön, mert arra próbálták kényszeríteni őt, hogy tanúsítsa: Bendász István kapcsolatban áll az 1956-os magyar forradalom állítólagos szervezőivel."*[347]

Mint ismeretes, ***Bacskay Antal*** Alsóveresmarton, oltártestvére Felsőveresmarton szolgált. Baráti kapcsolatukat 1956 őszén a KGB nyomozói gyanúsnak tartották. Paptestvére, 1949-ben az aposztázia elutasítása miatt 25 évre elítélt ***Bendász István*** (Boboviscse/Borhalom, 1903. 08. 03. – Beregszász,1991. 08. 13.) felsőveresmarti görögkatolikus parochus 1955 januárjában a karagandai, omszki és rudniki lágerekből megrokkanva tért haza[348], majd kapott munkát, mint latinista a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén dolgozott. Fiától, a nemrég elhunyt nyugalmazott esperestől, ***Bendász Dániel*** kiváló egyháztörténésztől tudtam meg, hogy Bacskay

[347] Bendász István-Bendász Dániel. *Helytállás és tanúságtétel*. 1994, i. m.17-18. o.

[348] Bendász István börtön és lágeréveinek történetét az 1991-ben megjelent *Öt év a szögesdrót mögött* című könyvében írta meg.

atya Bendász István hatására tért vissza a görögkatolikusokhoz, vállalta, hogy ezért GULÁG-rabság jár. Így került újra a KGB látókörébe Bendász István, aki komolyan vette paptestvére börtönbéli üzenetét, hogy Kárpátaljáról meneküljön el, így elkerülte az 1956-os koncepciós pert, amit a nyakába akartak varrni, együttérzett az ötvenhatos forradalommal, de a felkelés szervezőivel nem volt semmilyen kapcsolata. 1957-1959 közt a Karagandába száműzött németek és ukránok között teljesített illegális biritualista missziót, ***Chira Sándor, Murányi Miklós*** és ***Sztankaninecz Antal*** oltártestvéreivel együtt. A KGB itt is nyomára bukkant, letartóztatta, de közben súlyosan megbetegedett, s mint gyógyíthatatlan beteget, menekülni hagyták. 1959 végén visszatért Beregszászba és nyugdíjaztatásáig éjjeliőrként dolgozott. 1989-ben örömmel fogadta üldözött egyháza rehabilitálását, lelkesen közreműködött a beregszászi egyházközség megszervezésében, az első nyilvános mise szabad ég alatti megtartásában. Halála előtt egy évvel ***Szemedi János*** püspök kinevezte őt kanonokká. 88 éves korában hunyt el.

Nagyon jól tudjuk, hogy a hatóság céltudatosan üldözte a papokat, egyre jobban szűkítették mozgásterüket. Különösen 1956 őszén a történelmi egyházak papjait is erősen megfigyelés alatt tartották. A KGB nyomozói egyesekre igyekeztek rásütni az ellenforradalmi jelzőt. Ennek a KGB által nyitott hajszának lett áldozata például gálocsi ***Gecse Endre*** református tiszteletes is. Az eddig folyó kutatásokból az is kiderült, hogy *„az 1956-os forradalom leverését követően a KGB által szervezett megtorlásokat hajtottak végre papi személyek ellen is."* ***Csík József*** keresztúri református lelkészt 1956 után ítélték el 25 évre, szovjetellenes magatartása miatt és beszolgáltatási kötelezettség elmulasztásának vádjával. Itthon halt meg. ***Petneházy Gyula*** egykori mezőkaszonyi református lelkészt az 1960 körüli időkben tartóztatták le. Öt évi kényszermunkára ítélték, mert titokban konfirmált.

A helyi ateista vezetők rémülten fogadták a hírt, hogy 1956-ban mintegy 100 görögkatolikus, római katolikus, református és más felekezetű lelkipásztor amnesztiával szabadult.[349] A történelmi egyházak vezetői ezekben a feszültségterhes hónapokban burkoltan arra intették

[349] Lásd bővebben: *Egyházüldözés Kárpátalján 1944-1991.* összeállította. Dupka György. i.m.9-71. o.

paptársaikat, hogy az anyaországi eseményekkel ne foglalkozzanak, mert ha ennek jelét adják, akkor a KGB visszaesőként újra a Gulágtáborokba hurcolja őket. A KGB ügynökök az „ellenforradalmi izgatás", „amerikai kém", „budapesti kapcsolat", „vatikáni ügynök" stb. vádját bárkire rá tudták sütni, akit nemkívánatos, izgatásra hajlamos személynek minősítettek.

A „feketelistán" kiemelten a Rómához hű görög- és római katolikus papok szerepeltek.[350] 1951-ben 25 évre elítélt ***Tindira Ernő*** bárdházai plébánost, az 1956-os amnesztia után száműzetésre kényszerítették. Több évi kitiltás után, csak halála előtt jöhetett vissza Kárpátaljára. Hasonlóan bántak el ***Tóth József*** szerednyei plébánossal, aki az 1956-os amnesztia után száműzetésbe került, évekig ki volt tiltva Kárpátaljáról. ***Csáti József*** munkácsi római katolikus segédlelkész 1956. augusztus 17-én ért haza. Kiszabadulása után néhány évig nem mehetett vissza Munkácsra, ezért Ungváron telepedett le, minden lépését figyelték. Az 1956-os magyarországi eseményeket követő megtorlások idején a környezetének a híveit is félelemben tartották. A KGB ügynökök szigorú megfigyelésének volt kitéve az 1956-ban szabadult ***Árvay Dezső*** tiszaújlaki, ***Bakó Zoltán*** kisszelmenci, ***Bujaló Bernát*** ungvári, ***Heveli Antal*** szolyvai, ***Homolya Péter*** felsődomonyai, ***Horváth Ágoston*** szerednyei, **Sörös János** munkácsi, ***Tempfli István*** nevetleni, ***Tőkés György*** huszti plébánost és ***Hudra Lajos*** beregszászi segédlelkész.

Az 1948-49-ben felszámolt görögkatolikus egyház Vatikán-hű főpapjai, papja, teológusai nagy elszántságról tesznek tanúbizonyságot, titokban pasztoralizálnak, katakomba módon tartják híveikkel a kapcsolatot.[351] Köztük legendás személyiséggé vált ***Chira Sándor*** ungvári görögkatolikus kanonok, titkos püspök, akire 1957. január 17-én, éppen 60. születésnapján szülőfalujában, a técső járási Irhócon, testvérei körében csaptak le újra az állambiztonság emberei. Újabb öt évre kitiltották szülőföldjéről, sőt egész Ukrajna területéről, és az öt-

[350] Pawel Wyszkowski OMI: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján*. i. m. 2013.

[351] Marosi István. *Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Közösségek és templomok.* Szent Miklós Egyesület, Nagybégány-Beregszász, 2014. Marosi István atya, egyháztörténész közlése szerint feldolgozásra vár még az általa vezetett beregszászi Ortutay Elemér Görögkatolikus Központon belül 2020-ban létrehozott Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár idevonatkozó iratcsomói.

ezer kilométerre fekvő Karagandába küldték. Azonban az öt év letelte után sem engedték hazatelepedni. Így vált holtáig Karaganda második hazájává, a német, litván katolikusok lelkipásztorává, aki templomot is épített. Halála után a kazah katolikus főpapok boldoggá avatását kezdeményezték. ***Murányi Miklós*** görögkatolikus apostoli vikárius, püspöki irodaigazgató, teológiai tanár. Mivel nem aposztazált, 1949-ben letartóztatták és több mint kétévi fogvatartás után közlik vele az ítéletet: 10 év munkatábor. 1956. május 24-én szabadult, de alig tért haza, ***Chira Sándorral*** együtt kitiltották az Ukrán SZSZK területéről. Visszakerült Karagandába. 1957. augusztus 29-én megengedték visszatérését Ungvárra, betegségének gyógykezelése céljából. 1976. július 9-én apostoli vikáriusként kijelölte utódjául ***Szemedi János*** oltártestvérét. 1979. január 12-én meghalt.

A KGB helyi emberei által megfigyelt ***Drebitka Demeter Dénes,*** görögkatolikus pap, akit kétszer is száműzetésre kényszerítettek, először 1949-ben, majd 1956-ban vallásos propaganda kifejtése miatt. Második fogságából 1962-ben szabadult. ***Szokol János*** görögkatolikus csomafalvi pap is közéjük tartozik, akit először az aposztázia elutasítása miatt ítéltek el 1948-ban 10 év munkatáborra, vagyonelkobzásra, 5 év jogfosztásra, 1954-ben szabadult, majd 1956-ban „illegális lelkipásztorkodás" vádjával ítélet nélkül elmegyógyintézetbe zárták, ahonnan csak 1959-ben szabadult. 1976. augusztusában harmadszor is letartóztatták, holmiját elkobozták, de másnap hazaengedték. Ekkor Kazahsztánba utazott és ott római katolikus papként működött (illegálisan) a Volga menti németek között. 1979-ben súlyosan megbetegedett, gyermekei hazahozatták, december 21-én Ungváron meghalt. Az aposztázia elutasítása miatt 5 évre elítélt ***Rabár János*** (1908. október 28., Magyarkomját /Velikij Komjat/), magyarkomjáti görögkatolikus parochus, még börtönbéli távolléte idején tanulmányozni kezdte a latin liturgikus előírásokat és a lengyelországi politikai események hatására 1956-ban átment a latin rítusra. Hatóságilag bejegyzett római katolikus plébánosként működött Bibrkán (Lembergi terület). 1959-ben megvonták tőle a regisztrációt, egy évi kényszermunkára ítélték. 1960-1972 között illegálisan működött Bibrkán. 1972-ben hazatért, Bereg-

szászon halt meg 1988. március 21-én. ***Urszta István*** (1914. augusztus 20., Misztice /Imszticseve/) – kövesligeti (Drahove) görögkatolikus parochus. Az aposztázia elutasítása miatt ítélték el 1949-ben. Büntetése: 25 év munkatábor, 5 év jogfosztás, vagyonelkobzás. 1956-ban tért haza. 1958-ban illegálisan tartott misézés közben tetten érték, s újra elítélték. 7 év munkatábort kapott, de ennek felét kegyelmi úton elengedték. 1962-ben hazatért. Meghalt 1988. március 13-án Bükén.

A későbbi református püspök, ***Gulácsy Lajos*** politikai fogolyként amnesztiával szabadult. 1956.május 16-án egy nyomozótiszt társaságában vonatozott hazafelé, akinek többek között kifejtette a véleményét is a Szovjetunióról, a lágerekről, a kommunizmusról. Idézet emlékiratából: Őszintén válaszoltam: *„Isten bűneszköze, mint volt Nabukodonozor a zsidó nép számára. De mikor lejárt az istentől elrendelt idő, a babiloni birodalom megsemmisült. Így fog járni a Szovjetunió is." Rám nézett csodálkozva, hogy én ezt el merem mondani egy nyomozótisztnek. Igen, feleltem, és meg fog róla győződni, igaz az Isten beszéde, és csak az ő akarata marad meg... Mikor elbúcsúztunk... jó barátként váltunk el. Megköszönte, hogy ilyen őszinte voltam hozzá. Biztos vagyok benne, hogy ez a férfi ezután másképp látta ember voltát. (...)*

A magyarországi 1956-os szabadságharc megbontotta a zárt, erőszakos rendszert, de nem tudta megváltoztatni, mivel a Szovjetunió katonai hatalommal leverte a forradalmat. Az emberek azután még jobban meg lettek félemlítve, de belül, szívük mélyén több lett a remény, hogy mindez elmúlik egyszer."[352] Harmincöt év múltán Gulácsy Lajos fentebb idézett jóslata bevált, túlélte a Szovjetuniót, látta összeomlását, amely milliók életét keserítette meg.

A teljesség igénye nélkül felsorolt hitvalló papok 1956 őszén életük árán is hűségesek maradtak hivatásukhoz, egyházukhoz, elkötelezetten kiálltak híveikért, vigasztalták őket, „tartották bennük a lelket", hogy túléljék a vészterhes időszakot.

[352] *Mélységből a magasba. Bizonyságtétel az elmúlt időkről.* Gulácsy Lajos önéletírása. Szerkesztette és a kiadásért felel: Szántó János. Kiadja a Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya. É.n.79. o.

V. FEJEZET

A MAGYAR FORRADALOMMAL SZEMBEN BEVETETT ESZKÖZÖK: SAJTÓ, RÁDIÓ, KIADVÁNYOK, KATONAI INTERVENCIÓ, MEGTORLÁS

1.) Hivatalos szemléletet tükröző publikációk az egy magyar lapban és a könyvkiadónál

A kárpátaljai sajtó a kommunista diktatúra időszakában – különösen 1956 őszén – a pártvezetés kezében az agymosás egyik legfontosabb eszközének számított. Az újságírás művelőiből az ideológiai front harcosait képezték ki, akik a párt útmutatásait követve, hivatalos álláspontját hirdetve a magyar forradalommal szembeni célirányos propagandamunkát fejtettek ki, a sajtó-anyagokkal elárasztották és megcélozták a társadalom minden rétegét.

A megyei szintű kárpátaljai magyar nyelvű, 1945.december 5-től megjelenő *Kárpáti Igaz Szó „eleve nem nyilvánithatott önálló véleményt a forradalomról”,* hiszen 1956-ban még csak a *Zakarpatszka Pravda* központi területi ukrán lap tükörfordításaként jelent meg. 1956-tól részben, 1967.március 8-tól pedig teljesen önálló magyar lappá alakult újra. Ezért a tükörfordításos *Kárpáti Igaz Szó* 1956 őszén közölt anyagainak elemzésétől eltekintek, mivel ezek a hivatalos szemléletet tükröző propaganda célú publikációk a moszkvai, kijevi pártvezetőség sajtóosztályainak munkatársai, vagy a moszkvai *Pravda,*

Isvesztyija és más lapok újságíróitól, politikai elemzőitől származnak, illetve a hivatalos *TASZSZ* (Szovjetunió Távirati Ügynöksége) és a *RATAU* (Ukrajna Távirati Ügynöksége) hírügynökségek főleg budapesti tudósításai. Többnyire ezeket a cikkeket a *Vörös Zászló* is kötelezően átvette. A kárpátaljai ukrán, orosz lapok (*Zakarpatszka Pravda, Szovetszkoje Zakarpatya, Mology Zakarpatya, Cservonij Prapor* stb.) is október 25 – december 31 között azonos tartalmú propaganda írásokat publikáltak. Majd 1956 decemberétől, folytatólagosan 1957-től a Magyarországra eljuttatott segély-szállítmányokkal, a rend és a béke helyreállításával és más szovjet-magyar együttműködéssel kapcsolatos hírek, tudósítások lepik el a lapokat. Néha azért leközöltek egy-egy olvasói levelet. Az egyik szerzője ***Ozoróci K.*** uzsgorodi lakos, aki leírja a *„Mi történt Miskolcon?"* című cikkében október 19 és november 2 között végbement eseményeket, köztük a miskolci tüntetést, a helyi állambiztonsági épület elleni támadásról is kifejti véleményét. Szerinte, akik irányították a megmozdulásokat, érdekeltek voltak a rendzavarásban. Horrorisztikusan meséli el az elfogott állambiztonsági dolgozók kivégzését. Megjegyzi, az összeesküvőknek, *„garázdálkodásuknak sok áldozata volt."* Az olvasói levelét a következő gondolatokkal fejezi be: *„November 2-án, pénteken vonattal Nyíregyházára utaztam. A vonatban a falusiak arról beszéltek, hogy az összeesküvők leszámolnak a falusi aktivistákkal, a falutanácsok elnökeivel, a párt- és DISZ-szervezetek titkáraival. Akiket nem ért golyó vagy késszúrás, elrejtőztek.*

A vonatba fegyveres emberek szálltak fel és valakit kerestek. A látottaktól és halottaktól rémülten érkeztem Nyíregyházára, onnan pedig haza- a nyugodt és szívemhez nőtt Uzsgorodra.

Már itthon hallottam, hogy megalakult a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Kádár Jánossal az élen, és hogy elfojtották az összeesküvést. Csak örülhetünk annak, hogy Magyarország fölött elvonulnak a sötét fellegek."[353]

A *Kárpáti Igaz Szó* önállóvá válásáig lényegében az 1945.december 2-tól kiadott beregszászi *Vörös Zászló* volt Kárpátalja egyetlen magyar lapja, amely két nyelven (ukránul és magyarul) szerkesztett lapnak szá-

[353] *Kárpáti Igaz Szó,* 1956.november 22.

mított. Fejléce szerint *„Az Ukrajnai Kommunista Párt berehovói kerületi bizottsága és a dolgozók képviselői Kárpátontúli területi, berehovói kerületi Szovjetjének lapja."* 1956-ban hetente háromszor, szerdán, pénteken és vasárnap került az olvasóhoz 3000 példányban.

A tárgyalt időszakban az ungvári származású: ***Lusztig Károly*** (Ungvár, 1922–Ungvár, 2012) a lap főszerkesztője, aki kinevezése előtt Ungváron a megyei pártbizottság instruktora, később a sajtóalosztály vezetője volt, miközben az ungvári egyetem levelező tagozatán szerzett történelem szakos diplomát. A megbízható magyar pártkáderek csoportjába tartozott, mégis 1956 második felében lapszerkesztési politikájával az ungvári elvtársak nem voltak megelégedve. Tanúsítja ezt az UKP beregszászi járási bizottsága vezetőségének 1957. február 19-i ülésének jegyzőkönyve[354], ahol a főszerkesztő kemény bírálatban részesült. Ugyanis a megyei *Zakarpatszka Pravda* című lap 1957. február 7-i számában elmarasztaló és bíráló cikk jelent meg az egyetlen, magyar nyelven, több mint 3000 példányszámban megjelenő járási *Vörös Zászló* 1956 őszén közölt magyar nyelvű publikációiról, kifogásolták *„az ideológiai munka gyakorlati megvilágítását."* Ezért kötelezik ***Lusztig Károly*** főszerkesztőt és munkatársait, hogy szakszerűbben és mélyebben népszerűsítsék a lakosság körében a pártszervezetek *„propagandista munkáját",* ahol szükséges, ott *„konkrét kritikát tanúsítsanak."*

VÖRÖS ZÁSZLÓ

Világ proletárjai, egyesüljetek!

AZ UKRAJNAI KOMMUNISTA (BOLSEVIK) PÁRT BEREGSZÁSZI KÖRZETI BIZOTTSÁGÁNAK, VALAMINT A VÁROSI ÉS A KÖRZETI VÉGREHAJTÓ-BIZOTTSÁG KÖZLÖNYE

ОРГАН БЕРЕГІВСЬКОГО ОК КП(б)У ТА ОКРУЖНОГО І МІСЬКОГО ВИКОНАВЧИХ КОМІТЕТІВ

[354] KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 36.sz. ügydarab, 86. lapon.

Csanádi György (1931–2017) újságíró, aki 1951. júliustól a járási lap fordítója, rovatvezetője, majd a lap szerkesztője. 1956. őszén is a lapkészítés munkájában tevékenyen részt vett. Erről a vele készített interjúban elmondja, hogy *„Nekem, mint szerkesztőnek a TASZSZ-t kellett állandóan hallgatni (Телеграфное Агентство Советского Союза) a 1435,6 megahercen, amin a Kijevi Rádió (RATAU) bizonyos órákban a járási lapoknak adott információt az eseményekkel kapcsolatban. Ezt az emberek nem hallották. Mi is csak nagyon nehezen. Annak ellenére, hogy a hölgy szavanként diktálta az anyagot. Az óránként leadott hanganyagot állandóan cserélték. Hol* ***Nagy Imrét*** *támogatták, hol ellenforradalmárnak nevezték. Ebből is látszott, hogy Moszkvában nem tudták, hogy mi tévők legyenek. Volt, hogy csak bekezdéseket kellett cserélni, de volt, hogy az egész egy órával ezelőtti szöveget."*[355]

Az ismertebb munkatársak közül a helyi tudósítások megírásában ***Turóczy Béla*** újságíró is közreműködött.

A *Vörös Zászló* 22 lapszámában 34 publikáció jelent meg, ebből 27 átvett központi anyag, 7 helyi közlésű anyagnak minősíthető.

A Vörös Zászlóban 1956. október 21. és december 23. között megjelent anyagok címlistája

S/Sz	Megjelenés ideje	A publikáció címe	Központi	Helyi
1.	október 31.	-A magyarországi népellenes kaland meghiúsulása. Budapest. (A Pravda október 28-i számából -A magyarországi helyzethez Budapest, október 28	Pravda-tudósít. (TASZSZ)	
2.	november 2.	-Az SZSZKSZ Kormányának Deklarációja a Szovjetunió és más szocialista államok között barátság és együttműködés fejlesztésének és további megszilárdításának alapjairól. 1956.október 30	Moszkva	

[355] Váradi Natália, 2008, i. m. Az interjú készítésének időpontja: 2004. 230. o.

3.	november 4.	-A kerület dolgozóinak eltökélt szándéka – a haza hatalmának további megszilárdítása, az imperialisták ármánykodásainak meghiúsulása. Szilárdítsuk Október vívmányait. (A mezőváriak gyűlése, hűségnyilatkozata) -A téglagyáriak gyűlése (A mezőváriak gyűlése, hűségnyilatkozata) -Nemzetközi Szemle. Harkov V. elemzése Az SZSZKSZ Kormányának Deklarációjáról a magyarországi események kapcsán.	Központi, átvett anyag	Mezővári, Kultúrház Beregszászi Tégla- és Cserép-gyárak
4.	november 7.	-A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása. Kádár János, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Miniszterelnöke -A magyarországi helyzethez. (november 4-én szétzúzták a reakciós összeesküvés erőit a szovjet hadsereg közreműködésével.)	Budapest, 1956. november 5. TASZSZ	
5.	november 11.	-Szemtanúk elbeszélése az ellenforradalom magyarországi bűncselekményeiről. Egy csehszlovák újságíró megfigyelései. Otokár Svercina (Rövidítve a Kárpáti Igaz Szó 1956. nov. 10. számából.)	Közp. átvett anyag	
6.	november 14.	-Magyarország dolgozói számára (Ukrajnai vasárú, faáru stb. adomány) -A magyarországi helyzethez Budapest. (Újra visszatér az élet a normális vágányba)	RATAU (Ukrajna) TASZSZ (Budapest)	
7.	november 16.	Normálissá válik az élet Budapesten.	TASZSZ (Budapest)	
8.	november 18.	Nemzetközi szemle rovatban Harkov V.: Ki szervezte a magyarországi ellenforradalmi összeesküvést?	Közp. átvett anyag	
9.	november 21.	Magyarországi ellenforradalmárok fegyvert kaptak nyugatról	Közp. átvett anyag	
10.	november 23.	A magyarországi ellenforradalmi összeesküvés szálai, nyugat felé vezetnek	Közp. átvett anyag	
11.	november 25.	Nemzetközi szemle rovatban Csigir N. A nyugati államok manőverei	Közp. átvett anyag	

12.	november 28.	A magyar nép győzelme az ellenforradalom erői felett. Laponogov I.	Közp. átvett anyag	
13.	november 30.	-A szocialista országok segítsége Magyarországnak -Magyarország dolgozói a szocializmusért harcolnak. (Sütő Ilona, a borzsovai hétosztályos iskola tanítónőjének elbeszélése)	TASZSZ	Borzsava
14.	december 5.	20.) A XI. kerületi pártkonferencia. (Vass Ivan, A fő figyelmet a különböző nemzetiségű dolgozók testvéri barátsága további megszilárdítására kell fordítani.)		Beregszász
15.	december 9.	-Nemzetközi szemle rovatban Csigir N. Provokációs hangoskodás (ENSZ közgyűlésén)	Közp. átvett anyag	
16.	december 12.	-A csuhás hóhér. Ki Mindszenti bíboros? Vilnij Volodimir (A „Kolhoszpne Szelo" 1956. december 8-i számában megjelent cikknek rövidített változata.) -Magyarország dolgozói fokozzák a harcot a reakció ellen	Közp. átvett anyag (TASSZ) Budapest	
17.	december 14.	-Csapást mértek az ellenforradalmi erőkre Magyarországon -Az ő „segítségük." Abramov M. rajza (Másolat a „Krasznaja Zvjezda" c. lapból	Közp. átvett anyag	
18.	december 16.	Az ellenforradalom vérengzései Magyarországon. Kivonatok a Fehér könyvből. A Pravda december 11-i és december 12-i számában közölt cikk (folytatása következik.)	Pravda	
19.	december 19.	-Magyarország dolgozói leszámolnak az ellenséggel. A szemtanúk elbeszélései. Mit láttam Debrecenben? Balla Júlia, a berehovói ruhagyár munkásnője --A nép ereje megrendíthetetlen, Garanyi Jolán berehovói lakos --A dolgozók helyeslik kormányuk erélyes politikáját, Kovács K., berehovói lakos --Az ellenforradalom vérengzései Magyarországon. A Pravda dec. 13 számából (folytatása következik). -Karikatúra Az amerikai diverziós államok, Kersin j. rajza (Másolat a „Krasznaja Zvjezda" lapból)	Pravda Krasznaja Zvjezda	Beregszász Beregszász Beregszász

20.	december 21.	-Az ellenforradalom vérengzései Magyarországon. (folytatása következik). -Marosán György, a Magyar Népköztársaság államminiszterének nyilatkozata	Pravda TASZSZ Budapest,	
21.	december 23.	Az ellenforradalom vérengzései Magyarországon. A Pravda december 14-i számából	Pravda	
		A publikáció száma: 34	**27 közp. anyag**	**7 helyi anyag**

A publikációkat két csoportba soroltam.

Az elsőbe tartoznak a központi lapokból, hírügynökségektől közlésre átvett cikkek, amelyek egyoldalúan mutatják be a nyugati irányítású lázításokat, mozgalmakat, a „népellenes kaland meghiúsulását." Kidomborítják a szovjet kormány segítő szerepét. Arra fókuszálnak, hogy milyen vérengzéseket hajtottak végre a forradalmárok. A figyelemfelkeltő, érzelmekre ható riportokban kiemelten hangsúlyt kapnak a magyar kommunisták kivégzésének, a szovjet katonák meggyilkolásának, párt – és állami intézmények elfoglalásának számos esete, amely arra irányult, hogy természetes felháborodást, az áldozatok iránt részvétet váltsanak ki az egyszerű emberek körében és ennek hatására a magyarországi forradalmárokat elítélő, sajtóbéli nyilatkozatokat is tegyenek. November 14-től a Magyarországra induló segélyszállítmányokról, a helyreállítási munkálatokról közölnek információkat. Az ukrajnai RATAU közleményében olvasható, hogy Kárpátaljáról a csapi állomáson keresztül több vagon fűrészárút indítottak Záhony felé.

Megjegyzem, az SZKP KB ideológusai (***M. Szuszlov. B. Ponomarjov***) több kiválasztott központi szovjet újság (*Pravda, Izvesztyija, Komszomolszkaja Pravda, Lityeraturnoje Gazeta*), valamint folyóirat (*Ogonyok*), illetve a *TASZSZ* munkatársának Magyarországra csoportos szemleutat szerveztek, hogy az 1956-os őszi forradalom leverése után a szocializmus útjára visszatért, az újjáépülő országról helyszíni tudósításokat, riportokat készítsenek. Felhívással fordultak a Tiranában, Szofijában, Bukarestben, Prágában, Varsóban, Berlinben megjelenő szocialista országok központi lapjaihoz, valamint a Rómában, Párizs-

ban megjelenő kommunista párt szócsöveihez, bátran delegáljanak Budapestre tudósítókat, hogy a sajtóorgánumok első kézből informálják az országépítő Kádár-kormány tevékenységéről saját olvasóikat.[356]

A másik csoportba a Bereg-vidékhez köthető anyagok tartoznak. A helyi pártvezérek Mezőváriban lakossági fórumot, a beregszászi tégla- és csempegyárakban ünnepi gyűlést szerveznek, ahol a felkészített felszólalók elítélték a Magyarországi dolgozó nép elleni imperialista ármánykodásokat.

Mezőváriban megtartott, ünnep előtti nagygyűlésen beszédet mondott a járási párbizottság nevében ***Győri P.*** másodtitkár. A vitában felszólalt ***Fábián***, a helyi középiskola igazgatója, aki *„kifejezte azon meggyőződését, hogy a magyar dolgozók nem hagyják becsapni magukat és nem engedik meg a kapitalizmus újjászületését."* A gyűlés határozatot fogadott el, melyben *„Elítélték az imperialisták ármánykodásait és különösen azon kísérletüket, hogy megdöntsék a népi demokratikus rendszert Magyarországon."*[357] A mezőváriakhoz hasonló hűségnyilatkozatot szavaztak meg a beregszászi tégla- és cserépgyárak dolgozói is, aki előtt ***Jurij Ilnyickij*** elvtárs, a megyei pártbizottság titkára tartott beszédet. A felszólalók – ***Szabó Sándor, Sató Ilona, Sándor Júlia, Tóth József*** és mások – *„felháborodva ítélték el azokat a reakciós erőket, amelyek megpróbálják letéríteni a magyar népet a szocializmushoz vezető útról. (...) Határozatukban elítélték a sötét reakció provokációját Magyarországon."*[358]

Szervezett olvasói levélként közlik ***Sütő Ilona,*** a borzsovai hétosztályos iskola tanítónőjének elbeszélését, aki magyarországi látogatásának tapasztalatait osztja meg, többek között elítélően ír a magyarországi lázadó, fegyveres banditákról, üdvözölte a szovjet hadsereg rendcsináló hadműveletét, amely Magyarországot visszatérítette a szocializmus útjára.[359]

---

[356] *Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 118*-119. o. Vengerszkije szobityija 1956 goda glazami KGB i MVD SZSZSZR – Szbornyik dokumentov. (Az 1956-os magyar események a KGB és a Szovjetunió Belügyminisztériuma szemszögéből– Dokumentumgyűjtemény.) (Szerk: A. A. Zdanovics, V. K. Bülinyin, V. K. Gaszanov, V. I. Korotajev, V. F. Laskul.) Moszkva, Oroszország Belügyminisztériumának egyesített kiadója, 2009.
Lásd a 19. sz. dokumentumot: РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára), Ф. 5.Оп. 28. Д. 382. Л. 163-166.

[357] Vörös Zászló, 1956. november 4.

[358] Vörös Zászló, 1956. november 4.

[359] Vörös Zászló, 1956. november 30.

A lap egyik decemberi számában szintén 3 szemtanút: ***Balla Júlia, Garanyi Jolán, Kovács K.*** beregszászi lakost szólaltatják meg, akik magyarországi élményeiket elbeszélik, hogy Magyarország „dolgozói leszámolnak az ellenséggel", mert a „nép ereje megrendíthetetlen" és a „dolgozók helyeslik kormányuk erélyes politikáját."[360]

Mindkét csoportba sorolt – a KGB helyi megbízottjai által is éberen ellenőrzött – sajtókiadványok teljesen elhallgatták, elferdítették a magyarországi eseményeket, a szovjethatalom megdöntését előidéző ellenforradalomként állították be.

***

Hivatalosan ellenforradalomnak minősített magyarországi szabadságharccal kapcsolatosan az ungvári Kárpáti Kiadó gondozásában több olyan propagandakiadvány látott napvilágot, amelyben a kurzus ideológiát követő szerkesztők a tendenciózusan összeállított írásokkal egyértelműen bizonyítani kívánták, hogy a magyar forradalom külföldi ügynökök, horthysta emigránsok által felbújtatott ellenforradalmi lázadás és vérengzés, tőkés restauráció volt.

Az első gyűjtemény anyagát *A magyarországi ellenforradalom véres cselekedetei címmel*[361] a központi *Pravda, a Komszomolszka Pravda, Literaturna Gazeta*, az *Ogonyok* folyóirat és más sajtókiadványok cikkeiből válogatták és fordították le magyar nyelvre. A kiadvány gondozói elképesztő gyorsasággal dolgoztak, illetve valósították meg a kommunista vezetők erre vonatkozó utasítását.[362]

1956 végén a nyomdafestéket látott brossurát eljuttatták a magyarlakta településekre is, ahol az ideológiai front harcosai, az agitátorok lakossági fórumokon mutatták be, amelynek a helyi sajtó is hangot adott.

[360] Vörös Zászló, 1956. december 19.

[361] *A magyarországi ellenforradalom véres cselekedetei.* (A Pravda, a Komszomolszka Pravda, Literaturna Gazeta, az Ogonyok folyóirat és más sajtókiadványok cikkeiből.) Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1956. 94 p.

[362] Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár: F.1 N 2780. Lásd: Az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának 7-10. számú jegyzőkönyve az Ukrán Kommunista Párt titkárságának határozatát tartalmazza, amely szerint *„Össze kell állítani egy gyűjteményt a fasiszta banditák vérengzéséről Magyarországon, amit 3000 példányban kell kiadni. Az anyag összeállítására az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának agitációs és propaganda osztálya van megbízva."*

A másik gyűjtemény: Budapesten a Magyar Köztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala szerkesztői által összeállított hírhedt *„Fehér könyvek"* sorozatának egyes köteteit is átvették és Ungváron[363] adták ki a magyar lakosság részére.

A folyó év végén a *„szocialista országok megingathatatlan nagy egységét"*[364] propagálva, a moszkvai ideológusok aktuálpolitikai vezércikkeit is több ezer példányban magyarra fordítva megjelentették.

A „marxizmus-leninizmus fényes eszméit", a „békeharcot", a „nemzetközi internacionalista összefogást" stb. hirdették más brossura-kiadványok[365] is, melynek kötelezővé tették többek között a magyar lakosság körében való terjesztését.

Ma már ezek a brosúrák a történelem süllyesztő gödrébe kerültek, a kutatók számára csupán kordokumentumok, a kárpátaljai magyar nyelvű sajtó látleletei. Legutóbb 1994-ben készült a negyvenes és ötvenes évek magyarul közölt újságcikkeiből, írásaiból egy csokorra való válogatás.[366]

2.) Szovjet kalózrádió Nyíregyháza hullámhosszán

A Kreml vezetése úgy döntött, hogy leveri katonai erővel a magyar forradalmat, a „Forgószél" hadművelet elrendelése előtti napokban, a párt fő ideológusai a szovjet hivatalos álláspontot tükröző propagandagépezet minden eszközét Magyarország népe ellen vetette be.

A propaganda-hadművelet operatív megvalósítása érdekében az Ungvári Rádió magyar szerkesztőségében felsőbb utasításra titokban „egy új rádióadást" szerveztek az SZKP KB által Kijevből Ungvárra

[363] *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. I. kötet*. (A magyar kormány fehérkönyvéből.) Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1956.

[364] *A szocialista országok megingathatatlan nagy egysége*. (Vezércikk a Kommunyiszt folyóirat 1956. N-16. számából.) Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1956.

[365] *A szocialista országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek 1957. november 14–16-i, moszkvai értekezletén elfogadott nyilatkozat.* Békekiáltvány. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1957.,
Az SZKP KB plénumának határozata. Malenkov G. M., Kaganovics L. M., Molotov V. M. pártellenes csoportjáról. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, Uzshorod, 1957.,
Ifjúság elleni összeesküvés. Kárpátontúli Területi Kiadó, Uzshorod, 1960.
Inickij Jurij: *Húsz szovjet esztendő*. Kárpáti Kiadó, Uzshorod, 1965.

[366] *Aprópénz a történelem színpadán (A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó /1945-1948/).* Összeállította: *M. Takács Lajos*. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 40. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

kirendelt ***Podgornij,*** az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságának másodtitkára felügyeletével. Az irányítótestületben hozott döntések megvalósításában, gyors és átgondolt ügyvezetésében, a megbízható káderek kiválogatásában ***Ivan Vas,*** a Kárpátaljai területi pártbizottság első titkára meghatározó szerepet játszott.

Az „propaganda-híradósok" toborzásával személyesen Vas Iván foglalkozott, a kiszemelt munkatársakat teljes titoktartásra kötelezte. ***Barzsó Tibor***, a Kárpáti Kiadó szerkesztője a történtekre így emlékezett. A külvilágtól is elzárt testület „*munkájába hat ismert kollégámat is bevonták – köztük* ***Balla Lászlót*** *és* ***Sándor Lászlót.*** *Mint Balla László írja Szegény ember vízzel főz című visszaemlékezéseiben, ellenkezésről szó sem lehetett, mert közölték vele: ha nem vállalja a feladatot, behívják katonának, és egyenruhában, parancsra kell majd végeznie ugyanazt a munkát. (I. m., 102. o.) Az újrádió így toborozott munkatársainak az volt a feladata, hogy a nap 24 órájában sugárzott adásban TASZSZ-jelentéseket, központi forrásból származó híreket, a szovjet napilapokban, folyóiratokban megjelent, az illetékesek által kiválasztott cikkeket, kommentárokat fordítsanak magyarra és olvassanak be a stúdióban. Az adásokat a nagy teljesítményű kereknyei adóállomás sugározta Nyíregyháza hullámhosszára állítva, túlharsogva azt. Hál' istennek, engem ebből az akcióból kihagytak..."*[367]

Balla László nyíltan leírja, hogy a megyei pártbizottságtól megkapta az utasítást, hogy másnap reggel jelentkezzen ***Prihogyko Afanaszij Lavrentyijevicsnél,*** az ungvári rádióállomás igazgatójánál, akitől megkapja a „bizalmas feladatot." Az szupertitkos „új ideiglenes munkahelyét" az ungvári rádió mellett létrehozott másik rádióadás öt tagú szerkesztőcsoportjában jelölték meg. Itt fordítói, olvasószerkesztő feladatokat látott el. Az álcázott „új ungvári rádió" kapcsán megjegyzi: *„Moszkvában akkor nagy szerepet szántak ennek az intézménynek. Főként azért, mert Kereknye község határában roppant erősségű adóállomással rendelkezik, s ennek csak kevésbé jelentős feladata volt a helyi műsor közvetítése; elsősorban a különböző európai országoknak szánt*

[367] Barzsó Tibor. *'56-os emlékeimből.* Együtt, 2006. 3. szám. 28. o. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

moszkvai adást sugározta."[368] Megjegyzem, a kereknyei adóállomás folyamatos feladatául tűzték ki a nyugat felől érkező rádióadások hullámainak zavarását. Kiemelten odafigyeltek a Szabad Európa, az Amerika Hangja és más adásokra, hogy a Szovjetunió határmenti térségében a másként gondolkodó emberek ne tudják hallgatni műsorait. Nos, Balla László számára is világossá vált, hogy az általuk készített és az éterbe kerülő műsorukat szóró kereknyei állomás „ráfekszik" Nyíregyháza hullámhosszára, és mint írja *„a szabolcsi rádió megsem tud mukkanni, s úgy hat, a szovjet kalózrádió ebből a városból beszélne, valamely ottani közösség véleményét tükrözné. Mert az új rádió nem jelentkezik sehogy, nem is közvetít mást, csak álhíreket, kommentárokat meg zenét, no és naponta beolvassa a Zseny-Miny-Zsipaoónak azt a híres (hírhedt) cikkét, amely akkor a szovjet tömb országaiban a magyarországi események értékelését illetően zsinórmértéknek számított."*[369]

A propaganda műsorokat sugárzó „szovjet kalózrádió" létezését „szigorúan titkosított" állami ügyként kezelték. A KGB megfigyelése alá vonták a szerkesztők napi 24 órás tevékenységét, hogy innét ne szivárogjon ki semmilyen információ, ezért sem gépíróírókat, sem bemondókat nem vehettek igénybe, megfeszített munkában mindent egyedül csináltak: fordítás, gépelés, bemondás. Felváltva ültek a mikrofon elé és két-három magyar vagy nyugati zeneszám után a leellenőrzött szövegek ki-ki a saját hangján olvasta fel. A szovjet kalózrádió a külvilágtól is hermetikusan elzárt stúdió-szerkesztősége és a megyei pártbizottság moszkvaiakból álló stábja között csak egy kijelölt személy, ***Prihogyko Afanaszij*** igazgató volt a bizalmi összekötő, aki „hírfutárként" sűrűn hozta, vitte a célirányosan, az elvtársak által írt és kiválasztott TASZSZ-jelentéseket, illetve a központi lapok cikkeit.

Balla László véleménye szerint a *„szovjet vezetésnek eleinte illúziói vannak például Nagy Imre személyét illetően. Úgy gondolják: az új magyar miniszterelnök hétpróbás kommunista, de mégis olyan valaki, akinek a tömegek hisznek. Majd ő „rendet teremt". Érdeklődéssel veszem*

[368] Balla László. *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések 1947-1987*. PoliPrint, Ungvár, 2002.103. o.
[369] Balla László. *Szegény ember vízzel főz.*2002.i.m.103. o.

tudomásul, hogy kormányra kerülését a moszkvai Pravda így harangozza be: „Az ellenforradalmi puccs bukása Magyarországon" (azt hiszem, az Irodalmi Újságban polemizált valaki ezzel a kommentárral ilyenformán: „nem volt ellenforradalom, nem volt puccs és nem bukott meg"). Mikor az adás indul, a pártbizottság továbbította cikkek még egészen enyhe húrokat pengetnek, feldolgozásukat csak néha érezzük különösebb erőszaktételnek magunkon. Amint azonban a forradalom eseményeivel élesebb fordulatot vesznek, az anyagok állásfoglalása is megkeményedik, s már nem nélkülözik a szovjet propaganda ismert útszéli hangütését sem. Most már fogcsikorgatva dolgozunk. (...) Állandó kimerültség kínoz, hozzá a belső letargia... A végén már szinte gondolkozni sem tudok. Mechanikusan fordítom, gépelem, mikrofonba mondom, amit „odafönt" kijelöltek."[370]

3.) Adalékok Kádár János nevezetes szolnoki/ungvári beszédéhez

A rendszerváltozást megelőző évtizedekben a hivatalos történelemírás mitizálása szerint 1956. november 3-án az új forradalmi központ Szolnokon jött létre, s november 4-én innen intéztek kiáltványt a magyar néphez.

1989-től már mi is úgy tudjuk, hogy ez trükkösen kitalált valótlan és hamis állítás volt. Azóta nyilvánosságra kerül több szemtanú visszaemlékezése és levéltári dokumentumok alapján az eltitkolt történésekről sikerül lerántani a hazugság leplét.

A már fentebb idézett ***Balla László*** és szerkesztő társai, köztük ***Lusztig Károly, Sándor László*** csak a rendszerváltás után vélték elérkezettnek az időt, hogy a hallgatás tilalmát megszegve, a szovjet kalózrádió létezéséről, dicstelen szerepükről őszinte vallomást tegyenek. Akkori tettüket azzal magyarázták, nem önszántukból cselekedtek, hanem „fentről jövő" pártutasítással kötelezték, kényszerítették őket többek között a Moszkvában megírt Kádár- és Münnich-beszéd vagy más fontos politikai közlemény, felhívás oroszból magyarra történő fordítására, szövegszerkesztésre.

[370] Balla László. *Szegény ember vízzel főz.*2002.i.m.104. o.

Meggyőzőnek tűnik Balla László őszinte vallomása, hogy az egyik nap Prihogyko szokatlan anyagot tett az asztalára. Mint írja: *„Első ízben történik meg, hogy magyar szöveget kapok. Ezt tehát nem kell fordítani. Az utasítás úgy szól: nézzem át, és simítsak rajta, ha kell. Hát épp elég munka van vele. Russzicizmus russzicizmus hátán. Jellegzetes fordulatait is nyilvánvalóvá teszik, hogy oroszból fordították, valahol másutt. És – ez is furcsa – az anyag nem megy adásba. Mikor átnyújtom Prihogykónak, csak annyit mond: „Jól van", és besülyeszti az asztalfiókjába. (...)*

Mikor elhangzik Kádár János nevezetes szolnoki beszéde, amelyben tervezett lépéseit bejelenti (később mi is sugározzuk), óriási meglepetéssel tapasztalok valamit. A Kádár szájából kisajtolt mondatok („kisajtolt", mert erőlködve, nehézkésen beszél) igen-igen hasonlítanak arra a szövegre, amelyet nem sokkal azelőtt Prihogykótól stilizálásra kaptam. No, nem az egész, de egyes passzusai határozottan... Hogy mennyire, azt nehéz volna megállapítani, hiszen összevetésre nincs mód, de hogy a kettő közt közeli rokonság van, az egyszer biztos! És gyökeret ver bennem a gyanú, hogy a Kádár beszédet valakik oroszul írták; valahol, meglehetősen durván, magyarra fordították; azután egyes részei az én ungvári íróasztalomon kaphatták meg a végleges vagy csaknem végleges formájukat."[371]

1956 őszén készült archív felvételek.
Balról jobbra második Sándor László, a hatodik személy: Balla László.[372]

[371] Balla László. *Szegény ember vízzel főz.*2002.i.m.104. old. Lásd még: Dési János: *Ki írta Kádár szolnoki beszédét?* Népszava, 2010.október 30.

[372] Dupka György magánarchívuma.

A Balla László által megszerkesztett beszédet nem is Szolnokról közvetítették, hanem Ungvárról, szövegét ***Sándor László***, az ungvári rádió egyik akkori szerkesztője olvasta be mikrofonba, aki egyébként a Szovjet Kalózrádió (ál-nyíregyházi adó) ideiglenes szerkesztőcsoportjának egyik bizalmi tagja, illetve bemondója volt. Ezt megerősíti az alább közölt vallomása: *„November 3-án este ügyeletet tartottam a magyar szerkesztőségben. Hat óra felé járt az idő. A magyar szerkesztőség tagjai már régen hazamentek, a bemondók még korábban, ők ugyanis mindössze egy-egy órát töltöttek a rádióban. A budapesti adóállomás zenét közvetített. A szobában levő készüléket lehalkítva, munkámba mélyedve dolgoztam. Egyszer csak hirtelen kicsapódott az ajtó, és – kezében papírlapokat tartva – a rádió elnöke,* ***Afanaszij Lavrentyijevics Prihogyko*** *lépett a helyiségbe.*

Ez szokatlan volt, mert általában mi mentünk hozzá, ő igen ritkán jött be a szobánkba.

Meglepődve néztem rá.

– Kérem, ismerkedjék meg ezzel az anyaggal – mondta némi izgalommal a hangjában, és két szöveget tett az asztalomra, majd a korszak mozgalmi stílusában így folytatta:

– Fontos harci feladatot kaptunk. Ezt a két szöveget azonnal sugároznunk kell.

Olvasni kezdtem a két szöveget, és meglepetésem tovább fokozódott. Az első szöveg – a terjedelmesebb – ugyanis Kádár Jánosnak, az újonnan megalakult Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökének nyilatkozata volt, a másik pedig Münnich Ferencé, a kormány alelnökéé.

A két szöveg – emlékezetem szerint – az október 23-án bekövetkezett magyarországi eseményeket elemezte, amelynek során kaotikus helyzet állt elő az országban, és ennek következtében veszélybe kerültek a szocializmus vívmányai... Egy percig sem haboztam. Vállaltam a feladatot, és néhány perc múlva már ott is ültem a stúdióban.

Legnagyobb meglepetésemre a rádió egyenes adásban sugározta az általam felolvasott szövegeket. A technikusok hangszalagon rögzítették a két nyilatkozatot, és az adást néhányszor megismételték.

Másnap aztán megtudtam, hogy a szolnoki adóállomás is sugározta a kormánynyilatkozatot...”[373]

Botlik József is úgy tudja, hogy a két szöveget csakis Ungvárról sugározták: *„... a két kiáltvány nem a Tisza-parti városból hangzott el először, mint azt a marxista történetírás és a pártideológia évtizedeken keresztül hivatalosan hangoztatta, hanem Ungvárról, ahol a Kárpátaljai Területi Rádió magyar adásának a hullámhosszát ideiglenesen áttették a szolnoki rádióállomására. A magyar adást ekkor az Ungvár közelében, az Ungi-síkon fekvő Rát és Kereknye községek határában álló hatalmas adótoronyra vitték át, amely a moszkvai rádió Nyugat-Európába irányuló, propaganda jellegű angol, francia, német stb. nyelvű külföldi adásait erősítette fel. Így azt jól lehetett venni, és hallani az Ungvártól távoli magyarországi tájakon is. A hatalmas adótornyot a környék magyarsága egyszerűen csak „zavarónak” nevezte, mert úgy tudták, hogy az adóból a müncheni Szabad Európa Rádió adását is zavarták.”*[374]

4.) Az ungvári nyomda titkos megbízatása

Az ungvári Szovjet Kalózrádión kívül a titkos propagandafeladatok végrehajtásába az ungvári nyomdát is bevonták. A rádióban is elhangzott magyar nyelvű szövegeket és más dokumentumokat szórólap formátumban határozták el kinyomtatni.

A dokumentumok sajtó alá rendezésére ***Vas Iván,*** a területi pártbizottság első titkára ***Lusztig Károlyt,*** a *Vörös Zászló* szerkesztőjét kérte fel: *„Életem egyik legizgalmasabb eseménye az 1956. november 3-ról 4-re virradó éjszakához fűződik. Az utolsó simításokat végeztem a vasárnapi lapon, amikor íróasztalomon felberregett a telefon. A járási pártbizottságba hívattak:*

---

[373] Sándor László: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei 1909-1993*. Madách-Posonium, 2009. 126-127. p.

[374] Botlik József: *A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról vezényelték (Magyar fiatalok gulágra hurcolása – ötvenhatos tevékenységük miatt)* –In: Valóság, 2008. december LI. Évfolyam, 12. szám.: http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=811&lap=0

– Sürgősen Ungvárra kell utaznod – közölte velem a titkár. – De siess, mert mielőbb ott kell lenned. A gépkocsi már vár. Kérdésemre, hogy milyen ügyben hívnak, titokzatosan hallgatott.

Az utazás nem volt egyszerű. A szinte szakadatlanul velünk szemben áramló katonai gépkocsioszlopok miatt gyakran a padkára szorultunk. Munkácson is elég sokáig vesztegeltünk a vasúti sorompó előtt.

– Csakhogy itt vagy – mondta megkönnyebbülten Vas Iván, a területi pártbizottság titkára, amikor benyitottam a dolgozószobájába. Bemutatott a szobában tartózkodó férfinak.

– Podgornij elvtárs – mondta.

A nevezett akkor Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának másodtitkára volt, és a szomszédos országban zajló rendkívüli események miatt tartózkodott Kárpátalján.

Podgornij hanyagul nyújtotta felém a kezét, vagy inkább csak az ujjait, és szótlanul, leereszkedően biccentett.

Vas Iván az íróasztalához ültetett. Rámutatott az egyik telefonkészülékre (ezen lehetett külön vonalon hívni a pártbizottságot) és megmagyarázta a teendőimet.

– Bármely pillanatban hívhatnak bennünket. Nagyon figyelmesen és pontosan jegyezd fel, amit bediktálnak. De hogy addig se unatkozz – fűzte tovább a szót –, lefordítod magyarra ezt a szöveget.

Ezzel átnyújtott nekem néhány gépelt ívet.

A szovjet hadsereg felhívása volt a magyar néphez. Már a szöveg első soraiból megértettem, hogy a hadsereg akcióba lép, „a szocialista vívmányok védelmében". Ezért hát az a nagy katonai felvonulás a határ irányába! – kapcsoltam nyomban, írja viaszemlékezésében Lusztig Károly. *– A lábam remegni kezdett: „Ez vért jelent – villant át az agyamon. – Ismét, alig 11 évvel a háború után!" Alig tudtam uralkodni magamon. A toll nehezen engedelmeskedett a kezemben, amint róttam a sorokat. Épphogy befejeztem a fordítást, megszólalt a K-vonal készüléke. Egy mély hang szabatosan, gondosan ejtve ki a szavakat, egyes szövegrészeket megismételve, diktálta a „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívását a magyar néphez...*

Vas Iván felém hajolva próbálta kisilabizálni az írásomat. Csakhamar azonban abbahagyta a kísérletezést, reménytelenül intve a kezével.

Miután befejeztem az írást, és letettem a kagylót, türelmetlenül hadarta:

– Van még egy kis időnk, amíg a nyomdában felkészülnek. Fordítsd le a szöveget!

Figyelmesen hallgatott, olykor a vállát vonogatta, máskor pedig helyeslően bólogatott. Látszott rajta, hogy nagyon érdekli, miről van szó. Lopva Podgornijra tekintettem. Csodálkozva láttam, hogy sejtelmesen mosolyog. Vajon min? De, amikor a szöveg fordítása közben ismét rátekintettem, ugyanaz a kifejezés ült az arcán. „Ez maszk! – villant át az agyamon –, ami semmit sem fejez ki, és semmit sem árul el." Emlékezetemben így maradt meg, vigyorgó arccal. Akkor is így láttam, amikor évekkel később elfoglalta az ország legmagasabb állami funkcióját: a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének az elnöke lett...

A többi már csak rutinmunka volt. Bediktálni a szedőknek a szöveget, korrigálni a levonatokat. Hajnalodott már, amikor elhagytam a nyomdát. Rövidesen a rádió beszámolt a november 4-i drámai eseményekről.[375]

A megyei pártbizottságban székelő válságstáb nevében **Ivan Vas** elsőtitkár adott bizalmas utasítást ***Petki Ferncnek,*** az ungvári nyomda főmérnökének, hogy a szórólapokat még a hajnali órákban nyomtassa ki, ezért a legmegbízhatóbb nyomdászokat, műszakvezetőket a nyomdába berendelte. Barzsó Tibor nyomdai műszakvezető visszaemlékezése szerint a nyomda akkori főmérnöke, Petky Ferenc a szórólapok elkészítése miatt őt is berendelte *„A szöveg az úgynevezett Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felhívása volt a magyar néphez Kádár János, Münnich Ferenc és Apró Antal aláírásával."*[376] Úgy tudja, hogy a röplapokat a munkácsi repülőtérre szállították, majd a repülőgépekről Magyarország felett szétszórták.

Lusztig Károly[377] által lefordított orosz nyelvű szöveg megtalálható a Moszkvában kiadott levéltári dokumentumokat tartalmazó

[375] Dupka György. *'56 és Kárpátalja.* 2006. i.m., 78-79. o.

[376] Barzsó Tibor: *'56-os emlékeim.* Együtt, 2003. 3. sz.

[377] Lusztig Károly. *Vészterhes tolmácsolás.* – In: Dupka György-Horváth Sándor. '56 és Kárpátalja. 1993. i. m. 65-67. o.

gyűjteményben. Ezek közül a N-16. sz., (1956. november 4.) *A szovjet hadseregnek a magyar néphez intézett felhívása* olvasható, ahol a szerkesztők jelzik, hogy a szöveget „magyarból oroszra fordították."[378] A dokumentum teljes magyar megnevezése: *A Magyarországon állomásozó szovjet csapatok parancsnokságának felhívása a magyar néphez és a magyar hadsereg katonáihoz és tisztjeihez a Magyar Népköztársaság területén a rend helyreállítása érdekében megkezdett művelettel kapcsolatban.*[379]

5.) Ungváron politikai, Munkácson katonai főhadiszállásról irányították a magyar ötvenhat leverését

Ma már levéltári dokumentumokkal, kortárs tanúkkal igazolható, hogy Ungváron hónapokon keresztül működött az SZKP KB utasítására felállított politikai főhadiszállás. A munkácsi katonai repülőtér egyik épületében pedig a katonai főhadiszállás került kialakításra. A magyarországi hadműveletekben súlyosan megsebesült szovjet katonákat az életmentő repülőgépek a Latorca-parti városban működő hadikórházba szállították.

Az alábbiakban néhány, elővigyázatosan kezelendő és kulcsfontosságú szovjet dokumentum alapján – a teljesség igénye nélkül – Kárpátalját is érintő események vázlatos bemutatására vállalkozom, mivel a szakirodalom már a történelem eme fehér foltjait feltárta. Például a szovjet diplomaták, a KGB jelentései, a kortanúk emlékiratai megerősítik, hogy ***Kádár János*** 1956. november 1–3. között nem Szolnokon, hanem Moszkvából hazajövet, az Ungvár közeli Ókemencén (Kamjanica), a megyei pártbizottság nyaralójában is tartózkodott, közreműködött a szovjet haditervek kidolgozásában. A helyiek napjainkban is Hruscsov-nyaralójaként emlegetik.

[378] *Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР.* 118-119. o. РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára), Ф. 81.Оп. 1. Д. 273. Л. 216-217.
[379] Lásd: Horváth Miklós-Alekszandr Pahirya. *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba.* 2012. i. m. 87. o.

Meg kell jegyeznem, hogy a kutatók közlései, a szemtanúk visszaemlékezései egymástól eltérően magyarázzák Kádár-Münnich titkos moszkvai útjának és Szolnokra érkezésének, kormányalakításának amúgy is „ködösített" hátterét. Lényegében a Kreml vezetőinek utasítását teljesítve, ***Jurij Andropov*** szovjet nagykövet szervezte meg a két mérvadó pártpolitikus operatív eljuttatást a szovjet fővárosba. A tököli repülőtérről 1956.november 2-án hajnalban katonai repülőgéppel indultak el Moszkvába A jeles magyar vendéget ***Igor Medvegyev*** és ***Nyikolaj Dzuba***, a tolmács fogadta. A kremli tárgyalások közti órákban a fővároshoz közeli Uszpenszkojében lévő vadászházban számukra pihenési lehetőséget biztosítottak. Egy másik gépen ***Münnich Ferenc, Bata István*** szintén egy tolmáccsal és egy adjutánssal utánuk jöttek.

Hruscsov közlése szerint a Kádárt szállító gép először Munkácson[380] szállt le, innét a megyei pártbizottságba vitték, ahol ***Leonyid Brezsnyev[381],*** a KB titkára fogadta őket egy előzetes megbeszélésre, majd Munkácsról tovább repültek Moszkvába. Ezek szerint Kádár János november 2-4 közt Moszkvát megjárva, oda-vissza felé a légi utat megszakítva, kétszer is járhatott Munkácson és Ungváron.[382]

Az is ismeretes, november 3-án az esti órákban a Kádár mellett kiálló *Hruscsov* vezetésével az SZKP Elnöksége a korábban ***Molotov, Vorosilov, Kaganovics*** által javasolt *Gerő-Rákosi csoport* ellenében, Kádár személye, és az általa irányítandó kormány nevesített tagjainak ügyében véglegesen meghozta döntését,[383] amely aztán Magyarországra behívta a szovjet csapatokat. Ekkor már a „Forgószél" fedőnevű hadművelet forgatókönyvét[384], a Kádár- és Münnich-beszéd, a Magyar

[380] Memuari Ny. Sz. Hruscsova. *Voproszi Isztorii,* 1994. 5. sz., Döntés a Kremlben, 1956. 83. o. 2. sz. jegyzet

[381] Brezsnyevet és Szuszlovot az SZKP Elnöksége 1956. november 1-jei ülésén megbízta, hogy a „magyar elvtársakkal" együtt „készítsék elő az intézkedéseket..."

[382] 1956.november 4-én hajnalban 5-6 óra körül Kádár János és Münnich Ferenc katonai repülőgéppel indult el Moszkvából Ungvár irányába. Lásd: Döntés a Kremlben, 1956. 90. o.

[383] Lásd: Horváth Imre feljegyzése. MOL XIX. J-1-k. Külügyminisztérium. Horváth Imre külügyminiszter iratai. 55. d. Döntés a Kremlben, 1956. 92-93. old.; Szovjetszkij Szojuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 545-547. o.

[384] 1956.október 24-től Magyarországon tartózkodó Szerov tábornok (a vele érkezett 7 tábornok: A. M. Korotkov, O.M. Csibomov, P.I Zarjanov, A.M. Guszkov, N.D. Kallisztov, M. I. Szladkevics, I.I. Betin és egy csoport csekiszta-tiszt), majd Konyev marsall és a katonai, illetve a belbiztonsági intézkedések helyszínén való kivitelezéséről gondoskodott.

Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány[385], valamint a magyar néphez intézett szovjet hadsereg felhívása és más dokumentumok szövegtervezetét is jóváhagyták, miközben egyes részkérdésekről az SZKP KB Elnökség 1956. november 4-i ülésének feljegyzése szerint a vita még a november 5-i és 6-i elnökségi ülésen is folytatódott[386].

***

Közismertté vált az a tényanyag is, hogy a Moszkvából repülőgéppel november 4-e hajnalán érkeztek meg Munkácsra, onnan folytatták útjukat Ungvárra, a politikai főhadiszállásra. Mindkét városban találkoztak a magyar pártemberek a szovjet pártemberekkel és katonai vezetőkkel. Fentebb már említettük, hogy többek között a Kádár- és a Münnich-beszéd[387] és más dokumentumok végső formáját ***Balla László, Lusztig Károly*** szövegszerkesztésében nyerte el, az ungvári rádió (*a hullámhosszát ideiglenesen áttették a szolnoki rádió állomására)* egyenes adásban sugározta ***Sándor László*** által felolvasott szövegeket. Majd az ungvári nyomdában szórólapokon sokszorosították. Vélhetően a Szovjetunió területén született a „magyar dolgozó néphez" szóló másik dokumentum is, amit november 4-én Münnich Ferenc magyar idő szerint 5 óra 5 perckor, szintén Kárpátalja területéről a szolnoki rádió hullámhosszán olvasott fel: *„Alulírottak **Apró Antal, Kádár János, Kossa István, Münnich Ferenc** miniszterek , Nagy Imre kormányának volt tagjai bejelentjük, hogy 1956. november 1-jén, megszakítva ezzel a kormánnyal minden kapcsolatunkat, kiléptünk a kormányból és kezdeményeztük a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását."*[388]

---

[385] Brezsnyev, Poszpeljov felkérésére a Moszkvában tartózkodó sztálinista Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Hegedüs András is részt vett a szöveg megfogalmazásában. Lásd: Vozzvanyije Vengerszkovo revoljucionnovo rabocsekresztyjanszkovo pravityelsztva (csernovoj variant sz pravkoj) Szovjetszkij Szojuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 549-554. old. Továbbá: Rákosi Mátyás: *„Visszaemlékezések 1940-1956",* II. kötet, Szerk: Feitl István, Gelléríné Lázár Márta, Sípos Levente, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 1035-1036.o.

[386] *Döntés a Kremlben,* 1956. 96-97. o.

[387] Lásd: a „Jelcin-dosszié" -ban publikált szöveg már tartalmazza Kádár Jánosnak és vélhetően Münnich Ferencnek javításait, amelyet november 3-áról 4-ére virradó éjszakán javítottak az eredetileg valószínűleg orosz nyelvű szöveg magyar fordításán.

[388] Szovjetszkij Szojuz i vengerszkij krizisz 1956 g. 577. o. A dokumentum megjelent a *Pravda,* 1956. november 5-ei számában is.

Nyilvánvaló az is, hogy a magyar szabadságharc leverése előtt a Hruscsov vezette SZKP KB elnökség jóváhagyásával Kádár János vezette Ideiglenes Magyar Munkás-Paraszt Kormány[389] nem Szolnokon, hanem a Szovjetunió területén alakult meg.

Méray Tibor szerint a hivatalos kommunista párttörténet azért nem szól Kádár és Münnich Szovjetunióbeli kárpátaljai látogatásáról 1956. november 1-je és 4-e között, mert *„ A nép úgy érezte, hogy ez a kormány se nem magyar – minthogy külföldi érdekeket képvisel –, se nem forradalmi – minthogy egy forradalom eltiprásával jött létre –, se nem munkás – minthogy a munkások fegyverrel harcoltak ellene –, se nem paraszt – minthogy a parasztokhoz semmi köze nem volt. Árulásban fogamzott, testvérvérben született és hazugsággal keresztelték meg.* [390] Perdöntő bizonyítékok sora tanúsítja, hogy a kormányfő november első napjaiban járt vidékünkön.

Nyikita Hruscsov társaságában Kádár János látható, fogadják a csapi vasútállomás épülete elé szervezett tömeg éljenzését, 1959.

[389] A forradalmi munkás-paraszt kormány tagjai közül Marosán, Dögei és Rónai emlékezések szerint a rádióból értesültek kormánytagságukról. Az első Kádár-kormány Moszkvában, november 4-én megnevezett tagjai: Kádár János (elnök), Münnich Ferenc, Marosán György, Horváth Imre, Kossa István, Apró Antal, Dögei Imre és Rónai Sándor lettek. 1956.november 7-én tették le az esküt az Országházban és 1958.január 28-ig voltak hivatalban.

[390] Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. Bibliotéka Kiadó, 1989. 332.o.

Az egyik kárpátaljai tudósítás szerint a későbbiekben ***Kádár János*** 1959. december 7-én visszakísérte szovjet területre a Magyarországra látogató ***Nyikita Hruscsovot,*** akkor a csapi vasútállomás előtt összesereglet lakosoknak a következőket mondta: *„Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől."* Ezt Hruscsov nyugaton megjelent emlékiratai is alátámasztják.

Meg kell jegyeznem, hogy ***Barzsó Tibor*** katonai tolmács visszaemlékezése szerint 1957 márciusában magyar párt- és kormányküldöttség készült látogatásra a Szovjetunióba. Kádár oroszul megírt a Szovjetunióban elmondandó beszédeit ő fordította magyarra. Közte volt a csapi vasútállomásra érkezésekor elhangzó felszólalása is.

***

Néhány évtized után vált ismeretessé, hogy ***Kádár János*** társaival (***Münnich Ferenc, Bata István*** és mások) és a szovjet elvtársakkal a KGB különítmény kíséretében elhagyták az ókemencei nyaralót és a Munkácsi katonai repülőtérről külön géppel november 4-e hajnalán Szolnokra érkeztek, majd néhány órás közbeiktatott programnak is eleget téve, harckocsikban folytatták útjukat Budapestre, egészen az Országház egyik oldalsó bejáratáig.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a 2016-ban megjelent, Kárpátalját is érintő emlékiratában[391] ***Vladimir Szergejevics Bajkov***[392], az SZKP KB referense 1956 őszének eseményeit részletesen leírja. Megtudjuk, 1955 tavaszán ismerkedett meg ***Kádár Jánossal,*** aki a pártmunka tapasztalatainak tanulmányozása céljából Moszkvába látogatott, és tolmácsként kísérte el Donyec-szénmedence bányáit megtekintő körútjára. A többnapos program idején köztük bensőséges barátság alakult ki.

[391] V. Sz. Bajkov: 1956 Vengrija glazami ocsevidca. (Magyarország 1956 egy kortanú szemével). Nesztor-Isztorija. Moszkva-Szankt-Petyerburg, 2016.

[392] Vlagyimir Szergejevics Bajkov (1916.05.19.-2001.06.17.), az SZKP KB külföldi kommunista pártkapcsolatok osztálya, magyar referense, „magyar-szakértő, egyben tolmács.

Majd 1956. június 8-án a párt egyik főideológusát, ***M. A Szuszlovot***[393]az SZKP Politikai Bizottságának tagját kísérte el Budapestre, ahol mások mellett Kádárral is folytatott megbeszélésen tolmácsként volt jelen. ***Szuszlov*** már akkor javasolta ***Kádárnak,*** hogy vegye át az ország vezetését, a javaslatot nem fogadta el. Később 1956 októberében a szovjet NKVD-tiszt, ***Gerő Ernő,*** a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének első titkára társaságában ***Kádár János*** másodtitkár újra Moszkvában járt, tárgyalt ***Anasztasz Mikojánnal***[394]***,*** az SZKP Politikai Bizottságának tagjával, fogadta őt a nyaralójában Szuszlov is, aki másodszor is szóbahozta, hogy vegye át az ország vezetését. Kádár ezúttal sem élt a felkínált lehetőséggel.

A „magyar szakértő" megörökíti harmadik találkozóját a magyar politikussal, de ez már 1956. november első napjaiban történt, amikor ***Kádár János*** kormányfőként néhány miniszterével Moszkvából külön repülőgéppel Munkácsra érkezett. Itt a felső katonai vezetés jelenlévő képviselőivel a „Forgószél" fedőnevű hadművelet végrehajtásáról egyeztetett. Ekkor azzal a kéréssel fordult ***Hruscsovhoz,*** hogy igényt tart név szerint ***Bajkovra,*** az SZKP KB referensére és tolmácsára. Kádár kérését teljesítették. Elutazása előtt a „magyar szakértőt" ***Hruscsov*** is fogadta, és a lelkére kötötte, hogy vigyázzon ***Kádár Jánosra***

[393] 1956 júniusában Szuszlov volt az, aki kétértelmű moszkvai üzenetet adott át a magyar pártvezetésnek, amely szerint Rákosinak maradnia kell, de Kádár Jánost is be kell emelni a vezetésbe, mint a nép emberét és mint nem zsidó származású pártembert. Szuszlov kiemelte, hogy túl sok a zsidó a magyar vezetésben, kifejezve azt az SZKP-ben akkor uralkodó véleményt, hogy ha „nemzeti káderekkel" erősítik a magyar pártvezetést, le lehet szerelni a fokozódó belpolitikai elégedetlenséget Magyarországon. Szuszlov október 24–31. között, majd novemberben újra Magyarországon járt, más szovjet vezetőkkel együtt, és fontos szerepe lehetett a szovjet álláspont alakulásában. (Wikipédia)

[394] Mikoján a szovjet vezetésen belül „magyarszakértőnek" számított. 1956-ban már júliusban járt Magyarországon, amikor Rákosi Mátyást másodszor is, véglegesen eltávolították a hatalomból és Gerő Ernő került a helyére.
Október 24-én Szuszlov társaságában ismét Budapestre érkezett. A magyar vezetőkkel folytatott többszörös tárgyalásaik ellenére azonban a szovjet küldöttek rosszul ítélték meg a helyzetet, bíztak abban, hogy a magyar kommunista vezetés képes lesz stabilizálni a helyzetet és kezében tartani a fegyveres erőket, csak túl pesszimistáknak tartották „a magyar elvtársakat". „Az volt a benyomásunk, hogy Gerő különösen, de a többi elvtárs is, alábecsüli saját erejét, az ellenfelét pedig eltúlozza" – jelentették Moszkvának. „Hallottuk a szovjet és a magyar katonai vezetés előzetes beszámolóit. Tüzetesebb vizsgálat után kiderült, hogy a magyarok pesszimista módra túloznak."
November elején Mikoján élesen szembehelyezkedett Hruscsov és a pártelnökség döntésével arról, hogy a szovjet hadsereg fojtsa el a magyar felkelést, mert úgy gondolta, ez óriási kárt okozhat a Szovjetunió nemzetközi megítélésében. Azt javasolta, hogy ehelyett adjanak még időt a magyar kormányzatnak a helyzet stabilizálására. William Taubman Hruscsov-életrajzában azt írta, hogy Mikoján lemondással fenyegetőzött ezen az ülésen. (Wikipédia)

és segítse őt a szervezőmunkában. Így került a Kreml magyar ügyének referense Munkácsra, majd a szállodában jóbarátként fogadta őt Kádár János, aki bemutatta kíséretét, a „magyar forradalmi munkás-paraszt kormány”[395] tagjait, a vezető kommunista politikusokat, köztük ***Münnich Ferencet, Apró Antalt, Kiss Károlyt, Marosán Györgyöt, Nógrádi Sándort, Kossa Istvánt***, őket már ismerősként üdvözölte.

Még aznap tovább repültek Munkácsról Szolnokra, majd a helyi katonai kaszárnyában éjszakáztak. Itt székelt *Konyev* marsallal az élen a szovjet hadvezetés törzskara is, amely Budapest elfoglalását koordinálta. Háromszöget alkotó harckocsikonvojban indultak ők is a székesfőváros felé. ***Bajkov*** tolmács ***Kádár Jánossal*** a rombusz közepén haladó T-34-es tankban utazott. A többi pácélkocsikban a kormány tagjait helyezték el. ***Pjotr Ljascsenko*** tábornok vezetésével egy teljes létszámú harckocsizászlóalj védelme alatt november 7 reggelén az Országházhoz érkeztek. A parlament külső őrzését ***Majakov*** alezredes által vezetett ezred látta el.

Többek között említi, hogy KGB az Országház belső őrzésére Kárpátaljáról magyarul, oroszul jól tudó mintegy 30 „lekáderezтetett” tisztet, közkatonát hozatott ide, akik a beléptetés-kiléptetés és az ott-tartózkodás rendjére vonatkozó ház-szabályok betartásának ügyvitelével foglalkoztak. Még aznap ***Dobi István,*** a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke előtt letette az esküt. Bajkov szerint ezzel kezdetét vette a több mint 30 évig tartó Kádár-korszak. A „magyar szakértő” 1959 márciusáig volt ***Kádár János*** személyi tanácsadója, tolmácsa és megbízható összekötője Magyarország első embere és a Kreml vezetői közt. De ez már egy külön történet.

***

A szemtanúk elbeszélései, visszaemlékezései igazolják, hogy a szovjet intervenció és annak következményei nagy felháborodást, tiltakozást váltottak ki a kárpátaljai magyar közvéleményből. Az KGB-iratokból,

[395] Először az ungvári rádió adott hírt a korábban a Nagy Imre-kormányban szereplő Kádár János által vezetett új kormány megalakulásáról, november 4-én öt óra öt perckor. A rádió nem nevezte meg magát az éterben. Először Münnich Ferenc olvasott fel nyílt levelet, amelyben bejelentette, hogy Kádárral, Apró Antallal és Kossa Istvánnal együtt (valamennyien a második Nagy Imre-kormány tagjai) már 1956.november 1-jétől megszüntették a kapcsolatot a Nagy Imre-kormánnyal, amelyből kiléptek. Az általuk Kádár János vezetésével megalakított kormány névsorát maga Kádár olvasta fel. (Wikipédia)

pártvezetők helyzetjelentéseiből is kitűnik, a hatóságok zendüléstől tartottak, és nem alaptalanul: számos városban és községben a katonai helyőrséget felkészítették egy esetleges bevetésre.

Riadoztatták a határőregységeket is, hogy megakadályozzák a zöldhatáron való átszökéseket. Ungváron, Munkácson, Csapon és más településeken az éjszakai órákba kijárási tilalmat rendeltek el. Katonai őrjáratok, vörös karszalagos civil „druzsinák" cirkáltak az utcákon, ha bármilyen csoportosulást láttak, azokat azonnal feloszlatták. A katonai bemérő kocsik vadásztak a nyugati rádióadás hallgatóira. A készenléti állapotba helyezett KGB megyei és járási megbízottjai és ügynökhálózata a helyi pártszervezetek közreműködésével igyekeztek felderíteni a rendbontókat, és kiszűrni a lakosok közül a magyar forradalom szimpatizánsait, a lázongó hangadókat. A vasúti csomópontokat is szigorú ellenőrzés alá vonták, mivel a harckocsik nagy többségét a Nyugat-Ukrajnából vasúti kocsin Munkácsig, Ungvárig, illetve a Csap határállomásig szállították le.

A szovjet politikai és katonai vezetés döntéseinek megfelelően – és ezt a levéltári iratok[396] is alátámasztják – a Magyarország területén tartózkodó Különleges Hadtesten kívül (a 2. és a 17. gárdahadosztály) a Szovjetunióból elsősorban október 23-ától november 2-áig a Kárpáti Katonai Körzet 70., 128. lövész, a 8.,11., 27., 32., 39. gépesített a 60. légvédelmi tüzér, a 31. harckocsi hadtest, illetve hadosztályai, valamint a 8. és a 38. összfegyvernemi hadsereg megerősítő erői lépték át Kárpátalján az államhatárt. A munkácsi hadirepülőtér érintésével a 7. légideszant (Baltikumi Katonai Körzet) a tököli, a 31. légideszant gárdahadosztály (Kárpáti Katonai Körzet) a veszprémi repülőtéren landolt. Az 1. vasúti gárdadandár október 27-én haladt át a Csap-Záhony és más vasútvonalakon. Románián keresztül jutott át a magyar határon a 33. és a 35. gépesített hadosztály. Ezenkívül Magyarországra vezényelték a 177. bombázó repülő- és a 195 vadászrepülő gárdahadosztályt.

[396] Az SZKP KB szigorúan titkos levéltára, a Jelenkori Iratok Megőrzési Központja (TsKhSD), az Orosz Külügyminisztérium Archívuma (AVP RF), az Orosz Jelenkori Történelmi Kutatóközpont (RTsKhIDNI), és az Orosz Föderáció Állami Levéltára (GARF) stb.

A gépesített hadosztályok állandó elhelyezési körletükből november 4-ig átlagban 400 kilométert tettek meg. A magyarországi hadműveletekben részt vevő 17 hadosztály[397] mintegy 60 ezer katonája fölötti parancsnokságát ***Ivan Konyev*** marsall, az Egyesített Fegyveres Erők főparancsnoka november 2-án vette át. A szovjet sajtópropaganda úgy állította be, hogy a Varsói Szerződés országainak legfelső politikai vezetése egyetértésével (ami nem fedi a valóságot!), a szocializmus megőrzése érdekében a szovjet hadsereg vállalta fel a katonai rendcsinálás feladatát, mert a szovjet vezetés a nyugati típusú kapitalista, burzsoá rendszernek Magyarországot nem engedi át.

Horváth Miklós kiváló hadtörténész feljegyezte: *„November 4-én, moszkvai idő szerint 6, magyar idő szerint 4 órakor elhangzott a jelszó – „Mennydörgés" –, és ezzel a „Forgószél" fedőnevű hadművelet végrehajtása megkezdődött."*[398] A szovjet csapatok összehangolt, és a „Forgószél"[399] fedőnevű hadművelet forgatókönyve alapján rajtaütésszerű bevetése mindenütt leverte a forradalmat, a hősies küzdelmet vívó és keményen ellenálló felkelők sorait a hatalmas túlerő felmorzsolta.

A hadműveletekről számos orosz és magyar elemző tanulmány, beszámoló, memoár, dokumentumgyűjtemény jelent meg. Ezek között található egy frappáns összefoglaló ***G. K. Zsukov*** marsalltól, a Szovjetunió honvédelmi miniszterétől, amely1957. március 15-én a Németországban tartózkodó szovjet hadseregcsoport vezető állományának értekezletén hangzott el: *„November 4-re virradó éjszaka a harckocsiszázadainkat a repülőterekhez rendeltük. Harckocsijaink elfoglalták a le- és felszállópályákat, ágyúcsöveikkel megcélozták a repülőgépeket, és tüzet nyitottak azokra, amelyek megpróbáltak felszállni. Megszálltunk minden rádióállomást és hírközpontot, minden állami és nemzetközi hírközlő eszközt birtokba vettünk. A tábornokok lakásait és minden katonai törzset bekerítettünk, a Honvédelmi Miniszté-*

[397] Jobbágy Károly szerint 1956 október–novemberben összesen harminc hadosztály érkezett az országba – amit a körülbelül tizenötezer, könnyűfegyverzettel felszerelt felkelő ereje nem indokolt. https://www.magyarhirlap.hu/tudomany/A_nagykovet_kettos_szerepvallalasa

[398] Horváth Miklós-Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba,* 2012, i. m. 39. o.

[399] A „Forgószél" fedőnevű hadművelet kidolgozása Zsukov marsall nevéhez fűződik.

rium »fejeit« [Tökölön] jó előre, már éjfélkor – hogy ne adjunk nekik lehetőséget az ellenállás megszervezésére – foglyul ejtettük. A magyar csapatokat, a légvédelmi tüzérséget, a harckocsikat és másokat a mi csapataink minden oldalról bekerítették, és a kormányintézményekkel együtt blokád alá vették. A magyar hadsereg erős volt, melynek állományába 120 ezer ember, kb. 700 harckocsi, 5 ezer ágyú, néhány repülőhadosztály és ezred tartozott. A magyarok nem rossz harcosok, ezt mi tudtuk az I. és II. világháború tapasztalataiból. Ez a hadsereg pontosan 5 perc alatt megszűnt létezni."[400] Zsukov-hírek szerint szovjet oldalon összesen 669 haláleset történt. 58 821 szovjet katona volt Magyarországon. Ezek közül 7349 tiszt, melyből 85 meghalt, 138 megsebesült és kettő eltűnt. Az 51 472 altiszt és katona közül 584 meghalt, 1402 megsebesült és 49 eltűnt.[401] Az orosz nyelvű levéltári gyűjteményhez írt előszóban az olvasható, hogy magyar részről 2652 fő meghalt, 19 226 magyar állampolgár megsebesült. Megemlítik, hogy a megtorlás idején 23 ezer bírósági eljárás indult, ennek következtében 400 főt halára ítéltek, 20 ezer magyar embert internáltak, illetve börtönbe zártak.[402]

Horváth Miklós a Zsukov beszámolóhoz a következő megjegyzést fűzte: *„A szovjet csapatok által megtámadott, lefegyverzett, majd szétkergetett hadsereg meghatározó része a VSZ Egyesített Fegyveres Erők kötelékébe tartozó nemzeti haderő volt."* Ugyanő a magyar forradalmat kegyetlenül leverő szovjet hadműveletet úgy értékelte, hogy *„A magyar felkelők szervezett ellenállását csak november végére sikerült mindenütt megtörni, és végrehajtották a hadsereg lefegyverzését is. Ezt követően a szovjet csapatok országszerte katonai közigazgatást vezettek be. A szovjet állambiztonsági szervek – a KGB – azonban folytatták a felkelők és az ellenállók letartóztatását, valamint a lakosságnál lévő fegyverek összegyűjtését.*

[400] Az Orosz Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Központi Archívuma (FEVKA) 32. f. 701323. op. 3. d. Közli: Alekszandr Kirov: Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon 1956. 47–59. old. Szovjet katonai intervenció 1956. (Szerk.: Györkei Jenő, Horváth Miklós.) Budapest, Argumentum Kiadó, 1996.
[401] Zsukov hírei. „Adatok a szovjet csapatok veszteségeiről Magyarországon 1956 eseményei során.")
[402] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 60.c.

A „Forgószél" fedőnevű hadművelet véget ért. Konyev marsall 1956. november 24-én Magyarországon tartott értekezletén a szovjet városparancsnokoknak bejelentette, hogy a szovjet kormány határozatot hozott arról, hogy a Magyarország területére küldött alakulatok többségéből létrehozzák a Déli Hadseregcsoportot."[403]

Más írások is alátámasztják, hogy Magyarországon a hadműveletek 1956 november végén[404], december elején befejeződtek. Ugyanakkor a „Forgószél" fedőnevű hadművelet alatt letartóztatott forradalmárokat (az akkori hivatalos szovjet szóhasználatban is: „ellenforradalmárokat, „lázadókat") ***Ivan Szerovnak***, a KGB elnökének parancsára Magyarországról az ungvári börtönbe szállították.

6.) Menekült pártemberek, ávósok Szovjetföldön

Máig feldolgozatlan a menekült ávósok ügye is Kárpátalján. A legutóbb előkerült levéltári iratok alapján az is megállapítható, hogy a KGB tájékoztató jelentései alapján az SZKP KB elnöksége ideiglenesen engedélyezte a magyar szabadságharcosok elől menekülő BM karhatalmi tisztjeinek és családtagjainak, a magyar kommunista funkcionáriusoknak kárpátaljai befogadását.

Többek között ***Ivan Szerov*** tábornok 1956. október 29-én jelentést tett az SZKP Központi Bizottságának, a „magyar ügyekért" felelős ***A. I. Mikojannak*** és ***M. A. Szuszlovnak,*** hogy Magyarországon a *magyar lakosság hangulata élesen kommunistaellenes, egyes helyeken fegyveres személyek a lakásokat járva kutatják fel a kommunistákat, agyonlövik őket... Vidéken az államvédelmi szervek szintén beszüntették a munkát, miután a helyi hatóságok feloszlatták őket. A debreceni megyei államvédelmisek eljutottak a szovjet határhoz Ungvár körzetében, és kérik a határőröket, hogy engedjék be őket a Szovjetunióba.*

[403] Horváth Miklós-Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba,* 2012, i. m. 41. o.

[404] Johanna Granville szerint gyakorlatilag november 12-én véget értek a harcok. A számbeli fölénnyel rendelkező hadsereg parancsnoka, Konyev marsall azt ígérte, Hruscsovnak, hogy 3 nap alatt rendet teremt, és leveri a forradalmat, ez a folyamat 8 napig is eltartott (200. old.) https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1997-2/191-217_granville_.pdf

Csehszlovákia határán a belügyi munkatársak nagy számban gyűltek össze s várják, hogy beengedjék őket az országba".[405]

Az 1956. november 17-i N-45. sz. dokumentumból[406] megtudjuk, hogy ***Jurij Andropov*** szovjet nagykövet és ***Ivan Szerov*** KGB-tábornok személyesen közreműködött a magyar párvezetőség és állami szervek vezető beosztású munkatársai és családjuk Szovjetunióba történő kimenekítésében, Rákosi bukott kormányának tagjai is köztük vannak.

A Szovjetunióba menekült állami vezetőknek, pártfunkcionáriusoknak, a Nagy Imre által október 29-én feloszlatott államvédelmi hivatal egykori munkatársainak kérdéséről ***N. Sz. Patolicsev,*** a Szovjetunió helyettes külügyminisztere ***Boldoczki János*** moszkvai magyar nagykövettel történt beszélgetésről 1956. november 8-án külön feljegyzést készített.

A nagykövet a következő, fontosabb személyekről tett említést: ***Kovács Istvánt,*** az MDP KB titkárát, ***Szobek András*** egykori begyűjtési minisztert, ***Matolcsi János*** egykori földművelésügyi minisztert, ***Bethlen Oszkárt***, a *Szabad Nép* egykori főszerkesztőjét, ***Csáki Istvánt,*** az MDP Szolnok megyei pártiskolájának egykori vezetőjét, az MDP Szolnok megyei pártbizottságának egykori másodtitkárát, ***dr. Háy Lászlót,*** a Magyar Nemzeti Bank egykori elnökét, ***Fodor Zoltánt,*** az MDP Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának vezetője és még sokan mások, akik vissza akarnak térni Magyarországra. A magyar nagykövet tájékoztatása szerint ***Kádár Jánosnak*** az volt a személyes utasítása, hogy még egy ideig maradjanak a Szovjetunióban.[407]

B. Ponomarjov, az SZSZKSZ Kommunista Pártja Központi Bizottságának külföldi kommunista pártokkal való kapcsolattartásért felelős vezetője a feljebbvalóitól, az SZKP Központi Bizottságától 1956. november 17-én arra kérdésre várt választ, hogy a magyarországi menekültek meddig tartózkodjanak a Szovjetunióban.[408]

[405] „Jelcin-dosszié". 1993, i. m. 63. o.

[406] РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára) Ф. 5. Оп. 28. Д. 382. Л. 172-173. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 178-181. o.

[407] РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára) Ф. 5. Оп. 28. Д. 394. Л. 314. In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 123-124. o.

[408] РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára) Ф. 5. Оп. 28. Д. 382. Л. 172-173. In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 178-187. o.

Megjegyzi, hogy Kádár János nem tart igényt az újjászervezett államapparátusban a menekültek, a felsorolt személyek munkájára. Sőt, a korábban likvidált, egykori ÁVH-ás újabb tiszti csoportok befogadását kérelmezi, talán így megvédhetők a magyar nép haragjától. Ők a családjaikkal a Szovjetunióban találnának végleges otthonra. Eddig az 50 fős menekült csoportot az SZKP KB ügyvezető igazgatósága látja el.

A jelentéséhez mellékelt táblázat elején 15 kommunista politikus, író, történész, szociológus neve és családjaiknak a száma van feltüntetve, akik Moszkvában kaptak menedéket: ***Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Hegedűs András, Révai József, Kovács István, Piros László, Altamore Iván, Bata István, Berei Andor, Egri Gyula, dr. Andics Erzsébet, Bíró Zoltán, Bíró Ferenc, Bíró Dezső, Bíró Endre, Vas Sári.***

Az említett táblázatban Ungváron és Munkácson 132 párt- és intézményvezető, ÁVH-tiszt és családja van felsorolva, akikről a Kárpátaljai Megyei Tanács gondoskodik. Valamennyien a szanatóriumokban, üdülőkben, tisztilakásokban szállást, étkezést és orvosi ellátást kapnak.

A SZKP KB-nak arra is felhívja a figyelmét, hogy **Ivan Vas,** Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátalja Megyei Bizottsága titkára 1956. november 16-i jelentéséből kiderül, csak november 16-án 52 vezető beosztású párttag és ÁVÓ-s katonatiszt érkezett Munkácsra két csoportban, őket turistaüdülőkben helyezték el.

Az SZKP KB elnökségének továbbított ***A. Sztarovojtov*** ezredes feljegyzésében olvasható, hogy 1956. október 29-én a kárpátaljai 27. határőrosztag 14. őrszemének a szovjet-magyar határszakaszán a felkelők elől menekülő ávósok lépték át a határt. Köztük volt például a nyíregyházi ***Végh György,*** ÁVH-s őrnagy, az MN BM Szabolcs megyei főosztályának egykori vezetője (a szovjet dokumentumokban Vig), aki munkatársaival együtt lépett a Szovjetunió területére. A nyíregyházi helytörténész, ***Fazekas Árpád*** 56-os könyvében a szabolcsi hírhedt ávósok menekülési akciójának a szervezője közt volt a nyíregyházi ***Végh György*** (a szovjet dokumentumokban Vig) ÁVH őrnagy főosztályvezető is, aki mielőtt elindult volna a következő

utasítást adta helyettesének, ***Petényi Józsefnek:*** *„Úgy határoztunk Jóska, hogy elmegyünk! Vigyázz mindenre, nehogy az ügynöki hálózat névsora kijusson a közönség köré!" (ezek az iratok az irodák páncélszekrényeibe voltak elzárva). Ő nem kapott és nem vett át semmit. Sem kulcsokat, sem bélyegzőket, sem iratokat. Ez a megbízás is csak szóban történt. Nem közölték, hogy merre mennek. Szinte rohantak ki az épületből.*

Tény, hogy 4-5 Pobeda személygépkocsival és 1 teherautóval Ungvárra menekült kb. 40 személy, köztük családtagok is. Néhány magyar operatív tiszt („magyar csekisták") részt vett az ungvári börtönben az 1956-os elhurcolt magyarok kihallgatásában.

Amikor 1956. november 5-én éjjel visszajöttek a szovjetekkel Végh György főosztályvezető minden itthon maradt személlyel, így Petényi József r. századossal is leíratta az 1956. okt. 23 – nov.4-e közötti időszakban történteket. Az ÁVH- tisztek tehát ott folytatták, ahol abba kényszerültek hagyni, de még kegyetlenebbül. Főtanácsadójuk itten: Micuk ezredes lett, a moszkvai kémelhárító osztály vezetője. Nemsokkára Petényit is letartóztatták, s 4 hónapig „élvezte" a Sóstói u. 4. alatti börtön 1. számú fogdájában a „megszűnt" ÁVH vendégszeretetét. Tény, hogy az ÁVH -t feloszlatta Nagy Imre, majd Münnich Ferenc és Kádár János is. Utóbbi kettő azonban csak színleg, papíron."[409]

Ezek után elképzelhető, a KGB-hírszerzés az ávós alkalmazottakkal Magyarországon együtt üldözték, hurcolták meg a magyar forradalmárokat, közreműködtek a szovjet típusú magyar biztonsági erők újjászervezésében.

7.) Kárpátaljai fordítók, tolmácsok ideiglenes katonai szolgálatban

Máig nincs kellőképpen megvilágítva az úgynevezett „szovjet káderek" katonai úton történő bevetésének ügye sem.

[409] Dr. Fazekas Árpád: *1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban.* Készült: a Történelmi Igazságtétel Bizottság megyei szervezete megbízásából. Nyíregyháza, 1994. 37-38. o.

1956 őszén a szovjet csapatok parancsnokainak számos beadványa vált ismertté, amelyekben a feljebbvalóiktól magyarul jól tudó tolmácsokat, magyar szakértőket, tanácsadókat kértek. A Kárpátaljáról behívott magyar származású sorkatonák egy része tolmácsszolgálatot teljesített a seregben. Például a mezővári ***Suba Sándor*** a vele készített interjúban elmondja, hogy sokszor tolmácsolt Andropovnak is. Később elvitték a kémelhárítókhoz tolmácsnak. Főleg hadbíróságokon kellett fordítania.[410] ***P. János*****,** beregszászi lakos, 1956-ban katona, szolgálata alatt, mint elmondta: *„a bíróságon én még mindig tolmács voltam. A bíróság után sok fiatal töltötte meg a szovjet lágereket. Erről nem szeretnék beszélni."*[411] A tiszaújlaki ***Károly Lajos*** visszaemlékezése szerint 1956 őszén *„Két unokabátyám akkoriban katona volt Csernovciban. Az egyiket,* ***Fábián Elemért*** *tolmácsként alkalmazták, ő meg is halt a forradalomban. A másik,* ***Károly Józsi*** *hazajött, de nem akart beszélni arról, hogy mit látott..."*[412]

Magyarországról, akik hazajöttek és a seregből leszereltek, azok a tolmács múltjukról nem nagyon beszéltek, titoktartási kötelezettségükre hivatkozva, az interjúadástól is elzárkóztak.

Az SZKP Központi Bizottsága már 1956. november 15-én Kádár János új adminisztrációs központjának hatékonyabbá tétele érdekében Malenkov, Szuszlov, Arisztov személyében magas rangú politikai tanácsadókat küldött, akik december közepéig Budapesten tartózkodtak. Kezdeményezésükre született meg az SZKP Központi Bizottsága[413] 1956. december 14-i ülésének határozata arról (64. számú jegyzőkönyv), hogy a szovjet Déli Hadseregcsoport parancsnokának a kérésére a legmegbízhatóbb kárpátaljai magyar kommunisták közül *„40–50 felelős pártfunkcionáriust"* katonai egyenruhában, tiszti rendfokozattal két-három hónapos időtartamra Magyarországra szükséges vezényelni. Feladatuk, hogy „fordítóként, tolmácsként" vegyenek részt *„a rendcsinálásban, a gazdasági, kulturális és politikai élet megszervezésében."* A KB úgy határozott, hogy

[410] Interjú P. Jánossal. Váradi Natália PhD értekezlet.228-229. o.
[411] Interjú Suba Sándorral. Váradi Natália PhD értekezlet.203. o.
[412] Interjú Károly Lajossal. Váradi Natália PhD értekezlet.200. o.
[413] Dupka György-Horváth Sándor: *'56 Kárpátalján.* i. m. 22. o.

...”1. a magyar kormány kérésére küldjenek Magyarországra szovjet szénbányászati, valamint gazdasági és pénzügyi szakembereket;

2. a Déli Hadseregcsoport parancsnokának kérésére és tekintettel a magyarországi politikai helyzetre, két-három hónapos időtartamra vezényeljenek Magyarországra a katonai parancsnokok gazdasági-politikai helyetteseihez 40-50 felelős pártfunkcionáriust, hogy gyakorlati segítséget nyújtsanak a helyi hatalmi szerveknek és társadalmi szervezeteknek;

3. a KB Titkársága hagyja jóvá a Magyarországra irányítandó pártfunkcionáriusok személyi összetételét.

A KB Titkára” [414]

November és december folyamán az SZKP KB több mint 70 tanácsadót és három központi bizottsági tagot küldött Magyarországra. Az első csoport szénbányászati, közgazdasági és pénzügyi szakértőkből állt. A másodikba kerültek a párt-funkcionáriusok, akiket „két-három hónapra gazdasági és politikai ügyekkel bíztak meg a Déli Hadseregcsoport parancsnokának kérésére. A harmadik csoport szakértőit a KGB és a szovjet Belügyminisztérium soraiból válogatták, abból a célból, hogy segítsenek a magyar biztonsági szerveknek az ellenforradalomi gócpontok felszámolásában. Az új Kádár-kormány keretében a szaktanácsadók aktívan részt vettek a felkelés leverésében, az ország talpra állításában. A jelen sorok írójával az adott téma feltárásában együttműködő *Johanna Granvillel* egyetért abban, hogy a *„szovjet tanácsadók nagy létszáma tanúsítja, hogy a Kádár-rezsim túlélése mennyire Moszkvától függött.”*[415]

Szerov tábornok által irányított csoport Moszkva utasítására a magyarországi párt- és állami vezetést olyan „átvilágított káderekkel” erősítette meg, akik a munkások közül kerültek ki, akik hűek voltak a proletárinternacionalizmus eszményeihez.[416]

---

[414] Kivonat a 64. sz. jegyzőkönyvből, az SZKP KB 1956. december 14-i üléséről: „Szovjet szakemberek és párt-funkcionáriusok Magyarországra küldése ügyében. Szuszlov, Arisztov, Brezsnyev, Beljajev, Poszpelov elvtársaknak, az SZKP KB Titkárságának. Forrás: az Oroszországi Föderáció Elnöki Levéltára.

[415] Johanna Granville: *Megtorlás Budapesten,* i. m.206. o. https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1997-2/191-217_granville_.pdf

[416] Lásd: „Jelcin-dosszié”. 1993. i.m. 145. o.

A fentebb ismertetett határozat elfogadása után 1957-ben az ungvári főhadiszállás mozgásba lépett, és a kárpátaljai magyarság köréből kiválogatta a legmegbízhatóbb helyi magyar kommunistákat, illetve a pártonkívülieket és átvezényelték őket Magyarországra.

A beregszászi járási lap szerkesztőjének, ***Csanádi Györgynek*** is küldtek katonai behívót, de ő nem felelt meg, mert túl sok volt a magyarországi ismerőse. Erre az eseményre így emlékszik vissza: *„1957-ben 20-25 embert a Déli Hadsereg Csoport Politikai Osztálya elvitt tolmácsnak. Feladatuk az volt, hogy a magyarországi sajtót fordítsák oroszra. Ezek az emberek Ungvárról kaptak katonai behívót 1957 januárjában. Ki kellett tölteni egy négy oldalas káderlapot és mellékelni hozzá azoknak az embereknek a neveit, akiket ismer Magyarországon, illetve magyarországi rokonaik nevét és adatait. (...) A begyűjtött káderlapokat három napon keresztül vizsgálták. (...) A kiválasztott csoport több mint egy fél évig maradt távol. Elbeszéléseik szerint nagyon jól bántak velük és nagyon jó fizetést is kaptak."*[417]

Néhányan az 1990-es évek közepén is vezető párt-, illetve állami tisztséget töltöttek be Kárpátalján. Például személyesen ismertem:

– ***Vladimir Mihályt***, az ungvári *Kárpáti Igaz Szó* című magyar nyelvű kárpátaljai területi (megyei) napilap főszerkesztő-helyettesét;

– ***Nemes Jánost***, a lap rovatvezetőjét;

– ***Szalai Borbálát***, az ungvári tankönyvkiadó akkori szerkesztőjét, később gyermekversek ismert költőjét,

– ***Veress Gábort***, a beregszászi járási pártbizottság első titkárát, aki az 1970-es években még hajdani iskolatársai előtt sem volt hajlandó megszólalni magyarul, csak oroszul beszélt (1991 után a Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal nemzetiségi ügyekkel foglalkozó osztályának a vezetője volt).

Közülük ***Vladimir Mihállyal*** erről a küldetésről többször szót váltottunk, büszkén mesélte, hogy ***Illyés Gyulánál*** is gyakran vendégeskedett. Az elmondottakat egy fényképpel is tudta igazolni, ahol együtt fotózták le őket. Erről egy képes beszámolót szándékoztam írni, ám tervem meghiúsult Vladimir Mihály elhalálozása miatt.

[417] Interjú Csanádi Györggyel. Váradi Natália PhD dolgozata. i. m.230-231.

Az 1958-ban Tihanyban készült archívfelvételen
második balról jobbra Cserkasin K. A., mögötte áll Vladimir Mihály Illyés Gyula író és felesége társaságában
Forrás: Перевали „Карпат" / Perevali Karpat, Вид-во Карпату / Kárpáti Kiadó, Ужгород/Ungvár, 2020. 12. old.

Az említett közéleti személyiségek közül barátság alakult ki köztem és a Moszkvából hazaköltözött ***Barzsó Tibor*** fordító és szerkesztő között, annak idején ***Kovács Vilmos*** Holnap is élünk című „meghurcolt" regényének szerkesztője (1965-ben a megjelenés után felsőbb utasításra kivonták a könyvtárakból), a szerzőnek pedig jóbarátja volt. Felkérésemre elvállalta az *Együtt* c. folyóiratunk olvasószerkesztését. Az akkor még negyedévente ***Nagy Zoltán Mihály*** főszerkesztésében megjelentetett folyóiratot mély szakértelemmel gondozta bekövetkezett haláláig. 2005-ben rendezett 56-os ungvári emlékünnepségen nyíltan mesélte el, hogy nem önként, hanem katonai behívóval kényszeríttették őket „tolmácsszolgálatra". Abban az években az ungvári Kárpáti Kiadó magyar osztályának főszerkesztője volt. Forrásértékű visszaemlékezése szerint: „*1957 márciusában kezdődött az én személyes „részvételem" a*

magyarországi eseményekben, amiről mai kiadványokban valótlanságok jelentek meg. Most elmondom, hogyan is történt valójában.

Tudvalevő, hogy a II. világháború után akaratomon kívül a Szovjetunió állampolgára lettem, majd pedig katonaköteles polgára. Szüleim, akik a szovjet rémuralmat elfogadhatatlannak tartották, mindent elkövettek, hogy egyetlen fiúk megmeneküljön a katonai szolgálattól. Ez sikerült is, egészen 1957 márciusáig. Ekkor beidéztek az ungvári hadkiegészítő parancsnokságra, s egyidejűleg a megyei pártbizottságra is, ahová egy ***Komin*** *nevű őrnagy érkezett Budapestről, a szovjet Déli Hadseregcsoport törzsparancsnokságától, hogy a pártbizottság segítségével fordítókat válogasson ki ideiglenes katonai szolgálatra. Így állt össze az a 12 fős fordítógárda, amelyet* ***Vladimir Mihály,*** *a Kárpáti Igaz Szó őrnagyi rangot kapott főszerkesztő-helyettese vezetésével 1957. március 12-én a munkácsi katonai repülőtérről Budapestre, a Déli Hadseregcsoport törzsparancsnokságára vittek. Már az ungvári parancsnokságon valamennyien tiszti rangot kaptunk (jómagam egyszeriben főhadnagy lettem), s a katonai szabók, cipészek „gyorstalpalással" beöltöztettek minket.*

Hogy ki milyen érzelmekkel vállalta (mert katonakötelesként kénytelen volt vállalni) ezt a küldetést, azt most nem részletezem. Néhányan viszolyogtunk tőle. Magamról azonban el kell mondanom, hogy engem a kíváncsiság is hajtott, ami felülkerekedett viszolygásomon. Tudni akartam, mi is történik meggyötört anyaországunkban. Bevonultatásom egy négyoldalas kérdőív kitöltésével kezdődött, amelynek egyik kérdése ez volt: „Vannak-e külföldön élő rokonai, és hol élnek?" Természetesen az igazat írtam be: „Van egy nővérem Magyarországon, Heves megyében, Karácsond községben." A toborzó őrnagynak több se kellett. Szinte toporzékolva követelte, azonnal töltsek ki egy másik kérdőívet, s ne írjam be a nővéremet, mert akkor nem vihet magával. (Már többé-kevésbé elismert műfordító és szerkesztő voltam, s szaktudásom, hozzáértésem okán kellettem neki.) Beleegyeztem az átírásba, de azzal a feltétellel, hogy odaát találkozni fogok a nővéremmel, akit már tíz éve nem láttam. Az őrnagy becsületszavát adta, hogy ő maga visz majd el gépkocsin Karácsondra, de erről senki se tudjon a törzsparancsnokságon. Be is tartotta ígéretét. (Az már egy külön történet,

micsoda szenzációt keltett a faluban, hogy ***Barzsó Irén*** *öccse szovjet tiszti egyenruhában látogatta meg a nővérét.)*

Az előzményekhez visszatérve: fordítócsoportunk nem minden tagja volt a kommunista párt elkötelezett híve, ahogy azt a Kárpátalján megjelenő művekben felelőtlenül emlegetik. A 12 fős csoport fele pártonkívüli volt. Például ***Csengeri Dezső*** *nagydobronyi pedagógus,* ***Nemes János*** *újságíró és jómagam korántsem lelkesedtünk a Magyarországot megszálló szovjet hadseregben teljesítendő szolgálatért. Emlékszem,* ***Csengeri Dezső*** *váltig ellenkezett, tiltakozott, még a repülőgépen sem bírta visszatartani a könnyeit, s szolgálati helyünkön is nemegyszer borult keseregve az íróasztalára.* ***Nemes János*** *is méla undorral öltötte fel a szovjet angyalbőrt, de a katonakötelezettség alól még látásfogyatékosságára hivatkozva sem tudott kibújni. Nem önszántunkból lettünk hát a vértestvéreink szabadságharcát eltipró hadsereg katonái. Ezért is sérelmezem, hogy az '56-os forradalom történetének kutatói tanulmányaikban a „legmegbízhatóbb kárpátaljai magyar kommunistákként" aposztrofálnak bennünket, akik az első hívó szóra jelen voltak a magyarországi forradalom vérbe fojtásánál, részt vettek a magyarországi „rendcsinálásban" stb.*[418]

Miféle „vérbe fojtásban" vehettünk mi részt, ha fordítócsoportunkat 1957 márciusában vezényelték Magyarországra, amikor már legázolták a forradalmat!

Azt is elmondom, milyen munka várt ránk a Déli Hadseregcsoport törzsparancsnokságán. Jómagam azt a feladatot kaptam, hogy naponta készítsek lapszemlét (orosz nyelven) a Népszabadságról. A politikai csoportfőnökséget érdeklő cikkeket utána teljes egészében le kellett fordítani.

[418] Sajnos, az '56-os forradalom történetének kutatói tanulmányaimban be kell vallanom, bedőltem a levéltári anyagokban közölteknek, a szövegkritikát akkor nem alkalmaztam, ezért a szemtanúk megkérdezése nélkül alaptalanul vádoltam meg őket. A pártembereket, összemostam a pártonkívüliekkel. És az sem felelt meg a valóságnak, hogy az „első hívó szóra jelen voltak a magyarországi forradalom vérbe fojtásánál, részt vettek a magyarországi „rendcsinálásban". 2005-ben rendezett 56-os ungvári emlékünnepségen nyíltan mesélte el, hogy katonai behívóval kényszerítették a tolmácsszolgálatra, melyre a forradalom leverése utáni időkben került sor. Én akkor jelen voltam és felszólalásomban nyilvánosság előtt kutatótársaim nevében is megkövettem és bocsánatot kértem. Ígéretemhez híven jelen munkámban a Barzsó-visszaemlékezés idevonatkozó részét változtatás nélkül leközlöm. Tudniillik Barzsó Tibor következő munkánkkal kapcsolatosan tett a személyét is érintő kritikai megjegyzéseket. Vö.: Dupka György–Horváth Sándor: *'56 Kárpátalján.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 23., 66., 68. o.; Botlik József: A hűség csapdájában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2003, 92. o.; Dupka György: '56 és Kárpátalja. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2006, 80. o.

Mindegyik fordítónak megvolt a maga lapja, folyóirata, amelyről lapszemlét kellett írnia. Azonkívül a szovjet csapatokat élelmiszerrel, illetve iparcikkekkel ellátó magyar termelőszövetkezetek, üzletközpontok, üzemek és az illetékes szovjet hatóságok között létrejött szerződéseket, valamint polgári bírósági perek jegyzőkönyveit fordítottuk, például olyan esetekben, amikor a szovjetek illetéktelenül vették birtokukba magyargazdák, gazdaságok földterületeit katonai célokra, vagy szovjet katonai gépkocsik közúti baleseteket okoztak, ami bizony elég gyakran előfordult. A politikai perek anyagának fordításával nem mi foglalkoztunk, ez a KGB Magyarországon működő szerveinek és azok tolmácsainak a reszortja volt. A polgári perek közül emlékezetes maradt számomra egy közúti baleset peranyaga, amikor is egy szovjet katonatiszt beleszaladt gépkocsijával ***Gobbi Hilda,*** *az ismert színművésznő autójába. A művésznő annak rendje és módja szerint beperelte a delikvenst. Mondhatom, hogy a szovjet katonai hatóságok ebben az esetben gavallérosan jártak el: új gépkocsival ajándékozták meg a közkedvelt művésznőt.*

Előfordultak persze fajsúlyosabb fordítások is. Például: 1957 márciusában magyar párt- és kormányküldöttség készült látogatásra a Szovjetunióba. Néhány nappal a küldöttség utazása előtt egyik felettesünk, ***Oleg Gromov*** *alezredes (különben magyarul is jól tudó, ismert műfordító, a Jókai- és Mikszáth-regények jeles orosz tolmácsolója) magához hívatott és közölte, hogy rendkívül felelősségteljes feladatként rám bízza Kádár János beszédeinek fordítását. Ezzel a kezembe nyomott egy dossziét, amely az akkori Magyarország első emberének a Szovjetunióban elmondandó beszédeit tartalmazta orosz nyelven. Mégpedig: a csapi vasútállomáson, Kijev pályaudvarán, a küldöttség Moszkvába érkezésekor, az egyik fővárosi nagyüzemben rendezett nagygyűlésen, és végül a Kremlben adott fogadáson elhangzó felszólalását, illetve pohárköszöntőjét. A fordítandó szövegek elolvasása után mondtam a főnökömnek, hogy jó lenne megkapni a Kádár-beszédek eredetijét is, amelyek megkönnyítenék a munkát. „Te naiv vagy – válaszolta. – Ebből akkor lesznek Kádár-beszédek, ha lefordítjuk magyarra az orosz szövegeket, és Kádár elvtárs elmondja őket." Ekkor értettem meg, hogy abban az időben a magyar főember(ek) beszédeit, legalábbis azok vázlatát, szovjet csinovnyikok, szövegszerkesztők fogalmazták meg.*

A párt- és kormányküldöttség moszkvai látogatásáról a magyar sajtóban közölt beszámolókat olvasva viszontláttam a fordításaimat, helyenként finomított vagy sarkított fogalmazásban.

1957 szeptember közepéig tartó katonai szolgálatom alatt a fordítói munkán kívül más feladatom nem volt. Munkámat a tőlem telhető szakértelemmel végeztem, mert hogy a fordítás életelemem. Demobilizálásom előtt be is hívattak a személyügyi osztályra (otgyel kádrov), s felajánlották, hogy leszerelés helyett válasszam a tényleges katonai szolgálatot, őrnaggyá előléptetve. Természetesen nemet mondtam, hiszen türelmetlenül vártam már, hogy megszabaduljak a rám kényszerített katonaruhától."[419]

8.) Magyar forradalmárok Kárpátalja és Nyugat-Ukrajna börtöneiben

A magyar forradalmárok a Szovjetunióba történő deportálásának sokáig hivatalosan titokban tartott ügye nagyobb nyilvánosságot 1991-ben kapott, amikor ***Botlik József*** szerzőtársammal az *Ez hát a hon...* című könyvünkben a tabunak számított ügyről először adtunk hírt: *„Ma már tudjuk azt is, hogy a szovjet hatóságok magyar egyetemisták százait tartották fogva az ungvári börtönben 1956 végétől hosszú hónapokig, s csak a nemzetközi tiltakozásra engedték őket szabadon, s a fiatalok így menekültek meg a szibériai lágerektől."*[420]

2001–2009 közt a beregszászi ***Váradi Natália***[421] és a magyarországi ***Lupkovics György***[422] PhD értekezésének, tanulmányok, összegző szakmai véleményének és publikált dokumentumgyűjteményének köszönhetően a téma tudományos feldolgozása jelentős előrelépésnek

[419] Barzsó Tibor: *'56-os emlékeimből*. Együtt,2006. 3. sz., 28-34. o. http://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

[420] Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon...,* 1991. i. m. 65. o.

[421] Váradi Natália: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai*. Doktori PhD értekezés. Debrecen, 2008. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/33423/varadi_natalia_phd_dolgozat.pdf?sequence=9&isAllowed=y

[422] Lupkovics György*: Az 1956-os forradalom utáni megtorlás, A Szilágyi László és társai-per jogtörténeti elemzése,* Doktori PhD értekezés. Debrecen, 2009. https://docplayer.hu/4714542-Doktori-phd-ertekezes.html

számít. A levéltárak mélyéről újabb tudományos kutatási eredményeket hoztak felszínre és „jó alapot teremtettek a továbblépéshez".

Számos előtanulmányt[423] megfogalmazó ***Váradi Natália*** például a magyar forradalmárok Kárpátaljára és a Szovjetunió más vidékeire történő deportálása témakörének külön fejezetet szentel. Levéltári kutatásokra alapozott bővebb információt nyújt számunkra. Bizonyított tényként közli, hogy ***Ivan Szerov*** KGB elnök, a magyarországi hadműveletek levezénylésének egyik kulcsfigurája 4000-5000 általuk letartóztatott felkelőről tud. Egy másik dokumentum elemzésével ***Holodkovnak,*** a belügyminiszter-helyettesnek fellelt utasításaival, beszámolóival is alátámasztja, hogy a magyar forradalmárok egy részét Ungváron történt kihallgatásuk után továbbították Sztrij, Drohobics, Csernovic és Sztányiszláv börtöneibe, amikor egyrészt a magyarországi sztrájkok, az erősödő tiltakozás, másrészt a nemzetközi nyomás hatására a Szibériába indított forradalmárokat (846 főt!) visszaszállították Magyarországra.

Történelmi emlékezetünkbe kívánja helyezni a deportáltak ügyét Lupkovics György, aki dolgozatában és tanulmányaiban[424] olyan, eddig még nem ismert, magyarországi levéltárakban nem található, nem publikált iratokat is bemutatott, amelyeket Ukrajnában, a volt KGB irattárában sikerült megtalálnia.

Az iratok alapján 846 főt vittek el, közülük 329-et Ungvárra, 463-at Sztrijbe, míg 54-en visszatértek. A foglyok Budapest, Veszprém, Szombathely, Pécs, Dombóvár, Székesfehérvár, Szolnok, Debrecen és Nyíregyháza városokból, mint gyűjtőhelyekről kerültek ki. A deportálások tehát több részletben, különböző helyekről történtek. Lupkovics György a személyes érintettség okán (nagyapja, ***dr. Lupkovics György*** ügyvéd az elhurcoltak közt volt, később 15 év börtönt kapott) több fe-

[423] Dr. Váradi Natália: *1956-os deportálások a Szovjetunióba az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívumában őrzött dokumentumok alapján:* http://kmf.uz.ua/kutatasok/deportaltak56/deportaltak_56.html (2013)

[424] Lupkovics György: Árulkodó ÁVH-s jegyzőkönyvek. Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle, 2006/4. 504–510.o., Lupkovics György: Az 56-os deportáltak iratai a KGB irattárban. Betekintő, 2008/3. http://www.betekinto.hu/2008_3_lupkovics; után közlés: In: Titkos történetek. Válogatás a Betekintő folyóirat első őt évfolyamából. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz, Krahulcsán Zsolt, Müller Rolf, Takács Tibor. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013. 199–213.o., Lupkovics György: A tököli tárgyalóküldöttség kísérete. KGB-s dokumentumok az 1956. november 3-án Maléter Pál vezette küldöttség kíséretének kihallgatásáról. Betekintő, 2009/4. http://www.betekinto.hu/2009_4_lupkovics

jezetben a szabolcs-szatmári, illetve a nyíregyházi elhurcoltak anyagait kiemelten elemezte.

Megfigyelte, hogy a Magyarországra visszaküldött, visszaszállított emberekről készített összesített lista több adatot tartalmaz, mint az elvitteké, ugyanis röviden leírták benne, hogy az elvittek milyen szerepet játszottak az eseményekben, valamint azt is, hogy milyen megjegyzéssel adták át őket a magyar hatóságoknak. A lapszéli feljegyzések közt az is olvasható „Átadni a magyar hatóságoknak..., hogy állapítsák meg a bűnösség mértékét, hogy tisztázzák a lázadásban való részvételét stb. A megjegyzések megfogalmazásukban utasítás jellegűek, amiből levezethető, hogy a szovjetek a felelősségre vonást, a további vizsgálatot szükségesnek tartották. Ennek az összeállításnak az lehetett a rendeltetése, hogy a magyar belügyi szerveket tájékoztassák megállapításaikról, ezért egy példányát feltehetően átadták a magyar hatóságoknak. A továbbiakban a főszerep a magyar hatóságoké lett, de ehhez továbbra is „segítséget nyújtottak" a szovjet tanácsadók.

Mindkét kutató eddigi ismeretei szerint a KGB iratai névsorokra, a fogvatartottak kihallgatásáról készített jegyzőkönyvekre, feljegyzésekre, a fogvatartók megállapításait tartalmazó iratokra, a hatóságok egymás közötti levelezéseire, valamint a Magyarországról érkezett magyar nyelvű iratokra, ezek fordításaira csoportosíthatók.

Az eredeti források bővüléséhez hozzájárult a *„Magyar események 1956-ban az SZSZKSZ KGB és az MVD szemével" című* gyűjtemény[425], amely számos, Szerov KGB-tábornok parancsára letartóztatott és a Szovjetunió területére hurcolt személlyel kapcsolatos dokumentumot is tartalmaz. ***M. N. Holodkov*** moszkvai belügyminiszter-helyettes főnökéhez, ***N. P. Dudorov*** belügyminiszterhez intézett N-40. sz. jelentéséből (1956. november 16.)[426] igen sok érdekes adat olvasható ki. A belügyminiszter-helyettes Szerov tábornokra hivatkozik, amikor arról tájékoztatja felettesét, hogy 4-5 ezer letartóztatott magyarországi személy befogadására kell felkészülniük. Ebből november 15-ig 846

[425] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 2009, i. m. Lásd a 26., 29.,30., 32.,36.,40., 48., 61, 69. számú dokumentumokat.

[426] ГАР Ф (Orosz Föderáció Állami Levéltára). Ф. Р-9401. Оп. 2. Д. 482. Л. 60-65. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. 164-166. с.

letartóztatott személyt (köztük 23 nőt, 68 kiskorút) regisztráltak az ungvári börtönben, akiket tovább küldtek Sztrij, Drohobics, Csernovcii, Sztanyiszlav börtöneibe.

Az ungvári börtön bejárata

A témával foglakozó ***Horváth Miklós*** történész úgy ítéli meg, hogy *„a társadalom megfélemlítése volt a fő célja annak, hogy a Szovjetunióba deportáltak magyarokat 1956-ban."*[427] A kutató megállapítása szerint a beavatkozás idején rögtön megkezdődtek a deportálások, amelyek elsődleges célja a társadalom „megtörése", a „kommunista diktatúra helyreállítása" volt. A deportálásra kijelölt letartóztatottak kihallgatási jegyzőkönyveinek első oldalára a magyar államvédelmi beosztottak a „kirándulni" szót írták. A 860 deportáltat Ungvár és Sztrij börtöneibe hurcolták, majd a nemzetközi tiltakozás hatására novemberben meg-

[427] Erről a *„Kényszerkirándulás a Szovjetunióba – Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956"* című történészkonferencián beszéltek az előadók 2002.március 12-én Budapesten. A tanácskozást a Kommunizmuskutató Intézet, a XX. Század Intézet, valamint a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szervezte. Vitaindító előadást tartott ntöbbek között Horváth Miklós, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára, Olekszandr Pahirya, a kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetem oktatója, Markó György történész. Lásd a beszámolót bővebben: http://www.budaorsiinfo.hu/blog/2012/03/07/torteneszkonferencia-az-1956-ban-a-szovjetunioba-deportalt-magyarokrol/

kezdődött a visszaszállításuk. A letartóztatottakat vonatokkal vitték a Szovjetunióba, és amikor a magyar közvélemény tudomást szerzett az egyik ilyen szerelvényről, az nagy felháborodást keltett az országban. Ezt követően titokban, gépkocsival folytatták a deportálást.

A deportálás történetét, az ezzel kapcsolatos levéltári dokumentumokat ***Horváth Miklós*** és ***Olekszandr Pahirya*** a *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba – Magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956*[428] című könyvében dolgozták fel, amely az 1956-os forradalom és szabadságharc, illetve a deportálások történelmi hátterét írja le, továbbá a KGB-nek a deportáltakra vonatkozó 18 kötetnyi levéltári együttesből, 1246 ügyirataiból 141 kiválogatott dokumentumot tartalmaz. Emellett a kötetben található egy adattár is, amelyben a deportáltak személyi adatait rekonstruálták. Megfelelő forráskritikával ezek a dokumentumok értékes forrásai az 1956-os magyarországi forradalomnak és felkelésnek.

***

A KGB és a „különleges elhárító" szervek, szovjet járőrök nemcsak Budapesten és környékén, hanem a vidéki városokban, településeken végrehajtott akció során fegyverrel vagy fegyver nélkül egyéni és csoportos letartóztatásokat hajtott végre. ***Ivan Szerov*** KGB-tábornok az akció egyik sikerének tartotta Tökölön és Miskolcon a magas rangú magyar tárgyalóküldöttségek tagjainak letartóztatását. Elérte azt is, hogy ***Josip Broz Titóval*** történt megállapodás értelmében – a menedékjog felkínálásával ***Nagy Imrét*** és kormányának tagjait, politikai vezetőtársait a jugoszláv követség épületbe csalja. Ezt követően sikerült a KGB-nek a több mint 40 fős „Nagy Imre-csoportot" letartóztatni. Azonban kudarcként könyvelte el többek között Mindszenthy bíboros elfogásának meghiúsulását.

Előfordult, hogy a helyi ávósok, pártaktivisták közreműködésével vettek őrizetbe ártatlan embereket. Olyanok is, akik segítettek a szovjet

[428] Kényszerkirándulás a Szovjetunióba: magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956. Szerkesztette. Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya. Argumentum Kiadó, Budapest, 2012. http://real.mtak.hu/104369/1/horvath_pahirya-kenyszerkirandulas_a_szovjetunioba.pdf

katonáknak felkutatni és összegyűjteni a fegyvereket. Az alkalmazott magyar kihallgatótisztek helyszíni jegyzőkönyvet vettek fel, amelyekre többek között megalapozatlanul ráírták a „Kirándulni" szót, ennek az utasításnak megfelelően bizonyos személyek deportálását javasolták. Azonban előfordult az is, hogy az elfogott magyar állampolgárokat (nemzetőrök, civilek és katonák), köztük nőket, kiskorúakat, megfelelő helyszíni igazoltatás, kihallgatás lefolytatását elkerülve a Szovjetunióba küldték. A szemtanúktól tudjuk, még a vasutasok is oroszok voltak. Például november 10-én a Budapesten elfogott Baranyi Béla honvéd fogságban írt levelében többek között megjegyzi: *„az, amit sejtettünk, bizonyosságá vált, Oroszországba visznek bennünket, miközben szeretteink semmit sem tudnak rólunk, élünk-e vagy már meghaltunk. Mondhatom, kétségbeejtő helyzet volt."*[429]

A fogságba került magyar embereket a helyi vasútállomásokra irányították, ahol rabszállító szerelvényekbe terelték őket a szovjet katonák. Ezzel kapcsolatban ***Horváth Miklós*** fontosnak tartja megjegyezni, hogy *„A magyar foglyok tömeges kiszállításának előkészületei a szovjetek által viselt háború szabályainak megfelelően már október 20-án megkezdődtek. Október 28-ig az Ukrán SZSZK belügyminisztériuma alárendeltségébe tartozó fogolykísérésre specializálódott alakulatok felzárkóztak a magyar határra és Huszt, Ungvár, Beregszász és Munkács körzetében „bevetésre készen" várakoztak."*[430] A Zsukov-jelentések is jelzik, hogy az élve elfogott „lázadókat" Magyarország területéről el kell szállítani.[431] A KGB katonapolitikai osztályának felmérése szerint is *„sok szovjet katona gondolja azt, hogy Magyarországot be kell telepíteni oroszokkal, s minden fasisztát és szimpatizánst pedig el kell vinni Szibériába."*[432]

A deportálások kapcsán a magyar kormány nevében Kádár János és Münnich Ferenc Szerov tábornoknak kifejezte felháborodását, azonban

[429] Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya: Kényszerkirándulás a Szovjetunióba...2012, i.m., lásd a 38. sz. dokumentumot, 96-97.o.
[430] Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya: Kényszerkirándulás a Szovjetunióba...2012, i.m., 59-60.o.
Lásd még a 12. sz. dokumentumot, 131-132.o.
[431] Jelcin-dosszié... i.m. Lásd a 21. sz. dokumentum, 93. o.
[432] Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya: Kényszerkirándulás a Szovjetunióba...2012, i.m.16. sz. dok., 105-106.o.

a megingathatatlan KGB-tábornok mindezt felülbírálva megerősítette korábbi parancsát november 9-én Hruscsovnak írt telefonüzenetében is: *„hogy az összes letartóztatottat a megyékből és városokból minél hamarabb küldjék Csap állomásra."*[433] Miközben már november 7-én megérkeztek Debrecenből és Miskolcról Csapra az első magyar foglyok."[434]

A Hruscsovnak küldött Szerov-hírek különböző adatokat tartalmaznak. Például a november 10-i állapot szerint a hadművelet kezdetétől 3773 letartóztatott emberből 700-at Csap állomásra szállítottak.[435] A november 10-11-i jelentésben már az olvasható, hogy a 4056 főből nyomozati anyag kíséretében 767-et szállítottak a Szovjetunióba.[436] Holodkov ezt írta: *„Az érkezettek között nagy számban vannak a párt tagjai, katonák és egyetemi hallgatók. Továbbá van itt 68 kiskorú:1939 és 1942 között születettek – köztük kilenc kislány."* Egyébként a belügyminiszter-helyettes november 7-től 13-ig Ungváron tartózkodott, deportált magyarok fogadásával és elhelyezésével foglalkozott. November 15-i állapot szerint 846 fogoly, ebből 23 nő volt az ungvári börtönben. Az eddig felkutatott és publikált szovjet források szerint összesen 860 (más adat: 863) főt tartottak fogva az ungvári, munkácsi, sztriji, drohobicsi, csernovci és más börtönökben. *Holodkov* többek között megjegyzi a jelentésében: *„Javaslatot kell tenni a magyar kormánynak, hogy a magyar hatóságok közöljék a foglyok hozzátartozóival, hogy őket a magyar hatóságok tartóztatták le és egészségesek. (Tartózkodási helyükről nem kell felvilágosítást adni.)"*[437]

Az idézett iratokból máig nem tudjuk pontosan, hogy hány ezer fő járta meg a szovjet börtönöket. Többek között tisztázásra vár Holodkov belügyminiszter-helyettes Dudorov belügyminiszternek tett jelentése, amelyben 4-5 ezer letartóztatottról tesz jelentést.[438]

Váradi Natália legújabb kutatásában már több mint ezer főt nevez meg.[439] Elgondolkodtató tényállás, hogy 2007. július 10-én ***Vik-***

[433] Uo., lásd az 5. sz. dokumentumot, 90-91.o.
[434] Uo., lásd a 24. sz. dokumentumot, 113-115.o.
[435] Uo., lásd a 8 sz. dokumentumot, 93-94.o.
[436] Uo., lásd a 10 sz. dokumentumot, 95.o.
[437] Jelcin-dosszié... i.m. Lásd a 45. sz. dokumentum, 158. o.
[438] Szereda–Sztikalin 1993. 155. o.
[439] múlt kor – történelmi portál (2012): Miért nem volt elszámoltatás a rendszerváltás után? Váradi Natália

tor Juscsenko, Ukrajna elnöke, ***Sólyom Lászlónak*** átadta az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése során letartóztatottak és a Szovjet-Ukrajna börtöneibe elhurcolt magyar állampolgárok listáját, amely közel *háromezer* nevet tartalmaz.

A KGB tömeges letartóztatásai, foglyok és a hozzátartozók számára is ismeretlen börtönökbe való szállításuk miatt a magyar emberek a városokban szervezett tüntetésekkel, sztrájkokkal tiltakoztak. A nyugati sajtó, a BBC, Amerika Hangja, a Szabad Európa Rádió is „világgá kürtölte" a hírt, hogy Szibériába viszik az elfogott fiatalokat. Az tény, hogy a Csap felé elindult vasúti szerelvényekből nagy számú, életjelt adó cédulákat dobáltak ki a rabok, amelyekből a lakosság, de a hatóság is értelsülhetett a rabszállításokról. A KGB a továbbiakban már nem vasúton, hanem megerősített konvojjal, zárt gépkocsikon szállították át őket a határon. A tiltakozó állami vezetőket, köztük Kádár Jánost, aki egyébként közölte is az akciót irányító KGB-elnökkel, hogy a *„tömegek haragját kelthetik fel"*. Szerov tábornok arról győzte meg őket, hogy Magyarországon nincs elegendő megfelelő börtön ilyen nagy számú fogvatartott elhelyezésére, ezért a foglyokat a szovjet-magyar határ közelében fogják elhelyezni.[440] Megnyugtatta a felsőbb vezetést is, hogy a szükséges kihallgatás, és a nyomozati anyagok elkészítése után a foglyokat visszaszállítják, Végsősorban az Andropov által is támogatott Szerov tábornok akarata érvényesült, Hruscsovnak is megmagyarázta, miért van szükség a „indokolatlan letartóztatásokra", elgondolását könyörtelenül végrehajtotta és ezzel előkészítette a kádári megtorlásokhoz vezető utat.

A Ungváron és a nyugat-ukrajnai börtönökben a kihallgatást vezető nyomozók nagy része a KGB kárpátaljai állományába tartoztak (***Poljakov*** ezredes, ***Gvozgyik*** őrnagy, ***Szavcsuk*** alezredes, ***Zudov*** százados, ***Uvin*** százados, ***Fedorov*** őrnagy), bevonták a megyei ügyészség munkatársait is.

Ivan Szerov az ügyintézés meggyorsítása érdekében „felkészült nyomozók" két csoportját küldte Ungvárra és a nyugat-ukrajnai börtönökbe. A nyomozati anyagok összeállításában például ***Szlobin*** százados a Herszoni, ***Gorodeszkij*** alezredes Sztalinoi, ***Boldov*** százados

előadása, szept. 14. 18:02www.mult-kor.hu/20120914_miert_nem_volt_elszam... -

[440] Uo., lásd a 11 sz. dokumentumot, 96.o.

az Odesszai, ***Zsupanenko*** főhadnagy Kirovográdi, ***Popszuj*** százados Krími, ***Szinyko*** százados a Kijevi területi KGB delegáltjaként vett részt. A kihallgatási jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy a KGB kihallgatótisztjei közel 20 kárpátaljai tolmácsot alkalmazott, a nevekből ítélve, a túlnyomó többség ukrán és orosz nemzetiségű. Köztük négy főnek volt a lakhelye feltüntetve: ***Jurij J. Fedak*** (1929) Beregszász, ***Vaszilij V. Kanyaz*** (1917) Munkács, ***Vaszil F. Turjanica*** (1922) Munkács, ***Ivan I. Margitics*** Beregszász. Női tolmácsok is közreműködtek a kihallgatásban: ***Fulitka Mária, Tóth Irén S.*** és ***Varga Magdolna.*** Valamennyien figyelmeztetve lettek a hiteles tolmácsolás iránti felelősségre az Ukrán SZSZK Btk. 89. cikkelye alapján.

Horváth Miklós véleménye szerint *„A kihallgatási jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy a vizsgálók a deportáltakat mindenekelőtt a forradalom okairól, céljairól, követeléseiről, a forradalom történéseiről, ezen belül elsősorban a kommunista hatalom elleni fellépés eseményeiről, az abban való személyes részvételükről faggatták. (...) A jegyzőkönyveket nem egy ízben meghamisították, visszadátumozták. A dokumentumokból kiviláglik, hogy nem az igazság kiderítése, hanem minél súlyosabb vádak megfogalmazása és a magyarok minél keményebb megbüntetése volt a cél. (...) A nyomozás során 333 személlyel (a letartóztatottak 39%-ával) kapcsolatban nem tudtak bizonyítékokat szerezni arra, hogy részt vettek volna a forradalomban, ezért a KGB emberei úgy döntöttek, hogy a nyomozást Magyarország területén kell folytatni."*[441] Az is kiderült a dokumentumokból, hogy a ***Ivan Szerov*** KGB-tábornok által megkövetelt letartóztatások egy része nem volt megalapozott. Akik nem vettek részt a forradalomban követelték ügyük gyorsított kivizsgálását és mielőbbi hazatérésük megszervezését. Az anyaországi és a nemzetközi tiltakozás hatására a KGB kénytelen volt elindítani november közepétől Szovjetunióba hurcolt lázadók szabadon bocsátását és a magyar hatóságoknak kisebb-nagyobb csoportokban adták át őket. A magyar rabok hazaszállítása 1957 januárjában fejeződött be.

***

[441] Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba*...2012, i.m., 67-69.o.

A visszaemlékezések szerint a deportálás előkészületeiről Csap határállomás vasutasai is tudomást szereztek. Az itt dolgozó ***Balogh László***[442] így emlékszik erre az epizódra: *„Az 1956. október 23-át követő napokban Csapon 4-5 szovjet katonavonat tankokkal, harcjárművekkel megrakottan várt továbbításra magyarországi rendeléssel. Záhony természetesen nem fogadta a szállítmányokat, ezért napokon át ott vesztegeltek. Nem fogadták a vonatokat a csehszlovákok sem, hiába tettek erre a szovjetek kísérletet. A fentiek miatt a harckocsik csak „lábon", közúton tudtak felvonulni a forradalom leverésére. Napokon át dübörögtek a tankok százai Záhony irányába. Azt beszélték abban az időben, hogy Csap és Záhony között, a vasúti hídon a sinpárra talpfákat raktak le (akkor még közúti híd nem volt a két ország között), és így mentek át a tankok Magyarországra. A bevonulás mindjárt a 23 -i események után kezdődött, és többnapon át tartott (...)*

„Csap vasútállomás átrakó pályaudvarán napokon át 6-8 darab, négytengelyes (60 tonnás) vasúti fedett teherkocsiból álló szerelvényt állítottak össze... Az ablakokat vasráccsal látták el, tehát fogolyszállításra tették alkalmassá ezeket a kocsikat. Egy éjszaka ezek a kocsik eltűntek Csapról (...)

Azt rebesgették nem sokkal később, hogy fiatal magyar forradalmárokat szállítottak ezekben a kocsikban valahová. De az is szóbeszéd tárgya volt, hogy olyan szovjet katonákat szállítottak ezekben a kocsikban, akik az események sodrásában átálltak a felkelők oldalára (...)

Segíteni nem állt módunkban, az együttérzésen kívül mást nem tehettünk. Szomorúan hallgattuk az ungvári rádió hullámhosszán a Kádár-beszédet, amelyből megtudtuk, hogy „elvégeztetett", a forradalom elveszett (...)

Láttuk a kiégett tankok, páncélautók tömkelegét, ahogyan ócskavasként szállították haza a Szovjetunióba, ez némi elégtételül szolgált sokaknak. Nekünk a forradalom leverése éppen úgy fájt, mint az itteni

[442] A visszaemlékező-írást ismerősi körömhöz tartozó Balogh Lászlótól kaptam, aki Kárpátalján élt 1956 őszén, 26 évesen a Csap határállomáson a műszaki kocsiszolgálatnál művezetőként dolgozott. Majd 1969-ben áttelepült Magyarországra, Nagykanizsára. Édesapját, Balogh Sándort eszenyi református lelkészt 1946-ban ártatlanul 5 évi börtönbüntetésre, 3 év száműzetésre és teljes vagyonelkobzásra ítélték, 1948-ban Szibériában, lágerben meghalt. 1991-ben rehabilitálták. 1991.szeptember 15-én az eszenyi református templomban emléktáblát avattak emlékére

magyaroknak. Nekünk, kárpátaljai magyaroknak, akkor is és most is, a Haza Magyarország, és az marad örökké."[443]

Az ungvári ***Árpa István*** zenetudós, 1956. őszi események szemtanúja helyi adatközlők tényanyagára is támaszkodva visszaemlékezésében arra is felhívta a figyelmünket, hogy a KGB a magyarországi felkelők letartóztatásával és deportálásával egyidőben megszervezte az árvaházi gyerekek „átlopását" is a Záhony–Csap határátkelőn, a lepányvázott katonai teherautókon utazó öt-hat éves apróságokat a szovjetunióbeli árvaházakban, gyermekotthonokban helyezték el, akikből szovjet janicsárokat neveltek.

Egy odesszai asszonyról tudunk, aki csak homályosan emlékezett arra, hogy valaha tudta a magyar nyelvet... Milyen érdekes, a tanúk, az akciók résztvevői köztünk élnek, de nem kívánnak nyilatkozni. Még mindig él bennük a megtorlástól való félelem. Ezért is adjuk közre egyik jeles ungvári értelmiségi vallomását, mert nem akarta sírba vinni a magyarországi árvaházi gyerekek „átlopásának" ügyét: 1956. *november 2-ról 3-ra virradó hajnalon az alvó város csendjét az utcákon dübörgő katonai teherautók törték meg. (...) gyermeksírás, nyöszörgés hallatszott ki az autókból. Több autó sorakozott fel, lehetett vagy 6-8. (...) az elcsendesített rabkocsikból mégis kidugta fejét egy-két gyermek. Az őrök, látván a kirakodó kenyeres autót, talán szándékosan elnézték, hogy a gyerekek kérhessenek kenyeret. A baj csak az volt, hogy a gyerekek nagyobb indulattal, éhséggel kiáltottak a kenyérért. A kicsiny kezek kérő könyörgésére az expeditőr ölbe kapott egy csomó zsemlét, kiflit és bedobta a kocsiba. A másik őr, látván a kenyeresek buzgóságát, menten agyonlőtte az expeditőrt... A teherautók elindultak a térről... Menet közben kapták a gépkocsivezetők az utasítást, hogy a legnagyobb sebességgel haladjanak Uzsok felé és minél hamarabb tűnjenek el Kárpátaljáról, hiszen itt is magyarok élnek!"*[444]

Molnár Gábor, egykori ungvári lakos: *„Iskolába menet, Ungváron, a strand mellett, akkor még ott volt a vasúti hid, több marhavagonban*

[443] Balogh László: 1956 Kárpátalján. Napi Magyarország, 1998. október 27.

[444] Dupka György-Horváth Sándor. *'56 Kárpátalján.* Dokumentumgyűjtemény. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 60. p

emberek voltak bezárva. Gondolom,nem diákmunkára vitték őket a „cilinára", és magyarul beszéltek. erről se sokat beszéltek az elmúlt több mint 60 évben."[445]

Balogh Csaba újságíró: *„Nagyszüleim, édesanyám is sokat beszélt az 56 őszén Csapon vagonokban fogva tartott gyerekekről, akiket Záhonyból hoztak át a ruszkik és toltak ki a Malom utca közelében lévő vakvágányra. Sokan mentek oda élelmet és vizet adni a segítséget kérő gyerekeknek. Nagymamámék és mások is próbálkoztak pár magyar gyermek örökbefogadásával, de persze nem jártak sikerrel. Úgy tudták, valahová Oroszországba vitték tovább a magyar gyerekeket."*[446]

***

A magyarországi állampolgárok jogtalan kiszállításának körülményeiről és az ungvári börtönben eltöltött hetek fogságáról képet nyerhetünk az alább idézett visszaemlékezésekből.

Paál Tamás: *Kiegészítések '56 történetéhez* című[447] cikkében szemtanúként leírja az ungvári és sztriji börtönben átélt napok emlékeit. Az események idején tartalékos tiszti tanfolyamon vett részt, elkerülte az utcai összecsapásokat.1956 november 3-án Budapesten fogságba esett. Ezt követően vasúti szerelvényen szállították Ungvárra. *„A börtönben cellaként 15-20 ember, emeletes vaságyak. A bejárattól balra eső sarokban volt a vízöblítéses „taposós-WC". Persze fal, vagy fülke sehol, csak úgy, a nyílt terem sarkában. A helyzettel ismerkedve felfedeztünk falba karcolt írást, amelyik lengyel nyelven éltette az 1956. nyári ottani eseményeket. Volt karcolt írás az ajtófélfában, a vaságy festékében, néha németül is. Szóval, nem mi voltunk az elsők, akiket a SzU-ba deportáltak. (...) Érdemben csak másnap kezdtek foglalkozni velünk. Megtudhattam, hogy* ***Tamás Árpádovics Paál****-nak hívnak. Elvettek minden iratot, pénzt, melyről elismervényt kaptam. Ki lehet olvasni a pecséten: gor. Uzsgorod, Tyurma No 1, vagyis Ungvár város, 1. sz. börtön. A másolat*

[445] Molnár Gábor facebook bejegyzése, 2020. október 21.
[446] Csaba Balogh facebook bejegyzése, 2020. október 21.
[447] Paál Tamás. *Kiegészítések '56 történetéhez*. In: Aracs, XIV. évfolyam. 2014./4. szám.37-53.o. http://epa.oszk.hu/03400/03482/00031/pdf/EPA03482_aracs_2014_4_037-053.pdf

foltjai mutatják, hogy a cédula összehajtva lapult a mundérom zsebében, ami bizony egy kissé megviselte.

Megkezdődtek a kihallgatások. Nem a börtön személyzete, hanem KGB-s (az ottani ÁVO-s) tisztek voltak a kihallgatóink. Az első kérdés az volt, hogy „kak zvaty, kak nácii", vagyis mi a neve, mi a nemzetisége? Az még hagyján, hogy megkérdik az ember nevét, de a nációja felőli érdeklődés mutatja, hogy sokféle náció megfordult már ott. Mindenképpen oda akartak kilukadni, hogy harcoltam az oroszok ellen. Mondtam, hogy egyetlen lövést nem adtam le. Hogy tudom bizonyítani? Én itt most bizonyítani nem tudom, ezt legfeljebb az az orosz tiszt tudta volna ellenőrizni, aki elvette a géppisztolyomat és láthatta (volna) a csövén, hogy nem lőttek vele a legutolsó pucolás óta! Nehéz és izzasztó volt, de nem voltak pofonok, vagy bármi tettlegesség. Ez a továbbiakra, az egész bent töltött időre érvényes. (...) Hét-tíz nap után az egyik este paigyom (vagyis, hogy gyerünk) vezényszóra ismét teherautóval vissza a pályaudvarra. Már várt a vonat. Töméntelen hosszú szerelvény, marhavagonokból. Az emberszállításra átalakított kocsik két végén polcok voltak fekvőhelyül, középen vaskályha és annyi felhasogatott tűzifa, amennyi hetek alatt sem fogy el. Lélekben felkészültünk Szibériára. S eltelt 36 esztendő és már az újságban is azt olvashattuk, hogy a kazakisztáni magyarokat „részben az első és második világháborút követően marasztalták, végül 1957-ben Ungvárról vittek el fiatalokat 'véletlenül' a másik irányba." Szóval, nekiszántuk magunkat a hosszú uta-zásnak, de – hála Istennek – másnap reggel megálltunk a Kárpátok keleti lábánál, Sztrijben. Otthagytuk a sok tűzifát Akkor persze nem sejthettük, hogy november 19-én Szerov azt jelenti, hogy „A hadművelet ideje alatt 4700 főt vettünk őrizetbe, közülük 1400-at letartóztattunk, 860 főt szállítottunk Uzsgorodba és Sztrijbe. (...)

A sztriji börtön sokkal öregebb, mint az előző, talán a XIX. század közepe tájáról való. Vastag falak, a sarokban „kübli", azaz vashordó, abban gyűlt a sok minden, amíg naponta egyszer ki lehetett vinni és kiönteni. Folytatódtak a kihallgatások, de mintha nem tudták volna, hogy mit vallottunk Ungváron, kezdődött minden elölről. (...) Amúgy a nap leginkább azzal telt, hogy spekuláltunk, és ha lehetett, kérdeztük, hogy mikor kerülünk haza. A sok nógatásra mindig a halogató „szicsasz" vagy

hasonló volt a válasz. De azt pl. apránként összeraktuk, hogy a legfiatalabbakat még Ungvárról hazavitték. Néhány heti ott-tartózkodás után megint teherautóval vittek az állomásra. A szerelvény megint más, mint eddig. Speciális rabszállító szerelvény: régi személyszállító kocsik átalakítva. A fülkék folyosó felőli fala helyén rács, bent pedig igen sűrű osztású polcok, amiken úgy kellett feküdni, hogy a fejek legyenek a folyosói rács felé. A fülke ablaka helyén nem volt nyílás."

Visszaállították társaival Ungvárra, ahol folytatták a kihallgatásokat. *„Karácsony másnapján minket is kiszólítottak. Kora reggel teherautóra kerültünk, sűrűn-sűrűn, magunk alá húzott lábbal ültünk a platón. Mozdulni is alig lehetett, el is gémberedtünk rendesen. A vezetőfülke hátuljának támaszkodva két ruszki, a plató hátsó részén másik kettő, mind géppisztollyal. Nagy ritkán megálltunk, csak egyenként szállhattunk le. A budai Fő utcai börtönben kötöttünk ki. Másnap újra kezdődtek a kihallgatások, de most már legalább magyarul. A kihallgatás sohasem élvezet, mindig számítani kell arra, hogy egy logikai kanyarral megpróbálnak behúzni valamibe, amihez semmi közöd. De hát ezt is túl lehetett élni. Január 2-án igazi rabszállító gépkocsiban vittek át a Kozma utcai Gyűjtőfogházba. Rendszeresen voltak séták. Csak azt nem lehetett tudni, hogy mikor és mi lesz velünk. Azután, amikor nemcsak fürödni vittek, de még borbély is volt, aki megborotvált, akkor már erősen reménykedtünk. És elkövetkezett 1957. január 26-a, a szabadulás."*[448]

Egy önmagát megnevezni nem kívánó túlélő, aki dunántúli járási székhelyen született és élt 1956-ig, így emlékezik a vele történtekre: *„... Éjfél felé a járásbíróság udvarára beállt egy szovjet páncélautó 6 fegyveres katonával, betuszkoltak bennünket az autó belsejébe és kiloptak a börtönből. Senki sem tudta, hova tűntünk.*

Hajnalra Tamási község börtönében kötöttünk ki, ahol már sokan voltunk, és egy részeg szovjet katona összevissza lövöldözött, egy lövedék a fülemet súrolva fúródott a falba. Hallászcsökkenésem azóta is emlékeztet rá. Másnap éjjel leponyvázott teherautóban tovább loptak bennünket

[448] Paál Tamás: *Kiegészítések '56 történetéhez*. Aracs, XIV. évfolyam. 2014./4. szám.37-53.o. http://epa.oszk.hu/03400/03482/00031/pdf/EPA03482_aracs_2014_4_037-053.pdf

Ungvárra. Itt egy hétnél több időt töltöttünk, és rendkívül durva bánásmódban részesültünk.

8-9 nap múlva, szintén éjszaka, tovább loptak bennünket STRYJ-be, a börtönben egy hét elmúltával megkezdődött a kihallgatásunk, grófok, bárók vagyunk-e? Nem emlékszem pontosan, a kihallgatás mennyi időt vett igénybe, de mikor mindenkinél véget ért, egy éjjel, ismét titokban, bevagonírozták bennünket olyan marhavagonba, amelynek egyik fele szénnel volt megrakva, vaskályha beállítva, a másik fele deszkákkal három részre osztva, fekhelynek. Egy-egy vagonban 20 ember volt, és a szerelvény kb. 10 kocsiból állt. Valahogyan megtudtuk, hogy a következő állomás Szibéria.

Bevagonírozva egy éjszakát és egy napot töltöttünk, másik éjjel visszavittek a Sztryj-i börtönbe. Ekkor megváltozott a velünk való bánásmód és kezdtünk bizakodni, megússzuk Szibériát.

Több mint egy újabb hét elteltével, egy éjszaka leponyvázott teherautóra raktak és visszaloptak bennünket Magyarországra. Engem december 10 – 14-e körül adtak le a megyei börtönbe. Ez a kis kirándulás kb. öt hétig tartott. Időközben az emberek magukhoz tértek az ijedségüktől és zúgolódni kezdtek, hova tettek bennünket és ki ezért a felelős? Mikor már hír volt rólunk, a kedélyek kissé csillapodtak.

Mint a történelem folyamán már sokszor, asszonyaink helytállása most is sokat segített.

1956. november 8-án reggel keresésemre indult a feleségem. A rendőrkapitányságon székelt a szovjet parancsnokság, odavitte magával az orosz nyelvet is jól beszélő barátnőjét, aki határozott hangon kérte számon hollétünket. Két héten keresztül, másnaponként megjelentek ott. Közben hír érkezett, hogy a Szovjetunióba foglyokat szállítanak ki az országból. A szovjet parancsnok tagadta ezt és felajánlotta, ad egy orosz nyelvű ajánlólevelet, és az asszony próbálkozzon keresésünkkel a fővárosban.

November 26-án sorstársam feleségével – aki három apró gyerekét a szomszédokra hagyta – Budapestre utaztak. Az akkori közlekedési viszonyok között gyalog, a szovjet követségre, majd onnan át a Gorkij fasor 4.sz. alatt székelő szovjet parancsnokságra. Mindkét helyen állították, hogy elhurcolásról szó sincs, kérjük számon a magyar hatóságoktól, hova tettek. December 4-én a feleségem ismét Budapestre utazott egy

félidősterhes barátnője kíséretében. Megkeresték a Nemzetközi Vöröskereszt képviseletét, ahol egy nő elmondta, valóban igaz a hír, sok embert kivittek a Szovjetunióba, de a nemzetközi felháborodás olyan erős, hogy nem merik a transzportot tovább szállítani.

Az ENSZ megbízásából Nehru úr, India miniszterelnöke vállalta, tisztázza a magyarok elhurcolásának tényét. Közölte továbbá, hogy éppen Budapesten tartózkodik Nehru megbízásából Krisna Menőn indiai tárcanélküli miniszter. Ő gyűjti az adatokat az eltűnt emberekről, és már több anya, feleség, testvér kereste őt fel. Javasolta, menjenek fel a Rózsadombra, a Borbolya utca 4.sz. alá, az indiai követségre, és adják elő panaszukat, illetve sejtelmüket az elhurcolásunkról.

Így történt, hogy értekeztek Menőn úrral, aki tolmács útján azt mondta: „Az én felséges uram, Nehru Őexcellenciája intézkedésére már megállították a transzportot. Ha él a férje és ott van, hamarosan hazakerül".

Tehát ilyen intézkedések segítségével menekültünk meg Szibériától.

A fent leírtak csak egy töredéke a velünk történt kálváriának. Mi legalább életben maradtunk.

Viszont nem szeretnénk, hogy akik életüket is áldozták a közügyért, azok emléke eltűnjék.

1989. május 15."[449]

Az ungvári börtönt többek között megjárta a Vecsésen bevagonírozott ***Bárány Béla,*** életjelt adó, kedveséhez írt levelét az Ung-parti város 1.sz. börtönében fogalmazta meg, mint írja: *„gépkocsival vittek bennünket Ungvárra. Mindannyian ugyanabba a börtönbe kerültünk, üres, hideg, cementpadlós szobába, éhesen, mert megint csak nem adtak enni. Te tudod, milyen szörnyű dolog az éhség. Az embernek ilyenkor folyton a finom ételek járnak a fejében. Szerencsénkre legalább cigarettánk van, füstölögtünk. (...) Életben akarok maradni, élni akarok. Hiszek abban, hogy még találkozunk egymással, Emmikém..."*[450]

Nyírfás Dezső politikai elítélt a vele készült interjúban közölte, hogy *„akkor senki sem tudta, hogy hová visznek minket. Csap, ami most*

[449] Lásd: *Kopjafák és vallomások*. Levelek 1956-ról. Gyűjtemény. Szeged, 1989.

[450] Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya: Kényszerkirándulás a Szovjetunióba...2012, i.m.38. sz. dok., 105-106.old

Ukrajnában van ... ott leszállítottak minket a vonatról, és mindenféle közlekedési eszközzel ... átvittek Ungvárra, és ott a magyarok számára kiürített börtönbe raktak minket."[451]

Adorján Gyulát és társait Taszár környékéről autóbusszal, ***Kléninger Gyula*** főhadnagyot és közel 150 fős csoportjukat különféle járműveken, rabomobilokon vitték Ungvárra.[452] Vonattal és teherautón érkezett Ungvárra debreceni diákként ***Székelyhidi Ágoston*** író, irodalomtörténész is, akivel bekövetkezett haláláig baráti kapcsolatban álltam.

A gyakran idézett dokumentumgyűjtemény tartalmaz egy olyan levelet is, amely szerint ***Horváth Antalné*** Szombathelyről 1956. december 29-én levelet írt az ungvári börtönbe, azzal a kérdéssel fordult a „Tisztelt bírákhoz", hogy valamilyen módon értesítést küldjenek Horváth Endre (sz.1933.11.30.) becenevén Zsembiről: „ott volt-e vagy ott van-e a fiam önöknél. Nagyon várom az értesítést, özv. Horváth Antalné." Az aggódó anya levelével ***Gvozgyik*** őrnagy, a Kárpátontúli területi KGB-főosztály 6. különleges osztályának helyettes vezetője foglalkozott. Az iraton a következő végzés szerepel: *„Az eredeti „Dokumentumot" és a fordítást átadni Klimenko nyomozó elvtársnak. Dejnyicsenko. 1957.I.10." és „Budapestre küldve XII.18-án."*[453]

A deportáltak között túlbuzgóságból letartóztatott német vöröskeresztes aktivisták (három német állampolgár: ***Horst Wragge, Otto Franke, Inge Harfe***) is voltak, akiket viszonylag hamar visszaszállítottak Ungvárról Magyarországra.[454]

2005 őszén ***Sípos László,*** az OKÉV főosztályvezetője közölte velünk, hogy édesapját és több mint húsz társát 1956 november elején az ungvári börtön túlzsúfoltsága miatt az ősi munkácsi vár celláiban helyezték el.

A csapi származású ***Szűcs Sándort,*** a záhonyi vasúti csomópont munkástanácsának elnökét, illetve mint tolmácsot, ***Könczöl Ernő*** határőr hadnagyot Záhonyban, november 4-én tartóztatták le és novem-

[451] Nyírfás Dezső: Háborúból a forradalomba (interjú). „Emlékpontok" digitális filmarchívum, Szombathely, 2011.február 28.

[452] M. Kiss Sándor: *Olvasókönyv (Forradalom Somogyban – 1956.)* i. m. 126-127. 114. o.

[453] Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya: Kényszerkirándulás a Szovjetunióba...2012, i.m.79. sz. dok., 194-195.o.

[454] A Német Vöröskereszt munkatársainak irataiból. Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentummai. i.m. 159-162. o.

ber 7 és december 4 közt Ungváron tartották fogva. a Záhonyi MÁV állomásfőnökének elmondása szerint sorsuk itt csak akkor fordult jobbra, amikor a fiatal magyar felkelőknek a Szovjetunióba történt tömeges deportálása lelepleződött, főleg a vasutasok és a környék lakosságának segítségével, és azonnali visszahozatalukat a nyíregyházi üzemek munkástanácsai 1956. november 15-én elemi erővel követelték Münnichtől.

Így először a tatabányai Bányásziskola 16-17 éves tanulóit, majd a nőket- a Nyugati pályaudvar takarító személyzetét engedték haza, utána a férfiakat. Ezeket az embereket visszafelé a beregsurányi határátkelőn hozták át Magyarországra, leponyvázott teherautón.

9.) Legenda vagy valóság: regisztrálás nélkül is vittek Szibériába?

Máig bizonyíthatatlan mítoszként él az a legenda, hogy az első fogolyszállítmányból bizonyára az Urálon túli GULAG-szigetekre is titokban kiszállítottak foglyokat. Minden esetre annyi bizonyos, hogy Szerov tábornoknak, a KGB elnökének elsődleges elgondolása az volt, hogy a budapesti és a vidéki felkelőket Szibériába kell internálni. Miután kiszivárogtak ezek a hírek, csak a nemzetközi tiltakozás késztette a szovjet államhatóság vezetőit arra, hogy lemondjanak erről a tervről. S az ungvári, sztriji, drohobicsi börtönökben tartott fiatalok így menekültek meg a szibériai lágerektől.

Szerov tábornok azt állította, hogy Ungvár és Nyugat-Ukrajna börtöneiből egy felkelőt sem vittek tovább. Azonban elgondolkodtató, akkor a fiatalok egy csoportja hogyan és miért került mégis Kijevbe? A KGB elnök állítása nem tűnik hitelesnek, ha elolvassuk ***Szlama Árpád*** budapesti volt politikai fogoly vallomását: *„A szállítmányban, amelylyel engem is elvittek, 500-600 ember volt, köztük sebesültek is. Ungvár, Sztrij volt az útvonalunk, majd 18-unkat Kijevbe szállítottak. Meghallgatás és tárgyalás nélkül közölték velünk, hogy halálra vagyunk ítélve, mert fegyverrel a kezünkben kaptak el. Az ítélet végrehajtása azért maradt el, mert tiltakozásunknak végül is helyt adtak, és kegyelmet kaptunk*

(...) Kb. 50 fő ipari tanulóval és 72 fő civil emberrel együtt Debrecenbe szállítottak, és ott november 24-én szabadon engedtek (...) A velem együtt utazó bajtársak elmondták, hogy sokukat nem is vették nyilvántartásba. Vajon hányan voltak regisztrálatlanul, és abból hányan térhettek vissza? Teljes önkény uralkodott, senkivel sem kellett elszámolniuk."[455]

A külön fejezetben bemutatott ***Bucsella József*** politikai fogoly több mint ötven évet töltött különböző lágerbörtönökben, szibériai száműzetésben. Tényközlése szerint ő találkozott rabsága idején Kazahsztánba, Szibériába hurcolt és elítélt 56-os forradalmárokkal, valamint örökös száműzetésbe küldött, a magyarországi hadműveletekben részt vevő, parancsot megtagadó, dezertált szovjet katona sorstársakkal. Az *igazi Kárpáti Igaz Szóban* 2006 júliusában leközölt naplójából tudjuk: „*Arról ma is mélyen hallgat az orosz államhatóság, hogy hová tűntek el a Szibériába hurcolt magyar forradalmárok ezrei. Az én tudomásom szerint sokan a szibériai nyelvrokon törzseknél leltek menedékre, új otthonra."*[456]

Megerősített tanúvallomások szerint a Szibériából hazatért volt kárpátaljai politikai foglyok elmondásából az a kép alakult ki, hogy Kazahsztán lágereiben együtt raboskodtak az 56-os forradalomban részt vett felkelőkkel.

A Beregszászból származó ***Lesskó László***, az 1991. január 29-én Alma-Atában megalakult a Hungária Kazahsztáni Magyarok Kulturális Szövetsége elnökének beszámolójából és más cikkek közléséből tudjuk[457], hogy több hullámban (I. és II. világháborús hadifoglyok), majd 1944. novemberétől az 50-es évek végéig az anyaországi és kárpátaljai civil magyarokat GUPVI és GULÁG kazahföldi táboraiba hurcoltak el, és hogy köztük 56-os magyarországi, kárpátaljai illetőségű forradalmárok is voltak, egyeseknek örökös száműzetés lett a sorsa, családot alapítottak (lásd ***Bucsella József*** esetét), vegyes-házasságban éltek. A leszármazottak, illetve fiaik, lányaik nem tudják a magyar nyelvet,

[455] Dupka György:'56 és Kárpátalja, 2006. i. m.92.o.

[456] Forrás: az igazi Kárpáti Igaz Szó, 2006. július 6, július 20.

[457] Lásd: Hankó Ildikó: *Elhurcolt magyarok Kazakisztánban,* Magyar Nemzet, 1993.április 14. 7. oldal; Lesskó László: *Milyen is Kazahsztánban magyarnak lenni?* Kürtös, 2010. VIII. évf. 3. sz. márciuswww.niton.sk/documents/9-75-7377-kurtos_2010-03.pdf; Diós István /szerk./: Magyar Katolikus Lexikon VI. kötet, 2001, <Kaán-kiz> Kazahsztán Szent István Társulat, Budapest lexikon.katolikus.hu; Frank Miklós: *Magyarok Kazahsztánban.* Életünk, XXXI: évf. 2002. 5. sz. május, www.ungarische-mission.de/eletunk.htm;

egyesek mégis magyarnak vallják magukat. A hírek szerint valamennyien feltalálták magukat olyannyira, hogy sokan közülük már a kazah értelmiség körébe tartoznak, a humán- és a reálterületen nevet szereztek maguknak. A szibériai, kazahsztáni ötvenhatos elhurcoltokról szőtt legenda terjesztésétől függetlenül, az eddigi publikációkat áttekintő ***Paál Tamás*** 1956-os politikai fogoly szerint *„A következtetés nem lehet más, mint hogy voltak és feltehetőleg élnek még '56-os magyar deportáltak Kazakisztánban."*[458]

2017-ben egy kutatócsoporttal Kazahföldön is jártam. A túlélők elmondása szerint több olyan láger volt Kazahsztánban, ahol nemcsak kárpátaljai, hanem magyarországi politikai foglyok is százával raboskodtak. Ezeket a táborokat már felszámolták, de a helyi lakosok elmondása szerint a fogvatartott, majd száműzetésre kötelezett magyarok közül nem mindenki tért vissza hazájába, illetve a szülőföldjére, többen végleg itt telepedtek le. A GULAG-lágerlakók közt 56 őszén Magyarországról idehurcolt forradalmárokról eddig semmilyen nyomravezető levéltári dokumentumot nem találtunk, ezért az 1956. végén keletkezett, majd a közszájon forgó mítoszt sem megerősíteni, sem cáfolni nem lehetséges.

A kazahsztáni, a moszkvai levéltárak várják a fiatalabb korosztályhoz tartozó kutatókat, hogy kiderítsék az igazságot „a deportálások és ezen belül a kazakisztáni magyarok ügyében." Az idősebb generációhoz tartozó történészekkel, köztük a fentebb idézett Paál Tamás és sorstásaival egyetemben bízunk abban, hogy idővel valaki majd folytatni fogja a Szovjetunióba hurcolt fiatalok kálváriájának részletesebb feldolgozását, „valódi történetének megírását."

10.) A Szovjetunióba deportált magyar állampolgárok emlékezete

2005. augusztus 22-én ***Ujságh Tibor*** nyugalmazott tanár, Sárbogárd és a sárbogárdi járás 1956-os volt nemzetőrparancsnoka bajtársai és a saját nevében Osztopánban kelt következő levelével fordult hozzám: *„Tisztelt*

[458] Paál Tamás: *Kiegészítve '56 történetéhez.* Aracs, 2014.10.25./4. XIV. évf. 37. -53 o.

Dupka Úr'... Miről van szó? 1956-ban a ruszki megszálló sok magyart deportáltak az akkori Szovjetunióba. Jómagam is köztük voltam. Akkor fiatal tanárként Sárbogárd és sárbogárdi járás forradalmi nemzetőrségének a parancsnoka voltam, de november 4-én, vasárnap hajnalban az újonnan bejött harckocsizó ruszki egységek foglya lettem. A járásból összesen 16 főt hurcoltak el. Először Tolna megye Tamási község (ma város!) katonai börtönébe, onnan pedig Ungvárra hurcoltak el. Embereimet mindet tovább vitték, ők Sztrij város börtönében sínylődtek. Jeles cellatársaim közül csak ***Dr. Aszódi Pált,*** *egykori katonai ügyészt hadd említsem. Ő jelenleg a Polgári Körök nyugdíjas tagozatának elnöke, ny. áll. ezredes. Többen beszélgettünk már különböző gyűlések alkalmával, hogy közeleg az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc 50. évfordulója. Ebből az alkalomból emléktáblát kellene elhelyezni csak legalább egy helyen, – például az ungvári börtön falán, jól látható helyen... Jó lenne, ha minél előbb tájékoztatást kaphatnánk erről, bár van még egy kis idő a szervezéshez, a megvalósításhoz. El kell mondanom Önnek, hogy nagyon öreg, beteg már ez a „csapat" (...) Jómagam is emiatt tele vagyok bizonytalansági érzésekkel. Nem szabad „testvéri" szovjet nép eme tettét feledésbe engedni. Ha mi eltávozunk az élők sorából, akkor szinte semmi sem emlékezteti az utókort a kötelezően agyondicsért megszállók tettére... Mivel Ungvár ma már Ukrajna része és nem a Sz. U.-é, – és mivel az ukránok emlékei nem sokban különböznek a magyarságétól. – ezért gondolom, nem lesz elvi akadálya egy megfelelő szövegű emléktábla elhelyezésére az ungvári (akkor: UMVD) börtönének falán, demonstratív helyen. Kérem, legyen szíves, „nézzen körül" e témakörben minden fontos tudnivalót illetően. Köszönöm a segítségét a bajtársak nevében előre is. Éppen holnap töltöm be a 76. (!) életévemet. Aszódi Pál bajtársam is 1929.dec. 19-én született...És mi még az akkori fiatal korosztályhoz tartoztunk 1956-ban. Segítsen nekünk! Bajtársi üdvözlettel és tisztelettel:*

Ujságh Tibor..."

2005.szeptember 30-án írt válaszlevelemből, egy részletet idézek: *„Az Ön és a bajtársai hősiessége előtt mélyen meghajlok. Indítványát, javaslatát messzemenőkig támogatom, mindent, ami emberileg lehetséges és va-*

lóban rajtam múlik, megteszek. Ami az Ön által említett „elvi" okokat illeti, szerintem sem lehetnek akadálya (nem kell, hogy azok legyenek) az emléktábla felállításának."

Méltóképpen fogadtuk a magyar 56 ötvenedik évfordulóját. A ***Szik-lavári Vilmos,*** Magyarország Ungvári Főkonzulja által vezetett csapatmunkának, feladatmegosztásnak meglett az eredménye. Öt emléktábla készült el. A ***Matl Péter*** által készített dombormű-emléktábla – a magyarországi ***Ujságh Tibor*** és bajtársai kívánságának eleget téve valóban frekventált helyre, az ungvári börtön főbejáratának falára került. ***Ujságh Tibor*** az avatóünnepség díszvendége volt, teljesült a kívánsága. A kárpátaljai meghurcolt politizáló csoportok emlékét is Nagyszőlősön, Mezőkaszonyban, Gálocson és Ungváron megörökítettük.

56 ötvenedik évfordulója
(Fotó: Fuchs Andrea, 2006.)

2006. október 20-án az emléktábla avatásra és megemlékezésre eljöttek az egykori szabadságharcosok, elítéltek, akik a szabadságukat áldozták azért, hogy a következő nemzedék szabadon élhessen, s akik drága áron váltották meg ezt a szabadságot. A hálás utókor immáron leróhatja köszönetét a börtön falán található '56-os hősök emlékét őrző tábla előtt. Matl Péter alkotta dombormű-emléktábla magyar és ukrán nyelvű felirata így hangzik: *„Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hőseinek és áldozatainak emlékére."*

56 ötvenedik évfordulója
(Fotó: Fuchs Andrea, 2006.)

Az avatáson ***Sziklavári Vilmos*** főkonzul méltatta '56 eseményeit, s mondott köszönetet Ukrajna külügyminisztériumának, Ungvár város vezetésének azért, hogy lehetővé tették az emlékhely létrehozását.

56 ötvenedik évfordulója
(Fotó: Fuchs Andrea, 2006.)

Avatóbeszédet mondott ***Brenzovics László,*** a megyei tanács elnökhelyettese, a KMKSZ alelnöke, ***Gajdos István,*** az UMDSZ elnöke, Be-

regszász polgármestere. ***Lakatos István,*** a Nagy Imre Társaság Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei szervezetének elnöke. Az utóbbi szónok szerint a magyar 56 a *„világ csodája", ahogy Márai fogalmazott. Mert addig „tilalomfák között gúzsba kötve" éltünk. S akiket elítéltek, akik e börtön falai között is raboskodtak, egyetlen bűnük volt: határtalanul szerették hazájukat."* Majd tolmácsolta a megjelenteknek ***Nagy Erzsébet,*** a Nagy Imre Társaság örökös elnökének szívélyes üdvözletét és köszönetét.

„Szent forradalom volt 1956. Magyarországon nem volt olyan falu, de még tanya sem, ahol valami ne történt volna. Forradalmi bizottságok szerveződtek, önkezdeményezésre. Még az orosz megszállók is velünk éreztek"– emlékezett az egykor Ungváron raboskodók nevében ***Ujságh Tibor*** tanár, 56-os szabadságharcos, majd elszavalta ***Buda Ferenc*** forradalmi diákvezér 1956-ban írt, *Rend* című versét.

Az ungvári 1. sz. börtön főbejárati falán elhelyezett alkotás,
Matl Péter *munkácsi szobrász munkája*

Az emléktáblát ***Sziklavári Vilmos*** és ***Lakatos István*** leplezték le. [459]

[459] Kárpátalja, 2006.október 27. https://karpataljalap.net/2006/10/27/magyar-koztarsasag-ungvari-fokonzulatusanak-jubileumi-rendezvenyei; Kárpátinfo, 2006. október 27. https://www.karpatinfo.net/latnivalok/az-1956-os-forradalom-es-szabadsagharc-hoseinek-es-aldozatainak-emlektablaja-ungvar

A Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusának ünnepi fogadásán 20 kárpátaljai magyart tüntettek ki a Szabadság Hőse Emlékéremmel.

***

56 hőseinek 3D-s emléktáblája (kétnyelvű felirattal).
Alkotója: ***Kolodko Mihály*** ungvári szobrász. A záhonyi KIUT Térségfejlesztési Egyesület támogatásával elkészült és 2016. október 17-18-án felavatott emléktáblák „Büszkeségpontok" az antikommunista forradalomnak és a történelmi eseményekben résztvevő hősöknek és áldozatainak állít emléket. A következő településen és intézményben lettek elhelyezve: UNE Ukrán-Magyar Oktatási és Tudományos Intézet; Técső, Hollósy Középiskola; Aknaszlatinai Középiskola; Ivano-Frankivszk.

Spenik Sándor *dékán koszorút helyez el az emléktáblánál*

***

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc emlékműve. Ungvár, az egykori KGB megyei központjának épülete előtt került felavatásra 2016. március 23-án. Alkotója: ***Kolodko Mihály*** ungvári szobrász. A golyók szaggatta falat ábrázoló betontömbből álló, tetején Magyarország térképét és az 1956 évszámot, két oldalán magyar és ukrán szövegű márványtáblákat tartalmaz az emlékmű.

Ungvár, az egykori KGB megyei központjának épülete előtt került felavatásra 2016. március 23-án

***

1956 egyik hősének, **Szűcs Sándornak,** a záhonyi vasútállomás egykori főnökének tiszteletére emléktáblát avattak az egykori alma materében, a Csapi 2. számú Széchenyi István Középiskolában. Avatás: 2017. február 9.

Szücs Sándor emléktáblája a csapi magyar iskola falán.

***

’56 hőseinek emlékműve. Helyszín: Rahó, Római katolikus plébánia épülete (2017). Alkotója: ***Kolodkó Mihály*** ungvári szobrász.

Egy arc nélküli kőtest, amely fájdalmat tükröz, és golyók ütik át.
Az emlékjel alatt található 1956-os dátum konkrét eseményre utal.

***

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc emlékműve. Helyszín: Beregszász, vasútállomás. Avatása: 2016. november 17. Alkotója ***Kolodkó Mihály***. A műemlék építésze ***Szarvas Péter*** volt, a kovácsolási munkálatokat ***Sztepan Rusznak*** és ***Vaszil Krivanics*** végezték.

Az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak állított emlékművet Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Beregszászi Városi Tanács

VI. FEJEZET

1956: „ELHAJLÓ" MAGYAR ÍRÓK A KGB LÁTÓKÖRÉBEN

„…Ezerhétszázhárom,
nyolcszáznegyvennyolc és ötvenhat:
egyszer minden száz évben talpra állunk
kínzóink ellen…"
(Faludy György: 1956, te csillag)

1.) „A Csodát most is ők vigyázzák, Leheletükkel állnak strázsát…"

A magyar írótársadalom *„elhajló"* képviselői saját körükben, így a magyar írószövetség rendezvényein nyíltan gerjesztik a *„a jobboldali polgári"* és a *„kispolgári",* a *„nacionalizmus",* az *„opportunizmus"* nézeteit, *„megkérdőjelezik a kommunista párt vezető szerepét"*, *„követelik a szólásszabadságot",* az *„alkotás teljes szabadságát",* az *„alkotói értékek szabad terjesztését", „barátságtalan kijelentéseket tesznek Moszkva felé"* stb. – ilyen és ehhez hasonló címkéket emelhetünk ki azokból a részjelentésekből, amelyeket a KGB[460] budapesti megfigyelői, a szovjet nagykövetség „elemzői" 1956-ban a Kreml urainak küldtek.

[460] Az Állambiztonsági Bizottság, rövidítve KGB (oroszul: *КГБ – Комитет государственной безопасности,* magyar átírásban *Komityet goszudarsztvennoj bezopasznosztyi) az SZSZKSZ* állambiztonsági feladatokat ellátó szerve volt. Hruscsov kezdeményezésére 1954. március 13–18 közt hozták létre, 1954 és 1991 között Szerov tábornok, majd Andropov irányításával működött. Szerov KGB-főnök 7 tábornok kíséretében 1956. október 24-én érkezett a forradalmi hangulatú Budapestre, hogy megszervezze a forradalom eltiprását.

Az egykor „szigorúan bizalmas" besorolású jelentésekből az Orosz Állami Katonai Levéltár (РГВА), az Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára (РГАНИ) és más szakszolgálatok gondozásában egy ötszáz oldalas dokumentumgyűjtemény látott napvilágot. A kötet[461] címe magyarul így hangzik: *„Magyar események 1956-ban az SZSZKSZ KGB és az MVD szemével"*.

Erre a kiadványra Moszkvát érintő 2017-es uráli kutatóutunk során a velünk baráti kapcsolatban álló orosz levéltárosok hívták fel a figyelmünket (nekik köszönhetően jutottunk birtokába is). Ebben a dokumentum-csomagban az 1955. szeptember 3 – 1957. szeptember 27 között a magyarországi politikai, gazdasági, kulturális eseményekre, az októberi forradalomra, a szabadságharc leverésére, vérbefojtásának megszervezésére, különböző állami és társadalmi szervezetekre, azok vezetőire stb. és működésükre vonatkozó KGB-dokumentumokat, jelentéseket, feljegyzéseket adtak közre. A dokumentumok mellett olvasható egy, az összeállítók tollából született előszó, terjedelmes bevezető tanulmány, a közreadott dokumentumok jegyzéke, a dokumentumokhoz kapcsolt jegyzetek, a dokumentumokban szereplő személyek életrajzi adatai, rövidítések magyarázata. Az eredetileg szigorúan titkos, Magyarországon keletkezett dokumentumok belső használatra, a szovjet központi pártvezetés, a politikai rendészeti, katonapolitikai, államvédelmi és állambiztonsági szervek részére készültek.

A közreadott 153 ügydarab titkosságát csak 2006-ban oldották fel, azt követően először láttak napvilágot, ezért nem azonosak az ismert Jelcin-iratokkal[462], amelyet Jelcin orosz elnök 1992. november 11–12 közötti magyarországi látogatása idején Göncz Árpád magyar államfőnek adott át. Jelcin ekkor kért bocsánatot a szovjet beavatkozás miatt, kijelentve, hogy *„56-os magyar forradalom eltiprása a Szovjetunió történelmének soha le nem mosható szégyenfoltja"*.

[461] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. Сборник документов. Составители: руководитель – д.и.н. .А.А. Зданович, В.К. Былинин, В.К. Гасанов, В.И. Коротаев, В.Ф. Лашкул. Москва 2009, Обьединенная редакция МВД России.

[462] A „Jelcin-dosszié". Szovjet dokumentumok 1956-ról. Előszó Göncz Árpád. Rainer M. János (szerkesztő), Gál Éva (szerkesztő), Hegedűs B. András (szerkesztő), Litván György (szerkesztő), Századvég Kiadó-1956-os Intézet. Budapest. 1993. 242. o.

Az összeállítók utalnak arra is, hogy számos, az ötvenhatos eseményekkel kapcsolatos KGB-jelentés továbbra is titkos ügykezelésben marad a különböző orosz levéltárakban.

Ezúttal csak azokról a KGB-külügyi jelentésekről, feljegyzésekről szólok, amelyek a magyar írótársadalommal, a Magyar Írószövetség és egyes tagjainak tevékenységével, a magas kultúra művelőivel foglalkoznak. Megfogalmazói képzett csekisták voltak („másodállásban" a szovjet nagykövetség munkatársai, a hivatalos szovjet vélemény alakítói-formálói), egyben a Magyarországra kényszeríttet szovjet típusú társadalom elszánt pártkatonái, őrzői, védői.

Az 1956-os magyarországi események témakörben összeválogatott dokumentumok között figyelemre méltó információkat tartalmaz az 1955. szeptember 3-i keltezésű, *1. számú okmány, N-10.*[463] Ebben a budapesti szovjet nagykövetség titkos ügynökeinek jelentéseire hivatkozva, ***Sz. Rumjancev,*** a szovjet külügy Információs Bizottságának tagja, a *Magyar Népköztársaságban tapasztalt jobboldali opportunista hibák leküzdéséről* címmel, szigorúan bizalmas helyzetjelentést készített ***Nyikita Hruscsov*** főtitkárnak és a Központi Bizottság tagjainak. Ebben többek között kitér a magyarországi *„ideológiai fronton"* észlelt negatívumok felsorolására, különösen a magyar írók körében megfigyelt jobboldali nézetek terjedésére. Közülük néhányan jobboldaliságukkal erőteljesen befolyást gyakorolnak a Magyar Írószövetség tevékenységére, összejövetelein nyílt kulákbarát és nacionalista nézeteket hangoztatnak. Legutóbbi vezetőségi ülésükön a *„teljes alkotó szabadság mellett"* érveltek, nyíltan felléptek a pártközpont irodalompolitikája, az irodalom irányításában elfoglalt vezető szerepe ellen.

A jelentéstevő elsősorban a kommunista írókra, a *„kemény maghoz tartozó"* Sztálin-díjas ***Sarkadi Imrére, Aczél Tamásra, Zelk Zoltánra, Kuczka Péterre, Kónya Lajosra, Mesterházi Lajosra*** utal, akik szintén támogatták az *„elégedetlenkedő"* írók követeléseit. A jelentéstevő arra is kitér, hogy 1955 júliusában ***Gergely Sándor*** idős kommunista írót beszélgető-délutánra hívták meg a szovjet nagykövetségre, aki

[463] РГАНИ (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára).Ф. 5.Оп. 18. Д. 294. Л. 72-84. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i.m. 68. o.

az írószövetségben történtekről számolt be és az ott lezajló pártellenes kirohanásokat „súlyos helyzetként" értékelte, szerinte a magyar pártvezetés elvesztette befolyását, kezéből kicsúszott az irányítás.

Az 1955. december 20-án megfogalmazott 3. számú dokumentum szintén az *„elhajló"* magyar írókkal és a jobboldali opportunista útra tévedt írószövetséggel foglalkozik. A budapesti szovjet nagykövetség különleges feladatokkal megbízott munkatársai ***M. V. Zimjatyint,*** a szovjet külügy 5. számú európai osztályának vezetőjét a Magyar Írószövetség 1955. június 3-i vezetőségi ülésén történtekről tájékoztatták. Megállapították, hogy a felszólalók éles hangon ítélték el a pártközpont irodalompolitikáját. Újra felütötte a fejét az a régi szemlélet, hogy *„az író közelebb áll a néphez, mint a párt", „az írók jobban ismerik a nép igényeit, elvárásait"*, ezért a párthoz képest az írók kevesebb hibát követnek el. Az írók már ezen az ülésen merészebb hangot kezdtek megütni. Hírforrásként jelölik meg ***Non György*** népművelési miniszterhelyettest, aki háttér-információt adott a szovjet nagykövetség egyik munkatársának, aki azt is közölte, hogy ***Déry Tibor*** és társai szövetkeztek a politikailag rehabilitált személyekkel, külön csoportot hoztak létre (itt a jelentéstevő a *Petőfi Körre* utalt), levelet írtak a magyar párt központi vezetőségének. Kezdeményezői (***Déry Tibor, Zelk Zoltán, Benjamin László***) azzal vádolták meg a párt központi vezetőségét, hogy utasításaikkal *„bilincsbe verik az alkotói szabadságot..."*.

A jelentéstevő nyíltan *„pártellenes dokumentumnak"* tünteti fel az 58-asok memorandumát is. Az 1955. novemberi írószövetségi összejövetelen – emeli ki a jelentés – ***Zelk Zoltán*** a kommunizmus fonákságait ostorozta, megkérdőjelezve az országban folyó szocialista társadalom építését, és kijelentette, hogy az ország ismeretlen útra, vakvágányra terelődött. Ismertette az MDP KV-hez írt memorandumot. A jelentés megemlíti, hogy 1955 októberében az írószövetség vezetőségéből egy írócsoport demonstratívan kivált (***Zelk Zoltán, Bejamin László, Kuczka Péter, Kónya Lajos, Kárpáti Kamil, Háy Gyula, Aczél Tamás)***, tettüket azzal motiválták, hogy nem értenek egyet a párt irodalompolitikájával.

A jelentéstevő arról is szól, hogy a szovjet elvtársak tanácsára ***Rákosi Mátyás*** pártvezér személyesen meghívta ***Nyikolaj Tyihonov*** *költőt* és ***Ilja Ehrenburg*** *írót,* hogy találkozzanak a magyar írókkal és a szovjet írószövetség tapasztalatairól számoljanak be.

A nagykövetség munkatársa élesen bíráló hangon véleményezte a magyar írószövetségben elhangzott Tyihonov-beszédet is: hiányolta a beszédből, hogy az író nem tért ki az irodalom pártosságának kérdésére. Szerinte az Ehrenburg-felszólalás sem volt sikeres, mert kispolgári nézetek boncolásába bonyolódott, azok tapsolták meg, akik a párt irodalompolitikáját ellenezték. A jelentés egyik hírforrásként jelöli meg ***Gergely Sándor*** idős kommunista írót.

1956. június 2-i budapesti küldtestületi forrásokra hivatkozva ***I. Tugarinov,*** a szovjet külügy Információs Bizottságának elnökhelyettese 1956. június 2-án 22 oldalas feljegyzést[464] készített a párt központi plénuma tagjainak az ideológiai front magyarországi helyzetéről. A 8. számú N-10 szigorúan bizalmas dokumentum külön fejezetben elemzi az *„irodalom területén kialakult aggasztó helyzetet".* A magyar kommunista vezetés ennek a területnek az irányítását is elhanyagolta. Ennek következtében nemcsak az irodalom, hanem a művészetek területén is a jobboldali opportunista, kulákbarát, burzsoá-nacionalista, kispolgári nézetek kerültek előtérbe. Megfelelő kommunista káderek hiányában ezeket az eszméket hirdető írókat, a Nyugatról jövő hatásokat nem sikerült háttérbe szorítani. Nem sikerült elszigetelni pl. ***Lukács György*** és követőinek a szovjet társadalomra veszélyesnek tartott polgári koncepcióját, az általa 1955 nyarán az *Irodalmi Újságban* kirobbantott irodalmi vitát, amelybe az írók is bekapcsolódtak, követelik az „írói szabadságot". Hírforrásként ***Barabás Tibor*** kommunista írót jelölik meg.

A jelentéstevő a biztonsági kockázatok között sorolja fel többek között a következőket: az Írószövetség vezetése átment a „népi írók" kezébe. ***Déry Tibor, Illyés Gyula, Veres Péter*** *„burzsoá nacionalista nézeteket vallanak"* és terjesztenek. A magyar irodalomban meghonosították a *„kulák ideológiát",* követelik a szövetkezetek felszámolását.

[464] РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára) Ф. 5.Оп. 28. Д. 395. Л. 16-38. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i.m. 97-100. és 105. o.

Az írók a *Hűség a néphez* lózungot állították irodalom pártosságával szembe: a népet akarják szolgálni és nem a pártot. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottsága 1955-ben a márciusi plénumon a jobbra elhajló írókat, művészeket nem ítélte el, nem foglalkozott velük. Mindez előidézte az írók által is támogatott Hazafias Népfront megszilárdítását, amelynek soraiba a kommunista-ellenes erők tömörültek és az un. *„magyar ellenállás pozícióját"* valló és erősítő kisebb csoportok életre hívását segítették elő.

Aggasztónak tartják az 1956. áprilisi írószövetségi ülésen a személyi kultusz hivatalos elítélésével kapcsolatos kijelentéseket, írói kirohanásokat is, ahol felmerült az osztálynélküli társadalom kérdése. Kifogásolták ***Nagy Sándor,*** Sztálin-díjas író felszólalását, aki kijelentette *„nincs kulák,"* nincs osztályellenség, csak *„egységes magyar nép van."* Említik, hogy az írók kiálltak ***Nagy Imre*** ügye mellett, követelik visszahelyezését, elképzeléseinek megvalósítását, többek között, hogy a Hazafias Népfront az országos pártvezetőség tevékenysége fölött teljes ellenőrzési jogot kapjon, ***Nagy Imre*** és ***Rákosi Mátyás*** ügyében írjanak ki népszavazást. Ehhez hasonló pártellenes kirohanásokat fogalmazott meg ***Déry Tibor*** és ***Zelk Zoltán,*** valamint az 58-as manifesztum tagjai. ***Benjamin László*** költő egyenesen kijelentette, hogy a párt központi vezetőségének egyetlen olyan határozatát sem ismeri el, amelyek az irodalom irányítására vonatkoznak, mert azok tele vannak hazugsággal, a valóságos dolgokat eltorzítják. ***Déry Tibor*** követelte a munkáspárt decemberi plénumán elfogadott határozat visszavonását. ***Háy Gyula*** szavait is idézik, aki kijelentette, hogy a párt ne avatkozzon a Magyar Írószövetség életébe, ne javasoljon senkit annak vezetőségébe, az írószövetség legyen autonóm szakmai szervezet. A jelentéstevő hírforrásként ***Hegedűs Andrást*** jelöli meg, aki a szovjet nagykövetet tájékoztatta.

Ebből az eseménydús időszakból a jelentéstevők a Petőfi Kör tevékenységét is „dokumentálták". Június 27-i összejövetelre kitérve említést tesznek arról, hogy 5-6 ezer ember gyűlt össze a Tisztek Házában és környékén, ütemes tapssal követelték, hogy ***Nagy Imre*** kerüljön vissza a pártba és a legfelsőbb pártvezetésbe, ami – mint írják

– később, 1956. szeptember 13-án meg is történt. A jelentéstevő az itt felszólaló írók szovjetellenes kirohanásaira is kitér: ezek a tömeget az utcára szólították, forradalomra buzdították, hogy a halaszthatatlan kérdéseket meg tudják oldani. ***Jurij Andropov*** budapesti nagykövet minderről operatívan tájékoztatta Moszkvát.[465] Megjegyzendő, hogy 1956. július 11-én a szovjet pártvezetés a budapesti nagykövet információi alapján ült össze, hogy megvitassa és határozatot hozzon a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan.[466] Moszkva követelésére július 27-én a magyar pártvezetés is egybehívta a plénumot, amelyen ***A. I. Mikojan*** is jelen volt. Javaslatára többek között felmentették tisztségéből ***Rákosi Mátyást,*** helyébe ***Gerő Ernőt*** választották. Megfosztották tisztségétől a véreskezű ***Farkas Mihályt*** is.

A gyűjteményben utalást találunk arra vonatkozólag is, hogy szeptember 17-én lezajlott az Írószövetség kongresszusa, amely a *„magyar politikai ellenzék, a disszidensek kulminációs fóruma"* volt. Többek között ***Háy Gyula*** beszédéből is idéznek: *„Mi, magyar írók, a pártpolitikai és filozófiai nézetektől függetlenül, szent szövetséget kötünk egymás között, hogy csakis az igazat mondjunk az igazságról."*[467]

A magyar írókkal kapcsolatosan az utolsó bejegyzés 1956. november 4-én 10 órára vonatkozik, amikor is a Magyar Írószövetség képviselői utoljára léptek fel a Magyar Rádióban: felhívást intéztek a nyugati országok vezetőihez, a nemzetközi szervezetekhez, a világ kultúráját, tudományát képviselő közvéleményhez, hogy segítsék harcukban a magyar népfelkelőket.[468]

Érdekes a 19. számú (november 6.) dokumentum[469] is, amelyben ***B. Ponomarjov*** (a központi pártvezetés külföldi testvérpártokkal kapcsolattartó részleg helyettes vezetője) és ***Mihail Szuszlov*** KB-tag elrendeli a *Litye*raturnaja Gazeta,* az *Ogonyok* és egy sor más kiadvány újságíróinak, illetve íróinak Budapestre való akkreditálását, hogy a kommunista párt szemszögéből világítsák meg az eseményeket. Ha-

[465] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i.m. 41. o.
[466] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i. m. 42. o.
[467] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i.m. 43. o.
[468] Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i.m. 56. o.
[469] РГАНИ. (Orosz Állami Újkori Történelem Levéltára) Ф. 5.Оп. 28. Д. 382. Л. 163-166. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i.m. 68. o.

sonló intézkedésre kérik fel a tiranai, szófiai, bukaresti, prágai varsói berlini, pekingi testvérpártok illetékes vezetőit is, hogy a magyarországi, nyugati írók, újságírók által keltett hisztériát ellensúlyozni tudják „*nyugati sajtókiadványokkal szemben, hogy a szovjet nép a magyar nép megsegítője, nem pedig a függetlenség, a szabadság eltiprója*".

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverése után ***Ivan Szerov*** tábornok vezetésével a KGB teljes körű ellenőrzést kívánt gyakorolni Magyarország területén: hozzá is látott az ügynökhálózat kiépítéséhez, hogy a szovjet típusú rendszer ellenzőit megfélemlítse, hangadóit begyűjtse. Érdekesnek tűnik a N-97. számú dokumentum[470] is, amely 1956. december 8-án keletkezett. ***Beszarab*** ezredes, a KGB különleges osztályának helyettes vezetője jelentést tett feljebbvalójának, ***Gorbusin*** ezredesnek, a Déli Hadseregcsoport KGB különleges részleg vezetőjének, hogy egy bizonyos ***Farkas*** és ***Feki***, a XII. kerület pártszervezetének titkárai arról értesítették ***Kolesznyicsenko*** kommandánst, hogy ebben az időszakban két úgynevezett szervezetet hoznak létre, az egyik az Írószövetség, a másik az Ügyvédek Szövetsége, s azok számára pénzt kívánnak gyűjtenek a XII. kerületben is. Ez a szervezet úgymond azt a célt tűzte maga elé, hogy Nagy Imre visszatérése ügyében agitációs propagandát folytasson és a Rákosi politikáját folytató magyar munkás-paraszt forradalmi kormányt helyéről elmozdítsa. Az Ügyvédek Szövetségének tevékenységéről nincs adat. Az alábbi információt a KGB operatív csoportjának felhasználás végett küldték meg.

[470] ЦА ФСБ. (Orosz Biztonsági Szolgálat Központi Levéltára) Ф. 74.Оп. 1. Д. 62. Л. 158. – In: Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. i.m. 290. o.

2.) A hatalomhoz simuló kárpátaljai alkotók

És zászló leng a házakon,
A széltől messze lendül...
Tizenketedszer szabadon
Október dala csendül...
(Bakó/Balla/ László: Október ünnepén,
Rohanó évek sodrában, 1956)

Míg Magyarországon az írók döntő többsége az osztálymentes, egységes magyar nemzetért vívott szellemi csatát[471], és a forradalom generátora volt, ettől eltérően a kárpátaljai magyar írók, lapszerkesztők egy részét, köztük ***Balla Lászlót, Lusztig Károlyt, Sándor Lászlót*** és másokat (lásd: az 5. fejezetben bemutattuk '56 őszén kifejtett tevékenységüket) a megyei pártbizottság ideológusai arra kényszerítették, hogy vegyenek részt a magyar szabadságharc eltiprásával kapcsolatos dokumentumok, felhívások előkészületeiben, illetve fentről kapott pártfeladatokat teljesítsenek. Például az „ál-nyíregyházi" rádiónál alkalmazott Balla László visszaemlékezésében megjegyzi: *„a szovjet bevonulás után rádiónk elhallgatott. Már nem volt rá szükség. Közölték velünk: másnap már nem kell bejönnünk. Újra ott ülök a tankönyvkiadónál. És valahogy olyan furcsának hat, hogy itt közben nem változott semmi. Magyarországon lezajlott egy tragédia, s itt szép csöndesen, nyugodtan folydogál a munka."*[472]

Az ideológiai front kárpátaljai pártvezetők okulva a magyarországi eseményekből, a lakosság körében az „internacionalista politika" megerősítésére, a kárpátaljai magyar lakosság „ideológiai nevelésére" törekedtek és ennek a programnak a megvalósításába a magyar értelmiség képviselőit is bevonták.

Tudniillik, 1956. december közepén ***Povh***, a területi pártbizottság akkori ideológiai titkára magtához hívatta egy beszélgetésre a vezető

[471] Lásd még: *1956: „elhajló" magyar írók a KGB látókörében.* In: Nyelvünk és Kultúránk. (Budapest). 42. évfolyam, 2012.3 sz. 16.old; *'56 Kárpátalján: pártfeladatokat „vakon teljesítő" és elhajló írástudók.* In: Nyelvünk és Kultúránk online kiadása. (Budapest), 2017. https://mnyknt.hu/2017/01/03/56-karpataljan-partfeladatot-qvakon-teljesitq-es-qelhajtoq-irastudok/

[472] Balla László: Szegény ember vízzel főz,2002, i.m.105.o.

magyar értelmiség két hatalom mellett elkötelezett képviselőjét, ***Balla Lászlót*** és ***Rotman Miklóst,*** akik az eszmecsere folyamán felvetették a helyi magyarság „égető problémáit", köztük egy önálló magyar újság létrehozását, egy irodalmi folyóirat beindítását, a magyar tannyelvű középiskolák megnyitását, a magyar irodalom oktatásának bevezetését, hogy a gyerekek magyarul szólíthassák meg a pedagógusokat, magyar nevükön említhesse a sajtó a magyarlakta településeket, a Kárpáti Kiadónál több magyar könyv jelenhessen meg, kapjanak fórumot a pályakezdő tollforgatók stb. A pártbizottság jelenlévői, Povh ideológia titkár, ***Pasztusenko,*** a propaganda osztály vezetője nem utasították vissza a felvetett kérdéseket, megfontolandóknak vélték, kilátásba helyezték fontossági sorrendben történő megoldásukat, azt is válaszolták, hogy ezeket a „dolgokat jól elő kell készíteni", ha lesz elegendő magyar újságíró-káder, akkor lehetségesnek tarják az önálló magyar lap beindítását, a „magyar periodika" pedig megoldható egy évenként megjelenő olvasnivalót, irodalmi anyagot is közlő kalendárium[473] megallapításával. A biztató ígéretekért, engedményekért cserébe Balla Lászlónak cikket kell írnia, hogy a kárpátaljai magyar értelmiség mennyire megtalálta helyét a szovjet népek nagy családjában, mekkora jogokat élvez; és persze legyen benne állásfoglalás a magyarországi események kapcsán.

Néhány héten belül Balla László cikke először a *Szovjetszkoje Zakarpatyjé*-ban meg is jelent, innen a kijevi *Pravda Ukrajini* (1957.jan. 9) vette át. A hűségnyilatkozatról így vall: *„Vívmányainkról is ismert recept szerint írtam: fölnagyítva azt, amink van, elhallgatva, amink nincs. Az „állásfoglalást" pedig igyekeztem óvatosan fogalmazni: „Magyarország értelmisége teljesen jogosan háborodott fel az előző vezetők helytelen politikája miatt, jogosan követelte e politika megváltoztatását. De később egyes értelmiségiek, nem értve az események fejlődésének lényegét, játékszernek bizonyultak a néphatalom ellen törő emberek kezében". (Fordítás oroszból.) No, ezért kellemetlen volt nekem a dolog, némiképp*

[473] A magyar *Kalendáriumról* 1956. decemberében született meg a döntés, a periodika első évkönyve 1957-ben látott napvilágot, a továbbiakban évente jelent meg, míg csak a Kárpáti Kiadó a kilencvenes évek során fokozatosan meg nem szüntette a magyar kiadványok megjelentetését.

*megnyugtatott azonban, mikor az anyaországban nálam ezerszerte nagyobbak – **Illyés Gyula, Németh László, Tamási Áron** – tettek hitet nyilvános nyilatkozatban Kádárék mellett s tiltakoztak a magyar ügy ENSZ-tárgyalása ellen, bizonyára szintén úgy gondolva, hogy a magyar szellemi élet ezért cserébe beígért szabadabbá tétele „megér egy misét". No persze, azért dicséret e cikkemért semmiképp sem illet."*[474]

Ha fellapozzuk a *Kárpátok* című almanach 1958.2. számát (a szerkesztőbizottság magyar kiadásának ***Bakó László*** /Balla László/ volt a felelős szerkesztője), akkor meggyőződhetünk arról, hogy az akkor alkotó és induló kárpátaljai magyar és ukrán tollforgatók a pártbizottság elvárásainak jegyében fogalmazták meg „hűség" versüket és prózai írásaikat. Természetesen a politikai plakátversek, a szovjet életmódot bemutató kisprózák kíséretében oldottabb, líraibb hangvételű tájleíró költemények és egyéb írások is megjelentek. Az alábbiakban az almanach rovataiban megjelent „így írtak" alapon a szovjet típusú társadalmi életet is tükröző alkotásokat emelem ki.

Költők:
Bakó László: *Lenin, Öntik a fémet;*
B. Bihari Sándor: *Éjjel a téglagyárban, Paul Robeson beszél, Vízió a halálgyárban, A vén béres pere;*
Jurij Hojda: *Két tölgy, Sztálinváros* (Ács Sándor fordításai);
Kovács Vilmos: *Melyik csillag vitt el? Névtelen katona;*
Sándor László: *Kiszakított lapok jegyzetfüzetemből;*
Baraté Ferenc: *Hógolyó;*
Zsolt Ádám: *Ha szavakkal ki lehetne fejezni...;*
Kecskés Béla: *Áldás és kérés, Egy perc a kirakat előtt;*
Vántus Bertalan: *Új vetés;*

Prózaírók:
Csengeri Dezső: *Sorsközösség;*
Szenes László: *Végakarat, Kovács Miklós ünnepnapja;*
Ivan Csendej: *Halottak szombatja* (Csete Bálint fordítása*);*

[474] Balla László: *Szegény ember vízzel főz*, 2002, i.m.110.o.

Sütő Kálmán: *Elverte a jég a szőlőt...;*
Keresztes Noémi: *Külföldi ajándék;*
Mihajlo Tomcsanyij: *A szőlész* (Szalai Borbála fordítása);
Joszif Zsupan: *Meleg kenyér* (A szerző fordítása).

Gyermekeknek:
Osvát Erzsébet: *Ungvári kisvonat;*
Volodimir Ladizsec: *Hegyi kaland* (Sályi László fordítása),
Bakos Róza, Balogh Balázs, Szalai Borbála, valamint
Kincses István (Kótyuk István) *A hajas baba* (mese gyerekeknek).

Riportok:
Vaszil Poliscsuk: *A Mózes-hegy gazdája* (Béres László fordítása);
Nemes János: *„Az igazi művész nem élhet népe nélkül" – Találkozásaim Kisfaludi-Stróbl Zsigmonddal;*
Lusztig Károly: *Egy kolhozcsalád számadása.*

Népi kincsek:
Gortvay Erzsébet gyűjtéséből.

Cikkek:
Rotman Miklós: *Az úgynevezett magyar „nemzeti egységről".*

Szemle és bírálat:
Sándor László: *Új költő bemutatkozása* (Kovács Vilmos: Vallani kell! című első kötetéről);
Barzsó Tibor: *Rohanó évek sodrában. Bakó László lírájáról;*
Szova Péter: *Ivan Franko újabb műve magyarul.*

Adatközlés:
Váradi Sternberg János, Balla László közös helytörténeti tanulmánya.

Az ezer példányban megjelenő almanachot művelődési krónika és a szerzők tömör bemutatója zárja.

A visszafogottan író almanach szerzői közül „legkommunistább" vers Sándor László tollából származik. A *Kiszakított lapok jegyzetfüzetemből* című három részből álló írásának első ciklusának Az *1956. október 30* címet adta, amelynek soraiban a kommunista diktatúra ellen fellázadt magyar felkelőket, forradalmárokat „múltat áhítók hadának", „rút fejeknek" titulálja, akik a Duna-mentéről *„úgy jöttek elő odvukból a gazok, / hogy minden újat elseperjenek. (...) Orv kezek lőnek bomlottan, s úgy érzem, / szívemet éri galád golyóik."*

Az *1956. novemer 5* című vers-jegyzetben üdvözli a rendcsinálókat, akik *„a szovjettel vállvetve mér / a pribékhadra száz halált."*

Az *1956. december 12* zárórészben, ujjongva, felszabadultan írja le, hogy *„Tisztul a nép, férgese hullik, /friss szél kél a hon tájain...*

A befejező versszak így hangzik:

„Munkás, paraszt az ország népét
jobb holnapba így menti át,
s mind magasabbra vonja-tűzi
„az Ember vörös csillagát."[475]

Balla László a mögötte felsorakozó kortársai nevében a szovjet társadalom iránti elkötelezettségüket azzal magyarázta, hogy *„miután hatalmas erőket bevetni képes Szovjetunió ilyen könnyen eltiporta a magyar forradalmat, ezzel a szabadságnak végképp befellegzett, és el kell készülni egy török hódoltságnyi orosz uralomra Magyarországon. Így nekünk, kárpátaljai magyaroknak is számot kell vetnünk azzal, hogy nemzedékek élnek majd így: a Szovjetunió kötelékében, az itt kialakult társadalmi rendszer keretei között. Ebből pedig azt a következtetést vontam le a magam és az egész népcsoportunk számára, hogy nincs más hátra: minél jobban integrálódni kell a szovjet életbe, föladni eddigi félreállásunkat, visszahúzódásunkat, hisz a magyarság fönnmaradása itt csak így lehetséges."*

[475] *Kárpátok*, almanach, 1958.2. sz. 44-45. o.

3.) Szovjetellenes írástudók, szókimondó versek

„Nyeszokrusimaja, elvtársnak lesz baja,
Tengernyi vérért megfizetni kell,
Jön még egy új világ, reszkess te mákvirág:
Bilincs lehull, a nép már énekel!!"
(Bártfay István: Paródia, 1956)

Emlékeznünk kell azokra a bátor kárpátaljai magyarokra (nemzeti érzelmű értelmiségiekre, lelkipásztorokra, gazdálkodókra, illetve a hitüket, nemzeti hovatartozásukat és a nyelvüket fel nem adó magyarokra gondolok), akik már 1944 őszétől bekövetkezett erőszakos szovjetizálás idején a népellenség bélyegét sütötték homlokukra és kerültek a GUPVI-GULÁG táborokba. Ők nem osztották Balla László és kortársai hatalomhoz simuló elvét és filozófiáját. Ők mertek a szovjethatalommal szembe helyezkedni, véleményüknek hangot adni. Míg mások a kommunista mozgalomból is kihátráltak, a bolsevik ideológia követőinek a csoportjától is félreálltak, visszahúzódtak. Valamennyien hittek a szovjeturalom összeomlásában. Például A hét évre elítélt ***Zimányi József, Horkay Barna***, a 10 évet kapott ***Gulácsy Lajos,*** a református egyház hitvalló lelkészei még a KGB nyomozóinak is nyíltan megjósolták a „szovjet birodalom elvesztését." Istenhez fohászkodva túlélték a lágerek szörnyűségeit, mindhárman megélték, látták a nagy Szovjetunió összeomlását, mindhárman írásban rögzítették lágerbéli keserves élményeiket. Zimányi József papköltőként is ismert, egyik a távoli szibériai Norilszkban írt láger-versében kifejti, hogy hitét nem győzheti le az „üldözések viharában" a földi erő, mert szíve „győzelmi halmán" az Úr „zászlója lobog", mert *„E szívnek én Ura vagyok" / S olyan messzire ragyog."*[476]

Azonban voltak olyan szellemi lázadozók is, akik úgynevezett „szovjet-ellenes röplapverseket" is merészkedtek írni, és azokat környezetükben elszántan terjesztették. Ma már a levéltári kutatásokból tudjuk, hogy a szovjetellenes plakátok, röplapok, jelmondatok, felhí-

[476] *„Uram... Segíts haza minket... !* Lágerírások..., 2014. i. m. 26-27. o.

vások, rímbe szedett strófák stb. egy részét a KGB ügynökei szigorúan begyűjtötték, és a nyomozás során egyeseket letartóztattak, viszont mások kilétét nem sikerült felfedni, felkutatni.

Kutatásaim során azóta számos lágervers került elő, egyeseknek a szerzője is ismertté vált (***Ágoston Béla, Balog Sándor, Berta Károly, Bakura Sándor, Fedák László, Gaál Sándor, Holozsai Károly, Horváth Simon, Nagy Jenő, Tar Géza, Vadnay András***), akiknek nagy többsége internált és Gulág-rab, egyesek fejben írták költeményeiket. A lábjegyzetben hivatkozott gyűjteményben közzétett dokumentumértékű szövegek a Kárpátaljáról internált vagy koncepciós per folyamán elítélt és kényszermunkára hurcolt magyar rabságban töltött életét, szenvedéseit, kínzásait, vagyis a retorziókat örökítik meg. Szerzői között szinte minden társadalmi réteg képviseltetve van. A tőlük begyűjtött lágerírások minden egyes csiszolatlan mondata őrzi a megmaradás hitét. Az érzelmileg telített sorokból, szavakból tengernyi szenvedés olvasható ki. E szenvedésre épült az Istenhez fohászkodók hite, az Isten, a Család és a Hazaszeretet, illetve a szülőföld iránti vágyakozás érzete. Ez táplálja ma a mi hitünket is, erőt ad nekünk a fennmaradáshoz, magyarságunk fel nem adásához.

1956. őszén Kárpátalján is a magyar forradalommal szimpatizálók körében újra aktuális lett ***Petőfi Sándor*** *Nemzeti Dal* című verse, az érzelemre ható, tettre sarkaló, buzdító sorokat a röplapokra, plakátokra és szórólapokra is ráírták, illetve a közönség előtt is elszavalták. Például ***Balog Sándor*** *„1956. Beregszászban”* című írásából tudjuk, hogy a Vérke-parti város központban lévő *„moziban rendkívüli esemény történt. Egy 14-15 éves, szeplős, vörös hajú fiú a nézőközönség elé állt és elszavalta a nemzeti dal néhány sorát, s mielőtt az „illetékesek” felocsúdtak volna, kereket oldott a tömegben. A milicisták bottal üthették a nyomát, pedig a nézők közül sokan látták, ismerték a gyereket…Később az iskolában is keresték, főleg orosz nemzetiségű tanárok, de soha, senki nem árulta el. Valószínű, hogy mára mindenki elfelejtette ezt a bátor gyereket, holott bízvást állítom, ő sem vizsgázott gyengébben patriotizmusból, mint magyarországi társai…”*[477]

[477] Balog Sándor: *Sorsüldözöttek*. Galéria Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.71. o.

A kisdobronyi ***Úr Sándor*** egy papírlapra leírt *Magyar Anyák* című öt versszakos költeményt nyújtott át nekem, azzal a magyarázattal, hogy ő ezt 1956 október végén az egyik nyugati rádió sokat ismételt műsorából hallomás útján jegyezte le. Az ismeretlen költő versét kívülről megtanulta és nyilvános helyeken többször elmondta. Utolsó négy sora így hangzik:

„Magyar anyák! A hajnal már dereng,
Ha szebb jövőnkben bízunk, győznünk kell!
Mert nem lehet az, ha Ti akarjátok,
A Magyar Nemzet nem pusztulhat el!

A magyar forradalom kitörésére versben reagálók közé tartozik az ungvári ügyvéd és költő, ***dr. Bártfay István*** (1902-1990), akinek első versei még a két világháború között a Losoncon kiadott *A Mi lapunk* c. cserkészlapban jelentek meg.

Az agyonhallgatott költőnek kötetnyi kézirata a teljes feledésből nemrég került elő. Az írásokat féltett kincsként lánya, ***Bánátiné Bártfay Éva*** őrizte meg az utókornak. Tőle tudtam meg, hogy apja a 70-80-as években írásaival felkereste ***Balla László*** főszerkesztőt is, aki verseinek publikálását a *Kárpáti Igaz Szóban* kategorikusan megtagadta, pedig a civil életben jól ismerték egymást.

Bánátiné Bártfay Éva és Ica néni az 1956-os Emléktábla avatásán (Ungvár, 2006)

A szovjethatalom a szókimondása által is üldözött ungvári ügyvédet mellőzte. Számos kéziratban maradt versében emléket állít az 1944-1947 között ártatlanul elhurcolt, sírig alázott kárpátaljai magyaroknak, illetve azoknak az internált édesapáknak, akik már a távoli idegen földben, jeltelen sírokban nyugszanak.

Megrázó verset ír (*Halotti beszéd, Avar*) a Gulág-rabként, halálos betegen hazatért édes testvérbátyjához, ***Bártfay Kálmánhoz***, akit nagyszőlősi plébánosként tartóztattak le, majd 25 évre ítéltek el, melyet az Irkutszki terület Csuksa nevű javító-nevelő munkatáborban kellett letöltenie. A családi iratok között található olyan levél is, amely 1954. december 26-i keltezésű, Hruscsovnak címezte a 69 éves idős és beteg testvére szabadulása érdekében.

Bátor hangvételű *Paródia* című költeményében elszántan ostorozza a népeket megtizedelő és rabságban tartó kommunista rezsimet, kiszolgálóit, egyben megjósolta bukását is.

A kegyetlenül levert szabadságharcot 1956-ban a *Bújdosó ének* c. versében siratja el. A kuruc dallam tárogatóra írt harmadik versszaka így hangzik: *„Budapest. Síri csend. Maléter menetel / Mártírom sereggel, Rongyálőtt szívekkel / megáll az Úr előtt."*A később megfogalmazott *Apokalipszis* című versében is emléket állít a rendszer által eltiport hősöknek, az öldöklés helyett a békének.

***

Véleményem szerint az 56-os magyar forradalom leverését követő korszak vízválasztó volt a magyar írók és más művészeti ágak művelői, köztük a kárpátaljai magyar alkotók részére is. Mindenütt, így vidékünkön is két tábor csoportosulása figyelhető meg. Az egyikbe a rendszerhez simulók, míg a másikba a rendszert bírálók tartoznak. A fentebb közölt alfejezetekben az előbbi csoport kulcsembere Balla László író, a másik, úgynevezett ellenzéki csoport hangadója a későbbiekben Kovács Vilmos költő lesz. Balla László és Kovács Vilmos közti viszony az ötvenes évek végén romlott meg, sőt el is mérgesedett. Balla László a hatalom erős embere nem bírta elviselni, hogy a többi alkotóhoz hasonlóan, a

tőle tehetségesebb Kovács Vilmos költő nem lett ideológiai vonalon őt követő, engedelmes alattvalója. Ezért a hatásköréből kivált költőt, kiadói szerkesztőt feljelentések, névtelen levelek sokaságával próbálta ártalmatlanná tenni. Ekkor született meg Kovács Vilmos legendás, könyörtelenül szókimondó *Válasz egy névtelen levélre* című prózaverse.

Első szakaszának negyedik sorában elrejtve Balla neve fedezhető fel, akinek címezte írását: *„**Bal la**pockám alá célzol, s a vádad / dörög, mint a sortűz…”* Majd így folytatja:

„Gazdátlan vádak három pontban.
Vádolsz, hogy az újért soha ki nem állnék,
hogy ötvenhatban is ezt meg azt mondtam.
Vádolsz, hogy szeretem a nőt meg a vodkát…
Vádolsz, hogy verseimből néha
a kétely szól ki,
így jobb hát,
ha kitiltanak az irodalomból,
s többé nem hagynak szólni.

Éles a tollad, fickó! Csakhogy
a köldökömig sem érsz fel. (…)
Hát te ki vagy? Ötvenhat vihara
hová sodorta volna a lelked,
ha most is elbújsz?
Akkor kiálltál volna-e, hogy magad felfedd?
Elvitt volna-e hited a puskacső elé,
hogy levesd magadról lelkeddel felmért
fajtád minden hozzád nőtt terhét,
a vérpiros zászlód fölébe tűzve
belevesd magad
az új világot tisztító tűzbe?

Nem, te nem tudod, mi az a hit.
Te gyáván, orvul szavaimnak rontva
mutatod fel. Amit mondtam. (…)

Mit félsz tőlem? Nekem nincs bérelt helyem
az irodalmi ócskapiacon,
s a te szellemi alvilágodban sosem lesz
csörgősapkás vigaszom.
Költővé engem nem betű-tetvek éhes légiója tett meg.
Én megáldom akkor is a kínnal búcsúzó
piros-verejtékes napot,
ha asztalomon csak két igaz sort hagyott,
melyet, ha elosztok a négy táj iránt –
könnyebb lesz a lelkem,
s több ez a korom bölcsőjéhez
szuronyostól felvonult világ.

Nem, te nem tudod, honnan a vers.
Csorba tolladdal hát miért versz
Hamis riadót, s miért rontsz rám?
Csak ülj sovány hírneved kövér koncán!
Böfögj rímeket, nyaldosd ocsmány szádat
míg élsz, míg el nem tapos e roppant század,
s be nem kerülsz az irodalomba,
mint alig látható szennyfolt, kicsiny, halvány,
mit kegyelemből hagynak meg az utak
cipőm kopott talpán.”
(Lázas a föld, 1962)

Kovács Vilmos költeményének idézett részei is tanúsítják, hogy a szovjet korszak élesen kialakította a kultúra kétarcúságát. Az ortodox kommunista és a reform-írók csoportját, az utóbbiak később az ellenzékinek számított pártonkívüliekkel egyesültek és a rendszerváltásig a pártos irodalom ellen, az alkotó szabadságért, a minőségi irodalomért küzdöttek közösen, majd nyertek csatát.

***

Az alábbiakban a birtokomba került ***Bártfay István*** kéziratból közlök néhány verset, amelyek 1956-ban a magyar forradalom hatására születtek.

Bártfay István

Paródia

Nyeszokrusimaja[478]*, zabálj, ha van kaja*
Hanem utána nyald meg jól a szád,
Az a bokszfrizurás egy véres beszpekás,
Tyurmába nyom, mert loptad a gubát.

Nyeszokrusimaja, -kopasznak nincs haja,
Kopasz a bálvány és pucér a nép,
Láger vagy ocseregy egészen egyre megy,
Rabszolganépnek hű barát a gép.

Nyeszokrusimaja, munkásnak van baja,
Dalok honában hallgat, mint a hal,
Vitézlő proletár húz, mint egy dromedár,
Mienk a könny, Szibériánk a dal.

Nyeszokrusimaja, poloskák bősz raja,
Himpellér horda, hordd el már magad,
A népnek enni kell, tinéktek menni kell,
Davaj világnak hamva sem marad.

Nyeszokrusimaja, elvtársnak lesz baja,
Tengernyi vérért megfizetni kell,
Jön még egy új világ, reszkess, te mákvirág:
Bilincs lehull, a nép már énekel!!

[478] A paródia célpontja a Szovjetunió himnusza, az első sorban a második szó jelentése: elpusztíthatatlan.

Bujdosó ének

Kuruc dallam tárogatóra

Budapest így dalol:
Leszállt az én napom.
Romlandó világért,
Drága szabadságért
Tettem hív vallomást.

Budapest: véres vád.
Kalmárhad, nagy világ,
Vérünk hogyha csordult,
Arcotok elfordult
Látván az áldomást.

Budapest. Síri csend.
Maléter menetel
Mártírom sereggel,
Ronggyá lőtt szívekkel
Megáll az Úr előtt.

1956.

Apokalipszis

Keleten kicsattant a föld.
Ásít az irdatlan messzeség.
Nyugaton óriás kereszt van.
Dübörgő mítoszi masinán
véres koporsóban a halott Ember van.
Végeláthatatlan háborgó menet.
Keresem, ki sír az Emberért,
az ismeretlenért.

Kinyílt koporsó, koszorútlan,
félelmetesen kopár ravatal.
Egyre villan a vulkáni torok.
Micsoda csatornák!
A láva fullaszt. Dübörög a gép,
remeg a föld, ha rádobban a nép.
Fantasztikusan véres a koporsó,
fantasztikusan sápadt az Ember.
Háborog egyre az Anyag,
Kórusban ordít a Fizika.
Az Ember él... mégis temetni megy
a háborgó menet!
A hangomat se hallom:
Megálljatok! Meg-áll-ja-tok!!

De zakatol a gép.
Ordít káromló kábulat.
Bömböl bábeli bódulat.
Számol kegyetlen Matematika,
és dübörög a gép,
és háborog a nép.
Az Ember mosolya szép,
A szeme kék,
Arca szélén könny folyik szét
és kibírhatatlanul hallgat az Ég...

Megálljatok! Meg-áll-ja-tok!!
Ahol könny van, léleknek lenni kell,
Matéria malmán a kín, a kín szakad,
De Ember él, – temetni nem szabad!!
De gázol a gép,
gaz, ki elébe lép,
megroggyan tébolyult erővel,
rivalló kürtszó süket fülekbe fut,
nem torpan meg az óriás Robot,
nem hatom meg a temetni menőket,

lélek temetőket.
Omlanak tornyok, templomok,
csonkán csorbulnak a romok,
kórusban tombol millió torok,
összenőtt hydra, rettentő Robot,
Megy a menet, s a meghurcolt Halott...

Merre van Ő, hogy példával tanítson?
Merre jár, -hogy lábakat megmosson,
Mért hallgat?... vagy adópénzt mutasson,
Halottat támasszon, Lázárt megsirasson,
Konok kis kocsmahőst térdelni tanítson,
Sok kastélytüzeket áldással csitítson...
Mért pusztul pernyévé a nagy égi Vetés,
Miért ez az Ember-temetés?
Mért vonaglik égig vörös pernyezászló,
Hova lett a láng a homlokok felett??

Megy csak megy, vonul a végzetes menet.
Omlik kéneső. Omlik vízözön.
Reverenda roppan hernyótalp alatt.
A Mester porba köp, csinál kevés sarat,
Vakok szemét keni, süketek fülét,
nyelvek fullánkját, betegek szívét,
Tőke-téboly tűnjön, Ember szentesüljön,
a kard kettétörjön,
többet már ne öljön,
a tetemrehívás csokra szelídüljön,
a pokoltárna is Szeretetet süljön,
az Adventi-téren Glória csendüljön,
szirénasikoltás imáig csituljon,
harmat harmatozzon,
Egy akol, egy Pásztor ...
Békességes Béke legyen a világon. Ámen.

1951–1959

Halotti beszéd

Kálmán emlékének[479]

Mi lesz, ha minden cafrang leszakad?
Póz, méz-máz lemállik, s elterülsz árván
mint elejtett pille, hullasárgán.
Kihalt lesz a ház... Mondd meg, mi marad?

Az élét tovább, hej, miből fakad,
ha tested meztelen cserépként hull a porba:
Selejtes brakk, elomlott lombik-konyha...
Marad-é parázs a hamu alatt?

Nem herdáltad el a talentumot?
Fényt, a mécsest, a szövétneket,
mely egyszer Messziről érkezett
hogy láthatatlanul csak nevét tudod, -

parányi szikra, mely Tőle fakadt,
élő rezdülése örök Végtelennek,
strázsája mostohán bűnös életemnek, -
nem marad élet a hamu alatt:

sebtén indul, miként a gondolat,
parábolákon túl, hol Úr a végtelen,
kémiákon túli törvényt látva szüntelen.
Kigyúlt a szemafor,- szabad. A por, – marad.

Ungvár, 1964. VI. 22 – szeptember 21.

[479] Bártfay Kálmán Gulágot megjárt nagyszőlősi plébános, a szerző idősebb testvére.

VII. FEJEZET

SZOVJETELLENES POLITIKAI ELÍTÉLTEK, MEGHURCOLTAK NEM TELJES BETŰRENDES NÉVSORA ÉS ADATTÁRA 1956–1959

Az 1956-1959 közt meghurcolt 50 személyből 37 főt[480] a Kárpátaljai Területi Bíróság 2-től 10 évi szabadságvesztésre ítélt el. További kettőnek az ügyével a hadbíróság foglalkozott. 5 személy esetében járási, körzeti bíróság ítélkezett. 6 személyt megfigyelés alá helyeztek. A politikai elítélteket az USZK BTK 54-1 "a", 54/10 és 54-10/2, 54/11, 196. § alapján szovjetellenesség, agitáció, röplapterjesztés, izgatás vádjával vonták felelőségre. Összesen 217 évre ítélték őket. 1992-ben valamennyit rehabilitálták.

Megjegyzem, Pasztellák István a kiszabott 6 évi börtönbüntetéséből félévet ült le, viszont a halálraítélt és a kivégzését is túlélő Bucsella József 51 évig volt börtönben, elmegyógyintézetben, munkatáborban, majd örökös száműzetésben. Egy ember, Gecse Endre vallatás közben elhunyt.

Nemzetiségi megoszlás szerint 29 magyar, 17 ukrán/ruszin, két szlovák és két román ügyében folytatott a KGB nyomozást. A szovjet biztonsági szolgálat 3 ukrán/ruszin és két magyar nőt is felelősségre vont. A KGB nyomozati anyagában foglalkozás szerint 18 munkás,

[480] Forrás: A csillaggal jelölt neveket és az adatokat a *Реабілітовані історією.* I. 2003. i. m. (*Akiket rehabilitált történelem)* című, 2003-ban Ungváron ukrán nyelven kiadott Kárpátaljai területi emlékkönyv tartalmazza: РІЗАК І. М., ДОВГАНИЧ О.Д., ХЛАНТА О.В.: *Реабілітовані історією, Закарпатська область,* ВАТ Видавництво „Закарпаття", Ужгород, 2003. 152-786. o. Lásd még a nem csillaggal jelölt nevekre vonatkozó forrásokat: Dupka György: *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Lefejezett értelmiség,* 1944–1959, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1999; Rózsás János: *Gulag Lexikon.* Püski Kiadó, Budapest, 2000; Dupka György: *'56 és Kárpátalja.* 2006.i.m.

illetve földműves, 17 értelmiségi (köztük 6 tanuló, 3 lelkipásztor, 14 diák, 2 katona van feltűntetve.

A rendszer ellen agitálók közül 14 Ungvár és Ung-vidéki, 11 Beregvidéki, 10 Ugocsa-vidéki, 6 munkácsi és técsői járási lakosok. Többségében a szabadságvágyat, a szovjetellenes magatartást a magyarországi forradalom ébresztette fel, akik a nyugati és a magyarországi rádió híreiből informálódtak.

A határközeli magyarlakta települések lakosai tehetetlen félelemmel látták, hogy a harckocsik, ágyuk, katonai autók átvonulása 3 napon át tartott, a fontosabb vasútállomásokat is a bevagonírozott katonaság uralta.

A háborús hangulatot tükröző látvány és a magyar szabadságharcosok ellen indított szovjet hadművelet sokakat felháborított, mindezek hatása alatt egyeseket sajátos ellenállásra késztetett. Aztán Kárpátalján is megtörtént a példát statuáló leszámolás, a lehetetlenre vállalkozók, illetve a rendszerbírálók közül – az alábbi lista tanúsága szerint sokan a szovjet ügynökök, a hatósági megtorlók karmaiba kerültek.

****ANDRIJCO, Ivan I.*** (1914, Nyizsnye Szeliscse/Alsószeliscse, Huszti j.) – ukrán/ruszin, alsó szeliscsei lakos, alapiskolai végzettség, munkás, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 3 év szabadságvesztésre ítélte el 1957. december 6-án. 1991-ben rehabilitálták.

****BAK Ferenc F.*** (1919, Nagydobrony) – magyar, Tiszaágtelek lakosa, alapiskolai végzettség, kolhoztag, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 5 év szabadságvesztésre ítélte el 1958. december 28-án. Az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége felülbírálva a korábbi döntést 1960.augusztus 24-én 2 évi szabadságvesztésre ítélte**.** 1992-ben rehabilitálták.

****BACSKAI, Anton F.*** (1909, Szuszkovo/Bányafalu, Szolyvai j.) – ukrán/ruszin, Mala Kopanya/Alsóveresmart lakosa, középiskolai végzettség, görögkatolikus parochus, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 7 év szabadságvesztésre ítélte el 1957. április 10-én. 1991-ben rehabilitálták.

****BENYÁK Nándor*** (1939, Ungvár) – szlovák-magyar családból származik, ungvári lakos, középiskolai végzettség, asztalos, pártonkí-

vüli. Csoporttársai: *Orlovszky Vince, Kulcsár János Tibor.* A Kárpátaljai Területi Bíróság 6 év szabadságvesztésre ítélte el 1956. március 20-án. Ebből 23 hónapot töltött le a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 7. sz. politikai lágerében. 1991-ben rehabilitálták.

***BIMBA István I.** (1927, Rafajnaújfalu) – magyar, ungvári lakos, középiskolai végzettség, tanító, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 4 év szabadságvesztésre ítélte el 1958. november 18-án. 1992-ben rehabilitálták.

***BODNÁR András A.** (1923, Kopcsani, Szlovákia) – magyar, ungvári lakos, középiskolai végzettség, munkás, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 8 év szabadságvesztésre ítélte el 1958. október 21-én. 1991-ben rehabilitálták.

***BOKOCS, Mihajlo P.** (1932, Aknaszlatina) – román, helyi lakos, alapfokú végzettség, földműves, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 8 év szabadságvesztésre ítélte el 1958. július 9-én. Az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége felülbírálva a korábbi döntést 1966. május 5-én 5 évi szabadságvesztésre ítélte**.** 1992-ben rehabilitálták.

***BOKOCS, Nucu I.** (1932, Bila Cerkva / Tiszafejéregyháza, Rahói j.) – román, helyi lakos, alapfokú végzettség, munkás, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 10 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1958. július 9-én. 1991-ben rehabilitálták.

BUCSELLA József (1932, Trosztnik/Tiszasásvár-Felsősárad, 2012) – magyar, Felsősárad lakosa, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, munkás. 1956 novemberében a 32. gépesített hadosztály sorkatonájaként részt vett a magyarországi hadműveletekben. A magyar felkelők iránt érzett szolidaritásból elhagyta alakulatát. November 6-án a szovjet járőrök elfogták. A déli hadsereg katonai törvényszéke 1956. november második felében halálra ítélte. Kivégzése sikertelen volt. Felgyógyulása után 15 évet kapott. A büntetését a Mordvin ASZSZK 7. számú, majd kazahsztáni GULÁG lágerben töltötte le. Majd örökös száműzetésben Szibériában élt. 2004-2005 körül hazakerült Kárpátaljára. 1912-ben Felsősáradon elhunyt.

***DUDÁS István L.** (1938, Nagyszőlős) – magyar, Nagyszőlős lakosa, a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja. Csoporttársai: *Illés István,*

Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János. A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1957. augusztus 26-27-én 3 év szabadságvesztésre ítélte el. 1991-ben rehabilitálták.

***FUFLJANSZKA, Zinaida Sztepanyivna** (1893, Harkiv) – ukrán, Ungvár lakosa, felsőfokú végzettség, pártonkívüli, tanító. A Kárpátaljai Területi Bíróság Lvovi Elmegyógyintézetben letöltendő kényszerkezelésre ítélte el szovjetellenességért. Tárgyalása 1958 január 29 és április 9 között zajlott. 1993-ban rehabilitálták.

GECSE Endre (1900, Gálocs – 1959.01.04., Ungvár) – magyar, Gálocs lakosa, református lelkész.[481] Csoporttársai: *Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László*) ügyében ‚56-os izgatásért 1958. december 2-án tartóztatták le Huszton, de csak az ungvári börtönig jutott el. 1959. január 4-én vallatás közben elhunyt a KGB pincéjében. Temetét még október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték a gálocsiba, és ott örök nyugalomra helyezték. 1992. október 15-én hívei a gálocsi, majd a huszti református templomban is emléktáblát állítottak. 1993-ban poszthumusz kitüntették az 1956-os Emlékéremmel. Forrás: *Jó pásztor volt.* Emlékkönyv Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékére. Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. Intermix Kiadó, 2003.

GYÖRKE[482] Ilona (1939, Eszeny) – magyar, Eszeny lakosa. Az alapiskola elvégzése után a munkácsi tanítóképzőben folytatta tanulmányait. 1956-57-es tanévben volt végzős. 1957 szeptemberétől a kisdobronyi iskolában kapott tanítói állást. 1957 szeptemberében tartóztatták le. Napokig benntartották, majd miután kiengedték, még hónapokig zaklatták, egy héten többször is Ungvárra rendelték. A kegyetlen meghurcolás lelkileg ki nem heverhető traumát okozott nála, idegileg összeroppant, megbomlott elméje miatt nem tudták bíróság

[481] Fodor Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek... A sztálini diktatúra koncepciós perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján.* Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek. Kárpátaljai Református Egyház – Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, Debrecen, 2017.633. old.
https://rkk.reformatus.hu/data/attachments/2018/05/30/193922/Fodor_Gusztav_Akik_a_nagy_nyomorusagbol.pdf

[482] Édesanyja, idős Balla Ilona nyomán Balla Ilonaként is hívták, ebben a formában jelent meg: Dupka György: ’56 és Kárpátalja. 2006.i.m. 60. old. Azonban a hivatalos iratokban édesapja családi nevén Györke Ilonaként szerepel.

elé citálni, ügyét lezárták. Családja Csapra költözött. Az 1980-as évek végén egy felvidéki férfi felesége lett. Elköltözött Csehszlovákiába. Sokáig dolgozott Pilzenben egy nagy szállodában. A '90-es évek végén a csehországi Pilzenből visszaköltözött Csapra, de mivel tanítói diplomáját még akkor elvették, ezért csak a vasúton talált munkát, váltózsírozó volt. Mély szegénységben tengette utolsó éveit, 2016 áprilisában, 77 éves korban hunyt el, április 30-án a csapi polgári temetőben helyezték örök nyugalomra. Györke Ilona tiszteletére 2019. március 5-én az Eszenyi Kultúrház falára emléktáblát helyeztek el.

***HADZSEGA, Aladár G.** (1933, Felsőremete) – ukrán/ruszin, felsőremetei lakos, középiskolai végzettség, az Ilosvai járási Kusnyicai Erdőgazdaság lakatosa, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 10 év szabadságvesztésre ítélte el 1958. április 8-án. Az USZSZK Legfelső Bíróságának Elnöksége felülbírálva a korábbi döntést 1960. június 5-én 6 évi szabadságvesztésre ítélte**.** 1992-ben rehabilitálták.

***HOLOZSAI*[483] *József** (1941, Bene) – magyar, Bene lakosa, a benei hétosztályos iskola diákja, pártonkívüli. Politikai meghurcolt, 1956 novemberében Magyarországra induló, a szovjet-magyar határ térségében feltartóztatott benei csoport ifjú szabadságharcos jelöltje. Csoporttársai: *Sulkó László, Váradi Sándor*). A KGB nyomozói több napig tartó kihallgatás idején fogva tartotta őket. Mivel határsértés nem történt, bűncselekmény hiányában a vádat ejtették. Évekig megfigyelés alatt voltak.

***ILLÉS József J.** (1940, Fertősalmás) – magyar, Fertősalmás lakosa, a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja. Csoporttársai: *Dudás István, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Varga János*. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. augusztus 26-27-én 6 év szabadságvesztésre ítélte el. Ebből 26 hónapot töltött le a Mordvin SZSZK-beli GULAG 7. sz. politikai lágerében. 1991-ben rehabilitálták. A nevetleni iskola tanáraként hunyt el, az iskola falán márványtábla őrzi emlékét.

***KLOPEK Gábor J.** (1908, Nagyszőlős) – magyar, helyi lakos, középiskolai végzettség, pártonkívüli, a 2. Sz. Nagyszőlősi Gyermekotthon könyvelője. A Kárpátaljai Területi Bíróság 3 év szabadságvesztésre

[483] Az levéltári forrásanyagban Balázsi Joszif név alatt tévesen van feltüntetve, Ténylegesen Holozsai József. Lásd: Dupka György: '56 és Kárpátalja. 2006.i.m.67., 103. o.

ítélte el szovjetellenességért 1958. március 18-20-án. 1991-ben rehabilitálták.

**KOROSZTILY, Sztepan/István I.* (1912, Ilosva) – ukrán/ruszin, Ilosva lakosa, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, az Ilosvai Építő-Javító Vállalat munkása. A Kárpátaljai Területi Bíróság 2 év szabadságvesztésre ítélte el 1957. június 26-án. 1991-ben rehabilitálták.[484]

**KOVÁCS Zoltán* (1940, Nagyszőlős) – magyar, Nagyszőlős lakosa, munkás. Csoporttársai: *Dudás István, Illés József, Milován Sándor, Varga János*). A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1957. augusztus 26-27-én 4 év szabadságvesztésre ítélte el. Ebből 21 hónapot töltött le a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 7. sz. politikai lágerében. Hazatérés után fiatalon elhunyt. 1991. november 6-i keltezéssel rehabilitálták az Ukrán SZSZK 1991. április 17-én kiadott rehabilitációs törvénye alapján. Kitüntették 1956-os Emlékéremmel.

KÖVY Ferenc (1930, Ungvár) – magyar, politikai elítélt szovjetellenes tevékenység és hangulatkeltés ügyében. Az ungvári fiatalembert határsértésért vonták politikai felelősségre. Szabadulása után Ungváron élt.

**KŐVÁRI József Gy.* (1910, Gyilove/Terebesfehérpatak, Rahói j.) – magyar, Feketetisza lakosa, nem teljes középiskolai végzettség, pártonkívüli, könyvelő. A Kárpátaljai Területi Bíróság 4 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1958. november 25-én. 1991-ben rehabilitálták.

**KULCSÁR János Tibor A.* (1938, Ungvár) – magyar, Ungvár lakosa, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, munkás. Csoporttársai: *Benyák Nándor, Orlovszky Vince.* A Kárpátaljai Területi Bíróság 4 év szabadságvesztésre ítélte el 1956. március 20-án. 1991-ben rehabilitálták. Nevét az Ungvári Dayka Gábor Középiskola belső falán felállított emléktáblára vésték fel.

**LELIK, Ivan I.* (1934, Nagylucska/Veliki Lucski, Munkácsi j.) – ukrán/ruszin, helyi lakos, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, kolhoztag. A Kárpátaljai Területi Bíróság 5 év szabadságvesztésre ítélte el 1958. március 11-én. 1991-ben rehabilitálták.

[484] A Korosztil-peranyagot, Muzsalyban élő fia, Korosztily István bocsátotta rendelkezésemre.

LUKÁCS Mátyás (1932, Munkács) – magyar, helyi lakos, alapiskolai végzettség, pártonkívüli, munkás. 1956 novemberében a 32. gépesített hadosztály sorkatonájaként részt vett a magyarországi hadműveletekben. A magyar felkelők iránt érzett szolidaritásból Békéscsabán fegyverét kútba dobta, elhagyta alakulatát. November 6-án a szovjet járőrök elfogták. A déli hadsereg katonai törvényszéke 1956 november második felében 4 év szabadságvesztésre ítélte el dezertálásért. 1957. december 23-án szabadult. A Krím-félszigeten telepedett le. Egy ottani gazdaság igazgatójaként ment nyugdíjba.

****MACOLA, Dmitro V.*** (1912, Kolocsava/Alsókalocsa, Ökörmezői j.) – ukrán/ruszin, Munkács lakosa, alapfokú végzettség, pártonkívüli, pásztor. A Kárpátaljai Területi Bíróság 3 év szabadságvesztésre ítélte el 1957. december 24-én. 1998-ban rehabilitálták.

****MASIKA, Sztepan V.*** (1907, Lavki/Lóka, Munkácsi j.) – ukrán/ruszin, Munkács lakosa, alapfokú végzettség, pártonkívüli, vagyonőr. A Kárpátaljai Területi Bíróság 6 év szabadságvesztésre ítélte el 1958. január 10-én. 1991-ben rehabilitálták.

****MARCSEKO, Petro P.*** (1919, Mancsenkovo, Harkovi t.) – ukrán, Ungvár lakosa, felsőfokú végzettség, pártonkívüli, kereskedelmi dolgozó. A Kárpátaljai Területi Bíróság 3 év szabadságvesztésre ítélte el 1957. február 11-13-án. 1992-ben rehabilitálták.

****MARGITICS, Volodimir I.*** (1931, Nelipino/Hársfalva, Szolyvai j.) – ukrán/ruszin Felsőremete (Beregszászi j.) lakosa, nem teljes felsőfokú végzettség, pártonkívüli, tanító. A Kárpátaljai Területi Bíróság 8 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1958. március 8-án. 1991-ben rehabilitálták.

****MARGITICS, Mihajlo I.*** (1923, Felsőremete, Beregszászi j.) – ukrán/ruszin, Felsőremete (Beregszászi j.) lakosa, felsőfokú végzettség, pártonkívüli, földmérnök. A Kárpátaljai Területi Bíróság 7 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1958. december 16-17-én. 1992-ben rehabilitálták.

****MÉSZÁR(OS) Béla Gy.*** (1928, Beregrákos, Munkácsi j.) – magyar, helyi lakos, alapfokú végzettség, pártonkívüli, kolhoztag. A Kárpátaljai Területi Bíróság 8 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1956.június 18-20-án. 1991-ben rehabilitálták.

*__MILOVÁN Sándor J.__ (1941. április 13, Nagyszőlős) – magyar, Nagyszőlős lakosa, a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja. Társai: *Dudás István, Illés József, Kovács Zoltán, Varga János*). A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1957. augusztus 26-27-én 4 év szabadságvesztésre ítélte el. Ebből 18 hónapot töltött le a nyugat-ukrajnai rovnói területen a fiatal köztörvényesek nevelő-javító intézetében. 1991. november 6-i keltezéssel rehabilitálták. 1992-ben kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

__MOLNÁR László__ (1945, Gálocs) – magyar, Gálocs lakosa, a Gálocsi Elemi Iskola tanulója. Csoporttársai: *Pasztellák István, Perduk Tibor.* Két napot töltött vizsgálati fogságban. Mivel kiskorú volt, azaz a 13. évet sem töltötte be, vele szemben a vádat elejtették. Egy éves megfigyelés alá helyezték. 1993-ban kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

*__MOTRINEC, Valentina Petrivna__ (1929, Petrivka, Presznovszki j. Észak-kazahsztáni t.) – ukrán, Kraszna/Tarackraszna (Técsői j.) lakosa, alapfokú végzettség, pártonkívüli, háztartásbeli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 4 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1956. december 7-én. 1991-ben rehabilitálták.

*__ORAVSZKI, Sztepan/István P.__ (1926, Fancsika) – ukrán/ruszin, Királyháza lakosa, nem teljes középfokú végzettség, pártonkívüli, mozdonyvezető. A Kárpátaljai Területi Bíróság 3 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1958. május 16-17-én. 1991-ben rehabilitálták.

*__ORLOVSZKY Vince J.__ (1937, Turjaremete, Perecsenyi j.) – ukrán/ruszin, Ungvár lakosa, alapfokú végzettség, pártonkívüli, munkanélküli. Csoporttársai: *Benyák Nándor, Kulcsár János Tibor.* A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1956. március 20-án 6 év szabadságvesztésre ítélte el. 1991-ben rehabilitálták.

*__ORMOS István József__ (1936, Mezőkaszony) – magyar, Mezőkaszony lakosa, középfokú végzettség, mozigépész. Csoporttársai: *Ormos Mária, Szécsi Sándor.* A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1958. január 21-én a BTK 54/10 és 54/11 § alapján 4 év szabadságvesztésre ítélte el. Ebből három évet töltött le a Mordvin

ASZSZK-beli GULAG 11. sz. politikai lágerében. 1991-ben rehabilitálták. 1993-ben kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

***ORMOS Mária J.** (1939, Mezőkaszony) – magyar, Mezőkaszony lakosa, középfokú végzettség, a csomai iskola tanítója. Csoporttársai: *Ormos István, Szécsi Sándor*. A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1958. január 21-én a BTK 54/10 és 54/11 § alapján 4 év szabadságvesztésre ítélte el, a szibériai Kemerovó női GULÁG táborból amnesztiával szabadult. 1991-ben rehabilitálták. 1993-ben kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

PASZTELLÁK István I. (1943. 01.25., Gálocs) – magyar, Gálocs lakosa, az Iszkra Kolhoz tagja, az Ungvári 2.Sz. Esti Iskola 9. osztályos tanulója. Csoporttársai: *Molnár László, Perduk Tibor*.1959. január 30-31-én a Kárpátaljai Területi Bíróság az ukrajnai BTK 54-1 "a", 54-11, 54-10/2, 196. § alapján 5 év szabadságvesztésre ítélte el. Ebből hat hónapot töltött le, amnesztiával szabadult.

1991-ben rehabilitálták. 1993-ban kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

PERDUK Tibor Gy. (1942.04.22., Sátoraljaújhely) – magyar, Gálocs lakosa, az Iszkra Kolhoz tagja, az Ungvári 2.sz. Esti Iskola 9. osztályos tanulója, politikai elítélt. Csoporttársai: *Molnár László, Pasztellák István*. 1959. január 30-31-én a Kárpátaljai Területi Bíróság az ukrajnai BTK 54-1 "a", 54-11, 196. § alapján 2 év szabadságvesztésre ítélték el. Ebből tíz hónapot töltött le a köztörvényesek rovnói területi dubnói nevelőintézetében, amnesztiával szabadult. 1991. november 1-jén rehabilitálták. 1993-ban kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

PINYŐZI Sándor (1925, Técső – 1990) – magyar, Técső lakosa, középfokú végzettség, pártonkívüli, bolti eladó. A Huszti Járási Bíróság 4 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1956 őszén. Luhanszkban töltötte büntetését, 1960-ban szabadult. 1991-ben rehabilitálták.[485]

PLISZKA, Vaszilina Ivanyivna (1927, Taraszivka/Tereselpatak, Técsői j.) – ukrán/ruszin, Fancsika lakosa, alapfokú végzettség, pártonkívüli, háztartásbeli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 4 év szabad-

[485] Forrás: VE: '56 árnyéka. https://karpataljalap.net/2014/10/30/56-arnyeka

ságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1956. június 18-20-án. 1991-ben rehabilitálták.

SULKÓ László (1939, Bene – 2015.) – magyar, Bene lakosa, a benei hatosztályos iskola diákja, pártonkívüli. Politikai meghurcolt, 1956 novemberében Magyarországra induló, a szovjet-magyar határ térségében feltartóztatott benei csoport ifjú szabadságharcos jelöltje. Csoporttársai: *Holozsai József, Váradi Sándor*. A KGB nyomozói több napig tartó kihallgatást tartottak. Mivel határsértés nem történt, bűncselekmény hiányában a vádat ejtették. A csoport tagjai évekig megfigyelés alatt voltak.

****SZATMÁRI Endre F.*** (1923, Csonkapapi, Beregszászi j.) – magyar, helyi lakos, alapfokú végzettség, pártonkívüli, földműves. A Kárpátaljai Területi Bíróság 5 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1957. március 22-én. 1992-ben rehabilitálták.

****SZÉCSI Sándor S.*** (1939, Mezőkaszony) – magyar, Mezőkaszony lakosa, középfokú végzettség, a csonkapapi iskola tanítója. Csoporttársai: *Ormos István, Ormos Mária*. A Kárpátaljai Területi Bíróság szovjetellenességért 1958. január 21-én 5 év szabadságvesztésre ítélte el. 1991-ben rehabilitálták.

****SZIDLAR, Jurij I.*** (1907, Oszij/Szajkófalva, Ilosvai j.) – ukrán/ruszin, Dulovo/Dulfalva (Técsői j.) lakosa, alapfokú végzettség, pártonkívüli, ortodox pópa. A Kárpátaljai Területi Bíróság 6 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1956. március 6-án. 1991-ben rehabilitálták.

****TEGZE, Mihajlo M.*** (1913, Dracsino/Újtövisfalva, Szolyvai j.) – szlovák, Munkács lakosa, középfokú végzettség, pártonkívüli, tanító. A Kárpátaljai Területi Bíróság 5 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1957. március 12-én. 1991-ben rehabilitálták.

****VARGA János J.*** (1940, Feketeardó) – magyar, Feketeardó lakosa, a Nagyszőlősi 3. Sz. Középiskola diákja. Csoporttársai: *Dudás István, Illés József, Kovács Zoltán, Milován Sándor*). A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. augusztus 26-27-én 5 év szabadságvesztésre ítélte el. Ebből 23 hónapot töltött le a Mordvin ASZSZK-beli GULAG 11. sz. politikai lágerében. 1991-ben rehabilitálták. 1993-ban kitüntették az 1956-os Emlékéremmel.

VASZKO, Osztap A. (1937, Pisztraljevo / Pisztaháza, Munkácsi j.) – ukrán/ruszin, Lopuhiv/Brusztura (Técsői j.) lakosa, szakközépfokú iskolai végzettség, favágó, pártonkívüli. A Kárpátaljai Területi Bíróság 5 év szabadságvesztésre ítélte el szovjetellenességért 1958. december 29-én. A Kárpátaljai Területi Bíróság felülbírálva a korábbi döntést 1959.május 6-7-én 3 évi szabadságvesztésre ítélte**.** 1991-ben rehabilitálták.

VÁRADI Sándor (1942, Bene –2000) – magyar, helyi lakos, a benei hétosztályos iskola diákja, politikai meghurcolt. 1956 novemberében Magyarországra induló, a szovjet-magyar határ térségében feltartóztatott benei csoport ifjú szabadságharcos jelöltje (Társai: *Holozsai József, Sulkó Lászkó*). A KGB nyomozói több napig tartó kihallgatást tartottak. Mivel határsértés nem történt, bűncselekmény hiányában a vádat ejtették. A csoport tagjai évekig megfigyelés alatt voltak.

ZIHUR Elek (1907, Verbőc, Nagyszőlősi j.) – magyar, Salánk lakosa, kolhoztag, alapiskola, pártonkívüli.1958. január 10-én a Kárpátaljai Területi Bíróság 2 év szabadságvesztésre ítélte el.[486] 1991-ben rehabilitálták.

[486] Lásd: Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai" című forráskiadványt. A forrásválogatást Dr. Váradi Natália Ph.D., a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Magyar Főiskola tanára végezte, i. m.

VIII. FEJEZET

TETTESEK. A MEGTORLÁSOK FELELŐSEINEK NÉVMUTATÓJA

Megidézem a tetteseket[487] az „emberiség lelkiismeretének" és a történelem ítélőszéke elé. A jelen és a jövő nemzedékének tudnia és ismernie kell azok nevét, akik a kommunista diktatúra nevében döntöttek az 1956-os forradalom és felkelés leveréséről. Azok nevét is tudni kell, akik a magyarság szabadságvágyát letörték, közreműködtek a letartóztatott civilek, dezertált katonák kihallgatásában, a magyarországi állampolgárok Szovjetunióba történő deportálásában, a koncepciós perek lebonyolításában és a Gulág táborokba való eljuttatásában.

Egyes nevekhez pár soros eligazító adatot fűztem a teljes életrajz ismertetésének igénye nélkül, hogy a fontosabb szovjetkori párt-, állami- és katonai vezetők, KGB-tisztek, nyomozók, tolmácsok, ügyészek, bírók, ülnökök, a hatóság által kirendelt ügyvédek és mások – a rende-

[487] A névmutatóhoz felhasznált források: *Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР.* Сборник документов. Составители: руководитель – д.и.н. .А.А. Зданович, В.К. Былинин, В.К. Гасанов, В.И. Коротаев, В.Ф. Лашкул. Москва 2009, Обьединенная редакция МВД России; Horváth Miklós-Olekszandr Pahirya: *Kényszerkirándulás a Szovjetunióba. Magyar deportáltak a KGB fogságában -1956.* Argumentum, 2012; *Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai* (Forrásválogatás). A forrásokat válogatta és a bevezető tanulmányt írta: Váradi Natália. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 2012; *Jelcin-dosszié. Szovjet dokumentumok 1956-ról.* Szerk. Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János. Budapest, Századvég – 1956-os Intézet, 1993; Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin: *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993; Dr. Fazekas Árpád: *1956 Szabolcs-Szatmárban, a valóságban.* Történelmi Igazságtétel Bizottság Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete, Nyíregyháza, 1994; 56-os Ki kicsoda, https://1956.mti.hu/Pages/WiwList.aspx; Wikipédia.

letek, határozatok, parancsok, illetve azok végrehajtásában részt vevők – tetteit cselekedetük súlyának tükrében értelmezzük, ítélhessük meg.

Az eddig feltárt adatok szerint valamennyien az emberi humánum anti-megtestesítői, akik a kelet-európai térséget is behálózó szovjet totalitárius rendszerért, a pártdiktatúrák, a politikai represszió számos áldozataiért különös felelősséggel tartoznak.

Akkerman, a Kárpátaljai Megyei Bíróság bűntetőügyben illetékes kollégium népi ülnöke közreműködött a bírósági döntések meghozatalában: (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Andropov, Jurij Vlagyimirovics (1914–1984) szovjet politikus. 1953 júliusától a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosa. 1954 júliusától 1957 márciusáig a Szovjetunió budapesti nagykövete.

Jelentős szerepet játszott az 1956-os forradalom napjaiban a magyar és szovjet szervek közötti tárgyalásokban. Közreműködött abban, hogy 1956-ban a szovjet csapatok megszállhassák Magyarországot.[488]

Arhirejszkij, Konsztantin**,** a 7480. sz. katonai alakulat tisztje, a KGB megbízásából többek között közreműködött a Szovjetunióba deportált budapesti személyek kiszállításában 1956.december 8-9 között**.**

Arisztov, Averkij Boriszovics (1903-1973) szovjet politikus, SZKP KB elnökségének tagja, 1956. november 11-én Szuszlovval Bu-

[488] *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról, 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései*; összeáll., bev. Baráth Magdolna; Napvilág, Bp., 2002.

dapestre érkezett. Részt vett a Nagy Imre-csoportnak a politikai életből való „kiiktatásában".

Babadzsanján, Amazaszp Hacsaturovics tábornokként részt vett 1956 novemberében a magyar forradalom és szabadságharc leverésére szervezett *Forgószél* hadműveletben, ő vezette a 8. számú gépesített hadsereget.

Bacskay (Bocskay V.), a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya operatív megbízottjának segédje, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Baranov őrnagy, a KGB nyomozója, közreműködött az ungvári börtönbe szállított magyarországi személyek kihallgatásában, a nyomozati anyagok összeállításában.

Barisev alezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő (54748-as tábori posta sz.) katonai alakulat különleges KGB-egységének helyettes vezetője – Szerov KGB elnök utasításának értelmében – munkatársaival leleplező anyagokat gyűjtöttek a magyar hazafiakról, majd meghozták a döntést a letartóztatásukról, Ungvárra történő deportálásukról.

Belocerkovec főhadnagy, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya felderítésért felelős osztályának nyomozója, a vádiratok megfogalmazója (Zihur-ügy, 3379.sz. nyomozati anyag, 1957), (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Belcsenko, Szergej Sz. altábornok, a KGB elnökhelyettese együttműködve Szerov KGB elnökkel, többek között közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok koordinálásában, hazaszállításában 1956 novembere és decembere között.

Berezuckij ezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 38. hadsereg légvédelmi parancsnoka egységeivel közreműködött a magyar-osztrák határ térségének átfésülésében, a Nyugatra menekülők letartóztatásában, a foglyok Ungvárra küldésében.

Berényi, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Besszarab, a magyarországi hadműveletekben részt vevő szovjet katonai alakulat különleges KGB-ügyosztálya helyettes-vezetője közreműködött a főváros környékéről begyűjtött személyek Szovjetunióba történő deportálásában, a Tökölön elfogott magyar delegáció tovább küldésében stb.

Berzin, V., a Kijevi Jogtudományi Kutatóintézet (KNIISZE) tudományos segédmunkatársa (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Bojko ezredes, Kárpátalja megyei rendőrfőnöke, a KGB helyi vezetésével együttműködve felügyelte az Ukrán Belügyminisztérium Kárpátaljai Megyei 1. Sz. Börtönében „elszállásolt" magyar hazafiak fogva tartását, majd hazaszállításukat 1956 novembere és 1957 január eleje között.

Boldov százados, a KGB Odesszai Területi Főosztálya nyomozati osztályának főnyomozója, közreműködött a Szovjetunióban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Boriszov alezredes, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának vezetője, munkatársaival közreműködött a Magyarországról Ungvárra deportált magyar állampolgárok kihallgatásában, a nyomozati anyagok elkészítésében.

Bubrjak, I.V., az UKP beregszászi járási szervezetének első titkára, a magyarországi 1956-os események Bereg vidéki szimpatizánsainak nyomon követése, kiszűrése a KGB helyi képviseletének közreműködésével.

Brezsnyev, Leonyid Iljics (1907–1982). Szovjet politikus. 1956 februárjától 1957 júniusáig az SZKP KB elnökségének póttagja.

Politikus társaival közreműködött az 1956-os forradalom leverésében, többek között elrendelte az 1956 novemberében letartóztatott magyar fiatalok Szovjetunióba történő deportálását.

Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics (1895-1975). Szovjet politikus. 1955-től 1958-ig a minisztertanács elnöke. Az SZKP KB elnökségének tagja, aki 1956-ban Magyarország sorsáról döntött.

Cvik, Sztyepan Sztyepanovics főhadnagy, 1956 októberében egységével Magyarországra vezényelték, ahol részt vett a felkelés leverésében. Az „ellenforradalmi lázadás leverése során tanúsított helytállásáért és hősiességéért" 1956. december 18-án a Szovjetunó Hőse, a Lenin-rend és az Arany csillag kitüntetéseket kapta.

Csernih százados, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának osztályvezetője közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Csirilo, a Kárpátaljai Megyei Ügyészség ügyészhelyettese (mezőkaszonyi csoport, 2558/1248/3395.sz. nyomozati anyag, 1-2.k. 1957-1958).

Dejnyicsenko, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott nyomozója, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Dergyaj, F., a KGB főosztály megbízott nyomozója, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Derij (Győri) P. D., az UKP beregszászi járási szervezetének másodtitkára, a magyarországi 1956-os események Bereg vidéki szimpatizánsainak nyomon követése, kiszűrése a KGB helyi képviseletének közreműködésével.

Djublo főhadnagy, a magyarországi hadműveletekben részt vevő (32287 sz.) gépkocsizászlóalj 3. századának szakaszparancsnoka, Adony térségének átfésülése idején közreműködött a felkelők letartóztatásában, Szovjetunióba deportáltatásában.

Dobra, Leonyid Pjotr, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Dovbak, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Dudorov, M. P. a Szovjetunió belügyminisztere, az SZKP KB elnökségével, Zsukov honvédelmi miniszterrel, Szerov KGB elnökkel együttműködve, 1956 november elején Lembergből belügyi csapatokat (12. önálló gépesített lövészezred) irányított Budapestre. Részt vett a letartóztatott és a Szovjetunióba deportált magyar hazafiak vizsgálati fogságának megszervezésében.

Dukaj, a Kárpátaljai Megyei Ügyészség munkatársa, nyomozója, közreműködött az Ukrán Belügyminisztérium Kárpátaljai Megyei 1. Sz. Börtönébe szállított magyarországi személyek kihallgatásában, nyomozati anyagok összeállításában.

Dzsanajevics, a Kárpátaljai Megyei Bíróság jegyzőkönyvvezetője (Zihur-ügy, 3379.sz. nyomozati anyag, 1957), (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Fadejkin, I. A. ezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő katonai egység parancsnoka, közreműködött Kazincbarcika térségének átfésülésében, a felkelő csoportok lefegyverezésében, a SZU-ba történő deportáltatásában.

Fedak, Jurij (1929, Beregszász), a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Fedoriska, a Kárpátaljai Megyei Bíróság népi ülnöke, közreműködött a bírósági döntések meghozatalában (Zihur-ügy, 3379.sz. nyomozati anyag, 1957).

Fedorov őrnagy, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya nyomozati osztályának helyettes vezetője, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Fulitka Mária, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Firjubin, Nyikolaj Pavlovics (1908-1983) szovjet diplomata. 1955 és 1957 között belgrádi nagykövet. Jelentős szerepet játszott az 1956-

os forradalom napjaiban a jugoszláv és szovjet szervek közötti tárgyalásokban.

Furceva, Jekatyerina Alekszejevna (1910-1974) szovjet politikus. A Szovjetunió történetében ő volt az egyik legbefolyásosabb nő. 1957–1960 között az SZKP Központi Bizottságának titkára, aki 1956-ban Magyarország sorsáról döntött.

Gajdos, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Gamarisz, a KGB megbízott nyomozója, közreműködött a fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Ganenko százados, a KGB nyomozati főosztályának főnyomozója, közreműködött a fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Garbuz százados, a KGB megbízott nyomozója, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Golubkov ezredes, a KGB vezetőségi tagja, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok koordinálásában 1956 novembere és decembere között.

Gorodeszkij ezredes, a KGB Sztálini[489] Megyei Főosztályának munkatársa, közreműködött a fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Grebennyik, Kuzmin Jevdokimovics vezérőrnagy, 1956-ban a Budapesten harcoló csapatok parancsnoka, katonai városparancsnok-helyettes, aki az SZKP KB elnöksége, Zsukov marsall, Szerov KGB-elnök döntését végrehajtotta, a rendelkezésére bocsátott katonai egységekkel Budapestet a „lázadóktól" megtisztította. Felügyelte az egyes kerületekben létrehozott katonai parancsnokságok rendfenntartó tevékenységét.

[489] Doneck megyei központot 1924-ben a nevét Sztálinra változtatták, ez a 20-as évek végétől Sztalinóra módosult. 1961-ben visszakapta mai (Doneck) nevét.

Gribanov vezérőrnagy, közreműködött Szerov KGB-elnök mellett a kelet-magyarországi hadműveleti területeken felállított KGB-ügyosztályok koordinálásában, a városok, megyék átfésülésében, a „lázadó" csoportok lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Gromiko, Andrej Andrejevics (1909-1989) szovjet politikus, diplomata. 1953-tól 1957-ig a külügyminiszter első helyettese. 1956-tól 1989-ig az SZKP KB tagja, aki 1956-ban Magyarország sorsáról döntött.

Gvozgyik őrnagy, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya 6. Sz. Különleges Osztályának helyettes vezetője, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Harahonics Iván, a kárpátaljai területi tanács végrehajtó bizottságának elnöke közreműködött a Kreml vezetőivel a Kárpátaljáról irányított magyar forradalom elfojtásában.

Hiric bíró, a Kárpátaljai Megyei Bíróság elnöke (Zihur-ügy, 3379. sz. nyomozati anyag, 1957),

Hlahola, a Kárpátaljai Megyei Bíróság által kirendelt ügyvéd (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957), (gálocsi csoport, „2-1.sz. ügy, 1959").

Hruscsov, Nyikita Szergejevics (1894-1976). Szovjet politikus. 1953-tól 1964-ig az SZKP KB első titkára. 1956-ban megszerezte a szocialista országok pártvezetőinek hozzájárulását a magyar forradalom leveréséhez, majd döntött a magyar forradalom és szabadságharc vérbe fojtásáról.[490]

[490] Medvegyev, Roy: *Hruscsov. Politikai életrajz.* Budapest Laude, 1989.

1958-tól 1964-ig miniszterelnök. 1964 októberében puccsszerűen váltották le párt- és állami tisztségeiből. Utolsó éveit nyugdíjasként töltötte.

Holodkov, M. N. a Szovjetunió belügyminiszter-helyettese, 1956. november 6-tól többek között Ungváron tartózkodott a belügyminisztérium munkatársaival, Berezin ezredessel, a honvédelmi minisztérium képviselőjével, Komarov vezérezredessel, Brovkinnal, az USZSZK belügyminiszterével a szovjet csapatok parancsnokságának képviselőjével. Közvetlenül részt vettek az ungvári 1. sz. börtönbe szállított magyar forradalmárok fogadásával és elhelyezésével (november 8-tól decemberig az ungvári, sztriji, a sztanyiszlavi, csernovci és a drohobicsi városi börtönökben 846 (860) fogoly volt). A Miskolcon, Debrecenben, Budapesten és más településeken letartóztatott fogolycsoportok a KGB tisztjeinek kíséretében érkeztek Ungvárra. Majd felügyelték a kihallgatott foglyok Magyarországra történő csoportos visszaküldését a nyomozati anyagok kíséretében, ahol átadták őket a magyar hatóságoknak.

Ignatyev nyomozó, a KGB megbízott nyomozója, közreműködött a Szovjetunióban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Janocski (Janocsek/Janocsko) Károly I., a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Jakovlev ezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 38. gépesített hadsereg különleges KGB-ügyosztályának vezetője, közreműködött a hadműveleti területeken felállított KGB-ügyosztályok koordinálásában, a városok, megyék átfésülésében, a „lázadó" csoportok lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Jarovenko alezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 17. gépesített hadosztály különleges KGB-ügyosztályának vezetője, közreműködött Veszprém és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok likvidálásában, lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Jevdokimov, Sz. E., alezredes, a KGB beregszászi járási megbízottja, a magyarországi 1956-os évi események Bereg vidéki szimpatizánsainak nyomon követése, kiszűrése, felelőségre vonása a helyi pártszervezetek közreműködésével.

Jugyin főhadnagy, a KGB Drohobics Megyei[491] Főosztályának munkatársa, közreműködött a Drohobicsban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Kabanov ezredes, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának munkatársa közreműködött a Drohobicsban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Kabanova, a Kárpátaljai Megyei Bíróság által kirendelt ügyvéd (Zihur-ügy), (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957), (gálocsi csoport, „2-1.sz. ügy, 1959").

Kamkov százados, a KGB megbízott nyomozója, közreműködött a Sztrijben fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Karaszjov főhadnagy, a KGB Drohobics Megyei Főosztályának nyomozója, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Kazakov, Vaszilij hadseregtábornok, 1956. november 4-től a magyarországi szovjet csapatok főparancsnokságát ő vette át, közreműködött a forradalom és felkelés vérbe fojtásában.

Kiszeljov alezredes, a Kárpáti Katonai Körzet KGB-szekciója 2. osztályának helyettes vezetője, közreműködött Pécs város és Baranya megye térsége átfésülésében, a katonai tanács tagjainak begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Klimenko ezredes, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának felderítésért felelős osztályának parancsnoka, a letartóztatott magyar állampolgárok ungvári kihallgatását irányította 1956 novembere és decembere között. Ezenkívül közreműködött Ungvárról Magyarországra, nevezetesen Debrecenbe történő csoportok visszaszállításának megszervezésében, névsorok összeállításában.

Kmondov őrnagy, a magyarországi hadműveletekben részt vevő (33499 sz.) szovjet katonai alakulat törzskarának vezetője, közreműködött Veszprém és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok likvidálásában, lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

[491] Drohobics 1939-1959 között területi székhely is volt.

Knyaz, Vaszilij (1917, Munkács), a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Konyev, Ivan Sztepanovics (1897-1973). Szovjet katonatiszt, marsall. 1946-tól 1950-ig és 1955-1956-ban a szovjet szárazföldi csapatok főparancsnoka. 1955 és 1961 között a honvédelmi miniszter első helyettese, 1955-től 1960-ig a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka.

1956-ban az SZKP elnöksége döntését végrehajtotta, a magyar forradalom és szabadságharcot kegyetlenül vérbe fojtotta. Közreműködött a Magyarországot megszálló Déli Hadseregcsoport létrehozásában.

Konyiscsev ezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő (33499. sz.) szovjet katonai alakulat parancsnoka, közreműködött Veszprém és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok likvidálásában, lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Korobelnyikov, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának rangidős szakértője (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Korotkov főhadnagy, az Ukrán Belügyminisztérium Kárpátaljai Megyei 1. Sz. Börtönének titkára, a Magyarországon letartóztatott magyar állampolgárok ungvári fogadását, elhelyezését, kihallgatását, majd visszaküldését irányította 1956 novembere és decembere között.

Kosztrub, T. I., a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Kovalcsuk, a Kárpátaljai Megyei Ügyészség ügyésze (gálocsi csoport, „2-1.sz. ügy, 1959").

Kovacs, I. I., a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Kozlov A. ezredes, a KGB 2. főigazgatósága 7. osztályának helyettes vezetője és debreceni megbízottja, közreműködött a KGB más megbízottjaival (Fadejkin I. A. ezredes, Micuk ezredes, Jegorov vezérőrnagy) a térségben (Debrecenben, Miskolcon, Nyíregyházán, Szolnokon) letartóztatott „lázadók" ügyének kivizsgálásában, a nyomozati anyagok összeállításában, a csoportok Szovjetunióba történő deportálásában, majd hazaszállításukban.

Kriszaka, a KGB megbízott nyomozója, közreműködött a fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Krivko/Kriszko, a KGB főosztályának megbízott nyomozója, közreműködött a Drohobicsban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Krivosejev vezérőrnagy, a magyarországi hadműveletekben részt vevő szovjet katonai alakulat parancsnoka, egységeivel közreműködött Zalaegerszeg, Szombathely térség átfésülésében, a forradalmárok begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Krjucskov, Vlagyimir Alekszandrovics 1955 és 1959 között a budapesti szovjet nagykövetség harmadtitkára volt.

Részt vett az 1956-os forradalom leverésének szervezésében.

Kucsevko, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának nyomozója, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásában.

Kurnoszkin százados, az Ukrán Belügyminisztérium Kárpátaljai Megyei 1. Sz. Börtönének parancsnoka, a Magyarországon letartóztatott magyar állampolgárok ungvári fogadását, elhelyezését kihallgatását, majd hazaszállítását irányította 1956 novembere és decembere között.

Kuzma, V. I., a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Kuznyecov őrnagy, Dombóvár katonai parancsnoka, közreműködött Dombóvár és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Lascsenko, Pjotr Nyikolajevics (1910-1992). Szovjet katonatiszt, hadseregtábornok. 1955-1956-ban a Magyarországon állomásozó Különleges Hadtest parancsnoka altábornagyi rangban, aki az SZKP elnöksége döntését végrehajtotta, a magyar forradalmat és szabadságharcot vérbe fojtotta. Majd a kijevi, a kárpátaljai katonai körzet parancsnoka.

Licsko, a Kárpátaljai Megyei Bíróság titkára (gálocsi csoport, „2-1. sz. ügy, 1959").

Luhovszkij, a Kárpátaljai Megyei Bíróság népi ülnöke, közreműködött a bírósági döntések meghozatalában (gálocsi csoport, „2-1.sz. ügy, 1959").

Malasenko, Jevgenij Ivanovics ezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő Különleges Hadtest megbízott törzsfőnöke, közreműködött a forradalom és felkelés vérbe fojtásában.[492]

Malenkov, Georgij Makszimilianovics (1902-1988). Szovjet politikus. Az SZKP KB elnökségének tagja, Budapesti tartózkodása idején Arisztov, Szuszlov, Szerov társaságában 1956 novemberében az SZKP KB elnökségének a „lázadók" tevékenységéről és más fontosabb ese-

[492] Lásd ezzel kapcsolatos visszaemlékezését: Je. I. Malasenko: *A Különleges Hadtest Budapest tüzében...* In: *Szovjet katonai intervenció 1956. – 1956.* 214-217.o.

ményekről folyamatosan jelentéseket küldtek és Kádárral, Münnichel napi kapcsolatban álltak.

Malinyin, Mihail Szergejevics hadseregtábornok, a szovjet fegyveres erők vezérkari főnökének első helyettese, aki az SZKP elnöksége döntését végrehajtotta.

Maljarov, Mihail igazságügyi vezérőrnagy, a KGB nyomozó igazgatóság vezetője, többek között közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok koordinálásában, hazaszállításában 1956 novembere és decembere között.

Mamonov ezredes, a Szovjetunió Belügyminisztériuma 12. gépesített lövészezredének parancsnoka és Prjaha alezredes, az ezred törzsparancsnoka által irányított egységek 1956. november 9-től közreműködtek Budapest városparancsnoka, Szerov hadseregtábornok által kiadott különleges feladatok és operatív harci feladatok, letartóztatások végrehajtásában.

Margitics, Iván Iváné (Beregszász), a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Martin alhadnagy, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya felderítési osztályának nyomozója (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Mikojan, Anasztasz Ivanovics (1895-1978) az SZKP elnökségének tagja, aki 1956-ban részt vett Magyarország sorsával kapcsolatos döntés meghozatalában.

Mirosnyicsenko, V. I. hadnagy, a magyarországi hadműveletekben részt vevő (19742 sz.) gyalogsági ezred tisztje. Marjenko őrnaggyal, Ivanov századossal, Asztasev századossal együttműködve Budakeszi térségének (Remeteszőlős) átfésülése közben közel 20 fiatalt letartóztattak, a Szovjetunióba deportálták.

Mohilevec, a Kárpátaljai Megyei Bíróság népi ülnöke, közreműködött a bírósági döntések meghozatalában (Zihur-ügy, 3379.sz. nyomozati anyag, 1957),

Mojszejev őrnagy, a KGB Drohobicsi Megyei Főosztályának munkatársa, közreműködött a Drohobicsban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics (1890-1986). Szovjet politikus. 1956-1957-ben az állami ellenőrzés minisztere. Az SZKP elnökségi tagja, aki 1956-ban részt vett Magyarország sorsával kapcsolatos döntés meghozatalában.

Novgorodov őrnagy, a belügyminisztérium területi főigazgatóságának titkára, a KGB helyi vezetésével együttműködve felügyelte a letartóztatott magyar állampolgárok ungvári fogadását, börtönbe való elhelyezésüket, kihallgatásukat 1956 novembere és decembere között.

Nyikovszkij, Nyikolaj Taraszovics ezredes, 1956. október 24-én ezrede volt az első, amelyik megjelent Budapesten azzal a céllal, hogy leverjék a magyar felkelést. Rövid időn belül elfoglalt több hidat. Ezredével folyamatosan részt vett az utcai harcokban, s az ellenállás felszámolásában. Ezért a cselekedetéért tüntették ki a Szovjetunió Hőse kitüntetéssel.

Pavlovszkij, N. vezérezredes, Zsukov honvédelmi miniszterrel közösen készített jelentést az SZKP KB elnöksége számára. Magyarországon, ezen belül Budapesten 1956 novemberében zajló helyzetről, az általuk irányított hadműveletekről (a szovjet katonák rendteremtéséről, a „lázadó csoportok", egyes katonai alakulatok lefegyverzéséről, a budapesti „ellenállási gócok" felszámolásáról, Budapest „lázadóktól" való megtisztításáról stb.

Plahov, őrnagy, a magyarországi hadműveletekben részt vevő (19742 sz.) gyalogsági ezred tisztje Érdliget átfésülése közben 8 fiatalt letartóztattak, a Szovjetunióba deportálták.

Poljakov alezredes, a KGB főosztálya 5. (más helyen 4.) osztályának vezetője, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Popik, M. M., a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Popszuj százados, a KGB Krími Területi[493] Főosztálya nyomozati osztályának helyettese közreműködött a Szovjetunióban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

[493] 1954. február 19-én Hruscsov kezdeményezésére az 1945-től már mint Krími terület az Oroszországi Szovjet

Porohnovec, J. V., a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Prihogyko, Afanaszij Lavrentyijevics, az ungvári rádióállomás igazgatója a magyar ötvenhatot lejáratő „szovjet kalózrádió egyik megszervezője.

Puglik, I. a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának felderítési osztálya, a Kárpátaljai Megyei Ügyészség és a Kárpátaljai Megyei Bíróság által kirendelt tolmács (mezőkaszonyi csoport, 2558/1248/3395.sz. nyomozati anyag, 1-2.k. 1957-1958).

Rafalovszki bíró, a Kárpátaljai Megyei Bíróság elnöke, közreműködött a bírósági határozatok meghozatalában, (gálocsi csoport, „2-1. sz. ügy, 1959").

Razszkazanov, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának főnyomozója, közreműködött a letartóztatott és az ungvári börtönbe internált magyar állampolgárok kihallgatásában.

Rjabov gárda vezérőrnagy, a 31. gárda légideszant-hadosztály parancsnoka, közreműködött Veszprém és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok likvidálásában, lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Sesztakov ezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő Különleges Hadtest KGB megbízottja, közreműködött Veszprém és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok likvidálásában, lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Sovkolovics gárdaezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 39. gépesített gárdahadosztály törzskarának vezetője, közreműködött Somogy, Tolna megye és Sárbogárd, Tamási térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Szövetségi Szocialista Köztársaságtól átkerült az Ukrán SZSZK-ba a Perejaszlavi Rada összehívásának 300. évfordulója alkalmából. 1991-ben Krími területből Krími ASZSZK-vá alakult, majd 1992. február 26-án Krími Köztársasággá vált, de Ukrajna része maradt. Területén 2014-ig az Ukrajnához tartozó Krími Autonóm Köztársaság és az ettől különálló Szevasztopol város régiója volt található. A többségben orosz lakosságú félszigetet 2014-ben az ukrán forradalmat követően Oroszország megszállta.

Sponták, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Szagun, a kárpátaljai megyei államügyész, közreműködött a bírósági döntések meghozatalában (Zihur-ügy, 3379.sz. nyomozati anyag, 1957), (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Szavcsuk, P. D. alezredes, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának vezetője, a letartóztatott magyar állampolgárok ungvári fogadását és kihallgatását irányította 1956 novembere és decembere között.

Szerov, Ivan Alekszandrovics (1905-1990) szovjet állambiztonsági tiszt, a KGB elnöke 1954-1958 között. 1956-ban ő vezette a magyar forradalom elleni KGB-műveleteket, irányította a szovjet hadosztályok különleges ügyosztályait, amelynek egységei Magyarország területét átfésülve letartóztatták a fegyveres ellenállást tanúsító „lázadókat", a felbújtókat, a Nagy Imre kormányát nyíltan támogató híveit. Parancsára november végéig az összes letartóztatottakat – 4056 főből több mint 860 főt – katonai fedezettel Csap állomásra, onnan Ungvárra és Sztrijbe szállították. Elrendelte kihallgatásuk lefolytatását, róluk nyomozati anyagot készíttetett.

Továbbá ellenőrizte, irányította, segítette „Münnich elvtárs és Kádár elvtárs" rendteremtési tevékenységét, a szovjet típusú magyar „politikai ügyosztály" és részlegei megszervezését a megyékben: hírszerzés, kémelhárítás, titkosrendőrség, operatív technikai nyomozó és információs szolgálat.

Szinyeckij gárdaezredes, a 31. gárda légideszant-hadosztály törzskarának vezetője. Közreműködött Veszprém és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok likvidálásában, lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Szinyko százados, a KGB Kijev Megyei Főosztályának főnyomozója, közreműködött a Szovjetunióban fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Szleszarenko főhadnagy, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya nyomozati osztályának nyomozója, közreműködött az ungvári börtönben fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Szmirnov, Sz. ezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő KGB-ügyosztályának helyettes vezetője, a (255573. sz.) Különleges Hadtest KGB-munkatársaival, köztük Barisev alezredessel, az 54748. sz. katonai alakulat KGB-ügyosztálya vezetőjével, Szerov KGB elnök utasításának értelmében leleplező anyagokat gyűjtöttek a magyar hazafiakról, majd meghozták a döntést a letartóztatásukról, 1956. november 4-e és 1957. január 1-je között 14 865 személyt ejtettek foglyul, ebből 1389 személyt kiszűrtek, akik a fegyveres csoportokhoz tartoztak, őket átadták a magyar rendőri szerveknek további nyomozás lefolytatása céljából. A többieket szabadon engedték. Továbbá a KGB operatív tisztjein és az ügynöki megfigyelőkön keresztül szigorúan ellenőrizték a Magyarországon állomásozó hadosztályok alakulatainak katonai és tiszti állományát. Kiszűrték a szovjetellenes provokátorokat, a katonai fegyelem megsértőit, a parancsmegtagadókat, az önkényeskedő bosszúállókat, elfogták a katonaszökevényeket, letartóztatták a súlyos kihágások elkövetőt, akik fölött a katonai törvényszékek ítélkeztek.

Szokolov altábornagy, a KGB felső vezetőségének tagja, az általa vezetett egység felügyelete alá helyezték a szovjet küldöttséggel tárgyalásokat folytató magyar delegáció tagjait és kíséretüket, hogy elkülönítve őrizzék és hallgassák ki őket, erről nyomozati anyagot állítsanak össze.

Szolohin százados, a KGB Herszon Megyei Főosztálya nyomozati osztályának főnyomozója, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Szubbotyin vezérezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 27. szovjet gépesített hadosztály törzskarának vezetője, alakulataival közreműködött a magyar-osztrák határ térségének átfésülésében, a Nyugatra menekülők begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Szuhonoszova, a Kárpátaljai Megyei Bíróság bűntetőügyekben illetékes kollégiuma által kirendelt ügyvéd (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902–1982) szovjet politikus és ideológus volt, az SZKP KB elnökségének tagja, aki részt vett Magyarország sorsával kapcsolatos döntés meghozatalában.

1956. november 12-én Arisztov A. társaságában Budapestről a Kreml vezetőinek több helyzetértékelő jelentéseket küldött.

Tarkanov, a Kárpátaljai Megyei Bíróság népi ülnöke (nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Teszljukov alezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 31. légideszant-hadosztály (a 62 924. katonai alakulat) különleges ügyosztályának vezetője, alakulataival közreműködött Veszprém és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok likvidálásában, lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Teszlovics, A. V., a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Tirticsnik ezredes, a KGB drohobics megyei, sztrij járási megbízottja a letartóztatott magyar állampolgárok Sztrij városban történő fogva tartását, kihallgatását felügyelte.

Tokar bíró, a Kárpátaljai Megyei Bíróság elnöke, közreműködött a bírósági döntések meghozatalában (nagyszőlősi csoport, 2558/3385. sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Topicsov, L. N. főhadnagy, konvojparancsnok egységével közreműködött a magyar letartóztatottak ungvári börtönbe való deportálásában, majd hazaszállításukat is ő hajtotta végre.

Tóth Irén Sándoré, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Turjanica, Vaszilij (Munkács, 1922), a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Tyulkin, a KGB megbízott nyomozója, közreműködött a fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Utkin alezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 39. gárda gépesített hadosztály különleges ügyosztályának vezetője, alakulataival közreműködött Somogy megye és térsége átfésülésében, a „lázadó" csoportok lefegyverzésében, begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Uvin százados, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya felderítési osztályának vezető nyomozója, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában. (Továbbá hozzá tartozott a nagyszőlősi csoport, 2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957), (mezőkaszonyi csoport, 2558/1248/3395. sz. nyomozati anyag, 1-2.k. 1957-1958).

Varga Magdolna Andrásé, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Vas Iván, az UKP kárpátaljai területi pártbizottság első titkára, közreműködött a Kreml vezetőivel a Kárpátaljáról irányított magyar forradalom elfojtásában.

Veres, a Kárpátaljai Megyei Bíróság népi ülnöke, közreműködött bírósági döntések meghozatalában (gálocsi csoport, „2-1.sz. ügy, 1959").

Viznickij, Jurij, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztályának megbízott tolmácsa, közreműködött a letartóztatott és a Szovjetunióba internált magyar állampolgárok kihallgatásánál.

Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1969), a Szovjetunió marsallja. Sztálin halála után a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, aki 1956-ban részt vett Magyarország sorsával kapcsolatos döntés meghozatalában.

Zajcev vezérezredes, a magyarországi hadműveletekben részt vevő 27. szovjet gépesített hadosztály parancsnoka, alakulataival közreműködött a magyar-osztrák határ térségének átfésülésében, a Nyugatra menekülők begyűjtésében, Ungvárra küldésében.

Zimarin főhadnagy, a KGB megbízott nyomozója, közreműködött a fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

Zudov százados, a KGB Kárpátaljai Megyei Főosztálya nyomozati osztályának főnyomozója, közreműködött az Ungváron fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában. Hozzá tartozott a Zihur-ügy, 3379.sz. nyomozati anyag, 1957.

Zsukov, Georgij Konsztantyinovics (1896-1974) a SZU marsallja, a Szovjetunió honvédelmi minisztere.

Az SZKP KB elnöksége számára a magyarországi helyzetről, az általa irányított hadműveletekről (a szovjet katonák rendteremtéséről, a „lázadó csoportok", egyes katonai alakulatok lefegyverezéséről, a budapesti „ellenállási gócok" felszámolásáról, Budapest „lázadóktól" való megtisztításáról stb. 1956. novemberében helyzetértékelő jelentéseket készített.

Zsukov, a KGB nagyszőlősi járási rangidős operatív megbízottja, hozzá tartozott többek között a nagyszőlősi csoport (2558/3385.sz. nyomozati anyag, 1-4.k. 1957).

Zsupanenko, O. főhadnagy, a KGB Kirovográd Megyei Főosztálya nyomozati osztályának nyomozója, közreműködött a fogva tartott magyar hazafiak kihallgatásában, a nyomozati anyag összeállításában.

MAGYARORSZÁG. A SZOVJET FEGYVEREK ÁRNYÉKÁBAN LÉTREJÖTT KÁDÁR-KORMÁNY

Apró Antal (1913-1994). Kommunista politikus. November 2-án a tököli szovjet parancsnokságra menekült, majd Szolnokra vitték. November 4-től a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányban az iparügyek vezetésével bízták meg. 1956. november 7-től az MSZMP IIB tagja. Személyesen felügyelte Nagy Imre és mártírtársainak koncepciós perét; 1958. június 17-én ő jelentette be a Parlamentben Nagy Imre és három társa kivégzését, amelyet a „nép jogos elégtételének... az ellenforradalom méltó megbosszulásának" nevezett (Wikipédia).

Dögei Imre (1912-1964). Kommunista politikus, miniszter. 1956. október 15-én Olaszországba utazott az Olasz Földműves, illetve Fogyasztási Szövetkezetek Központja által rendezett ünnepségekre, s Magyarországra kerülő úton, néhány napos csehszlovákiai tartózkodás után, csak a Kádár-kormány megalakulása után tért haza. Az MSZMP IKB, illetve KB tagja1956. november 7.-1960. február 12. között. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagja 1956. november 4.-1957. május 9. között (Wikipédia).

Horváth Imre (1901-1958). Kommunista politikus. A forradalom alatt október 30-án Nagy Imre megbízásából az ENSZ-közgyűlésre utazott. Bécsbe érkezvén, azonban Prágán át Moszkvába repült. November 2-án Nagy Imre átvette tőle a külügyminiszteri tárcát. Moszkvában november 2-án találkozott Kádár Jánossal. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányban a külügyek vezetésével bízták meg. 1956. november 10-től az MSZMP IKB, majd KB tagja (Wikipédia).

Kádár János (1912-1989). Kommunista politikus. Moszkovita, kemény vonalas pártvezető. November 1-jén Münnich Ferenccel együtt átállt a szovjetekhez, és elhagyta Magyarországot.

November 2–4. között Moszkvában részt vett az SZKP KB Elnökségének ülésein, a szovjet vezetés őt nevezte ki az ellenkormány élére. November 4-én rádióközleményben jelentette be a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulását, s a nap folyamán szovjet katonai géppel vitték Szolnokra. November 7-én a szovjet hadsereg Budapestre szállította, és Dobi István kinevezte a Minisztertanács elnökévé. Az ő nevéhez fűződik az 1956-os forradalom leverése megtorlással – sortüzekkel, a forradalmi események során „politikailag kompromittálódott" (vagyis a kommunista hatalom számára megbízhatatlannak bizonyult) rendőrségen és honvédségen belüli „politikai tisztogatással"; koncepciós perekkel és több száz kivégzettel. A sok ezer börtönbe zárt mellett több ezer ember vesztette el egzisztenciáját is a rendszerváltásig. Moszkvabarát külpolitikai irányzata lehetővé tette, hogy a belpolitikában mérsékelt reformokat engedjen meg. A megtorlás évei utáni enyhülés eseményeiben betöltött szerepe már sokkal ellentmondásosabb, vitatottabb (kemény diktatúrából „legvidámabb barakk"). Bár sosem volt személyesen korrupt, előfordult, hogy a hatalom más tagjainak korrupt ügyleteit elnézte. Mindössze néhány órás különbség van a halála és a kommunista Nagy Imre volt miniszterelnök és társainak legfelsőbb bírósági rehabilitációjának kihirdetése között (e tekintetben sorsa tragikus, legmélyebb félelmei keltek életre). Kádár János feljegyzéseinek egykorú, hiteles gépelt másolatát a Belügyminisztérium Történeti Irattára titkosítva őrzi (Wikipédia).

Kossa István (1904-1965). Kommunista politikus. Az 1956-os forradalom idején október 27-től november 3-ig Nagy Imre nemzeti kormányában a pénzügyeket irányította, csakúgy, mint a Kádár-féle Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjaként november 12-től.

Marosán György (1908-1992). Kommunista politikus. November 2-án Tökölre ment a szovjet katonai parancsnokságra. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány és 1956. november 7-től az MSZMP IKB tagja.

Münnich Ferenc (1986-1967). Kommunista politikus, NKVD-ezredes. moszkovita, keményvonalas pártvezető. „1956. november 1-jén Jurij Andropov hívására Kádár Jánossal együtt a szovjet nagykövetségre ment, s még aznap éjjel vele együtt Moszkvába repült. A szovjet pártvezetés eredetileg őt akarta az ellenkormány élére állítani, de végül – Tito javaslatát elfogadva – Kádár mellett döntöttek.

Így Münnich november 4-én a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyetteseként tért vissza Magyarországra, november 12-én megbízták a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek vezetésével. Tagja lett a széthullott MDP utódaként megalakított Magyar Szocialista Munkáspárt vezető testületeinek, az Ideiglenes Intéző Bizottságnak és az Ideiglenes Központi Bizottságának (1957. júniustól Politikai Bizottság és Központi Bizottság). Ő szervezte meg a Magyar Forradalmi Honvéd Karhatalmat, amelynek kegyetlenkedéseiről elhíresült tagjait közkeletűen csak pufajkásoknak nevezték, és állíttatta fel a Munkásőrséget. Miniszterségе idején dördültek el a tüntetők elleni sortüzek a vidéki városokban (Salgótarján, Miskolc, Eger).” (NEB)

Rónai Sándor (1892-1965) Kommunista politikus. 1956. november 4-től 1957. február 28-ig az Országgyűlés elnökeként a magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagja, november 12-étől a kereskedelmi tárca vezetője volt.

***

Nagy Imre és társai pere az 1956-os magyar forradalmat követő titkos koncepciós per 1958. január 28. és június 15. között, a Nagy Imre-kormány illetve a ‚Nagy Imre-csoport' ellen. Az ítéletet 1958. június 15-én hirdették ki.

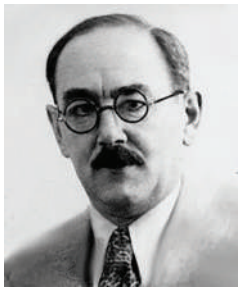

Nagy Imrét halálra és teljes vagyonelkobzásra, ***Gimes Miklóst*** halálra, ***Maléter Pált*** halálra, ***Kopácsi Sándort*** életfogytiglani börtönre, ***Donáth Ferencet*** 12 évi börtönre, ***Jánosi Ferencet*** 8 évi, ***Tildy Zoltánt*** 6 évi börtönre, ***Vásárhelyi Miklóst*** pedig 5 évi börtönre ítélték. A halálraítélteket másnap hajnalban fölakasztották.

E pernek áldozatul esett még ***Szilágyi József*** (1917–1958) és ***Losonczy Géza*** (1917–1957). Utóbbi még a tárgyalások megkezdése előtt elhunyt.

A KGB-vezető, ***Ivan Szerov*** naplója szerint „*Nagy Imre további sorsáról az új magyar vezetés döntött. Jóllehet eközben ők tanácskoztak Moszkvával. Nagy Imre kivégzése teljes mértékben terheli az új magyar vezetés lelkiismeretét. Én úgy hiszem, Kádár ezáltal igyekezett eltüntetni annak nyomait, hogy együttműködött Nagy Imrével. Ők ugyanis együtt meg akarták dönteni Gerő hatalmát, aki Rákosi embere volt.*”[494] Közismert a KGB ügynökök és elhárítók szerepe a forradalom leverésében, Az is vitathatatlan, hogy szovjet tanácsadóként segítették a magyar hatóságok szerveit a megtorlások végrehajtásában.

A rendszerváltozáskor, 1989-ben került sor rehabilitálásukra és ünnepélyes újratemetésükre. Nagy Imre kivégzett miniszterelnök újratemetésekor, 1989. június 16-án a Hősök terén tartott megemlékezésen ***Mensáros László, Rékasi Károly*** és ***Orosz Helga*** háromnegyed órán át 235 kivégzett nevét olvasta fel a tömegnek – de már ekkor világos volt, hogy a lista valójában hosszabb. A legújabb adatok szerint Kádár konszolidációja alatt 350-500 embert ítéltek halálra és kb. 10 000-et börtönbüntetésre. Körülbelül 200 000 magyar állampolgár hagyta el hazáját.

Néhány statisztikai adat a forradalomról az 1956 Kézikönyve III. kötete alapján. Magyar vesztességek 1956.október 23 és december 31 közt: 2652 fő halott (Budapesten 2045), 19 226-an (Budapesten 16700-an) sebesültek meg.

A szovjet hadsereg vesztességei a magyarországi hadműveletekben: a bevetett 58 821 katonából 669 tiszt, tiszthelyettes, sorkatona harcközben vesztette életét, 1549-en megsebesültek, 54-en eltűntek.[495] A szovjet élőerő-veszteség tehát összesen 2260 fő volt. A harcokban tanúsított teljesítménye okán 26 fő érdemelte ki a Szovjetunió Hőse címet, közülük 14-en ezt posztumusz kapták meg.

[494] Kun Miklós: *Rejtélyes XX. század, Megindulnak a második szovjet intervenció előkészületei*; dokumentumfilm sorozat, MTV, 2016. december 17.https://nava.hu/id/3098586/

[495] Hiányzó lapok 1956 történetéből, i. m. 142. o.

A Szovjetunióban Moszkvától 300 km-re keletre alakították ki a 3857-es számú „magyar tábort", ahová a magyar forradalommal rokonszenvező tiszteket és katonákat telepítették.[496]

A rendszerváltozás után, 1992. novemberében ***Borisz Jelcin*** orosz államfő magyarországi látogatása során az Országgyűlésben mondott beszédében megkövette a magyar nemzetet az 1956-os szovjet beavatkozásért.

[496] Györkei Jenő – Horváth Miklós: *Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez. Szovjet katonai intervenció 1956.* Második javított kiadás. Budapest, 2001; Horváth Miklós: 1956 hadikrónikája. Budapest, 2003.

FONTOSABB ESEMÉNYEK KRONOLÓGIÁJA, 1953–2020

1953

1953. március 5. – ***J. V. Sztálin*** halála. Az új szovjet vezetés legfőbb alakjai: ***G. M. Malenkov*** miniszterelnök és KB titkár, ***L. P. Berija*** miniszterelnök-helyettes és belügyminiszter, ***V. M. Molotov*** miniszterelnök-helyettes és külügy, ***K. G. Vorosilov*** a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke, ***Ny. Sz. Hruscsov*** az SZKP KB titkára.

1953. március 27. – A Szovjetunióban amnesztiában részesítették mindazokat, akiket öt évnél rövidebb időre ítéltek el.

1953. július 10. – Moszkvában közlemény jelenik meg, mely szerint ***L. P. Beriját*** megfosztották összes funkciójától, kizárták a pártból, letartóztatták, majd – a hivatalos közlés szerint – kivégzik.

1953. szeptember 3-7. – ***Ny. Sz. Hruscsovot*** választják az SZKP KB titkárává.

1955

1955. február 8. – ***G. M. Malenkov*** szovjet miniszterelnököt, a gazdasági és a politikai változások kezdeményezőjét leváltják. Helyére ***Ny. A. Bulganyin*** kerül.

1955. május 14. – A Varsói Szerződés aláírása.

1955. november 17. Az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete az 1941 -1945. évi nagy honvédő háború idején a megszállókkal közreműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről. Az amnesztiarendelet nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai magyar, német és más nemzetiségű térhetett haza a szibériai lágerekből. Az életben maradottakat még sok esztendőn keresztül a bizalmatlanság övezte a helyhatóság részéről is, mint volt elítélteket a szovjet nép ellenségeinek tartották őket.

1955. november 20. és 22. – Két csoportban hazatér a Szovjetunióból mintegy 1200 volt politikai elítélt.

1955 ősze – A Nagyszőlősi 3. sz. Középiskolában és Ungváron megalakult a politizáló fiatalok csoportja. Titkos összejöveteleket szerveznek, röplapokat terjesztenek.

1956

1956. február 14-25. – Az SZKP XX. kongresszusa. Fordulópont az SZKP és a nemzetközi kommunista mozgalom politikájában és ideológiájában. A kongresszus zárt ülésén ***Hruscsov*** pártfőtitkár négy órás beszédében ismerteti Sztálin bűneit. A beszédet Magyarországon 33 évvel később, 1989-ben hozták nyilvánosságra.

1956. június 22-23. – A szocialista országok vezetőinek csúcstalálkozója Moszkvában a Jugoszláviához való közeledés jegyében. ***Hruscsov*** hangot ad a lengyelországi feszültség miatti aggodalmainak.

1956. június 28. – A lengyelországi Poznanban mintegy ötvenezer munkás vonul az utcára, kenyeret és szabad választásokat követelve. A biztonsági erők fegyverrel verik szét a tüntetést, ötven halott, háromszáz sebesült, több mint háromszáz letartóztatott.

1956. június 30. – A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága határozatot hozott a személyi kultusz következményeinek felszámolásáról.

1956. július 17. – Váratlanul Budapestre érkezik ***A. Mikojan,*** s közli ***Rákosival*** leváltását.

1956. szeptember 17. – Az Írószövetség közgyűlésen ***Nagy Imre*** mellett tüntet. Az új elnökségből kihagyták a kompromittálódott írókat *(**Darvas József, Illés Béla, Gergely Sándor, Urbán Ernő, Sándor Kálmán***), helyettük az irodalmi életből addig kiszorított pártonkívülieket és pártellenzékieket választanak (***Németh László, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Ignotus Pál, Fodor József, Tersánszky Józsi Jenő, Kassák Lajos,*** illetve ***Háy Gyula, Déry Tibor, Zelk Zoltán, Benjámin László, Kuczka Péter, Kónya Lajos, Örkény István***.) Főtitkár: ***Erdei Sándor.***

1956. október 19-21. – A Lengyel Egyesült Munkáspárt KB 8. plénuma. A szovjet fegyveres fenyegetéssel dacolva ***W. Gomulkát*** választják meg újra első titkárrá. A lengyelországi válság és annak sikeres

megoldása közvetlenül befolyásolja és sietteti a magyarországi eseményeket.

1956. október 20. – A szovjet vezetők elhagyják a lengyel fővárost, majd ***Gomulka*** a KB ülésén síkraszáll a szocialista országok teljes függetlensége mellett.

1956. október 23. – A budapesti egyetemisták békés tüntetése fegyveres felkelésbe csap át. Kezdetét veszi a forradalom és a szabadságharc.

1956. október 25. – Megalakul a ***Nagy Imre***-kormány.

1956. október 29. – A szovjet csapatok megkezdik kivonulásukat Budapestről.

1956. október-november – A budapesti népfelkeléssel kapcsolatos események lelki megrázkódtatást okoznak a kárpátaljai magyarság körében is. További röplapterjesztő csoportok alakulnak Mezőkaszonyban, Gálocson.

1956. november 1. – ***Nagy Imre*** bejelenti Magyarország semlegességét és kilépését a Varsói Szerződésből.

1956. november 3. – Ungváron magyar szerkesztőkkel korrigáltatták nyelvhelyességi szempontból ***Kádár János*** másnapi, szolnoki beszédét, amit oroszból fordítottak.

1956. november 1–3. – ***Kádár János*** Moszkvából hazatérőben, Munkácson áll meg, hogy előkészítsék szolnoki beszédét, illetve felhívását a magyar néphez, miszerint megalakult a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. A *Kádár–Münnich* nyilatkozatot ***Sándor László*** szerkesztő olvasta be az ungvári „kalóz rádióban".

1956. november 4. – A szovjet csapatok megtámadják Budapestet. A Szovjetunió fegyveres erőinek segítségével megkezdődik a magyarországi népfelkelés vérbe fojtása. A késő esti órákban ***Kádár János*** kormánya táviratot intéz az Egyesült Nemzetek Szervezete főtitkárához. (Érvénytelennek nyilvánítja ***Nagy Imrének*** a „magyar kérdésre" vonatkozó jegyzékeit).

1956. november 6. – A budapesti szovjet katonai egységek városparancsnokának, ***K. Grebennyiknek*** első számú parancsa megjelenik. Este 7-től reggel 7-ig kijárási tilalmat rendel el, s közli, hogy mindenki köteles ellentmondás nélkül teljesíteni a szovjet járőrök utasításait.

1956. november eleje – Mezőkaszonyban három tizennyolc éven aluli fiatal, csoportot alkotva röplapokat terjeszt, fegyveres felkelésre bíztatva a Bereg-vidéki lakosokat.

1956. november közepe – Gálocson 56-tal szimpatizáló három fiatal a II. világháborúból visszamaradt fegyvereket rejteget, szovjetellenes tartalmú röplapokat terjeszt. Az egyik röplapjuk szövege így kezdődött: *„A véreskezű szovjet diktátorok vérbe fojtották a magyar forradalmat."*

1956. november 8. – Az általános szovjet hadművelet folyamán letartóztatottak közül a KGB tisztjei mintegy ezer főt Csap állomásra irányítottak Magyarországról.

1956. november 11. – Magyarországon véget ér a fegyveres ellenállás. Másnap felmentik ***Nagy Imre*** kormányát (a miniszterelnököt később társaival együtt kivégzik) és megalakul ***Kádár János*** kormánya.

1956. november 15. – Az ungvári börtönben a belügyminisztérium jelentése szerint 846 magyarországi fogoly volt, közöttük 23 nő. Közülük 463 főt további fogvatartás céljából Sztrij város és a Drohobicsi terület börtöneibe szállítottak.

1956. december 10-20. – Leponyvázott teherautókon a magyarországi letartóztatott felkelőket visszaszállítják, s átadják őket a megyei börtönöknek.

1956. november 16. – Asztély határában a szovjet határőrök elfogtak három iskolást, akik át akartak jutni a szovjet-magyar határon a magyarországi felkelők megsegítésére siettek. A feltartóztatott benei fiatalokat átadták a beregszászi KGB munkatársainak, akik a letartóztatott fiatalokat kihallgatták, majd szabadlábra helyezték és szigorú megfigyelésben részesítették őket.

1956. december közepe – A Nemzetközi Vöröskereszt és más nemzetközi szervezetek erőteljesen tiltakoznak amiatt, hogy a magyar letartóztatottakat a KGB parancsnoksága Szibériába akarja szállítani. A szovjet hatóság az ezzel kapcsolatos előkészületeket a nemzetközi nyomás hatására leállítja**.**

1957

1957. január 18. – A belügyminiszter felfüggeszti a Magyar Írók Szövetségének működését. Az intézkedés gyakorlatilag az Írószövetség megszűntetését jelenti. ***Szabó Pál*** a *Népakarban* lojalitási nyiltkozatot tesz.

1957. június 17. – A KGB őrizetbe veszi a nagyszőlősi magyar iskola politizáló csoportjának 5 tagját – ***Dudás Istvánt, Varga Jánost, Illés Józsefet, Kovács Zoltánt és Milován Sándort***. Őket az ungvári börtönbe hurcolják. A hatóságok megvárták, amíg a diákok leérettségiznek és befejezik az iskolai évet. Letartóztatásukat követően a kihallgatás két hónapja alatt az ungvári KGB-börtönben voltak. Ez idő alatt egyenként többször, hosszabb-rövidebb ideig tartó kihallgatáson vettek részt. A kihallgatás orosz nyelven zajlott, tolmácsot nem kaptak.

1957. augusztus 26–27. – A Kárpátaljai Területi Bíróság az Ukrán Bűntető Törvénykönyv 54. § 10. és 11. bekezdése alapján ítéletet hirdetett a nagyszőlősi politizáló csoport ügyében, „szovjetellenes propaganda, nemzeti érzések felhasználása" stb. címen. Az idősebbeket, ***Illés Józsefet, Kovács Zoltánt*** és ***Dudás Józsefet*** a Mordvin ASZSZK-beli 7. számú Gulág táborba, ***Varga Jánost*** szintén a mordvinföldi 11. sz. politikai lágerbe hurcolták. ***Milován Sándor*** kiskorúnak számított, ezért a „gyetszkájá trudovájá kolonyijá"-ba, azaz nevelő-javító intézetbe, a rovnói megyéhez tartozó dubnói kolóniába került.

1958

1958. január 2. – A Kárpátaljai Területi Bíróság az Ukrán Bűntető Törvénykönyv 54. § 10. és 11. bekezdése alapján ítéletet hirdetett a mezőkaszonyi politizáló csoport ügyében, *„szovjetellenes propaganda, nemzeti érzések felhasználása"* stb. címen. ***Szécsi Sándort*** hat év, ***Ormos Istvánt*** és ***Ormos Máriát*** négy év szabadságvesztésre ítélik (1991. november 11-én rehabilitálták őket).

1958. március 27. – ***Ny. Sz. Hruscsov*** párttisztségének megtartása mellett a Szovjetunió miniszterelnöke lesz.

1958. június 17. – Budapesten közzéteszik az igazságügyminiszter közleményét a **Nagy Imre** és társai ellen lefolytatott büntetőeljárásról és a halálos ítéletek végrehajtásáról.

1958. július 15. – Aláírják a magyar-szovjet bűnügyi jogsegélyegyezményt, amelyet az 1958.évi 38.tv-ben erősít meg az Országgyűlés. Ennek hatálybalépésével megjelenik a hazatért volt szovjet elítéltek erkölcsi bizonyítványában a szovjet katonai bíróságok ítélete.

1958 novembere – Letartóztatták a gálocsi csoport tagjait.

1958. december 2. – Huszton letartóztatták ***Gecse Endre*** református lelkészt.

1959

1959. január 4. – ***Gecse Endre*** belehalt a kínzásokba.

1959. január 7. – ***Gecse Endre*** lelkészt a nyilvánosság kizárásával hantolták el az ungvári Kapos utcai temetőben.

1959. január 30-31. – A Kárpátaljai Területi Bíróság ítéletet hirdetett a gálocsi fiatalok ügyében, akik 1956-1958 között röplapokat terjesztettek, fegyvert gyűjtöttek és rejtegettek. ***Pasztellák Istvánt*** és ***Perduk Tibort*** két évi szabadságvesztésre ítélték, ***Molnár Lászlóval*** szemben megszüntették az eljárást.

1959. május 22. – A nagyszőlősi szovjetellenes politizáló csoport tagjait feltételesen szabadlábra helyezték az amnesztia alapján.

1959. szeptember 18. – ***Perduk Tibor,*** a gálocsi csoport tagja ezen a napon amnesztiával szabadult.

1959. július 6. – Az 1956 őszén aktívan tevékenykedő kárpátaljai fiatalok közül való ***Ormos István,*** a kaszonyi csoport tagja a legkésőbb szabadult a Mordvin ASZSZK 11. sz. politikai lágeréből.

1960

1960. április 1. – Részleges politikai amnesztia Magyarországon. Hatálya alá esnek azok, akiket 1957. május 1-jénél nem későbbi cselekmény miatt hat évnél nem hosszabb büntetésre ítéltek. Egyéni kegyelemmel szabadul többek között ***Déry Tibor*** író.

1961

1961.október 17-31. – Az SZKP XXII. kongresszusa határozatot hozott arról, hogy *Joszif Sztálin* koporsóját eltávolítják a Vörös téri mauzóleumból.

1962

1962. október 20. – Magyar-amerikai titkos tárgyalások eredményeképpen szóbeli megállapodás születik 1956 következményeinek kölcsönös felszámolásáról: egyfelől általános amnesztia, másfelől a magyar kérdés levétele az ENSZ napirendjéről.

1963

1963. március 21. – ***Kádár János*** az Országgyűlésben jelenti be az általános amnesztiát. Az amnesztia nem terjed ki néhány száz főre: a fegyveres harcokban részt vett és gyilkossággal vádolt elítéltekre, a hűtlenségért elítéltekre, valamint a visszaesőnek minősítettekre.

1964

1964. október 14. – A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának plénuma fölmenti ***N. Sz. Hruscsovot*** első titkári, a Legfelsőbb Tanács Elnöksége pedig október 15-én miniszterelnöki tisztségéből; utóda az első titkárságban ***L. I. Brezsnyev,*** a miniszterelnökségben ***A. N. Koszigin.***

1965

1965 folyamán – Megjelent ***Kovács Vilmos*** *Holnap is élünk* c. regénye (ungvári Kárpáti Kiadó), amely nyomtatásban első ízben említette a jogfosztott magyarság tragikus eseményét, a magyar férfiak *„háromnapos munkára"* történt elhurcolását. Később a hatóság betiltotta a regény terjesztését, kivonták a könyvtárakból is.

1966

1966. szeptember 9. – Budapesten aláírják az új szovjet-magyar barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.

1968. június 27. – Csehszlovákiában kiadják a „2000 szó" című felhívást a kommunista párt politikája ellen.

1968. augusztus 21. – A bolgár, a lengyel, a magyar, a német és a szovjet hadsereg egységei bevonulnak Csehszlovákiába, hogy a csehszlovák pártvezetőknek segítséget nyújtsanak a népfelkelés veszélyének elhárításához.

1970

1970. december 14. – Súlyos zavargások a lengyelországi Gdanskban.

1982

1982. november 10. – Meghalt ***L. I. Brezsnyev.***

1982. november 12. – Az SZKP KB főtitkárává ***Jurij Andropovot*** választották meg.

1984

1984. február 9. – Meghalt ***Jurij Andropov,*** az SZKP KB főtitkára, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke.

1985

1985. március 11. – Az SZKP KB plénumának soron kívüli ülésén ***Mihail Gorbacsovot*** választják a párt főtitkárává. A Szovjetunióban kezdetét veszi a peresztrojka (a társadalom gyökeres átalakítása).

1989

1989. február 26. – Ungváron a Területi Ismeretterjesztő Társaság székházának nagytermében megalakul a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ). Elnöke ***Fodó Sándor.***

1989. június 16. – Budapesten a Hősök terén százezrek rótták le kegyeletüket és emelkedett gyásszal búcsúzott az ország 1956 vértanúitól, Nagy Imre-per öt kivégzettjétől és a hatodik, az ismeretlen 56-os mártír koporsójától. Koszorút helyezett el Nagy Imre és mártírtársai, valamint az ismeretlen forradalmár koporsójánál számos külföldön működő magyar szervezet, köztük a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség küldöttsége. ***Fodó Sándor*** elnök és ***Dupka György*** felelős titkár is fejet hajtott a ravatalnál és díszőrségben álltak. Ezután ***Vásárhelyi Miklós,*** a TIB elnöke, továbbá ***Rácz Sándor, Mécs Imre, Zimányi Tibor, Király Béla*** és az ifjúság, a rabságot leküzdő, a függetlenségért kiálló eszme jegyében ***Orbán Viktor*** mondta el búcsúbeszédét. Orbán Viktor nagyhatású szónoklatát követően a menet elindult a Rákoskeresztúri új köztemető felé, ahol a 301-es parcellában gyász-

szertartás keretében örök nyugalomra helyezték az 56-os hősök földi maradványait, akik a magyar függetlenségért áldozták életüket.

1990

1990. március 10. – Moszkvában kormányközi megállapodást írtak alá a szovjet csapatok teljes kivonásáról Magyarország területéről.

1991. április 17. – Az Ukrán SZSZK ezen a napon kiadott rehabilitációs törvénye alapján a közeli hónapokban az 56-tal kapcsolatban elítélt fiatalokat rehabilitálták, az erről szóló igazolványt mindegyikük kézhez kapta.

1991. augusztus 24. – Az Ukrán Legfelsőbb Tanács megszavazza az Ukrajna függetlenségéről szóló határozatot.

1991. október 21-23. – ***Dupka György*** felelős titkár előterjesztésében a KMKSZ Elnöksége memorandumot adott ki az 1956-os magyarországi forradalom évfordulójára. *„A magyarság e napokban szerte a világon az 56-os magyar ifjakra emlékezik* – szögezi le a nyilatkozat, többek között kiemeli azt is–, *hogy büszkén emlékezünk a kárpátaljai 56-os magyar fiatalokra és mindazokra, akiknek a testét-lelkét meggyötörte az idegen hatalom, az idegen eszme... A forradalmi eszméket terjesztő fiatalok egy csoportját is börtönbe vetették. Ungváron tartották fogva a magyarországi felkelők egy csoportját... Emlékezünk rájuk és mindazokra, akik a győzelemre vitt kelet-európai demokrácia és szabadság előharcosai voltak."*

Ezen a napon Kárpátalja történetében először gyűltek össze Ungváron a KMKSZ városi szervezetének kezdeményezésére az értelmiségiek, hogy megemlékezzenek a magyarság életének egyik legfontosabb eseményéről, az 1956-os forradalomról, s méltassák a kárpátaljai magyar politikai foglyok bátor tetteit. Valamennyiüket rehabilitálták.

1991. december 1. – Ukrajna független állammá vált.

1992

1992. május 16. – ***Dupka György*** megyei képviselő szerkesztésében *Akikért a harang nem szólt...* címmel a *Kárpáti Igaz Szóban* rovat indult. Egy teljes újság oldalon először van módjában tájékoztatni az

olvasókat azokról a bátor férfiakról, akiket a szovjet hatóság az 1956-os „izgatásért" vontak felelősségre és akiknek az ügyével a területi rehabilitációs bizottság behatóan foglalkozott. Bemutatásra kerül a gálocsi mártír tiszteletes: *Ki volt Gecse Endre?* címmel. ***Illés József*** és ***Varga János*** 56-os elítéltek *„Egy megjelent interjú margójára"* című írásukban részletesen leírják a nagyszőlősi politizáló csoport tevékenységének hiteles történetét, és tagtársaik bátor helytállását, akiket már rehabilitáltak.

1992. október 24-25. – A KMKSZ gálocsi alapszervezete a templom belső falán emléktáblát avatott ***Gecse Endre*** lelkész tiszteletére, akit az ungvári börtönben halálra kínoztak. Tetemét október 24-én az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték Gálocsba és ott örök nyugalomra helyezték.

1992. március 7. – A KMKSZ harmadik közgyűlésén ***Milován Sándornak,*** a szövetség itt megválasztott alelnökének ***Povázsai Sándor,*** a Magyar Köztársaság megbízott főkonzulja ***Göncz Árpádnak,*** a Magyar Köztársaság elnökének nevében átnyújtotta az 1956-os Emlékérmet.

1992. április 15. – ***Dupka György,*** a területi tanács képviselője, a rehabilitációs bizottság magyar csoportjának vezetője nyílt levélben fordult ***Göncz Árpádhoz,*** a Magyar Köztársaság elnökéhez, hogy egyformán értékelje mindazok tevékenységét, akik az 1956 eszméit követve példamutatóan helytálltak Kárpátalján. Így az 1956-os Emlékérem adományozását kérte mindazoknak, akik a politikai lágerekben raboskodtak.

1993

1993. február 28. – ***Horváth Sándor*** a Kárpátaja 2. számában ***Varga Jánossal*** beszélget, akit az 1956-os forradalomban vállalt szerepe miatt, röplapok terjesztéséért 1957-ben börtönbüntetésre ítéltek.

1993. március 13. – A KMKSZ negyedik közgyűlésén az előző évben kitüntetett ***Milován Sándor*** után ***Dupka György*** megyei képviselő, a rehabilitációs bizottság tagjának kezdeményezésére, ***Povázsai Sándor*** ungvári konzul közreműködésével ***Göncz Árpád*** köztársasági elnök *56-os Emlékéremmel* tüntette ki a nagyszőlősi cso-

portból ***Varga Jánost, Illés Józsefet, Kovács Zoltánt, Dudás Istvánt*** (posztumusz), a mezőkaszonyi csoportból ***Ormos Istvánt, Ormos Máriát, Szécsi Sándort;*** a gálocsi csoportból ***Gecse Endre*** református tiszteletest (posztumusz), ***Pasztellák Istvánt, Perduk Tibort és Molnár Lászlót.***

1993. október 31. – A *Kárpátalja* 9. számában 1956. október 23-ra emlékezve ***Antall József*** miniszterelnök úr ünnepi köszöntőjét és ***Für Lajos*** honvédelmi miniszter „Vigyázzunk a szabadságra!" című írását közölték le. ***Jőrös Béla*** nyílt levelének címe: *„1956 ügyéért kiállva"*.

1994

1994. folyamán – A magyarországi 1956-os Intézet (Intézetvezető: ***Hegedűs B. András,*** Budapest, Dohány u. 74.) és az Ukrán Tudományos Akadémia Ukrajna Története Intézet (Intézetvezető: ***Szmolij V. A.***) együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá az ukrán levéltárakban fellelhető 1956-os eseményekkel kapcsolatos dokumentumok 1994-1995-ben történő összegyűjtéséről a felsorolt témakörök szerint. Ukrán részről témafelelősök: ***Vidnyánszki István*** történész, az intézet osztályvezetője, ***Derzsaljuk N. Sz.*** tudományos főmunkatárs, a munkacsoport vezetője és az Ungvári Egyetem történelem karának kutatással foglakozó tanárai.

1995

1995. folyamán – ***Göncz Árpád*** köztársasági elnök a Parlamentben ***Dupka György*** kutatónak *Nagy Imre-emlékplakettet adott át*.

1996

1996. október 23. – Széles körben méltatja az 1956-os magyar forradalom 40. évfordulóját Kárpátalja magyarsága. Munkácson, a KMKSZ középszintű szervezetének székházában fogadással egybekötött megemlékezést rendez ez alkalomból a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Az eseményen megjelentek az 56-os kárpátaljai események résztvevői és vendége a rendezvénynek ***Székelyhidi Ágoston,*** a Magyarok Világszövetsége 56-os Bizottságának alelnöke.

*__Gecse Endre__ (1907-1959) mártír református lelkész Huszton alig néhány hónapot töltött (1958 májusa és december 2-a között), az ottani gyülekezet sem feledte el lelkipásztorát, 1996 óta márványtábla örökíti meg emlékét a templom falán.

*__1996 folyamán – Dupka György__ kutatót a POFOSZ 1956-os Vaskeresztjével tüntették ki.

1997

1997. október 23. – Beregszászban, a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola klubtermében rendezi központi megemlékezését a KMKSZ az 1956-os forradalom kitörésének évfordulója alkalmából.

2002

2002. október 23. A MÉKK küldöttsége a többéves hagyományhoz híven ezúttal is részt vett a ***Gecse Endre*** mártír tiszteletes emlékének szentelt gálocsi istentiszteleten. ***Kovács Attila*** tiszteletes prédikációja után a mártírra emlékezett ***Gortvay Erzsébet,*** a MÉKK társelnöke, ***Molnár László,*** akit gyerekként hurcoltak meg, mert az 56-os forradalom eszméi mellé állt. Gecse Endre magyarságának, hitének megingathatatlanságát emelték ki ***Csirpák Emil*** és ***Gecse Géza*** hozzátartozók is. Az egybegyűltek elzarándokoltak a tiszteletes sírjához, ***Tóth Mária*** tanárnő és ***Varga Jolán*** Gecse Endre fogadott lánya emlékezett a mártír papra.

2003

2003. október 24. – A MÉKK és az UMDSZ közös koszorúzási ünnepséget szervezett az 1956-os forradalom évfordulója alkalmából a mártírhalált halt ***Gecse Endre*** református tiszteletes emlékére a gálocsi református templomban és a helyi temetőben. A szervezők a falu lakosságával együtt emlékeztek a szovjet diktatúra áldozatára.

2004

2004. október – Az 1956-os magyar forradalom évfordulója alkalmából gyászünnepséget szervezett a MÉKK a gálocsi református

templomban. A koszorúzáson részt vettek ***Dupka György, Gortvay Erzsébet,*** a MÉKK vezetői, akik a mártírhalált halt Gecse Endre tiszteletesre emlékeztek.

2005

2005. október 20. – Koszorúzási ünnepség a gálocsi temetőben ***Gecse Endre*** református mártír tiszteletes sírjánál a MÉKK szervezésében.

2005. november 20. – Emlékezés az 1956-os hősökre. Találkozó ***Pasztellák Istvánnal,*** a gálocsi csoport egykori vezetőjével az Ungvári Művészeti Iskolában.

2006

2006. március 7. – Budapesten megalakult az 56-os Világtalálkozó szervezőbizottsága. Köztük van Kárpátaljáról ***Dupka György*** író, a MÉKK elnöke, aki a szabadságharc kárpátaljai hatásainak ismert kutatója.

*Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója alkalmából a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa 1956-os Emlékéremmel tüntette ki többek között az ,56-os események kárpátaljai történéseinek kutatásáért és hiteles megvilágításáért ***Horváth Sándor*** írót és ***Dupka György*** kutatót.

2006. október 19. – Kiemelkedő jelentőségű az ,56-os megemlékezések sorában a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskolában megtartott emlékkonferencia az UMDSZ és a MÉKK szervezésében, melyen anyaországi és kárpátaljai magyarok, történészek és politikusok vettek részt. Eljött ***Bucsella József,*** aki fél évszázada szovjet katonaként megtagadta, hogy magyar testvéreire lőjön és ezért halálra ítélték, majd miután csodával határos módon túlélte a kivégzőosztag golyóit, a rendszer száműzte szülőföldjéről és ***Varga János,*** aki szintén aktív tagja volt a nagyszőlősi ellenállók csoportjának. ***Zubánics László*** és ***Dupka György*** történész tartott előadást. ***Bucsella József*** és ***Varga János*** leleplezte a Perényi Zsigmond Középiskola falán elhelyezett márványtáblát, amely a nagyszőlősi röplapterjesztő ellenállóknak állít emléket.

Október folyamán–

*A Szabadság Hőse Emlékéremmel tüntették ki ***Milován Sándort,*** a KMKSZ alelnökét.

2006. október 20. – *Az 1956-os magyar forradalom hatása Kárpátalján* című emlékkonferencia Ungváron a Nemzetiségek Kulturális Központjában. A rendezvényen beszédet mondott ***Varga János, Pasztellák István*** politikai elítélt. A magyarországi 1956-os események kárpátaljai visszhangjáról ***Fülöp Lajos, Horváth Sándor*** és ***Dupka György*** tartott előadást.

*Az intézményekhez és településekhez kötődő röplapterjesztő fiatal ellenállók emlékére, Az UMDSZ és MÉKK négy *'56-os emlékáblát* állított a nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskolán kívül a Mezőkaszonyi Magyar Tannyelvű Középiskola, az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskola és a Gálocsi Polgármesteri Hivatal falán is.

*A Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa, a Határon Túli Magyarok Hivatala és a Nagy Imre Társaság az ungvári börtön falán elhelyezett, ***Matl Péter*** munkácsi szobrászművész által készített emléktáblával tisztelgett a magyarországi hősök emléke előtt.

2006. október 23. – Nevetlenfaluban a helyi középiskola falán felavatták ***Illés József***'56-os elítélt emléktábláját.

2006. október 30. – A Budapesten székelő Ukrajnai Nagykövetség és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum közös szervezésében 1956-os emlékkonferenciát szerveztek. Az emlékkonferencián többek között a Kárpátalját is érintő eseményekről előadást tartott ***Dupka György***. A szervezők egyben bemutatták a helytörténész *56 és Kárpátalja* című könyvét és az *Együtt* c. folyóirat 56-os tematikus számát.

2006. november 2. – Elhunyt ***Pasztellák István*** volt politikai elítélt, a MÉKK választmányának tagja.

2007

2007. október 23. – Az ungvári központi rendezvény keretében a magyar főkonzulátus és a megyei társadalmi szervezetek a vizsgálati fogház falán az előző évben elhelyezett emléktáblánál gyűltek össze.

Gálocson, a hagyományokhoz híven, Gecse Endre mártír tiszteletes sírjánál emlékeztek.

*A megyeszékhely művészeti iskolájában elsősorban a fiatalok gyűltek össze, hogy méltassák a szabadságharc évfordulóját. Az ünnepi műsort az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskola és az Ungvári Magyar Tannyelvű Drugeth Gimnázium tanulói állították össze.

2008

2008. május 31. – Az országos Délalföldi 56-os Vitézi Rend Törzskapitánysága a szegedi Szent Ferenc szerzetesrend templomában, ökumenikus szertartás keretében eskütétellel egybekötött vitézi avatást szervezett. Ezúttal 39 vitézt avattak fel a Kárpát-medence különböző régióiból. A 365. tag ***Dupka György*** író lett.

2008. október 22. – Az Ungvári 10. számú Dayka Gábor Középiskolában a diákok zenés-verses program keretében hajtottak fejet az '56-os mártírok emléke előtt: részleteket olvastak fel az egykori szabadságharcosok visszaemlékezéseiből.

*Koszorúzás és megemlékezés Gecse Endre református lelkész gálocsi sírjánál. Többek között ***Molnár Sándor,*** Gálocs polgármestere, ***Bacskai József*** beregszászi főkonzul, ***Dupka György,*** a MÉKK elnöke, a megyei tanács képviselője, ***Szanyi Béla,*** az UMDSZ járási szervezetének alelnöke, járási képviselő, ***Tárczy Jolán*** helyi lakos, a mártír nevelt lánya hajtott fejet. A résztvevők megkoszorúzták a községi tanács épületén a gálocsi ellenálló csoport emléktábláját.

2008. október 24. – Beregszászban az Európa Magyar Házban a Négy Égtáj Irodalmi Stúdió adott elő '56-os zenés-irodalmi emlékműsort a KMMI szervezésében.

2009

2009. október 21. – A beregszászi járási Mezőkaszonyban az UMDSZ és a MÉKK által három éve állított emléktáblánál gyűltek össze a megemlékezők. 1955-1957 között a helyi középiskola jelenlegi épületében tevékenykedett az itt élő fiatalok ellenálló csoportja.

Dupka György, a MÉKK elnöke tartott történelmi áttekintést. A koszorúzáson részt vett ***Bacskai József,*** a beregszászi magyar konzulátus főkonzulja, ***Kádár Rozália*** és ***Braun Béla***, az UMDSZ Beregszászi Járási Szervezetének vezetői, ***Revák István*****,** a megyei állami közigazgatási hivatal nemzetiségi osztályának vezetője, ***Juhász Sándor*****,** az UMDSZ ISZ alelnöke.

2009. október 22. – Az Ungvári 10. számú Dayka Gábor Középiskolában ***Benyák Nándor, Orlovszky Vince*** és ***Kulcsár János Tibor*** emléktáblájához tette le az utókor a hála koszorúit. Emlékbeszédet tartott ***Árpa Péter*** igazgató, ***Szuromi Antal*****,** a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusának konzulja, ***Dupka Gy*****örgy,** a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének (MÉKK) elnöke az ‚56-os események kárpátaljai hatását ismertette.

*A gálocsi temetőben a mártírhalált halt ***Gecse Endre*** református tiszteletes sírját koszorúzták meg a magyar érdekvédelmi szervezetek (UMDSZ, UMDSZ ISZ, MÉKK), az ungvári magyar főkonzulátus (***Mecseki Zoltán*** konzul) és a település lakosai. Ünnepi beszédet tartott ***Dupka Nándor*****,** az UMDSZ ISZ elnöke, ***Varga Jolán, Gecse Endre*** felesége, valamint nevelt lánya. A megemlékezés a gálocsi tanácsháza udvarán folytatódott, ahol megkoszorúzták az ellenálló csoport emléktábláját, ahol a fiatalok hősi tetteit méltatta ***Kőszeghy Mária*****,** az UMDSZ Ungvári Járási Szervezetének elnöke, ***Szanyi Béla*** járási képviselő, az UMDSZ járási szervezetének ügyvezető alelnöke, ***Fuchs Andrea,*** a MÉKK alelnöke.

*Ungváron a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusának hívására a börtön falán lévő emlékjelnél koszorúztak a kárpátaljai civil szervezetek,

*Koszorúzással egybekötött megemlékezés a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Középiskolában. Ünnepi beszédet tartott ***Zubánics László*** történész, az UMDSZ Ukrajnai Magyar Nemzeti Tanácsának elnöke. A koszorúzáson részt vett ***Pető János,*** a Magyar Köztársaság Beregszászi Konzulátusának konzulja, ***Tóth Bálint*** járási képviselő, az UMDSZ Nagyszőlősi Járási Szervezetének elnöke, ***Zán-Schramm Ibolya*** és ***Dánics Éva*** alelnökök.

2010

2010. október 22-24. – Megemlékezések, koszorúzások voltak Ungváron, Beregszászban, Gálocson, Mezőkaszonyban, Nagyszőlősön az UMDSZ és a KMMI szervezésében. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának második évfolyamos történész hallgatói zenés-irodalmi műsorral idézték fel a Budapesten történt eseményeket.

2011

2011. október 20-23. – Kárpátalja-szerte megemlékeztek az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kitörésének 55. évfordulójáról. Az Ungvári Dayka Gábor Középiskolában elhelyezett emléktáblánál emlékeztek a helyi civilszervezetek vezetői, az iskola tantestülete és az ungvári főkonzulátus munkatársai. .A Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének szervezésében Tiszapéterfalván ***Kiss Ferenc*** irodalomtörténész emléktáblájánál tartottak emlékünnepséget, Nevetlenfaluban ***Illés József***, a helyi ellenálló csoport tagja emléktáblájánál, Nagyszőlősön pedig az ottani ellenálló csoport emléktáblájánál hajtottak fejet. Gálocsban a mártírhalált halt ***Gecse Endre*** református lelkész sírjánál és a gálocsi ellenálló csoport emléktáblájánál tartottak megemlékezést az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) szervezésében. Szombaton az Ungvári Magyar Főkonzulátus diplomatái megkoszorúzták az ungvári börtön falán lévő emléktáblát. Itt tartották fogva az 1956-ban Magyarországról deportált forradalmárokat. Az UMDSZ központi megemlékezését Mezőkaszonyban tartotta meg. A KMKSZ központi rendezvényére szintén vasárnap került sor, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

2012

2012. március 6. – A budapesti XX. Század Intézetben mutatták be két történész, az ukrán ***Alekszandr Pahirya*** és a magyar ***Horváth Miklós***, a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora által jegyzett, az 1956-os deportálásokról szóló *Kényszerkirándulás*

a Szovjetunióba: magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956 című munkáját.

2012. október 23. – A mezőkaszonyi ellenálló csoport emléktáblájánál ***Szécsi Sándor, Ormos István*** és ***Ormos Mária*** tetteire emlékeztek, akiket az 1955 és 1957 között végzett szovjetellenes tevékenységükért – röpiratok és falragaszok terjesztéséért – börtönökbe, lágerekbe hurcoltak. A megemlékezésen a megjelenteket ***Bodnár Tünde,*** a Kaszonyi Középiskola igazgatóhelyettese köszöntötte. A rendezvényen részt vett és beszédet mondott ***Gajdos István,*** az UMDSZ elnöke**,** ***dr. Jámbor Éva,*** a Beregszászi Magyar Konzulátus konzulja**.**

2012. október 24. – A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán az 1956-os forradalom és szabadságharc 56. évfordulója alkalmából ünnepséget tartottak, amelynek ***Hende Csaba*** honvédelmi miniszter volt az ünnepi szónoka.

2012. október 22. – A Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa az 1956-os forradalom és szabadságharc 56. évfordulóján a megtorlás áldozatai előtt tisztelegve megemlékezést szervezett az ungvári börtön falán lévő emléktáblánál, amelyet 2006-ban, az esemény 50. évfordulója tiszteletére avattak fel. A rendezvényt ***Balogh Dénes*** konzul nyitotta meg. Ünnepi beszédet tartott ***Brenzovics László,*** a KMKSZ alelnöke és ***Dupka György,*** a MÉKK elnöke.

2013

2013. október 22. – Az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában az ungvári ellenálló csoport emléktáblájánál tartottak koszorúzással egybekötött megemlékezést a MÉKK szervezésében.

*Magyarország Ungvári Főkonzulátusa szervezésében – megemlékezésre került sor az egykori ungvári gyűjtőfogháznál. Ünnepi beszédet tartott ***Brenzovics László,*** a KMKSZ alelnöke, ***Zubánics László,*** az UMDSZ Ukrajnai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, ***Dupka Nándor,*** a MÉKK ifjúsági tagozatának elnöke. Az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskola diákjai és tanárai a forradalom gyermekhőseinek emléket állító költeményeket és dalokat adtak elő.

*A szabadságharc és forradalom 57. évfordulója előtt tisztelgett Nagybereg lakossága is a Nagyberegi Kultúrházban. Az ünnepség meghívott vendége volt ***Milován Sándor,*** a Kárpátaljai Megyei Tanács tagja, aki az 1956-os forradalom kárpátaljai résztvevőjeként beszámolót tartott.

2013. október 23. – A Rákóczi Szövetség Beregszászi Szervezete történelmi megemlékezést szervezett *A szabadság megszállottai* címmel.

*Az 1956-os forradalom és szabadságharc 57. évfordulójára szervezett megemlékezést a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola dísztermében. Ünnepi beszédet ***Gulyás Gergely*** országgyűlési képviselő és ***Kovács Miklós*** elnök tartott.

2013. október 24. – Az '56-os forradalom hőseire emlékeztek Mezőkaszonyban az UMDSZ szervezésében. Ünnepi beszédet mondott ***Zubánics László*** történész, az UMDSZ Nemzeti Tanácsának elnöke.

2014

2014. október 23. – Az ungvári börtön falán elhelyezett emléktáblánál ünnepi beszédet tartott ***dr. Brenzovics László,*** a KMKSZ elnöke, ***dr. Spenik Sándor*** az UNE magyar karának dékánja, az UMDSZ ungvári városi szervezetének elnöke, ***Dupka György,*** a MÉKK elnöke és mások.

*1956 hőseire emlékeztek a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnáziumban.

*Ungváron az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában is megemlékeztek az 1956-os dicső, ám tragikus véget ért forradalomról és szabadságharcról. Az Ungvári Magyar Főkonzulátus (***Balogh Dénes*** konzul), a MÉKK (***Dupka György*** elnök) és a tantestület megkoszorúzták az iskola falán elhelyezett emléktáblát.

*A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szervezte meg 1956-os emlékünnepségét.

*Az 1956-os emlékünnepség résztvevőjeként ***Rigó István*** kárpátaljai diákvezér ünnepi beszédet tartott a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) aulájában.

2015

2015. október 23. – Az 1956-os forradalom és szabadságharc fiatal mártírjaira emlékezett a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a beregszászi magyar főiskolán. ***Bocskor Andrea*****,** a Fidesz-KDNP európai parlamenti (EP) képviselője, majd ***Babják Zoltán*****,** Beregszász polgármestere köszöntötte a jelenlévőket. Ünnepi beszédet tartott ***Rétvári Bence,*** az Emberi Erőforrások Minisztériumának parlamenti államtitkára, ***Orosz Ildikó,*** a Rákóczi-főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke.

*A kijevi *Magyar-dombon* került sor az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 59. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezésre, amely keretében újraavatásra került a honfoglalási emlékjel (2015 februárjában ismeretlen tettesek ellopták az emlékmű központi, bronzból készült korongját, ennek pótlására a közelmúltban került sor). Ünnepi beszédet tartott ***dr. Keskeny Ernő,*** Magyarország rendkívüli és meghatalmazott nagykövete.

*1956 hőseire emlékeztek az ungvári börtön fala előtt.

*Az ünnepség az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában folytatódott, ahol az ungvári ellenálló csoport emléktáblájánál volt koszorúzási ünnepség.

2016

2016. november 4. – Magyar és ukrán történészek kerekasztal-beszélgetésével vette kezdetét a *Magyar rapszódia* című magyar filmhét Ungváron, az ILKO Galéria és Művészeti Központban. A ***Zubánics László*** történész moderálásával megtartott kétórás beszélgetés részvevői – a Magyarországról meghívott ***Palasik Mária*** és ***Rainer M. János*****,** illetve a kárpátaljai ***Dupka György, Ivan Mandrik*** és ***Roman Oficinszkij*** történészek – áttekintették az 1956-os forradalom magyar és ukrán történelmi vonatkozásait és a világpolitikára való kihatásait, majd a filmhét első bemutatójaként levetítésre került *A berni követ* című játékfilm. Egyidejűleg szintén az ILKO Galériában megnyílt az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 60. évfordulója alkalmából az 1956-os eseményeket

bemutató tablókiállítás, amelyet a filmhét során tekinthetnek meg a látogatók.

2016. november 7. – *56 gondolat 56-ról* nemzetközi emlékkonferencát szervezett budapesti székházában a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Az Anyanyelvi Konferencián mások mellett ***Dupka György*** *56 és Kárpátalja* címmel tartott előadást.

2016. november 10. – ***Volodimir Harazd***, Dolina város polgármestere fogadta a magyarországi vendégeket, ahol a hosivi bazilita monostorban az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc áldozataiért és a 2014 eleji kijevi megmozdulások során, illetve a kelet-ukrajnai konfliktusövezetben elesettekért ***Vikentyij (Szlobodgyan)*** igumen mutatott be szentmisét. Dolina város polgármestere és **Soltész Miklós** államtitkár közösen elültetett egy Magyarországot jelképező diófát, mely az erő, és a bölcsesség szimbóluma Ukrajnában. Az 1956-os megemlékezések emléktábla felavatásával folytatódtak Ivano-Frankivszkban, amely az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatásával valósult meg.

2016. november 17. – Az 1956-os forradalomnak és szabadságharcnak állított emlékművet Magyarország Beregszászi Konzulátusa és a Beregszászi Városi Tanács Beregszászban. ***Kolodkó Mihály*** ungvári szobrászművész alkotása szimbolikus helyszínen, a városi vasútállomás előtti téren kapott helyet. Az ünnepélyes leleplezés kezdetén ***dr. Markó György***, a Kommunizmuskutató Intézet igazgatója számolt be a magyar történelem egyik meghatározó eseményéről, majd ***Szalipszki Endre*** beregszászi magyar főkonzul mondott beszédet. A műemlék építésze ***Szarvas Péter*** volt, a kovácsolási munkálatokat ***Rusznak Sztepan*** és ***Krivanics Vaszil*** végezték.

2017

2017. február 9. – 1956 egyik hősének, ***Szűcs Sándornak***, a záhonyi vasútállomás egykori főnökének tiszteletére emléktáblát avattak az egykori alma materében, a Csapi 2. Számú Széchenyi István Középiskolában. A KMKSZ Csapi Alapszervezete által szervezett rendezvényen részt vett ***dr. Gulyás Gergely,*** a Magyar Országgyűlés törvényalko-

tásért felelős alelnöke, aki kétnapos látogatásra érkezett Kárpátaljára. A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület és a Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvány által készíttetett emléktáblával tisztelegtek az 56-os hős emléke előtt. Az emléktábla leleplezését koszorúzás követte, majd az egybegyűltek elénekelték a magyar Himnuszt.

2017. május 1. – Az 1956-os magyar forradalom emlékművét avatták fel Rahón a szabadságharc hőseinek tiszteletére. A római katolikus templom külső falán elhelyezett emlékmű ***Kolodkó Mihály*** ungvári szobrászművész alkotása – egy stilizált emberi alakot ábrázol, amelyet vasgolyók ütnek át. Az emlékmű a magyar állam támogatásának köszönhetően készülhetett el.

2017. október 23. – Ungváron az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában koszorúzással egybekötött megemlékezést tartottak. Mások mellett ***Dupka György*** történész rövid előadásában emlékezett az 1956-os forradalom magyarországi és kárpátaljai hőseire.

*A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Felsőfokú Szakképzési Intézet tanárai és diákjai is megemlékeztek az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc kitörésének 61. évfordulójáról.

*Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében tartott megemlékezés keretében ***dr. Trócsányi László***, Magyarország igazságügyi minisztere megkoszorúzta az 1956-os forradalom emléktábláját, majd részt vett az intézet diákjai által szervezett megemlékezésen.

*Ungváron, a Posta téren lévő '56-os emlékműnél ***Buhajla József***, Magyarország ungvári főkonzulja köszöntötte a forradalom évfordulója alkalmából szervezett ungvári megemlékezés résztvevőit. Mások mellett ünnepi beszédet tartott ***Brenzovics László,*** a KMKSZ elnöke, ***Zubánics László,*** az UMDSZ elnöke, ***Henagyij Moszkal*** kormányzó, az '56-os túlélők részéről pedig ***Milován Sándor.*** Ezt követően elhelyezték az emlékezés virágait a Posta téri emlékműnél és az ungvári börtön bejáratánál lévő dombormű-emléktáblánál. Az esti órákban a megyei zenés-drámai színházban került sor a Kormorán együttes koncertjére.

2017. november 4. – Mezőkaszonyban az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésének évfordulójára emlékeztek és megkoszorúz-

ták a mezőkaszonyi ellenállók emléktábláját az UMDSZ Beregszászi Járási Szervezete és a Mezőkaszonyi Középiskola szervezésében.

*1956-os forradalom áldozatainak emléknapját rendezték meg Berettyóúfaluban, a Nadányi Zoltán Művelődési Házban, ahol ***Dupka György*** GULÁG-kutató tartott előadást *1956 Kárpátalján* címmel. Az előadás keretében bemutatásra került ***Kocsis Csaba*** *Elrabolt ötven évem… XX. századi emlékek szintézise* című könyve (Intermix Kiadó. Ungvár – Budapest, 2017.) A kisregény főhőse valós személy, Bucsella József kárpátaljai magyar politikai elítélt.

2018

2018. október 23. – Az ötvenhatos magyar forradalomra és szabadságharcra emlékeztek a beregszászi vasútállomás melletti 56-os emlékműnél és az Európa-Magyar Ház udvarán lévő emléktáblánál.

*Ungváron az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában koszorúzással egybekötött megemlékezést tartottak a MÉKK szervezésében, az emlékműsor keretén belül az 1956-os forradalom magyarországi és kárpátaljai hőseire emlékeztek. A MÉKK nevében ***Dupka György*** elnök is koszorút helyezett el.

*Közösen méltatta az 1956-os forradalom és szabadságharc 62. évfordulóját Magyarország ungvári és beregszászi külképviselete, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), valamint az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) Ungváron. Az ünnepi rendezvénysorozat az 1956-os emlékműnél kezdődött. A jelenlévők megkoszorúzták az emlékhelyet, mécseseket gyújtottak, és néma főhajtással tisztelegtek a hősök előtt. Ezután a börtön falán található ’56-os domborműnél helyezték el az emlékezés és kegyelet jeleit. A megemlékezés a Megyei Ukrán Zenei-Drámai Színházban folytatódott, ahol ***Buhajla József*** főkonzul köszöntötte az egybegyűlteket. ***Keskeny Ernő,*** Magyarország kijevi nagykövete tartott ünnepi beszédet. Az ’56-os forradalom és szabadságharc jelentőségét méltatta beszédében ***Brenzovics László,*** a KMKSZ elnöke, ***Zubánics László,*** az UMDSZ elnöke. A megemlékezést a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola színjátszó társulatának ünnepi előadása zárta.

2019

2019. augusztus 19. – Magyar Arany Érdemkereszttel tüntették ki az ötvenhatos kutatót, ***Váradi Natáliát***, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola docensét,

2019. október 20. – ***Illés Józsefet,*** az '56-os forradalom egyik helyi hősét méltatták Nevetlenfaluban. ***Illés József*** kortársaként és sorstársaként ***Milován Sándor*** és ***Varga János*** osztotta meg személyes élményeit. Az ünnepség zárásaként a jelenlévők megkoszorúzták a méltatott hős tiszteletére állított, a helyi középiskola falán lévő emléktáblát.

2019. október 23. – 1956 hőseire emlékeztek az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskolában. A GULÁG-rabságra ítélt fiatalok emléktábláját Magyarország Ungvári Főkonzulátusának képviseletében ***dr. Bege Krisztina*** konzul, az iskola tantestületének nevében ***Kulin Judit*** igazgató, valamint ***Dupka György***, a MÉKK elnöke koszorúzta meg. A megemlékezés a diákok műsorával folytatódott.

*Az 1956-os forradalomról és szabadságharcról emlékeztek meg a beregszászi városi vasútállomáson. Beszédet mondott ***Orosz Ildikó***, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora, ***Szilágyi Mátyás***, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja, ***Brenzovics László***, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnöke, A megemlékezés zárásaként az emlékezők elhelyezték koszorúikat az emlékműnél.

*Filmvetítéssel és poszterkiállítással emlékeztek meg az 1956-os forradalomról és szabadságharcról a Rákóczi-főiskolán. A rendezvény szervezője a főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke volt. A rendezvényt az '56-os kárpátaljai téma fő kutatója, ***Váradi Natália*** történész, a főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense nyitotta meg. Ezután következett a 2018-ban készült, ***Belány Róbert*** rendezte *A vezér nélküli forradalom* című dokumentumfilm vetítése, amelyet a Tisza TV és a Híd TV közösen forgatott az 1956-os deportáltakkal. A filmben megszólalnak egykori veszprémi egyetemi hallgatók és a korszak kutatója, ***Váradi Natália,*** majd ***Dupka György*** történész, valamint ***Milován Sándor*** kárpátaljai '56-os is. A filmvetítés után a közönség megte-

kinthette a ***Váradi Natália*** által összeállított *Az elfojtott forradalom az Ungváron őrzött KGB-dokumentumok tükrében* c. bannerkiállítást, amely az Ukrán Nemzetbiztonsági Hivatal Levéltárában őrzött, az 1956-os forradalomra vonatkozó KGB-dokumentumokból mutatott be válogatást.

*Kárpátalja magyarságának, történelmi egyházainak jeles képviselői Ungváron is együtt emlékeztek az 1956-os forradalom és felkelés hőseire. Magyarország Ungvári Főkonzulátusa, Magyarország Beregszászi Konzulátusa, a KMKSZ és az UMDSZ szervezésének köszönhetően a megemlékezéssel egybekötött koszorúzás két helyszínen zajlott le. A központi megemlékezést ***Buhajla József*** főkonzul nyitotta meg és üdvözölte a megjelent vendégeket, köztük ***Bacskai Józsefet,*** a Külgazdasági és Külügyminisztérium gazdasági ügyekért felelős helyettes államtitkárát. Beszédet mondott mások mellett ***Zubánics László*** történész, az UMDSZ elnöke. Az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Középiskola gyermekkórusának fellépése után sor került a koszorúk elhelyezésére az egykori KGB-épülettel szemben lévő '56-os emlékműnél és az ungvári börtön falán lévő műalkotásnál. A színházban ***Bacskai József*** helyettes államtitkár mondott ünnepi beszédet.

*A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT) a tudományos kutatásokban és a tudományos utánpótlás nevelésében mutatott kimagasló teljesítményért ***Váradi Natáliát,*** a tudományos kutatásokban elért kimagasló teljesítményéért pedig ***Dupka Györgyöt*** tüntette ki.

2020

2020. október 23. – A megyeszékhelyen a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) és Magyarország Ungvári Főkonzulátusa koszorúzással és főhajtással emlékeztek meg az '56-os forradalom hőseiről. Az eseményen többek között **Íjgyártó István** kijevi magyar nagykövet, **Buhajla József** főkonzul, **Zubánics László,** az UMDSZ elnöke, **Spenik Sándor**, az Ukrajnai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke néma főhajtással tisztelgett a szabadságharc hőseinek emléke előtt.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) főbejáratánál felállított *Elfojtott történelem* című bannerkiállítás a 1956-os események kárpátaljai vonatkozásait mutatja be a kárpátaljai levéltárakban őrzött KGB-dokumentumok alapján. A 16 nagyméretű banner szakmai összeállítója, a dokumentumok feldolgozója, rendszerezője, a szöveges összefoglalók kétnyelvű (magyar–angol) szerzője **dr. Váradi Natália**, az 1956-os forradalom eseményeinek kárpátaljai kutatója, a főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének docense. A kiállítás látványelemeit **Molnár D. István**, a II. RF KMF Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára szerkesztette.

* A Pro Cultura Subcarpathica (PCS) civil szervezet az 1956-os forradalom és szabadságharc 64. évfordulója alkalmából koszorúzással egybekötött megemlékezést rendezett a beregszászi vasútállomás mellett lévő emlékműnél. Köszöntő beszédet mondott **Orosz Ildikó**, PCS és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, **Beke Mihály András**, a beregszászi magyar külképviselet első beosztott konzulja, **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke felidézte a 64 évvel ezelőtt történt eseményeket. **Marosi István** görögkatolikus pap imát mondott a hősök lelki üdvéért, majd a civil szervezetek képviselői elhelyezték a tisztelet koszorúit az emlékműnél. Az ungvári főkonzulátus képviseletében **Kórós Attila** konzul hajtott főt.

* 1956 eseményeire és hőseire emlékeztek az ungvári Dayka Gábor középiskolában a kilencedikes diákok **Szatmári-Kótyuk Mária** magyartanárnő vezetésével.

* Koszorúzással egybekötött megemlékezés az 1956-os forradalomról és szabadságharcról az UNE Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében, **Zubánics László,** UMOTI tanszékvezetője, **Spenik Sándor**, az UMOTI igazgatója néma főhajtással tisztelgett a szabadságharc hőseinek emléktáblája előtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI ANYAGOK

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО,

KTAL, 1-es fond, N 2802
KTAL, 1-es fond, N 2803.
KTAL, 1-es fond, N 2804
KTAL, 1-es fond, N 2843
KTAL, 1-es fond, N 2844
KTAL, 1-es fond, N 2876
KTAL, 1-es fond, N 2881

KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 1.sz. ügydarab, 296. lapon.
KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 2.sz. ügydarab. 237. lapon.
KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 13.sz. ügydarab.100. lapon.
KTAL, 15-ös fond, 5-ik lajstrom, 28.sz. ügydarab, 223. lapon.
KTAL, 15-ös fond, 7-ik lajstrom, 36.sz. ügydarab, 148. lapon.

Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma,
KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond.
Szolyvai Emlékparkbizottság Archívuma

FELHASZNÁLT FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

***Botlik József-Dupka György**. Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéről 1918-1991.* – Budapest: Mandátum Kiadó – Szeged: Universum Kiadó,1991.

***Dupka György**. '56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében.* –Ungvár- Budapest: Intermix Kiadó, 2006.

***Dupka György-Horváth Sándor.**'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény.* –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. ***Dupka György*** (szerk). – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993.

1956. Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956-1965. Szerkesztette: ***Dávid Gyula.*** – Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2006.

https://hu.wikipedia.org/wiki/1956_Erdélyben_Politikai_elítéltek_életrajzi_adattára_1956-1965

KÖNYVEK

Baráth Magdolna, Feitl István, Gyarmati György... *Rákosi Mátyás* (visszaemlékezések) 1940-1956, II. kötet – Budapest: Napvilág Kiadó, 1997.

Bendász István, Bendász Dániel. *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* – Ungvár-Budapest: Galéria-Écriture, 1994.

Benkő Levente. *Bűn volt a szó. Moyses Márton és 1956.* – Sepsiszentgyörgy: Charta Kiadó, 2001; második, javított kiadás, Pongrátz Gergely –Kiskunmajsa: '56-os Közhasznú Alapítvány, 2017.

Benkő Levente, Papp Annamária, ***Víg Emese***. *Erdélyi srácok.* – Kolozsvár: Exit Kiadó, 2018.

Boros Géza. *Emlékművek '56-nak.* 1956-os Intézet. – Budapest: Open Art Kft, 1997

Csanádi György. *Sorsfordító évek sodrásában*. – Ungvár: PoliPrint, 2004.

Csete Örs. *1956. Budapest. Arcok és sorsok.* – Budapest: Magyar Napló Kiadó, 1999.

Domonkos László. *Átállt szovjet katonák 1956-ban.* Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány. –Budapest, 2020.

Együtt. Az 1956-os forradalom és a határon túli magyarok. Szerk. ***Szesztay Ádám.*** –Budapest: Lucidus, 2006. /Kisebbségkutatás könyvek./

Évkönyv 1996-2006, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.– Ungvár: PoliPrint, 2006.

Fazekas Árpád. *1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban.* Történelmi Igazságtétel Bizottság. – Nyíregyháza,1994.

Fodor Gusztáv. *Akik a nagy nyomorúságból jöttek... A sztálini diktatúra koncepciós perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján.* Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek. Kárpátaljai Református Egyház – Debrecen: Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017.

https://rkk.reformatus.hu/data/attachments/2018/05/30/193922/Fodor_Gusztav_Akik_a_nagy_nyomorusagbol.pdf

Gosztonyi Péter. *1956. A magyar forradalom története.* – München: Ujvari „GRIFF" Verlag, 1984.

Györkei Jenő, ***Horváth Miklós***. *Szovjet katonai intervenció.* – Budapest: Hand T Kiadó, 2001.

Györkei Jenő, Horváth Miklós. *Adalékok a szovjet katonai megszállás történetéhez. Szovjet katonai intervenció 1956*. Második javított kiadás. –Budapest, 2001.

Hegedűs B. András. *1956 a forradalom kronológiája és bibliográfiája*. – Budapest: Századvég Kiadó, 1990.

Hegedűs B. András. *1956 kézikönyve.* 1. köt. kronológia; 2. köt. bibliográfia; 3. köt. megtorlás és emlékezés. – Budapest:1956-os Intézet, 1996.

Hiányzó lapok 1956 történetéből (Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.) A dokumentumokat válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: ***Vjacseszlav Szereda,*** Alekszandr Sztikalin. –Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993.

Horváth Miklós. *1956 hadikrónikája.* –Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003.

„Így maradok meg hírvivőnek". In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére. Szerk.: ***Szamborovszkyné Nagy Ibolya***. –Beregszász -Ungvár: II. Rákóczi Ferenc KMF -PoliPrint, 2012.

„Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. –Budapest: Századvég – 1956-os Intézet, 1993. Részletek a dokumentumokból itt olvasható? https://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/04-idegen-szemmel/a-jelcin-dosszie

***Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor**. „Mától kezdve lövünk”.* –Budapest: Kairosz Kiadó, 2003.

***Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor:** Kinek a forradalma?*– Budapest: Püski Kiadó, 1997.

Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Szerkesztette***: Baranyi Béla.*** A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. –Pécs-Budapest, 2009.

Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: ***Fedinec Csilla,***

Vehes Mikola. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. –Budapest, 2010. 640 p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron. –Uzshorod, Poligrafcentr „Líra”, 2010.

Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Kiadásért felel: ***Tokár Mariann***. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány –Ungvár, 2011.

Kényszerkirándulás a Szovjetunióba: magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956. Szerkesztette. ***Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya***.– Budapest: Argumentum Kiadó, 2012.

Kocsis Csaba**. Elrabolt ötven évem. XX. századi emlékek szintézise*. (Bucsella József*** és 56-os sorstársai emlékére). Illusztrációk: ***Matl Péter*** Kárpátaljai Magyar Könyvek 258. –Ungvár-Budapest, 2017.

Tárolt változat: http://mek.oszk.hu/17800/17891/, kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=537

Kopjafák és vallomások. Levelek 1956-ról. Gyűjtemény. –Szeged, 1989.

Kovács Elemér.** Az igazság mindenekfelett! Kárpátaljai ötvenhatosok: **Varga János. –Ungvár- Budapest: Intermix Kiadó, 2016. https://mek.oszk.hu/15900/15925

***Lipták Béla.** 1956 üzenete. Család volt a nemzet, legyen újra az!* II. rész. http://www.mbk.org/Article362.html

***Lupkovics György**. Az 1956-os forradalom utáni megtorlás, A **Szilágyi László** és társai-per jogtörténeti elemzése*, Doktori PhD értekezés. –Debrecen, 2009. https://docplayer.hu/4714542-Doktori-phd-ertekezes.html

***M. Kiss Sándor.** Olvasókönyv – forradalom Somogyban*. –Budapest: Püski, 1997.

Magyar '56.1. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében. Írta: ***Borbándi Gyula, Dupka György, Filep Tibor, Gagyi Balla István, Horváth Sándor, Lipcsey Ildikó, Tófalvi Zoltán.*** Előkészítette és szerkesztette: ***Székelyhidi Ágoston***. Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága. –Budapest, 1996.

Magyar '56. 2. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton. Írta: ***Borbándi Gyula, Dupka György, Filep Tibor, Gagyi Balla István, Horváth Sándor, Lipcsey Ildikó, Tófalvi Zoltán.*** Előkészítette és szerkesztette: Székelyhidi Ágoston. Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottsága. –Budapest, 1996. A továbbiakban: Magyar '56, 1-2.1996.

***Marosi István.** Görögkatolikus magyarok Kárpátalján. Közösségek és templomok*. Szent Miklós Egyesület. –Nagybégány-Beregszász, 2014.

Megkötések nélkül 1956-ról. (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: ***Váradi Natália***. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. –Ungvár, 2017.

http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

***Méray Tibor**. Nagy Imre élete és halála*. –Budapest: Bibliotéka Kiadó, 1989.

***Móricz Kálmán**. Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány. –Budapest, 2001.

50 év. 1956-2006. /Tanulmányok és esszék 1956-ról és utóéletéről/ A szerzők: ***Balla Bálint, Bárczay Gyula, Bereczki Urmas, Dávid Gyula, Dupka György, Frenkl Róbert, Gaál Enikő, Gémes István, Kálmán Szabolcs, Kanyó Tamás, Keil Béni, Kiss József, Ko-***

vács Andor, Kovács András, Lőcsei Pál, Mács József, Mádl Ferenc, Fritz P. Molden, Oplatka András, Pompéry Judit, Radics György, Rainer M. János, Simon Attila, Szöllősy Pál, Tréfás Dávid, Vályi-Nagy Ágnes. Szerk. Balla Bálint, Szöllősy Pál. –Basel, Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2006.

Orlai Sándor*. 1956 Az ENSZ különleges bizottság jelentése.* – Budapest: Hunnia Kiadó, 1989.

P. Bohán Béla SJ*. Adalékok a Szatmári Egyházmegye XX. századi történetéhez*, tanulmány. 2000.

Pawel Wyszkowski OMI*. Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján*. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917-1944-1991). Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

Pomogáts Béla*. Az idő fölött 1956.* Emlékezések, publicisztikai írások, tanulmányok. Kárpátaljai Magyar Könyvek 233. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2014.

„Perek '56" adatbázis. Összeállította: ***Szakolczai Attila***. Nemzeti Emlékezet Bizottsága. https://perek56.hu/ords/f?p=1051:1

Roy Medvegyev*. Hruscsov.* –Budapest: Laude Kiadó,1989.

Rózsás János*. Gulag Lexikon.* –Budapest: Püski Kiadó, 2000.

Ruszin Emil*. Magyarok a Kárpátalján*. A félmúlt üzenete. –Budapest, 1991.

Szesztay Ádám. *Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében 1956-1962. Az ötvenhatos forradalom hatása a kelet-közép-európai kisebbségpolitikára*. MTA Kisebbségkutató Intézet Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2003. https://mek.oszk.hu/06900/06969/06969.pdf

Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról, 1953–1956. Kiszeljov és Andropov titkos jelentései; összeáll. Bev. ***Baráth Magdolna***. –Budapest: Napvilág, 2002.

Varga László*. 1956 a forradalom kronológiája és bibliográfiája.* – Budapest: Századvég Kiadó-Atlanti Kiadó,1990.

Váradi Natália. *1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai vonatkozásai*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem Bölcsésztudományi Kar, 2008.

https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/33423/varadi_natalia_phd_dolgozat.pdf?sequence=9&isAllowed=y

Vjacseszlav Szereda, Rainer M. János. *Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról*.1956-os Intézet. –Budapest, 1996.

Zichermann István. *1956 szovjet szemmel. A másik oldal*. – Budapest: Anno Kiadó, 1989. phttps://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/04-idegen-szemmel/zicherman-istvan-1956-szovjet-szemmel-a-masik-oldal

Zselicky Béla. *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekében*. –Budapest: Napvilág Kiadó, 1998.

KÖNYVFEJEZETEK, KONFERENCIA-ELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK, CIKKEK

A. Sajti Enikő.*'56-os menekültek Jugoszláviában*. In: Bácsország, 2006. 15–20.old.

Az 1956-os magyar forradalom történetének válogatott bibliográfiája, 2004. július 1–2005. június 30. Összeáll. ***Győri László***. In: *Évkönyv. 12. 2005. 1945 – A demokrácia reménye*. 1956-os Intézet. –Budapest, 2005. –254–262. o.

Badó Zsolt. *Ötvenhatos emléktábla Eszenyben*. In: Kárpátinfo, 1919.március 6.

Balla Gyula. *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható*. In: Magyarságkutatás 1988. Magyarságkutató Intézet –Budapest, 1988. –299–313. o. Lásd még: http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf40.pdf

Baráth József. *1956 Kárpátalján. In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. A kötet tanulmányai előadásként elhangzottak az 1. Országos Jelenkortörténeti Konferencián, Debrecen, 1994. szeptember 1–3. Szerk. Valuch Tibor. Közrem. Püski Levente. –Budapest: Osiris–1956-os Intézet, 1995. –509–514. o.

Baráth József. *,56 Kárpátalján a Kárpátaljai Területi Levéltár dokumentumai tükrében*. In: Kapu. 1999. 8. sz. –33–37. o.

***Baráth József**. 1956 Kárpátalján*. In: Magyar Szemle, 1994.Új folyam, III.10.szám. –1046–1059. o. http://www.magyarszemle.hu/cikk/1956_karpataljan

***Baráth Magdolna**. Szovjet dokumentum Kádár Jánosnak és Marosán Györgynek az SZKP vezetőivel folytatott 1957. szeptember 25-i megbeszéléséről*. In: Századok,140. évf. 2006. 5. sz. –1289–1304. o.

***Baráth Magdolna**. A Moszkvába menekült magyar pártvezetők 1956. október végi-november eleji tevékenységéről*. In: Múltunk, 2006. 3. sz. –67–70. o.

***Bartis Ferenc**. Az 1956-os erdélyi-romániai valóság megközelítése*. In: Hitel. IV. évfolyam, 1991/26. szám. –59–60. o.

***Beke Mihály András**. „Hitványabb anyag mi sem vagyunk…" Az erdélyi magyarok 56-ja*. In: *Magyar Napló*. 12. évf. 2000. 10–12. sz. –70–78. o.

Bencsik Péter. A *Csehszlovákia és Magyarország 1956-ban, illetve a CSKP reakciói a magyar forradalomra*. In: Belvedere meridionale, 2017/1. – 87. o. *http://www.belvedere-meridionale.hu/wp-content/uploads/2017/01/07_Bencsik_2017_01.pdf*

***Bíró László**. A vajdasági magyarok és 1956*. In: História,28. évf. 2006. 8–9.sz. –80–81. o.

***Bíró Zoltán Sz.** 1956 nem hivatalos visszhangja a Szovjetunióban*. In: 2000,18. évf. 2006. 10. sz. –68–72. o.

***Borbándi Gyula**. Az ötvenhatos magyar forradalom és a Szabad Európa Rádió*. In: Hitel,19. évf. 2006. 10. sz. –59–63. o.

Boros László, Kosztyó Gyula**. Adalékok 1956 Kárpátalja történetéhez*. In: A diktatúra évtizedei. Tanulmányok, esszék, előadások. Szerk. ***Horváth Miklós. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Történettudományi Doktori Iskola, –Piliscsaba, 2013 –33–38 o. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/6066/diktatura_06.pdf?sequence=1

***Botlik József**. Kárpátaljai ötvenhatos magyarok a gulágokon*. In: Új Horizont, 34. évf. 2.

***Botlik József**. A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról vezényelték*. (Magyar fiatalok gulágra hurcolása – ötvenhatos tevékenységük miatt) In: Valóság, 2008. december, LI. Évfolyam, 12. szám:

http://www.valosagonline.hu/index.
php?oldal=cikk&cazon=811&lap=0

Bottoni, Stefano. *Kényszerből stratégia: a román államhatalom válaszlépései a magyar forradalomra, 1956–1958*. In: 1956 okai, jelentősége és következményei. Szerk. ***Pál Lajos*** és **Romsics Ignác**. Előszó ***Gecsényi Lajos***. Összeállította ***Boros Andrea*** és ***Győri László***. Évkönyv XIV. 2006–2007024bibliojo:terv.qxd 2007.11.12. 20:37 –398 o.

Bottoni, Stefano,Novák Csaba Zoltán. *Az 1956. évi magyar forradalom sajátos romániai következménye: tervszerű politikai megtorlások előkészítése Romániában*. Forrásközlés. In: Levéltári Szemle, 56. évf. 2006.3. sz. –61–73. o.

Danku Ágnes. *Az 1956-os magyar forradalom hatása egy ifjú életére*. In: Hit és tudomány: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán megrendezett I. és II. Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia tanulmányainak gyűjteménye. Szerk: ***Marosi István,*** – Beregszász-Ungvár, 2018. –122–131.o.

Dávid Gyula. *1956 Romániában – és ami utána következett*. In: 50 év.1956–2006. Szerk. ***Balla Bálint, Szöllősy Pál***. –Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2006. –121–136. o.

Dobos Gábor. *A szovjet katonai intervenció okai az SZKP KB Elnökségének dokumentumaiban*. In: Eszmélet,18. évf. 2006. 72. sz. –39–56. o.

Für Lajos honvédelmi miniszter *„Vigyázzunk a szabadságra!"* In: Kárpátalja. 9. sz. 1993. október 23. Lásd bővebben: http://www.magyaramagyarert.hu/images/pdf/karpatalja-lap-cimlappal.pdf

Gaucsik István. *Elfelejtett dél-szlovákiai élettörténetek 1956-1957-ből*. In: Az 1956-os forradalom visszhangja Csehszlovákiában. Nemzeti Emlékezet Bizottsága-Fórum Kisebbségkutató Intézet, –Budapest-Somorja, 2018. –145 o.

Granville, Johanna. Megtorlás Budapesten. –206 o. https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1997-2/191-217_granville_.pdf

Hankó Ildikó. *Elhurcolt magyarok Kazakisztánban*. In: Magyar Nemzet, 1993.04.14. –7. o.

Hegedűs Attila. *Délvidékiek az 1956-os forradalomban.* Hét Nap online, 43. szám, 2005.10.25. https://hetnap.rs/cikk/Delvidekiek-az-56-os-forradalomban–1429.html

Horváth Miklós. *Deportálások a Szovjetunióban.* In: Rubicon,17. évf. 2006. 9.sz. –42–44. o.

Horváth Miklós. Forgószél. A szovjet hadsereg bevetése Magyarországon. In: Rubicon,17. évf. 2006. 9. sz. –40–41. o.

Horváth Sándor. *Kárpátalja – 1956. Tovább élő történelem.* In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle,1993/11.

Hruscsov, Nyikita Szergejevics. *Rendet csináltunk Magyarországon,* https://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/04-idegen-szemmel/nyikita-szergejevics-hruscsov-rendet-csinaltunk-magyarorszagon (2020.07.30.).

Jőrös Béla nyílt levele: *„1956 ügyéért kiállva".* In: Kárpátalja (Miskolc, 1990-1994), 9. sz. 1993. október 31.

Kántor Lajos. *Tanár és diák '56-ban, a Bolyain.* In: Hitel,19. évf. 2006. 10. sz.–37–42. o.

Kész Barna. *1956 Kárpátalján.* In: 1956 a néphagyományban / [szerk. ***Bartha Elek, Keményfi Róbert, Marinka Melinda***], –Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2009. –474 o.

Kiss József. *Az 1956-os forradalom és a szlovákiai magyarság.* In: 50 év.1956–2006.Szerk. ***Balla Bálint, Szöllősy Pál.*** –Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2006. –141–147. o.

Kosztin Árpád. *Az 1956. évi magyarországi forradalom és szabadságharc alatt és után elkövetett magyarellenes román kegyetlenkedések Erdélyben. – Magyarellenes román kegyetlenkedések Erdélyben az 1956. évi magyarországi forradalom és szabadságharc hatása terjedésének ellensúlyozására és megakadályozására.* In: Magyarellenes román kegyetlenkedések Erdélyben. 2. kiad. –Budapest: Biró Family Kft., 2000. –132–162. o.

Kovács Elemér. *Három ifjú Budapestre indul.* In: Kárpátinfo, 2016. október 13.

Kovács Elemér. *Plakát Eszenyben.* In: Kárpáti Igaz Szó, 1995. október 26.

Kovács Vilmos, Benedek András. *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában*. In: Tiszatáj, 1970, (24) 12. pp. –1146 o.

Korszun, Alekszej. *1956 mai szemmel*. In: ***Dupka György, Horváth Sándor***. *'56 Kárpátalján*. Dokumentumgyűjtemény. Kárpátaljai Magyar Könyvek 25. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. –5–15.o.

Krahulcsán Zsolt. *A megtorlás arcai. A BM politikai nyomozó főosztálya vizsgálati osztályának személyi állománya a megtorlások éveiben (1956–1962). Megkötések nélkül 1956-ról.* (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: ***Váradi Natália***. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár, 2017. http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megkt-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Kun Miklós. *Rejtélyes XX. század, Megindulnak a második szovjet intervenció előkészületei*; dokumentumfilm sorozat, MTV, 2016. december 17.https://nava.hu/id/3098586/

Lajos Mihály. *Kárpátalja '56-os hősei. Szinte még gyerekek voltak, naivok és lelkesek...* In: Kárpátalja, 2016. október 26. https://karpataljalap.net/2016/10/26/karpatalja-56-os-hosei

Leskó László. *Milyen is Kazahsztánban magyarnak lenni?* In: Kürtös, 2010. VIII. évf. 3. sz. márciuswww.niton.sk/documents/9-75-7377-kurtos_2010-03.pdf;

Lupkovics György. *Árulkodó ÁVH-s jegyzőkönyvek*. In: Szabolcs–Szatmár–Beregi Szemle, 2006/4. –504–510. o.

Lupkovics György. *Az 56-os deportáltak iratai a KGB irattárban*. Betekintő, 2008/3. http://www.betekinto.hu/2008_3_lupkovics; után közlés: In: Titkos történetek. Válogatás a Betekintő folyóirat első őt évfolyamából. Szerkesztette: ***Cseh Gergő Bendegúz, Krahulcsán Zsolt, Müller Rolf, Takács Tibor***. –Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan Kiadó, 2013. –199–213.o.

Lupkovics György. *A tököli tárgyalóküldöttség kísérete*. KGB-s dokumentumok az 1956. november 3-án Maléter Pál vezette küldöttség kíséretének kihallgatásáról. In: Betekintő, 2009/4. http://www.betekinto.hu/2009_4_lupkovics

Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, honlap: http://www.pofosz.hu/tartalom/kituntetesek

Marelyin Kiss József, Ritt Zoltán, Vida István. *A magyar–jugoszláv–szovjet kapcsolatok és a Nagy Imre-csoport sorsa, 1953–1958*. In: Századok,140. évf. 2006. 5. sz. –1079–1121. o.

Markovics-Majtényi András. *Az ötvenhatos forradalom és az Újvidéki Rádió.* In: Létünk,36. évf. 2006. 3. sz. –165–174. o.

Marušiak, Jurij. *Az 1956-os magyar forradalom és Szlovákia*. In: Múltunk,52. évf. 2007. 1. sz. –58–103. o.

Mács József. *A Felvidék népe 1956-ban. Párhuzamos sorsok – ötven évtávlatából.* In: 50 év. 1956–2006.Szerk. Balla ***Bálint, Szöllősy Pál***. –Basel–Budapest: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 2006. –148–157. o.

Mojzes Antal. *1956-os magyarországi menekültek Bajmokon*. In: Bácsország, 2006. 3. –20–24 o.

Nagy Zoltán Mihály. *„Leomló múlt alatt"* (jegyzet). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz.–16 o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

„Nem voltam hajlandó harcolni magyar testvéreim ellen." (Interjú ***Lukács Mátyással***.) In: Beregi Hírlap, 1996. október 19.; Ugyanez Erdélyi Magyarság,1996/10–12. –189 o.

Oficinszkij Román. *A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történelmében.2.1. A korszak általános jellemzése.* In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: ***Fedinec Csilla, Vehes Mikola.*** Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete –Budapest, 2010. –216 –233. o.

Pallagi Marianna. *Akikre büszkék lehetünk... Interjú* ***Váradi Natáliával.*** In: Kárpátalja.ma, 2013.02.14.

https://www.karpatalja.ma/sorozatok/akikre-buszkek-lehetunk/akikre-buszkek-lehetunk-interju-varadi-nataliaval/

Palasik Mária. *„Fontosabb dolgotok van ma nektek, mint a mechanika". A budapesti műegyetemisták az 1956-os forradalomban. Megkötések nélkül 1956-ról.* (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: ***Váradi Natália***. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár, 2017.

http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Palatinus Aranka. *A forradalom hozta össze őket. '56-os bánáti szerelmekről, házasságokról, keresztelésekről az écskai befogadótábor kapcsán*. In: Létünk, 2006. 3 –101–128.o.

Papp Richárd. *Az 1956-os forradalom és szabadságharc a délvidéki magyarok nemzeti identitásában*. In: Létünk, 2007.03.26. – 34. o.

http://epa.niif.hu/00900/00997/00009/pdf/EPA00997_Letunk_2007_03_026-046.pdf

Paál Tamás. *Kiegészítések '56 történetéhez*. In: Aracs, XIV. évfolyam. 2014./4. szám. –37–53.o. http://epa.oszk.hu/03400/03482/00031/pdf/EPA03482_aracs_2014_4_037-053.pdf

Pomogáts Béla. *Ötvenhat – mint nemzeti stratégia* (jegyzet). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz.–10. o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Popély Árpád. *Prága, Pozsony és az 1956-os magyar forradalom*. In: Az 1956-os forradalom visszhangja Csehszlovákiában. Nemzeti Emlékezet Bizottsága-Fórum Kisebbségkutató Intézet –Budapest-Somorja, 2018. –39–40.o.

Popovics Zsuzsanna. *„A véreskezű szovjet diktátorok vérbe fojtották a magyar forradalmat..."* (Beszélgetés Molnár Lászlóval), In: Kárpátalja, 2002 novembere.

S. Benedek András. *56 és Kárpátalja. Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Szimpózium, 1997. október 11–12.* Előszó ***Balás Piri László***. Konrad Adenauer Alapítvány Budapesti Képviselete, –Budapest, 1997. –17–21. o.

S. Benedek András. *Vallomás Dupka György ,56 és Kárpátalja című könyve kapcsán (recenzió)*. In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz.85.old. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Simon Attila. *Forradalom a szomszédban*. In: Az 1956-os forradalom visszhangja Csehszlovákiában. Nemzeti Emlékezet Bizottsága-Fórum Kisebbségkutató Intézet, –Budapest-Somorja, 2018. –87.o.

Simon Dávid. *Illés József – 1956 hőse*. In: Kárpátalja, 2019.október 23.

Soós Kálmán. *Magyar tudományos élet Kárpátalján*. In: Kárpátaljai Minerva. I. köt. 2. füzet. Bp. – Beregszász, 1997. –91–103. o.

Soós Kálmán. *„Akkoriban ez még igen nagy bűn volt". Adalékok Magyarország és a kárpátaljai magyar kisebbség kapcsolatának alakulásához (1945-1989).* (társszerző:Medvecz Andrea) In: Hatodik Síp. XI. évf. 1999. –1–4. o.

Soós Kálmán. *Tudományos könyvkiadás Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig (1985-2005).* In: A határon túli magyar tudományos könyvkiadás. Összeállította és szerkesztette. ***Somon Attila.*** Fórum Kisebbségkutató Intézet –Somorja-Dunaszerdahely: Lilium Aurum Könyvkiadó, 2005. –11–35. o.

Somlai Katalin. *Kettős hatalom a megszállás után: Munkástanácsok és forradalmi bizottságok utóvédharcai. Magyarországon 1956-ban, különös tekintettel Békés megyére. Megkötések nélkül 1956-ról.* (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: ***Váradi Natália***. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, –Ungvár, 2017. http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Szabadságharcunk a bolsevizmus ellen. Millenniumi számadási könyv. I. kötet. A művet szerkesztette: ***dr. Fejér Dénes*** és ***Vasvári Vilmos.*** Kiadta a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége, 2002. –149–152.o.

Szabó László. *A kárpátaljai magyarság az 1944-1956-os időkben* In: Hódoltságban: I. magyar történelmi konferencia az elnyomatás évtizedeiről, 1992. február 1-2. / [a konferenciát rend.] az ‚56-os Forradalmi Nemzeti Szövetség és a Lakitelek Alapítvány / szerk.: ***Kiss Dénes***. –Budapest: Zrínyi Kiadó, 1992. – 179 o.

Szabó Sándor. *A jövőben itt emlékezhetnek majd Györke Ilonáról és az '56-os forradalom hőseiről.* In: Kárpáti Igaz Szó, 2017.március 12.

Szabó Sándor. *Egy eszenyi lány kiállt az '56-os forradalom mellett. Györke Ilonát a plakátjai miatt hurcolták el.* In: Kárpáti Igaz Szó, 1917. január 17.

Szerov-napló. Feljegyzések egy bőröndből: a KGB első főnökének – halála után 25 évvel megtalált – titkos naplójából közöltek részleteket az orosz sajtókiadványok. *Egy orosz könyvkiadó hatszázharminckét*

oldalas könyvben jelentette meg a volt KGB-főnök emlékiratait, amely egészében megjelent lengyelül is. Részlet a Tajemnice walizki generała Sierowa c. kötetből (Rea SJ 2019 – ford. Éles Márta), A Szerov-napló a magyar '56-tal, október 23-tól november 7-ig végbement eseményekkel kapcsolatos legfontosabb részletei itt olvashatók: https://kurier.plus/hu/node/929 (2020.07.30.)

***Szőke Anna**. Magyar emigránsok Kishegyesen*. In: Új Kép, 2006.10. – 80–93. o.

***Sztikalin, Alekszandr**. Az 1956-os magyar forradalom hatása a szovjet közvéleményre.* In: Az 1956-os forradalom visszhangja a szovjet tömb országaiban. Szerkesztette: Rainer M. János, Somlay Katalin. 1956-os Intézet –Budapest, 2007. Lásd:

https://sites.google.com/site/mitcsinaltam56ban/home/04-idegen-szemmel/alekszandr-sztikalin-az-1956-os-magyar-forradalom-hatasa-a-szovjet-koezvelemenyre

Sztikalin, Alekszandr [Szergejevics]. *„A magyarok hősiessége elismerésre méltó". Két orosz tudós az 1956. évi magyar forradalomról*. In: Limes,18. évf. 2006. 4. sz. –51–64. o.

Sztikalin, Alekszandr [Szergejevics]. *Ilja Ehrenburg és az 1956-os magyarországi események. Az író viszonya a hruscsovi pártelithez és a nyugati baloldali értelmiséghez az 1950-es években*. In: Múltunk,52. évf.2007. 1. sz. –4–25. o.

***Takács Róbert**. Az 1956-os forradalom az orosz közgondolkodásban és történetírásban.* http://epa.oszk.hu/00000/00036/00067/pdf/022-036.pdf

***Tófalvi Zoltán**. 1956 erdélyi mártírjai.* Unitárius portál, 2006. április 24. https://web.archive.org/web/20091201202528/http://www.unitarius.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=200

***Tófalvi Zoltán**. Az 1956-os forradalom visszhangja Erdélyben*. http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/tofalvi_56.html

Tófalvi Zoltán**. „A magyar forradalom hatására alakult erdélyi szervezkedések a magyar forradalom leverését követő romániai retorzió. Megkötések nélkül 1956-ról.* (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: ***Váradi Natália.

Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, –Ungvár, 2017. http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

***Tóth István**. 1956. Kárpátalján. Hatások, következmények, tanulságok.* [Dupka György: '56 és Kárpátalja c. könyve kapcsán]: https://epa.oszk.hu/02200/02288/00014/pdf/Evkonyv56_14_2006-2007_247-265.pdf

***VE:** ,56 árnyéka. Adalék a forradalomhoz.* In: Kárpátalja, 2014. október 30. https://karpataljalap.net/2014/10/30/56-arnyeka

***Vida István, Zselicky Béla**. Az 1945. június 29-i szovjet-csehszlovák szerződés Kárpátaljáról.* In: Külügyi Szemle, 2004. 1–2. sz.

***Vjacseszlav Szereda, Reiner M. János**. Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* –Budapest:1956-os Intézet, 1996.

***Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin, Vida István**. Szovjet dokumentumok 1956-ból.* In: Rubicon, 1994. 8. sz.

***Zselicky Béla**. Moszkvai diákmegmozdulás* – 1956-ban. In: Historia. 2005. 9 sz.

Zselicky Béla.** Nagy Imre szerepének értékelése a rendszerváltás utáni orosz történetírásban.* In: Á. ***Varga László (szerk.): ***Nagy Imre*** és kora. IV. k. –Budapest: Nagy Imre Alapítvány, 2006. –274–332.o.

***Váradi Natália.** Az 1956-os kárpátaljai politizáló csoportok bemutatása a KGB dokumentumok tükrében.* A forradalom dokumentumai a kárpátaljai levéltárban

https://www.abtl.hu/videok/kavehaz/varadi_natalia_2019_04

***Váradi Natália.** Kárpátalja az egyetértés, szolidaritás és rettegés árnyékában 1956-ban. Megkötések nélkül 1956-ról.* (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: Váradi Natália. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, –Ungvár, 2017. http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

***Váradi Natália.** Az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.* – 136-154. old. In: A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Kelet-Közép Európában: nemzetközi tudományos konferencia

Beregszász, 2015. november 20-21. Szerkesztette: ***Molnár D. Erzsébet –Molnár D. István.*** II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, –Beregszász, 1916.

http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2017/01/A-kommunizmus-%C3%A1ldozatai-2015.pdf

Váradi Natália. *„Az 1956-os forradalom kárpátaljai eseményei."* Konferencia kiadvány, –Budapest: 56-os Intézet, 2007. –23 o.

Váradi Natália. *„A Magyar egyházak helyzete Kárpátalján az 1956-os forradalom idején",* Konferencia kiadvány, –Esztergom: HEH, 2007. –7 o.

Váradi Natália. *1956-os deportálások a Szovjetunióba (a KGB dokumentumai alapján).* Acta Beregsasiensis, 2001.02. –39–55.o. http://epa.niif.hu/01600/01626/00004/pdf/EPA01626_Acta_Beregsasiensis_2010_2_039-055.pdf

Váradi Natália. *„Az 1956-os forradalom és szabadságharc visszhangja Kárpátalján a korabeli helyi sajtó tükrében"* In: Acta Beregsasiensis –Beregszász, 2001.– 9 o.

Völgyesi Zoltán. *A magyar vidék 1956-os társadalmi programja a követelések tükrében. Megkötések nélkül 1956-ról.* (Kárpát-medencei tudományos konferencia Beregszász, 2016. november 4.) Szerkesztette: Váradi Natália. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, –Ungvár, 2017. http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK, KÖZREADOTT DOKUMENTUMOK

Kényszerkirándulás a Szovjetunióba: magyar deportáltak a KGB fogságában – 1956. Szerkesztette. ***Horváth Miklós, Olekszandr Pahirya***. –Budapest: Argumentum Kiadó, 2012.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai dokumentumai (Forrásválogatás). A forrásokat válogatta és a bevezető tanulmányt írta: ***Váradi Natália***. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár. –Nyíregyháza, 2012.

Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta ***Györkei Jenő*** és ***Horváth Miklós***; az illusztrációkat vál. ***Györkei Jenő*** és ***Horváth Miklós***; ford. ***Láng Júlia*** és ***Horváth Miklós***. –Budapest: Argumentum, 1996. 314, [6] p., 8 t.

1956 Szabolcs megyében. I-X.k. A Szabolcs megyei megtorlás dokumentumai. (Szerk. ***Németh Péterné, Dikán Nóra***). –Nyíregyháza, 1993-1996.

Hiányzó lapok 1956 történetéből (Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.) A dokumentumokat válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta: ***Vjacseszlav Szereda***, ***Alekszandr Sztikalin***. –Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993.

A „Jelcin dosszié". – Szovjet dokumentumok 1956-ról. (Szerk.: ***Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Reiner M. János***). –Budapest: Századvég Kiadó-1956-os Intézet, 1993.

A KMKSZ Elnöksége memoranduma az 1956-os magyarországi forradalom évfordulójára. In: Kárpáti Igaz Szó, 1991.október 21.

A Népképviselők Kárpátaljai Megyei Tanácsa mellett megalakult a 30–40-es években és az 50-es években történt megtorlások áldozatainak rehabilitálását elősegítő megyei bizottság. In: Kárpáti Igaz Szó, 1989. július 12.

Az SZKP KB plénumának határozata. ***Malenkov G. M., Kaganovics L. M., Molotov V. M.*** *pártellenes csoportjáról*. –Uzshorod: Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, 1957.

A szocialista országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek 1957. november 14–16-ai, moszkvai értekezletén elfogadott nyilatkozat. Békekiáltvány. –Uzshorod: Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, 1957.

„Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben." I-III. Kiadja: a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala, é.n.

Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. I. kötet. (Ez a könyv a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatalának „Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben" címen kiadott füzete nyomán készült.) –Uzshorod: Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, 1956. (Díjtalan, 5 ezer példányban adták ki).

A magyarországi ellenforradalom véres cselekedetei. (A Pravda, a Komszomolszka Pravda, Literaturna Gazeta, az Ogonyok folyóirat és más sajtókiadványok cikkeiből.) –Uzshorod: Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, 1956.

A szocialista országok megingathatatlan nagy egysége. (Vezércikk a Kommunyiszt folyóirat 1956. №16. számából.) –Uzshorod: Kárpátontúli Területi Könyvkiadó, 1956.

***Inickij Jurij**. Húsz szovjet esztendő.* –Uzshorod: Kárpáti Kiadó, 1965.

SZEMTANUK VISSZAEMLÉKEZÉSEI, INTERJÚK A KORTANÚKKAL, VALLOMÁSOK

***Bagu Balázs**. Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival*. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 128. –Ungvár-Budapest, 2004.

Balla Gyula**. Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig* (Beszélgetések ***Skultéty Csabával / ***Ambrus Mártonnal***/). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

***Balla László**. Szegény ember vízzel főz.* Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947-1987. –Ungvár: PoliPrint, 2002. –103–105. o.

***Balogh László**.* 1956 Kárpátalján. In: Napi Magyarország, 1998. október 27.

***Balog Sándor**. Sorsüldözöttek*. –Ungvár-Budapest: Galéria Kiadó, 1992. –71 o.

***Barzsó Tibor**. '56-os emlékeimből* (jegyzet). In: Együtt, 2006.8. évf. 3.sz. –28 o.

Benyák Nándor '56-os politikai elítélt levele Dupka Györnek. – Debrecen, 1992.08.19. D.GY archívumából.

Benyák Nándor '56-os politikai elítélt levele Dupka Györnek. – Debrecen, 2002. D.GY archívumából.

***Bucsella József**. Sorsok megírva. Életem elrabolt ötven éve*. (Első részlet) In: Kárpáti Igaz Szó, 2006. július 6.

Bucsella József. *Sorsok megírva. Életem elrabolt ötven éve*. (Második befejező részlet), In: Kárpáti Igaz Szó, 2006. július 20.

Czébely Lajos. *Töprengéseim ezerkilencszázötvenhatról* (jegyzet). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz. –6.o.

Dési János. *Ki írta Kádár szolnoki beszédét?* Interjú Balla Lászlóval, a Kárpáti Igaz Szó nyugalmazott főszerkesztőjével. In: Népszava, 2010.október 30.

Fodor István. *Forradalmi visszapillantás fél évszázadból.* In: Kárpáti Igaz Szó, 2006.október 11.

Horváth Béla: *Visszaemlékezéseim. Az én '56-om*. In: KarpatInfo, 2016.augusztus 18. –5.o.

Horkay Barna: *A Keleti Baráti Kör. Képek a kárpátaljai ébredésből,* 1998.

Horváth Sándor beszélgetése ***Varga Jánossal*** az 1956. őszén Nagyszőlősön csoportosan szervezett röplapok terjesztéséről. In: *Kárpátalja* (Főszerk.: ***Mankovits Tamás***, –Miskolc, 1990-1994), 2. sz. 1993. február 28.

Illés József, Varga János. *„Egy megjelent interjú margójára"* In: Kárpáti Igaz Szó, 1992.május 14.

Jőrös Béla nyílt levele: „1956 ügyéért kiállva". In: Kárpátalja 9. szám, 1993. október 31.

Jó pásztor volt. Emlékkönyv. ***Gecse Endre*** *kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. Összeállította: ***Gortvay Erzsébet***. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 120. –Ungvár-Budapest, 2003.

Kopjafák és vallomások. Levelek 1956-ról. Gyűjtemény. –Szeged, 1989.

Kőszeghy Elemér. „Vigyázz a gyereknevelésre!"(Interjú ***Milován Sándorral***) Kárpátalján is volt '56. In: Kárpáti Igaz Szó, 1992.március 12.

Lusztig Károly visszaemlékezése. – In: ***Dupka György- Horváth Sándor***: '56 és Kárpátalja hatásvizsgálat hivatalos íratok, vallomások tükrében. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2006. –65–67. o.

Majorossy István. *És dübörögtek a páncélosok...* In: Kárpáti Igaz Szó, 1996. október 19.

Mélységből a magasba. Bizonyságtétel az elmúlt időkről. ***Gulácsy Lajos*** önéletírása. Szerkesztette és a kiadásért felel: Szántó János. Kiadja a Kárpátaljai Református Egyház Sajtóosztálya. É.n.

Milován Sándor*. Kárpátalja a forradalom árterületében*. In: Megkötések nélkül 1956-ról. Szerkesztette: ***Váradi Natália***. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2017.132-135.

http://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2020/01/megk-t-sek-n-lk-l-1956-r-l_2017.pdf

Milován Sándor*. Kárpátaljai mozaik*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. –Ungvár, 2004.

Ortutay Péter*. Ifjúságom legszebb madara*. In: Együtt, 14 évf. 2012.5.sz. –4–7. o.

https://epa.oszk.hu/00500/00595/00045/pdf/EPA00595_egyutt_2012_5_004-007.pdf

Pasztellák István*. Emlékképek 1956-ból* (jegyzet). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz. –42.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Sándor László. „Emlékezés és vallomás", 1993.

Sándor László*. Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993*. –Madách–Posonium, 2009.

Schober Ottó*. Lánctalp tépte emlékek* (jegyzet, Beregszász '56-ban). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz.62.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Szűcs Sándor egykori záhonyi MÁV főnök visszaemlékezése. *Forradalom a keleti végeken* (2. rész). http://1956.mti.hu/Pages/News.aspx?ID=151296 (2018. november 11.)

Tóth Árpád beadványa. –Ungvár, 2011. augusztus 4.

Vári Fábián László*. „Jólesik felébredni"* (interjú a magyarországi hadműveletek résztvevőjével). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz. –33.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Weinrauch Katalin*. „Ezüstgitár"* (visszaemlékezés, Beregszász '56-ban). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz.68.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

’56 EMLÉKE A SZÉPIRODALOMBAN

Bártfay István (Eperjes, 1902. okt. 11. – Ungvár, 1990.) kéziratban maradt verseit lánya, az ungvári ***Bánátiné Bártfay Éva*** őrizte meg az utókornak és adta át kiadónknak. Kézirat, Tarlón maradt kalász. –178 o.

Becske József Lajos : *Magyar sors* (vers)5 [1.77 MB – PDF] https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Görcsoldó szél. A „kárpátontúli szovjet magyar” irodalom antológiája, 1945-1991. Összeállította, szerkesztette: ***M. Takács Lajos***. Edelény, 2010. –7. o.

Fodor Géza. *Kései ősz, november, A távolodó emléke, Katarzis, 1956* (versek). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz. –17.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Kocsis Csaba. *Elrabolt ötven évem*. XX. századi emlékek szintézise. ***Bucsella József*** és 56-os sorstársai emlékére). Illusztrációk: ***Matl Péter*** Kárpátaljai Magyar Könyvek 258. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2017. http://mek.oszk.hu/17800/17891/

Kovács Vilmos. *Holnap is élünk.* Regény. III. kiadás. Elbeszélések. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: ***Barzsó Tibor***. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 155. –Ungvár-Budapest, 2007. (Első kiadása 1965-ben jelent meg Ungváron a Kárpáti Kiadó gondozásában.)

Ortutay Péter. *Apage Satanas. Ungvári történetek az 1980–as évekből.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 274. –Ungvár-Budapest, 2018., –250 o. https://mek.oszk.hu/19800/19841/

S. Benedek András. *Corvin köz 2006, Szép új világ* (versek). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz. –14.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Szöllősy Tibor. *Az elmaradt sakkparti* (elbeszélés). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz. –57.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

Tóth Ferenc. *Magyarországfalaira* (vers). In: Együtt, 2006.8.évf.3.sz. –56.o. https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/

OROSZ, UKRÁN NYELVŰ FELHASZNÁLT IRODALOM

Афиани В.Ю., Желицки Б.Й. *„Советский Союз и венгерский кризис 1956 года”* Документи –Москва: Росспэн,1998.

Вароди Н. *„Революція 1956 року у спогадах сучасників.”* Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самовідомість, Європейський університет, –Київ, 2003 –3. с.

Вароди Н. *„Відлуння угорської революції та визвольної війни 1956 року на Закарпаттіу тодішніх історичних матеріалах.”* Молодь, Освіта, Наука, Культура, і Національна самовідомість, Європейський університет, –Київ, 2002, –3. с.

Венгерские события 1956 года глазами КГБ и МВД СССР. Сборник документов. Составители: руководитель – д.и.н. .А.А. Зданович, В.К. Былинин, В.К. Гасанов, В.И. Коротаев, В.Ф. Лашкул. –Москва: Обьединенная редакция МВД России, 2009

Віднянський Степан. *Угорська революція 1956 року в українській історіографії та мемуаристиці.* Доповіді українських учасників Міжнародного круглого столу до 60-річчя Угорської революції 1956 року на тему: «УГОРСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1956 РОКУ ЯК ПРОЯВ СИСТЕМНОЇКРИЗИІПОЧАТОККРАХУПРОРАДЯНСЬКИХ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ» (Київ, 21 жовтня 2016 р.) УДК (930+82-94)(477):316.423.3(439)„1956” С. 455-464.

http://mzu.history.org.ua/index.php/MZU/article/view/56/41

Віднянський С. У *«дружніх» обіймах Кремля. До 50-річчя Угорської революції 1956 року*. Дзеркало тижня.21–27 жовтня 2006. № 40. –С. 1– 21.

Байков В.С. *1956. Венгрия глазами очевидца.* (Magyarország 1956 egy kortanú szemével). Нестор-История. –Москва – СПб., 2016

Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. Уклад.: ***Магочій, Павло Роберт, Поп, Іван.*** –Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010.

Информ. Бюро Венгерської Народной Республики: *„Венгерський Контрреволюционий заговор Имре Надя и его сообщников”,* –Москва, 1960

Из мемуаров Никиты Сергеевича Хрущова. In: *Вопросы истории,* –Москва, 1991.

Король Іван. *Угорська революція 1956 року: початок краху прорадянських тоталітарних режимів.* Міністерство освіти і науки України, Ужгородський Державний Інститут інформатики, економіки і права. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2002.

Лущай В.І. *Угорська революція 1956 р. як наслідок загострення суспільно-політичних та соціально-економічних протиріч в Угорщині у 1949–1956 рр.* –Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. –221 с.

Нариси історії Закарпаття. Т. І-Ш. Ред. кол.: Гранчак, І., Балагурі, Е., Грицак, І., Ілько, В., Поп, І. Закарпаття, –Ужгород, 1995.

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 18. Ціна свободи й незалежності: трансформація політичних систем в країнах Центральної та Південно-Східної Європи до та після 1989–1991 рр. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. –Ужгород, 2007.

Нежинський Л. *„Очеркистории Народной Венрии (1948-1962*)", –Lviv, 1964

Немет Д. *„Освобождение Венгрии 1956",* –Москва 1957.

Немет Д. *„Революционное движение и стройительство социализмав Венгрии",* 1963.

Орехова Е.Д., Середа В. Т., Стикалин А.С. *„Советский Союз и венгерский кризис 1956 года",* Российская политическая енциклопедия, –Москва, 1998.

Паніш М. „*Хрущова сліду Великих Лучках* (Про перебування М. Хрущова на Закарпатті", –Ужгород, 1999.

Перебування Микити Сергійовича Хрущована Закарпатті в грудні 1959 року, –Ужгород, 1960.

Поп, Иван. *Энциклопедия Подкарпатской Руси.* Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста ШАБАК, М. –Ужгород: Изд-во В. Падяка, 2001.

Постоловський Р.М., Пугач Є.П., Страшнюк С.Ю. *Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944–1953)*: Хрестоматія. –Харків: Бізнес Інформ, 2000. –470 с.

Пугач Є.П. *Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи:* Навчально-методичний посібник. –Харків, 2008. –92 с.

Пилявець Р. *Повітрянодесантні війська в операціях «Вихор» (Угорщина, 1956) і «Дунай» (Чехословаччина, 1968).* –Київ: РВА «Тріумф», 2005. –122с. Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы. –Москва: РОССПЭН, 1998. –863 с.

Реабілітовані історією, Закарпатська область. РІЗАК І. М., ДОВГАНИЧ О.Д., ХЛАНТА О.В. –Ужгород: ВАТ Видавництво „Закарпаття", 2003. – С.152-786. *Rehabilitált történelem*. I. 2003. i. m. –424. o.

Свилас, Светлана. *„Венгерский октябрь" 1956 г. и дипломатия Белорусской ССР.* https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/16021/1/2011_1_JILIR_svilas.pdf

Стыкалин, А. С. *Несколько штрихов к портрету Имре Надя* / А. С. Стыкалин // Вопросы истории. – 2008. – No 2. – С. 90–98.

Стыкалин А.С. *Почему Хрущев ввел войска в Венгрию?* [Miért vetette be Hruscsov a hadsereget Magyarországon?] http://www.izvestia.ru/hystory/article3097787/

Стыкалин А.С. *„Прерванная революция",* –Москва: Новий Хронограф, 2003.

Стыкалин, А. С. *Восточная Европа в системе отношений Восток–Запад (1953 – начало 1960-х гг.)* / А. С. Стыкалин // Холодная война. 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива: сб. ст. / Рос. акад. наук; Ин-т всеобщ. истории; отв. ред. Н. И. Егорова, А. О. Чубарьян. – Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – С. 487–542.

Сисраелян В. *„Новейшая история Венгрии (1918-1962)".* – Москва, 1962

Танюк Л. Щоденники без купюр (шістдесят років потому). Зовнішні справи. 2016. No4. –С. 52–57.

Танюк Л. *Щоденники без купюр (шістдесят років потому).* Зовнішні справи. 2016. No4. –С. 52–57.

Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20–80-е годы XX века): Материалы международной научной конференции. – Харьков: МНАБ, 1994. Т. 1. –334 с.; –Харьков: МНАБ, 1995. Т. 2. –491 с.;

Холлош Е.- Лайтаі В. *„Холодная война протів Венгрии",* – Москва, 1959.

Желицки Б.Й., Кыров А.М., Капиченко Н. и др.: *1956: осень в Будапеште.* –Москва: Изд-во: Март, 1996. ISBN: 5-88505-038-4.

DUPKA GYÖRGY A MAGYAR '56 KÁRPÁTALJAI ESEMÉNYEIVEL FOGLAKOZÓ PUBLIKÁCIÓI (1991-2020)

Önálló könyvek

Egyház üldözés Kárpátalján 1944-1991. A Tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Templom Idővándor tematikus kiállítása. A Gulágra elhurcolt és megtorlásban részesült kárpátaljai római katolikus, görögkatolikus papok, református lelkipásztorok és más felekezetek vezetőinek emlékére. Kárpátaljai Magyar Könyvek 262. – Ungvár-Budapest-Szolyvai Emlékparkbizottság, 2017. https://mek.oszk.hu/18100/18119/(2020.07.29.Számláló. 1033 megtekintés)

Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Írástudókat adó táj kultúrtörténeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára. – Kárpátaljai Magyar Könyvek 245. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2017. https://mek.oszk.hu/17900/17903/ (2020.07.29. Számláló. 866 megtekintés)

A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991) A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Kárpátaljai Magyar

Könyvek 232. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. http://mek.oszk.hu/13300/13350/, (2020.07.29.Számláló. 1896 megtekintés)

„Uram... Segíts haza minket...!" Lágerírások: versek, fohászok, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenkij robot" 70. évfordulójára. Kárpátaljai Magyar Könyvek 236. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. http://mek.oszk.hu/13800/13830/ (2020.07.29.Számláló. 2378 megtekintés)

'56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 152. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2006.

Autonómia -törekvések Kárpátalján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 121. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2004.

Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Lefejezett értelmiség, 1944–1959. Kárpátaljai Magyar Könyvek 95. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1999;

„A málenkij robot" dokumentumokban". Társszerző: Korszun Alekszej, Kárpátaljai Magyar Könyvek 83. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1997.

'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Társszerző: Horváth Sándor. Kárpátaljai Magyar Könyvek 40. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. efile:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/'56%20Karpataljan%20-%20Gyorgy%20Dupka_308.pdf

Kárpátaljai magyar személyi és intézmény-adattára. Kárpátaljai Magyar Könyvek 29. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok. 1989-1993. Kárpátaljai Magyar Könyvek 27. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993.

„Sötét napok jöttek" Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1994-1955. Kárpátaljai Magyar Könyvek 10. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó,1993.

Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. Társszerző: Botlik József. –Budapest-Szeged: Mandátum-Universum, 1991.

http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/ez-hat-a-hon

A JELENTŐSEBB KÖNYVFEJEZETEK, PUBLIKÁLT KONFERENCIAELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK, CIKKEK

(A megjelenés éve szerint)

2020.

Kárpátalján is volt ‚56 és szovjet megtorlás. In: Szabadság (Kolozsvár), 2120. október 23.

Magyar GULÁG-GUPVI rabok Eurázsiában. Történelmi szociográfia. Befejező rész. In: Együtt, 18. évf. 2. szám. 2020. –110–111. o.

2017.

'56 Kárpátalján: pártfeladatokat „vakon teljesítő" és elhajló írástudók. (Függelékbben csatova Bártfai István (Ungvár) versei) In: Nyelvünk és Kultúránk online kiadása. (Budapest), 2017. 01.03, kedd,13.18. 1183 látogató. https://mnyknt.hu/2017/01/03/56-karpataljan-partfeladatot-qvakon-teljesitq-es-qelhajtoq-irastudok/

2016.

1956 és Gecse Endre Kárpátaljai református lelkészvértanú a nép emlékezetében és dokumentumokban (Portrévázlat).

http://nyemrlsz.newlights.info/images/pdf/2016/2016_HT_GecseEndreKarpatalja.pdf

1956 és Kárpátalja (Részlet egy nagyobb tanulmányból). In: Helikon. (Kolozsvár), 2016.20. (706) szám-október 25. https://www.helikon.ro/1956-es-karpatalja/

2012.

1956: „elhajló" magyar írók a KGB látókörében. In: Nyelvünk és Kultúránk. (Budapest). 42. évfolyam, 2012.3 sz. –16.o.

2009.

56 kárpátaljai visszhangja. – In: A Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (POFOSZ) megalapításának XX. évfordulójára emlékezett

Budapesten, a XII. kerület Hegyvidék Önkormányzata Művelődési Központban. 2009. február 10.

2007.

1956 és Kárpátalja. – In: Érték és befogadás. Bartók Béla – 1956 – Irodalmi nevelés. A Tokaji Írótábor 2006. évi tanácskozása. Szerk. Serfőző Simon. –Miskolc: Bíbor Kiadó, 2007. –254–260.o.

2006.

1956 és Kárpátalja (Részlet egy nagyobb tanulmányból). I. rész.– In: *Nyelvünk és kultúránk.* (Budapest) Főszerk. Cservenka Judit. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata, XXXVI. évfolyam, 145. sz., 2006/3. –65–80.o. 146-147. sz., 2006/4-5., –58–71.o.

„Testvéri segítség" Kárpátalján át. In: História (Budapest), 28. évf. 2006. 8–9. sz. –78–79. o. http://www.historia.hu/archivum/2006/tart0608.htm

1956 Kárpátalján. -In: 50 év.1956–2006**.** Szerk. Balla Bálint, Szöllősy Pál**.** Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, **–**Bern, 2006. –356 o., á. n.

Lásd a hivatkozást: *http://buksz.c3.hu/web/074/1956.pdf*

A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról (is) irányították. – In: Együtt. (Ungvár) VIII. évf. 3. sz. 2006., –17–25. o.

https://epa.oszk.hu/00500/00595/00019/pdf/00019.pdf

'56 és Kárpátalja: Bucsella József saját kivégzését túlélő kálváriájáról. – In: 1956-os emlékkonferencia a Budapesten székelő Ukrajnai Nagykövetség és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum közös szervezésében. Bemutatták a helytörténész *56 és Kárpátalja* című könyvét és az Együtt c. folyóirat 56-os tematikus számát

A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában), (Horváth Sándorral közösen*).* – In: *Magyar '56.1.* Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság, –Budapest, 1996.–253–266.o.(Lásd: a gyűjteményből részleteket közöl az Élet-Jel, Kárpáti Igaz Szó, 2006. március 28.:http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/060328/tm01.html)

Kárpátalja (Ukrajna) – a szovjet megszállás központja. (Horváth Sándorral közösen*).* – In: *Magyar '56.2.* Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság, Budapest, 1996.83-110.p. (Lásd: a gyűjteményből részleteket közöl *Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc.* I- III. rész az Élet-Jel, Kárpáti Igaz Szó, 2006. január 31., február 28., március 28. száma: http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/060131/tm01.html, http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/060228/tm01.html,http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/060328/tm01.html)

2003.

Nyílt levél Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének. In: Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Felelős szerkesztő: Gortvay Erzsébet. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2003.–61–65. o.

A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján. – In: Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Felelős szerk. Gortvay Erzsébet. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2003. –46–65.o.

„Nincs mit félni a földi hatalmaktól". Beszélgetés Pasztellák Istvánnal, az 1956-os Gálocsi politizáló csoport vezetőjével. –In: *Együtt.* (Ungvár), 2003. 7/3. sz.–72–78.o.

2002.

„Az 1956-os megtorlások és a KGB tevékenysége Kárpátalján" – In: Vitafórum Budapesten a Tolcsvay Béla klubban a Kárpátaljai Szövetség és a Kossuth Rádió *Határok nélkül* c. műsora szerkesztőinek szervezésében közönségtalálkozóval egybekötve. A Gecse Géza által megnyitott vitaest vendége volt Dupka György, a MÉKK elnöke, az 56-os események kutatója, Milován Sándor, a KMKSZ alelnöke, volt 56-os elítélt és Alekszej Korszun történész, a KGB kényszernyugdíjaztatott ezredese, aki kezdeményezte a kárpátaljai elítéltek rehabilitálását. Jelen volt még Benda István, a Kárpátaljai Szövetség elnöke, 2002.

2001.

„Gecse Endre emléktábla avatás Huszton. Gecse Géza, a Kossuth Rádió *Határok nélkül* c. műsor szerkesztőjének beszélgetése a résztvevőkkel: Varga Jánossal, Perduk Tiborral, Pasztellák Istvánnal, Dupka Györggyel. Kossuth Rádió, Határok nélkül, 2001.10.23.19.30

1998.

Az 1956-os forradalom hatása a szomszédos országokban. Duna TV,1998. október 25.22.50 óra. Fórum. Dupka György hozzászólása.

1996.

A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában), (Társszerző: Horváth Sándor). – In: *Magyar'56.1. Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Hatások a Kárpát-medencében*. Írta: Borbándi Gyula, Dupka György, Filep Tibor, Gagyi Balla István, Horváth Sándor, Lipcsey Ildikó, Tófalvi Zoltán. Előkészítette és szerk. Székelyhidi Ágoston. Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság, – Budapest, 1996.–253–266.o.

Kárpátalja (Ukrajna) – a szovjet megszállás központja. (Horváth Sándorral közösen*).* – In: *Magyar'56. 2. Megtorlás, ellenállás, emigráció Magyarországon, a Kárpát-medencében, Nyugaton*. Írta: Borbándi Gyula, Dupka György, Filep Tibor, Gagyi Balla István, Horváth Sándor, Lipcsey Ildikó, Tófalvi Zoltán. Előkészítette és szerk. Székelyhidi Ágoston. Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság, –Budapest, 1996.–83–110.o.

1993.

A szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról irányították. In: *'56 Kárpátalján*. Dokumentumgyűjtemény. Társszerző: Horváth Sándor. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993.–17–69.o.

1992.

Ki volt Gecse Endre? . In: Kárpáti Igaz Szó. (Ungvár), 1992 .május 14.

LAPOK, FOLYÓIRATOK, DOKUMENTUMOK, ADATOK

Beregi Hírlap évfolyamai (1990-2006), Beregszász.
Bereginfo, később *KárpátInfo* évfolyamai 2002-2020, Beregszász.
Együtt évfolyamai (2002-2020), Ungvár.
Hatodik Síp évfolyamai (1989-1999), Budapest-Ungvár.
Kárpátalja évfolyamai (1990-1994), Miskolc-Ungvár.
Kárpátalja évfolyamai (2000-2020), Ungvár.
Kárpáti Igaz Szó évfolyamai (1946-2003), Ungvár.
Az igazi Kárpáti Igaz Szó évfolyamai (2005-2020), Ungvár.
Kárpáti Kalendárium évi számai (1957-1992), Ungvár.
Kárpátaljai Szemle számai, (1993-2000), Ungvár.
Kárpátaljai Állami Levéltár anyagai.
Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal anyagai, adattára.
Dupka György magánarchívuma.

Adatközlők

Árpa István (Ungvár) szemtanú, 1992 júniusa

Bagu Balázs (Bátyú) kortanú, 1990 júniusa

Balla Ilona, id. Györke Ilona édesanyja (Eszeny), szemtanú, 1995 márciusa

Balla László (Ungvár) szemtanú, 1995 novembere

Balogh László (Eszeny-Csap-Zala megye) szemtanú, 2005 novembere

Balogh Tiborné (Csap) szemtanú, 1991. április 15.

Baráth József (Beregszász) adatközlő, 1992. november 18.

Barzsó Tibor (Ungvár) szemtanú, 2005 novembere

Benyák Nándor (1939, Ungvár-Debrecen) politikai elítélt, 1991 februárja

Bucsella József (Fancsika) politikai elítélt, 2005 novembere

id. Dupka György (1927, Tiszabökény) szemtanú, Tiszabökény, 1990. január 4.

Fábián Balázs (Tiszaújlak) szemtanú, 1991. január 11.

Fodor István (Ungvár-Gödöllő) szemtanú, 2006 októbere

Gecse Endréné (Gálocs-Szlovákia K. Vojkovce) szemtanú, 1992. június 16.

Horváth László (Bene) szemtanú, 1991. január 23.

Illés József (Fertősalmás-Nevetlen) politikai elítélt, 1992 áprilisa

Jacura László (Macsola) szemtanú, 1991. január 25., augusztus 11.

Jőrös Béla (Visk-Szolyva) kortanú, 1993 októberében

Juhász Béla (Nagypalád) kortanú, 1990. február 20.

Kampov, Pavlo (Gyilok-Ungvár) politikai elítélt, disszidens, 1990 novembere

Korosztily István, if. (Koresztel Sztepan az ilosvai politikai elítélt fia, 2005 áprilisa

Kovács Zoltán (Nagyszőlős) politikai elítélt, 1993 márciusa

Korszun, Olekszij (Ungvár) kortanú, 1990 májusa

Kövér György (Ungvár-Záhony) szemtanú, 2018 januárja

Leskó László (Alma-Ata-Magyarország) kortanú,1991 januárja

Lusztig Károly (Ungvár) szemtanú, 1992 januárja

Majorossy István (Munkács) szemtanú, 1996 októbere

Milován Sándor (1941, Nagyszőlős) politikai elítélt, 1992. március

Molnár László (1945, Gálocs), a politikai ellenállás résztvevője, 1992 novembere

Nagy Jenő (Feketepatak-Ungvár) szemtanú, 1989–2000.

Német János (Alma-Ata-Magyarország, nagykövet) adatközlő, 2005 novembere

Ormos István (Mezőkaszony-Beregszász) politikai elítélt, 1992 novembere

Ormos Mária (Mezőkaszony) politikai elítélt, 2005 novembere

Ortutay Péter (Ungvár-Bélaapátfalava) szemtanú, 2018 novembere

Papp Andrásné Toldi Katalin (Tiszabökény) szemtanú, 1992. január 20.

Pasztellák István (Gálocs) politikai elítélt, 1992 novembere

Pataky Ferenc (Aknaszlatina) szemtanú, 1990.

Perduk Tibor Árpád (Gálocs-Téglás, 1942) politikai elítélt, 1992 novembere

Révész Ilona (Eszeny) szemtanú, 1995 márciusa
Sándor László (Budapest) kortanú, 1990.
Székelyhidi Ágoston (Budapest) politikai elítélt, 1995. november
Szécsi Sándor, ifj. (Balatonföldvár), Szécsi Sándor politikai elítélt fia, 2020 szeptember
Tárczy Lajos (Gálocs) szemtanú, 2002 januárja
Tóth Mária (Gálocs) szemtanú, 2002 januárja
Úr Sándor (Kisdobrony) szemtanú, 2005 novembere
Varga János (1940, Feketeardó) politikai elítélt, 1992 áprilisa
Varga Jolán (Gálocs) szemtanú, 2002 januárja
Vladimír Mihály (Ungvár) kortanú, 1988 májusa.

FOGALOMTÁR, OROSZ ÉS UKRÁN KIFEJEZÉSEK, INTÉZMÉNYEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AP RF / АП РФ – az Orosz Föderáció Elnökének Levéltára/ Архив Президента Российской Федерации.

ASZSZK / АССР – Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság/ Автономная Советская Социалистическая Республика.

BIR / BITR, БИР/БИТР – Javító-nevelő Munkaügyi Hivatal/ Бюро исправительно-трудовых работ. A hivatal olyan személyek nyilvántartásával és elhelyezésével foglalkozott, akiket szabadságvesztés nélküli – többnyire saját gyárukban, üzemükben végzendő – kényszermunkára ítéltek. Tevékenységüket az NKVD/MVD is felügyelte.

CAKID / ЦАКИД – Történelmi Dokumentumok Kollekciójának Központi Levéltára (Moszkva) /Центральный Архив Коллекции Исторической Документов.

CAMO RF / ЦАМО РФ – Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Moszkva) / Центральный Архив Министерства Обороны Российской Федерации

DAZO/ДАЗО – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL) / Державний Архів Закарпатської Області (Ungvár, Beregszász).

Etap / этап – fogolytranszport

Felcser – szakképzett vagy szakképzetlen egészségügyi kisegítő

GARF / ГАРФ – az Orosz Föderáció Állami Levéltára/ Государственный Архив Российской Федерации.

GULAG / ГУЛАГ- Lágerek Állami Főhatósága/ Главное Управление Лагерей.

Glasznoszty – szó szerint „nyíltság". A nyílt vita és szólásszabadság politikája, melyet Mihail Gorbacsov kezdeményezett az 1980-as években

Gyermekkolóniák, az NKVD zárt gyermekotthonai – a munkakolóniákba az árván maradt kiskorúakat, szökött ipari tanulókat, a politikai megtorlásban részesült, illetve likvidált szovjet elit gyermekeit zárták.

ITL / ИТЛ – javító munkatáborok / Исправительно- трудовые лагеря. A GULAG lágerek rendszeréhez tartozott. Köztük a leghírhedtebb az 1950. július 24-ig működő Pecsorai ITL (Észak-pecsorai ITL), amelyet a KOMI ASZSZK területén működtettek, a kozsaviszki körzetben, az ide került foglyok vasútvonalat építettek.

KGB / КГБ – Államvédelmi Bizottság / Комитет государственной безопасности. Titkosszolgálati és állambiztonsági feladatokat látott el bel- és külföldön egyaránt. Fő célja a Szovjetunió, a szovjet típusú kommunista államforma védelme és fenntartása a belső és a külső ellenséggel szemben, valamint az úgynevezett imperialista tábor gyengítése.

KPRSZ / КПРС – a Szovjetunió Kommunista Pártja / Комуністична партія Радянського Союзу.

KTAL / ДАЗО – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár/ Державний архів Закарпатської області.

Katorga / каторга – a GULAG táborok rendszeréhez tartozó katorga-lágerek, kényszermunkatáborok**.** Itt tartották fogva a „hazaárulásért" elítélt férfiakat és nőket, akik különösen szigorú büntetésben részesültek, illetve akik a halálos ítéletet csak különféle „enyhítő körülményeknek" köszönhetően kerülték el.

Kolonyija /колония – telep (régiesen: telepfogház): a lágerektől elsősorban az különböztette meg, hogy többségükben a kisebb vétségekért és bűncselekményekért, három évnél rövidebb időtartamú szabadságvesztésre ítélt 17 éven felüli nők és férfiak kerültek ide.

Komszomol / комсомол – a kommunista párt ifjúsági szervezete, 14-28 év közöttiek részére. A 14 év alattiakat az úttörőszervezet tömörítette

MÉKK – Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége.

MVD/МВД – az SZSZKSZ Belügyminisztériuma/ Министерство внутренних дел СССР.

MGB / МГБ – Állambiztonsági Minisztérium / Министерство государственной безопасности.

MID / МИД СССР – az SZSZKSZ Külügyminisztériuma / Министерство иностранных дел СССР.

MVD / МВД – Belügyminisztérium /Министерство внутренних дел. A háború utáni időszak börtönökért és lágerekért felelős titkosrendőrsége

MVSZ / МВС – Fegyveres Erők Minisztériuma /Министерство вооруженных сил.

Nadziratyel / надзиратель – börtön- vagy lágerőr

Hruscsovi olvadás / Хрущёвская оттепель – Sztálin halálát követő rövid reformidőszak. Az 1956-os XX. kongresszuson Nyikita Hruscsov által elmondott beszéd nyitotta meg, és Hruscsov utóda, Leonyid Brezsnyev vetett véget neki 1964-ben.

OON/ООН/ENSZ – Egyesült Nemzetek Szövetsége / Организация объединённых наций. A kormányközi világszervezet, székhelye New York.

Politbüró / политбюро – a kommunista párt központi bizottságának politikai bizottsága. A gyakorlatban a Szovjetunióban a Politbüró volt a legfontosabb döntéshozó testület: rendelkezései kötelező érvényűek voltak a kormány – a Népbiztosok Tanácsa – számára

Postai levelező lap/почтовая карточка – az NKVD-táborok többségében engedélyezték a raboknak a nyílt postai levelezőlapok hazaküldését. A megírt lapok előzetesen kemény cenzúrán estek át és a fogvatartás körülményeiről kimondottan pozitív információt tartalmazhattak.

Pszihuska / психушка – pszichiátriai intézet a politikai elhajlók, azaz másként gondolkodók részére

PVSZ URSZR / ПВС УРСР – az USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége. Президія Верховного Суду УРСР. Sorozatosan jóváhagyta a kárpátaljaiakra is kiszabott halálos ítéleteket.

RGAVI / РГАВИ – Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár (Moszkva) / Российский Государственный Архив Военной Истории.

RGVA / РГВА – Orosz Állami Katonai Levéltár (Moszkva) / Российский Государственный Военный Архив.

RGASZPI / РГАСПИ – Orosz Állami Szociál-Politikai Történelmi Levéltár (Moszkva) / Российский Государственный Социально-Политический Исторический Архив

RF/РФ – Orosz Föderáció / Российская Федерация

SIZO / СИЗО – vizsgálati fogda / следственный изолятор

szamizdat / самиздат – illegális kiadványok. Az állami kiadó jelentésű „goszizdat" szó mintájára alkotott ironikus kifejezés

SZEpB – Szolyvai Emlékparkbizottság.

SZSZKSZ, SZU / СССР – Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Szovjetunió / Союз советских социалистических республик, Советский Союз.

Szovjetizálás (szovjetesítés) – a Szovjetunióban meghonosított és bevezetett, a SZU sajátosságainak megfelelően kialakult kommunista rendszer „exportálása" a közép- és kelet-európai országokba a II. világháború után.

SZKP KB PB / ПБ ЦК КПСС – a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politikai Bizottsága / Политическое бюро Центрального комитета Коммунистической партии Советского Союза.

Sszilka / ссылка – száműzetés. A GULAG-lágerből szabadultak többsége a büntetés letöltése után szszilno-poszelenyec lett, vagyis kényszerlakhelyeket jelöltek ki számára, ahol meghatározott időközönként jelentkeznie kellett a helyi állambiztonsági szerveknél.

Tundra / тундра – sarkvidéki táj, ahol a talaj állandóan fagyott. A föld felszíne nyaranta rövid időre felenged, és mocsárrá válik. Fű és némi bozót borítja, fák azonban nem élnek meg rajta.

UÁE, UNE – Ungvári Állami Egyetem, majd Ungvári Nemzeti Egyetem.

Urka/урка – zsargon nyelven: bűnöző, bandita, rabló

USZSZR/УССР – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság / Украинская Советская Социалистическая Республика.

Vagonki / вагонки – 4 ember részére készült, kétszintes priccsek a lágerbarakkokban

Vahta/вахта – a láger bejáratánál lévő őrszoba

VH, SZA / КА, СА – Vörös Hadsereg, Szovjet Hadsereg / Красная Армия, Советская Армия,

VOHR / ВОХР – fegyveres őrség / Военная охрана. Egy-egy láger fegyveres őrei

Vor / вор – bűnöző; ugyanezen jelentésben az urka vagy blatnoj szavak is használatosak

Zek, z/k / зек – elítélt avagy rab szó rövidítése / заключенный.

Zona / зона – koncentrációs tábor. Szó szerint a szögesdróton belüli terület

Levéltári forrásokkal kapcsolatos egyéb rövidítések

Арк. – arkus/lap
4. Укр.ф. – 4. Ukrán Front
ф. – fond
г., гг. – god, ujlf/év, évek
Д. – gyelo/ügyirat
Ед.хр(ан). – őrzési egység
Л.- liszt/lap, oldal
оп. –opisz/állag, raktári jegyzék
п. – papka/ügyirat-csomó
Р. –rik/év
спр. – szpava/ügyirat
стр. стор. – sztranyica/oldal
т. – tom/kötet, könyv.

REZÜMÉ

1956. őszén a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a Szabad Kossuth Rádió által sugárzott rádióadások révén a kárpátaljai magyar lakosság gyakorlatilag az eseményekkel egy időben értesült a Magyarországon kitört forradalomról. Bár a korabeli kárpátaljai média mélyen hallgatott a forradalmi eseményekről, a „suttogó propaganda" révén széles körben terjedtek az információk, s az emberek nagy többsége örömmel fogadta a forradalom hírét.

Összesen eddig 50 kárpátaljai elítéltről tudunk, akik az 1956-os forradalom hatására szovjetellenes tevékenységet folytattak. Kutatásaim és más történészek eredményére építve, bemutatom az '56-os forradalom és szabadságharc kárpátaljai visszhangját, előzményeit, az ahhoz vezető utat, valamint az utána következő megtorlásokat is.

A fejezetekre bontott munkámban és a csatolt függelékben jelenítem meg a magyar forradalom kárpátaljai bátor és elszánt magyar, ukrán, ruszin és más nemzetiségű követőit, a csoportos és az egyéni akciók résztvevőit.

Az elsőben a magyar '56-os események kárpátaljai hatásainak vizsgálata kapcsán – a közéleti érintettségem szemszögéből – a rendszerváltozás utáni történetírást tekintem át. Eddig több résztanulmány, cikk, helytörténeti írás, visszaemlékezés foglalkozott *'56 és Kárpátalja* témakörrel. Az idézett szerzők: ***Badó Zsolt, Balla Gyula, Balla László, Balog Sándor, Baráth József, Barzsó Tibor, Bendász Dániel, Botlik József, Csanádi György, Fodor Gusztáv, Gortvay Erzsébet, Horváth Sándor, Jőrös Béla, Kész Barna, Kovács Elemér, Kovács Vilmos, Lusztig Károly, Marosi István, Milován Sándor, Ortutay Péter, Pasztellák István, S. Benedek András, Sándor László, Váradi Natália*** és mások műveit a bibliográfia tartalmazza. Sikerként könyvelhető el, hogy a témakör feldolgozásából a beregszászi főiskola kutató tanára, ***Váradi Natália*** PhD fokozatot szerzett a Debreceni Egyetemen. Az anyaországi kutatók (***Domonkos László, Fazekas Árpád, Hegedűs B. András, Horváth Miklós, M. Kiss Sándor,***

Lupkovics György, Rainer M. János és mások) művei mellett a nyugati (***Borbándi Gyula, Méray Tibor*** és mások), az erdélyi (***Benkő Levente, Papp Annamária, Dávid Gyula, Tófalvi Zoltán*** és mások), a felvidéki (***Popély Gyula, Simon Attila Szesztay Ádám*** és mások), a délvidéki (***Mojzes Antal, Palatinus Aranka, Szőke Anna*** és mások) és kárpátaljai vonatkozásairól is folyamatosan bővül a szakirodalom. Az utóbbihoz az ukrajnai (***Olekszij Korszun, Olekszander Pahirya, Ivan Koroly, Vidnyanszki István*** és mások) és az oroszországi (***Roy Medvegyev, Alekszandr Sztikalin, Vjacseszlav Szereda, Zselicky Béla*** és mások) történészek is tevékenyen hozzájárultak.

A második fejezetben az 1953-1956-ban tapasztalt kárpátaljai kezdeményezéseket, a magyar, ukrán csoportos megmozdulásokat és az 56-os forradalmat megelőző rendszerellenes szervezkedőket, valamint az ungvári fiatalok ellenálló csoportját alkotó ***Csurgovics Sándort, Kijovics Eleket*** és társaikat mutatom be. A rendszerellenes szervezkedésért elítélt 15-17 éves fiúk csak több éves börtön után térhettek haza. A huszti járási kövesligeti/drahovai *Riskó család* több tagját, köztük ***Riskó László*** favágót, ***Riskó Ferenc*** távírászt, akiket szovjetellenes magatartásuk miatt 25 évi szabadságvesztésre ítéltek. 1953 elejétől 1956 őszéig egyéni kiállásukért, szovjetellenes agitációért 27 főt, köztük tizenhárom magyar, nyolc ukrán-ruszin, öt román és egy szlovák nemzetiségű kárpátaljai lakost összesen 395 év politikai börtönlágerre ítéltek. Ungvár-Radváncon működő fiatalok ellenálló csoportja fél éven át röplapokat, falragaszokat terjesztett, ezért a csoport vezetőjét, ***Benyák Nándort*** és a 18 éves ***Orlovszky Vincét*** 6-6 és a 17 éves ***Kulcsár János Tibort*** 4 évre ítélték.

A harmadik fejezeteben a szemtanúk vallanak (az ungvári ***Fodor István, Barzsó Tibor, Kövér György, Ortutay Péter, Árpa István***, a gálocsi ***Pasztellák István***, a csapi ***Balogh László***, a beregszászi ***Csanádi György, Lusztig Károly, Majorossi István, Schober Ottó, Weinrauch Katalin***, a borzsavai ***Horváth Béla***, az ugocsai ***Varga János, Illés József, Kutlán András*** és a viski ***Czébely Lajos***) ’56 őszén az Ung-, Bereg-, Ugocsa- és a Felső-Tisza-vidékén kialakult helyzetről, amikor a forradalom híreit a szovjet zavaróállomások sem tudták el-

némítani. A harckocsik 3 napon át vonultak Magyarország felé. Ungváron gyakorlatilag bevezették a statáriumot. Dübörögve vonultak át a tankok Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Técső és más települések utcáin. Akik nemtetszésüknek adtak hangot, szovjetellenes agitációt folytattak, azok viselkedéséről a KGB megbízottjai és a helyi párszervezetek fekete listát vezettek.

A negyedik fejezetben tények és adatok tükrében dolgozom fel a magyar forradalom hatására szerveződött kárpátaljai diákcsoportosulásokat. Nagyszőlősön ***Illés József, Varga János, Kovács Zoltán, Milován Sándor, Dudás István***; Mezőkaszonyban ***Szécsi Sándor, Ormos István József, Ormos Mária***; Gálocson ***Pasztellák István, Perduk Tibor, Molnár László, Gecse Endre*** református lekész; Benében ***Sulkó László, Váradi Sándor, Holozsai József*** fejtett ki szovjetellenes tevékenységet „bűnszövetkezetben". A dokumentumok alapján ismertetem az egyéni akciók hősei közül a sárosoroszi ***Zihur Elek***, a técsői ***Pinyőzi Sándor***, az ilosvai ***Korosztily Sztepan,*** az eszenyi ***Györke Ilona*** röplapszóró és agitációs tevékenységét. A magyarországi hadműveletekben résztvevő munkácsi ***Lukács Mátyás*** és a sásvári ***Bucsella József*** parancsmegtagadó sorkatonák tevékenységét vázolom. Ők nem voltak hajlandók magyar testvéreik ellen harcolni, dezertáltak. A hadbíróság az előbbit 6 évre, az utóbbit halálra ítélte. ***Bucsella József*** túlélte saját kivégzését, 50 éven keresztül különböző szibériai és kazahföldi lágerekben raboskodott, volt örökös száműzetésben, majd az ezredforduló után lánya Kárpátaljára hozta haza. Adatokkal illusztrálom, hogy milyen volt a magyar '56 visszhangja a szovjet tagköztársaságokban. Kitérek az amnesztiában részesült és 1956-ban hazatért lelkipásztorok megfigyelésére, a hitvalló papok üldöztetésére is.

Az ötödik fejezetben bemutatásra kerül a magyar forradalommal szemben bevetett eszközök: sajtó, rádió, kiadványok, katonai intervenció, megtorlás. Szólok arról is, hogy milyen volt a hivatalos szemléletet tükröző publikációk egy magyar lapban és a könyvkiadónál. Például az eltitkolt történetekhez tartozott a Szovjet kalózrádió beindítása Nyíregyháza hullámhosszán, melynek ***Balla László*** volt az egyik megbízott főmunkatársa, aki többek között megszerkesztette az oroszból

magyarra fordított ***Kádár János*** nevezetes szolnoki/ungvári beszédének szövegét, amelyet az ott dolgozó ***Sándor László*** szerkesztő november 4-én hajnalban olvasott egyenes adásban. Az ungvári nyomda titkos megbízatásának tett eleget ***Lusztig Károly*** és ***Barzsó Tibor*** olvasószerkesztő. Ungváron politikai-, Munkácson katonai főhadiszállásról irányították a magyarországi '56-os megmozdulások leverését. Közben a hatalom képviselői a Magyarországról a Szovjetunióba menekült pártemberek, ávósok fogadását és elhelyezését is megszervezték. Adatokat közlök, hogyan zajlott le a kárpátaljai fordítók, tolmácsok ideiglenes katonai szolgálatra való toborzása. Hogyan került közel ezer magyar forradalmár Ungvár és Nyugat-Ukrajna börtöneibe, ahol a KGB kihallgató tisztjei nyomozati anyagokat állítottak össze a foglyokról és ezt követően került sor hazaszállításukra.

A hatodik fejezetben levéltári anyagok alapján vázolom, hogy 1956-ban az „elhajló" magyar írók miként kerültek a KGB látókörébe, milyen jelentések készültek a hangadó írókról. Kik voltak azok a kárpátaljai alkotók, akik a hatalomhoz simultak. És kik voltak azok a szovjetellenes írástudók, akik szókimondó verseket írtak.

A hetedik fejezetben közlöm az 1956-1959 közt meghurcolt szovjetellenes politikai elítéltek, felelősségre vont személyek nem teljes betűrendes névsorát, akiknek a hatalom szókimondásukért további életpályájukat megtörte. 50 személyből 37 főt a Kárpátaljai Területi Bíróság 2-től 10 évig terjedő szabadságvesztésre ítélt el. További kettőnek az ügyével a hadbíróság foglalkozott. 5 személy esetében járási, körzeti bíróság ítélkezett. 6 személyt megfigyelés alá helyeztek. A politikai elítélteket az USZK BTK 54-1 "a", 54/10 és 54-10/2, 54/11, 196. § alapján szovjetellenesség, agitáció, röplapterjesztés, izgatás vádjával vonták felelősségre. Összesen 217 évre ítélték őket. 1992-ben valamennyit rehabilitálták. Nemzetiségi megoszlás szerint 29 magyar, 17 ukrán/ruszin, két szlovák és két román ügyében folytatott a KGB nyomozást. A szovjet biztonsági szolgálat 3 ukrán/ruszin és 2 magyar nőt is felelősségre vont. A KGB nyomozati anyagában foglalkozás szerint 18 munkás, illetve földműves, 17 értelmiségi (köztük 6 tanuló, 3 lelkipásztor, 14 diák, 2 katona) van feltűntetve. A rendszer ellen agitálók közül 14-en

Ungvár és Ung-vidéki, 11-en Bereg-vidéki, 10-en Ugocsa-vidéki, 6-an munkácsi és técsői járási lakosok, akik a szovjet ügynökök, a hatósági megtorlók karmaiba kerültek.

A nyolcadik fejezet a tettesekről szól, akik a megtorlások felelősei. A jelen és a jövő nemzedékének tudnia és ismernie kell azok nevét, akik 1956 őszén, a kommunista diktatúra nevében döntöttek az 1956-os forradalom és felkelés leveréséről. Azok nevét is tudni kell, akik a magyarság szabadságvágyát letörték, közreműködtek a letartóztatott civilek, dezertált katonák kihallgatásában, a magyarországi állampolgárok Szovjetunióba történő deportálásában, a koncepciós perek lebonyolításában és a Gulág táborokba való eljuttatásában.

A Függelék az 1953-2020 közt végbemenő Kárpátaljával is foglalkozó fontosabb események kronológiáját, továbbá a felhasznált irodalom, valamint az orosz kifejezések, intézmények, fogalmak, rövidítések jegyzékét tartalmazza.

РЕЗЮМЕ

Осенью 1956 года из радиопередач «Радио Свободная Европа», «Голос Америки» и «Свободное Кошут Радио» венгерское население Закарпатья узнало о революции, разразившейся в Венгрии, практически одновременно с самими событиями. Хотя закарпатские СМИ того времени глубоко молчали о революционных событиях, информация широко распространялась посредством «пропаганды шепотом», и подавляющее большинство людей приветствовало известие о революции.

На сегодняшний день известно о 50 закарпатских осужденных, которые вели антисоветскую деятельность под влиянием революции 1956 года. Основываясь на результатах собственных исследований и исследований других историков, в книге представлены отклики населения Закарпатья на события революции и борьбы за свободу, рассмотрена предыстория и пути, приведшие к ней, последующие репрессии.

В книге, разбитой на главы с приложением, описываются закарпатские венгры, украинцы, русины и жители других национальностей – мужественные и решительные последователи венгерской революции, участники групповых и индивидуальных акций.

В I главе, в связи с исследованием влияния венгерской революции 56-го года на закарпатцев – с точки зрения моего участия в общественной жизни – проанализирована историография после смены режима.

Ранее появилось много фрагментарных исследований, статей, краеведческих работ, воспоминаний, которые касались темы 56-го года и Закарпатья. Цитируемые авторы: ***Жолт Бадо, Дьюла Балла, Ласло Балла, Шандор Балог, Йожеф Барат, Тибор Баржо, Даниэль Бендас, Йожеф Ботлик, Дьёрдь Чанади, Густав Фодор, Ержебет Гортваи, Шандор Горват, Бела Ереш, Барна Кес, Елемир Ковач, Выльмош Ковач, Карой Лустиг,***

Иштван Мароши, Шандор Милован, Петер Ортутаи, Иштван Пастеллак, Андраш Ш. Бенедек, Ласло Шандор, Наталия Вароди и другие, работы которых вошли в библиографию.

Успешным можно считать тот факт, что в результате работы над темой, ***Наталии Вароди***, преподавателю-исследователю института в Берегове была присуждена степень доктора философии в Университете Дебрецена. Работами отечественных исследователей ***(Ласло Домонкош, Арпад Фазекаш, Андраш Б. Хегедюш, Миклош Хорват, Шандор М. Киш, Дьёрдь Лупкович, Янош М. Райнер*** и др.), западных исследователей (***Дьюла Борбанди, Тибор Мераи*** и др.), исслеователей из Трансильвании (Румуния) (***Левенте Бенко, Аннамария Папп, Дьюла Давид, Золтан Тофалви*** и др.), Фельвидейка, Словакия (***Дюла Попель, Аттила Шимон, Адам Сестай*** и другие), Делвидейка (Сербия) (***Антал Мойзеш, Оронко Палатинус, Анна Секе*** и другие), непрерывно расширяется литература об отношениях закарпатцев к событиям. Активно участвовали в разработке этой темы украинские историки (***Олексій Корсун, Олександр Пагиря, Иван Король, Иштван Виднянски*** и другие), а также российские (***Рой Медведев, Александр Стикалин, Вячеслав Середа, Бела Желицки*** и другие).

Во II главе мной рассмотрены венгерские и украинские инициативы, антиправительственные групповые выступления в 1953-1956 годах в Закарпатье, которые предшествовали революции 56-го года, а также представена группа сопротивления, сформированная из ужгородской молодежи, в которую входили ***Шандор Чургович, Элек Кийович*** и другие.

Осужденные за антисоветскую организацию 15-17-летние юноши смогли вернуться домой только после нескольких лет заключения. Некоторые члены семьи ***Ришко*** из с.Драгово (Хустский район), в том числе лесоруб ***Ласло Ришко*** и телеграфист ***Ференц Ришко*** были приговорены к 25 годам тюремного заключения за противостояние строю. С начала 1953 года по осень

1956 года 27 человек, жителей Закарпатья, в том числе 13 венгров, 8 украинцев-русинов, 5 румын и один словак за свою позицию и антисоветскую агитацию были приговорены в общей сложности к 395 годам лишения свободы в лагерях для политических заключенных.

В районе Радванка, ныне часть Ужгорода группа сопротивления из молодых людей в течение полугода распространяла листовки и настенные плакаты. В результате лидерам группы ***Надору Беняку*** и 18-ти летнему ***Винце Орловски*** дали 6 лет, а ***Яношу Тибору Кульчару*** – 4 года лишения свободы.

В III главе приведены свидетельства очевидцев (ужгородцы ***Иштван Фодор, Тибор Баржо, Дьёрдь Кёвер, Петер Ортутаи, Иштван Арпа, Бела Хорват, Иштван Пастеллак из Галоча, Ласло Балог из Чопа, Дьердь Чонади, Карой Лустиг, Иштван Майороши, Отто Шобер, Каталин Вайнраух*** Берегсас (Берегово), ***Бела Хорват*** (с.Боржава), ***Янош Варга, Йожеф Иллеш, Андраш Кутлан*** (регион Угоча, ныне Виноградовский район), и ***Лайош Цебей*** (смт. Вишково), о положении, которое сложилось осенью 56-го, когда новости о революции глушилки не могли подавить. Танки двигались в сторону Венгрии все 3 дня. В Ужгороде практически действовало чрезвычайное положение. Танки с ревом проносились по улицам Ужгорода, Мукачева, Берегова, Виноградова, Тячева и других населенных пунктов. Всех, кто выражал свое недовольство и проводили антисоветскую агитацию, уполномоченные КГБ и местные партийные организации заносили в черные списки.

В IV главе в свете фактов и данных проанализированы закарпатские студенческие группы в городе Виноградова, организованные под влиянием венгерской революции: ***Йожеф Иллеш, Янош Варга, Золтан Ковач, Шандор Милован, Иштван Дудаш***, в с. Мезекасонь (Косино) – ***Шандор Сечи, Иштван Йожеф Ормош, Мария Ормош***, в с. Галоч ***Иштван Пастеллак, Тибор Пердук, Ласло Молнар,*** реформатский священник ***Эндре Гече;*** в с. Бене ***Ласло Шулко, Шандор Варади*** и ***Йожеф Холо-***

жаи, которые вели антисоветскую деятельность в «преступных группировках».

Основываясь на документах, мы должны вспомнить героев-одиночек ***Элека Зихура*** (Шарошороси/Оросиево), ***Шандора Пиньези*** (Тячево), ***Степана Коростиля*** (Иршава) и ***Илоны Дьёрке*** (с. Эсень), которые распространяли листовки, проводили агитационную деятельность.

Описывается поступок ***Матьяша Лукача*** из Мукачева и ***Йожефа Бучеллы*** из с. Шашвар, которые, участвуя в военных действиях в Венгрии, отказались воевать против своих венгерских братьев и дезертировали. Первого из них трибунал приговорил к 6 годам тюрьмы, а второго – к смертной казни.

Йожеф Бучелла пережил свою собственную казнь и на протяжении 50 лет побывал в заключении в различных лагерях Сибири и Казахстана, находился в вечной ссылке, а на рубеже тысячелетий привез свою дочь домой, в Закарпатье. На основе фактов в книге описана реакция на события венгерской революции 56-го года в советских республиках. Рассмотрены также случаи слежки и преследования амнистированных священников, возвратившихся домой в 1956-м году.

В V главе описаны те средства, которые были использованы против венгерской революции: пресса, радио, публикации, военное вмешательство, репрессии. Обсуждаются также публикации, отражающие официальную точку зрения в одной из венгерских газет и в книжном издательстве.

Например, среди неизвестных, тщательно скрываемых историй находим запуск советского пиратского радио на волне Ниредьхаза, одним из уполномоченных которого был ***Ласло Балла*** и который, среди прочего, редактировал и перевел с русского на венгерский язык известное выступление ***Яноша Кадара*** в Сольноке/ Ужгороде, которое прочитал в прямом эфире на рассвете 4-го ноября сотрудник редакции ***Ласло Шандор***. Корректоры ***Кароль Лустиг*** и ***Тибор Баржо*** выполнили секретную миссию Ужгородской типографии. Подавление венгерской революции

56-го года проводилось под управлением политического штаба в Ужгороде и военного в Мукачеве. В то же время был организован прием и размещение беженцев из Венгрии – представителей властей, партийных функционеров и сотрудников Службы безопасности. В книге приведены данные о привлечении переводчиков из Закарпатья на временную военную службу.

Как почти тысяча венгерских революционеров оказалась в тюрьмах Ужгорода и Западной Украины, где на допросах в КГБ собирались следственные материалы о заключенных, которые впоследствии были этапированы в Венгрию.

В VI главе на основе архивных материалов описывается как в 1956 году «отклонившиеся» венгерские писатели попали в поле зрения КГБ, какие отчеты были сделаны о наиболее громких писателях: кто был закарпатский деятелель-приспособленец, а кто был писателем-антисоветчиком, и автором откровенных стихов.

В VII главе представлено неполный алфавитный список репрессированных, и политически осужденных лиц, которых привлекали к ответственности в период с 1956 по 1959 год, судьба которых была сломана из-за высказываний в отношении властей. Из 50 человек 37 были приговорены Закарпатским областным судом к срокам от 2 до 10 лет лишения свободы. Дело еще двоих рассматривал военный трибунал. В отношении 5 человек решение было принято районным и окружным судами.

Политически осужденные были приговорены на основании статей 54-1 «а», 54/10, 54-10/2, 54/11 и 196 УК СССР по обвинению в антисоветской пропаганде, распространении листовок и агитации. Их приговорили всего к 217 годам заключения. В 1992 году некоторые из них были реабилитированы. По этническому составу КГБ расследовало дела 29 венгров, 17 украинцев / русинов, 2 словаков и 2 румын.

Советская служба безопасности также привлекла к ответственности трех украинок/русинок и двух венгерок. По профессиям, среди следственных материалов КГБ мы находим 18 рабо-

чих и крестьян, 17 представителей интеллигенции (в том числе 6 учеников, 3 священика, 14 студентов, 2 солдата). Среди агитаторов против системы 14 человек были жителями Ужгородского и Угочанского (Виноградовского) районов, 6 – жители Мукачевского и Тячевского районов, которые оказались в тисках советских агентов и властей.

VIII глава посвящена тем преступным ответственным лицам, которые виновны в репрессиях. Настоящее и будущие поколения должны знать о событиях тех лет, знать имена тех, кто в эти дни именем коммунистической диктатуры принял решение подавить революцию и восстание 1956 года. Мы также должны знать имена тех, кто пытался сломать стремление венгров к свободе, кто участвовал в допросах арестованных мирных жителей и дезертировавших солдат, в депортации венгерских граждан в Советский Союз, в проведении показательных судов и этапировании осужденных в лагеря ГУЛАГа.

Приложение содержит хронологию важнейших событий Закарпатья с 1953 по 2020 год, список использованной литературы, а также термины, институты, понятия и сокращения.

RESUME

In the autumn of 1956, the Hungarian population of Subcarpathia got informed of the revolution breaking out in Hungary by radio broadcasts of Radio Free Europe, the Voice of America, and Free Kossuth Radio practically at the same time as the actual events. Although the contemporary Subcarpathian media remained utterly silent about the revolutionary events, „whispering propaganda" became widely spread and the vast majority of people welcomed with pleasure the news of the revolution.

So far, we are aware of a total of 50 Subcarpathian convicts who were engaged in anti-Soviet activities as a result of the 1956 revolution. On the basis of my own research and findings of other historians hereby I present the reactions within Subcarpathia and the antecedents of the '56 revolution and war of independence, the path leading to it, as well as the retributions that followed.

In the chapters of my essay and in its appendices, the courageous and devoted Hungarian, Ukrainian, Ruthenian and other nationality followers of the Hungarian Revolution are introduced as well as the participants of individual or collective actions dedicated to it.

In the first chapter as part of the investigation on the Subcarpathian effects of the Hungarian '56, I review – from viewpoint of my own involvement in public life – the historiography created after the change of regime. So far, several sub-studies, articles, local historical writings, recollections have dealt with the topic of '56 and Subcarpathia. The cited authors: ***Zsolt Badó, Gyula Balla, László Balla, Sándor Balog, József Baráth, Tibor Barzsó, Dániel Bendász, József Botlik, György Csanádi, Gusztáv Fodor, Erzsébet Gortvay, Sándor Horváth, Béla Jőrös, Barna Kész, Elemér Kovács, Vilmos Kovács, Károly Lusztig, István Marosi, Sándor Milován, Péter Ortutay, István Pasztellák, András S. Benedek, László Sándor, Natália Váradi*** and others' works are included in the bibliography. It can be considered a success that ***Natália Váradi***, a researcher and teacher

of College of Beregszász, obtained a PhD degree at the University of Debrecen by preparing her thesis on this subject. In addition to the works of researchers from the mainland ***(László Domonkos, Árpád Fazekas, András B. Hegedűs, Miklós Horváth, Sándor M. Kiss, György Lupkovics, János M. Rainer*** and others), the available relevant literature is constantly expanding with the works of researchers from the west (***Gyula Borbándi, Tibor Méray*** and others), from Transylvania (***Levente Benkő, Annamária Papp, Gyula Dávid, Zoltán Tófalvi*** and others), from Felvidék[497] (***Gyula Popély, Attila Simon, Ádám Szesztay*** and others), from Délvidék[498] (***Antal Mojzes, Aranka Palatinus, Anna Szőke*** and others) and from Subcarpathia. Historians from the Ukraine (***Olekszij Korszun, Olekszander Pahirya, Ivan Koroly, István Vidnyanszki*** and others) and Russia (***Roy Medvegyev, Alekszandr Sztikalin, Vjacseszlav Szereda, Béla Zselicky*** and others) also actively contributed to the latter.

In the second chapter, the Subcarpathian initiatives in 1953–1956, the Hungarian, Ukrainian group movements and the anti-regime conspiracies preceding the '56 revolution, as well as ***Sándor Csurgovics***, ***Elek Kijovics*** and others, who formed the resistant group of young people in Ungvár are presented. The 15–17-year-old boys, convicted for anti-regime activities, could only return home after several years in prison. Several members of the Riskó family in Kövesliget / Drahova, Huszti district, including lumberjack ***László Riskó*** and telegraph operator ***Ferenc Riskó***, were sentenced to 25 years in prison for their anti-Soviet behaviour. From the beginning of 1953 to autumn 1956, 27 people, including thirteen Hungarians, eight Ukrainian-Ruthenians, five Romanians and one Slovak Subcarpathian inhabitants were sentenced to a total of 395 years in political prison camps for their individual attitude and anti-Soviet agitation. In Ungvár-Radvánc, a resistant group of young people were distributing leaflets and wall stickers for half a year, so the leader of the group, ***Nándor Benyák*** and the 18 year-old ***Vince Orlovszky*** were sentenced to prison for six years,

[497] *The Northern part of the Historical Hungary, currently lies in the territory of Slovakia.*
[498] *The Southern part of the Historical Hungary, currently lies in the territory of Slovenia, Croatia and Serbia.*

as well as the 17 year-old ***János Tibor Kulcsár*** was sentenced to prison for 4 years.

The third chapter presents recollections of eyewitnesses (***István Fodor***, ***Tibor Barzsó***, ***György Kövér***, ***Péter Ortutay***, ***István Árpa*** from Ungvár, ***István Pasztellák*** from Gálocs, ***László Balogh*** from Csap, ***György Csanádi***, ***Károly Lusztig***, ***István Majorossi***, ***Ottó Schober***, ***Katalin Weinrauch***, from Beregszász ***Béla Horváth*** from Borzsava, ***János Varga***, ***József Illés***, ***András Kutlán*** from Ugocsa and ***Lajos Czébely*** from Viski) telling about the situation evolved in the autumn of ,56 in Ung, Bereg, Ugocs and Upper Tisza regions, when even the Soviet jamming stations were unable to silence the news of the revolution. The tanks marched towards Hungary for 3 days. Statarium was practically introduced in Ungvár. The tanks were thundering through the streets of Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Técső and other settlements. Those who expressed their aversion were considered anti-Soviet agitators, so the commissioners of KGB and local party organizations blacklisted them.

In the fourth chapter, in the light of facts and data I present those Subcarpathian student groups that emerged as a result of the Hungarian revolution. In Nagyszőlős, ***József Illés, János Varga, Zoltán Kovács, Sándor Milován, István Dudás***; in Mezőkaszony ***Sándor Szécsi, István József Ormos, Mária Ormos***; in Gálocs ***István Pasztellák, Tibor Perduk, László Molnár, Endre Gecse*** reformed minister; in Bene ***László Sulkó, Sándor Váradi*** and ***József Holozsai*** carried out anti-Soviet activities in a „crime syndicate". On the basis of these documents, I present certain individual action heroes and their flyer-distributing and agitating activities: ***Elek Zihur*** from Sárosoroszi, ***Sándor Pinyőzi*** from Técső, ***Sztepan Korosztily*** from Ilosva, and ***Ilona Györke*** from Eszeny. The activities of the order-disobeyer ***Mátyás Lukács*** from Munkács and ***József Bucsella*** from Sásvár, who took part in the Hungarian military operations is also revealed. They refused to fight against their Hungarian brothers, they deserted. The court-martial sentenced the former to 6 years imprisonment and the latter to death. ***József Bucsella*** survived his own execution,

was imprisoned in various camps in Siberia and Kazakhstan for 50 years, was in perpetual exile, and after the turn of the millennium his daughter brought him home to Subcarpathia. I illustrate with data the echoes of the Hungarian '56 in the Soviet republics. I also cover the observation of pastors who received amnesty and returned home in 1956, and the persecution of priests.

The fifth chapter presents the tools used against the Hungarian revolution: press, radio, publications, military intervention, retaliation. I will also talk about what the publications reflecting the official approach were in a Hungarian newspaper and at the book publisher. For example, the secret stories included the launch of Soviet pirate radio on the wavelength of Nyíregyháza, with ***László Balla*** as one of the commissioners, who among others edited the text of ***János Kádár***'s famous Szolnok / Ungvár speech – translated from Russian to Hungarian. The speech was read it into the live microphone at dawn on 4 November by ***László Sándor,*** who was also working there. ***Károly Lusztig*** and ***Tibor Barzsó***, reading editors, fulfilled the secret mandate of the Ungvár printing house. The repression of the Hungarian revolution was controlled from political headquarters in Ungvár and military headquarters in Munkács. Meanwhile, the representatives of the authorities also organized the reception and resettlement of party members and secret police members escaped from Hungary to the Soviet Union. I report data on the recruitment processes of translators and interpreters from Subcarpathia for temporary military service. How nearly a thousand Hungarian revolutionaries ended up in the prisons of Ungvár and Western Ukraine, where KGB interrogation officers compiled investigative materials about the prisoners however their repatriation was performed only after that.

In the sixth chapter, based on archival materials I outline how the „deviant" Hungarian writers came into the KGB's view in 1956, what reports were made about the ringleader writers. Who were the Subcarpathian creators who embraced the leading power? And who were the anti-Soviet literates who wrote outspoken poems.

In Chapter Seven I present the non-exhaustive alphabetical list of the anti-Soviet political convicts dragged and prosecuted between 1956 and 1959, for whose further career was broken by the authorities due to their outspokenness. Out of the 50 people, 37 were sentenced by the Subcarpathian Regional Court to 2 to 10 years in prison. The case of two more was dealt with by the court-martial. In the case of 5 persons, the regional, district court ruled. 6 people were placed under official surveillance. Political convicts were prosecuted on the basis of 54-1 „a", 54/10 and 54-10 / 2, 54/11, 196 § of the USZK BTK on charges of anti-Soviet, agitation, distribution of flyers, and agitation. They were sentenced to a total of 217 years. In 1992, everyone was rehabilitated. By nationality distribution, KGB investigated the cases of 29 Hungarians, 17 Ukrainians / Ruthenians, two Slovaks and two Romanians. The Soviet security service also brought 3 Ukrainian / Ruthenian and two Hungarian women to justice. According to occupations, the KGB's investigative material lists 18 workers and farmers, 17 intellectuals (including 6 pupils, 3 priests, 14 students, 2 soldiers). Of those agitating against the regime 14 people were from the district of Ungvár and Ung, 11people from the region of Bereg, 10 were residents of Ugocsa region, 6 were residents of Munkács and Técső districts, who were captured by Soviet agents and official retaliators.

The eighth chapter is about perpetrators who bear the responsibility for retaliation. The present and future generations must be aware of and must be familiar with the names of those who, in autumn 1956, on behalf of the communist dictatorship, decided about the suppression of the 1956 revolution and uprising. It is also a must to know the names of those who broke the Hungarians' desire for freedom, who participated in the interrogation of arrested civilians and deserted soldiers, in the deportation of Hungarian citizens to the Soviet Union, in the conduct of conceptual lawsuits and their deportation to the Gulag camps.

The Appendix contains a chronology of the most important events between 1953 and 2020 where Subcarpathia is also affected, as well as a list of the literature used, the list of the Russian terms, the relevant institutions, concepts and abbreviations.

NÉVMUTATÓ

A
A. Sajti Enikő 66, 403
Abramov, M. 244
Aczél Tamás 309, 310
Adorján Gyula 294
Afianyi, V. J. 46, 419
Akkerman, ülnök 129, 344
Alekszik, Fegyir 75, 76
Altamore Iván 269
Andics Erzsébet 269
Andrijco, Ivan I. 123, 332
Annus Antal 17
Andropov, Jurij Vlagyimirovics 26, 35, 46, 215, 258, 268, 271, 285, 307, 313, 344, 367, 378, 402
Antall József 25, 381
Antonik Tibor 18
Apró Antal 96, 256, 259, 260, 263, 365
Arhirejszkij, Konsztantyin 344
Arisztov, Averkij Boriszovics 271, 272, 344, 355, 361
Arzamcel, Viktor 231
Aszódi Pál 298
Á. Varga László 44, 412
Ágoston Béla 321
Áprily Ferenc 81
Árkay László 91
Árpa István 20, 27, 98, 288, 428, 437, 443, 449
Árpa Péter 386
Árvay Dezső 235

B
B. Bihari Sándor 317
Babadzsanján, Amazaszp Hacsaturovics 345
Bagu Balázs 415, 428
Babják Zoltán 390
Bacskai, Anton/Antal F. 123, 140, 232, 233, 332
Bacskay József, főkonzul 385, 386, 395
Bacskay (Bocskay) V. nyomozó 345
Badó János 208
Badó Zsolt 208, 210, 403, 436, 441, 447
Bajcsi Ildikó 63
Bajkov, Vladimir Szergejevics 261, 262, 263
Bak Ferenc F. 332
Bakos Róza 318
Bakó Zoltán 235
Bakura Sándor 321
Balaguri Eduárd 420
Balassa Zoltán 63
Balla Bálint 41, 61, 401, 402, 405, 406, 408, 425
Balla Gyula 20, 91, 403, 415, 436, 441, 447

Balla János 208, 209, 210,
Balla Júlia 244, 247
Balla Ilona 205, 209, 334, 428
Balla (Bakó) László 21, 22, 33, 35, 40, 95, 249, 250, 251, 252, 253, 259, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 415, 416, 428, 436, 438, 441, 444, 447, 450
Balás Piri László 58, 409
Balázsi József 40
Balázsi Joszif/József határsértő 335
Balázsi László 104
Balog I. 197
Balog Sándor, szernyei kántortanító 321
Balog Sándor (Balog Sándor kántortanító fia) 195, 321, 415, 436, 441, 447
Balogh Attila 210, 211
Balogh Balázs 318
Balogh Csaba 217, 224, 226, 289
Balogh Dénes 388, 389
Balogh László 102, 287, 288, 415, 428, 437, 443, 449
Balogh Sándor, eszenyi ref. lelkész 206, 287
Balogh Tiborné 428
Barabás Tibor 311
Baranov, őrnagy 345
Baranyi Béla 400
Baranyi Béla honvéd 283
Baraté Ferenc 317
Baráth József, levéltáros 25, 40, 57, 114, 403, 404, 428, 436, 441, 447
Baráth Magdolna 59, 344, 398, 402, 404, 441
Barcsy Tibor 93
Barisev, alezredes 345, 360
Barna György 213, 214
Bartha Elek 57, 406
Bartis Ferenc 61, 404
Bartók Béla 425
Barzsó Irén 276
Barzsó Tibor 25, 40, 94, 96, 249, 256, 261, 274, 276, 278, 318, 415, 418, 428, 436, 437, 439, 441, 443, 444, 447, 449, 450
Bata István 258, 261, 269
Bazsan, O. 48
Bábel E. 197
Bánátiné Bártfay Éva 322, 418
Bárczay Gyula 41, 401
Bártfay István 320, 322, 326, 418
Bártfay Kálmán 323, 330
Bátori József 210
Becske József Lajos 418
Bege Krisztina 394
Beke Mihály András 62, 396, 404
Bellák Sára 207
Belány Róbert 394
Belcsenko, Szergej Sz. 345
Beljajev, az SZKP KB munkatársa 272

Belocerkovec, főhadnagy127, 128, 196, 345
Bencsik Péter 63, 64, 404
Benda István 426
Bendász Dániel 233, 398, 436, 441, 447
Bendász István 233, 234, 235, 398
Benjamin László 310, 312, 372
Benedek Ferenc 74, 76
Benkő Levente 62, 63, 398, 437, 442, 448
Benyák Nándor 38, 39, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 232, 332, 336, 338, 386, 415, 428, 437, 443, 448
Bereczki Urmas 41, 401
Beregszászi Ferenc 207, 210
Berei Andor 269
Berényi, tolmács 345
Berija, Lavrentyij Pavlovics 71, 371
Berzin, V. tudományos segédmunkatárs 346
Berta Károly 321
Beszarab, ezredes 314
Betin, I. I. 258
Bethlen Oszkár 268
Békés Csaba 59
Béres László 318
Bibó István 15
Bihari András 19
Bimba István I. 121, 333
Bíró Andor 19
Bíró Ferenc 269
Bíró Dezső 269
Bíró Endre 269
Bíró László 404
Bíró Zoltán 269
Bíró Zoltán Sz. 59, 404
Bocskor Andrea 57, 390
Bodnár András A. 121, 333
Bodnár Tünde 388
Bodnár Sándor 156
Bognár István 73
Bohán Béla SJ. 402
Bojko, ezredes 346
Bokocs, Mihajlo P. 123, 333
Bokocs, Nucu I. 75, 76, 123, 333
Boldoczki János 268
Boldov, százados 285, 346
Borbas, beregszászi munkás 118
Borbándi Gyula 30, 31, 36, 67, 401, 404, 427, 437, 442, 448
Boriszov, alezredes 346
Bornemissza Eszter 25
Boros Andrea 62, 405
Boros Géza 398
Boros László 29, 57, 404
Bottini, Stefano 62
Botlik József 20, 21, 22, 25, 59, 254, 276, 278, 397, 404, 423, 436, 441, 447, 477
Bozsa, Vaszil F. 75
Belinyin, V. K. 60,
Braun Béla 386,
Brenzovics László 194, 300, 388, 389, 392, 393, 394, 395, 396

Brezsnyev, Leonyid Iljics 13, 44, 72, 258, 259, 272, 346, 377, 378, 433
Broz Tito, Josip 65, 282
Bródy András 70
Bródy Bandi, ifj. 92, 93
Brunó, lettországi politikai fogoly 230
Bucsella János 222, 224, 225
Bucsella József 6, 10, 23, 38, 40, 153, 154, 217-226, 296, 331, 333, 383, 393, 400, 415, 416, 418, 425, 428, 438, 444, 449
Bucsellák 225
Bubisa, lucskai kolhoztag 118
Bubrjak, I. V. 115, 116, 117, 163, 190, 346
Buda Ferenc 301
Buda Gábor 115
Buhajla József 210, 211, 392, 393, 395
Bujaló Bernát 235
Bukovszky László 63
Bulah, Sz. J. 44
Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics 228, 347, 371
Buzási László (Fica) 136, 142
Bük János 212

C

Camus, Albert 31
Chira Sándor 234, 235, 236
Choma Józsi 93
Cvik, Sztepan Sz. főhadnagy 347
Czébely Lajos 112, 113, 416, 437, 443, 449
Czurkó János 19

Cs

Csanádi György 25, 57, 58, 103, 104, 216, 242, 273, 398, 436, 437, 441, 447, 449
Csatári György 25
Csáki István 268
Császár István 56
Csáti József 235
Cseh Gergő Bendegúz 60, 279, 407,
Csendej, Ivan 317
Csengeri Dezső 317, 276
Csernih, százados 233, 347
Cservenka Judit 425
Csete Bálint 317
Csete Örs 212, 398
Csépes János 82
Csibomov, O.M. 258
Csigir, N. 243, 244
Csík József 234
Csirilo, ungvári ügyészhelyettes 159, 347
Csirpák Emil 172, 382,
Csirpák Emilné Gecse Anna 170, 172
Csirpák Vlagyimir 213
Csubarjan, A. O. 45, 411
Csurgovics György 70
Csurgovics Sándor 69, 70, 437, 442, 448

D
Daday Árpád 18
Dalmay Árpád 216
Dalgameja, Hanna 75
Danku Ágnes 57, 405
Dankulinecz Laci 92, 93
Daskevics, Jurij 18
Darvas József 372
Dánics Éva 386
Dávid Gyula 41, 62, 398, 401, 405, 437, 442, 448
Deák Ferenc 67
Deák Ferenc J. 175, 176
Dejnyicsenko, nyomozó 294, 347
Dergyaj, F. nyomozó 347
Derij (Győri) P.D. 114, 116, 347
Derzsaljuk, M. 48, 381
Déry Tibor 310, 311, 312, 372, 376
Dési János 252, 416
Dikán Nóra 414
Diós István 296
Djublo, főhadnagy 347
Dobi István 263, 366
Dobos Gábor 405
Dobos Sándor 59
Dobra, Leonyid P. tolmács 347
Domonkos László 212, 398, 436, 442, 448
Donáth Ferenc 368
Dovbák, tolmács 348
Dovhanics, O. D. 421
Dóri János 40, 79, 80, 81
Dögei Imre 260, 365
Drabant magyar katona 215
Drebitka Demeter Dénes 236
Drobor, V. 197
Dudás István 23, 24, 38, 79, 80, 125-154, 222, 333, 335, 336, 338, 340, 375, 381, 438, 443, 449
Dudás László 151
Dudás Pál 40, 115
Dudla Béla 111
Dudorov, Nyikolaj P. 280, 284, 348,
Dukaj, nyomozó 348
Dunda György 226
Dupka György id. 428
Dupka György 16, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 35, 40, 41, 53, 58, 59, 82, 84, 102, 103, 114, 125, 127, 136, 138, 139, 141, 143, 144, 151, 153, 155, 157, 164, 165, 166, 172, 173, 177, 178, 181, 186, 190, 210, 217, 229, 232, 234, 252, 256, 271, 276, 278, 288, 296, 331, 334, 335, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 401, 407, 409, 412, 416, 422, 426, 427, 428, 475, 476, 477
Dupka Nándor 386, 388

Dzuba, Nyikolaj 258
Dzsanajevics, a megyei bíróság titkára 129, 197, 348

E
Egri Gyula 269
Ehrenburg, Ilja 46, 311, 411
Erdei Sándor 372
Eörsi László 57, 59
Éles Márta 43, 411

F
Fadejkin, I. A. ezredes 348, 354
Faludy György 307
Farkas, pártitkár 314
Farkas Mihály 313,
Fazekas Árpád 59, 269, 270, 343, 399, 436, 442, 448
Fábián, a helyi (mezővári) középiskola igazgatója 246
Fábián Balázs 428
Fábián Elemér, tolmács 213, 271
Fábián Rozália 74, 76
Fedak, Jurij I. 286
Fedák László 321
Fedinec Csilla 72, 400, 408
Fedoriska, népi ülnök 197
Fedoriska, tolmács 348
Fedorov, őrnagy 285, 348
Feitl István 259, 398
Fejér Dénes 80, 410
Feki, budapesti párttitkár 314
Feldman, Anton 231
Filep Tibor 30, 31, 32, 59, 401, 427
Firjubin, Nyikolaj Petrovics 348
Fodor Géza 418
Fodor Gusztáv 334, 399, 436, 441, 443, 447
Fodor István 69, 92, 94, 416, 428, 437, 443, 449
Fodor József 372
Fodor Zoltán 268
Fodó Sándor 16, 17, 19, 148, 378
Forisek Péter 54
Fónay Jenő 30
Frank Miklós 296
Franke Ottó 294
Frenkl Róbert 41, 401
Franko, Ivan 201, 302, 318, 391
Fuchs Andrea 184, 223, 299, 300, 386
Fulitka Mária 286, 348
Fufljanszka, Zinaida Sz. 121, 124, 334
Furceva, Jekatyerina Alekszejevna 349
Fülöp Andrea 210
Fülöp Lajos 384
Für Lajos 25, 381, 405

G
Gagyi Balla István 30, 31, 34, 62, 401, 427
Gajdos, tolmács 349
Gajdos Béla 18
Gajdos István 300, 388
Galambos Sándor 55, 56, 59
Gaál Enikő 41, 401

Gaál Sándor 321
Gamarisz, nyomozó 349
Ganenko, százados 349
Garanyi Jolán 244, 247
Garbuz, százados 349
Gaucsik István 64, 65, 405
Gazdag Rozália 115
Gazija, nagylucskai pártitkár 118, 119
Gál Ernő 34
Gál Éva 59, 308, 343, 414
Gárdonyi Géza 182
Gecse Endre 9, 23, 24, 25, 27, 37, 39, 138, 169-188, 234, 331, 334, 376, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 416, 424, 426, 427, 438, 443, 449
Gecse Endréné Leona 171, 172, 429
Gecse Géza 172, 382, 426, 427, 443
Gecsényi Lajos 63, 405
Gelléríné Lázár Márta 259
Gencsy Béla 101, 170
Gerevics János 19
Gergely Sándor 309, 311, 372
Gerő András 58, 59
Gerő Ernő 259, 262, 269, 313, 369
Gerő Gyula 40, 115
Gerzánics Mária 18
Gémes István 41, 401
Gérus Pál 74, 76
Gimes Miklós 368
Gheorghiu-Dej, Gheorgehe 32
Glagola ügyvéd 203
Gobbi Hilda 277
Golovanov, KGB őrnagy 78, 80
Gomulka, W. 87, 372, 373
Gorbacsov, Mihail Szergejevics 17, 378, 431
Gorbusin, ezredes 314
Gortvay Erzsébet 24, 172, 173, 318, 334, 382, 383, 416, 426, 436, 441, 447
Gorodeszkij, alezredes 285, 349
Gosztonyi Péter 67, 399
Göncz Árpád 24, 29, 137, 138, 155, 173, 183, 187, 308, 380, 381, 426
Grancsak, I. 420
Granville, Johanna 267, 272, 405
Grebennyik, Kuzmin Jevdokimovics 349, 373
Gregorovics István 81
Gribanov, őrnagy 350
Gricak, I. 420
Gromiko, Andrej Andrejevics 350
Gromov, Oleg alezredes 277
Grünwald tanú 176
Gulácsy Lajos 237, 320, 417
Gulyás Gergely 389, 391
Guszkov, A.M. 258
Gusztáv, észt politikai fogoly 230
Gvozgyik, őrnagy 285, 294, 350

Gy

Gyarmati György 398
Gyarmathy Zsigmond 59

Gyerevjanko, táborparancsnok 81
Györke (Balla) Ilona 6, 40, 205-211, 334, 335, 410, 428, 438, 444, 449
Györke József 208
Györkei Jenő 59, 216, 266, 370, 399, 414
Győri László 59, 63, 403, 405
Gyurkó A. 197

H

Hadzsega, Aladár G. 122, 335
Hajdú Tibor 59
Halász Péter 30
Hankó Ildikó 296, 405
Harahonics/Haragonovics, Ivan, megyei vb. elnök 350
Harazd, Volodimir 391
Harfe, Inge 294
Harkov, V. 243
Haszanov, V. K. 45, 419
Háy Benedek 94
Háy Gyula 30, 310, 312, 313, 372
özv. Háy Gyuláné 30
Háy László 268
Heczel Jolán 146
Hegedűs András 259, 269, 312
Hegedűs Attila 66, 406
Hegedűs B. András 29, 59, 308, 343, 381, 399, 414, 436, 442, 448
Hende Csaba 388
Hertvig, lettországi politikai fogoly 230
Heveli Antal 235
Héder P.197
Himinec, V. ügyész 197
Hitler 171, 182
Hiric, megyei bíró 197, 202, 350
Hitman Tibor 19
Hlahola, ügyvéd 174, 350
Hlanta, O. V. 421
Hojda, Jurij 317
Holodkov, Mihail N. 279, 280, 284, 351
Hollos, E. 42
Holozsai József 57, 190-194, 335, 340, 341, 438, 443, 449
Holozsai Károly 321
Holozsai László 57
Holozsainé Sulkó Aranka 191
Holló József, dr. 223
Homoki Gyula 110
Homolya Péter 235
Horkay Barna 140, 320, 416
Hornyák, Ormos Mária férje 164
Horváth Antalné 294
Horváth Ágoston 235
Horváth Béla 110, 111, 190, 416, 437, 443, 449
Horváth Imre 258, 260, 365
Horváth László 429
Horváth Miklós 30, 50, 51, 55, 58, 59, 60, 61, 257, 265, 266, 267, 281, 282, 283, 286, 293, 294, 343, 370, 387, 399, 400, 404, 406, 413, 414, 436, 442, 448

Horváth Sándor 25, 26, 27, 28, 30,31, 34, 35, 38, 53, 125, 136, 141, 143, 157, 172, 217, 229, 232, 256, 271, 276, 288, 380, 383, 384, 397, 401, 406, 407, 416, 423, 425, 426, 427, 436, 441, 442, 477, 477
Horváth Simon 321
Hruscsov, Nyikita Szergejevics 13, 21, 32, 35, 43, 45, 46, 50, 65, 72, 92, 148, 171, 172, 228, 232, 257, 258, 260, 261, 262, 267, 284, 285, 307, 309, 323, 350, 357, 371, 372, 375, 377, 402, 406, 411, 421, 433
Hruscsovné 172
Huber Antal 19
Hudra Lajos 235

I

Ida, Bucsella József lánya 222, 223, 224, 225, 226
Ignatyev, nyomozó 351
Ignotus Pál 372
Íjgyártó István 395
Ilnickij, Jurij 415
Illés Béla 372
Illés József 23, 24, 28, 38, 39, 40, 111, 125-156, 217, 222, 229, 232, 335, 336, 338, 340, 375, 380, 381, 384, 387, 394, 409, 416, 429, 437, 438, 443, 449
Illyés Gyula 273, 274, 311, 317, 443
Ilko, V. 420
Iszlamov, Tofik M. 42

J

Jacura László 429
Jakab Jenő 75, 76
Jakab Rudolf 74
Jakobini Jenő 75
Jakimov, ezredes 163
Jakovlev, Alekszandr 47
Jakovlev, ezredes 201, 351
Jankesz M. 92
Janocski/Janocsek/Janocsko, Károly I. tolmács 351
Jarovenko, alezredes 351
Javorniczky István 30
Jámbor Éva 388
Jánosi Ferenc 368
Jegorova, N. J. 45, 421
Jelcin, Borisz Nyikolajevics 11, 43, 44, 60, 259, 268, 272, 283, 284, 308, 343, 370, 400, 414
Jendrék Tibor 84, 168, 188
Jevdokimov, Sz. E. alezredes 116, 117, 351
Jókai Mór 182, 277
Jőrös Béla 25, 227, 229, 381, 406, 416, 429, 436, 441, 447
Jugyin, főhadnagy 352

Juhász Sándor 386
Juscsenko, Viktor 11, 50, 285

K
Kabanov, ezredes 352
Kabanova, ügyvéd 129, 174, 197, 352
Kaganovics, Lazar Moiszejevics 248, 258, 414
Kahler Frigyes 59, 400
Kaliszova diák 228
Kallisztov, N.D. ezredes 258
Kamkov, százados 352
Kampov, Pavlo 429
Kanyó Tamás 41, 401
Kapincu Jenő 75
Karaszjov, főhadnagy 352
Karátson Gábor 30
Karbovanec E. ügyész 197
Kossa István 259, 260, 263, 367
Kassák Lajos 372
Kazakov, Vaszilij, hadseregtábornok 352
Kádár János 6, 21, 26, 35, 40, 50, 95, 96, 219, 222, 240, 243, 251, 252, 253, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 268, 269, 270, 271, 277, 283, 285, 365, 366, 367, 373, 374, 377, 404, 439, 444, 450
Kádár Rozália 386
Kálmán Etelka 184
Kálmán Szabolcs 41, 401
Kántor Lajos 62, 406
Károly Józsi 213, 271
Károly Lajos 271
Károly László 213
Kárpáti Kamil 310
Kecskés Béla 317
Keil Béni 41, 401
Kékesi Sándor 199
Keményfi Róbert 58, 406
Kerekes Magda 118
Keresztes Noémi 318
Kersin, J. 244
Kerov, A. M. 412
Keskeny Ernő 390, 393
Kész Barna 58, 406, 436, 441, 447
Kész Margit 155
Kidor, bírósági jegyzőkönyvvezető 202
Kijovics Elek 69, 437, 442, 448
Király Béla 17, 378
Kirova, A. M. 45
Kirov, Alekszandr 266
Kiss Dénes 22, 410
Kiss Ferenc 387
Kiss József 41, 401, 406
Kiss Károly 263
Kisfaludi-Stróbl Zsigmond 318
Kiszeljov, diplomata 344, 402
Kiszeljov, alezredes 352
Kiszeljov Dmitrij 232
Kléninger Gyula 294
Klimenko, ezredes 201, 294, 352
Klopek Gábor J. 123, 335

Kmeczkó Mihály 64
Kmondov, őrnagy 352
Knyaz, Vaszilij V. 353
Kocsis Csaba 226, 393, 400, 418
Kolesznyicsenko, kommendáns 314
Kolodkó Mihály 302, 304, 305, 391
Komin, őrnagy 275
Konyev, Ivan Sztyepanovics 258, 263, 265, 267, 353
Konyiscsev, ezredes 353
Kopácsi Sándor 368
Korhina, V. F. 45
Koricsenko, N. 412
Korobelnyikov, nyomozó 353
Korosztily István/Sztepan, id. 6, 23, 123, 200-204, 336, 438, 444, 449
Korosztily István, ifj. 200, 429
Korosztily Magdalina A. 204
Koroly, Ivan 48, 51, 420, 437, 442, 448
Korotajev, V. I. 60, 246
Korotkov, A. M. 258, 353
Korszun, Olekszij/Alekszej 18, 25, 29, 51, 173, 407, 423, 426, 429, 437, 442, 448
Koszigin, A. N. 377
Kosztin Árpád 62, 406
Kosztrub, T. I. tolmács, 354
Kosztyó Gyula 29, 58, 404
Kovalcsuk, ügyész, 174, 354
Kovacs, I. I. tolmács 354
Kovács Attila ref. tiszteletes 382
Kovács Attila 66
Kovács Andor 41
Kovács András 41, 402
Kovács Elemér, dr. 19
Kovács Elemér, újságíró 191, 205, 209, 400, 406, 436, 441, 447
Kovács Ferenc 210, 211
Kovács Imre Zoltán 19
Kovács István 268, 269
Kovács K. 244, 247
Kovács László 150
Kovács Miklós 389
Kovács Zoltán 23, 24, 38, 79, 80, 129-154, 334, 335, 336, 338, 340, 375, 381, 429, 438, 443, 449
Kovács Vilmos 72, 274, 317, 318, 323, 324, 325, 377, 407, 418, 436, 441, 447
Kozlov, A. ezredes 354
Kónya Lajos 309, 310, 372
Kótyuk tanú 176
Kótyuk (Kincses) István 318
Könczöl László, hadnagy 294
Kövér György 96, 97, 429, 437, 443, 449
Kövy Ferenc 89. 195, 336
Kőrösi Erzsébet 157
Kőszeghy Elemér 23, 416
Kőszeghy Mária 386
Kővári József Gy. 124, 336
Krahulcsán Zsolt 57, 59, 60, 279, 407

Krasznopevcev I. 227
Kriszaka, nyomozó 354
Kriványics, Vaszil 305, 391
Krivko/Kriszko, nyomozó 354
Krivosejev, vezérőrnagy 354
Krjucskov, Vlagyimir Alekszandrovics 43, 354
Kuczka Péter 309, 310, 372
Kucik, M. 92
Kucsevko, nyomozó 355
Kudlik Zoltán 67
Kulcsár János Tibor 39, 40, 77-84, 333, 336, 338, 386, 437, 443, 449
Kulin Judit 394
Kun Miklós 369, 407
Kurnoszkin, százados 355
Kusinka Árpád 136
Kuti László 210
Kutlán András 112, 437, 443, 449
Kuzma V. I. tolmács 355
Kuznyecov, őrnagy 355
Kuznyecov, Vologya 229

L

Ladizsec, Volodimir 318
Lajtai, V. 43
Lacz Magdolna 105
Ladányi, G. M. 118
Ladányi László 206
Ladzsun, nagyalucskai tüzoltó 118
Lajos Mihály 158, 178, 407
Lakatos István 301
Lascsenko, Pjotr Nyikolajevics 355
Laskul, V. F. 60, 246
Lazarjanc, Vitalij E. 227-229
Láng Júlia 414
Lebovics Károly 157
Lebovics, eszenyi kolhozelnök 207
Lelik, Ivan I. 122, 336
Leskó (Lesskó) László 296, 407, 429
Lesó Gyuri 97, 98
Licsko, bírósági titkár 174, 355
Lihtej, I. 48
Lipcsey Ildikó 30, 31, 59, 401, 427
Lipták Béla 59, 400
Litván György 44, 59, 308, 343, 414
Losonczy Géza 369
Lőcsei Pál 41, 402
Lődár E. 117
Lőrincz Lajos 19
Luhovszkij/Luhovszki, megyei bírósági ülnök 174, 355
Lugossy István 30
Lukács György 311
Lukács Mátyás 6, 23, 40, 212-216, 217, 337, 408, 438, 444, 449
Lupkovics György, kisgazdapárti politikus 279
Lupkovics György, történész 59, 60, 278, 279, 401, 407, 437, 442, 448

Luscsaj, V. I. 48
Lusztig Károly 21, 25, 27, 35, 41, 96, 104, 241, 251, 254, 255, 256, 259, 315, 318, 416, 429, 436, 437, 439, 441, 443, 444, 447, 449, 450

M

M. Kiss Sándor 59, 294, 400, 401, 436, 442, 448
M. Takács Lajos 248, 418
Macola, Dmitro V. 124, 337
Magdó László 78
Magocsi, Pavlo Robert 419
Magura Pál 157
Majakov, alezredes 263
Majorossy István 19, 106, 108, 416, 429, 443, 449
Majoros Lajos 92, 93
Malasenko, Jevgenyij Ivanovics ezredes 355
Malenkov, Georgij Makszimovics 248, 271, 355, 371, 414
Maléter Pál 26, 60, 279, 368, 407
Malinyin, Mihail Szergejevics, hadseregtábornok 356
Maljarov, Mihail, igazságügyi vezérőrnagy 356
Mamonov, ezredes 356
Mandrik Iván 48, 49, 59, 390
Mankovits Tamás 25, 416
Marcsenko, Petro P. 122
Marelyin Kiss József 66, 408
Margitics, Ivan I. tolmács 286, 356
Margitics, Mihajlo I. 122, 337
Margitics, Volodímir I. 40, 122, 231, 337
Marinka Melinda 58 406
Markó György 281
Markó György, KI igazgatója 391
Markovics, a nagyszőlősi cipőgyár munkásnője 118
Markovics-Majtényi András 65, 408
Marosán György 245, 260, 263, 367, 404
Marosi István 58, 235, 396, 401, 405, 436, 442, 447
Marušiak, Jurij 408
Martin, alhadnagy 128, 356,
Masika Sztepan, V. 122, 337
Maszulova diák 228
Matl Péter 39, 226, 299, 301, 384, 400, 418
Matolcsi János 268
Matuska Márton 66
Mács József 41, 402, 408
Mádl Ferenc 41, 402
Márton László 30
Mecseki Zoltán 386
Medvegyev, Igor 258
Medvegyev, Roy Alekszandrovics 43, 350, 402, 437, 442, 448
Megyesi Csaba 58
Melcsin, Sz. M. 46

Melnik Jenő 40
Mendel Sándor 140
Mendriks, Jānis 82
Mensáros László 369
Mergenics Rozália 118
Mesterházi Lajos 309
Mécs Imre 17, 378
Méray Tibor 21, 67, 260, 401, 437, 442, 448
Mészár Béla/Adalbert, beregrákosi lakos 74, 337
Michalewszki, Jerzy 30
Mikojan, Anasztasz Ivanovics 35, 262, 267, 313, 356, 372
Mikszáth Kálmán 182, 277
Milován József 146
Milován Sándor 19, 23, 24, 28, 38, 57, 128-156, 184, 224, 334, 335, 336, 338, 340, 375, 380, 384, 389, 392, 394, 416, 417, 426, 429, 436, 438, 442, 443, 447, 449
Milyovics, M. 92
Mindzsák József 74, 76
Mirnics Károly 67
Mirosnyicsenko, V. I. hadnagy 356
Miska Gizella 209
Mocsárkó, a nagyszőlősi cipőgyár munkása 118
Mohi Anna 181
Mohilevec/Mohljevec, népi ülnök 197, 356
Mohos, I. Sz. 202
Mojszejev, őrnagy 356
Mojzes Antal 66, 408, 437, 442, 448
Molden, Fritz. P. 41
Molnár A. 197
Molnár Bertalan 18
Molnár D. Erzsébet 56, 413
Molnár Imre 64
Molnár D. István 56, 396, 413
Molnár László 24, 39, 57, 172-188, 334, 338, 339, 376, 381, 382, 409, 429, 438, 443, 449
Molnár Sándor 385
Molnár Tibor 65
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 110, 248, 258, 357, 371, 414
Moszkal, Henagyij 392
Moyses Márton 63, 398
Móricz Kálmán 25, 401
Morozova, I. M. 46
Motrinec, Valentina Petrivna 123, 338
Murányi Miklós 234, 236
Muszatov, Valerij 44
Müller Rolf 60, 279, 407
Münnich Ferenc 21, 35, 36, 96, 251, 253, 256, 258, 259, 260, 261, 263, 270, 283, 295, 356, 359, 365, 367, 373

N
Nagy Balázs 19
Nagy Bercel 226
Nagy Erzsébet 301
Nagy Imre 17, 26, 35, 39 42, 43, 44, 45, 65, 66, 67, 95, 98, 116, 179, 242, 250, 259, 260, 263, 268, 270, 282, 301, 312, 314, 345, 359, 365, 366, 367, 368, 369, 372, 373, 374, 375, 378, 381, 384, 401, 408, 412
Nagy Jenő 20, 25, 321, 429
Nagy József 157
Nagy Sándor 312
Nagy Zoltán, eszenyi 207
Nagy Zoltán Mihály 25, 39, 274, 408, 418
Nemes János 273, 276, 318
Nemet, D. 42, 420
Német János 429
Németh László 317, 372
Németh Péterné 414
Neverkla Jenő 92
Nezsinszkij, L. 47, 420
Non György 310
Novapasin, J. Sz. 44
Novák Csaba Zoltán 63, 405
Novgorodov, őrnagy 357

Ny
Nyikovszkij, Nyikolaj Taraszovics, ezredes 357
Nyírfás Dezső 293, 294
Nyisztor, tanú 176

O
Oficinszkij, Roman 59, 72, 390, 408
Olar Ivan 76
Oláh Ilona 75, 76
Oplatka András 41, 402
Oravszki Sztepan/István P. 123, 338
Orbán István 210
Orbán Viktor 17, 378
Orehova E. D. 45, 46
Orémusz, tanú 176
Orlai Sándor 402
Orlovszky Vince 39, 40, 77-84, 333, 336, 338, 386, 437, 443, 448
Ormos István (József) 39, 40, 90, 117, 157-167, 338, 376, 388, 429, 438, 443, 449
Ormos János 115
Ormos József, id. 156
Ormos Mária 23, 24, 39, 59, 90, 117, 157-168, 338, 339, 340, 375, 381, 388, 429, 438, 443, 449
Orosz Ildikó 19, 390, 394, 396
Orosz József 18
Ortutay Elemér 235
Ortutay Péter 97, 98, 417, 418, 429, 436, 437, 442, 443, 447, 449

Osvát (Osváth) Erzsébet 318
Oszipov, Szergej Ivanovics 227-229
Ozoróci K. 240
Örkény István 372

P
P. János 212, 271
Paál Tamás 289, 291, 297, 409Packan, Ivan M. 202
Pahirya, Alekszandr 48, 50, 51, 55, 61, 257, 265, 267, 281, 282, 283, 286, 293, 294, 343, 387, 400, 413, 437, 442, 448
Pajna Zoltán 82
Palatinus Aranka 66, 409, 437, 442, 448
Pallagi Marianna 52, 408
Palasik Mária 57, 59, 390, 408
Paládi Ida 134, 135
Paládi Vilma 134
Palágyi Mária 105,
Panis, M. 50
Pap Z. 197
Papp Andrásné Toldi Katalin 429
Papp Annamária 63, 398, 437, 442, 448
Papp Richárd 66, 409
Pasztellák István 23, 24, 25, 38, 39, 41, 99, 102, 169-188, 331, 334, 338, 339, 376, 381, 383, 384, 417, 426, 427, 429, 436, 437, 438, 442, 443, 447, 449
Pasztusenko, osztályvezető 316
Pataky Ferenc 429
Patolicsev, N. Sz. 268
Pavlik, Sz. 197
Pavlovszkij, N. vezérezredes 357
Pál-Antal Sándor 63
Pál Lajos 63, 405
Páskándi Géza 30
Perseva-Bezfamilyna, Paraszka I. 122
Petényi József r. százados 270
Petky Feri/Ferenc 95, 256
Petneházy Gyula 234
Pető János 386
Petőfi Sándor 90, 96, 126, 157, 219, 310, 312, 321
Perduk Tibor 23, 24, 39, 57, 169-188, 334, 338. 339, 376, 381, 427, 429, 438, 443, 449
Petriscse, Iván V. 202
Piljavec, P. 48, 50
Pilip, nagyszőlősi járási útkarbantartó 118
Pimenov, R. 227
Pinyőzi Sándor 6, 123, 198-200, 339, 438, 444, 449
Pinyőzi Sándor ifj. 199
Pityerszkih, Vaszilij 115
Piros László 107, 269
Plahov, őrnagy 357
Pliszka, Vaszilina 74, 339

Ploszkina, Vaszil 51
Pockin, nagyszőlősi járási útkarbantartó 118
Podgornij, Anatolij Nyikolajevics 27, 249, 255, 256
Polasik Mária 57
Poliscsuk, Vaszil 318
Poljakov, alezredes 285, 357
Pomeranc, Grigorij 227
Pomogáts Béla 29, 59, 402, 409
Pompéry Judit 41, 402
Pongrácz Gergely 66
Ponomarjov, B. 245, 268, 313
Pop, Ivan 419, 420
Popély Árpád 64, 65, 409
Popély Gyula 64, 437, 442, 448, 469
Popik/Poplik, M. M. tolmács 357
Popovics D. képviselő 197
Popovics Zsuzsanna 181, 409
Popsa, Kszenyija 76
Popsa, Todora 76
Popszuj, százados 286, 357
Porohnovec, J. V. tolmács 358
Poszpeljov, az SZKP KB funkcionáriusa 259
Posztolovszkij, R. M. 49
Pot Piroska 46
Potapov, Ivan 229
Povázsai Sándor 24, 137, 138, 380
Povh, ideológiai titkár 315, 316
Povh, Petr V. 202
Prihogyko, Afanaszij Lavrentyijevics 249, 250, 252, 253, 358
Pugacs, E. P. 49
Puglik, I. tolmács 358
Punykó Mária 106
Puskás-csoport 63
Puskas, Andrej 42, 44

R

Rabár János 236
rsz 194
Radics György 41, 402
Rafalovszki, megyei bíró 173, 358
Rainer M. János 41, 59, 60, 227, 308, 343, 390, 402, 403, 411, 437, 442, 448
Rajinisz, lettországi politikai fogoly 230
Razszkazanov, főnyomozó 358
Rácz Sándor 17, 378
Rákosi Mátyás 106, 259, 262, 269, 311, 312, 313, 398
Rákóczi Bertalan 73
Ráti Éva 210
Rea, SJ. 43
Revák István 19, 386
Rétvári Bence 390
Révész Ilona 102, 205, 430
Rékasi Károly 369
Rigó István 389
Ripics I. megyei bíró 197
Riskó-család 70, 448

Riskó Béla 70, 71
Riskó Béla ifj. 70, 71
Riskó Ferenc 71, 437, 442, 448
Riskó Ilona 71
Riskó László I. 71, 437
Riskó László M. 71
Riskó Mihály 70
Ritt Zoltán 66, 408
Rizak, I. M. 421
Rjabov, gárda vezérőrnagy 358
Romsics Ignác 63, 405
Rotman Miklós 316, 318
Rónai Sándor 260, 368
Rózsás János 195, 331, 402
Rumjancev, Sz. 309
Ruszin Emil 402
Rusznak, Sztepan 305, 391

S

S. Benedek (Benedek András) András 58, 72, 409, 418, 436, 442, 447
Sajovics Albert 74
Sapoval, J. 48
Sarkadi Imre 309
Sarkadi László 118
Sarusi Kiss Béla Mihály 59
Sató Ilona 246
Sályi László 318
Sándor Júlia 246
Sándor Kálmán 372
Sándor László 21, 35, 41, 95, 249, 251 - 253, 254, 259, 315, 317, 318, 319, 373, 417, 430, 436, 439, 442, 444, 447, 450
Schober Ottó 108, 109, 417, 437, 449, 443
Seres Attila 59
Seres Jolán 134, 135
Serfőző Simon 425
Sesztakov, ezredes 358
Siflis Zoltán 67
Silov, Viktor 17
Simon Attila 28, 41, 64, 402, 409, 437, 442, 448
Simon Dávid 156, 409
Simon Rita 58
Sípos László 294
Sípos Levente 259
Skultéty Csaba/Ambrus Márton 415
Somlai Katalin 57, 59, 410
Soós Kálmán 28, 52, 399, 410,
Sovkolovics, gárdaezredes 358
Soltész Miklós 391
Sólyom László 50, 224, 285
Sörös Imre 66
Sörös János 235
Spenik Sándor 58, 302, 389, 395, 396
Sponták, tolmács 359
Stark Tamás 59
Suba Sándor 215, 271
Sujánszky Jenő 30
Sulkó László 40, 190-191, 335, 340, 341, 438, 449
Susarin, Vlagyimir 42

Sütő Ilona 244, 246
Sütő Kálmán 318
Svercina Otokár 243
Svilas, Szvetlana 47

Sz
Szabó Béla Antal 74
Szabó Béla 18, 76
Szabó László, dr. 22, 410
Szabó Lőrinc 372
Szabó Pál 375
Szabó Sándor 207, 210,246, 410
Szagun, államügyész 128, 129, 197, 202, 359
Szakolczai Attila 58, 402
Szalai Borbála 273, 318
Szalipszki Endre 391
Szalóki László 172
Szamborovszkyné Nagy Ibolya 52, 399
Szanyi Béla 385, 386
Szanyi János 175
Szarvas Péter 305, 391
Szatmári Endre F. 122, 340
Szatmári-Kótyuk Mária 396
Szavcsuk, P. D. alezredes 201, 285, 359
Szántó János 237, 417
Szemedi János 234, 236
Szenes László 317
Szécsi Sándor 23, 24, 39, 90, 117, 157-167, 338, 339, 340, 375, 381, 388, 430, 438, 443, 449
Szécsi Sándor ifj. 164, 430
Székelyhidi Ágoston 30, 31, 294, 381, 401, 427, 430
Székovszky Natália 19
Szereda, Vjacseszlav T. 45, 46, 60, 284, 343, 399, 403, 412, 414, 437, 442, 448
Szerov, Ivan Alekszandrovics 10, 27, 35, 36, 43, 46, 258, 267, 268, 272, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 290, 295, 307, 314, 345, 348, 349, 350, 355, 356, 359, 360, 369, 410, 411, 442
Szesztay Ádám 57, 64, 88, 91, 124, 398, 402, 437, 442, 448
Szicej, nagyszőlősi járási útkarbantartó 118
Szidlar Jurij 75, 340
Szik, magyar katona 215
Sziklavári Vilmos 183, 224, 299, 300, 301
Szilágyi József 369
Szilágyi László 278, 401
Szilágyi Mária 75, 76
Szilágyi Mátyás 394
Szimcsera Szilvia 158
Szinyko, százados 286, 360
Szinyeckij, gárdaezredes 360
Sziszraeljan, V. 42
Szladkevics, M. I. 258
Szlama Árpád 295

Szleszarenko, főhadnagy 360
Szolohin, százados 360
Szlobodgyan, Vikentyij 391
Szmirnov, Sz. ezredes 360
Szmolij, V. A. 29, 381
Szobek András 268
Szocska, a beregszászi varroda munkása 118
Szokol János 236
Szokolov, altábornagy 360
Szolohin, százados 360
Szova Péter 318
Szöllősy Pál 41, 62, 402, 405, 406, 408, 425
Szöllősy Tibor 25, 418
Szőke Anna 66, 411, 437, 442, 448
Szőke Domokos 52
Sztankaninecz Antal 234
Sztaronszka Júlia 75
Sztarovojtov, A. ezredes 269
Sztálin, Joszif Visszarionovics 9, 20, 21, 25, 47, 50, 69, 70, 71 -73, 87, 106, 122, 148, 156, 191, 195, 206, 228, 229, 259, 285, 309, 312, 317, 334, 349, 363, 371, 372, 376, 399, 423, 433
Sztikalin, Alexandr 45, 46, 227, 284, 343, 399, 411, 412, 414, 437, 442, 448
Sztorozsuk András 214, 215
Sztrasnyuk, Sz. J. 49
Sztrojina, nagylucskai kommunista 118
Sztrumlják, Sztefanija 74
Szubbotyin, vezérezredes 361
Szuhonoszova, ügyvéd 129, 361
Szuromi Antal 386
Szuszlov, Mihail Alekszandrovics 245, 258, 262, 267, 271, 272, 313, 344, 355, 361
Szűcs Sándor 294, 303, 391, 417
Szverenyak, Ljubov 74

T

Tamási Áron 317, 372
Tanyuk, L. 50
Takács János 136
Takács Róbert 47, 411
Takács Tibor 60, 279, 407
Tar Géza 321
Tarkanov, népi ülnök 129, 361
Tárczy Andor 25
Tárczy Jolán 385
Tárczy Lajos 430
Tegze, Mihajlo M. 122, 340
Tempfli István 235
Tersánszky Józsi Jenő 372
Teszljukov, alezredes 361
Teszlovics, A. V. tolmács 361
Tildy Zoltán 368
Tindira Ernő 235
Tirticsnik, ezredes 362
Tivadar Péter 125, 126, 127, 134, 135
Tivadar Péterné Magdolna 125, 127
Tokár, megyei bíró 129, 362

Tokár Mariann 400
Tomcsanyij, Mihajlo 318
Topicsov, L. N. főhadnagy 362
Tófalvi Zoltán 30- 32, 34, 57, 61, 62, 401, 411, 427, 437, 442, 448
Tót, tanú 176
Tóth Árpád 417
Tóth Bálint 386
Tóth Ferenc 418
Tóth Irén 286, 362
Tóth István őr 118
Tóth István irodalmár 125, 172, 412
Tóth István 30
Tóth Jani 92
Tóth József, munkás 246
Tóth József, dr. r.k. plébános 235
Tóth Mária 172, 382, 430
Tóth Mihály 19
Tóthszeghi Jolán 146
Tőkés György 235
Tréfás Dávid 41, 402
Tuba Magdolna 19
Tugarinov, I. 311
Turányi Á. 197
Turjanica, Vaszilij F. 286, 362
Turóczy Béla 242

Ty
Tyihonov, Nyikolaj 311
Tyulkin, nyomozó 362

U
Ujságh Tibor 297, 298, 299, 301
Ungvári Rudolf 59
Úr Sándor 322, 430
Urbán Ernő 372
Urszta István 237
Uszak, nagyszőlősi járási útkarbantartó 118
Utkin, alezredes 362
Uvin, százados 129, 158, 159, 163, 169-170, 182, 285, 362

V
V.S. 195
Vadnay András 321
Vajda Barnabás 64
Valuch Tibor 403
Varga János 23, 24, 25, 28, 38, 40, 111, 125-154, 168, 183, 223, 224, 229, 334, 335, 336, 338, 340, 375, 380, 381, 383, 384, 394, 400, 416, 427, 430, 437, 438, 443, 449
Varga Jolán 172, 173, 382, 386, 430
Varga László, kutató 30, 45, 59, 402,
Varga Magdolna 286, 362
Vas, Ivan 249, 254, 255, 256, 362
Vas Sári 269
Vasvári Vilmos 80, 410
Vaszilenko, Sz. 48
Vaszko, Osztap A. 341
Vásárhelyi Miklós 17, 368, 378
Vályi-Nagy Ágnes 41

Vántus Bertalan 317
Váradi János 191
Váradi Natália 11, 29, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 104, 105, 106, 112, 117, 195, 196, 205, 212-215, 242, 271, 273, 278, 279, 284, 341, 343, 394, 395, 396, 401, 402, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 417, 436, 442, 447
Váradi Sándor 40, 190-191, 335, 340, 341, 438, 443, 449
Váradi-Sternberg János 18, 148
Vári Fábián László 213, 215, 417
VE 200, 12
Vehes, Mikola 72, 400, 408
Veres, népi ülnök 173, 363
Veres, tanú 176
Veres László 104, 213
Veres Péter 311
Veress Gábor 273
Végh György, őrnagy 269, 270
Vicsek Károly 67
Vida István 45, 46, 59, 60,66, 408, 412,
Vidnyánszki István 29, 48, 49, 381, 437, 442, 448
Víg Emese 63, 398
Vilnij, Volodimír 244
Viznickij, Jurij, tolmács 363
Vladimir Mihály 273, 274, 275, 430
Volgyin, Igor 227
Vorobec, O. B. 118
Vorosilov, Kliment Jefremovics 258, 363, 371
Vovkanics, M. 201, 202
Vovkanics, V. I. 201, 202
Völgyesi Zoltán 57, 60, 413

W

Weinrauch Katalin 109, 110, 417, 437, 443, 449
Wyszkowski, Pawel OMI 235, 402
Wragge, Hort 294

Z

Zajcev, vezérezredes 363
Zarjanov, P.I. 258
Zán-Schramm Ibolya 386
Zelk Zoltán 309, 310, 312, 372
Zdanovics, V. K. 60, 246
Zichermann István 403
Zihur Elek 6, 23, 122, 195-197, 341, 345, 348, 350, 352, 356, 359, 363, 438, 44, 449
Zimarin, főhadnagy 363
Zimányi József 17, 320
Zimányi Tibor 17, 378
Zimjatyin, M. V. 310
Zubánics László 39, 59, 153, 383, 386, 388, 389, 390, 192, 393, 395, 396
Zudov, százados 196, 201, 285, 363

Zs

Zselicky Béla 42, 44, 45, 46, 226, 403, 412, 437, 442, 438, 448
Zsolt Ádám 317
Zsukov, százados 125, 126, 364
Zsukov, Georgij Konsztantyinovics 46, 265, 266, 283, 348, 349, 357, 363,
Zsupan, Joszif 318
Zsupanenko, O. főhadnagy 286, 364
Zsupanyin, I. I. 202

DUPKA GYÖRGY LEGFONTOSABB MUNKÁI

„Jön még egy új világ ...” A magyar ’56 kárpátaljai kézikönyve (A forradalom visszhangja a „megrengett Szovjetföldön”,1956-1959. Tudományos, ismeretterjesztő monográfia Kárpátaljai Magyar Könyvek 288, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020.

A kárpátaljai magyarság, németség elhallgatott tragédiája, 1944-1946. A Hidden Tragedy: The Fate of Hungarians and Germans in Subcarpathia, 1944-46. Kárpátaljai Magyar Könyvek 292. (Angol-magyar monográfia.) Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2020.

http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/a-karpataljai-magyarsag-nemetseg-elhallgatott-tragediaja-1944-1946

Magyar GUPVI-GULÁG rabok Eurázsiában. Felfedett nyomok Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban. Kárpátaljai Magyar Könyvek 255. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2019-*2020.*

A nagy háború emlékezete Kárpátalján. 1914-2018. Haditettek, hősök, haditemetők, emlékművek, népemlékezet és ünnepségek. Kárpátaljai Magyar Könyvek 260. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2018. http://mek.oszk.hu/18100/18123/18123.pdf

Egyházüldözés Kárpátalján 1944-1991. Kárpátaljai Magyar Könyvek 262. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. https://mek.oszk.hu/18100/18119/18119.pdf

Kárpátalja magyar művelődéstörténete. Kultúrtörténeti fejezetek Trianontól napjainkig. Kárpátaljai Magyar Könyvek 251. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. *https://mek.oszk.hu/17800/17859/17859.pdf*

Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Kultúrtörténeti vázlat, az írástudókat adó táj kulturális jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára. Kárpátaljai Magyar Könyvek 245. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2016. https://mek.oszk.hu/17900/17903/17903.pdf

„Ne ítéljetek el ...!" Zsidó népirtás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938-1991). Kárpátaljai Magyar Könyvek 238. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015. https://mek.oszk.hu/14300/14370/

A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991) A kárpátaljai magyarságot ért atrocitások, sérelmek vázlatos története levéltári források, egyéb dokumentumok alapján. Kárpátaljai Magyar Könyvek 232. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014. https://mek.oszk.hu/13300/13350/

„Hova tűnt a sok virág..." Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában. Történelmi szociográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 221. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013. https://mek.oszk.hu/11300/11392/11392.pdf

Magyar művészet Kárpátalján. Kultúr- és művészettörténeti vázlat.. Kárpátaljai Magyar Könyvek – 223. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013.

A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében, 1944 – 1946). Intermix Kiadó. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 215. Ungvár-Budapest, 2012. http://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/215_a_mi_golgotank.pdf

Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján. (Hatásvizsgálatok a regionális történelmi folyamatok és a szociológiai-demográfiai adatok nemzetiségi politika tükrében.)

Kárpátaljai Magyar Könyvek, 208. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011. https://mek.oszk.hu/12300/12394/

'56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 152. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2006. file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/'56%20es%20Karpatalja%20-%20Dupka%20Gyorgy_715.pdf

Autonómia-törekvések Kárpátalján 1918–2003. Kárpátaljai Magyar Könyvek, 121. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv. Nyelv és Lélek könyvek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2000. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyar_tortenelem_es_kultura/hataron_tuli_magyarsag_kotetei/Karpatalja_magyarsaga/index.htm

Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Lefejezett értelmiség, 1944–1959, Kárpátaljai Magyar Könyvek 95. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

„A málenkij robot" dokumentumokban". Társszerző: Korszun Alekszej, Kárpátaljai Magyar Könyvek 83. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest: 1997.

'56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Társszerző: Horváth Sándor. Kárpátaljai Magyar Könyvek 40. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest: 1993.

Kárpátaljai magyar személyi és intézmény-adattára. Kárpátaljai Magyar Könyvek 29. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest: 1993.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok. 1989-1993. Kárpátaljai Magyar Könyvek 27. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

„Sötét napok jöttek" Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1994-1955. Kárpátaljai Magyar Könyvek 10. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján (Monográfia), Kárpátaljai Magyar Könyvek 11. Társszerző. Botlik József. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

„Ez hát a hon..." Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. Társszerző. Botlik József. Mandátum-Universum, Budapest, 1991. http://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/ez-hat-a-hon

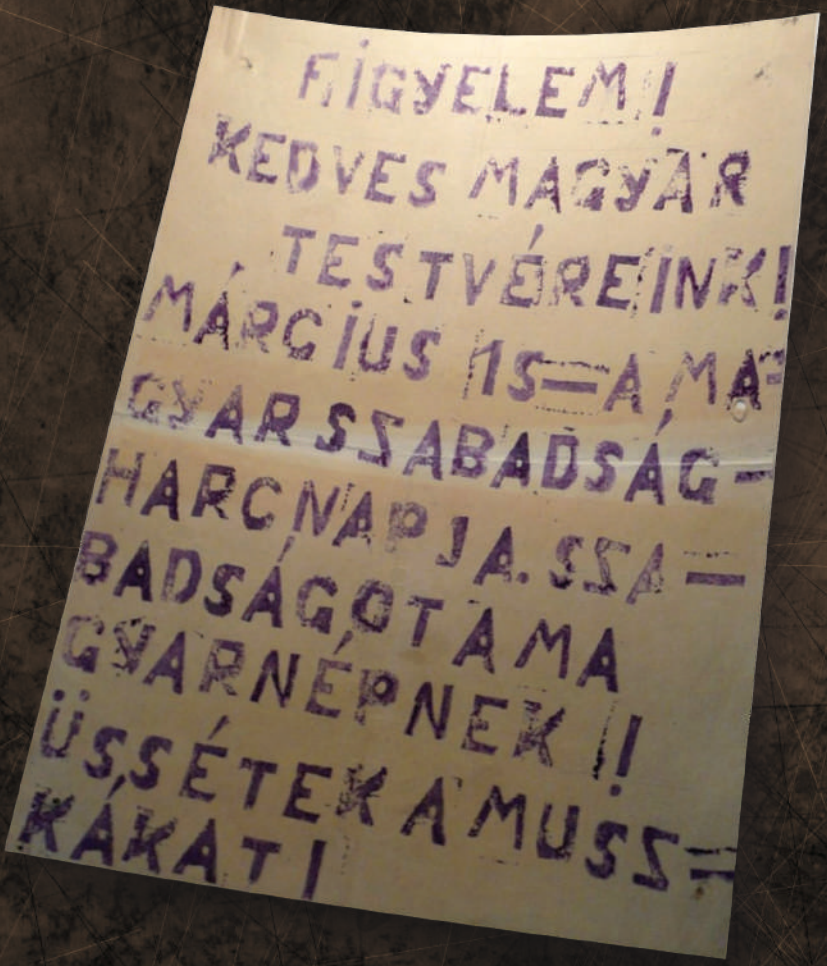

ISBN 978-615-5757-21-1